

Consumer Protection Act, 1986 is an Act of the Parliament enacted to protect the interests of consumers in India. The Act protects the consumers against unfair practices in respect of price and quality of goods and services bought by them. The Act gives to the consumers six basic rights:

1. **Right to safety** for protection against the marketing of goods and services, which are hazardous to life and property.
2. **Right to be informed** about the quality, quantity, potency, purity, standard and price of goods or services.
3. **Right to choose** the goods and services for being assured of their quality and price.
4. **Right to be heard** by representing their complaints in various forums for their welfare.
5. **Right to seek redressal** against unfair trade practices and unscrupulous exploitation of consumers.
6. **Right to consumer education** for acquiring knowledge about their rights and exercising them.

Consumer courts and other agencies have been set up under the Act to hear grievances of consumers.

For further details log on to <http://consumeraffairs.nic.in/>

DICTIONARY
OF ECONOMICS
FOR SCHOOLS (Trilingual)

अर्थशास्त्र का
शब्दकोष
विद्यालयों के लिए (त्रिभाषी)

معاشیات کی
لغت
اسکولوں کے لیے (سه لسانی)

विद्यया ऽ मृतमश्नुते

एन सी ई आर टी
NCERT

राष्ट्रीय शैक्षिक अनुसंधान और प्रशिक्षण परिषद्
NATIONAL COUNCIL OF EDUCATIONAL RESEARCH AND TRAINING

First Edition

June 2016 Ashadha 1938

PD 3T SPA

© **National Council of Educational
Research and Training, 2016**

₹ 135.00

Printed on 80 GSM paper

Published at the Publication Division by
the Secretary, National Council of
Educational Research and Training,
Sri Aurobindo Marg, New Delhi 110 016
and Printed at

ISBN 978-93-5007-773-3

ALL RIGHTS RESERVED

- ❑ No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise without the prior permission of the publisher.
- ❑ This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade, be lent, re-sold, hired out or otherwise disposed of without the publisher's consent, in any form of binding or cover other than that in which it is published.
- ❑ The correct price of this publication is the price printed on this page, Any revised price indicated by a rubber stamp or by a sticker or by any other means is incorrect and should be unacceptable.

**OFFICES OF THE PUBLICATION
DIVISION, NCERT**

NCERT Campus
Sri Aurobindo Marg
New Delhi 110 016

Phone : 011-26562708

108, 100 Feet Road
Hosdakere Halli Extension
Banashankari III Stage
Bengaluru 560 085

Phone : 080-26725740

Navjivan Trust Building
P.O. Navjivan
Ahmedabad 380 014

Phone : 079-27541446

CWC Campus
Opp. Dhankal Bus Stop
Panihati
Kolkata 700 114

Phone : 033-25530454

CWC Complex
Maligaon
Guwahati 781 021

Phone : 0361-2674869

Publication Team

Head : *Dinesh Kumar*

Chief Editor : *Shveta Uppal*

Chief Business : *Gautam Ganguly*
Manager

Chief Production : *Arun Chitkara*
Officer (Incharge)

Editor : *S. Perwaiz Ahmad*

Production Assistant : *Prakash Veer Singh*

Cover

Digital Expression

FOREWORD

The National Council of Educational Research and Training (NCERT) brings out diverse teaching learning materials with a view to bring about qualitative improvement in school education. The *Trilingual Dictionary of Economics* (English-Hindi-Urdu) for different stakeholders of school education system developed by the Department of Education in Social Sciences (DESS) reflects effort of the NCERT in this direction. The Dictionary contains approximately 735 terms used in Economics textbooks of the NCERT as well as certain other relevant and popularly used terms in Economics. Besides, the Dictionary contains diagrams, tables and mathematical expressions that have been provided for a better visual representation and understanding.

Economics, as an integral part of Social Sciences, is a compulsory subject in classes VI to X and is offered as an elective in classes XI and XII. The students often face difficulties in understanding certain terms and concepts. At times, they are familiar with a term in one of the three languages (English/ Hindi/ Urdu), but cannot explain the same in the language used for medium of instruction, which may be different. Efforts have, therefore, been made to facilitate learning in economics with the help of this trilingual Dictionary. Each term and its explanation has been given in all the three languages together, so that students can refer to any version whichever she/he feels comfortable and also find out its explanation in the other languages. The terms have been arranged in English alphabetical order. Hindi and Urdu terms may be located with the help of indices given at the end. It is expected that this Dictionary may be useful to all those, who are engaged in the teaching and learning of economics in any of the three languages English, Hindi and Urdu. The members of the Dictionary Development Committee and the Department of Education in Social Sciences deserve high appreciation for preparing learner-friendly material of this kind for the first time.

As an organisation, committed to systemic reforms and continuous improvement in the quality of its products, NCERT welcomes suggestions for its refinement and improvement.

New Delhi

Hrushikesh Senapaty
Director
National Council of Educational
Research and Training

DICTIONARY DEVELOPMENT COMMITTEE

Members

Ashita Raveendran, *Assistant Professor*, PMD, NCERT, New Delhi

Jaya Singh, *Assistant Professor*, DESS, NCERT, New Delhi

M.V. Srinivasan, *Assistant Professor*, DESS, NCERT, New Delhi

Pratima Kumari, *Assistant Professor*, ESD, NCER, New Delhi

Premanand Sethy, *Assistant Professor*, RIE Bhopal, NCERT, New Delhi

Member Coordinator

Neeraja Rashmi, *Professor and Head*, DESS, NCERT, New Delhi

ACKNOWLEDGEMENT

National Council of Educational Research and Training acknowledges the invaluable contribution of the experts and teachers from Universities and schools in reviewing and finalising the Dictionary of Economics for Schools (English-Hindi-Urdu). It is unique of its kind in the country, which inevitably required many helping hands and without them it would not have been possible to bring out this publication within stipulated time. Thanks are due to everyone associated the development of this Dictionary:

Harish Dhawan, *Associate Professor*, Aryabhatta College, Delhi University; Archana Agarwal, *Associate Professor*, Hindu College, Delhi University; Janmenjoy Khuntian, *Associate Professor*, School of Open Learning, Delhi University; Malabika Pal, *Associate Professor*, Miranda House, Delhi University; Asha Singh, *Professor*, Patna University; O.P. Agarwal, *Professor (Retd.)*, Meerut University; Thiyam Bharat Singh, *Associate Professor*, Manipur University; Md. U. Farooque, *Assistnat Professor*, Satyawati College, Delhi University; Shalni Saxena, *Associate Professor*, DCAC, Delhi University; Ramesh Chandra, *Associate Professor (Retd.)*, DESS, NCERT; Bharat Garg, *Assistant Professor*, Shyam lal College, Delhi University; R.N. Bansal, *Associate Professor (Retd.)*, School of Open Learning, Delhi University; Lalit, *Assistant Professor*, Vivekanand College, Delhi University; Himanshu Singh, *Assistant Professor*, Satyawati College, Delhi University; S.A.R. Bilgrami, *Professor (Retd.)*, Faculty of Social Sciences, Jamia Millia Islamia; M.H. Qasmi, *Sr. Assistant Professor*, IASE, Faculty of Education, Jamia Millia Islamia, New Delhi; Tajammul Hussain Khan, Zakir Husain Institute of Islamic Studies, Jamia Millia Isamia, New Delhi; Farhat Ehsas, Z.H.I.I.S., Jamia Millia Islamia, New Delhi; Shamim Ahmad, *Assistant Professor*, St. Stephens College, Delhi University; Arjumand Ara, *Sr. Assistant Professor*, Department of Urdu, Delhi University; Abu Huzaifa, J.N.U.; A.S. Garg, *PGT Economics (Retd.)*, RPVV, Gandhi Nagar, Delhi; H.K. Gupta, *PGT Economics (Retd.)*, BRGSBV, Shahadra, Delhi; Kanta Joshi, *PGT Economics (Retd.)*, GGSSS, No. 2, Kidwai Nagar; Poonam Mathur, *PGT Economics*, Modern School, Vasant Vihar, New Delhi; Rekha Sharma, *Principal (Retd.)*, Bhartiya Vidya Bhawan, New Delhi; Abdul Quadir, AASSS, Ajmeri Gate, New Delhi; Sanjeevani Apte, *PGT Economics (Retd.)*, Vasant Vally School, New Delhi; Ajay K. Mishra, *PGTEconomics*, JNV, Surankote, J&K. NCERT also acknowledges the contribution of K.K. Sharma, *Principle (Retd.)*, College Education, Ajmer; Shivanand Upadhyay, *Sr. Associate*, SMC Global Securities, New Delhi for Hindi translation and Arif Hasan Kazmi, *PGT (Retd.)*, Anglo Arabic Senior Secondary School, Ajmeri Gate, Delhi for Urdu translation.

The Department of Education in Social Sciences (DESS) acknowledges the contribution of S. Perwaiz Ahmad for his valuable editorial suggestions. The contributions of Azim Uddin Siddiqui for proofreading and Surender Kumar for DTP assistance are deeply acknowledged.

DTP assistance of Amjad Husain, DESS, NCERT in finalising the book is also acknowledged.

HOW TO USE THIS DICTIONARY

1. NCERT textbooks are developed in three languages- English, Hindi and Urdu. It is felt that trilingual dictionaries (English-Hindi-Urdu) in Social Sciences will facilitate better understanding and learning of the subjects. The Dictionary of Economics is one such dictionary in the series of trilingual dictionaries in Social Sciences.
2. Economics is an integral component of Social Sciences in School education. The subject has a technical nature, which at times, becomes very abstract for schoolchildren. As available dictionaries are not aimed at the schoolchildren, they are often incomprehensible to them. The Dictionary of Economics fills this gap in availability of knowledge material for children.
3. The tri-lingual dictionary is unique as it explains the terminology of Economics in three languages (English-Hindi-Urdu) at one place. The learner can refer to the terms in any language in which he or she wants to learn. It is also aimed at wider usability, in all parts of the country covering three languages.

balance of payments (BoP): Systematic record of economic transactions in goods, services, transfer payments and capital between residents of a country with rest of the world. There are two accounts in BoP – the current account and the capital account. (See also, Current Account, Capital Account)

भुगतान संतुलन: किसी देश के निवासियों और शेष विश्व के बीच वस्तुओं, सेवाओं, अंतरण भुगतानों और पूँजी से संबद्ध आर्थिक सौदों का व्यवस्थित रिकार्ड। भुगतान संतुलन में दो लेख होते हैं- चालू लेखा और पूँजीगत लेखा। (देखें, चालू लेखा और पूँजीगत लेखा)

ادائیگیوں کا توازن: یہ کسی ملک کے باشندوں اور باقی دنیا کے درمیان اشیاء، خدمات، ٹرانسفر ادائیگیوں اور زر کے معاشی لین دین کا باقاعدہ ریکارڈ ہے۔ ادائیگیوں کے توازن (BoP) میں دو کھاتے ہوتے ہیں۔ چالو کھاتا اور سرمایہ کھاتا یا کیپٹل کھاتا۔ (نیز دیکھیے: چالو کھاتا، سرمایہ کھاتا)

4. The Dictionary contains approximately 735 terms from the textbooks of Economics from classes VI-XII. Besides terms from NCERT textbooks, some terms appearing in day to day economic life of learners through various forms of media, are also selected. The learners are given projects based on newspaper and magazine clippings. They are also expected to be aware of the economic development around the country and the world. These terms are expected to assist the learners in keeping themselves abreast with contemporary trends in the subject of economics.
-

joint account: Shared account between two or more individuals, who have a legal right and obligation in the account.

संयुक्त खाता: दो या अधिक व्यक्तियों का साझा खाता, जिनके खाते में कानूनी अधिकार और दायित्व होते हैं।

مشترک کھاتہ: دو یا دو سے زیادہ لوگوں کا مشترک کھاتہ، جن کے کھاتے میں قانونی حقوق اور ذمہ داریاں شامل ہوتے ہیں۔

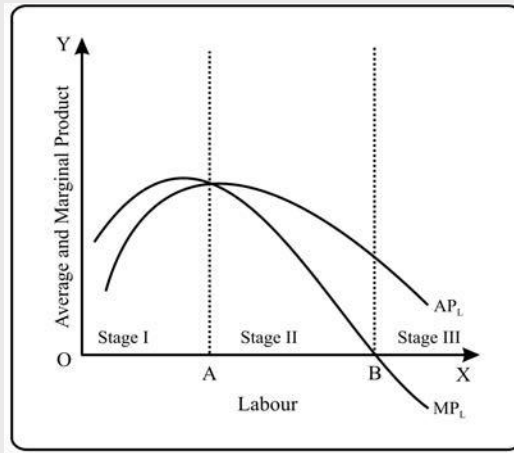
5. The Dictionary contains the terms and their explanations in English alphabetical order. The explanation in Hindi and Urdu follows. For finding out Hindi and Urdu terms in alphabetical order, index has been provided at the end of the Dictionary.

इ	ض
इक्विटी 34	28 ضرورتوں کی دہری مطابقت
इकाई लोच 157	84 ضارب
इकाई कर 157	124 ضابطہ بند معیشت

6. In economics, the diagrams, graphs, formula and equations, tables etc are often used. Therefore, while explaining the terms, graphs, tables, formulae etc. have been included, as and when needed.

average revenue (AR): The total revenue (TR) per unit of output. If output of a firm is Q and the market price is P, then

average revenue $AR = \frac{TR}{Q} = \frac{P \times Q}{Q} = P$. Hence AR is also the price of the product.

Average and marginal product curves

7. The Dictionary contains description of some of the prominent economists, as the textbooks have made references to them in various contexts, for example, Amartya Sen, P.C.Mahalanobis etc. The description contains their photograph and brief introduction about the work of such economists.

Mahalanobis, P.C. (1893 –1972): An Indian economist who was the architect of the second five year plan (1956 –1961) in India. He introduced the strategy of development based on establishment of heavy industries.

8. If the explanation of a term contains certain references of terms, the cross references have been mentioned to enable learners to locate the referred term then and there itself.

Bretton Woods System: A system under which a gold exchange standard was adopted in an international conference held at Bretton Woods in USA in 1944. Under this system, the value of dollar was fixed vis-à-vis gold and the value of all the other currencies were fixed vis-à-vis the dollar. It also led to the formation of two international financial institutions, namely the International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) or the World Bank and the International Monetary Fund (IMF). (*See also*, World Bank, IMF)

ब्रेटन वुड्स पद्धति: एक पद्धति जिसके अंतर्गत 1944 में अमरीका के ब्रेटन वुड्स में आयोजित एक अंतर्राष्ट्रीय सम्मेलन में स्वर्ण विनिमय मान अपनाया गया। इस पद्धति में डॉलर का मूल्य स्वर्ण की तुलना में निर्धारित किया गया और अन्य सभी मुद्राओं के मूल्य डॉलर की तुलना में निर्धारित किये गए। इससे दो अंतर्राष्ट्रीय वित्तीय संस्थाओं का निर्माण भी हुआ, जिनके नाम हैं इंटरनेशनल बैंक फॉर रिकंस्ट्रक्शन एण्ड डेवलपमेंट, (IBRD अथवा पुनःनिर्माण और विकास के लिए अंतर्राष्ट्रीय बैंक) या वर्ल्ड बैंक और इंटरनेशनल मोनेटरी फंड, (IMF अथवा अंतर्राष्ट्रीय मुद्रा कोष), (देखें, वर्ल्ड बैंक, आई.एम.एफ.)

ब्रेटन वुड्स सस्टम: 1944 में अमेरिका के ब्रेटन वुड्स में आयोजित एक अंतर्राष्ट्रीय सम्मेलन में स्वर्ण विनिमय मान अपनाया गया। इस पद्धति में डॉलर का मूल्य स्वर्ण की तुलना में निर्धारित किया गया और अन्य सभी मुद्राओं के मूल्य डॉलर की तुलना में निर्धारित किये गए। इससे दो अंतर्राष्ट्रीय वित्तीय संस्थाओं का निर्माण भी हुआ, जिनके नाम हैं इंटरनेशनल बैंक फॉर रिकंस्ट्रक्शन एण्ड डेवलपमेंट, (IBRD अथवा पुनःनिर्माण और विकास के लिए अंतर्राष्ट्रीय बैंक) या वर्ल्ड बैंक और इंटरनेशनल मोनेटरी फंड, (IMF अथवा अंतर्राष्ट्रीय मुद्रा कोष), (देखें, वर्ल्ड बैंक, आई.एम.एफ.)

9. It is hoped that the Dictionary in Economics for Schools will be useful for schoolchildren as well as schoolteachers. The features of the trilingual Dictionary as described above will be helpful in making the process of teaching and learning easy and comprehensible. NCERT welcomes feedback and suggestion for improvement of the dictionary.

शिक्षित बालिका समाज की रचयिता

INDEX

A		Break even point	11	Deficit finance	21	Equity	34
		Bretton Woods System	12	Deflation	21	Equilibrium Price	34
Absolute Advantage	1	BRICS	12	Deforestation	21	Equilibrium Quantity ³	4
Accommodating transaction	1	Broad Money	12	De-industrialisation	22	Errors and Omissions in BoP	34
Accounting period	1	Budget	12	Demand	22	Estate duty	35
Adjustable peg system	1	Budget constraint	12	Demand Curve	22	Euro (€)	35
Adult literacy rate	1	Budget deficit	13	Demand deposit	22	European Union	35
Aggregate demand	1	Budget line	13	Demand for money	22	Ex post	35
Aggregate supply	2	Budget set	13	Demand Function	23	Ex-ante	35
Agrarian economy	2	Buffer stocks	13	Demand schedule	23	Excess demand	35
Agricultural labour	3	Bureau of Energy		Demat Account	23	Excess supply	36
Agro-processing industry	3	Efficiency (BEE)	13	Demographic dividend		Exchange rate	36
Allied activities of agriculture	3			(Population	23	Exchange rate regime	37
Animal husbandry	3	C		Dividend)	23	Excise duty	37
Annual Financial Statement (AFS)	3	Capital	14	Demographic transition	23	Exogenous Variables	37
Appreciation (of currency)	3	Capital account	14	Demography	24	Expenditure	37
Arbitrage	4	Capital budget	14	Density of Population	24	Export	38
Arithmetic mean	4	Capital deepening	14	Deposit	24	Export duty	38
Arithmetic Progression (AP)	4	Capital Expenditure	14	Depreciation	24	Export-Import Policy	
ASEAN	5	Capital gains	14	Depression	24	(EXIM Policy)	38
ASSET	5	Capital Goods	15	Deregulation	25	External loan	38
Attributes	5	Capital Loss	15	Devaluation	25	External sector	38
Auction	5	Capital market	15	Developing country	25	Externality	38
Automatic Stabilizers	5	Capital output ratio	15	Diminishing marginal rate			
Autonomous Expenditure	5	Capital receipt	15	of substitution	25	F	
Autonomous investment	6	Capital widening	15	Direct tax	26	Factor Endowment	39
Autonomous transactions	6	Cardinal Utility	15	Discrete variable	26	Factor income	39
Average cost (AC)	6	Cartel	15	Discretionary fiscal policy	26	Factor payments	39
Average fixed cost (AFC)	6	Central bank	16	Disguised unemployment	26	Factors of production	39
Average product (AP)	6	Ceteris Paribus	16	Disinvestment	27	Fair Price	39
Average revenue	7	Cheque	16	Disparity	27	Fair Price Shop	39
Average variable cost	7	Circular flow of income	16	Dispersion	27	Fertile	40
		Command economy	16	Distribution of variable	27	Fertility rate	40
B		Commercial Bank	16	Diversification	27	Fiat Money	40
Balance budget multiplier (BBM)	8	Comparative advantage	17	Dividend	27	Final Output	40
Balance of payments (BoP)	8	Complementary Goods	17	Domestic goods	28	Finance Bill	40
Balance of trade	8	Consumer	17	Double coincidence of wants	28	Financial Assets	40
Balance sheet	8	Consumer goods	18	Drain of wealth	28	Financial Commitment	40
Balanced budget	8	Consumer price index (CPI)	18	Dual pricing	28	Financial crisis	41
Bank	8	Consumption	18	Dumping	28	Financial discipline	41
Bank rate	8	Consumption expenditure	18	Duopoly	29	Financial inclusion	42
Bank run	9	Consumption function	18			Financial institution	42
Bar diagram	9	Cost	18	E		Financial intermediaries	42
Barriers to entry	9	Credit	19	Economic Cost	30	Financial market	42
Barter system	9	Credit Card	19	Economic efficiency	30	Financial resources	42
Base year	9	Credit Squeeze	19	Economic reforms	30	Financial year	42
Basic needs	10	Currency	19	Effective Demand	31	Firm	43
Bilateral trade agreement	10	Current account	19	Elasticity of Demand	31	Fiscal Deficit	43
Bimetallism	10			Elasticity of Supply	32	Fiscal Policy	43
Bio composting	10	D		Employment	32	Fiscal Reforms	43
Biodiversity	10	Dandekar, V-M		Endogenous Variables	33	Fiscal Responsibility and Budget	
Bivariate frequency		& Rath, Nilkantha	20	Enterprise	33	Management (FRBM) Act 2003	43
distribution	10	Data	20	Entitlement	33	Five-year Plan	44
Bombay Stock		Debit	20	Entrepreneur	33	Fixed Capital	44
Exchange (BSE)	11	Debt	21	Enumerator	34	Fixed Cost	44
Bond	11	Debt trap	21	Equilibrium	34	Fixed Deposit Account	44
Bond market	11	Deficit	21	Equilibrium income	34		

Fixed exchange rate	44		Invisible Hand	62	(MGNREGA) 2005	73	
Fixed input	44	\mathcal{H}	Invisibles	62	Malthus, Thomas Robert	73	
Flexible Exchange Rate	44	Harvesting	55	Isocost	62	Marginal Cost	73
Flow	45	Head Count Ratio	55	Isoquant	63	Marginal product (MP)	74
Flow Variable	45	Hedging	55			Marginal product of labour	74
Fluctuation	45	High Powered Money	55	\mathcal{J}		Marginal Propensity to	
Food Corporation of India (FCI)	45	High Yielding Variety		J- Curve	64	Consume (MPC)	75
Food Security	45	Seed (HYVs)	55	Joint Account	64	Marginal Propensity	
Foreign Aid	45	Histogram	55	Joint Credit	64	to Import (MPM)	75
Foreign Asset	45	Horticulture	55	Joint Demand	64	Marginal Propensity to	
Foreign Direct Investment (FDI)	46	Household Sector	55	Joint Production	64	Save (MPS)	75
Foreign Exchange	46	Human capital	55	Joint Stock Company	64	Marginal Rate of Substitution	
Foreign Exchange Market	46	Human Development	55	Joint Supply	64	(MRS)	76
Foreign Exchange Reserve	46	Human Development		Joint Venture	65	Marginal Revenue (MR)	76
Foreign Institutional Investments		Index (HDI)	56	Junk Bonds	65	Marginal Utility (MU)	76
(FII)	46	Human Resource	56			Market	76
Foreign Trade	46	Hume, David (Time)	56	\mathcal{L}		Market demand	77
Fractional Reserve Banking	46			Labour	66	Market Economy	77
Fragmentation of Land Holding	46	\mathcal{I}		Labourer	66	Market equilibrium	77
Franc	47	Immigration	57	Labour-intensive	66	Market forces	78
Free entry	47	Implicit cost	57	Land	66	Market mechanism	78
Free Exit	47	Import	57	Land ceiling	66	Market supply	78
Frequency	47	Import duty	57	Land reform	66	Marxian Economics	78
Frequency Array	47	Import license	57	Land settlement	66	Maternal mortality rate	79
Frequency Distribution	47	Import Substitution	57	Law of demand	67	Mean deviation	79
Frequency Polygon	47	Inclusive Growth	57	Law of diminishing		Measurement of National income	79
Friedman, Milton (1912- ?)	47	Income Effect	57	marginal product	67	Median	79
Fringe Benefits	47	Income Tax	57	Law of diminishing		Medium of exchange	79
		Income-Expenditure Model	58	marginal utility	67	Mercantilism(1550-1750)	79
\mathcal{G}		Indebtedness	58	Law of variable proportions	66	Merit goods	80
G-20	48	Index Number	58	Leakage	68	Microeconomics	80
G-8	48	Indifference curve	58	Legal tender	68	Micro-finance	80
Gainful Employment	48	Indifference map	58	Lender of the last resort	68	Migration	80
GATT	48	Indirect Tax	58	Lending rate	68	Millennium	81
GDP	48	Industrial Policy	59	Liability	68	Development Goals (MDGs)	81
GDP Deflator	49	Industrial Revolution	59	Liberalization	68	Minimum Support Price	81
General Equilibrium	50	Industrial Sector	59	Life expectancy	68	Mixed Economy	81
Geometric Mean	50	Industrialisation	59	Line graph	69	Mode	81
Geometric Progression (GP)	50	Inequality	59	Linear demand function	69	Model	82
Gestation Period	50	Infant mortality rate	59	Liquidity	69	Monetary Policy	82
Giffen Goods	50	Inferior goods	59	Liquidity preference	69	Money	82
Gift tax	51	Inflation	60	Liquidity trap	70	Money supply	82
Global warming	51	Inflationary Gap	60	Literacy	70	Monopolistic Competition	82
Gold Standard	51	Informal sector	60	Literacy rate	70	Monopoly	83
Goods	51	Initial Public Offer (IPO)	60	Livelihood	70	Monotonic preferences	83
Government budget	51	Input	60	Loan	71	Morbidity	83
Government interventions	52	Insurance	60	Long run	71	Mortality Rate	83
Government securities	52	Intercept	61	Long run cost curve	71	Multilateral Trade Agreement	83
Grants-in-aid	52	Interest	61	Lorenz curve	71	Multinational Corporation	
Gratuity	52	Intermediaries	61	Lottery method	72	(MNCs)	84
Green revolution	52	International Labour		Lump-sum tax	72	Marshall, Alfred	84
Gross domestic product (GDP)	53	Organization (ILO)	61	Luxury goods	72	Multiple Cropping	84
Gross Enrolment Ratio (GER)	53	Inter-State Disparity	61			Multiplier	84
Gross National Product (G.N.P.)	53	Inventory	61	\mathcal{M}		Money Multiplier	84
Growth rate	53	Investment	61	Macroeconomics	73	Mahalonibis, P.C.	85
The Great Depression 1929	54	Investment Bank	62	Mahatma Gandhi National Rural		Managed Floating	85
		Investment Multiplier	62	Employment Guarantee Act			

Exchange Rate	85	Parameter	98	Production Possibility Frontier (PPF)/	Reserve Bank of India	126
Marginal Cost	85	Parametric Shift	99	Production Possibility Curve	Resource extraction	126
Minimum Wage	85	Pareto Optimality	100	Productivity	Resources	127
Mixed Income	85	Pareto, V. (1848 -1923)	100	Profit	Retailer	127
Naoroji, Dadabha	86	Patent Rights	100	Profit Maximisation	Returns to scale	127
Narrow Money	86	Pegged Exchange Rate	100	Progressive Tax	Revaluation	127
National Income	86	Pension	101	Property tax	Revenue	128
National Income Accounting	86	Per Capita Income	101	Proportional Tax	Revenue budget	128
National Sample Survey		Percentile(s)	101	Protectionism	Revenue deficit	128
Organisation (NSSO)	86	Perfect Competition	102	Provident Fund	Revenue expenditure	128
Nationalisation	87	Permit License Raj	102	Public Distribution System	Revenue receipt	128
Net Exports	87	Personal Disposable income	103		Reverse Repo Rate	129
Net Factor Income from Abroad	87	Personal Income	103	Public Expenditure	Ricardian equivalence	129
Net Investment	87	Perspective Plan	103	Public Goods	Ricardo, D (1772-1823)	129
Net National Product at		PESO Problem	103	Public Health Facilities	Rich country	130
Current Prices	88	Phillips Curve	104	Public Investment	Robbins, L. (Lord) (1898-1984)	130
		Physical Capital	104	Public Provident Fund	Royalty	130
N		Pie Diagram	104	Public Sector	Rural-urban	130
Net National Product at		Pilot Survey	105	Public Sector Enterprises/	migration	130
Factor Cost (NNPfc)	88	Planned Development	105	Undertakings		
Net National Product		Planned Investment	105	Purchasing Power		
at Market Prices	89	Planning Commission	105	Purchasing Power Parity (PPP)	SAARC	131
NITI Aayog (National Institution		Population	106	Relative Price	Sample	131
for Transforming India	89	Population Explosion	106	Total (Physical) Product (TPP)	Sampling Error	131
Nominal GNP	89	Population Growth Rate	106		Samuelson, P.A. (1915-2009)	131
Nominal Income	89	Portfolio Investment	106		Saving	131
Non-plan Expenditure	90	Positive Economics	107		Saving function	132
Non-Tariff Barriers	91	POUND (£)	107	Quantity Theory of Money	Savings Account Deposits	132
Non-Tax Revenue	91	Poverty	107	Quartile	Say, J.B. (1767-1832)	132
Normal Goods	91	Poverty Line	107	Quasi-Rent	Scarcity	132
Normal Profit	91	Price	107	Quid pro quo	Scatter Diagram	132
Normative Economics	91	Price Ceiling	108	Quota	Seasonal Unemployment	133
		Price Control	108		Secondary Market	133
O		Price Discrimination	108		Securities and Exchange Board of	
Occupational Structure	92	Price Effect	108	Random numbers	India (SEBI)	134
Official Reserve Transaction	92	Price Elasticity of Demand	109	Random sample	Security (Primary and Collateral)	134
Ogive	92	Price Elasticity of Supply	109	Rao,VKRV(1908-1991)	Self Help Groups (SHGs)	134
Oligopoly	94	price floor	109	Rate of Interest	Self Sufficient Economy	134
Open Market Operations	94	Price Index	109	Raw Material	Self-Employed	134
Operating Surplus	94	Price Rigidity	110	Real GDP	Self-Reliance	135
Ordinal utility	95	Primary Data	110	Real income	Selling Cost	135
Organic Waste	95	Primary Deficit	110	Recession	sen index	135
Outlier	95	Primary Goods	110	Rectangular Hyperbola	Sen, Amartya	135
Output	95	Primary Market	110	Redistribution of Assets	Sensex	135
Output Method	95	Primary Sector	110	Redistribution of Income	Services	136
Output Multiplier	95	Primary Source	110	Regional equality	Sex Ratio	136
Outsourcing	96	Private Goods	111	Regional Trading Bloc	Share	136
Overdraft	97	Private Income	111	Regional variation	Share cropper	136
Overhead Capital	97	Private Sector	111	Regressive tax	Shift in Demand	136
Overvaluation of currency	97	Privatization	111	Regular salaried employee	Shift in Supply	137
		Producer Price Index	112	Regulated economy	Shifting Cultivation	137
P		Producer's/Firm's Equilibrium	112	Relative price	Short Run	137
Paasche Price Index	98	Producers' Surplus	112	Remittance	Shut Down Point	138
Paper Currency	98	Product	112	Renewable resources	Slope	138
Paper Money	98	Product	112	Rent	Slump	138
Paradox of Thrift	98	Differentiation	112	Repo Rate		
		Production Function	112	Representative Sample		

Small Farmers	138	Structural Reforms	145	Token money	150	Universe	157
Small Scale Industry	138	Structural unemployment	145	Total cost	151	Urbanization	157
Smith, Adam (1723- 1790)	139	Subsidy	145	Total Physical Product	151	Utility	157
Smithsonian	139	Subsistence	146	Trade	151	Utility Function	157
Agreement	139	Substitute Good	146	Trade Cycle (Business cycle)	151	Value Added Method	158
Social Benefit	139	Substitution Effect	146	Trade Off	152	Value Added Tax (VAT)	158
Social Cost	139	Sunk costs	146	Trade Policy	152	Variable	158
Social Exclusion	140	Super Normal Profit	146	Trade Restriction (Qualitative & Quantitative)	152	Variable cost	158
Social Infrastructure	140	Supply Curve	147	Trade Union	152	Variance	159
Social Security Measures	140	Supply Function	147	Transaction Cost	153	Velocity of Circulation of Money	159
Socialist Economy	140	Supply Schedule	147	Transaction Demand for Money	153	Vulnerable Groups	159
Soft Currency	140	Surplus Budget	147	Transfer earning	153	Wages	159
Soft Loan	140	Survey	147	Transfer Payment	153	Waste Management	160
Special Drawing Rights/ Paper Gold	141	Sustainable Development	147	Treasury Bill	153	Wealth Tax	160
Special Economic Zone (SEZ)	114			Trickle Down Theory	154	Wear and Tear	160
Speculation	141	Tariff	148	Triffin Paradox	154	Weighted Arithmetic Mean	160
Speculative demand for money	141	Tariff Protection	148	Turn Over	154	Welfare Economics	160
Squared Poverty Index	142	Tax	148			Welfare State	160
Stagflation	142	Tax Avoidance	148			White Revolution	161
Stagnation	143	Tax Base	149	UNCED	155	Wholesale Price Index (WPI)	161
Standard Deviation	143	Tax Burden	149	UNCTAD	155	Workforce	161
Starvation	143	Tax Evasion	149	Undervalued currency	155	Working Capital	161
Statistic (singular sense)	143	Tax Impact	149	Undistributed profit	155	World Bank	161
Statistics (Plural sense)	143	Tax Incidence	149	Unintended Accumulation of inventories	155	World Trade Organization (WTO)	161
Statutory Liquidity Ratio (S.LR)	143	Tax Multiplier	149	Unit Elasticity	156	Yield	162
Sterilization	144	Tax Reforms	150	Unit of Account	156	Zamindari System	162
Stock	144	Tax Revenue	150	Unit Tax	156	Zero Based Budgeting	162
Stock Exchange	144	Tax Shifting	150	Unit Trust of India (UTI)	157	Zero Cost	162
Store of Value	145	Terms of Trade	150	Univariate Distribution	157		
Structural Composition	145	Time Deposits	150				

अ		प्रस्ताव आजीविका	71	उपयोगिता फलन	159	केन्द्रीय बैंक	16
अधिमूल्यन (मुद्रा का)	4	आदर्शात्मक अर्थशास्त्र	88	ऊ		क्रेडिट कार्ड	19
अवस्फीति	21	आभासी लगान	120	ऊर्जा दक्षता ब्यूरो	13	कारक प्रतिभा	39
अनियम	25	आयताकार अतिपरवलय	122	ए		कारक आय	39
अवमूल्यन	25	आय का पुनर्वितरण	123	एक्स एन्टे	35	कारक भुगतान	39
असमानता	27	आगम	127	एक्स पोस्ट	35	करेतर राजस्व	88
अंतर्जात चर	33	आत्मनिर्भरता	133	एकमुश्त कर	71	क्रमसूचक उपयोगिता	95
अधिमाँग	36	आत्मनिर्भर अर्थव्यवस्था	134	एकाधिकारी प्रतियोगिता	82	करेंसी (मुद्रा) का अधिमूल्यन	97
अधिपूर्ति	36	आवधिक जमा	149	एकाधिकार	83	कागज मुद्रा (करेंसी नोट)	98
अर्जक रोजगार	48	इ		एकदिष्ट अधिमान	83	कागज मुद्रा	98
अनधिमान (तटस्थता) वक्र	58	इक्विटी	34	एकल चर वितरण	158	कीमत	107
अनधिमान मानचित्र	59	इकाई लोच	157	क्र		कीमत प्रभाव	108
अप्रत्यक्ष कर	59	इकाई कर	157	ऋण	21	कीमत नियंत्रण	108
असमानता	59	उ		ऋण जाल	21	कीमत विभेद	108
अनौपचारिक क्षेत्रांक	60	उपभोक्ता वस्तुएँ	17	ऋणग्रस्तता	28	कीमत की उच्चतम सीमा	108
अदृश्य शक्ति	62	उपभोक्ता	17	ओ		कीमत तल	109
अदृश्य मर्दे	62	उपभोक्ता कीमत सूचकांक	18	ओवर ड्राफ्ट	97	कीमत सूचकांक	109
अस्वस्थता	83	उपभोग	18	औवर ड्राफ्ट	97	कीमत अनम्यता	110
अल्पाधिकार	94	उपभोग व्यय	18	औ		क्रय शक्ति	117
अधिकीलित विनिमय दर	101	उपभोग फलन	18	औसत लागत	6	क्रय शक्ति क्षमता	117
अवमंदन	121	उधार	19	औसत स्थिर लागत	6	कच्चा माल	121
अल्पकाल	136	उधार अधिसंकुचन	19	औसत उत्पाद	6	कामबंदी बिंदु	137
अधिसामान्य लाभ	145	उद्यम	33	औसत परिवर्तनशील लागत	7	कर	147
अधिशेष/ घाटा बजट	146	उद्यमी	33	औसत आगम	7	कर-परिहार	147
अधोमूल्यित मुद्रा	154	उत्पाद शुल्क	37	औद्योगिक नीति	59	कर आधार	148
अनभिप्रेत माल संचय	156	उत्पादन के कारक	39	औद्योगिक क्रांति	59	कर-भार	148
अवितरित लाभ	156	उचित दाम की दुकान	39	औद्योगिक क्षेत्रक	59	कर-वंचन	148
असुरक्षित समूह	160	उचित दाम	39	औद्योगीकरण	59	कराघात	148
अपशिष्ट प्रबंधन	161	उपजाऊ	40	अँ		करापात	148
आ		उतार-चढ़ाव	45	आँकड़े	20	कर गुणांक	148
आर्बिट्राज	4	उपहार कर	51	अंतिम उत्पाद	40	कर स्थानांतरण	149
आसियान	5	उपदान (ग्रेच्युटी)	52	आंशिक आरक्षित बैंकिंग	46	कर सुधार	149
आभ्यंतरिक स्थिरक	5	उच्च शक्ति मुद्रा	55	अंतर्निहित लागत	57	कर राजस्व	149
आधार वर्ष	9	उच्च शक्ति मुद्रा	55	अंतर्राष्ट्रीय श्रम संगठन	61	कुल लागत	150
आय का वर्तुल प्रवाह	16	उद्यान-विज्ञान	55	अंतर्राष्ट्रीय असमानता	61	कुल भौतिक उत्पाद	150
आवश्यकताओं का उभय संयोग	28	उच्च उपज किस्म वाले बीज	55	अंतः खंड	61	कल्याणमूलक अर्थशास्त्र	161
आर्थिक दक्षता	30	उधारी दर	68	अंतिम ऋणदाता	68	कल्याणकारी राज्य	161
आर्थिक सुधार	30	उदारीकरण	68	अंतरण अदायगी	152	कार्यशील पूँजी	162
आर्थिक लागत	30	उधार	71	अंकटाड	156	कार्य बल	162
आयात-निर्यात नीति	38	उपादान लागत पर वास्तविक		अंसेड	156	कुल बिक्री	163
आदेश मुद्रा	40	राष्ट्रीय उत्पाद	86	श्र		ख	
आयतचित्र	55	उत्पादन	95	श्रम	66	खाद्य सुरक्षा	45
आप्रवासन	57	उत्पाद विधि	96	श्रमिक	66	खुला बाजार कार्रवाईयाँ	94
आयात	57	उत्पादन गुणक	96	श्रम-प्रधान	66	खुदरा व्यापारी	162
आयात शुल्क	57	उत्पादक का संतुलन	112	श्रमिक का सीमांत उत्पाद	74	ग	
आयात लाइसेंस	57	उत्पादक का कीमत सूचकांक	112	क		गणन उपयोगिता	15
आयात प्रतिस्थापन	57	उत्पादक-अधिशेष	112	कृषिक अर्थव्यवस्था	3	गैट	48
आय प्रभाव	58	उत्पादन फलन	112	कृषि श्रमिक	3	गुणोत्तर श्रेणी	50
आय कर	58	उत्पाद विभेदीकरण	112	कृषि-प्रसंस्करण उद्योग	3	गुणोत्तर माध्य	50
आय-व्यय मॉडल	58	उत्पादन संभावना सीमांत क्षेत्र	113	कृषि-संबंधित क्रियाकलाप	3	गिफिन वस्तुएँ	50
आगत	60	उत्पादकता	113	कार्टेल	15	गुणकारी वस्तुएँ	80
आरंभिक सार्वजनिक	60	उपभोगिता	158				

गुणक	84	त	निर्वाह	146	पोर्टफोलियो निवेश	107	
गैर-योजना खर्च	87	तुलन पत्र	8	निम्न लागत	146	पूर्ति की कीमत लोच	109
गैर सीमा-शुल्क अवरोध	88	तुलनात्मक लाभ	17	नागरीकरण	157	प्राथमिक आंकड़े	110
गरीबी रेखा	107	तरलता	69	प		प्राथमिक घाटा	110
गरीबी	107	तरलता अधिमान	69	पशु-पालन	3	प्राथमिक वस्तुएँ	110
ग्रामीण-नगरीय प्रवसन	129	तरलता जाल	70	परिसंपत्ति	5	प्राथमिक क्षेत्र	110
गतिरोध	142	थ		प्रवेश में अवरोध	9	प्राथमिक बाजार	110
घ		शोक मूल्य सूचकांक	162	पूँजी	14	प्राथमिक स्रोत	111
घाटा	21	द		पूँजीगत लेखा	14	प्रगामी कर	114
घाटे की वित्तव्यवस्था	21	दण्ड आरेख	9	पूँजीगत लाभ	14	प्रतिदान	120
च		द्विपक्षीय व्यापार समझौता	10	पूँजी संघनीकरण	14	परिसंपत्तियों का पुनर्वितरण	123
चेक	16	द्विधातुमान	10	पूँजी बजट	14	प्रतिगामी कर	124
चालू खाता	19	द्विचर आवृत्ति वितरण	11	पूँजीगत व्यय	14	प्रतिनधि प्रतिदर्श	126
चाप-विकर्ण	93	देशीय वस्तुएँ	28	पूँजीगत वस्तुएँ	15	पैमाने के प्रतिफल	127
चतुर्थक	120	दोहरी कीमतें	28	पूँजी बाजार	15	पुनर्मूल्यन	127
चरम मंदी	138	द्वि-अधिकार	29	पूँजी-उत्पाद अनुपात	15	प्रतिदर्श	131
चर	158	देयता	68	पूँजीगत विस्तार	15	प्रतिचयन त्रुटि	131
ज		दीर्घावधि	71	पूँजीगत प्राप्ति	15	पूर्ति में स्थानांतरण	137
जैविक खाद बनाना	10	दीर्घावधि लागत वक्र	71	पूँजीगत हानि	15	पूर्ति वक्र	146
जैविक विविधता	10	दुर्लभता	132	पूरक वस्तुएँ	17	पूर्ति फलन	147
जनांकिकीय लाभांश	23	द्वितीयक बाजार	133	प्रत्यक्ष कर	26	पूर्ति अनुसूची	147
जनांकिकीय परिवर्तन	24	ध		प्रछन्न बेरोजगारी	27	प्रशुल्क	148
जनांकिकी	24	धन प्रेषण	125	पाटना	28	प्रशुल्क संरक्षण	148
जनसंख्या घनत्व	24	धारणीय विकास	147	प्रभावी माँग	31	प्रतीक मुद्रा	151
जमा राशि	24	न		पूर्ति की लोच	32	परिवर्ती लागत	159
जोत विखंडन	47	निरपेक्ष लाभ	1	पात्रता	33	प्रसरण	159
जी-20	48	नीलामी	5	परिगणक	34	फ	
जी-8	48	नामे (डेबिट)	20	प्रजनन दर	40	फ्रैंक	47
जीडीपी	49	निःऔद्योगीकरण	21	पंचवर्षीय योजना	44	फ्रीडमैन, मिल्टन (1912-2006)	47
जे-वक्र	64	निर्यात	38	प्रवाह चर	45	फसल काटना	55
जंक बॉण्ड (घटिया बंधपत्र)	65	निर्यात शुल्क	38	प्रवाह	45	फिलिप्स वक्र	104
जीवन-संभाविता	69	नम्य विनिमय दर	44	पक्वन अवधि	50	ब	
जैविक अपशिष्ट	95	निर्बाध प्रवेश	47	परिवार क्षेत्रक	55	बैंक	8
जनसंख्या	106	निर्बाध निकास	47	परिवर्ती अनुपात नियम	67	बैंक दर	8
जनसंख्या विस्फोट	106	निम्नस्तरीय वस्तुएं	59	प्रवसन	80	बैंक रन	9
जनसंख्या वृद्धि दर	106	निवेश	62	प्रबंधित तिरती विनिमय दर	85	बम्बई शेयर बाजार	11
जनस्वास्थ्य सुविधाएँ	116	निवेश बैंक	62	प्रचलित कीमतों पर शुद्ध राष्ट्रीय उत्पाद	87	बाँड	11
जमानत (प्राथमिक और सहवर्ती)	134	निवेश गुणक	62	प्रचालन अधिशेष	94	बाँड बाजार	11
जमींदारी प्रथा	162	न्यूनतम समर्थन कीमत	81	पाशे कीमत सूचकांक	98	ब्रेटेन वुड्स पद्धति	12
झ		न्यूनतम मजदूरी	85	प्राचलिक शिफ्ट	99	बी.आर.आई.सी.एस.	12
झूम-कृषि	137	नकद आय	89	प्राचल पैरामीटर	99	बजट	12
ट		नारोजी, दादा भाई (1825-1917)	89	परेटो इष्टता	100	बजट बंधन	12
ट्रेड ऑफ	152	नीति आयोग	91	पेटेंट अधिकार	100	बजट सेट	13
ट्रिकल डाउन सिद्धांत	154	निजी वस्तुएँ	111	परेटो, वी. (1848-1923)	100	बजट घाटा	13
ट्रिफिन विरोधा भास	154	निजीकरण	111	प्रति व्यक्ति आय	101	बजट रेखा	13
टूट-फूट	160	निजी क्षेत्रक	111	पेंशन	101	बिखराव	27
ड		निजी आय	111	परमिट लाइसेंस राज	102	बहिर्जात चर	37
डांडेकर] वी.एम.	20	नियतांश कोटा	119	पूर्ण प्रतिस्पर्धा	102	बाह्यता	38
डिमैट लेखा	23	नियमित वैतनिक कर्मचारी	125	पेसो समस्या	103	बाह्य क्षेत्र	38
ढ		नवीकरण संसाधन	125	प्रतिप्रेक्ष्य योजना	103	बारम्बारता	47
ढाल	138	निष्फलीकरण	144	पौंड	107	बारम्बारता सारणी	47

[illegible]

व्यापार नीति	151	स्थिर नियत लागत	44	सीमांत आगम	76	समाजवादी अर्थव्यवस्था	140
व्यापार प्रतिबंध (गुणात्मक और मात्रात्मक)	151	स्थिर आगत	44	सीमांत उपयागिता	76	सुलभ ऋण	140
विश्व बैंक	161	स्थिर विनिमय दर	44	सूक्ष्म-वित्त	80	सुलभ करेंसी	140
विश्व व्यापार संगठन	162	सकल देशीय उत्पाद विक्षेपक	49	सहस्राब्दि विकास लक्ष्य	81	सामाजिक सुरक्षा उपाय	140
		सामान्य संतुलन	50	सामान्य लाभ	88	सामाजिक आधारिक संरचना	140
		स्वर्ण मान	51	सामान्य वस्तुएँ	88	सामाजिक अपवर्जन	140
शिशु मृत्यु दर	59	सरकारी बजट	52	संकीर्ण/संकुचित मुद्रा	90	सद्भा	141
शतमक	101	सरकारी हस्तक्षेप	52	सरकारी आरक्षित सौदे	92	सांख्यिकी (बहुवचन)	143
शेयर	135	सरकारी प्रतिभूतियाँ	52	सकारात्मक अर्थशास्त्र	107	सांख्यिकी (एकवचन)	143
शेयर बाजार (स्टॉक एक्सचेंज)	144	सहायता अनुदान	52	समानुपातिक कर	114	स्फीति संबंध गतिरोध	143
शून्य आधारित बजटन	162	सकल देशीय-उत्पाद	53	संरक्षणवाद	114	सांविधिक तरलता अनुपात	144
शून्य लागत	162	सकल नामांकन अनुपात	53	संपत्ति कर	114	स्टॉक	144
		सकल राष्ट्रीय उत्पाद	53	सार्वजनिक वितरण प्रणाली	115	स्टॉक एक्सचेंज	144
		समावेशी संवृद्धि	57	सार्वजनिक खर्च	115	सब्सिडी	145
समायोजित लेन-देन	1	सूचकांक	58	सार्वजनिक वस्तुएँ	115	संरचनात्मक संघटन	145
समायोजित अधिकीलित प्रणाली	1	स्फीति अन्तराल	60	सार्वजनिक क्षेत्रक	116	संरचनात्मक सुधार	145
समग्र माँग	1	समान लागत वक्र	63	सार्वजनिक निवेश	116	संरचनात्मक बेरोजगारी	145
समग्र पूर्ति	2	समोत्पाद वक्र	63	सार्वजनिक क्षेत्र उपक्रम	117	स्थानापन्न वस्तु	146
समांतर माध्य	4	संयुक्ति खाता	64	सापेक्ष कीमत	125	स्थानापन्न प्रभाव	146
समांतर श्रेणी	4	संयुक्त ऋण	64	संसाधन निष्कर्षण	126	सर्वेक्षण	147
स्वायत्त व्यय	5	संयुक्त माँग	64	संसाधन	127	सौदे की लागत	153
स्वायत्त निवेश	6	संयुक्त उत्पादन	64	सम्पन्न देश	130	समष्टि	157
स्वायत्त लेन-देन	6	संयुक्त स्टॉक कंपनी	64	सार्क	131	सम्पत्ति कर	160
संतुलित बजट गुणक	8	संयुक्त आपूर्ति	64	सैम्युलसन, पी.ए.(1915-2009)	131	श्वेत क्रांति	162
सुरक्षित भंडार	13	संयुक्त उपक्रम	65	से, जे.बी. (1767-1832)	132		
सेटेरिस पैरिबस	16	सीमांत उपयोगिता ह्रास नियम	67	स्व-नियोजित	134	ह्रासमान सीमान्त प्रतिस्थापन दर	26
स्वनिर्णयगत राजकोषीय नीति	26	साक्षरता	70	स्वावलंबी समूह	134	हरित क्रांति	52
संपत्ति वितरण	27	साक्षरता दर	70	सेन सूचकांक	135	हेजिंग	55
संपत्ति का निष्कासन	28	समष्टि अर्थशास्त्र	73	सेन, अमर्त्य	135	हयूम, डेविड (1711-76)	56
साम्यावस्था	34	सीमांत लागत	74	सेनसेक्स	135	ह्रासमान सीमांत उत्पाद नियम	67
संतुलन आय	34	सीमांत उत्पाद	74	सेवाएँ	136	हस्तांतरण आय	153
संतुलन कीमत	34	सीमांत उपभोग प्रवृत्ति	75	स्त्री-पुरुष अनुपात	136		
संतुलन मात्रा	34	सीमांत आयात प्रवृत्ति	75	स्मिथ, एडम(1723-1790)	139	क्षेत्रीय समानता	124
संपदा शुल्क	35	सीमांत बचत प्रवृत्ति	75	सामाजिक लागत	139	क्षेत्रीय व्यापार गुट	124
स्थाई पूँजी	44	सीमांत प्रतिस्थापन दर	75	सामाजिक हित लाभ	139	क्षेत्रीय भिन्नता	124
सावधि जमा खाता	44						

				۲	
55	باغبانی	115	اخراجات عامہ	35	اسٹیٹ ڈیوٹی
58	بے نیازی نمیدہ	115	اشیائے عامہ	35	ایکس پوسٹ (حقیقی)
59	بے نیازی نقشہ	118	اضافی قیمت	35	ایکس ایجنٹ (متوقع)
59	بالواسطہ ٹیکس	120	اتفاق اعداد	38	ایکسپورٹ ڈیوٹی
60	بیمہ	120	اتفاق نمونہ (ریٹرن سکیل)	38	ایکسپورٹ امپورٹ پالیسی
61	بین الاقوامی محنت تنظیم	122	اثاثوں کی تقسیم نو	45	اتار چڑھاؤ
61	بین ریاستی تفاوت	124	اضافی قیمت	46	ایف ڈی آئی: راست غیر ملکی
76	بازار	133	اپنی مدد آپ کرنے والی جماعت	47	انتشار راضی
77	بازار مانگ	134	امرتیہ سین	47	اضافی فوائد
77	بازار معیشت	138	اسمٹھ، ایڈم	50	اقلیدی اضافہ
77	بازار توازن	138	اسمٹھ سوئمن سمجھوتہ	51	اشیا
78	بازار قوتیں	143	اسٹاک	52	امدادی گرانٹ
78	بازار نظام	144	اسٹاک آپکھنچ	55	انسانی سرمایہ
78	بازار رسد	156	انکلاڈ	56	انسانی فروغ
87	بازار کی قیمتوں پر خالص قومی پیداوار	157	اکاؤنٹ کی اکائی	56	انسانی فروغ کا اشاریہ
98	بچت کا تناقص	158	افادیت	56	انسانی وسائل
110	بنیادی اعداد و شمار	159	افادیت عمل	58	اشاریہ عدد
124	باقاعدہ تنخواہ دار ملازم	161	اجرت	59	ادنی اشیا
127	باز قدری		ب	60	افراط زر
130	بچت	8	بیلنس شیٹ	60	افراطی وقفہ
131	بچت عمل	8	بینک	60	ابتدائی عوامی پیش کش
131	بچت کھاتہ جمع	9	بینک شرح	66	اراضی حد بندی
135	بٹائی دار	9	بینک رن	67	اراضی اصلاحات
144	بنیادی ڈھانچہ کی ترکیب	9	بارڈائی گرام	67	اراضی بندوبست
	پ	10	بنیادی ضروریات	72	اشیائے تعیش
27	پوشیدہ بے روزگاری	11	بمبئی اسٹاک آپکھنچ	79	اوسط انحراف
37	پیداواری محصول	11	بانڈ	81	الفیاتی ترقیاتی نشانے
39	پیداوار کے عوامل	11	بانڈ بازار	83	اجارہ دارانہ مسابقت
44	پنچ سالہ منصوبہ	12	پلاننگ و پلاننگ مکنہ	83	اجارہ داری
55	پیش بندی	12	برٹین ووڈس سسٹم	93	اوجائیو
92	پیشہ ورانہ ڈھانچہ	12	برکس (بی آر آئی سی ایس)	97	اوورڈرافٹ
96	پیداواری طریق کار	12	بجٹ	106	اضافہ آبادی کی شرح
96	پیداواری خسارہ	12	بجٹ بندش	110	ابتدائی خسارہ
98	پاشے قیمت اشاریہ	13	بجٹ خسارہ	110	ابتدائی اشیا
99	پیرامیٹر	13	بجٹ خط	110	ابتدائی بازار
99	پیرامیٹرک شفٹ	13	بجٹ سیٹ	110	ابتدائی سکیلر
100	پریٹو، وی	13	بفر اسٹاک	111	ابتدائی ذریعہ
100	پینٹ حقوق	26	براہ راست ٹیکس - بلاواسطہ ٹیکس	114	انتہائی منافع کا حصول
101	پنشن	38	برآمد	114	افزائش پذیر ٹیکس
					الف
				3	ایگری پروسیڈنگ صنعت
				5	اثاثہ
				5	اوصاف
				6	اوسط لاگت
				6	اوسط طے شدہ لاگت
				7	اوسط پیداوار
				7	اوسط حاصل آمدنی
				7	اوسط متغیر لاگت
				8	ادائیگیوں کا توازن
				19	اساسی سال
				20	ادھار حد بندی
				26	اعداد و شمار
				27	انتہائی مالیاتی پالیسی
				28	انتشار
				33	انبار کاری
				34	استحقاق
				34	ایکویٹی
					ادائیگی توازن میں غلطیاں اور
				34	بھول چوک

161	حساب اہمیت حسابیاتی اوسط	33	جو کھم کار	90	تنگ زر	102	پرمت لائنس راج
	خ	48	جی 20	103	تتا نظری منصوبہ	103	(پیو) کا بحران
5	خود استحکامی	48	جی 8	114	تتا ہی ٹیکس	105	پائی ڈائی گرام
21	خسارہ	48	جی اسے ٹی	114	تحفظ پسندی	105	پائلٹ جائزہ
21	خسارہ مالیات	49	جی ڈی پی تغیر کار	124	ترسیل زر	107	پورٹ فولیو سرمایہ کاری
37	خارجی متغیرات	50	جیومیٹرک اوسط	149	تجارت کی شرائط	107	پاؤنڈ
38	خرچ	64	جے۔ خط	150	تجارت	112	پیدا کار کا قیمت اشاریہ
38	خارجی قرض	65	جنگ بانڈ	151	تجارتی دور۔ (کاروباری دور)	112	پیدا کار فرم کا توازن
38	خارجی زمرہ	114	جاندا ٹیکس	151	تجارتی پالیسی	112	پیدا کار کا سرپلس
38	خارجیت	136	جھوم بھتی	151	تجارتی پابندیاں	112	پیدا کار کی تفریق
69	خطی مانگ عمل	142	جمود مع افراط	162	تھوک قیمت اشاریہ	112	پیدا کار نقل
70	خواندگی	143	جمود		ٹ	113	پیدا کار بیت
86	خالص برآمدات		ج	147	ٹیرف محصول	115	پراویڈنٹ فنڈ
87	خالص سرمایہ کاری	16	چیک	147	ٹیرف تحفظ	116	پبلک پراویڈنٹ فنڈ
95	خارج	19	چالوکھانہ	147	ٹیکس	126	پیمانے کے حاصل
107	خط افلاس	137	چھوٹے کسان	147	ٹیکس سے بچاؤ	146	پائدا رتی
121	خام مال	137	چھوٹے پیمانے کی صنعتیں	148	ٹیکس بنیاد		ت
126	خردہ فروش		ح	148	ٹیکس بوجھ	1	تفصیلی لین دین
133	خود کفیل معیشت	1	حسابی مدت	148	ٹیکس چوری	8	توازن بیجٹ ضارب
134	خود روزگار شخص	4	حسابی اوسط	148	ٹیکس کا اثر	8	تجارت کا توازن
134	خود انحصاری	4	حسابی بدھوتی	148	ٹیکس کا بار	9	تبادلہ اشیا کا نظام
135	خدمات	10	حیاتی کھاد سازی یا بائیو کوسٹنگ	148	ٹیکس ضارب	13	توانائی کا کردگی بیورو
140	خصوصی ڈرائنگ حقوق رہنمائی گولڈ	10	حیاتی تنوع	149	ٹیکس اصلاحات	17	تقابلی فائدہ
140	خصوصی معاشی منطقہ	16	حکمی معیشت	149	ٹیکس ریونیو	17	تکلیلی اشیا
	د	40	حکمی زر	149	ٹیکس منتقلی	23	تسکائی کھانہ
9	داخلہ پر پابندیاں	40	حتمی پیداوار	151	ٹریڈ آف	25	تحفیف زر
10	دوطرفہ تجارتی معاہدہ	74	حاشیائی لاگت	152	ٹریڈ یونین	25	ترقی پذیر ملک
10	دودھائیت	74	حاشیائی پیداوار	153	ٹریڈری بل خزانہ بل	27	تنوع کاری
11	دو متغیرہ کثیر وقوعہ تقسیم	75	حاشیائی صارفی رجحان	153	ٹریڈکل ڈاؤن نظریہ	34	توازن
15	درجائی افادیت (کارڈنیل یوٹیٹی)	75	حاشیائی درآمد رجحان	153	ٹریڈن تنافس	34	توازنی آمدنی
27	دولت کی تقسیم	75	حاشیائی بچت رجحان	161	ٹوٹ پھوٹ	34	توازنی قیمت
28	دولت کی نکاسی	75	حاشیائی متبادل شرح		ٹ	34	توازنی مقدار
28	دوہری قیمتیں	76	حاشیائی ریونیو	29	ٹنوی اجارہ داری	47	تعدد
33	داخلی متغیرات	76	حاشیائی افادیت	61	ٹالٹ	47	تعدد ترزیب
57	درون ہجرت	85	حاشیائی لاگت	132	ٹانوی بازار	47	تعدد تقسیم
57	درآمد	116	حکومتی سرمایہ کاری		ج	47	تعدد کثیر الاضلاع
57	درآمدی محصول	121	حقیقی جی ڈی پی	21	جنگلات کا خاتمہ	61	تقاطع
57	درآمداتی لائنس	121	حقیقی آمدنی	24	جمع (ڈیپازٹ)	80	تجارتیت
57	درآمداتی متبادل	135	حصص	27	جزو منافع	80	ترجیحی اشیا

54	شرح نمو	54	سخت کساد بازاری	146	رسد کا تفاعل	90	داد ادا بھائی نوروجی
57	شمولیتی نمو	55	سرکاری تناسب	146	رسد جدول	129	دولت مند ملک
68	شرح قرض دہی	61	سود			161	دولت ٹیکس
70	شرح خواندگی	52	سرمایہ کاری		ز		
83	شرح اموات	62	سرمایہ کاری بینک	3	زرعی معیشت		ڈ
120	شرح سود	62	سرمایہ کاری ضارب	3	زرعتی مزدور	20	ڈانڈے کر، وی ایم اور تھ، نیل کانٹھ
129	شہری۔ دیہی مہاجرت	69	سیالیت	3	زرعت سے وابستہ سرگرمیاں	20	ڈبیٹ
137	شدید مندی	70	سیالیتی ترجیح	22	زرکی مانگ	131	ڈھال
142	شاریات (واحد کے مفہوم میں)	70	سیالیتی تکنیک	36	زائد مانگ	145	ڈوبی ہوئی لاگت
142	شاریات	92	سرکاری ریزرو سودے	36	زائد رسد		ڈ
158	شہر کاری	116	سرکاری سیکٹر	40	زر خیز	61	ذخیرہ فہرست
	ص	117	سرکاری سیکٹر کے ادارے	55	زیادہ فصل والے بیج	79	ذریعہ مبادلہ
17	صارف	122	سرد بازاری	66	زمین	102	ذاتی قابل خرچ آمدنی
17	صارف اشیا	13	سارک	82	زری پالیسی	103	ذاتی آمدنی
18	صارف قیمت اشاریہ	130	سیولکسن، پی اے	82	زر	144	ذخیرہ قدر
18	صرف	131	سے، بے بی	82	زر کی رسد		ر
18	صرفی خرچ	133	سیکیورٹیز اینڈ ایکسچینج بورڈ آف انڈیا (سیبی)	84	زری ضارب	25	ردِ ضابطہ
18	صرف جاتی عمل	134	سیکیورٹی (اصل اور منافع)	119	زر کا مقداری نظریہ	32	رسد کی چلک
22	صنعتی عدم کاری	134	سین انڈیکس	141	زر کی سٹ مانگ	33	روزگار
59	صنعتی پالیسی	135	سین ایکس	163	زمین داری نظام	45	رواں
59	صنعتی انقلاب	138	سماجی فائدہ			45	رواں متغیرہ
59	صنعتی زمرہ	138	سماجی لاگت		س	68	رساؤ
59	صنعت کاری	138	سماجی علاحدگی	3	سالانہ مالی گوشوارہ	87	رواں قیمتوں پر خالص قومی پیداوار
80	صفیری معاشیات	139	سماجی بنیادی سہولتیں	14	سرمایہ	109	رسد کی قیمت لوچ
120	صدیہ	139	سماجی تحفظ کے اقدامات	14	سرمایہ کھاتہ	120	رباعیہ
116	صحت عامہ کی سہولتیں	139	سوشلسٹ معیشت	14	سرمایہ بجٹ	120	راؤ، وی کے آروی
135	صنعتی تناسب	140	سٹ	14	سرمایہ خرچ	123	رجسٹری ٹیکس
163	صفر اساس بجٹ سازی	144	ساختیاتی اصلاحات	14	سرمایہ منافع	125	ریپوشر
163	صفر لاگت	144	ساختیاتی بے روزگاری	15	سرمایہ اشیا	125	ریزرو بینک آف انڈیا
	ض	146	سرپلس بجٹ	15	سرمایہ نقصان	127	ریونیو بجٹ
28	ضرورتوں کی دہری مطابقت	146	سروے	15	سرمایہ بازار	127	ریونیو خسارہ۔ ریونیو گھٹا
84	ضارب	152	سودے کے لیے زر کی مانگ	15	سرمایہ پیداوار تناسب	127	ریونیو خرچ
124	ضابطہ بند معیشت	162	سفید انقلاب	15	سرمایہ جاتی وصولی	128	ریونیو کی وصولی
	ط		ش	15	سرمایہ جاتی توسیع	128	ریکارڈو، ڈی
51	طلائی معیار	1	شرح خواندگی بالغان	16	سیٹیورس پیری بس	129	رابنس، ایل
71	طویل مدت	34	شما کنندہ	52	سرکاری بجٹ	129	راہلٹی
71	طویل مدتی لاگت خمیدہ	36	شرح مبادلہ	52	سرکاری مداخلت	136	رسد میں تبدیلی
	ظ	37	شرح مبادلہ نظام	52	سرکاری سیکورٹیز (تحفظات)	145	رعایت (سبسڈی)
87	ظاہری مجموعی قومی پیداوار	40	شرح تولید	53	سبز انقلاب	146	رسد کا مخفی

ع		ف		گ	
عبوری آبادی	24	فرسودگی	24	کم قدر کرنی	156
علم آبادیات	24	فیکٹر انڈومنٹ	39	گفن اشیا	50
عدم سرمایہ کاری	27	فلکسڈ میپازٹ اکاؤنٹ	44	گفٹ ٹیکس	51
عدم مطابقت	27	فوڈ کارپوریشن آف انڈیا	45	گریپوئی	52
عامل آمدنی	39	فریکشنل ریزرو بینکنگ	46	گھٹتی حاشیائی پیداوار کا قانون	67
عامل ادائیگی	39	فرانک	47	گھٹتی حاشیائی افادیت کا قانون	67
عام توازن	50	فریڈ مین ملٹن	47	گزارہ	145
عالمی حدت	51	فصل کی کٹائی	55	گردش زر کی رفتار	160
عدم مساوات	59	فی کس آمدنی	101		
عوامل لاگت پر خالص قومی پیداوار	86	فلپس منحنی	104	لاگت	18
عام منافع	88	فروخت کی لاگت	134	لچک دار شرح مبادلہ	45
عوامی نظام تقسیم	115	فاقتہ کشی	142	لیگل ٹنڈر	68
علاقائی برابری	123	فضیلت کا اسلاف	161	لائن گراف	69
علاقائی تجارتی بلاک	123	فلاحی اقتصادیات	161	لارینز خمدیہ	72
علاقائی تفاوت	123	فلاحی ریاست	161		
عقیم سازی (ناکارہ بنانا)	123			مطلق فائدہ	1
علاقائی زر	150	قدر اضافی (کرنسی کی)	4	مطابقتی مقررہ نظام	1
عالمی بینک	162	قرض - ادھار	19	مجموعی مانگ	2
عالمی تجارتی تنظیم	163	قرض	21	مجموعی رسد	2
		قرض پھندہ	21	موبیلی پائل	3
		قائم سرمایہ	44	متوازن بجٹ	8
غیر مسلسل متغیرہ	26	قائم لاگت	44	مرکزی بینک	16
غذائی تحفظ	45	قائم باڈل	44	مندى	21
غیر ملکی امداد	45	قرض	71	مانگ	22
غیر ملکی اثاثے	46	قرع اندازی طریقہ	72	مانگ خمدیہ	22
غیر ملکی زرمبادلہ	46	قومی آمدنی کی پیمائش	79	مانگ جمع	22
غیر ملکی زرمبادلہ بازار	46	قومی آمدنی کھانہ	79	مانگ عمل	23
غیر ملکی زرمبادلہ ذخیرہ	46	قومی آمدنی	86	مانگ جدول	23
غیر ملکی ادارہ جاتی سرمایہ کاری	46	قومیاناء	86	مندى	25
غیر ملکی تجارت	46	قائم سرمایہ	97	متبادل کی گھٹتی حاشیائی شرح	26
غیر رسمی سیکٹر	60	قیمت	108	ملکی اشیا	28
غیر صحت مندی	83	قیمت کی بالائی حد	108	معاشی لاگت	30
غیر منصوبہ جاتی خرچ	87	قیمتوں پر قابو	108	معاشی صلاحیت	30
غیر تار فی رکاوٹیں	88	قیمت کی تفریق	108	معاشی اصلاحات	30
غیر ملکوں سے خالص فیکٹر آمدنی	91	قیمت اثر	109	موثر مانگ	30
غربی	107	قیمت سطح	109	مانگ کی لچک	31
غیر تقسیم شدہ منافع	156	قیمت اشاریہ	109	مناسب قیمت	39
غیر فروخت شدہ اموال کا ذخیرہ	157	قیمت کی غیر لچک داری	110	مناسب قیمت کی دوکان	40
غیر محفوظ گروپ	160				

125	نمائندہ سپیل	132	موسمی بے روزگاری	67	متغیر تناسب کا قانون	40	مالی بل
130	نمونہ	136	مانگ میں تبدیلی	69	متوقع زندگی	40	مالی اثاثے
130	نمونہ جاتی غلطی	136	متخصر مدت	71	معاش	41	مالی اقراری
139	نرم کرنسی	141	مربعی غریبی اشاریہ		مہاتما گاندھی قومی دیہی روزگار	41	مالی بحران
	و	142	معیاری انحراف	73	ضمانت قانون	42	مالی نظم و ضبط
12	وسیع زر	145	متبادل شے	73	مالی تھمس تھامس رابرٹ	42	مالی شمولیت
50	وقفہ پختگی	145	متبادل اثر	74	مزدور کی حاشیائی پیداوار	42	مالی ادارہ
68	واجبات	145	معمول سے زیادہ نفع	78	مارکسی اقتصادیات	42	مالی بچہ لیے
79	وسطی	149	میعادی جمع	79	مادری شرح اموات	42	مالی بازار
125	وسائل کا استخراج	152	نقل آمدنی	80	مائکرو فنانس	42	مالی وسائل
126	وسائل	152	منتقلی ادائیگی	81	مخلوط معیشت	42	مالی سال
162	ورک فورس	159	متغیرہ	82	ماڈل	43	مالیاتی گھاٹا
	ہ	160	متغیر لاگت	84	مارشل، الفریڈ	43	مالیاتی پالیسی
25	ہائی پاور مینی	160	مغائرت	85	مہالائوس پی سی	43	مالیاتی اصلاحات
55	ہسٹوگرام	162	مصروف سرمایہ	85	مخلوط آمدنی	43	مالیاتی ذمہ داری اور بجٹ پیچمنٹ ایکٹ
55	ہاؤس ہولڈ سیکٹر	163	منفعت	85	منضبط رواں مبادلہ	44	مقررہ شرح مبادلہ
56	ہیوم، ڈیوڈ		ن	88	معیاری معاشیات	53	مجموعی گھریلو پیداوار (جی ڈی پی)
63	ہم مقدار یہ	5	نیلامی	95	ماحصل	53	مجموعی اندراجی تناسب = جی ای آر
80	ہجرت	48	نفع بخش روزگار	100	موزونیت	53	مجموعی ملکی پیداوار (جی این پی)
	ی	59	نوزائیدہ شرح اموات	101	مقررہ شرح مبادلہ	57	مضر لاگت
35	یورو (€)	62	نادیدہ طاقت	104	ماذی سرمایہ	58	مقرضیت
35	یورپی اتحاد	62	نادیدہ مدیس	105	منصوبہ بند ترقی	60	ماڈل
63	کیساں لاگت خمیدہ	68	نرم کاری	105	منصوبہ بند سرمایہ کاری	64	مشترک کھاتہ
72	یک مشت ٹیکس	88	نان ٹیکس ریونیو	106	منصوبہ بندی کمیشن	64	مشترک قرض
83	کیساں ترجیحات	88	نارل اشیا	107	مثبت معاشیات	64	مشترک مانگ
156	یو این سی ای ڈی	89	نقد آمدنی	109	مانگ کی قیمت لوچ	64	مشترک پیداوار
157	یونٹ لوچ	90	نیشنل سپیل سروے آرگنائزیشن	113	مکملہ پیداوار سرحد مخفی	64	مشترک اسٹاک کمپنی
157	یونٹ ٹیکس	91	نیتی آئیوگ	118	مجموعی مادی پیداوار	64	مشترک رسد
157	یونٹ ٹیکس	111	نجی اشیا	120	معاوضہ بدل	65	مشترک کاروبار
158	یونٹ ٹرسٹ آف انڈیا	111	نجی آمدنی	122	مستطیل نما ہائپر بولا	66	محنت
158	یک متغیری تقسیم	111	نجی سیکٹر	127	محاصل - ریونیو	66	محنت کش مزدور
158	یونیورس	112	نچ کاری	128	معیوس ریپورٹ	66	محنت مختصر
		113	نفع	132	منتشر ڈائی گرام	67	مانگ کا قانون

Notes

Aa

absolute advantage: One of the basic principles that explains the basis of mutually beneficial trade between countries. It states that a country has an absolute advantage over another in the production of some commodity when an equal quantity of resources can produce more of that commodity in this country than in the other. This term is associated with the works of Adam Smith. (See also, Comparative Advantage)

نिरپेक्ष लाभ: एक ऐसा आधारभूत सिद्धान्त जो पारस्परिक लाभदायक अन्तर्देशीय व्यापार की व्याख्या करता है। इसके अनुसार, कोई देश जब उतने ही संसाधनों में किसी अन्य देश की अपेक्षा किसी वस्तु की अधिक मात्रा का उत्पादन कर सकता है, तो उसे उस वस्तु के उत्पादन में दूसरे देश की अपेक्षा निरपेक्ष लाभ प्राप्त होता है। यह धारणा एडम स्मिथ से संबंधित है। (देखें तुलनात्मक लाभ)

مطلق فائدہ: ایک بنیادی اصول جو یہ بتاتا ہے کہ کوئی ملک جب اتنے ہی وسائل میں کسی دوسرے ملک کی بہ نسبت کسی چیز کی پیداوار زیادہ مقدار میں کر سکتا ہے تو اسے اس چیز کی پیداوار میں دوسرے ملک کی بہ نسبت اسے مطلق فائدہ حاصل ہوتا ہے۔ یہ تصور آدم اسمتھ کا ہے۔ (نیز دیکھیے: تقابلی فائدہ)

accommodating transaction: Transfers of money, gold or highly liquid assets that a central bank makes to stabilise a country's balance of payments. These are termed as 'below the line' items in the BOP. A central bank makes accommodating transactions when a country's balance of payments becomes surplus or deficit and puts pressure on exchange rate of its currency.

समायोजित लेन-देन: धन, सोना या किसी अत्यधिक तरल परिसंपत्ति का अन्तरण, जिससे एक केंद्रीय बैंक अपने देश के भुगतान संतुलन को स्थायित्व प्रदान करता है। इसे भुगतान संतुलन में 'रेखा के नीचे' (Below the Line) की मदें कहा जाता है। कोई भी केंद्रीय बैंक समायोजित लेन-देन तब करता है, जब देश के भुगतान संतुलन में आधिक्य या घाटा हो जाता है जो देश की मुद्रा की विनिमय दर पर दबाव डालता है।

تطبیقی لین دین: زر، سونا، یا بہت زیادہ سیال اثاثوں کی منتقلی جن سے مرکزی بینک اپنے ملک کی ادائیگیوں کے توازن کو مستحکم رکھنے کے لیے عمل میں لاتا ہے۔ اسے ادائیگیوں کے توازن میں زیر خط مدات ('Below the Line' Items) کہا جاتا ہے۔ جب ملکی ادائیگیوں کا توازن سرپلس یا پھر خسارے کا ہو جاتا ہے اور اس کے نتیجے میں ملکی کرنسی کی شرح مبادلہ پر دباؤ پڑتا ہے تو مرکزی بینک تطبیقی لین دین انجام دیتا ہے۔

accounting period: Period of time, normally a year for

which the accounts are maintained. Also known as the financial year, it need not coincide with a calendar year. In India, it is from 1st April to 31st March. (See also, Financial Year)

लेखा-अवधि: समयावधि, सामान्यतः एक वर्ष, जिसमें लेख रखे जाते हैं। इस अवधि को वित्तीय वर्ष भी कहा जाता है, यह कैलेंडर वर्ष से भिन्न हो सकता है। भारत में यह अवधि 1 अप्रैल से 31 मार्च तक होती है। (देखें, वित्तीय वर्ष)

حسابی مدت: حسابی مدت یعنی جس مدت میں عام طور پر حساب کتاب رکھا جاتا ہے ایک سال کی ہوتی ہے۔ اس مدت کو مالی سال بھی کہتے ہیں۔ یہ ضروری نہیں کہ مالی سال اور ملک کا تقویمی سال باہم مطابق ہوں۔ ہندوستان میں مالی سال یکم اپریل سے 31 مارچ تک ہوتا ہے۔ (نیز دیکھیے: مالی سال)

adjustable peg system: System of fixed exchange rate, which can occasionally be altered under certain conditions, e.g., BOP fluctuations. (See also, Exchange Rate System)

समायोजित अधिकृत प्रणाली: स्थायी विनिमय दर प्रणाली, जिसे कुछ विशेष परिस्थितियों में कभी-कभी परिवर्तित किया जा सकता है, जैसे भुगतान संतुलन में उथल-पुथल। (देखें, विनिमय दर प्रणाली)

مطابقتی مقررہ نظام: مقررہ شرح مبادلہ کا نظام جس میں مخصوص حالات (مثلاً ادائیگیوں کے توازن میں خلل) کے تحت کبھی کبھی تبدیلیاں کر دی جاتی ہیں۔ (نیز دیکھیے: شرح مبادلہ نظام)

adult literacy rate: Percentage of people aged 15 years and above, who can read and write, with understanding, a short and simple statement.

वयस्क साक्षरता दर: 15 वर्ष और इससे अधिक आयु वाले लोगों का प्रतिशत, जो एक छोटे और साधारण कथन को पढ़-लिख और समझ सकते हैं।

شرح خواندگی بالغان: 15 سال یا اس سے زیادہ عمر والے لوگوں کی فی صد جو کسی مختصر اور آسان بیان کو سمجھ کر پڑھ اور لکھ سکتے ہیں۔

aggregate demand: The total demand for goods and services by all the sectors in the economy at the prevailing price level. The aggregate demand (AD) curve is typically a negatively sloped curve implying that firms provide lower output as price increases. In an open economy, aggregate demand is equal to $C+I+G+NX$, where C stands for consumption expenditure by household sector, I stands for investment expenditure by business sector, G stands for expenditure by the government sector and NX stands for net exports to the external sector/rest of the world (net export = exports minus imports).

समग्र माँग: किसी अर्थव्यवस्था के सभी क्षेत्रों द्वारा प्रचलित कीमत स्तर पर वस्तुओं और सेवाओं की कुल माँग। समग्र माँग वक्र एक ऋणात्मक ढलान

کृषیک اर्थव्यवस्था: ऐसी अर्थव्यवस्था, जिसमें अधिकांश लोग अपनी आजीविका के लिए कृषि एवं कृषि से संबंधित क्रियाकलापों (वानिकी, मछली पालन, पशु पालन, इत्यादि) पर निर्भर होते हैं। (देखें, पशु पालन)

زرعی معیشت: وہ معیشت جس میں لوگوں کی اکثریت اپنی معیشت کے لیے زراعت اور اس سے وابستہ سرگرمیوں (مثلاً جنگل بانی، مچھلی پالن، مویشی پالن وغیرہ) پر منحصر ہوتی ہے۔ (نیز دیکھیے: مویشی پالن)

agricultural labour: A person who earns major part of income from work performed on the farms of others. An agricultural labourer gets wages in money and/or in kind. The mode of employment and the systems of payments to agricultural labour in India are extremely diverse. The labourers may also suffer from various forms of bondage, especially as a result of indebtedness.

کृषि श्रमिक: वह व्यक्ति, जो अपनी आमदनी का अधिकांश भाग किसी अन्य के खेतों में काम करके अर्जित करता है। कृषि श्रमिक नकदी और/या वस्तु के रूप में मजदूरी प्राप्त करता है। भारत में कृषि श्रमिक को रोजगार देने तथा उसका भुगतान करने की प्रणालियाँ अत्यंत बहुविध हैं। श्रमिकों को अनेकों प्रकार की गुलामी (प्रायः ऋणग्रस्तता के परिणामस्वरूप) झेलनी पड़ती है।

زرعائی مزدور: جو شخص اپنی آمدنی کا بیشتر حصہ دوسروں کے کھیتوں پر کام کر کے کماتا ہو وہ زراعتی مزدور ہے۔ زراعتی مزدور نقد یا جس دنوں ہی طرح سے اپنی مزدوری حاصل کرتے ہیں۔ ہندوستان میں زراعتی مزدوروں کو روزگار فراہم کرنے اور ان کی ادائیگی کا نظام کافی متنوع ہے۔ زرعی مزدوروں کو کئی طرح کی بندشوں (جو قرض کی وجہ سے ہوتی ہیں) کا سامنا کرنا پڑتا ہے۔

agro-processing industry: A part of the manufacturing sector that is engaged in processing of raw materials and intermediate products derived from the agricultural and allied sector. For example, fruit-juices, jams, jute products, chips, dairy products, etc.

کृषی-پرسسکرانہ उद्योग: विनिर्माण क्षेत्र का वह भाग जो कृषि क्षेत्र से प्राप्त कच्चे माल और मध्यवर्ती उत्पादों का प्रसंस्करण करता है। उदाहरण के लिए, फलों के जूस, जैम, जूट उत्पाद, चिप्स, दुध उत्पाद, इत्यादि।

ایگریکولچر پروسیسنگ صنعت: صنعتی زمرے کا وہ حصہ جس کا کام زراعتی سیکٹر سے حاصل شدہ خام مال اور درمیانی پیداوار کی پروسیسنگ ہے۔ فروٹ جوس، جام، جوٹ سے تیار شدہ اشیاء، چپس اور دودھ سے تیار مصنوعات اس کی بہترین مثالیں ہیں۔

allied activities of agriculture: Consists of horticulture (fruits and vegetables, flowers, plantation crops, spices, aromatic and medicinal plants), fisheries, animal husbandry, sericulture and forestry. Agriculture and allied activities are an important source of livelihood for a large section of Indian population.

کृषی-سंबंधित क्रियाकलाप: इसमें बागवानी (फल और सब्जियाँ, फूल,

बागानी फसलें, मसाले, सुगन्धित और औषधीय पौधे), मछली पालन, पशु पालन, रेशम-कीड़े पालन और वानिकी सम्मिलित हैं। कृषि एवं कृषि से जुड़े अन्य सहायक क्रियाकलाप भारतीय जनसंख्या के एक बड़े भाग की आजीविका का प्रमुख स्रोत हैं।

زراعت سے وابستہ سرگرمیاں: اس میں باغبانی (پھل، سبزیاں، پھول، فصلیں، مسالے، خوشبودار سجاوٹی اور ادویاتی پودے وغیرہ) ماہی گیری، مویشی پالن، ریشم کے کیڑوں کا پالن اور جنگل بانی وغیرہ شامل ہیں۔ زراعت اور اس سے وابستہ سرگرمیاں ہندوستانی آبادی کے ایک بڑے حصے کی روزی روٹی کا اہم ذریعہ ہیں۔

animal husbandry: Breeding, management and controlled rearing of animals and birds for meat, milk, egg and other products.

پشु پالان: मांस, दूध, अंडे और अन्य उत्पादों के लिए पालतू पशुओं और पक्षियों का प्रजनन, प्रबंधन और नियंत्रित पालन-पोषण करना।

مویشی پالن: دودھ، گوشت، انڈے اور دیگر حیوانی مصنوعات کے لیے پالتو جانوروں اور پرندوں کی افزائش نسل، ان کا انتظام و انصرام اور ان کی پرورش وغیرہ۔

annual financial statement (AFS): A written statement of the financial position of an organisation for a financial year. This includes the balance sheet, profit and loss account, income and expenditure statement, etc. of an organisation. The union budget presented by the Government of India is an example of AFS.

वार्षिक वित्तीय विवरण: किसी एक वित्तीय वर्ष में किसी संगठन की वित्तीय स्थिति का लिखित विवरण। इसमें संगठन के तुलन-पत्र, लाभ और हानि का लेखा, आय और व्यय इत्यादि का विवरण होता है। भारत सरकार द्वारा प्रस्तुत संघीय बजट, वार्षिक वित्तीय विवरण का एक उदाहरण है।

سالانہ مالی گوشوارہ: یہ مالی سال کے لیے کسی بھی تنظیم یا ادارے کی مالی حیثیت کا تحریری گوشوارہ ہے۔ اس میں بیلنس شیٹ، نفع نقصان کا کھاتہ، اور آمد و خرچ کی تفصیل ہوتی ہے۔ حکومت ہند جو مرکزی بجٹ پیش کرتی ہے وہ AFS (سالانہ مالی گوشوارے) کی ہی ایک مثال ہے۔

appreciation (of currency): A term used in the context of flexible /floating exchange rates, when the price (or value) of a currency increases vis-a-vis another currency. This is a result of market forces. In the case of managed floating, government intervention could also cause appreciation. For instance, if the rupee-dollar exchange rate was Rs. 50 to a dollar, i.e., one rupee exchanges for 0.02 dollars, and if it changes to Rs. 40 to a dollar, i.e. one rupee exchange for 0.025 dollars. Here, the rupee is said to have appreciated against the dollars. Appreciation of the domestic currency makes the country's exports more expensive and imports less expensive. The reverse

of appreciation is termed depreciation. (See also, Exchange Rate)

अधिमूल्यन (मुद्रा का): यह लोचशील/विचल विनिमय दरों के संदर्भ में उपयोग की जाने वाली एक धारणा है, जब एक कंसी का मूल्य दूसरी कंसियों की तुलना में बढ़ जाता है। यह बाजार-शक्तियों का अन्तः क्रिया का परिणाम होती है। प्रबंधित लोचशीलता की स्थिति में सरकार के हस्तक्षेप के कारण भी मुद्रा का अधिमूल्यन हो सकता है। उदाहरण के लिए, यदि रुपये की विनिमय दर प्रति डॉलर 50 रुपये है अर्थात् एक रुपये का विनिमय 0.020 डॉलर के लिए होता है, तथा यदि यह परिवर्तित होकर प्रति डॉलर 40 रुपये हो जाता है या एक रुपये का विनिमय 0.025 डॉलर के लिए होता है, तो कहा जा सकता है कि रुपये का डॉलर के लिए अधिमूल्यन हो गया है। घरेलू कंसी का अधिमूल्यन देश के निर्यातों को महंगा तथा आयातों को सस्ता बना देता है। मुद्रा के अधिमूल्यन की विपरीत धारणा को अवमूल्यन कहा जाता है। (देखें, विनिमय दर)

قدر اضافی (کرنسی کی): غیر ملکی کرنسی کے مقابلے میں ملکی کرنسی کی قدر یا قیمت میں اضافہ۔ یہ اضافہ بازار پر اثر انداز قوتوں یا حکومت کے ان اقدامات کا نتیجہ ہوتا ہے جو ملکی کرنسی کو مستحکم کرنے کے لیے اٹھائی جاتی ہے۔ مثال کے طور پر، اگر ڈالر اور روپے کی شرح مبادلہ 50 روپے تھی اور اب 40 روپے ہو گئی ہے تو ڈالر کے مقابلہ روپے کی قیمت یا قدر میں اضافہ ہوا۔ یعنی 50 روپے میں ڈالر کا زرمبادلہ 0.020 تھا جبکہ 40 روپے میں ڈالر کا زرمبادلہ 0.025 ہوا تو کہا جائے گا کہ ڈالر کے لیے روپے کی قدر اضافی بڑھی ہے۔ ملکی کرنسی کی قدر میں اضافے سے ملکی برآمدات زیادہ ہو گئی اور درآمدات کم ہو گئی ہوں گی۔ (نیز دیکھیے: شرح مبادلہ)

arbitrage: The act of buying at a lower price in one market and selling at a higher price in another.

آربٹریج: کسی ایک باजार میں کم قیمتوں پر خریدنے اور دوسرے باजार میں अधिक कीमतों पर बेचने की प्रक्रिया।

کشورنی مبادلہ: ایک بازار میں کم قیمت پر خریدنے اور دوسرے بازار میں اونچی قیمت پر فروخت کرنے کا عمل۔

arithmetic mean: A measure of central tendency. It is calculated as the sum of the values of all observations divided by the number of observations and is usually denoted by \bar{x} . Where 'x' is the variable taking the values x_1, x_2, \dots, x_n , its arithmetic mean is given by the following formula:

$$\bar{x} = \frac{x_1 + x_2 + \dots + x_n}{n} = \frac{1}{n} \sum x_i$$

where $i=1, 2, \dots, n$

And $\sum x_i$ is the sum of n values of x.

The arithmetic mean can also be seen as the centre of gravity of the histogram. Since the centre of gravity is influenced more by weights far away from it, the

arithmetic mean is also biased in favour of values far away from the middle. (See also, Histogram)

समांतर माध्य: केंद्रीय प्रवृत्ति की एक मापा। इसकी गणना सभी प्रेक्षणों के मानों के योग को प्रेक्षणों की संख्या से भाग देकर की जाती है और इसे सामान्यतः

\bar{x} के द्वारा प्रदर्शित किया जाता है, जहाँ x_1, x_2, \dots, x_n , मानों की चर राशि है। इसके समांतर माध्य को निम्नलिखित सूत्र द्वारा दिया जाता है:

$$\bar{x} = \frac{x_1 + x_2 + \dots + x_n}{n} = \frac{1}{n} \sum x_i$$

जहाँ $i=1, 2, \dots, n$

और $\sum x_i$, x के n मानों का योग है।

सामान्य माध्य को (histogram) के गुरुत्वाकर्षण के केन्द्र के रूप में भी देखा जा सकता है। जिस प्रकार गुरुत्वाकर्षण अपने से अधिक दूरी वाले भार से अधिक प्रभावित होता है, उसी प्रकार समांतर माध्य केन्द्र से दूरी वाली मदों के पक्ष में चला जाता है। (देखें, हिस्टोग्राम)

حسابی اوسط: مرکزی میلان کی ایک پیمائش۔ اس کی تحسیب ان مشاہدات کی قدروں کے میزان کے طور پر کی جاتی ہے جن کو مشاہدات کی تعداد سے تقسیم کیا جاتا ہے۔ اس کو عام طور پر \bar{x} کی صورت میں ظاہر کیا جاتا ہے جہاں 'x' دراصل x_1, x_2, \dots, x_n قدروں کا متغیر ہے تو اس کا حسابی اوسط درج ذیل فارمولے سے حاصل کیا جاتا ہے۔

$$\bar{x} = \frac{x_1 + x_2 + \dots + x_n}{n} = \frac{1}{n} \sum x_i$$

جہاں $i=1, 2, \dots, n$ اور $\sum x_i$ x کی n قدروں کا میزان ہے۔

حسابی اوسط کو ہسٹوگرام کی مرکز کشش کی حیثیت سے بھی دیکھا جاتا ہے۔ چونکہ کشش مرکز دور افتادہ اوزان سے زیادہ متاثر ہوتا ہے، اس لیے حسابی اوسط بھی میانہ سے دور واقع اقدار کی طرف جھکا ہوتا ہے۔ (نیز دیکھیے: ہسٹوگرام)

arithmetic progression (AP): A sequence of numbers in which the difference between two consecutive numbers is constant. Symbolically, a, (a+1), (a+2), (a+3), (a+n). Here (a+1) - a = (a+2) - (a+1) and so on. For example, 1, 2, 3, 4, 5, Here, 2-1=3-2=4-3... (See also, Geometric Progression).

समांतर श्रेणी: संख्याओं का वह अनुक्रम, जिसमें दो क्रमागत संख्याओं का अंतर स्थिर होता है। प्रतीकात्मक रूप में: a, (a+1), (a+2), (a+3), (a+n)। यहाँ (a+1) - a = (a+2) - (a+1) आदि उदाहरण के लिए, 1, 2, 3, 4, 5, यहाँ 2-1=3-2=4-3... (देखें, गुणोत्तर श्रेणी)।

حسابی بڑھوتری: اعداد کی ترتیب جس میں دو متواتر عددوں کے درمیان فرق مساوی (Constant) ہوتا ہے۔ مثلاً (a), (a+1), (a+2), (a+3), (a+n)۔

یہاں: (a+1) - a = (a+2) - (a+1) اور آگے بھی ایسے ہی مزید مثال کے طور پر: 1, 2, 3, 4, 5, یہاں 2-1=3-2=4-3... (نیز دیکھیے: جیومیٹری پروگریشن)

ASEAN: The Association of Southeast Asian Nations which is a geo-political and economic organisation of ten countries located in Southeast Asia. It was formed on 8 August 1967 by Indonesia, Malaysia, the Philippines, Singapore and Thailand. Now five more countries viz., Brunei, Myanmar, Cambodia, Laos, and Vietnam have also joined this group. ASEAN invites some other Asian countries to attend its meetings as observers.

आसियान: दक्षिण-पूर्व एशियाई देशों का संगठन, जो दक्षिण-पूर्व एशिया में स्थित 10 देशों का भू-राजनीतिक और आर्थिक संगठन है। इसकी स्थापना इंडोनेशिया, मलेशिया, फिलीपीन्स, सिंगापुर और थाईलैंड द्वारा 8 अगस्त 1967 को की गई। अब पांच अन्य देश ब्रूनई, म्यांमार, कम्बोडिया, लाओस और वियतनाम भी इस संगठन से जुड़ चुके हैं। आसियान कुछ अन्य एशियाई देशों को अपनी बैठकों में पर्यवेक्षक के रूप में उपस्थित होने के लिए आमंत्रित करता है।

आसान: جنوب مشرقی ایشیائی اقوام کی انجمن جو جنوب مشرقی ایشیائی واقع دس ملکوں کی ایک جغرافیائی، سیاسی اور اقتصادی تنظیم ہے۔ اسے انڈونیشیا، ملائیشیا، فلپائن، سنگاپور اور تھائی لینڈ نے 8 اگست 1967 کو تشکیل دیا تھا۔ اب اس گروپ میں پانچ مزید ممالک یعنی برونی، میانمار، کمبوڈیا، لاؤس اور ویت نام شامل ہو گئے ہیں۔ یہ تنظیم کچھ دیگر ایشیائی ملکوں کو بھی مبصر یا مشاہد (Observers) کی حیثیت سے اپنے اجلاسوں میں شرکت کے لیے دعوت دیتی ہے۔

asset: (i) A resource with economic value that an individual or organisation owns or controls with the expectation that it will provide future benefit; (ii) A balance sheet item in accountancy, representing what a firm owns. This is a stock concept.

پرسرپنتی: (i) वह संसाधन, जिसका आर्थिक मूल्य होता है, जिसे एक व्यक्ति या संगठन भविष्य में लाभ की आशा से अपने अधिकार या नियंत्रण में रखता है। (ii) किसी फर्म के लेखा कार्यों में तुलनपत्र मद, जो फर्म के स्वामित्व का परिचायक है। यह एक 'स्टॉक' अवधारणा है।

اثاش: (i) یہ ایک اقتصادی قدر رکھنے والا وسیلہ ہے جو کسی فرد یا تنظیم کی ملکیت ہوتا ہے یا پھر وہ فرد یا تنظیم اس توقع پر اس پر کنٹرول رکھتی ہے کہ اس سے مستقبل میں نفع یا فائدہ ہوگا۔ (ii) یہ کھاتہ داری میں بیلنس شیٹ کی ایک مد ہوتی ہے جس سے یہ ظاہر ہوتا ہے کہ کمپنی کن کن چیزوں کی مالک ہے۔ یہ اسٹاک کا ایک تصور ہے۔

attributes: Qualitative variables like health, beauty, intelligence, etc. which cannot be measured numerically but can be ranked.

لक्षण: स्वास्थ्य, सौंदर्य और बुद्धिमता, इत्यादि गुणात्मक चर, जिन्हें संख्यात्मक रूप से मापा नहीं जा सकता है, परन्तु श्रेणीबद्ध किया जा सकता है।

اوصاف: کیفی متغیرات جیسے صحت، خوبصورتی، ذہانت وغیرہ۔ جن کی پیمائش اعداد و شمار کے ذریعے نہیں ہو سکتی البتہ ان کو درجات یا مراتب عطا کیے جاسکتے ہیں۔

auction: Selling of goods and services through the process of bidding in which the highest 'bidder' (one who offers the highest price above the floor price fixed by the auctioneer) gets the possession of goods and services. For example, auction of plots by Delhi Development Authority (DDA) in India.

نیلامی: बोली लगाने की प्रक्रिया के माध्यम से वस्तुओं और सेवाओं की बिक्री, जिसमें सबसे अधिक बोली लगाने वाले (नीलाम करने वाले द्वारा तय न्यूनतम मूल्य से ज्यादा अधिकतम मूल्य की बोली) को वस्तुओं और सेवाओं का कब्जा मिलता है। उदाहरण के लिए, भारत में दिल्ली विकास प्राधिकरण (डी.डी.ए.) द्वारा भूखंडों की नीलामी।

نیلامی: بولی لگا کر اشیا اور خدمات کو فروخت کرنا۔ نیلام میں جس کی بولی زیادہ ہوتی ہے اشیا یا خدمات اس کے نام پر چھوٹی ہیں۔ نیلامی کے وقت ایک طے شدہ قیمت سے زیادہ قیمت لگانے والے کو سب سے زیادہ بولی لگانے والا کہا جاتا ہے۔ مثلاً دہلی میں ڈی ڈی اے کے ذریعے پلاٹوں کو نیلام کرنا۔

automatic stabilizers: Any mechanism that reduces the fluctuations in income and output due to change in autonomous demand. For example, income tax is an automatic stabilizer. When GDP rises, disposable income also rises but by less than rise in GDP because a part of it is siphoned off as taxes. It is also known as built-in-stabilizer.

آہمیتاریک स्थिरक: वह तंत्र जो स्वायत्त माँग में परिवर्तन के कारण आय तथा उत्पादन में उतार-चढ़ाव को कम करता है। उदाहरण के लिए आय कर एक आहमیتاریक स्थिरक है। जब जीडीपी बढ़ता है तो प्रयोज्य आय में भी बढ़ोतरी होती है लेकिन जीडीपी में बढ़ोतरी की तुलना में कम, क्योंकि इसका एक भाग करों के रूप में निकल जाता है। इसे अंतर्निर्मित स्थिरक भी कहा जाता है।

خود استقامی: کوئی بھی میکانزم جو مانگ میں تبدیلی کی وجہ سے آمدنی اور پیداوار میں ہونے والے اتار چڑھاؤ کو کم کرتا ہو، مثلاً انکم ٹیکس ایک آٹومیٹک اسٹبلایزر ہے۔ جب جی ڈی پی (کل گھریلو پیداوار) بڑھتی ہے تو قابل صرف آمدنی بھی بڑھتی ہے لیکن یہ جی ڈی پی میں بڑھوتری سے کم ہوتی ہے کیوں کہ اس کا ایک حصہ ٹیکس کے طور پر نکل جاتا ہے۔ اس لیے اس کو داخلی استقامی کہا جاتا ہے۔

autonomous expenditure: Components of aggregate expenditures which are independent of the level of income. For example, the consumption function is given as $C = a + bY$, where 'a' is autonomous consumption expenditure, 'b' is the marginal propensity to consume, Y = level of income, and C = consumption expenditure of households.

سواयत्ت व्यय: समग्र व्यय के घटक, जो आय के स्तर से स्वतंत्र होते हैं। उदाहरण के लिए, उपभोग फलन इस प्रकार दिया गया है, $C = a + bY$, जहाँ 'a' स्वायत्त उपभोग व्यय है, 'b' उपभोग की सीमांत प्रवृत्ति है, Y आय का स्तर

ہے اور C غریلوں کو پمپوگ وائی ہے

آزاد صرفی: مجموعی خرچوں کے اجزاء جو آمدنی کی سطح سے آزاد ہوتے ہیں۔ مثلاً صرفی عمل کو اس طرح دکھایا جاتا ہے: $C = a + bY$ یہاں C آزاد صرفی خرچ ہے، b صرف کا حاشیائی میلان ہے۔ Y آمدنی کی سطح ہے اور C گھریلو اخراجات کو دکھاتا ہے۔

autonomous investment: The level of investment that is independent of output. Such investments are made by different sectors regardless of the level of income, production or state of the economy. (See also, Investment)

سواخت نیش: उत्पादन से स्वतंत्र निवेश का स्तर। ऐसे निवेश विभिन्न क्षेत्रों द्वारा आय, उत्पादन या किसी अर्थव्यवस्था की स्थिति पर ध्यान दिए बिना किये जाते हैं। (देखें, निवेश)

آزاد سرمایہ کاری: سرمایہ کاری کی وہ سطح جو حاصل (Output) سے آزاد ہوتی ہے۔ مختلف سیکنڈ آمدنی، پیداوار یا معیشت کی سطح سے صرف نظر کر کے اس قسم کی سرمایہ کاری کرتے ہیں۔ (نیز دیکھیے: سرمایہ کاری)

autonomous transactions: International economic transactions (receipts and payments) which are made to earn profit, independent of the deficit or surplus in the balance of payments. These are called 'above the line' items in the BoP. Exports and imports are examples of autonomous transactions.

سواخت لین-دین: भुगतान संतुलन में अधिशेष या घाटे से स्वतंत्र अंतर्राष्ट्रीय स्तर पर आर्थिक लेन-देन (प्राप्ति और भुगतान), जो लाभ अर्जित करने के लिए किया जाता है। इन्हें भुगतान संतुलन की 'रेखा से ऊपर' (Above the Line) मदें कहा जाता है। आयात और निर्यात स्वायत्त लेन-देन के उदाहरण हैं।

آزاد لین دین: بین الاقوامی معاشی لین دین (وصولیات اور ادائیگیاں)۔ یہ لین دین منافع کمانے کے لیے ہوتے ہیں۔ اور ادائیگیوں کے توازن میں کسی گھائے یا زیادتی سے آزاد ہوتے ہیں۔ ان کو ادائیگیوں کے توازن (BoP) میں بالائے خط مدت کہا جاتا ہے۔ برآمدات و درآمدات آزاد لین دین کی مثالیں ہیں۔

average cost (AC): Total cost (TC) per unit of output.

$AC = \frac{TC}{Q}$. In the short-run, it also known as average total cost (ATC) and is comprised of average fixed cost (AFC) and average variable cost (AVC) i.e., $AC = AFC + AVC$. The AC is usually a U-shaped curve. (See also, Average Fixed Cost, Average Variable Cost)

औसत लागत: उत्पादन की प्रति इकाई कुल लागत। $AC = \frac{TC}{Q}$ । अल्प काल में इसे कुल औसत लागत भी कहा जाता है और इसमें औसत स्थिर लागत एवं औसत परिवर्तनशील लागत शामिल होती हैं, अर्थात् $AC = AFC + AVC$ । औसत लागत (AC) एक 'U' आकार का वक्र होता है। (देखें

औसत स्थिर लागत, औसत परिवर्तनशील लागत)

اوسط لاگت: پیداوار کی فی اکائی کی کل لاگت $AC = \frac{TC}{Q}$ ہوتی ہے۔ اس کو اوسط کل لاگت (ATC) بھی کہا جاتا ہے جس میں اوسط طے شدہ لاگت (AFC) اور اوسط متغیر لاگت (AVC) شامل ہوتی ہیں۔ یعنی $AFC + AVC = AC$ ایک U شکل کا خط نمیدہ ہوتا ہے۔ (نیز دیکھیے: اوسط متغیر لاگت، اوسط مستقل لاگت)

average fixed cost (AFC): Total fixed cost (TFC) per unit of output. $AFC = TFC/Q$. AFC decreases as the output increases. AFC curve is a rectangular hyperbola. (See also, AC, Rectangular Hyperbola, AVC)

औसत स्थिर लागत: उत्पादन की प्रति इकाई कुल स्थिर लागत। $AFC = TFC/Q$ जैसे-जैसे उत्पादन बढ़ता है, वैसे-वैसे औसत स्थिर लागत कम होती जाती है। औसत स्थिर लागत वक्र आयताकार अतिपरवलय (रेक्टेंगुलर हाइपरबोल) होता है। (देखें, औसत लागत, आयताकार अतिपरवलय, औसत परिवर्तनशील लागत)

اوسط طے شدہ لاگت: یہ پیداوار کی فی اکائی کل طے شدہ لاگت ہے $AFC = TFC/Q$ ۔ جب پیداوار بڑھتی ہے تو AFC یعنی اوسط طے شدہ لاگت گھٹتی ہے۔ AFC کا خط نمیدہ ایک مستطیل ہائی پر بولا (Rectangular Hyperbola) ہوتا ہے۔ (نیز دیکھیے: مستطیل، ہائی پر بولا، اوسط لاگت)

average product (AP): Total output per unit of a variable factor of production (for example labour). Also known as average physical product (APP). It is calculated as: $AP = TP/L$, Where 'L' is the variable factor input (labour). In the short-run, the AP curve for labour initially rises and then falls. The table below shows the total product schedule and corresponding values of average product and marginal product. (See also, marginal product)

Total Product, Marginal Product and Average Product

Factor (labour)	TP	MP	AP
0	0	-	-
1	10	10	10
2	24	14	12
3	40	16	13.33
4	50	10	12.5
5	56	6	11.2
6	57	1	9.5
7	57	0	8.14
8	56	-1	7

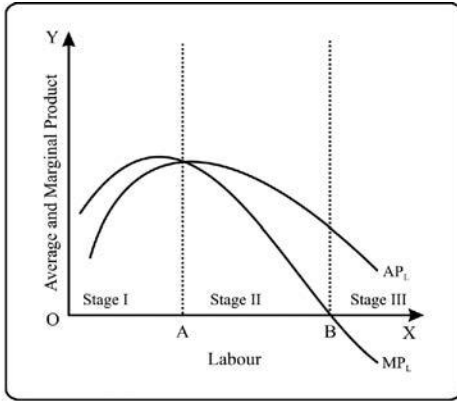
औसत उत्पाद: उत्पादन के परिवर्तनशील कारक (श्रम) का प्रति इकाई कुल उत्पादन। इसे औसत भौतिक उत्पाद भी कहा जाता है। इसकी गणना इस प्रकार

کی جاتی ہے: $AP = TP/L$ ، جہاں 'L'، परिवर्तनशील कारक आगत (श्रम) है। अल्प काल में श्रमिकों का औसत उत्पाद वक्र पहले बढ़ता है, इसके बाद गिरता है। निम्न सारणी में कुल उत्पाद अनुसूची और औसत उत्पाद, सीमांत उत्पाद के संगत मानों को दर्शाया गया है। (देखें, सीमांत उत्पाद)

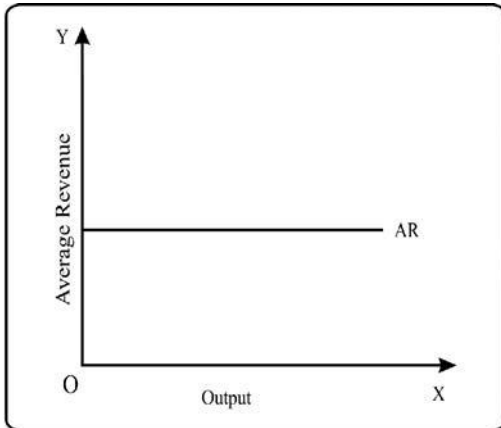
اوسط پیداوار: پروڈکشن کسی متغیر عامل (جیسے مزدور) کی فی اکائی کل پیداوار۔ یہ اوسط فزیکل پیداوار (APP) ہے۔ اس کی تحسب اس طرح ہوتی ہے: $AP = TP/L$ ، جبکہ 'L' (مزدور) ایک متغیر داخل عامل ہے۔ مختصر مدت میں مزدور کا اوسط پیداوار خط خمیدہ (AP Curve) شروع میں اوپر اٹھتا ہے اور پھر گرتا ہے۔ درج بالا جدول کل پیداواری شیڈول اور اس کے مطابق اوسط پیداوار نیز حاشیائی پیداوار کی قدروں کو ظاہر کرتی ہے۔ (نیز دیکھیے: حاشیائی پیداوار)

average revenue (AR): The total revenue (TR) per unit of output. If output of a firm is Q and the market price is P, then

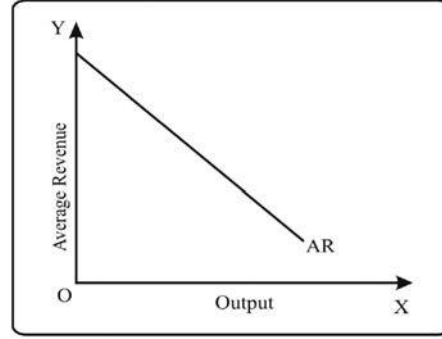
average revenue $AR = \frac{TR}{Q} = \frac{P \times Q}{Q} = P$. Hence AR is also the price of the product.

Average and marginal product curves

Average revenue under perfect competition

Average revenue under monopoly

औसत आगम: प्रति इकाई उत्पादन की बिक्री से प्राप्त आगम। यदि किसी फर्म का उत्पादन Q और बाजार मूल्य P है तो औसत आगम:

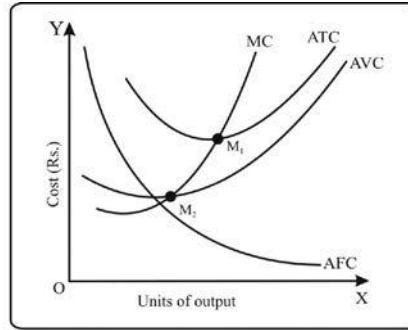
$$AR = \frac{TR}{Q} = \frac{P \times Q}{Q} = P$$

होती है।

اوسط حاصل آمدنی: فی اکائی پیداوار کی فروخت سے کل حاصل آمدنی۔ اگر کسی کا حاصل Q ہے اور بازار قیمت P ہے تو اوسط حاصل آمدنی:

$$AR = \frac{TR}{Q} = \frac{P \times Q}{Q} = P$$

average variable cost(AVC): Total variable cost (TVC) per unit of output. It is calculated as $AVC = \frac{TVC}{Q}$. AVC curve is usually U-shaped. (See also, AC, AFC)

AVC, ATC and MC curves

औसत परिवर्तनशील लागत: उत्पादन की प्रति इकाई कुल परिवर्तनशील लागत (TVC)। इसकी गणना इस प्रकार की जाती है, $AVC = \frac{TVC}{Q}$ । AVC वक्र 'U' आकार का होता है। (देखें, औसत लागत, औसत स्थिर लागत)

اوسط متغیرہ لاگت: یہ پیداوار کی فی اکائی کل متغیرہ لاگت ہے۔ اس کی تحسب اس طرح ہوتی ہے۔ $AVC = \frac{TVC}{Q}$ ۔ AVC کا خط خمیدہ U شکل کا ہوتا ہے۔

(نیز دیکھیے: اوسط لاگت، اوسط متغیرہ لاگت)

B6

balance budget multiplier: Change in equilibrium output that results in a unit increase or decrease in both taxes and government spending. It is equal to one.

संतुलित बजट गुणक: संतुलित उत्पादन में होने वाला परिवर्तन जो कर तथा सरकारी व्यय, दोनों में होने वाले इकाई परिवर्तन के फलस्वरूप होता है। इसका मूल्य एक के बराबर होता है।

तوازنी बजट ضارب: توازن پیداوار میں ہونے والی تبدیلی جو کسی دوسری کاری خرچ دونوں میں ہونے والی فی اکائی تبدیلی کا نتیجہ ہوتی ہے۔ اس کی قدر ایک کے برابر ہوتی ہے۔

balance of payments (BoP): Systematic record of economic transactions in goods, services, transfer payments and capital between residents of a country with rest of the world. There are two accounts in BoP – the current account and the capital account. (See also, Current Account, Capital Account)

भुगतान संतुलन: किसी देश के निवासियों और शेष विश्व के बीच वस्तुओं, सेवाओं, अंतरण भुगतानों और पूँजी से संबद्ध आर्थिक सौदों का व्यवस्थित रिकार्ड। भुगतान संतुलन में दो लेख होते हैं – चालू लेखा और पूँजीगत लेखा। (देखें, चालू लेखा और पूँजीगत लेखा)

ادائیگیوں کا توازن: یہ کسی ملک کے باشندوں اور باقی دنیا کے درمیان اشیا، خدمات، ٹرانسفر ادائیگیوں اور زر کے معاشی لین دین کا باقاعدہ ریکارڈ ہے۔ ادائیگیوں کے توازن (BoP) میں دو کھاتے ہوتے ہیں۔ چالو کھاتہ اور سرمایہ کھاتہ یا کپٹل کھاتہ۔

(نیز دیکھیے: چالو کھاتہ، سرمایہ کھاتہ)

balance of trade: Difference between the values of exports and imports of goods or merchandise for a country. It is a sub-category of Balance of Payments (BoP) of the visible items of trade only. It is considered favourable when exports exceed imports and unfavourable when imports exceed exports.

व्यापार-शेष: वस्तुओं या व्यापारिक माल के निर्यात और आयात के बीच का अंतर। यह भुगतान संतुलन का एक उप-वर्ग है। इसमें व्यापार की दृश्य मदें ही शामिल हैं। जब आयात की अपेक्षा निर्यात अधिक होता है तो यह अनुकूल माना जाता है और जब निर्यात की अपेक्षा आयात अधिक होता है तो यह प्रतिकूल माना जाता है।

تجارت کا توازن: یہ اشیا یا تجارتی مال کی درآمد اور برآمد کے درمیان فرق ہے۔ یہ ادائیگی کے توازن کا ایک ذیلی زمرہ ہے۔ جب برآمد درآمد سے زیادہ ہو تو تجارت کا توازن مساعد اور فائدہ مند ہوتا ہے اور اگر درآمد برآمد سے زیادہ ہو تو یہ نامساعد یا غیر نفع بخش ہوتا ہے۔

balance sheet: A financial statement that summarises the assets and liabilities of a firm at a specific point of time, generally at the end of a financial year. The balance sheet gives investors, an idea as to what the firm owns and owes, as well as the amount invested by the shareholders.

तुलन पत्र: एक वित्तीय विवरण जो किसी समय विशेष पर, सामान्यतः वित्तीय वर्ष के अंत में, किसी फर्म की परिसंपत्तियों और देयताओं का संक्षिप्त विवरण प्रस्तुत करता है। यह निवेशकों को फर्म की संपत्ति और उस पर ऋण तथा साथ ही अंशधारियों द्वारा निवेश की गई राशि की जानकारी देता है।

بیلنس شیٹ: ایک مالی اعلانیہ جس میں وقت کے کسی خاص نقطے پر خصوصاً مالی سال کے خاتمے پر، کسی فर्म کے اثاثوں اور اس کے واجبات کا خلاصہ پیش کیا جاتا ہے۔ بیلنس شیٹ سے سرمایہ کاروں کو یہ پتہ چل جاتا ہے کہ فर्म کے پاس کتنی پونجی ہے اور اس کے ذمے کتنے واجبات ہیں۔ اس کے علاوہ شیئر ہولڈروں نے کتنا سرمایہ لگایا ہے اس کا بھی علم ہو جاتا ہے۔

balanced budget: A type of budget where total receipts are equal to total expenditure for an accounting period.

संतुलित बजट: एक प्रकार का बजट, जहाँ एक लेखा अवधि के लिए कुल प्राप्तियाँ कुल व्यय के बराबर होती हैं।

متوازن بجٹ: ایک قسم کا بجٹ جس میں ایک حسابی مدت میں کل وصولیاں کل خرچ کے مساوی ہوتی ہیں۔

bank: A financial institution whose main activity is accepting deposits and lending money. Banks also facilitate financial trading activities, exchange of foreign currencies and miscellaneous money related activities. (See also, Reserve Bank of India, Commercial Banks)

بँک: एक वित्तीय संस्था जिसका मुख्य कार्य जमा स्वीकार करना और धन उधार देना होता है। बैंक वित्तीय व्यापारिक गतिविधियों, विदेशी मुद्रा के विनिमय और विविध मुद्रा संबंधी गतिविधियों में भी सहायता करते हैं। (देखें भारतीय रिजर्व बैंक, व्यापारिक बैंक)

بینک: ایک مالی ادارہ جس کا خاص کام ڈیپازٹوں کو قبول کرنا اور زر کو قرض کے طور پر دینا ہے۔ مالی تجارتی سرگرمیوں کے علاوہ بینک غیر ملکی کرنسی اور زر سے متعلق متفرق سرگرمیوں کی سہولیات بھی فراہم کرتے ہیں۔ (نیز دیکھیے: ریزرو بینک آف انڈیا، کمرشیل بینکس)

bank rate: Rate of interest which a central bank (e.g. the Reserve Bank of India) charges on the loans and advances made to commercial banks. In India, it is a rate at which banks are penalised for shortfalls in meeting their cash reserve requirements. (See also, Cash Reserve Ratio)

बैंक दर: ब्याज की दर जो केंद्रीय बैंक (जैसे भारतीय रिजर्व बैंक) व्यापारिक बैंकों को दिए जाने वाले ऋणों और अग्रिम राशियों पर वसूल करता है। भारत में, यह वह दर है जो बैंकों से उनकी नकद रिजर्व आवश्यकताओं को पूरा न करने पर दण्ड के रूप में वसूली जाती है। (देखें, नकद रिजर्व अनुपात)

بینک شرح: سود کی وہ شرح جو ایک مرکزی بینک (مثلاً رزرو بینک آف انڈیا) تجارتی بینکوں کو دیے جانے والے قرض اور پیشگی دی جانے والی رقمات پر وصول کرتا ہے۔ ہندوستان میں یہ شرح ہے جو بینکوں سے جرمانے کے طور پر اس وقت وصول کی جاتی ہے جب ان سے نقد ریزرو کی ضروریات کو پورا کرنے میں کمیاء سرزد ہوتی ہیں۔ (نیز دیکھیے: نقدی ریزرو شرح)

bank run: A panic situation in which customers try to withdraw their deposits simultaneously and the bank's reserves are not sufficient to cover the withdrawals. A 'bank run' takes place when the customers of a bank fear that the bank will become insolvent and rush to the bank to take out their money as quickly as possible to avoid losing it.

بैंک رن: एक आतंकपूर्ण स्थिति जिसमें ग्राहक एक साथ अपनी जमा पूँजी बैंक से निकालने का प्रयास करते हैं और बैंक का रिज़र्व कोष निकाली जाने वाली राशियों के लिये पर्याप्त नहीं होता। 'बैंक रन' की स्थिति तब उत्पन्न होती है जब बैंक के ग्राहकों को यह भय रहता है कि बैंक दिवालिया हो जाएगा और वे अपना पैसा खोने से बचाने के लिए जितनी जल्दी संभव हो, उसे बैंक से निकालने के लिये भागते हैं।

بینک رن: ایک بدحواسی کی صورت حال جس میں گراہک اپنی جمع پونجی کو بیک وقت بینک سے نکالنے کی کوشش کرتے ہیں اور بینک کی رزرو پونجی نکالے جانے والی رقم کے لیے ناکافی ہوتی ہے۔ بینک رن کی حالت اس وقت پیش آتی ہے جب بینک کے گراہکوں کو یہ خوف ہوتا ہے کہ بینک دیوالیہ ہو جائے گا اور اسی وجہ سے وہ بینک سے اپنا روپیہ پیسہ جلد از جلد نکالنا چاہتے ہیں تاکہ ان کی رقم ڈوب نہ جائے۔

bar diagram: A visual representation of data of a discrete variable, where vertical or horizontal rectangular bars are drawn. One bar corresponds to each value (or group of values) of the variable, and its length is proportional to the data of the particular values.

دण्ड अरेख: एक खण्डित चर के आँकड़ों का दृश्य प्रस्तुतीकरण, जिसमें उर्ध्वाधर या क्षैतिज आयताकार दण्ड बनाए जाते हैं। एक दण्ड चर के किसी एक मूल्य (या मूल्यों के समूह) को दर्शाता है, तथा इसकी लंबाई चर के मूल्य विशेष के आँकड़े के अनुपात में होती है।

بارڈائی گرام: مفصل متغیرہ کے اعداد و شمار کی بصری نمائندگی جس میں عمودی یا افقی بار کھینچے جاتے ہیں۔ ایک بار میں متغیرہ کا ہر قدر (یا قدروں کا مجموعہ) ہوتا ہے اور لمبائی خصوصی قدر کے اعداد و شمار کے تناسب سے ہوتی ہے۔

barriers to entry: Strategic actions taken by firms or by other actors to prevent or restrict the entry of new firms in the industry. Barriers may be imposed or erected by the industry to protect the incumbent firms and restrict competition in the market.

प्रवेश में अवरोध: उद्योग में नई फर्मों के प्रवेश को रोकने अथवा सीमित करने के लिए फर्मों तथा अन्य प्रतिभागियों की गई युक्तिपूर्ण कारवाइयाँ। पदस्थ फर्मों की रक्षा करने और बाज़ार में स्पर्धा को सीमित रखने के लिए उद्योग द्वारा अवरोध लगाए अथवा स्थापित किए जा सकते हैं।

داخلہ پر پابندیاں: صنعت میں نئی فرموں کے داخلے کو روکنے یا اس کو محدود رکھنے کے لیے لگائی گئی پابندیاں۔ پرانی فرموں کی حفاظت کے لیے اور بازار میں مسابقت یا مقابلہ آرائی کو محدود رکھنے کے لیے صنعت پابندیاں عائد کر سکتی ہے۔

barter system: A system where goods and services are exchanged for other goods and services without the use of money. In barter system, there should be double coincidence of wants, i.e. Person A should be willing to buy the commodity person B is offering and vice versa. (See also, Double Coincidence of Wants) In this system each sale is automatically a purchase and vice versa.

वस्तु-विनिमय प्रणाली: ऐसी प्रणाली, जहाँ बिना मुद्रा का उपयोग किए वस्तुओं और सेवाओं का अन्य वस्तुओं और सेवाओं के साथ विनिमय किया जाता है। वस्तु-विनिमय प्रणाली में आवश्यकताओं का दोहरा संयोग होना चाहिए, अर्थात् व्यक्ति A उस वस्तु को खरीदने की इच्छा रखता हो जिसे B देना चाहता है और इसके विपरीत भी। (देखें, आवश्यकताओं का उभय संयोग) ऐसी प्रणाली में हर बिक्री स्वतः ही एक खरीद तथा हर खरीद एक बिक्री होती है।

تبادلہ اشیا کا نظام: ایک ایسا نظام جس میں اشیا اور خدمات کا دیگر اشیا اور خدمات سے تبادلہ کیا جاتا ہے اور اس میں روپے پیسے کا استعمال نہیں ہوتا۔ بارٹر نظام ضرورتوں کا بیک وقت ہونے والا دوہرا عمل ہے یعنی فرد A اسی چیز کو خریدنے کا خواہش مند ہوتا ہے جسے فرد B بیچنا چاہتا ہے اور ویسے ہی فرد A اسی چیز کو دینے کا خواہش مند ہوتا ہے جسے فرد B لینا چاہتا ہے۔ (نیز دیکھیے: انگ کی دوہری مثال)

base year: A normal year with reference to which current year is compared. It is used in the preparation of index number series for prices, quantities, expenditure and revenue. In the choice of base year, it should be noted that the base year should not be too far in the past. Any year in which unexpected events such as drought, famine, war, etc. have occurred should not be chosen as a base year. The base year is changed periodically.

आधार वर्ष: एक सामान्य वर्ष जिसके संदर्भ में वर्तमान वर्ष की तुलना की जाती है। इसका उपयोग कीमतों, मात्राओं, व्यय तथा आगम के सूचकांक बनाने के लिए किया जाता है। आधार वर्ष चयन करते समय यह ध्यान रखना चाहिये कि आधार वर्ष अतीत में बहुत पहले का नहीं होना चाहिए। कोई भी वर्ष जिसमें कोई अप्रत्याशित घटनाएँ जैसे सूखा, अकाल, युद्ध इत्यादि न घटी हों, आधार वर्ष के रूप में चुना जा सकता है। आधार वर्ष समय-समय पर बदल दिया जाता है।

اساسی سال: کوئی بھی عام سال جس سے موجودہ سال کا موازنہ کیا جا رہا ہو۔ اس کا استعمال قیمتوں، اشیا، اخراجات اور آمدنی کا اشاریہ بنانے میں کیا جاتا ہے۔ اساسی سال

منتخب کرتے وقت یہ خیال رکھنا چاہیے کہ وہ ماضی میں بہت پہلے کا نہ ہو اور جس میں غیر متوقع حالات (مثلاً قحط، خشک سالی یا جنگ وغیرہ) پیش نہ آئے ہوں۔ اساسی سال وقتاً فوقتاً بدل دیا جاتا ہے۔

basic needs: Minimum requirements of a human being for survival. These consist of food, shelter and clothing and access to basic services like sanitation, education, and health care. These needs are not fixed physical requirements, but change with time. What is considered a basic need today may not have been considered basic in the past.

مूल आवश्यकताؤں: کسی مनुہی کے جیویت رہنے کے لیے ن्यूनतम आवश्यकताएँ इनमें भोजन, आश्रय, वस्त्र तथा मूलभूत सेवाएँ जैसे स्वच्छता, शिक्षा तथा स्वास्थ्य सम्मिलित हैं। ये आवश्यकताएँ निश्चित भौतिक आवश्यकताएँ नहीं, बल्कि समय के साथ साथ बदलती रहती हैं। जो आवश्यकता वर्तमान समय में मूल आवश्यकता मानी जाती है, हो सकता है कि भूतकाल में उसे मूल आवश्यकता न माना जाए।

بنیادی ضروریات: زندہ رہنے کے لیے کسی انسان کی کم سے کم ضروریات۔ ان بنیادی ضرورتوں میں غذا، مکان اور لباس کے علاوہ بنیادی خدمات مثلاً صفائی، تعلیم اور صحت تک رسائی شامل ہے۔ یہ ضروریات مادی تقاضوں تک ہی منحصر نہیں ہیں بلکہ وقت کے ساتھ بدلتی رہتی ہیں۔ جو آج بنیادی ضرورت ہے وہ ہو سکتی ہے ماضی میں بنیادی ضرورت نہ ہوں۔

bilateral trade agreement: Agreement arrived at, after negotiation, on terms and conditions of trade of goods and services between two countries. (See also, Tariff, Terms of Trade)

द्विपक्षीय व्यापार समझौता: दो देशों के बीच वस्तुओं और सेवाओं के व्यापार की शर्तों और निबंधन पर बातचीत के बाद किया गया समझौता। (देखें, प्रशुल्क, व्यापार की शर्तें)

دوطرفہ تجارتی معاہدہ: دو ملکوں کے درمیان اشیاء اور خدمات کی تجارت کے اصول اور شرائط سے متعلق بات چیت کے بعد کیا گیا معاہدہ۔ (نیز دیکھیے: تجارت کی شرطیں، تارف)

bimetallism: A monetary standard of a country where the monetary unit is convertible into two metals: gold or silver. For example, in the 19th century, in United States of America, the dollar was convertible into either 22.5 grains of gold or 371 grains of silver (a grain is equal to 0.065 grams).

د्विधातुमान: किसी देश का मौद्रिक मान जहाँ मौद्रिक इकाई दो धातुओं- स्वर्ण या चाँदी में परिवर्तनीय होती है। उदाहरण के लिए, उन्नीसवीं शताब्दी में संयुक्त राष्ट्र अमेरिका में डॉलर 22.5 ग्रेन सोना अथवा 371 ग्रेन चाँदी में परिवर्तनीय था। (एक ग्रेन = 0.065 ग्राम)

دوधातیت: کسی ملک کا زرعی معیار جس میں زرعی اکائی کو دو دھاتوں یعنی سونا اور

چاندی میں بدلا جاسکے۔ مثال کے طور پر انیسویں صدی میں ریاست ہائے متحدہ امریکہ میں ڈالر کو 22.5 گرین سونے یا 371 گرین چاندی سے بدلا جاسکتا تھا۔ (ایک گرین 0.065 گرام کے مساوی ہوتا ہے)

biocomposting: One of the natural ways to recycle organic waste, i.e. cow dung, food waste, leaves, grass trimmings, paper, wood, feathers, crop residue, etc. into a valuable organic manure.

جैविक खाद बनाना: जैव अपशिष्ट जैसे गाय का गोबर, भोजन अपशिष्ट, पत्तियाँ, घास के टुकड़े, कागज, लकड़ी, फसल अवशेष, इत्यादि का पुनः-चक्रण कर मूल्यवान जैविक खाद प्राप्त करने की एक प्राकृतिक विधि।

حیاتی کھاد سازی یا بائیو کمپوسٹنگ: یہ نامیاتی فضلے جیسے گوبر، کھانے پینے کی پچی کھجی اشیاء، پتے پتیائیں، گھاس، کاغذ، لکڑی، پر اور فصلوں کے کچرے کو ری سائیکل کر کے ایک بیش قیمت نامیاتی کھاد (Organic Manure) میں بدلنے کا ایک قدرتی طریقہ ہے۔

biodiversity: Variety of genetic strains, species and ecosystems existing in nature. It includes the variability of living organisms and the ecological complexes of which they are a part.

جैव विविधता: प्रकृति में विद्यमान वंशों, जातियों और पारिस्थितिकी तंत्र की विविधता। इसमें जीवों तथा पारिस्थितिक सम्मिश्रों की, वे जिनके अंग हैं, विभिन्नता भी शामिल है।

حیاتی تنوع: یہ قدرت کے اندر موجود جینیاتی اجزاء، انواع اور ماحولیاتی نظاموں کا تنوع ہے۔ اس میں زندہ عضویوں اور ان ماحولیاتی مرکبات کا تنوع شامل ہے جو خود انہی ماحولیاتی نظاموں کا حصہ ہوتے ہیں۔

bivariate frequency distribution: Frequency istribution of two variables.

Table

Bivariate Frequency Distribution of sales (in Lakh Rs.) and Advertisement Expenditure (in Thousand Rs.) of 20 firms

Sales (in lakh)

		115-125	125-135	135-145	145-155	155-165	165-175	Total
advertisement expenditure (in thousand Rs.)	62-64	2						2
	64-66	1		3				4
	66-68	1	1	2	1			5
	68-70		2		2			4
	70-72		1	1		1	1	4
	Total	4	4	6	3	1	1	19

The number written in each box is the count of the number of firms that advertisement expenditure within the row heading and the sales interval provided in the colum heading.

द्विचर आवृत्ति वितरण: दो चरों का आवृत्ति वितरण। सारणी बिक्री (लाख रु) तथा विज्ञापन संबंधी व्यय (हजार रु) का द्विचर आवृत्ति वितरण। ऊपर दी गई सारणी में, प्रत्येक बॉक्स में दी गई संख्या उन फर्मों की संख्या को दर्शाती है जिनका विज्ञापन संबंधी व्यय पंक्ति शीर्षक तथा बिक्री कॉलम शीर्षक के द्वारा दर्शाया गया है।

दुस्तغیره کثیر وقوع تقسیم: دو مستغیروں کا کثیر وقوع تقسیم ہے۔ مثال کے طور پر 20 کمپنیوں کے دو متغیرات کا کثیر وقوع جدول میں فروخت کی تقسیم (لاکھ روپے میں) اور اشتہار پر خرچ (ہزار روپے میں) دیا گیا ہے ہر باکس میں دیا گیا عدد ان کمپنیوں کی تعداد کو دکھاتا ہے جہاں صف میں اشتہار پر اخراجات اور کالم میں فروخت ہے۔

Bombay Stock Exchange (BSE): A stock exchange, established in 1875, which is situated in Mumbai, India. It is the oldest stock exchange in Asia. (See also, Stock Exchange)

बम्बई शेयर बाजार: 1875 में स्थापित शेयर बाजार जो भारत में मुंबई में स्थित है। यह एशिया का सबसे पुराना शेयर बाजार है। (देखें, शेयर बाजार)

بہمی اسٹاک ایکسچینج: 1875 میں قائم کردہ ایک اسٹاک ایکسچینج جو ہندوستان میں ممبئی میں واقع ہے۔ یہ ایشیا کا قدیم شیئر بازار ہے۔ (نیز دیکھیے: اسٹاک ایکسچینج)

bond: A financial instrument issued by government financial institutions and corporate bodies to raise long term capital. The issuer is therefore indebted to the bond holders and is required to pay interest (called coupon) and/or the principal amount. The coupon is decided at the time of issue of the bond and depends upon the rate of interest at that time, and the credit worthiness of the issuer. Bonds may have a fixed period of maturity or in some cases may be perpetual. In most cases bonds are negotiable, i.e. their ownership can be transferred. Hence bonds have high liquidity in the secondary market. The price at which bonds are traded depends on the present value of all future returns. This in turn is inversely related to the rate of interest and directly related to the coupon value and the remaining period till maturity.

बाँड: सरकारी वित्तीय संस्थाओं तथा निगमित निकायों द्वारा दीर्घकालीन पूंजी की व्यवस्था करने के लिए जारी किया गया एक वित्तीय प्रपत्र। अतः जारीकर्ता बाँड धारकों के प्रति ऋणी होता है तथा उसे उन्हें ब्याज (जिसे कूपन कहा जाता है) तथा/या मूलधन अदा करना पड़ता है। ब्याज (कूपन) बाँड जारी करने के समय निर्धारित करना पड़ता है तथा उस समय प्रचलित ब्याज की दर व जारीकर्ता की साख पर निर्भर करता है। बाँडों की एक निश्चित परिपक्वता अवधि हो सकती है या फिर ये शाश्वत अथवा बेमियादी भी हो सकते हैं अधिकांशतः बाँड विक्रय योग्य होते हैं अर्थात् उनका स्वामित्व हस्तांतरित किया जा सकता है। अतः द्वितीयक बाजार में इनकी तरलता का फी अधिक होती है। वह कीमत जिस पर बाँडों का लेन-देन किया जाता है, भविष्य में मिलने वाले प्रतिफल के वर्तमान मूल्य पर निर्भर करती है। यह ब्याज की दर से

ऋणात्मक रूप से संबंधित होता है तथा कूपन के मूल्य तथा बची हुई परिपक्वता अवधि से प्रत्यक्ष (धनात्मक) रूप से संबंधित होता है।

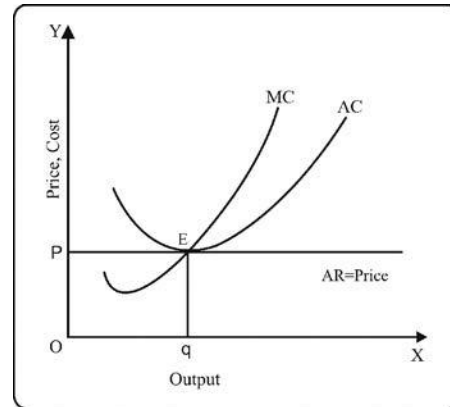
بانڈ: طویل مدتی سرمایہ جمع کرنے کے لیے سرکاری مالی اداروں اور کارپوریٹ تنظیموں کی طرف سے جاری کردہ دستاویز ہے۔ بانڈ جاری کرنے والا بانڈ رکھنے والوں کے تئیں مقروض ہوتا ہے اور اسے سود (جسے کوپن کہا جاتا ہے) یا اصل رقم ادا کرنا پڑتا ہے۔ کوپن کا فیصلہ بانڈ جاری کرتے وقت کیا جاتا ہے جو شرح سود اور جاری کرنے والے کی کریڈٹ پر منحصر ہوتا ہے۔ بانڈ کی ایک متعین مدت ہوتی ہے اور کچھ حالات میں مسلسل یا بے مبعادی ہو سکتا ہے۔ زیادہ تر بانڈز قابل فروخت ہوتے ہیں یعنی ان کے مالکانہ حقوق منتقل کیے جاسکتے ہیں۔ اس لیے ثانوی بازار میں بانڈز کافی سیال ہوتے ہیں۔ بانڈز کا لین دین کس قیمت پر ہو اس کا فیصلہ مستقبل میں حاصل نفع کے موجودہ قیمت پر کیا جاتا ہے۔ شرح سود کے ساتھ اس کا تعلق معکوس ہوتا ہے اور کوپن کی قیمت اور پختگی کی بقیہ مدت کے ساتھ اس کا تعلق بلا واسطہ مثبت ہوتا ہے۔

bond market: The market in which trading in debt securities takes place. Bonds are issued by governments, financial institutions and corporate bodies to raise long-term capital.

बाँड बाजार: बाजार जिसमें ऋण प्रतिभूतियों का व्यापार होता है। दीर्घावधि के लिए पूंजी प्राप्त करने के लिए सरकार, वित्तीय संस्थाओं और निगमित निकायों द्वारा बाँड जारी किए जाते हैं।

بانڈ بازار: وہ بازار جس میں قرضہ جاتی تمسکات کی تجارت ہوتی ہے۔ حکومت، مالی ادارے اور تجارتی ادارے طویل مدتی سرمایہ فراہم کرنے کے لیے بانڈ جاری کرتے ہیں۔

break even point: A point or quantity of production at which the average cost of product is equal to average revenue so that the firm earns only normal profits. At this point, the total revenue is also equal to total cost of production. A perfect competitive firm always earns normal profit in the long run. (See also, Normal Profit, Shut Down Point)

Break even point

بجٹ بندش: کسی مقررہ قیمت پر اشیا اور خدمات کی خریداری میں آمدنی کی حد سے

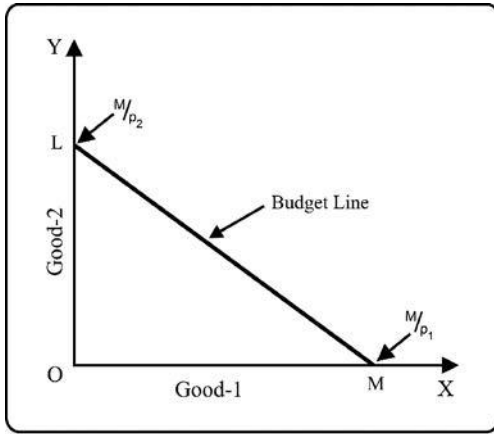
متعلق شرط۔ دو اشیا والے کسی ماڈل میں ایک صارف (X_1, X_2) میں سے کوئی بھی مجموعہ خرید سکتا ہے۔ $P_1X_1 + P_2X_2 = M$ ۔ اس طرح یہ نابرابری صارف کی بجٹ بندش کہلاتی ہے۔ یہاں P_1 مال 1 کی قیمت، X_1 مال 1 کی مقدار، P_2 مال 2 کی قیمت، X_2 سے 2 کی مقدار اور M صارف کی آمدنی۔

budget deficit: (See also, Deficit Budget)

بجٹ غاٹا: (دیکھئے، غاٹے کا بجٹ)

بجٹ خسارہ: (نیز دیکھیے: خسارہ مالی بجٹ)

budget line: Graphical representation of the various combinations of the quantities of two goods which can be purchased by exhausting a given money income and prices of goods. Let there be two goods, where good 1 is given by X_1 and good 2 by X_2 and the prices are P_1 and P_2 . Then, $P_1X_1 + P_2X_2 = M$ is the equation of this price line or budget line. Here M is the money income of the consumer and P_1 and P_2 are price of good 1 and 2. (See also, Budget Constraints, Budget Set)

Budget Line

بجٹ ریکھا: ایسی دو वस्तुओं की मात्राओं के विभिन्न संयोजनों का आलेखीय प्रस्तुतीकरण, जिन्हें दी गई कीमतों पर एक निश्चित आय पूरी खर्च करने पर खरीदा जा सकता है। माना दो वस्तुएँ हैं, जहाँ पहली वस्तु को X_1 से और दूसरी वस्तु को X_2 से तथा इनकी कीमतों को क्रमशः X_1 और P_2 द्वारा दर्शाया गया है। $P_1X_1 + P_2X_2 = M$ इस कीमत रेखा या बजट रेखा का समीकरण होगा, जहाँ M उपभोक्ता की मौद्रिक आय है। (देखें, बजट बंधन, बजट सेट)

बजट خط: ایسی دو اشیا کے مختلف مرکبات کا خطی اظہار جنہیں اشیا کی مقررہ قیمتوں اور کسی مقررہ زر کی آمدنی سے خریدا جاسکے۔ مان لیجیے دو اشیا ہیں جن میں سے 1 کو X_1 اور سے 2 کو X_2 سے ظاہر کیا گیا ہے جب کہ قیمتیں P_1 اور P_2 ہیں۔ ایسے میں $P_1X_1 + P_2X_2 = M$ قیمت یا بجٹ خط (Budget Line) کی مساوات ہے۔ اس توضیح کے ساتھ ملانے کے

لیے ڈائی گرام میں سے 1 اور سے 2 دکھایا گیا ہے۔ (نیز دیکھیے: بجٹ بندش، بجٹ سیٹ)

budget set: Collection of all bundles that the consumer can buy with the given income at the prevailing market prices. The boundary of the budget set is called the budget constraint. In a two commodity situation, the budget set is the set of all points (X_1, X_2) satisfying the condition $P_1X_1 + P_2X_2 \leq M$ where P_1 and P_2 are prices of the two goods and X_1 and X_2 are quantities respectively and M is the money income.

بجٹ سٹ: سبھی مجموعوں کا میزان جسے صارف موجودہ یا رائج بازار قیمتوں پر دی گئی آمدنی سے خرید سکتا ہے۔ بجٹ سیٹ کے حد کو بجٹ بندش کہا جاتا ہے۔ دو اشیا کی حالت میں بجٹ سیٹ ان تمام نکات (X_1, X_2) کا سیٹ ہے جو کم از کم شرطوں کو پورا کرتے ہوں۔ $P_1X_1 + P_2X_2 \leq M$ جہاں P_1 اور P_2 اشیا کی قیمت ہے X_1 اور X_2 ان دونوں اشیا کی مقدار ہیں اور M زر کی آمدنی ہے۔

بجٹ سیٹ: سبھی مجموعوں کا میزان جسے صارف موجودہ یا رائج بازار قیمتوں پر دی گئی آمدنی سے خرید سکتا ہے۔ بجٹ سیٹ کے حد کو بجٹ بندش کہا جاتا ہے۔ دو اشیا کی حالت میں بجٹ سیٹ ان تمام نکات (X_1, X_2) کا سیٹ ہے جو کم از کم شرطوں کو پورا کرتے ہوں۔ $P_1X_1 + P_2X_2 \leq M$ جہاں P_1 اور P_2 اشیا کی قیمت ہے X_1 اور X_2 ان دونوں اشیا کی مقدار ہیں اور M زر کی آمدنی ہے۔

buffer stocks: Raw materials, food grains, metals, finished goods, etc., kept as reserves to safeguard against unforeseen shortages and to prevent fluctuations in the price.

سुरक्षित بھंडار: अप्रत्याशित कमी और कीमतों में घट-बढ़ से बचने के लिए सुरक्षित भंडारों के रूप में रखे गये कच्चे माल, खाद्यान्न, धातुएँ, निर्मित वस्तुएँ, इत्यादि।

بفر اسٹاک: غیر متوقع قلت سے بچاؤ اور قیمتوں کے اتار چڑھاؤ کو روکنے کے لیے محفوظ ذخیروں کے طور پر رکھا گیا خام مال، اناج، دھاتیں اور تیار شدہ مال وغیرہ۔

Bureau of Energy Efficiency (BEE): An organisation established by the Government of India in 2002, that takes initiatives and encourages industry and people to conserve and use energy resources efficiently.

ऊर्जा दक्षता ब्यूरो (BEE): सन् 2002 में भारत सरकार द्वारा स्थापित एक संगठन, जो उद्योगों और लोगों द्वारा ऊर्जा संसाधनों के संरक्षण और दक्षतापूर्वक उपयोग की पहल करता है तथा उन्हें प्रोत्साहित करता है।

توانائی کارکردگی بیورو (BEE): 2002 میں حکومت ہند کی طرف سے قائم کردہ تنظیم جو عوام اور صنعت کو وسائل توانائی کی موثر استعمال کی ترغیب دیتی ہے اور اس سلسلے میں ضروری اقدامات کرتی ہے۔

capital: Already produced durable goods, that are used in the production of goods and services are called capital. Capital is distinguished from other goods used in production such as land or natural resources by the requirement that it is produced. Capital goods enhance the ability of human labour to perform economically useful work. Thus, a plough with a farmer or an electric drill with an electrician is capital. The term capital more generally is used to refer to all money and resources that are used in production of goods by a capitalist/entrepreneur in order to make more money. More recently, the term capital has been used in a broader form to include human talent and skill and is referred to as 'human capital'.

پूंजी: پہلے سے ہی उत्पादित टिकाऊ वस्तुएँ जिनका उपयोग अन्य वस्तुओं व सेवाओं के उत्पादन के लिए किया जाता है, पूंजी कहलाती है। पूंजी उत्पादन में काम आने वाली अन्य वस्तुओं जैसे भूमि या प्राकृतिक संसाधनों से इस दृष्टिकोण से भिन्न है कि पूंजी को उत्पादित किया जाता है। पूंजीगत वस्तुएँ मानवीय श्रम की आर्थिक रूप से उपयोगी कार्य करने की क्षमता में वृद्धि करती हैं। जैसे किसान के पास हल तथा बिजली मिस्त्री के पास विद्युत-बरमा। सामान्यतः पूंजी शब्द का उपयोग ऐसे धन तथा संसाधनों के लिए किया जाता है जिसका उपयोग एक पूंजीपति या उद्यमी अधिक धन का सृजन करने के लिए करता है। अभी हाल में ही, पूंजी शब्द में मानवीय कौशल को शामिल करके इसे विस्तृत धारणा का रूप दे दिया गया है जिसे मानवीय पूंजी कहा जाता है।

सرمایہ: پہلے سے تیار پیداواری دیرپا اشیاء کو جنہیں اشیاء اور خدمات کی پیداوار میں استعمال کیا جاتا ہے سرمایہ کہا جاتا ہے۔ سرمایہ، پیداوار میں کام آنے والی دیگر چیزوں مثلاً زمین یا قدرتی وسائل سے اسی لحاظ سے مختلف ہوتا ہے کہ سرمایے کی پیداوار کی جاتی ہے۔ سرمایہ جاتی اشیاء انسانی محنت کی، اقتصادی طور پر کارآمد کام کرنے کی صلاحیت میں اضافہ کرتی ہیں۔ مثلاً کسان کا محل یا بجلی مستری کے اوزار۔ لفظ سرمایہ کا استعمال عموماً ایسے پیسے اور وسائل کے لیے کیا جاتا ہے جن کا استعمال کوئی سرمایہ کار یا صنعت کار اور زیادہ پیسہ پیدا کرنے کے لیے کرتا ہے۔ حال ہی میں سرمایہ کی اصطلاح میں انسانی مہارت کو بھی شامل کر کے اس کی معنوی توسیع کی گئی ہے اور اب اسے انسانی سرمایہ کہا جاتا ہے۔

capital account: A financial statement that records the long term transactions such as stock, bonds, loans, etc. Examples: (i) In balance of payments, this consists of flow of capital assets between a country and the rest of the world. (ii) In the government budget, capital account records loans and borrowings.

پूंजीगत लेखा: एक वित्तीय विवरण जिसमें दीर्घकालिक लेन-देन जैसे स्टॉक, बॉन्ड, ऋण आदि का रिकार्ड होता है। उदाहरण(i) भुगतान संतुलन में यह एक देश और शेष विश्व के बीच पूंजीगत परिसंपत्तियों का प्रवाह होता है(ii) सरकारी बजट में पूंजीगत लेखा ऋण और उधार राशियों का रिकार्ड होता है।

سرمایہ کھاتہ: ایک مالی گوشوارہ جس میں طویل مدتی لین دین (جیسے اسٹاک، بانڈ، قرض وغیرہ) کا ریکارڈ ہوتا ہے۔ مثالیں: (i) ادائیگیوں کے توازن میں یہ ایک ملک اور باقی دنیا کے بیچ سرمایہ اثاثوں کا بہاؤ ہے۔ (ii) سرکار کے بجٹ کے اندر سرمایہ کھاتہ میں ادھار اور قرضوں کا ریکارڈ ہوتا ہے۔

capital budget: An account of the assets and liabilities of the government consisting of capital receipts and capital expenditure. (See also, Capital Account)

پूंजी बजट: सरकार की परिसंपत्तियों और देयताओं का लेखा, जिसमें पूंजीगत प्राप्तियाँ और पूंजीगत व्यय सम्मिलित होते हैं। (देखें, पूंजीगत लेखा)

سرمایہ بجٹ: سرکار کے اثاثوں اور واجبات (Liabilities) کا کھاتہ جس میں سرمایہ کی وصولیاں اور سرمایہ کا خرچ شامل ہوتے ہیں۔ (نیز دیکھیے: سرمایہ کھاتہ)

capital deepening: A method of increasing output through increase in capital employed by increasing the ratio of capital to labour employed. In this case the rate of increase in employment is lower than the rate of increase in capital employed.

پूंजी संघनीकरण: लगाई गई पूंजी की मात्रा को बढ़ाकर उत्पादन में वृद्धि करने की एक विधि जिसमें पूंजी-श्रम अनुपात में वृद्धि हो जाती है। इस स्थिति में, रोजगार में वृद्धि की दर लगाई गई पूंजी की वृद्धि-दर से कम होती है।

سرمایہ کی تقویت کاری: یہ لگائے گئے سرمایے کی مقدار میں اضافہ کر کے پیداوار میں اضافہ کا طریقہ ہے جس میں محنت کے تناسب میں سرمائے کا اضافہ ہوتا ہے۔ اس صورت میں، روزگار میں اضافے کی شرح، لگائے گئے سرمایے میں اضافے کی شرح سے کم ہوتی ہے۔

capital expenditure: Expenditure on acquisition of land, building, machinery, equipment, etc. by government/organisation.

پूंजीगत व्यय: सरकार/संगठन द्वारा भूमि, भवन, मशीनरी, उपकरण, आदि प्राप्त करने में किया गया व्यय।

سرمایہ خرچ: سرکار یا کسی تنظیم کے ذریعے اراضی، عمارت، مشینری اور ساز و سامان حاصل کرنے پر کیا گیا خرچ۔

capital gains: The rise in value of a capital asset such as land or stocks. The gain is the difference between the sale price and the purchase price of the asset.

पूंजीगत लाभ: पूंजीगत परिसंपत्तियों जैसे भूमि या स्टॉक के मूल्यों में वृद्धि लाभ परिसंपत्ति के विक्रय मूल्य और क्रय मूल्य का अंतर होता है।

سرمایہ منافع: سرمایہ اثاثوں جیسے اراضی یا اسٹاک کی قیمتوں میں اضافہ۔ منافع کسی اثاثے کی فروخت قیمت اور خرید قیمت کا فرق ہوتا ہے۔

capital goods: Goods that do not wear out or get consumed in a short time period. They continue to serve us through different cycles of production. The buildings or machines in a factory remain in use irrespective of the specific time period. However, new machines can be added or obsolete ones can be replaced.

पूँजीगत वस्तुएँ: ऐसी वस्तुएँ जो अल्प अवधि में टूटती या क्षय नहीं होती हैं। ये उत्पादन के विभिन्न चक्रों में सेवाएँ प्रदान करती रहती हैं। जैसे किसी फैक्ट्री में भवन या मशीन का उपयोग किसी विशेष समय अवधि तक ही सीमित नहीं रहता है। तथापि, नई मशीनें आ जाती हैं और पुरानी बदली जा सकती हैं।

सرمایہ اشیا: ایسی اشیا جو قلیل مدت میں ختم یا صرف نہیں ہوتیں یہ اپنی پیداوار کے مختلف ادوار میں ہمارے کام آتی رہتی ہیں۔ مثلاً عمارتیں اور کسی فیکٹری کی مشینیں وغیرہ مستقل استعمال میں رہتی ہیں۔ البتہ نئی مشینوں کا اضافہ کیا جاسکتا ہے یا پرانی کی جگہ نئی مشینیں لائی جاسکتی ہیں۔

capital loss: Decrease in the value of assets due to unforeseen events such as technological change, theft accident and natural catastrophe, etc.

پूँजीगत हानि: अप्रत्याशित घटनाओं, जैसे प्रौद्योगिकी परिवर्तन, चोरी, दुर्घटना और प्राकृतिक विपदाएँ, आदि के कारण परिसंपत्तियों के मूल्य में कमी।

سرمایہ نقصان: ناگہانی واقعات (جیسے چوری، تکنالوجی میں تبدیلی، حادثات اور قدرتی آفات وغیرہ) کی وجہ سے اثاثوں کی قدر یا قیمت میں کمی۔

capital market: Market in which long term financial resources (bonds, stocks, shares, debentures etc.) are traded.

पूँजी बाज़ार: बाज़ार जिसमें दीर्घकालिक वित्तीय संसाधनों (बॉन्डों, स्टॉक, शेयर, डिबेंचर आदि) का व्यापार होता है।

سرمایہ بازار: بازار جس میں طویل مدت کے مالی وسائل (بائڈ، اسٹاک، شیئرز، تسمکات وغیرہ) کی ٹریڈنگ ہوتی ہے۔

capital output ratio: The ratio of capital to the total output. A high capital output ratio implies that a larger amount of capital will be required to produce output.

पूँजी-उत्पाद अनुपात: पूँजी और कुल उत्पादन का अनुपात। उच्च पूँजी-उत्पाद अनुपात का अर्थ है कि उत्पादन प्राप्त के लिए पूँजी की अधिक मात्रा की आवश्यकता होगी।

سرمایہ پیداوار تناسب: سرمایہ اور کل پیداواری ماحصل کا تناسب۔ سرمایہ اور ماحصل کے اونچے تناسب کا مطلب یہ ہوتا ہے کہ ماحصل کے حصول کے لیے سرمایے کی بڑی رقم درکار ہوگی۔

capital receipt: Loans, grants, aid, etc. received by government or an organisation.

पूँजीगत प्राप्ति: सरकार अथवा किसी संगठन द्वारा प्राप्त ऋण अनुदान, सहायता आदि।

سرمایہ جاتی وصولی: سرکاری یا کسی تنظیم کے ذریعے حاصل کیے گئے طویل مدتی قرضے، عطیات اور مالی امداد وغیرہ۔

capital widening: A method of increasing output through increase in the capital employed where the ratio of capital and labour employed is kept constant. Such a method provides for the increase in employment at the same rate as the increase in capital employed. (See also, Capital Deepening)

पूँजीगत विस्तार: उत्पादन बढ़ाने का एक तरीका जिसमें श्रम-शक्ति के साथ-साथ पूँजी स्टॉक में वृद्धि की जाती है ताकि पूँजी-श्रम अनुपात अपरिवर्तित रहे। इस स्थिति में रोज़गार में उसी दर से वृद्धि होती है जिस दर से उत्पादन में लगाई गई पूँजी बढ़ती है।

سرمایہ جاتی توسیع: پیداوار بڑھانے کا وہ طریقہ جس میں افرادی قوت کے ساتھ ساتھ سرمایہ اسٹاک میں اضافہ کیا جاتا ہے تاکہ سرمایہ-محنت تناسب تبدیل نہ ہو۔ ایسی صورت میں، روزگار میں اسی شرح سے اضافہ ہوتا ہے جس سے پیداوار میں لگایا گیا سرمایہ بڑھتا ہے۔ (نیز دیکھیے: سرمایہ کی تقویت کاری)

cardinal utility: Utility measured in numerical terms. Its unit of measurement is called 'util'. This approach to utility has been a subject of much criticism, since util remains a hypothetical unit and has no equivalent in the real world.

गणन उपयोगिता: आंकिक रूप में मापी गई उपयोगिता। इसके मापने की इकाई 'यूटिल' (Util) कहलाती है। उपयोगिता की यह धारणा काफ़ी आलोचना का विषय रही है क्योंकि यूटिल एक प्राक्काल्पनिक इकाई है जिसका वास्तविक दुनिया में कोई समकक्ष नहीं है।

درجائی افادیت (کارڈینل یوٹیلٹی): عدد میں پیمائش کی جانے والی افادیت۔ اس کی پیمائش کی اکائی یوٹیل (Util) کہلاتی ہے۔ افادیت کے اس تصور پر خاصی کٹنگ چینی کی گئی ہے کیوں یوٹیل ایک فرضی اکائی ہے جس کا حقیقی دنیا میں کوئی متبادل نہیں ہے۔ یوٹیل ایک فرضی اکائی ہے جس کا عام طور پر استعمال نہیں کیا جاتا۔

cartel: An association of producers who agree to fix common prices and output quotas in an oligopolistic market to maximise joint profits. Organisation of Petroleum Exporting Countries (OPEC) is an example of cartel operating at international level.

کارتیل: उत्पादकों का एक संघ, जो संयुक्त लाभों को अधिकतम करने के लिए एक अल्पाधिकारी बाज़ार में सामान्य कीमतों और उत्पादन कोटा को निश्चित करने हेतु सहमत होता है। पेट्रोलियम निर्यात करने वाले देशों का संगठन (OPEC) अंतर्राष्ट्रीय स्तर पर कार्य करने वाले उत्पादक-संघ का एक उदाहरण है।

کارٹیل: پروڈیوسروں کی ایک انجمن جو کسی اجارہ دارانہ بازار میں مشترکہ قیمتوں اور

پیداواری کوٹوں (Guotas) کو طے کرنے کے لیے متفق ہو جاتی ہے تاکہ زیادہ سے زیادہ مشترکہ نفع حاصل کر سکے۔ عالمی سطح پر تیل برآمد کرنے والے اوپیک (OPEC) ممالک کا رٹیل کی مثال ہے۔

central bank: The apex monetary institution of a country. It issues currency, controls credit, and acts as the banker to the government and the other banks. It also acts as a lender of last resort to the commercial banks. Reserve Bank of India is the Central Bank of India; Federal Reserve System is the Central Bank of the United States.

کےنڈری بئنک: देश की शीर्ष मौद्रिक संस्था। यह मुद्रा जारी करती है, साख पर नियंत्रण करता है और सरकार तथा अन्य बैंकों के लिए बैंकर का कार्य करता है। यह वाणिज्य बैंकों के लिए अंतिम ऋणदाता के रूप में कार्य करता है। भारतीय रिजर्व बैंक भारत का केंद्रीय बैंक है। फेडरल रिजर्व सिस्टम संयुक्त राज्य अमरीका का केंद्रीय बैंक है।

مرکزی بینک: کسی ملک کا بلند ترین مالی ادارہ۔ یہ ادارہ کرنسی جاری کرتا ہے، ساکھ (Credit) کو کنٹرول کرتا ہے اور سرکار نیز دوسرے بینکوں کے لیے بینکر کا کام کرتا ہے۔ یہ کرنسیل بینکوں کے لیے آخری قرض دہندہ کی حیثیت سے بھی کام کرتا ہے۔ ہندوستان میں ریزرو بینک آف انڈیا سینٹرل بینک (مرکزی بینک) ہے۔ ریاست ہائے متحدہ امریکہ کا مرکزی بینک فیڈرل ریزرو سسٹم ہے۔

ceteris paribus: A Latin phrase, which means 'other things remaining the same'. It is an assumption of constant conditions. Used in order to study the effect of one variable on another variable, keeping all other variables constant.

سےٹیرس پیریبس: لائٹن भाषा का एक वाक्यांश, जिसका अर्थ है, 'यदि अन्य बातें पूर्ववत् रहें'। यह स्थिर परिस्थितियों के लिए एक मान्यता है। इसका उपयोग एक चर का दूसरे चर पर प्रभाव का अध्ययन करने के लिए किया जाता है जबकि अन्य सभी चर स्थिर रहें।

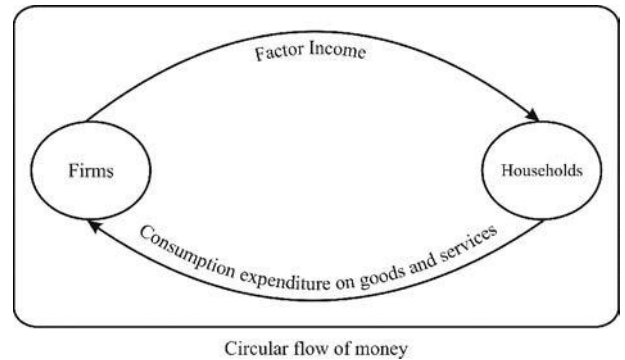
سیٹیرس پیری بس: ایک لاطینی فقرہ جس کا مطلب ہے "اگر دیگر معاملات جیوں کے تیوں رہیں"۔ یہ قائم رہنے والے حالات کے بارے میں ایک مفروضہ ہے۔ اس کا استعمال ایک متغیر کا دوسرے متغیر پر اثر کے مطالعے کے لیے کیا جاتا ہے جب کہ دوسرے سبھی متغیرات ساکن ہوں۔

cheque: An instrument for transferring money from one person, institution or firm to another. Through a cheque, a person orders the bank to pay a particular amount to the bearer from her account.

چیک: एक व्यक्ति, फर्म या संस्था से दूसरे को मुद्रा अंतरण करने का एक उपकरण। कोई व्यक्ति बैंक को अपने खाते से चैक द्वारा बैंक धारक को धनराशि देने का आदेश करता है।

چیک: ایک شخص ادارہ یا فرم سے دوسرے کو روپے پیسے منتقل کرنے کا وسیلہ۔ چیک کے ذریعے ایک شخص بینک کو یہ حکم دیتا ہے کہ وہ اتنی رقم اس کے کھاتے سے چیک بردار ادا کر دے۔

circular flow of income: The flow of money (receipts and payments) among households, firms, government and rest of the world. The diagram below shows circular flow of income in a two sector model.

آی کا ورتل پراہ: परिवारों, फर्मों, सरकार और शेष विश्व के बीच मुद्रा (प्राप्तियाँ और भुगतान) का प्रवाह। दिया गया चित्र द्वि-क्षेत्रक मॉडल में आय का वर्तुल प्रवाह दर्शाता है।

آمدنی کا مدور بہاؤ: گھر پر یوار، فرم، حکومت اور باقی دنیا کے درمیان زر کا بہاؤ (وصولیات اور ادائیگیاں)۔ مندرجہ بالا ڈائیگرام دو یکٹر والے ماڈل میں آمدنی کے مدور بہاؤ کو دکھاتا ہے۔

command economy: An economy in which the decisions of a centralised planning authority exert the major influence over allocation of resources. It is also known as centrally planned economy.

رانی-نیدیشیت اর্থوویکسٹا: एक अर्थव्यवस्था जिसमें संसाधनों के आंबटन पर योजना प्राधिकरण के निर्णयों का विशेष प्रभाव होता है। यह केंद्रीय नियोजित अर्थव्यवस्था के नाम से भी जानी जाती है।

حکمی معیشت: ایسی معیشت جس میں وسائل کے اختصاص پر مرکزی منصوبہ بندی اتھارٹی کے فیصلوں کا خصوصی اثر ہوتا ہے۔ اس کو مرکزی منصوبہ بند معیشت بھی کہا جاتا ہے۔

commercial bank: A financial institution that accepts deposits and lends to borrowers to create credit in the economy. In India, commercial banks exist both in the public sector and private sector.

واणिज्य बैंक: एक वित्तीय संस्था जो जमा को स्वीकार करती है और अर्थव्यवस्था में साख निर्माण करने के लिए माँगने वालों को उधार देती है। भारत में वाणिज्य बैंक सार्वजनिक क्षेत्रक और निजी क्षेत्रक दोनों में विद्यमान हैं।

کمرشیل بینک: ایک مالی ادارہ جو ڈیپازٹوں کو قبول کرتا ہے اور معیشت میں ق ساکھ بنانے کے لیے قرض لینے والوں کو قرض دیتا ہے۔ ہندوستان میں کمرشیل بینک سرکاری اور پرائیویٹ دونوں سیکٹروں میں موجود ہیں۔

comparative advantage: Production of a commodity by one firm/country at a cheaper rate relative to the same by another firm/country. It is based on what a firm/country can do relatively better than other firm/country.

Table: Production (kg) per labour hour in two countries

Country	Rice	Wheat	Exchange rate of Rice in terms of Wheat (Relative Price)
USA	4	12	4:12 = 1:3
India	3	6	3:6 = 1:2

As per the above data, even if the USA has an absolute advantage in production of both commodities in terms of their quantities, since it can produce more wheat per labour hour and more rice per labour hour compared to India. Still, India has a comparative advantage in production of rice compared to that of wheat. Since a kg of rice exchanges for 3 kg of wheat in the USA but only 2 kg of wheat in India. On this basis the theory argues that India by exporting rice and USA by exporting wheat both countries can be better off. Therefore, USA should specialise in the production of wheat and India in rice.

تولناत्मک लाभ: کسی فرم/دشہ دھارہ اءک وستی کا उत्पादन दूसरी फर्म/दशह दधारा उसी वستی का सस्ती दर पर उत्पादन करना। यह इस पर आधारित है कि एक फर्म/दशह दूसरी फर्म/दशह की तुलना में क्या बेहतर कर सकता है।

ऊपर दिए गए आँकड़ों के अनुसार, यदि अमरीका को दोनों वस्तुओं की मात्राओं के संदर्भ में उनके उत्पादन में निरपेक्ष लाभ है, क्योंकि भारत की तुलना में प्रति श्रमिक घण्टे अमेरिका अधिक चावल तथा अधिक गेहूँ का उत्पादन कर सकता है। तो भी भारत को गेहूँ की तुलना में चावल के उत्पादन में सापेक्ष लाभ है। क्योंकि अमेरिका में एक कि.ग्रा. चावल का विनिमय 3 कि.ग्रा. गेहूँ के लिए होता है, जबकि भारत में केवल 2 कि.ग्रा. गेहूँ के लिए। इस आधार पर, इस सिद्धान्त का तर्क है कि यदि भारत चावल का तथा अमरीका गेहूँ का निर्यात करे तो दोनों देशों को लाभ होगा। अतः अमेरिका को गेहूँ तथा भारत को चावल के उत्पादन में विशिष्टता प्राप्त करना चाहिए। वे इन दो वस्तुओं का पारस्परिक लाभ के लिए विनिमय कर सकते हैं।

तुलनीय फائدہ: کسی فرم یا ملک کے ذریعے کسی شے یا خدمت کی پیداوار کے بالمقابل دوسری فرم یا ملک کے ذریعے اسی شے یا خدمت کی نسبتاً سستی شرح پر پیداوار۔ اس کا انحصار اس بات پر ہے کہ ایک فرم یا ملک دوسری فرم یا ملک کے مقابلے میں کیا بہتر کر سکتا ہے۔

جدول: دو ملکوں کی فی گھنٹہ فی مزدور پیداوار (کلوگرام میں)

گیہوں کے مقابلہ چاول کی شرح (نسبتی قیمت)	گیہوں	چاول	ملک
4:12 = 1:3	12	4	ریاستہائے متحدہ امریکہ
3:6 = 1:2	6	3	ہندوستان

مذکورہ بالا اعداد و شمار کے مطابق اگر امریکہ کو دونوں چیزوں کی مقداروں کے حوالے سے ان کی پیداوار میں کلی فو قیت حاصل ہے تب بھی ہندوستان کو گیہوں کے مقابلے چاول کی پیداوار میں تقابلی فو قیت حاصل ہوئی۔ چوں کہ امریکہ میں ایک کلو چاول تین کلو گیہوں کے بدلے میں ملتا ہے لیکن ہندوستان میں دو کلو گیہوں کے بدلے میں ایک کلو چاول ملتا ہے۔ اسی بنیاد پر اس اصول کی دلیل ہے کہ اگر ہندوستان چاول کی اور امریکہ گیہوں کی برآمدات کرے تو دونوں ملکوں کو فائدہ پہنچے گا۔ اس کے لیے امریکہ کو گیہوں اور ہندوستان کو چاول کی پیداوار میں مہارت حاصل کرنی ہوگی۔

complementary goods: Two goods where increase in the price of one leads to a decrease in the demand of the other and vice versa. For example, the increase in price of car leads to decrease in demand for petrol.

پूरक वस्तुएँ: दो वस्तुएँ, जहाँ एक की कीमत बढ़ने से दूसरे की मांग में कमी आ जाती है और इसके विपरीत भी। उदाहरण के लिए, कार की कीमत बढ़ने से पेट्रोल की मांग कम हो जाती है।

تكمیلی اشیا: دو اشیا جن میں سے ایک کی قیمت بڑھنے سے دوسرے کی مانگ میں کمی آ جاتی ہے یا اس کے برعکس ہوتا ہے۔ مثلاً کار کی مانگ بڑھنے سے پٹرول کی مانگ کم ہو جاتی ہے۔

consumer: An economic agent who takes decision on buying of the goods and services for satisfaction of wants.

उपभोक्ता: एक आर्थिक एजेंट जो आवश्यकताओं की संतुष्टि के लिए वस्तुओं और सेवाओं के क्रय के लिए निर्णय लेता है।

صارف: ایک معاشی عامل (Agent) جو اپنی ضروریات کی تکمیل اور تشفی کے لیے اشیا اور خدمات کو خریدنے کا فیصلہ کرتا ہے۔

consumer goods: Goods purchased for final consumption by the household. For example, food, clothing, etc.

उपभोक्ता वस्तुएँ: परिवार द्वारा अंतिम उपभोग के लिए खरीदी गई वस्तुएँ। उदाहरण के लिए, भोजन, वस्त्र इत्यादि।

صارف اشیا: کنوں کے ذریعے پورے طور پر استعمال کے لیے خریدی گئی اشیا۔ جیسے غذا، لباس وغیرہ۔

consumer price index (CPI): A statistical measure of the average change in retail prices of a given basket of

goods and services purchased by the consumers in the market at a given period of time. It is also called cost of living index or retail price index. Since the basket of goods consumed by different set of consumers is different, different consumer price indices are prepared, Examples of these are CPI for industrial workers, for agricultural labour, etc.

उपभोक्ता कीमत सूचकांक (CPI): दी गई समयावधि में बाजार में उपभोक्ताओं द्वारा खरीदी गई कुछ वस्तुओं और सेवाओं के समूह की खुदरा कीमतों में औसत परिवर्तन को मापने के लिए एक सांख्यिकीय माप। यह जीवन निर्वाह सूचकांक अथवा खुदरा कीमत सूचकांक भी कहलाता है। क्योंकि उपभोक्ताओं के भिन्न-भिन्न समूहों द्वारा खरीदी गई वस्तुओं के समूह भी भिन्न-भिन्न होते हैं। अतः भिन्न प्रकार के उपभोक्ता मूल्य सूचकांक तैयार किए जाते हैं। इस तरह के CPI के उदाहरण में औद्योगिक श्रमिकों के लिए तथा कृषि श्रमिकों के लिए CPI शामिल हैं।

सार्वजनिक तैयारी (CPI): किसी मقرر मद्दत के دوران, बाजार में वस्तुओं के मूल्य में परिवर्तन को मापने के लिए प्रयुक्त सूचकांक है। यह जीवन निर्वाह सूचकांक अथवा खुदरा कीमत सूचकांक भी कहलाता है। क्योंकि उपभोक्ताओं के भिन्न-भिन्न समूहों द्वारा खरीदी गई वस्तुओं के समूह भी भिन्न-भिन्न होते हैं। अतः भिन्न प्रकार के उपभोक्ता मूल्य सूचकांक तैयार किए जाते हैं। इस तरह के CPI के उदाहरण में औद्योगिक श्रमिकों के लिए तथा कृषि श्रमिकों के लिए CPI शामिल हैं।

consumption: Use of goods and services directly to satisfy wants. An automobile, for example, helps to satisfy its owners' desires for transportation, mobility, entertainment, etc. Hence, use of the automobile will be called consumption. But use of an automobile can also be for transporting goods for sale. In that case the use of the automobile is not called consumption.

उपभोग: आवश्यकताओं को संतुष्ट करने के लिए वस्तुओं और सेवाओं का प्रत्यक्ष उपयोग। उदाहरण के लिए, एक वाहन अपने स्वामी के परिवहन, गतिशीलता, मनोरंजन, आदि की इच्छाओं की पूर्ति में सहायता करता है। अतः वाहन का उपयोग उपभोग कहलाएगा। किन्तु वाहन का प्रयोग बिक्री की वस्तुओं के परिवहन के लिए भी किया जा सकता है। उस स्थिति में, वाहन का उपयोग, नहीं कहलाएगा।

वर्ग: आवश्यकताओं को संतुष्ट करने के लिए वस्तुओं और सेवाओं का प्रत्यक्ष उपयोग। उदाहरण के लिए, एक वाहन अपने स्वामी के परिवहन, गतिशीलता, मनोरंजन, आदि की इच्छाओं की पूर्ति में सहायता करता है। अतः वाहन का उपयोग उपभोग कहलाएगा। किन्तु वाहन का प्रयोग बिक्री की वस्तुओं के परिवहन के लिए भी किया जा सकता है। उस स्थिति में, वाहन का उपयोग, नहीं कहलाएगा।

consumption expenditure: Expenditure on all final

goods and services by the households.

उपभोग व्यय: परिवारों द्वारा सभी अंतिम वस्तुओं और सेवाओं पर व्यय।

वर्ग: आवश्यकताओं को संतुष्ट करने के लिए वस्तुओं और सेवाओं का प्रत्यक्ष उपयोग। उदाहरण के लिए, एक वाहन अपने स्वामी के परिवहन, गतिशीलता, मनोरंजन, आदि की इच्छाओं की पूर्ति में सहायता करता है। अतः वाहन का उपयोग उपभोग कहलाएगा। किन्तु वाहन का प्रयोग बिक्री की वस्तुओं के परिवहन के लिए भी किया जा सकता है। उस स्थिति में, वाहन का उपयोग, नहीं कहलाएगा।

consumption function: Functional relationship between consumption and income. It shows us how the consumption expenditure (C) varies with changes in income (Y). The consumption function was introduced by J M Keynes and written as

$$C = f(Y) = a + bY$$

where a is autonomous consumption and b is marginal propensity to consume, Y is level of Income and C is household consumption expenditure.

उपभोग फलन: उपभोग और आय में फलनात्मक संबंध। यह हमें दर्शाता है कि आय (Y) में परिवर्तन होने पर उपभोग (C) में किस प्रकार परिवर्तन होता है। उपभोग फलन जे.एम.कीन्स ने प्रस्तुत किया था और इसे निम्न प्रकार से लिखा जाता है:

$$C = f(Y) = a + bY$$

जहाँ a स्वायत्त उपभोग व्यय है, तथा b उपभोग की सीमांत प्रवृत्ति, Y आय का स्तर है तथा C घरेलू उपभोग व्यय।

वर्ग: आवश्यकताओं को संतुष्ट करने के लिए वस्तुओं और सेवाओं का प्रत्यक्ष उपयोग। उदाहरण के लिए, एक वाहन अपने स्वामी के परिवहन, गतिशीलता, मनोरंजन, आदि की इच्छाओं की पूर्ति में सहायता करता है। अतः वाहन का उपयोग उपभोग कहलाएगा। किन्तु वाहन का प्रयोग बिक्री की वस्तुओं के परिवहन के लिए भी किया जा सकता है। उस स्थिति में, वाहन का उपयोग, नहीं कहलाएगा।

$$C = f(Y) = a + bY$$

जहाँ a स्वायत्त उपभोग व्यय है, तथा b उपभोग की सीमांत प्रवृत्ति, Y आय का स्तर है तथा C घरेलू उपभोग व्यय।

cost: Expenditure incurred by the producer or entrepreneur in the production of goods and services. In economic theory it is only the prospective cost that is taken into account for rational decision making by an entrepreneur. Costs that have already been incurred and can not be retrieved are called sunk costs and are part of the factors to be taken into account in order to take an economic decision.

लागत: वस्तुओं और सेवाओं के उत्पादन में उत्पादक अथवा उद्यमी द्वारा किया गया व्यय। आर्थिक सिद्धान्त में, एक उद्यमी द्वारा तार्किक निर्णय लेने के लिए केवल प्रत्याशित लागतों को ही शामिल किया जाता है। वे लागतें जो पहले की खर्च की जा चुकी हैं तथा जिन्हें उपयोगित (Retrieve) नहीं किया जा सकता, निम्न लागतें कहलाती हैं। इन्हें आर्थिक निर्णय लेते समय शामिल नहीं किया जाता।

लागत: वस्तुओं और सेवाओं के उत्पादन में उत्पादक अथवा उद्यमी द्वारा किया गया व्यय। आर्थिक सिद्धान्त में, एक उद्यमी द्वारा तार्किक निर्णय लेने के लिए केवल प्रत्याशित लागतों को ही शामिल किया जाता है। वे लागतें जो पहले की खर्च की जा चुकी हैं तथा जिन्हें उपयोगित (Retrieve) नहीं किया जा सकता, निम्न लागतें कहलाती हैं। इन्हें आर्थिक निर्णय लेते समय शामिल नहीं किया जाता।

صرف متوقع لاگتوں کو ہی شامل کیا جاتا ہے۔ وہ لاگتیں جو پہلے سے ہی خرچ کی جا چکی ہوں اور جنہیں دوبارہ حاصل نہ کیا جاسکے، غرقاب (Sunk) لاگتیں کہلاتی ہیں۔ یہ ان عوامل کا حصہ ہیں جنہیں اقتصادی فیصلوں میں شامل کیا جاتا ہے۔

credit: Amount lent to a borrower by a lender for a particular period of time at a given rate of interest.

उधार: किसी विशेष अवधि के लिए दी गई ब्याज दर पर ऋणी को ऋणदाता द्वारा उधार दी गई धन राशि।

قرض - ادھار: کسی مخصوص مدت کے لیے سود کی کسی دی گئی شرح پر قرض دہندہ کے ذریعہ قرض لینے والے کو ادھار دی گئی رقم۔

credit card: A card issued by a bank to its customers giving direct access to credit up to a certain limit. It is also known as plastic money.

ک्रेڈٹ کارڈ: बैंक द्वारा अपने ग्राहकों को जारी कि या गया कार्ड, जो एक निश्चित सीमा तक ग्राहक को सीधे उधार की क्षमता प्रदान करता है। यह प्लास्टिक मुद्रा भी कहलाता है।

کریڈٹ کارڈ: بینک کے ذریعہ اپنے گاہکوں کو جاری کیا جانے والا کارڈ جو ایک محدود حد تک گاہک کو براہ راست ادھار حاصل کرنے کی سہولت دیتا ہے۔ اس کو پلاسٹک زر (Plastic Money) بھی کیا جاتا ہے۔

credit squeeze: Restriction of the flow of credit. It is generally used by the Central Bank as an instrument of monetary policy to regulate money supply and control inflation.

उधार अधिसंकुचन: उधार के प्रवाह पर प्रतिबंध। इसका उपयोग सामान्यतः केन्द्रीय बैंक द्वारा मौद्रिक नीति के एक उपकरण के रूप में मुद्रा की पूर्ति को नियमित करने और मुद्रास्फीति को नियंत्रित करने के लिए किया जाता है।

ادھار حد بندی: ادھار کے بہاؤ پر پابندی عائد کرنا۔ عام طور پر سینٹرل بینک مالی پالیسی

کی ایک تدبیر کے طور پر اسے استعمال کرتا ہے تاکہ رقومات کی رسد کو ضابطے میں اور افراط زر کو قابو میں رکھا جاسکے۔

currency: Coins and paper money issued by the Central Bank for circulation in the economy. In India, RBI is the sole issuing authority of currency which is the legal tender money.

मुद्रा (करेंसी): अर्थव्यवस्था में संचलन के लिए केन्द्रीय बैंक द्वारा जारी किए गए सिक्के और कागजी मुद्रा। भारत में, भारतीय रिजर्व बैंक मुद्रा जारी करने वाला एकमात्र निर्गमन प्राधिकरण है, जो वैध मुद्रा होती है।

کرنسی: سینٹرل بینک کسی معیشت میں زر کے سرکولیشن کے لیے سکے اور کاغذی زر جاری کرتا ہے۔ ہندوستان میں RBI کرنسی جاری کرنے کا تنہا صاحب اختیار ادارہ ہے اور یہی کرنسی قانونی کرنسی ہے۔

current account: Statement of all economic transactions taking place in the current year. Example: (i) In the balance of payments (BoP), current account records exports and imports in goods, services and transfer payments. (ii) In the commercial banks, it is a type of account that does not offer any rate of interest.

چالو खाता: चालू वर्ष में हो रहे सभी आर्थिक सौदों का विवरण। उदाहरण (i) भुगतान संतुलन (BoP) में चालू खाता, वस्तुओं, सेवाओं और अंतरण भुगतानों में निर्यात और आयात का अभिलेख (रिकार्ड) है। (ii) वाणिज्य बैंकों में, यह इस प्रकार का खाता है जिस पर ब्याज नहीं दिया जाता।

چالو کھاتہ: رواں سال کے دوران میں ہو رہے تمام معاشی لین دین کا گوشوارہ۔ مثال: (i) ادائیگیوں کے توازن (BoP) کے اندر چالو کھاتے میں اشیاء اور خدمات کی درآمد و برآمد نیز ٹرانسفر ادائیگیوں کا ریکارڈ رکھا جاتا ہے۔ (ii) کرنشیل بینکوں کے اندر چالو کھاتے میں کسی بھی شرح پر سود نہیں دیا جاتا۔

Dd

Dandekar, V-M and Rath, Nilkantha: Indian Economists who developed the concept of poverty line based on nutritional requirement of individuals. According to them, a person consuming less than 2250 calories per day is termed as poor.

डांडेकर.वी.एम और रथ, नीलकंठ: भारतीय अर्थशास्त्री जिन्होंने व्यक्तियों की पोषण संबंधी आवश्यकताओं के आधार पर गरीबी रेखा की अवधारणा को विकसित किया। उनके अनुसार, प्रतिदिन 2250 कैलोरी से कम का उपभोग करने वाला व्यक्ति गरीब कहलाता है।

ڈانڈے کر، وی۔ایم اور رتھ، نیل کانٹھ: یہ دونوں Dandekar, V-M اور Rath, Nilkantha ہندوستانی ماہرین معاشیات ہیں جنہوں نے افراد کی تغذیہ سے متعلق ضروریات کی بنیاد پر خط افلاس (Poverty Line) کا تصور پیش کیا۔ ان کے مطابق روزانہ 2250 سے کم کیلوری استعمال کرنے والا شخص غریب کہلاتا ہے۔

data: All information derived from economic agents (people, firms, government, etc.) is called data. Such information may be quantitative (i.e in numbers) or qualitative (i.e in description). This data is used for descriptive and analytical studies. For example, data can be used to describe the levels of literacy, gender inequality, and demography. Data may also be used to check whether literacy is rising, gender inequality is lessening or the demographic structure is changing. The data may be available from first hand information, in which case, it is called primary data. If it is available from second hand information, it is called secondary data.

آँکڈے: आर्थिक एजेंटों (लोग, फर्म, सरकार) से ली गई सभी सूचनाओं को आँकड़े कहते हैं। इस प्रकार की सूचनाएँ संख्यात्मक (अंकों में) या गुणात्मक (वर्णन में) हो सकती हैं। इन आँकड़ों का उपयोग वर्णनात्मक तथा विश्लेषणात्मक अध्ययन के लिए किया जाता है। उदाहरण के लिए, आँकड़ों का उपयोग साक्षरता के स्तर, लिंग-असमानता तथा जनानिकी के वर्णन के लिए किया जा सकता है। आँकड़ों का उपयोग यह जाँच करने के लिए भी किया जा सकता है कि क्या साक्षरता बढ़ रही है, लिंग-असमानता कम हो रही है या जनानिकी-संरचना में कोई परिवर्तन हो रहा है। आँकड़े मौलिक जानकारी के रूप में भी इकट्ठे किए जा सकते हैं, जिन्हें प्राथमिक आँकड़े कहा जाता है। यदि आँकड़े पहले से ही इकट्ठे किए जा चुके हैं तो इन्हें द्वितीयक आँकड़े कहा जाता है।

اعداد و شمار: اعداد و شمار کی شکل میں اکٹھا کی جانے والی تمام معلومات جن کا تعلق عوام، فرم، حکومت وغیرہ سے ہو، ڈاٹا کہلاتی ہیں۔ یہ معلومات مقداری یا صفاتی ہو سکتی ہے۔ ان

اعداد کو تشریح و تبصرہ کے لیے استعمال کیا جاتا ہے۔ مثلاً اعداد کو خواندگی کی سطح، جنسی نابرابری اور ڈیموگرافی کے لیے استعمال کیا جاتا ہے۔ اعداد و شمار یہ بھی بتا سکتا ہے کہ آیا خواندگی کی سطح بڑھ رہی ہے، جنسی نابرابری گھٹ رہی ہے یا ڈیموگرافی ڈھانچے میں تبدیلی آرہی ہے۔ اعداد و شمار دو طرح کے ہیں۔ ایک ابتدائی اور دوسرا ثانوی۔ ابتدائی اعداد و شمار فیلڈ سروے سے حاصل ہوتا ہے اس کو براہ راست حاصل کیا جاتا ہے جبکہ ثانوی اعداد و شمار مطبوعہ معلومات پر مبنی ہوتا ہے۔

debit: An accounting entry which results in either an increase in assets of a creditor or financial institution, (e.g. commercial bank) or a decrease in its liabilities or net worth. In case of individuals or firms, the debit will result in increase in liabilities or decrease in assets. It is the opposite of credit. It indicates the left hand side of the balance sheet of commercial banks. It refers to the responsibility or obligation of the bank for payment to others. It is a bank debt to customers, which includes the borrowing or debt items. From the debit side, we can know the source from which funds can be raised to pay for the liability. The items of the debit side are share capital, reserve funds, deposits, bills of draft payable, borrowing from other banks and acceptance and endorsement, etc. ATM card is one of the examples of the debit, by which one can withdraw money at any time from one's account in a bank, reducing the bank's liability.

نامہ (ڈیبٹ): एक लेखा प्रविष्टि (एंट्री) जिसके कारण एक ऋणदाता या वित्तीय संस्था, जैसे वाणिज्यिक बैंक की संपत्तियों में वृद्धि होती है, अथवा उसकी देयताओं या निवल संपत्ति में कमी आती है। व्यक्तियों या फर्मों के मामले में डेबिट से देयताओं में वृद्धि या परिसंपत्तियों में कमी होगी। यह ऋण का विलोम है। यह वाणिज्यिक बैंकों के तुलन पत्र के बाएँ भाग को प्रदर्शित करता है। यह दूसरों को भुगतान के लिए बैंक के दायित्व या बाध्यता से जुड़ा है। यह ग्राहकों को बैंक का ऋण है, जिसमें उधार या ऋण की मदें शामिल होती हैं। डेबिट पक्ष से हम उस स्रोत के बारे में जान सकते हैं जिससे दायित्व के भुगतान के लिए धनराशि प्राप्त की जा सकती है। डेबिट पक्ष में शेयर पूँजी, आरक्षित धनराशियाँ, जमा राशियाँ, देय ड्राफ्ट बिल, अन्य बैंकों से लि या उधार और स्वीकृति तथा सर्पथन, आदि मदें होती हैं। एटीएम कार्ड डेबिट का एक उदाहरण है, जिसके द्वारा कोई व्यक्ति, बैंक की देयता कम करते हुए, अपने खाते से किसी भी समय मुद्रा निकाल सकता है।

ڈیبٹ: کھاتے میں ایک ایسا اندراج جس کے نتیجے میں یا تو قرض دہندہ (Creditor) یا مالی ادارے یعنی کمرشیل بینک کے اثاثوں میں اضافہ ہوگا یا اس کے واجبات یا خالص مالیت (Net Worth) میں کمی ہوگی۔ افراد یا فرموں کے معاملے میں ڈیبٹ سے واجبات میں اضافہ اور اثاثوں میں کمی ہوگی۔ ڈیبٹ کریڈٹ کا الٹا ہے۔ یہ کمرشیل بینکوں کی

بیلنس شیٹ کی بائیں جانب کو ظاہر کرتا ہے۔ یہ دوسروں کے تئیں ادائیگی کی ذمہ داری ہے۔ یہ گراہکوں کو بینک کا قرض ہے جس میں ادھار یا قرض کی مدد شامل ہیں۔ ڈیبٹ کالم سے ہم اس ذریعہ کو جان سکتے ہیں جس سے واجبات کی ادائیگی کے لیے رقم حاصل کی جاسکتی ہیں۔ ڈیبٹ کالم میں شیئر سرمایہ، محفوظ سرمایہ (Reserve Funds)، ڈیپازٹ، قابل ادائیگی ڈرافٹ بل، دیگر بینکوں سے لیا گیا قرض، قبولیت اور توثیق وغیرہ ہوتے ہیں۔ ATM کارڈ ڈیبٹ کی ہی ایک مثال ہے جس کے ذریعے کوئی بھی شخص کسی بھی وقت اپنے بینک کھاتے سے رقم نکال سکتا ہے جس سے بینک کے واجبات میں کمی آتی ہے۔

debt: Amount of money and other assets borrowed by an individual, firm or government from a lender or financial institution. Debt is incurred to cover expenditure when income falls short of expenditure. Payment of interest at the time of the repayment of debt is called debt service.

ऋण: किसी व्यक्ति, फर्म या सरकार द्वारा किसी ऋणदाता अथवा वित्तीय संस्था से लिया गया धन और अन्य परिसंपत्तियाँ। ऋण उस खर्च को पूरा करने के लिए लिया जाता है जब आय व्यय से कम हो जाती है। ऋण वापसी के समय किया गया ब्याज का भुगतान 'ऋण सेवा' कहलाती है।

قرض: کسی شخص، فرم یا सरकार کے ذریعے قرض دہندہ یا مالی ادارے سے لی گئی رقم اور دیگر اثاثے۔ قرض اس وقت لیا جاتا ہے جب آمدنی خرچ سے کم ہو جاتی ہے۔ قرض کی واپسی کے وقت سود کی ادائیگی کو قرضی خدمت (Debt Service) کہا جاتا ہے۔

debt trap: A recurring situation where a new debt is added in order to repay the interest and/or the principal sum of existing debts.

ऋण جाल: एक आवर्ती स्थिति जिसमें विद्यमान ऋण का ब्याज तथा/या मूलधन चुकाने के लिए और ऋण लेना पड़ता है।

قرض پھندہ: ایسی صورت حال جس میں ایک قرض کی ادائیگی یا موجودہ قرض کے ساتھ سود کی ادائیگی کے لیے نیا قرض لیا جاتا ہے۔

deficit: An excess of expenditure over income of an individual, organisation and government over a period of time. Also, see budgetary deficit, trade deficit, balances of payment deficit, etc. (See also, Fiscal Deficit, Revenue Deficit)

घाटा: एक समयावधि में एक व्यक्ति, संगठन और सरकार की आय से अधिक व्यय। (देखें, बजट घाटा, व्यापार घाटा, भुगतान संतुलन घाटा, आदि)

خسارہ: کسی ایک خاص مدت کے دوران کسی شخص، تنظیم اور حکومت کا آمدنی سے زیادہ خرچ۔ دیکھیے بجٹی خسارہ، تجارتی، توازن ادائیگی خسارہ، وغیرہ (نیز دیکھیے: مالی خسارہ اور آمدنی خسارہ)

deficit financing: Acquiring resources to fill the gap between government expenditures and revenues. These resources may be obtained through borrowings from the

public or printing of new currency by the central bank.

घाटे की वित्त-व्यवस्था: सरकारी व्यय तथा आय में अंतर को पूरा करने के लिए संसाधन जुटाना। ये संसाधन जनता से ऋण लेकर या केन्द्रीय बैंक द्वारा नई मुद्रा छापकर प्राप्त किए जा सकते हैं।

خسارہ مالیات: سرکاری اخراجات اور آمدنی کے فرق کو پورا کرنے کے لیے وسائل مہیا کرنا۔ ان وسائل کو عوام سے قرض لے کر یا مرکزی بینک کے ذریعے نئے نوٹوں کو چھاپ کر حاصل کیا جاتا ہے۔

deflation: A decline in the general level of prices of goods and services during a specific period of time. Deflation has a negative impact on the profit received by producers and therefore reduces the desire to invest. This slows down the rate of growth of output and employment. It is reverse of inflation.

अवस्फीति: एक विशेष समयावधि में वस्तुओं और सेवाओं के सामान्य कीमत स्तर में दीर्घकालीन ह्रास। अवस्फीति का उत्पादकों के लाभ पर ऋणात्मक प्रभाव पड़ता है, अतः निवेश करने की प्रेरणा में कमी आ जाती है। इससे उत्पादन तथा रोजगार की वृद्धि की दर घट जाती है। यह स्फीति की विपरीत स्थिति है।

مندى: خاص عرصے کے دوران اشیاء اور خدمات کی عام قیمتوں میں مسلسل گراؤ۔ قومی آمدنی، پیداوار اور روزگاری سطح میں کمی اس کی خصوصیات ہیں۔ کاروباری دور میں یہ حالت آمدنی اور پیداوار کی مکمل روزگاری سطح کے نیچے آنے پر پیدا ہوتی ہے۔ مندی افراط زر کا متضاد ہے۔

deforestation: A decline in the forest cover in any region over a period of time. This may be due to (i) government policy, i.e. diverting forest lands for urban needs or for setting up of industries (ii) encroachment and removal of forest cover by villagers for agriculture or housing or forest residents (iii) natural calamities or climate changes. This is one of the important reasons for environmental degradation leading to adverse effects on people and wild animals in terms of living pattern, livelihoods, climate and weather conditions, and environmental pollution.

वनोन्मूलन: किसी क्षेत्र में एक निश्चित समय अवधि में हरित क्षेत्र में होने वाली कमी। इसके कारणों में (i) सरकारी नीति, जैसे कि शहरी जरूरतों या उद्योग लगाने के लिए जंगल भूमि का प्रयोग करना (ii) ग्रामीणों द्वारा कृषि या घर के लिए वनों का अतिक्रमण तथा हरित क्षेत्र को हटाना (iii) तथा प्राकृतिक आपदाएँ या जलवायु परिवर्तन शामिल हैं। यह पर्यावरण निम्नीकरण का एक महत्वपूर्ण कारण है, जो लोगों और वन्य प्राणियों के रहन-सहन, जीविका, जलवायु और मौसम तथा पर्यावरणीय प्रदूषण पर प्रतिकूल प्रभाव डालता है।

جنگلات کا خاتمہ: کسی علاقہ میں ایک مدت کے دوران جنگلات کے خطوں میں گراؤ (Deforestation) کہلاتی ہے۔ اس کی وجہ ہو سکتی ہے: (i) گورنمنٹ پالیسی جہاں

خبط جنگلات کو شہری ضرورتوں کے لیے بدلنا یا صنعتوں کو قائم کرنا، (ii) زراعت کے لیے کسانوں کا جنگلوں کا صفایا جنگلوں کے محکمہ کے لیے رہائش گاہوں کا قیام، (iii) قدرتی آفات، ماحولیاتی تبدیلیاں۔ ماحولیاتی الخطا کا یہ خاص وجہ ہے جو انسانوں اور موبیوں کے انداز زندگی، آب و ہوا اور موبی و ماحولیاتی آلودگی پر مضر اثرات ڈالتی ہے۔

de-industrialisation: A process that causes the closure of industrial enterprises leading to decline in the number of people employed in industry as a whole in a particular region.

نی:औद्योगिकरण: उद्योगों के बंद होने की प्रक्रिया, जिससे किसी क्षेत्र विशेष में उद्योगों में कार्यरत लोगों की संख्या कम हो जाती है।

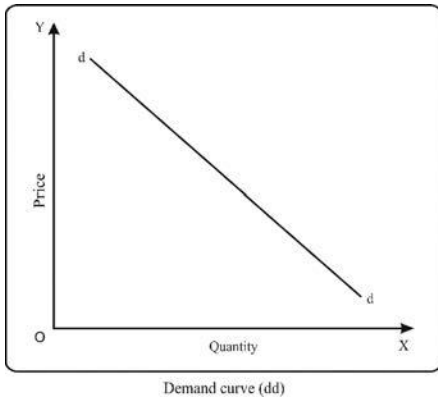
صنعتی عدم کاری: صنعتوں کے بند یا ختم ہونے کا عمل جس سے کسی خاص علاقے میں صنعتوں میں لگے برسر روزگار لوگوں کی تعداد گھٹ جاتی ہے۔

demand: Desire backed by an individual's willingness and ability to pay for a particular commodity. In economic theory, merely want or need does not constitute demand unless it is supported by ability to pay.

ماँग: व्यक्ति की उत्सुकता और भुगतान क्षमता के साथ किसी विशेष वस्तु की इच्छा। आर्थिक सिद्धांत में, मात्र इच्छा या आवश्यकता माँग नहीं कहलाती, जब तक कि इसे भुगतान क्षमता का समर्थन न हो।

مانگ: کسی چیز کے لیے دل چسپی جہاں اس کی قیمت کی ادائیگی کی اہلیت کے ساتھ اس چیز کی خواہش جڑی ہو۔ معاشی نظریہ کے مطابق صرف ضرورت یا حاجت مانگ کے لیے کافی نہیں بلکہ اس کے لیے ادائیگی کی اہلیت بھی ہونی چاہیے۔

demand curve: A curve or a line which shows the locus of all points representing the relationship between the price of a product and its quantity demanded assuming that all factors affecting demand are held constant. The demand curve usually slopes downwards because there is inverse relationship between the price and the quantity demanded, called the law of demand.

ماँग वक्र: एक वक्र अथवा रेखा जो एक दी हुई समयावधि में किसी उत्पाद की कीमत और माँग की मात्रा के बीच संबंध निरूपित करने वाले सभी बिंदुओं के पथ

को दर्शाती है, जबकि माँग को प्रभावित करने वाले अन्य सभी कारकों को स्थिर रखा जाता है। माँग वक्र का ढाल नीचे दाईं ओर होता है, क्योंकि कीमत और माँगी गई मात्रा में प्रतिलोमी संबंध होता है, जिसे माँग का नियम कहा जाता है।

مانگ خمیدہ: ایک خط جو مقررہ مدت میں کسی پیداوار کی قیمت اور مانگ کی مقدار کے تعلق کو ظاہر کر کے بھی مقامات دکھاتا ہے۔ مانگ خمیدہ کا ڈھال نیچے دائیں طرف ہوتا ہے کیوں کہ قیمت اور مانگ کی مقدار میں معکوس (Inverse) رشتہ ہوتا ہے۔

demand deposit: A type of deposit at a commercial bank where the depositor can withdraw the deposited amount in part or whole at any point of time. Such deposits are usually identified with current account and saving account. These are chequable deposits.

ماँग जमा: व्यावसायिक बैंक में रखा गया एक जमा, जहाँ जमाकर्ता जमा की गई राशि को किसी भी समय पूर्णरूप से या आंशिक रूप से निकाल सकता है। इन जमाओं की पहचान प्रायः चालू खाते व बचत खाते के साथ होती है। यह जमा राशियाँ चेक द्वारा निकाली जा सकती हैं।

مانگ جمع: کسی کمرشل بینک میں لوگوں کے ذریعہ بچت یا چالو کھاتے میں جمع کی گئی رقم کو جمع بہ صورت مانگ (Demand Deposit) کہتے ہیں جہاں جمع کرنے والے اپنی پوری یا اُس کے کچھ حصہ کو کسی بھی وقت بینک سے نکال سکتا ہے۔ ان کو چالو کھاتہ اور بچت کھاتہ کہتے ہیں۔ یہ چیک کے ذریعہ بھی نکالی جاسکتی ہے۔

demand for money: Demand for money refers to the desire to hold money in the form of liquid assets. The demand for money arises for three important reasons: (i) to purchase goods and services (transaction motive), (ii) to meet unforeseen expences (precautionary motive), and (iii) to buy and sell stocks and bonds to make financial gains (speculative motive). While the demand for money due to transaction and precautionary motives are positive functions of income (Y) and demand for money due to speculative motive is inversely related to the rate of interest (r). In sum therefore the demand for money.

$$= f(Y, r)$$

मुद्रा की माँग: मुद्रा की माँग से अर्थ है मुद्रा को तरल परिसंपत्ति के रूप में रखने की इच्छा। मुद्रा की माँग तीन महत्वपूर्ण उद्देश्यों के लिये होती है: (i) वस्तुएँ तथा सेवाएँ खरीदने के लिए (लेन-देन उद्देश्य), (ii) अप्रत्याशित व्यय करने के लिए (सावधानी उद्देश्य), तथा (iii) वित्तीय लाभ कमाने के लिए स्टॉक व बॉन्ड्स का क्रय-विक्रय करने के लिए (सट्टा उद्देश्य)। लेन-देन उद्देश्य तथा सावधानी उद्देश्य के लिए मुद्रा की माँग आय (Y) के घनात्मक फलन हैं तथा सट्टा उद्देश्य के लिए मुद्रा की माँग ब्याज की दर (r) का ऋणात्मक फलन है। अतः मुद्रा की कुल माँग निम्नलिखित है:

$$= f(Y, r).$$

زرکی مانگ: زرکی مانگ کا مطلب ہے زر کو سیال اثاثوں (Liquid Assets) کی شکل میں رکھنے کی خواہش۔ زرکی مانگ کے تین اہم مقصد ہوتے ہیں۔ (i) لین دین سے

متعلق مقصد (ii) احتیاطی مقصد اور (iii) سہ مقصد۔ زر کی لین دین سے وابستہ مانگ کا سیدھا تعلق آمدنی سے ہوتا ہے۔ $\{MT = f(y)\}$ جبکہ $mt = \text{زر کے لین دین سے متعلق مانگ}$ ، $Y = \text{صارف کی آمدنی کی سطح}$ ۔ زر کی احتیاطی مانگ بھی براہ راست اور مثبت طور پر آمدنی کی سطح سے متعلق ہوتی ہے۔ اس لیے مجموعی طور پر

$$= f(Y, r)$$

جہاں M بازار قیمت پر زر کی مانگ اور $Y = \text{آمدنی کی سطح}$ ، اور $r = \text{سود ہے۔}$

demand function: the functional relationship of the dependent variable, i.e the quantity demanded with the independent variables, i.e price of the product, income of the consumers, prices of other products, taste and preferences of the consumers, etc.

ماँग فکشن: آश्रित चर अर्थात् माँग गई मात्रा तथा स्वतंत्र चरों जैसे उत्पाद की कीमत, उपभोक्ताओं की आय, अन्य उत्पादों की कीमतें उपभोक्ताओं की रुचि और प्राथमिकताएँ, आदि के बीच कार्यात्मक सम्बंध।

$$Q = Q(P, Y, P_o, \dots)$$

Where (जहाँ)

$Q = \text{quantity demanded}$

$Q = \text{माँग गई मात्रा}$

$P = \text{Prices of the products}$

$P = \text{उत्पादों की कीमतें}$

$Y = \text{Income of the consumer}$

$Y = \text{उपभोक्ता की आय}$

$T = \text{Taste of the consumer}$

$T = \text{उपभोक्ता की रुचि}$

$O = \text{Prices of other products}$

$O = \text{अन्य उत्पादों की कीमतें}$

مانگ عمل: منحصر متغیرہ (Dependent Variable) جیسے مطلوبہ مقدار اور غیر منحصر

متغیرات جیسے مصنوعہ کی قیمت صارف کی آمدنی، دیگر اشیا کی قیمتیں اور صارفین کی پسند اور ان کی ترجیحات وغیرہ کے درمیان عملی رشتہ ہے۔

$$Q = Q(P, Y, P_o, \dots)$$

جہاں $Q = \text{مانگ کی گئی مقدار}$ ، $P = \text{مصنوعہ کی قیمت}$ ، $Y = \text{صارف کی آمدنی}$ ،

$T = \text{صارف کی پسند یا دل چسپی}$ ، $O = \text{دیگر اشیا کی قیمتیں}$

demand schedule: A hypothetical tabular representation of the various prices of a product and the specific quantities demanded at each of these prices. On the basis of this hypothetical information, demand schedule can be represented by a demand curve.

ماँग अनुसूची: किसी उत्पाद की विभिन्न कीमतों और इन कीमतों पर प्रत्येक के लिए माँग गई निश्चित मात्राओं का काल्पनिक सारणीबद्ध निरूपण। इसके आधार पर माँग अनुसूची को एक माँग वक्र द्वारा निरूपित किया जा सकता है।

مانگ جدول: کسی مصنوعہ کی مختلف قیمتوں اور ان قیمتوں پر ہر ایک کے لیے مطلوبہ طے شدہ مقداروں کا فرضی جدولی اظہار۔ اس فرضی معلومات کی بنیاد پر مانگ جدول کو مانگ کے خط خمیدہ کے ذریعہ ظاہر کیا جاتا ہے۔

demat account: Account of stocks and securities of an individual or firm held electronically in paperless (dematerialised; demat) form with an authorised agency with a view to enable paperless transaction of such stocks and securities over stock exchange.

ڈیمٹ لےखा: किसी व्यक्ति या फर्म के इलैक्ट्रॉनिक रूप में रखे गये (विभौतिकीकृत, डीमैट) स्टॉक और प्रतिभूतियों का लेखा, जो स्टॉक एक्सचेंज पर ऐसे स्टॉक और प्रतिभूतियों को बिना कागजी लेन-देन की दृष्टि से डिमैट रूप में किसी प्राधिकृत एजेंसी के नियंत्रण में होता है।

تمسکاتی کھاتہ: کسی فرم یا کسی شخص کے اسٹاک اور تمسکات کا کھاتہ جو اسٹاک ایکسچینج پر حصص اور سیکیورٹیز کے بغیر کاغذی لین دین کے لیے کسی مجاز ایجنسی کے پاس ڈیمٹ (عدم اشیا) کی شکل میں رکھا جاتا ہے۔

demographic dividend (population dividend): A rise in rate of economic growth due to the rising share of working age population (15 to 59 years) in total population. Population dividend or demographic dividend when a falling birth rate leads to decline in the dependent population.

जनॉकिकीय लाभांश (जनसंख्या लाभांश): 15 से 59 वर्ष की आयु की कार्यशील-आयु जनसंख्या की बढ़ती भागीदारी के द्वारा आर्थिक संवृद्धि दर में वृद्धि जनसंख्या अथवा जनॉकिकीय लाभांश तब होता है, जब घटती जन्म दर के कारण आश्रित जनसंख्या में कमी आती है।

آبادیاتی جزیی منافع: 15 سے 59 سال کی کام کاجی عمر والی آبادی کی معاشی سرگرمی میں بڑھتی حصہ داری کے نتیجے میں اقتصادی شرح نمو میں اضافہ۔ آبادیاتی جزیی منافع اس وقت ہوتا ہے جب گھٹتی شرح پیدائش کے نتیجے میں منحصر آبادی کم ہو جاتی ہے۔

demographic transition: Change in the birth rates, and death rates during different stages of a country's economic development. In the first stage (subsistence economy), both the birth rate and death rate are high; so, there is very little change in the overall size of the population. In the second stage of economic development (developing economy), income per head begins to rise and there is fall in the death rate due to better nutrition, sanitation, medical care, etc which brings about a period of rapid population growth. In the third stage (modern industrialised economy), the population growth is characterised by declining birth rate. At this stage, population growth slows down and stabilises.

جناکیکیی परिवर्तन: किसी देश के आर्थिक विकास के विभिन्न चरणों में जनसंख्या वृद्धि में परिवर्तन की दर। पहले चरण (निर्वाह अर्थव्यवस्था) में, जन्म दर और मृत्यु दर दोनों उच्च होते हैं, अतः जनसंख्या के समग्र आकार में बहुत कम परिवर्तन पाया जाता है। आर्थिक विकास के दूसरे चरण (विकासशील अर्थव्यवस्था) में प्रति व्यक्ति आय बढ़ने लगती है और बेहतर पोषण, स्वच्छता, चिकित्सीय देख-भाल आदि से मृत्यु दर में कमी आती है तथा जनसंख्या तेजी से बढ़ती है। तीसरे चरण (आधुनिक औद्योगिक अर्थव्यवस्था) में, लोगों के अधिक शिक्षित हो जाने के कारण जन्म दर गिर जाती है। इस चरण में जनसंख्या वृद्धि धीमी पड़ जाती है और स्थिर हो जाती है।

عبوری آبادی: ملک کی اقتصادی ترقی کے مختلف مراحل کے دوران آبادی کے اضافہ میں تبدیلی کی شرح۔ پہلے مرحلے (گذر اوقات کی معیشت) میں پیدائش اور موت دونوں کی شرح زیادہ ہوتی ہے۔ اس لیے آبادی میں مجموعی تبدیلی کم ہوتی ہے۔ اقتصادی ترقی کے دوسرے مرحلے (صنعت کاری) میں فی کس آمدنی بڑھنے شروع ہوجاتی ہے اور بہتر تغذیہ، صفائی ستھرائی اور طبی سہولتوں کی وجہ سے شرح اموات گرنے لگتی ہے اور آبادی میں تیزی سے اضافے کا مرحلہ آتا ہے۔ تیسرے مرحلے (جدید معیشت) میں چونکہ لوگ تعلیم یافتہ ہوجاتے ہیں تو شرح پیدائش میں گراؤٹ سے آبادی کے اضافے کی شرح قابو میں رہتی ہے۔ اس مرحلے میں آبادی کے نمونے کی رفتار مست ہو جاتی ہے اور اس میں ٹھہراؤ آ جاتا ہے۔

demography: Study of human population on the basis of certain characteristics such as birth rate, death rate, age and sex composition, population density, infant mortality rate, maternal mortality rate, child mortality rate, migration, etc.

جناکیکی: कुछ अभिलक्षणों जैसे जन्म दर, मृत्यु दर, आयु और स्त्री-पुरुष संघटन, जनसंख्या घनत्व, शिशु मृत्यु दर, मातृ-मृत्यु दर, बाल मृत्यु दर, प्रवासन, आदि के आधार पर जनसंख्या का अध्ययन।

علم آبادیات: بعض خصوصیات حالات جیسے شرح پیدائش، شرح اموات، عمر اور جنس کا تناسب، آبادی کی کثافت، شیرخواروں کی شرح اموات، زچہ شرح اموات، بچوں کی شرح اموات اور ترک وطن یا مہاجرت وغیرہ کی بنیاد پر انسانی آبادی کا مطالعہ۔

density of population: The ratio of the total number of people living in a region to the total area of that region. According to 2011 census, India's density of population is 382 per square kilometre, while in 2001 census, it was 324 per square kilometre. This is one of the important characteristics of demography.

जनसंख्या घनत्व: किसी क्षेत्र में, रहने वाले लोगों की कुल संख्या तथा उस क्षेत्र के क्षेत्रफल का अनुपात। एक वर्ग किलोमीटर क्षेत्र में रहने वाले लोगों की संख्या। वर्ष 2011 की जनगणना के अनुसार, भारत का जनसंख्या घनत्व 382 व्यक्ति प्रति वर्ग किलोमीटर है, जबकि 2001 की जनगणना में यह 324 व्यक्ति प्रति वर्ग किलोमीटर था। यह जनाकिकी के महत्वपूर्ण अभिलक्षणों में से एक है।

کثافت آبادی: ایک مربع کلومیٹر کے رقبے میں رہنے والے افراد کی تعداد۔ 2011

کی مردم شماری کے مطابق ہندوستان کی آبادی کی کثافت فی مربع کلومیٹر 382 ہے جب کہ 2001 کی مردم شماری کے مطابق یہ کثافت 324 فی مربع کلومیٹر تھی۔ یہ علم آبادیات کا ایک اہم پہلو ہے۔

deposit: The amount of money kept by an individual or organisation in the bank/post office. Commercial Banks have three types of deposits-demand deposit, time deposit and saving deposit.

जमा राशि: किसी व्यक्ति अथवा संगठन द्वारा बैंक/पोस्ट ऑफिस में रखी धन राशि। वाणिज्यिक बैंकों में तीन प्रकार की जमा होती हैं बचत जमा, मांग जमा और सावधि जमा।

جمع (ڈیپازٹ): کسی فرد یا تنظیم کی طرف سے بینک یا ڈاک خانے میں رکھی گئی رقم۔ کمرشیل بینکوں میں تین قسم کی جمع قوم ہوتی ہیں۔ بچت جمع، مانگ جمع اور میعاد جمع۔

depreciation(of capital assets): Reduction in the value of a capital asset through normal wear and tear and expected obsolescence. It is also known as consumption of fixed capital or replacement cost of capital.

Depreciation= Gross Investment-Net Investment

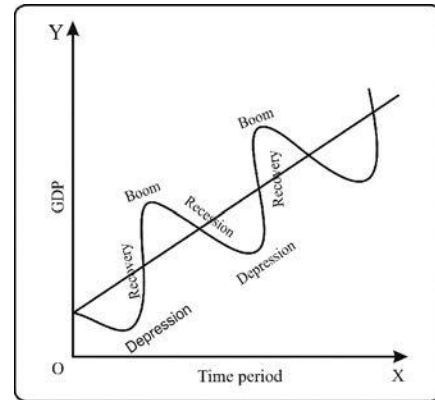
मूल्य हास: सामान्य टूट-फूट और प्रत्याशित अप्रचलन द्वारा किसी पूँजीगत परिसंपत्ति के मूल्य में हास। इसे स्थाई पूँजी के उपभोग या पूँजी की प्रतिस्थापन लागत के रूप में भी जाना जाता है।

मूल्य हास = सकल निवेश - निवल निवेश

فرسودگی: عام ٹوٹ پھوٹ اور متوقع پرانے پن کے باعث کسی سرمایہ جاتی اثاثے کی قدر و قیمت میں کمی۔ اسے قائم سرمایہ کا صرف یا سرمایہ کی تبادلی لاگت بھی کہا جاتا ہے۔

فرسودگی = کل سرمایہ کاری - خالص سرمایہ کاری

depression: A phase in the business cycle which is characterised by decline (slump) in the level of economic activity, high level of unemployment and fall in the demand for goods and services. The Great Depression of 1929 and the Economic Crisis of 2008 are example of the above.

Business cycles

مندی: व्यवसाय चक्र में एक अवस्था जो आर्थिक क्रियाकलापों के स्तर में कमी, बेरोजगारी के उच्च स्तर और वस्तुओं तथा सेवाओं की माँग में गिरावट द्वारा अभिलक्षित होती है, उदाहरण के लिए 1929 की महामंदी तथा 2008 का आर्थिक संकट।

मंदी: کاروباری دور کا ایک مرحلہ جس میں اقتصادی سرگرمی کی سطح میں گراوٹ، بے روزگاری کی سطح میں اضافہ اور اشیا اور خدمات کی مانگ میں کمی آ جاتی ہے۔ مثلاً 1929 کی مہامندی۔

deregulation: Withdrawal of government control from a sector/activity/market. The main objective of deregulation is (i) to promote competition in areas which were previously under exclusive control of the government. This allows private companies to compete for business in areas earlier confined to central government or local authority, (ii) to allow for greater role of the market in deciding the levels of prices and output in an industry. In India deregulation has occurred in commercial banking, civil aviation, steel, electricity, telecommunication, petroleum and so on.

انینیمن: किसी क्षेत्र/क्रियाकलाप/बाजार से सरकारी नियंत्रण को हटाना। अनियमन के मुख्य उद्देश्य हैं: (i) उन क्षेत्रों में स्पर्धा को प्रोत्साहित करना जो पहले सरकार के एकमात्र नियंत्रण में थे। इससे निजी कंपनियों को व्यवसाय के लिए उन क्षेत्रों में स्पर्धा करने का मौका मिलता है, जो पहले केंद्रीय सरकार या स्थानीय सत्ता तक सीमित थी। (ii) एक उद्योग में कीमत-स्तर तथा उत्पादन-स्तर के निर्धारण में बाजार के लिए बेहतर भूमिका भारत में अनियमन वाणिज्यिक बैंकों, नागर-विमानन, स्टील, विद्युत, दूरसंचार, पेट्रोलियम आदि क्षेत्रों में हुआ है।

رد ضابطہ: کسی سیکٹر یا بازار سے حکومت کی طرف سے کنٹرول کا ہٹایا جانا (مثلاً لائی سنس وغیرہ کو ختم کر دینا)۔ قانونی پابندیوں کو ہٹانے کا مقصد ان شعبوں میں مسابقت کا فروغ ہوتا ہے جو پہلے خالص سرکاری کنٹرول میں ہوں۔ (i) اس نجی کمپنیوں کو تجارت کے لیے ان زمروں میں موقع ملتا ہے جو پہلے سرکاری یا مقامی کنٹرول میں تھے (ii) صنعتوں میں قیمت اور پیداوار کی سطح متعین کرنے میں بازار کی کارکردگی۔ ہندوستان میں رد ضابطہ کا نفاذ کمرشیل بینک، شہری ہوا بازی، اسٹیل، بجلی، ٹیلی مواصلاتی اور پٹرولیم کے زمروں میں ہوا ہے۔

devaluation: Reduction in the price of one currency against another under a fixed exchange rate system by the central bank of a country in order to correct the deficit in the balance of payments. Devaluation makes imports more expensive, thereby reducing import demand and increasing exports by making them cheaper.

اومولین: किसी देश के केंद्रीय बैंक द्वारा एक नियत विनिमय दर पद्धति के अंतर्गत, भुगतानों के संतुलन में घाटे को सुधारने के लिए एक करेंसी के मूल्य में दूसरी करेंसी की तुलना में कमी करना। अवमूल्यन से आयात अधिक महँगे हो

जाते हैं, जिससे आयातों की माँग कम हो जाती है तथा निर्यात सस्ते होने से निर्यात बढ़ जाते हैं।

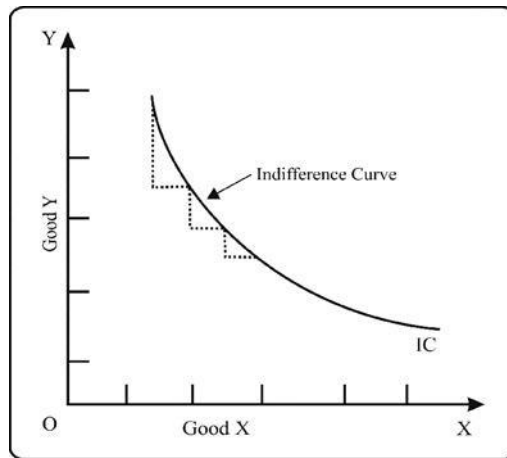
تخفیف زر: ادائیگیوں کے توازن کو درست کرنے کی غرض سے کسی ملک کے مرکزی بینک کی طرف سے ایک مقررہ شرح مبادلہ نظام کے تحت دوسرے کے مقابلے میں ایک کرنسی کی قدر میں تخفیف۔ اس کا مقصد درآمد کو مزید مہنگا کرنا ہوتا ہے جس سے درآمد کی مانگ گھٹ سکے اور برآمد سستی ہو سکے۔

developing country: This term is used to characterise countries which possess many of the following features: predominance of agriculture, low rate of capital formation, low level of gross national product, low per capita income, under utilisation of natural resources, low standard of living, and lack of infrastructural facilities etc.

وिकासशीل دیش: इस शब्द का उपयोग ऐसे देशों के लिए होता है जिनमें ये विशेषताएं पाई जाती हैं: कृषि की प्रधानता, पूंजी निर्माण की कम दर, सकल राष्ट्रीय उत्पाद का निम्न स्तर, निम्न प्रति व्यक्ति आय, प्राकृतिक संसाधनों का अल्प उपयोग, रहन-सहन का निम्न स्तर तथा आधारभूत संरचनात्मक सुविधाओं की कमी, आदि।

ترقی پذیر ملک: اقتصادی طور پر پسماندہ ملک جہاں زراعت خاص پیشہ ہو، سرمایہ کی تشکیل (Capital Formation) کی شرح بکل قومی پیداوار کی سطح، فی کس آمدنی اور قدرتی وسائل سے استفادہ کم ہو، معیار زندگی پست ہو اور بنیادی سہولتوں کی شدید کمی ہو۔

diminishing marginal rate of substitution: It is an assumption of the indifference curve (ordinal) analysis of consumer demand. It states that for a consumer at a fixed level of satisfaction, the amount of good Y exchanged for one unit of good X declines as the total amount of good X consumed increases. This assumption leads to the indifference curve having a shape convex towards the origin. (See also, MRS and Indifference Curve).

Diminishing marginal rate of substitution

حساسمان سیمانٹ প্রতিस्थाپن दर: यह उपभोक्ता मांग के अनधिमान वक्र विश्लेषण की एक मान्यता है। इसके अनुसार, सन्तुष्टि के एक निश्चित स्तर पर, जैसे-जैसे वस्तु X की अधिक मात्रा का उपयोग किया जाता है, वैसे-वैसे X वस्तु की प्रत्येक अतिरिक्त ईकाई के लिए दी जाने वाली Y वस्तु की मात्रा में कमी होती जाती है। इस मान्यता के कारण ही अनधिमान वक्र का आकार मूल बिन्दू की ओर उन्नतोदर होता है।

जहाँ X वस्तु की Y वस्तु के लिए सीमान्त प्रतिस्थापन दर है।
(देखें, सीमान्त प्रतिस्थापन दर, अनधिमान वक्र)।

متبادل کی گھنٹی حاشیائی شرح: دو اشیا X اور Y دی گئی ہیں۔ وہ شرح جس پر صارف شے X کی ایک اضافی اکائی لینے کے لیے اس شے کی کچھ مقدار چھوڑنے کو تیار ہو، کم ہوتی چلی جاتی ہے۔ دوسرے لفظوں میں جیسے جیسے شے کا متبادل X کے لیے زیادہ ہوتا جاتا ہے، X کے لیے Y کے متبادل کی حاشیائی شرح کم ہوتی چلی جاتی ہے۔

(نیز دیکھیے: MRS اور خط بے نیازی Indifference Curve)

direct tax: Tax levied by the government on the income and wealth received by the individuals (households) and business, for example, income tax, corporation tax, wealth tax. The burden of direct tax is borne by the person on whom it is initially imposed. Direct taxes can be progressive in nature in so far as the rate of taxation can vary directly with the income and the wealth of the tax payers.

प्रत्यक्ष कर: व्यक्तियों (परिवार) और व्यवसाय द्वारा प्राप्त आय और संपत्ति पर सरकार द्वारा लगाया गया कर, उदाहरण के लिए, आयकर, निगम कर, संपत्ति कर, प्रत्यक्ष कर का भार उस व्यक्ति को ही झेलना पड़ता है, जिस पर यह कर आरम्भ में लगाया गया है। प्रत्यक्ष कर आरोही प्रकृति के हो सकते हैं, जब तक कि करारोपण की दर में कर दाताओं की आय व संपत्ति के साथ प्रत्यक्ष परिवर्तन होता है।

براه راست ٹیکس۔ بلا واسطہ ٹیکس: افراد (خاندان) اور کسی کاروبار کے ذریعے حاصل ہونے والی آمدنی اور دولت پر حکومت کی سے طرف لگایا گیا ٹیکس۔ مثلاً انکم ٹیکس، کارپوریشن ٹیکس، ویلٹیج ٹیکس، موت محصول وغیرہ۔ براہ راست ٹیکس سرکاری ریونیو کا ایک اہم ذریعہ اور مالی پالیسی کا ایک اہم وسیلہ ہے۔ براہ راست ٹیکس ترقی پذیر نوعیت کے ہوتے ہیں کیوں کہ ادا کی جانے والی رقم میں ٹیکس دینے والوں کی آمدنی یا دولت کے لحاظ سے براہ راست تبدیلی ہوتی رہتی ہے۔ براہ راست ٹیکس ناقابل منتقلی ہوتا ہے۔ اس ٹیکس کا بوجھ اسی شخص کو اٹھانا ہوتا ہے جس پر اصلاً ٹیکس لگایا گیا ہے۔

discrete variable: A variable is said to be discrete, if it either takes a finite number of values or a countably infinite number of values. In any case, the variable should not take all values within any interval. For example if X is a variable that assigns the class in which

a school student is admitted, then X take integer values from 1 to 12 and no other. Hence, X is a discrete variable.

विविक्त चर: एक चर विविक्त कहलाता है, यदि इसके मान अपरिमित हों या फिर गणनीय रूप में परिमित हों। किसी भी स्थिति में, यह चर किसी अन्तराल के सभी मूल्यों को प्राप्त नहीं कर सकता है, उदाहरण के लिए, यदि X एक चर है जो उस कक्षा को इंगित करता है, जिसमें एक स्कूल विद्यार्थी ने प्रवेश लिया है, तो X के मान केवल 1 से 12 तक के पूर्णांक ही हो सकते हैं। अतः यहाँ X एक विविक्त चर है।

غير مسلسل متغير: کوئی متغير اس وقت غير مسلسل کہلاتا ہے جب اس کی قدریں (Values) غير متعينہ اچھا لوں کے ساتھ تبدیل ہوتی ہیں۔ اس کے ایک قدر سے دوسری قدر تک پہنچنے کے لیے کوئی درمیانی قدر نہیں ہوتی۔ مثال کے طور پر اگر "X" "متغيرہ کلاس طلباء کی تعداد کو بتلا رہا ہے تو اس کی قدر 1 سے 12 تک ایک ہی ہے، کوئی دوسری نہیں اس لیے "X" غير مسلسل متغير ہے۔

discretionary fiscal policy: An approach to control the country's economic activity through fiscal policy. It relates to the discretionary power of the government to take decision with respect to taxation, government expenditure, government borrowing, and management of the government debt. Through discretionary fiscal policy, the government can stabilise the economy, maintain equitable distribution of wealth and income in the society and achieve full employment.

स्वनिर्णयगत राजकोषीय नीति: राजकोषीय नीति द्वारा देश के आर्थिक क्रियाकलापों को नियंत्रित करने की एक उपागम। यह कर लगाने, सरकारी व्यय, सरकारी ऋण और ऋण के प्रबंध को सरकार की स्वनिर्णयगत शक्ति से जोड़ती है। स्वनिर्णयगत राजकोषीय नीति के द्वारा, सरकार अर्थव्यवस्था को स्थिर रख सकती है, समाज में संपत्ति और आय के न्यायसंगत विवरण को बनाये रख सकती है।

انتیازی مالیاتی پالیسی: مالیاتی پالیسی کے ذریعے ملک کی کسی اقتصادی سرگرمی کو منضبط کرنے کا طریقہ۔ اس کا تعلق ٹیکس لگانے، سرکاری اخراجات، سرکاری قرض اور سرکاری قرض کے بندوبست کے معاملوں میں حکومت کے فیصلے لینے کے اختیارات سے ہے۔ اختیاری مالیاتی پالیسی کے ذریعے حکومت معیشت کو مستحکم کر سکتی ہے، سماج میں دولت اور آمدنی کی منصفانہ تقسیم کو برقرار رکھ سکتی ہے اور مکمل روزگاری سطح کو حاصل کر سکتی ہے۔

disguised unemployment: A situation where workers appear to be employed, but are actually not contributing to the total output. Even if some of the workers are withdrawn from their present occupation, the total output will remain the same. The marginal productivity of a worker is zero or negative in such case. However, the workers do not consider themselves to be unemployed.

प्रचलन बेरोजगاری: एक स्थिति जहाँ श्रमिक कार्यरत दिखाई पड़ते हैं, परन्तु वास्तव में कुल उत्पादन में योगदान नहीं कर रहे होते। यदि कुछ श्रमिकों को उनके वर्तमान व्यवसाय से हटा भी दिया जाता है, तो भी कुल उत्पादन वही रहता है। ऐसी स्थिति में श्रमिकों की सीमांत उत्पादकता शून्य अथवा ऋणात्मक होती है। जबकि, श्रमिक स्वयं को बेरोजगार नहीं मानते।

पुष्टिद बे روزگاری: ایسی صورت حال جہاں یہ لگتا ہو کہ لوگ کام میں لگے ہوئے ہیں لیکن حقیقتاً کل پیداوار میں ان کا کوئی تعاون نہیں ہے۔ یہاں تک کہ اگر کچھ کارکنان کو ان کے موجودہ کام سے ہٹا بھی دیا جائے تو پیداوار پہلے جیسی ہی رہے گی۔ ایسی صورت میں کسی کارکن کی حاشیائی پیداوار ایت منفی ہو جاتی ہے۔ پھر بھی کارکنان خود کو بے روزگار نہیں سمجھتے۔

disinvestment: A situation when capital consumption exceeds investment and the wear and tear of capital is not replaced by new investment. It also includes the sale of capital equipment or capital stock of a company to raise resources and change the equity and (or) management structure of a company.

विनिवेश: एक स्थिति जिसमें पूँजी का उपभोग निवेश से अधिक होता है और पूँजी क्षति की भरपाई नए निवेश से नहीं होती। इसमें कंपनी के संसाधन बढ़ाने और ईक्विटी और (अथवा) प्रबंध संरचना बदलने के लिए कंपनी के पूँजी उपस्कर या पूँजी स्टॉक का विक्रय भी सम्मिलित है।

عدم سرمایہ کاری: ایسی صورت حال جہاں سرمائے کا استعمال اصل رقم سے بڑھ جائے اور اتلاف شدہ سرمایہ کی جگہ نیا سرمایہ نہ لایا جاسکے۔ اس میں کمپنی کے وسائل بڑھانے اور ایکویٹی یا انتظامیہ ڈھانچہ بدلنے کے لیے، کمپنی کے سرمایہ جاتی سازوسامان (Capital Equipment) یا سرمایہ جاتی اسٹاک کی فروخت بھی شامل ہے۔

disparity: It refers to the inequality in terms of availability of resources, both human and non-human across regions or population groups. For example, inter-state disparities, income disparities, gender disparities.

असमानता: यह मानव और गैर-मानव दोनों संसाधनों की उपलब्धता के रूप में असमानता है, जिससे संबंधित क्षेत्र में असंतुलन उत्पन्न हो जाता है। उदाहरण के लिए अंतर-राज्य असमानताएँ, अंतर-क्षेत्रीय असमानताएँ।

عدم مطابقت: یہ انسانی اور غیر انسانی وسائل کی فراہمی کی شکل میں نابرابری کا ہونا ہے جس کے نتیجے میں متعلقہ شعبے کے اندر عدم توازن پیدا ہو جاتا ہے۔ مثلاً بین ریاستی عدم مطابقت، بین علاقائی عدم مطابقت۔

dispersion: Measure of the degree of variation (spread) of a variable. The purpose of the dispersion is to determine the reliability of an average and to compare variability of two or more series. The important methods for measuring dispersion are range, quartile deviation, mean deviation, standard deviation.

बिखराव: किसी केंद्रीय मान के आस-पास चरों की परिवर्तनशीलता की कोटि का माप। बिखराव का उद्देश्य किसी औसत की विश्वसनीयता का निर्धारण करना और दो या अधिक श्रेणियों की परिवर्तनशीलता की तुलना करना होता है। बिखराव मापने की महत्वपूर्ण विधियाँ परास, चतुर्थक विचलन, माध्य विचलन, मानक विचलन और लॉरेंज वक्र हैं।

انتشار: کسی مرکزی قدر کے آس پاس متغیروں کی تبدیلی کے درجہ کی پیمائش۔ انتشار کا مقصد کسی اوسط کی معتبریت کو طے کرنا اور دو یا دو سے زیادہ سلسلوں کی تغیر پذیری کا موازنہ کرنا ہے۔ انتشار کی پیمائش کے طریقے حدود وسعت (Range)، ربعی انحراف (Quartile Deviation)، اوسط انحراف (Mean Deviation) معیاری انحراف و لارینز نمیدہ (Lorenz Curve) ہیں۔

distribution of a variable: Distribution of existing stock of net assets of a country among individuals.

संपत्ति वितरण: व्यक्तियों के बीच देश की निवल परिसंपत्तियों के विद्यमान स्टॉक का वितरण।

دولت کی تقسیم: افراد کے درمیان ملک کے خالص اثاثوں کے موجود ذخیرے کی تقسیم۔

diversification: The process by which a firm expands the range of its output. The firms diversify their products to increase profitability and reduce the impact of cyclical fluctuations. Diversification has accounted for a significant growth of MNCs (Multi-national corporations) and TNCs (Trans-national corporations).

विविधीकरण: प्रक्रम जिसके द्वारा कोई फर्म अपने उत्पादन के परास का विस्तार करती है। फर्म लाभप्रदता को बढ़ाने और चक्रीय उतार-चढ़ाव के प्रभावों को घटाने के लिए अपने उत्पादों में विविधता लाती है। विविधीकरण के कारण बहु-राष्ट्रीय कंपनियों (MNCs) और पार-राष्ट्रीय (TNCs) कंपनियों का महत्वपूर्ण विकास हुआ है।

تنوع کاری: وہ عمل جس کے ذریعے کوئی فرم اپنی پیداوار کی وسعت میں اضافہ کرتی ہے۔ کمپنیاں منافع پذیری کو بڑھانے اور وقفہ جاتی اتار چڑھاؤ کے اثرات کو کم کرنے کے لیے اپنی مصنوعات میں تنوع لاتی ہیں۔ کثیر قومی کمپنیاں (MNCs) اور بین الاقوامی کمپنیاں (ٹرانس نیشنل کارپوریشن) کے پھیلاؤ کا سبب یہی تنوع ہے۔

dividend: The part of a company's profit earnings which is distributed among its shareholders in proportion to their share holdings. It is usually expressed either as a percentage of the nominal value of the ordinary share capital or as an absolute amount per share.

लाभांश: कंपनी के लाभ का वह भाग जो शेयरधारकों में उनके हस्तगत शेयरों के अनुपात में वितरित किया जाता है। इसे प्रायः सामान्य शेयर पूँजी के मौद्रिक मान के प्रतिशत के रूप में अथवा प्रति शेयर निरपेक्ष राशि के रूप में व्यक्त किया जाता है।

جز و منافع: کمپنی کے منافع کا وہ حصہ جو حصص داروں کے درمیان ان کے حصص کے

تناسب سے تقسیم کیا جاتا ہے۔ اسے اکثر حصص سرمایہ کی رکی قدر (Nominal Value) کی فیصد کے شرح کے طور پر یا فی حصہ مطلق رقم (Absolute Amount) کے طور پر ظاہر کیا جاتا ہے۔

domestic goods: Goods produced within the geographical territory of a country regardless of the ownership of the labour and capital used in their production.

देशीय वस्तुएँ: किसी देश के राष्ट्रीय क्षेत्र में उत्पादित वस्तुएँ, बिना इससे प्रभावित हुए कि कौन उनका उत्पादन कर रहा है।

ملکی اشیا: کسی ملک کے جغرافیائی خطے میں پیدا یا تیار کی گئی اشیا اس سے قطع نظر کہ ان میں مستعمل محنت اور سرمایہ کی ملکیت کس کی ہے۔

double coincidence of wants: Occurs when a party is able to offer something that the other party wishes to have. This is one of the conditions for barter transaction. For example, when a party wants to trade amount 'a' of good X for amount 'b' of good Y, and another party is willing to trade amount 'b' of good Y for amount 'a' of good X.

आवश्यकताओं का उभय संयोग: यह तब होता है जब एक पक्ष कुछ ऐसा देने के लिए सक्षम है जिसे दूसरा पक्ष लेना चाहता है। यह वस्तु-विनिमय सौदे की शर्तों में से एक है। उदाहरण के लिए, जब एक पक्ष Y वस्तु की 'b' मात्रा के लिए X वस्तु की 'a' मात्रा का व्यापार करना चाहता है और दूसरा पक्ष X वस्तु की 'a' मात्रा के लिए Y वस्तु की 'b' मात्रा का व्यापार करना चाहता है।

ضرورتوں کی دہری مطابقت: ایسا اس وقت ہوتا ہے جب کوئی فریق اس شے کو دینے کی صلاحیت رکھتا ہے جسے دوسرا فریق لینا چاہتا ہے۔ یہ تبادلی تجارتی کاروبار کی ایک حالت ہے۔ مثال کے طور پر جب ایک فریق مال Y کے بدلے مال X کی تجارت کرنا چاہتا ہے اور دوسرا فریق مال X کے لیے مال Y فروخت کرنا چاہتا ہے۔

drain of wealth: Refers to the transfer of wealth of a country abroad such as the one during colonial period when there was a huge net financial transfer from India to Britain in the form of Indian goods during 1772 to 1815. It took place through the excess of exports from India for which there were no equivalent imports leading to drain of wealth from India. Dada Bhai Naoroji introduced this term in his essay 'The benefit of British rule' in 1871 in the context of India's drain of wealth to Britain. (See also, Naoroji, Dada Bhai)

संपत्ति का निष्कासन: इसका अर्थ किसी देश की संपत्ति का विदेशों में हस्तांतरण होना है, जैसा कि उपनिवेश काल में 1772 से 1815 के मध्य भारतीय वस्तुओं के रूप में भारत से ब्रिटेन को बड़ी मात्रा में निवल वित्तीय हस्तांतरण हुआ। इसमें भारत से अधिक निर्यात हुआ, जिसके बदले समान आयात नहीं हुआ और भारत से संपत्ति के निष्कासन का कारण बना। दादा भाई

नौरोजी ने भारत से ब्रिटेन को संपत्ति के निष्कासन के संदर्भ में 1871 में अपने निबंध 'द बेनिफिट ऑफ ब्रिटिश रूल' में इस शब्द का प्रयोग किया। (देखें, नौरोजी, दादा भाई)

دولت کی نکاسی: اس کا مطلب ہے کسی ملک کی دولت کی غیر ملکوں کو منتقلی۔ جیسا کہ نوآبادیاتی دور میں 1772 سے 1815 کے بیچ ہندوستانی اشیاء کی شکل میں ہندوستان سے بڑی مقدار میں مالی منتقلی برطانیہ کی طرف ہوئی۔ اس میں ہندوستان سے برآمدات زیادہ ہوئیں جس کے بدلے کوئی سامان درآمد نہیں ہوا اور اس طرح دولت کی نکاسی ہوئی۔ دادا بھائی نوروچی نے ہندوستان سے برطانیہ کو دولت کی نکاسی کے حوالے سے 1871 میں اپنے مضمون The Benefit of British Rule میں اس اصطلاح کا استعمال کیا تھا۔ (نیز دیکھیے: نوروچی دادا بھائی)

dual pricing: Refers to the practice of charging different prices for the same or identical product in different markets. It may indicate an intention to engage in dumping. This concept is used in discriminating monopoly. (See also, Price Discrimination)

दोहरी कीमतें: इसका अर्थ विभिन्न बाजारों में एक से अधिक कीमतों पर एक ही या एक जैसे उत्पाद बेचना। यह पाटने में संलग्न होने की मंशा को इंगित कर सकता है। इस अवधारणा का उपयोग विभेदात्मक एकाधिकार में किया जाता है। (देखें, कीमत विभेद)

دوہری قیمتیں: اس کا مطلب ہے کہ ایک جیسی سے یا ملتی جلتی اشیا کو مختلف بازاروں میں الگ الگ قیمتوں پر فروخت کرنا۔ اس کا منشا انبار کاری ہو سکتا ہے۔ اس تصور کا استعمال امتیازی اجارہ داری میں کیا جاتا ہے۔ (نیز دیکھیے: قیمت امتیازی)

dumping: Occurs when a producer sells a commodity in a foreign country at a price that is lower (net transportation cost, tariff) than the price which he charges in the domestic market. Sale of a commodity in a foreign market may also be at a price below marginal cost. An exporting country may support the short-run losses through such a policy in order to eliminate competition and thereby gain a monopoly in the foreign market.

पाटना: यह तब होता है, जब कोई उत्पादक एक वस्तु को विदेश में उस कीमत से कम (निवल परिवहन लागत, सीमा प्रशुल्क) कीमत पर बेचता है, जो वह देशीय बाजार में वसूल करता है। दूसरे शब्दों में, कि सी वस्तु का विदेशी बाजार में सीमांत लागत से कम कीमत पर विक्रय। निर्यातक देश प्रतिस्पर्द्धा को समाप्त करने के लिए तथा इस प्रकार विदेशी बाजार पर एकाधिकार जमाने के लिए अल्पकालीन हानियों को समर्थन दे सकता है।

انبار کاری: انبار کاری اس وقت ہوتی ہے جب کوئی صنعت کار کسی مال کو غیر ملکوں میں اس قیمت سے کم (خالص ٹرانسپورٹ لاگت، ٹیرف) میں بیچتا ہے جو قیمت وہ ملکی بازار میں وصول کرتا ہے۔ دوسرے لفظوں میں، یہ کسی مال کا غیر ملکی بازار میں حاشیائی لاگت سے کم

قیمت پر بیچنا ہے۔ کوئی برآمد کارملکی مسابقت ختم کرنے اور غیر ملکی بازار میں اجارہ داری قائم کرنے کے لیے اس پالیسی کو اپنا کر مختصر مدتی نقصانات برداشت کرتا ہے۔

duopoly: A market situation in which there are only two sellers. The duopoly market deals with two main models: (i) Non-cooperative model such as Bertrand duopoly model (where duopolists compete with each other through their choice of price), Cournot duopoly model (where duopolists compete with each other through their choice of quantity), and (ii) cooperative model such as collusive model, when two firms recognise that their actions are interdependent and hence will attempt to avoid mutual rivalry.

د्वی-अधिकार: बाज़ार की एक स्थिति जिसमें केवल दो विक्रेता हो ते हैं। द्वि-अधिकार बाज़ार दो प्रमुख मॉडलों को व्यवहार में लाता है: (i) गैर-प्रतिक्रियात्मक मॉडल, जैसे बरट्रैंड द्वि-अधिकार मॉडल, (जहाँ द्वि-अधिकारी

मूल्यों के निर्धारण में प्रतिस्पर्धा करते हैं) कु नॉ द्वि-अधिकार मॉडल, (जहाँ द्वि-अधिकारी मात्रा के निर्धारण में प्रतिस्पर्धा करते हैं) आदि और (ii) सहयोगी या सहकारी मॉडल, जैसे कॉल्यूसिव मॉडल जब दो फर्म समझ जाती हैं कि उनकी कार्यवाइयाँ एक दूसरे पर निर्भर होती हैं और इस कारण वे पारस्परिक प्रतिद्वंद्वता से बचने का प्रयास करेंगी।

ثنوی اجارہ داری: بازار کی ایسی حالت جس میں صرف دو فروخت کار ہوں۔ ثنوی اجارہ داری والے بازار میں دو اہم ماڈل کام ہوتے ہیں۔ (i) غیر تعاونی ماڈل: جیسے برٹریئنڈ ثنوی اجارہ دارانہ ماڈل (جہاں ثنوی اجارہ دار ایک دوسرے سے قیمتوں کی تعین میں مسابقت کرتے ہیں) اور کرنٹ (کرنو) ثنوی اجارہ دارانہ ماڈل (Cournot Duopoly) (جہاں ثنوی اجارہ دار کیمیت کے انتخاب میں ایک دوسرے سے مسابقت کرتے ہیں) وغیرہ۔ (ii) تعاونی ماڈل (معاوضی ماڈل) جب کمپنیاں یہ سمجھ جاتی ہیں کہ ان کی سرگرمیاں ایک دوسرے پر منحصر ہیں اور اسی وجہ سے وہ مسابقت سے بچنے کی کوشش کرتی ہیں۔

Ee

economic cost: Sum total of actual money expenditure on inputs (explicit cost), imputed value of the inputs owned by the owners (implicit cost) and normal profit.
Economic Cost = Explicit cost + Implicit cost + Normal profit

آर्थیک لاगत: آگاتوں پر کیا گیا वास्तविक व्यय (सुनिश्चित लागत), स्वामियों द्वारा उपलब्ध करायी गयी आगतों की अनुमानित कीमत (अन्तर्निहित लागत) और सामान्य लाभ का कुल योग।

आर्थिक लागत = सुनिश्चित लागत + अन्तर्निहित लागत + सामान्य लाभ

معاشی لاگت: داخل پر آنے والے تمام واقعی زری اخراجات (ظاہری لاگت)، مالکان کے ذریعے مہیا کردہ داخل کی تخمینی قدر (مضمر لاگت) اور معمول کا نفع کا کل میزان۔

معاشی لاگت = اہری لاگت + مضمر لاگت + معمول کا نفع

economic efficiency: A term used both in production and in exchange to compare different allocations of goods and factors. Pareto efficiency is a formal method to define efficiency. In production, an allocation of factors to different industries is considered inferior in terms of efficiency to another allocation if the second allocation produces an output that is higher in at least one industry without being lower in any other industry. Conversely, the second allocation is called superior in terms of efficiency to the first allocation, if there does not exist any allocation that is superior to a given allocation, then such an allocation is called optimal.

آर्थیک دक्षता: यह पद उत्पादन तथा विनिमय दोनों में वस्तुओं तथा सेवाओं के विभिन्न आबंटनों की तुलना के लिए प्रयोग होता है। पैरेटो कुशलता, कुशलता को परिभाषित करने का एक औपचारिक ढंग है। उत्पादन में, उत्पादन के कारकों का विभिन्न उद्योगों में एक आबंटन कुशलता के दृष्टिकोण से दूसरे आबंटन से निम्नतर माना जाता है, यदि दूसरे आबंटन में उत्पादन बिना किसी उद्योग में कम हुए कम से कम एक उद्योग में अधिक हो जाए। इसके विपरीत, दूसरा आबंटन कुशलता के दृष्टिकोण से पहले आबंटन की तुलना में श्रेष्ठतर माना जाता है, यदि ऐसा कोई आबंटन संभव न हो जो दिए गए आबंटन से श्रेष्ठतर हो, तब ऐसा आबंटन आदर्श आबंटन कहलाता है।

معاشی صلاحیت: یہ اصطلاح پیداوار اور مبادلے دونوں دائروں میں، اشیاء اور پیداواری عوامل (Factors) کے استعمال کے درمیان موازنہ کے لیے استعمال کی جاتی ہے۔ پیریٹو کار صلاحیت (Pareto Efficiency) کی تعریف بیان کرنے کا ایک رسمی طریقہ ہے۔ پیداوار میں، مختلف صنعتوں میں پیداواری عوامل کا لگانا صلاحیت کے اعتبار سے دوسری صنعت سے کم تر مانا جاتا ہے۔ اگر دوسرے استعمال سے کم از کم ایک صنعت

میں پیداوار میں اضافہ ہوتا ہو اور اس طرح کہ کسی بھی صنعت میں پیداوار میں کمی نہ آئے۔ اس کے برعکس، دوسرا استعمال پہلے استعمال کی صلاحیت کے لحاظ سے برتر قرار دیا جاتا ہے، اگر کوئی اور استعمال موجودہ استعمال سے برتر نہ ہو۔ اس طرح کے استعمال کو انتہائی (Optimal) کیا جاتا ہے۔

economic reforms: Refer to wholesale changes in economic policies intended for Liberalisation, Privatisation and Globalisation (LPG). Liberalisation refers to liberalising or loosening government controls on the economy, e.g. removing, licencing; Privatisation refers to increasing private ownership of resources and assets; and globalisation refers to increase flow of goods, services and capital across countries. Some examples of economic reforms are removal of licence raj, removing government procurement of agricultural produce, disinvestment, permission for greater foreign investments, freeing of capital markets, etc. Many countries started adopting economic reforms in 1970s. In India the beginning of this process is usually dated to 1991.

آर्थیک सुधार: इन से अभिप्राय उदारीकरण, निजीकरण तथा वैश्वीकरण के लिए आर्थिक नीतियों में थोक में परिवर्तन करने से है। उदारीकरण का अर्थ अर्थव्यवस्था पर सरकारी नियंत्रण को कम करना है, उदाहरण के लिए लाइसेंस प्रणाली को हटाना। निजीकरण से अभिप्राय संसाधनों तथा संपत्ति के बढ़ते हुए निजी स्वामित्व से है तथा वैश्वीकरण से अभिप्राय देशों के बीच में वस्तुओं, सेवाओं तथा पूंजी के बढ़ते हुए प्रवाह से है। आर्थिक सुधारों के कुछ उदाहरण लाइसेंस राज की समाप्ति, कृषि उत्पादन का सरकारी अधिप्राप्ति, विनिवेश, अधिक विदेशी निवेश को मंजूरी, पूंजी बाजार को मुक्त करना, इत्यादि हैं। कई देशों ने 1970 के दशक में आर्थिक सुधारों को अपनाना शुरू किया। भारत में इस प्रक्रिया के शुरू होने का समय 1991 माना जाता है।

معاشی اصلاحات: اقتصادی اصلاحات سے مراد اقتصادی پالیسیوں میں ایسی بنیادی تبدیلیوں سے ہے جن کا مقصد نرم کاری (Liberalisation)، نج کاری (Privatisation) اور عالم کاری (Globalisation) ہو۔ نرم کاری کا مطلب معیشت پر حکومت کے کنٹرول میں ڈھیل یا کمی لانا ہے۔ مثلاً لائسنس کا نظام ترک کرنا۔ نج کاری کا مطلب ہے وسائل اور اثاثوں کی نجی ملکیت میں اضافہ کرنا اور عالم کاری سے مراد ہے ملکوں کے درمیان اشیاء، خدمات اور سرمائے کی روانی میں اضافہ۔ اقتصادی اصلاحات میں لائسنس راج کو ہٹانا، زرعی پیداوار کی سرکاری خریداری ختم کرنا، حکومت کی عدم سرمایہ کاری، زیادہ بیرونی سرمایہ کاری کو منظوری، سرمایہ بازاروں کو آزاد کرنا وغیرہ۔ 1970 کی دہائی میں کئی ملکوں نے اقتصادی اصلاحات شروع کیں۔ ہندوستان میں اس کا سلسلہ 1991 میں شروع ہوا۔

effective demand: Sum total of planned expenditures or planned demand in the economy, i.e. is consumption demand + planned investment + government expenditures + net exports. In Keynesian theory, equilibrium income is that level of income where output produced or income generated is equal to effective demand.

प्रभावी माँग: इस से हमारा अभिप्राय आयोजित व्ययों या माँग के कुल योग से है। प्रभावी माँग = उपयोग माँग + आयोजित निवेश + सरकारी व्यय + शुद्ध निर्यात। केन्ज के सिद्धान्त के अनुसार, संतुलित आय, आय का वह स्तर है जहाँ उत्पादन या सृजित आय प्रभावी माँग के बराबर हो।

मोثر माँग: معیشت میں منصوبہ بند اخراجات یا منصوبہ بند مانگ کا مجموعی میزان مثلاً صارفی مانگ + منصوبہ بند سرمایہ کاری + حکومتی اخراجات + خالص برآمدات - کنینس (Keynesian) کے نظریہ کے مطابق متوازن آمدنی، آمدنی کی وہ صورت ہے جس میں پیداوار اور آمدنی، موثر مانگ کے برابر ہو۔

elasticity of demand: Measures the degree of responsiveness of the demand for a good to change in its price. Certain goods are more elastic than others and the elasticity of a single good also varies for different levels of prices and quantities.

$$ed = \frac{\% \text{ change in quantity demanded}}{\% \text{ change in price}}$$

$$ed = - \frac{\Delta Q/Q_0}{\Delta P/QP_0} = - \frac{\Delta Q}{\Delta P} \frac{P_0}{Q_0}$$

Since the change in prices and quantities are in the opposite direction due to the law of demand, a negative sign is affixed so that e_d is positive.

If the % change in quantity demanded is greater than the % change in price, $ed > 1$. In such cases, demand of the good is called elastic. Here an increase in price leads to a fall in expenditure or revenues. Conversely, if $ed < 1$, demand curve is called inelastic. In such cases, rise in price leads to a rise in expenditure or revenue. In case $ed = 1$, the demand curve is called unitary elastic and change in price has no impact on expenditure or revenue. Since, ceteris paribus, a steeper demand curve is less elastic compared to flatter one, since slope of the demand curve is $\frac{\Delta P}{\Delta Q}$

Elasticity of demand of a good is also examined in relation to income as well as prices of other goods. These are referred to as:

income elasticity of demand = $\frac{\Delta Q/Q}{\Delta M/M}$ where Q is quantity demanded and M is money income.

cross price elasticity of demand = $\frac{\Delta Q_1/Q_1}{\Delta P_2/P_2}$ where Q_1 is quantity demanded of commodity 1 and P_2 is price of commodity 2.

Income elasticity is positive for a normal good and negative for an inferior good. Cross price elasticity of demand is positive for substitute goods and negative for complementary goods.

माँग की लोच: किसी वस्तु की कीमत में परिवर्तन के प्रति उसकी माँग की अनुक्रिया या संवेदनशीलता का माप है। कुछ वस्तुएँ दूसरी वस्तुओं से अधिक लोचदार होती हैं तथा एक ही वस्तु की लोच कीमतों व मात्राओं के भिन्न स्तरों के लिए भिन्न-भिन्न होती है।

$$ed = \frac{\text{मात्रा में प्रतिशत परिवर्तन}}{\text{कीमत में प्रतिशत परिवर्तन}}$$

$$ed = - \frac{\Delta Q/Q_0}{\Delta P/QP_0} = - \frac{\Delta Q}{\Delta P} \frac{P_0}{Q_0}$$

क्योंकि माँग का नियम लागू होने के कारण, कीमतों व मात्राओं में परिवर्तन विपरीत दिशाओं में होता है, सूत्र में एक ऋणात्मक चिन्ह लगाया जाता है ताकि ed घनात्मक हो।

यदि मांगी गई मात्रा में प्रतिशत परिवर्तन कीमत के प्रतिशत परिवर्तन से अधिक है तो $ed > 1$ । ऐसी स्थिति में वस्तु की माँग लोचदार कहलाती है। ऐसे में, कीमत में वृद्धि करने पर व्यय या आगम कम हो जाता है। इसके विपरीत यदि $ed < 1$, तो माँग वक्र बेलोचदार कहलाता है। ऐसी स्थिति में, कीमत बढ़ने पर व्यय या आगम में भी वृद्धि हो जाती है। यदि $ed = 1$, तो माँग वक्र इकाई लोचदार कहलाता है तथा कीमत में परिवर्तन का व्यय या आगम पर कोई प्रभाव नहीं पड़ता।

$$\text{क्योंकि } \frac{\Delta P}{\Delta Q}$$

अन्य बातें समान रहने पर, खड़ी ढाल वाला माँग वक्र चपटे माँग वक्र की तुलना में कम लोचदार होता है, क्योंकि माँग वक्र का ढलान होता है। एक वस्तु की माँग की लोच की विवेचना आय तथा अन्य वस्तुओं की कीमतों के सन्दर्भ में भी की जाती है। ये इस प्रकार हैं:

माँग की आय लोच = $\frac{\Delta Q/Q}{\Delta M/M}$ जहाँ मांगी गई मात्रा है तथा M मौद्रिक आय है।

माँग की आड़ी लोच = $\frac{\Delta Q_1/Q_1}{\Delta P_2/P_2}$ जहाँ Q_1 वस्तु 1 की मांगी गई मात्रा है तथा P_2 वस्तु 2 की कीमत।

एक सामान्य वस्तु की आय लोच घनात्मक होती है तथा निम्नकोटि की वस्तु के लिए यह ऋणात्मक होती है। माँग की आड़ी कीमत लोच प्रतिस्थापन वस्तुओं के लिए घनात्मक तथा पूरक वस्तुओं के लिए ऋणात्मक होती है।

माँग की लोच: اس کے ذریعے قیمت میں تبدیلی کے تعلق سے کسی شے کی مانگ پر پڑنے والے اثرات کی پیمائش کی جاتی ہے۔ بعض مصنوعات دیگر مصنوعات سے زیادہ لچک دار ہوتی

ہیں اور کسی ایک شے کی چمک داری میں بھی قیمتوں اور مقداروں کی مختلف سطحوں پر تبدیلی آتی رہتی ہے۔

$$ed = \frac{\text{مقدار میں فی صد تبدیلی}}{\text{قیمت میں فی صد تبدیلی}}$$

$$ed = - \frac{\Delta Q/Q_0}{\Delta P/P_0} = - \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P_0}{Q_0}$$

چوں کہ مانگ کے اصول کے مطابق قیمتوں اور مقداروں میں تبدیلی ایک دوسرے سے مخالف سمتوں میں ہوتی ہے، اس لیے فارمولے میں ایک منفی نشان لگا دیا جاتا ہے تاکہ ed مثبت رہے۔

اگر مانگ کردہ مقدار میں فی صد تبدیلی قیمت میں فی صد تبدیلی سے زیادہ ہے تو اسے $ed > 1$ کے نشان سے دکھایا جاتا ہے۔ ایسی صورتوں میں شے کی مانگ کو چمک دار قرار دیا جاتا ہے۔ یہاں قیمت بڑھنے سے اخراجات یا مالی یافت میں کمی آتی ہے۔ اسی کے برعکس، $ed < 1$ کی صورت میں، مانگ کا خمیدہ (Curve) کو غیر چمک دار کہا جاتا ہے۔ ایسی صورتوں میں قیمت میں اضافے کے نتیجے میں اخراجات یا مالی یافت میں اضافہ ہوتا ہے۔ $ed = 1$ کی صورت میں، مانگ کا خمیدہ وحدانی طور پر چمک دار کہا جاتا ہے اور قیمت میں تبدیلی سے اخراجات یا مالی یافت پر کوئی اثر نہیں پڑتا۔

اگر باقی تمام عوامل یکساں ہوں تو اوپر اٹھنے والا مانگ کا خمیدہ چمکے مانگ کے خمیدے کے مقابلے کم چمک دار ہوتا ہے، اگر مانگ خمیدہ کا ڈھلان $\frac{\Delta P}{\Delta Q}$ ہو۔

کسی شے کی طلب کی چمک داری کی پیمائش آمدنی اور دیگر اشیا کی قیمتوں کے تعلق سے بھی کی جاتی ہے۔ انہیں مندرجہ ذیل طریقے سے ظاہر کیا جاتا ہے:

$$ed = \frac{\Delta Q/Q}{\Delta M/M}$$

مانگ کی آڑی قیمت کی چمک داری $ed = \frac{\Delta Q_1/Q_1}{\Delta P_2/P_2}$ یہاں Q_1 نمبر 1 کی طلب کردہ مقدار

ہے اور P_2 شے نمبر 2 کی قیمت ہے۔

آمدنی کی چمک داری کسی عام شے کے لیے مثبت اور کم تر شے کے لیے منفی ہوتی ہے۔ طلب کی آڑی قیمت کی چمک داری متبادل اشیا کے لیے مثبت اور تکمیلی اشیا کے لیے منفی ہوتی ہے۔

elasticity of supply: Measure of the responsiveness of quantity supplied to changes in price. It is defined as the ratio of percentage change in quantity supplied to the percentage change in price.

$$e_s = \frac{\Delta Q/Q_0}{\Delta P/P_0} = \frac{\Delta Q P_0}{\Delta P Q_0}$$

The value of e_s less than 1 is called inelastic, exactly 1 is called unitary elastic and greater than 1 is called elastic. Elasticity values of zero and infinity are called perfectly inelastic and perfectly elastic respectively.

Since e_s can be expressed as the product of $\frac{\Delta Q}{\Delta P}$ and $\frac{P_0}{Q_0}$, its value depends on the slope of the supply curve $\frac{\Delta P}{\Delta Q}$ and the slope of the ray from the origin to the point.

Hence, a supply curve with a steep slope is less elastic and one that is flatter is more elastic. In order to determine whether supply is elastic or inelastic at a point on the supply curve, the tangent to the supply curve at that point may be examined. If the intercept of the tangent on the price axis is positive, the supply curve is elastic, and is inelastic if the intercept is negative. A tangent passing through the origin is always unitary elastic.

पूर्ति की लोच: कीमत में परिवर्तन के कारण पूर्ति की गई मात्रा की संवेदनशीलता का मापा यह पूर्ति की गई मात्रा में प्रतिशत परिवर्तन तथा कीमत में प्रतिशत परिवर्तन के अनुपात के रूप में परिभाषित की जाती है।

$$e_s = \frac{\Delta Q/Q_0}{\Delta P/P_0} = \frac{\Delta Q P_0}{\Delta P Q_0}$$

e_s का मान एक से कम होने पर इसे बेलोचदार, 1 होने पर इकाई लोचदार तथा 1 अधिक होने पर लोचदार कहा जाता है। लोच का मान शून्य तथा अनन्त होने पर इसे क्रमशः पूर्ण तथा बेलोचदार तथा पूर्ण तथा लोचदार कहा जाता है।

क्योंकि e_s को $\frac{\Delta Q}{\Delta P}$ तथा $\frac{P_0}{Q_0}$ के गुणनफल के रूप में दिखाया जा सकता है, इसका मूल्य (मान) पूर्ति-वक्र के ढलान $\frac{\Delta P}{\Delta Q}$ तथा मूल बिन्दु से पूर्ति-वक्र के बिन्दु तक की रेखा के ढलान पर निर्भर करता है। अतः खड़ी ढलान वाला पूर्ति-वक्र कम लोचदार तथा चपटा पूर्ति-वक्र अधिक लोचदार होता है। यह तय करने के लिए कि पूर्ति-वक्र के एक बिन्दु पर पूर्ति लोचदार है या बेलोचदार, पूर्ति-वक्र के उस बिन्दु की स्पर्श-रेखा को जाँचा जाता है। यदि कीमत-अक्ष (-अक्ष) पर स्पर्श रेखा का अंतःखंड धनात्मक है, तो पूर्ति-वक्र लोचदार होता है तथा यदि अंतःखंड ऋणात्मक है तो पूर्ति-वक्र बेलोचदार होता है। मूल बिन्दु से गुजरने वाली स्पर्श-रेखा सदा इकाई लोचदार होती है।

रसद की चमक: یہ قیمت میں تبدیلی کے تعلق سے فراہم کردہ مقدار پر پڑنے والے اثرات کی پیمائش ہے۔ اس کی تعریف فراہم کردہ مقدار میں فی صد تبدیلی اور قیمت میں فی صد تبدیلی کے درمیانی تناسب (Ratio) سے کی جاتی ہے۔

$$e_s = \frac{\Delta Q/Q_0}{\Delta P/P_0} = \frac{\Delta Q P_0}{\Delta P Q_0}$$

یہاں e_s کی قدر 1 سے کم ہونے پر اسے غیر چمک دار، 1 ہونے پر اکائی چمک دار اور

زیادہ ہونے سے چمک دار کہا جاتا ہے۔ چمک داری کی صفر اور بے حد قدر کو بالترتیب کامل غیر چمک دار اور کامل چمک دار کہا جاتا ہے۔ اگر e_s کو $\frac{\Delta Q}{\Delta P}$ اور $\frac{P_0}{Q_0}$ کے حاصل ضرب کے ذریعے ظاہر کیا جائے، تو اس کی قیمت (قدر) راسدی خمیدہ کے ڈھلان $\frac{\Delta P}{\Delta Q}$ اور بنیادی نقطے سے راسدی خمیدہ کے نقطے تک کی لکیر کی ڈھلان پر منحصر ہوتا ہے۔ اس لیے کھڑی

ڈھلان والا رسدی خم کم پک دار اور چپٹا رسدی خمیدہ زیادہ پک دار قرار دیا جاتا ہے۔
یہ معلوم کرنے کے لیے کہ رسد، رسدی خمیدہ کے کسی ایک نقطے پر پک دار ہے یا
غیر پک دار، رسدی خمیدہ کے اسی نقطے کے التماسی خط کی پیمائش کی جاتی ہے۔ اگر قیمت
التماس پر التماسی خط کا تقاطع مثبت ہے تو رسدی خمیدہ پک دار ہوتا ہے اور اگر منفی تقاطع
ہے تو رسدی خمیدہ غیر پک دار ہوگا۔ بنیادی نقطے سے گزرنے والا التماسی خط ہمیشہ اکائی
پک دار ہوتا ہے۔

employment: Engagement of a factor of production is the gainful economic activity. The term employment used by itself usually refers to labour employment. Employment may involve the labourer living out the labour for its use by a firm or entrepreneur. Alternatively the labourers may use their own labour to earn a livelihood and this is referred to as selfemployment. Rate of employment refers to ratio of the people employed (i.e. the workforce) to the total labour force.

रोजगार: किसी साधन का अर्जक आर्थिक क्रिया में लगे हुए होना। रोजगार पद का उपयोग अक्सर श्रम के रोजगार के लिए होता है। रोजगार में श्रमिक द्वारा आजीविका के लिए फर्म या उद्यमी के उपयोग के लिए श्रम करना समाहित होता है। इसके अतिरिक्त, श्रमिक अपनी आजीविका चलाने के लिए अपने श्रम का स्वयं के लिए उपयोग कर सकते हैं तथा इसे स्व-रोजगार कहा जाता है। रोजगार की दर से अभिप्राय रोजगार में लगे हुए लोगों तथा कुल श्रम-बल के अनुपात से है।

روزگار: کسی پیداواری عامل کی منفعت بخش اقتصادی سرگرمی کو روزگار کہا جاتا ہے۔ روزگار کی اصطلاح کا مطلب عموماً مزدوروں کا روزگار ہوتا ہے۔ روزگار کے تحت کوئی مزدور کسی فرم یا صنعت کار کو اپنی محنت کے استعمال کا موقع دیتا ہے اور اس کے لیے اپنی زندگی بسر کرتا ہے۔ اس کی ایک اور صورت یہ ہے کہ مزدور اپنی محنت کا استعمال خود اپنے لیے کریں۔ اس صورت کو خود روزگاری کہا جاتا ہے۔ روزگار کی شرح کا مطلب ہے روزگار یافتہ لوگوں اور مزدوروں کی مجموعی تعداد کے درمیانی تناسب (Ratio)۔

endogenous variables: The variables whose values are determined by other variables within the system. For example, quantity of a good demanded is seen as endogenous variable while tastes and preferences of consumers are exogenous variables. (see also, exogenous variables). In Keynesian macro economic theory, income and rate of interest are endogenous variables while government expenditure and autonomous investment are not.

अंतर्जात चर: ऐसे चर जिनके मूल्य का निर्धारण उस तंत्र के अंतर्गत अन्य चरों द्वारा किया जाता है। उदाहरण के लिए मांग की गई वस्तु की मात्रा को अंतर्जात चर माना जाता है, जबकि उपभोक्ताओं की पसंद और अभिरुचि बहिर्जात चर होती है। केन्ज के समष्टिगत आर्थिक सिद्धान्त में, आय तथा व्याज की दर

अंतर्जात चर हैं जबकि सरकारी व्यय तथा स्वतंत्र निवेश अंतर्जातचर नहीं हैं (देखें, बहिर्जात चर)

داخلی متغیرات: ایسے متغیرات جن کا تعین کسی نظام کے اندر دیگر متغیرات کے ذریعے کیا جاتا ہے۔ مثلاً مانگ کردہ ہر شے کی مقدار کو داخلی متغیر مانا جاتا ہے جب کہ صارفوں کی پسند اور ذوق خارجی متغیرات ہیں۔ کینس کی کبیری اقتصادی (Macro Economic) نظریے کے مطابق آمدنی اور سود داخلی متغیرات ہیں جب کہ سرکاری اخراجات اور آزادانہ سرمایہ کاری داخلی متغیرات نہیں ہیں۔

(نیز دیکھیے: خارجی متغیرات)

enterprise: A business venture either public or private. (See also, Entrepreneur)

उद्यम: सार्वजनिक या निजी व्यावसायिक उपक्रमा (देखें, उद्यमी)

کاروباری ادارہ: کوئی بھی سرکاری یا نجی کاروباری ادارہ۔ (نیز دیکھیے: جو کھم کار)

entitlement: (i) The benefit to which an individual has a legal right as specified by a contract. Several government programmes provide benefits to members of a specified group of the society. (ii) Privileges that one deserves or is entitled to.

पात्रता (हकदاری): (i) संविदा के अंतर्गत एक व्यक्ति को लाभ प्राप्त करने का कानूनी अधिकार। कई सरकारी कार्यक्रम समाज के किसी विशेष समूह के सदस्यों को लाभ प्रदान करते हैं। (ii) विशेषाधिकार, जिसका कोई हकदार या पात्र होता है।

استحقاق: (i) ایسی منفعت جس کا کوئی فرد کسی معاہدے کے تحت قانونی طور پر حق دار ہوتا ہے۔ مختلف سرکاری پروگرام سماج کے مخصوص گروہوں کے افراد کو ایسی منفعتیں فراہم کرتے ہیں۔ (ii) وہ مراعات جن کا کوئی شخص مستحق یا حق دار ہو۔

entrepreneur: A person who organises and manages a business enterprise with initiative and risk. The art of organising a business venture is called entrepreneurship. It is one of the factors of production.

उद्यमी: व्यक्ति जो पहल और जोखिम के साथ किसी व्यावसायिक उपक्रम का संगठन और प्रबंधन करता है। व्यावसायिक उपक्रम को संगठित करने की कला को ही उद्यमशीलता कहते हैं। यह उत्पादन के कारकों में से एक है।

جو کھم کار: جو شخص کسی ایسی کاروباری سرگرمی کو منظم کر کے اس کا بندوبست یا انتظام کرے جس میں پیش قدمی اور جو کھم دونوں درکار ہوں۔ کسی کاروباری سرگرمی کو منظم کرنے کا فن اور جو کھم کاری کہلاتا ہے۔ یہ پیداوار کا ایک اہم عامل ہے۔

enumerator: A person who goes to the field and/or performs door to door survey to collect data. Enumerators are trained to narrate and interpret questions correctly, explain to the respondents the objective of the enquiry and importance of the survey.

estate duty: A tax on the value of property left by a deceased person. It has been replaced by inheritance tax in India.

संपदा शुल्क: किसी मृत व्यक्ति द्वारा छोड़ी गयी संपत्ति के मूल्य पर लगाया जाने वाला कर। भारत में इसका स्थान उत्तराधिकार कर ने ले लिया है।

اسٹیٹ ڈیوٹی: کسی متوفی شخص کی متروکہ جائیداد کی قیمت پر ٹیکس۔ ہندوستان میں اس محصول کی جگہ وراثت ٹیکس نے لے لی ہے۔

euro (€): The common currency of the European Union. 12 out of 27 countries in EU have so far adopted Euro and are members of the Eurozone. Euro coins and notes went into general circulation as the official currency of the euro-zone on 1 January, 2002.

یورو (€): یورپین یونین کی سرکاری منی۔ یوروپین یونین (E.U.) کے 27 ممبروں میں سے 12 نے یورو (€) کو قبول کر لیا ہے اور یہ یورو-زون کے ممبر ہیں۔ 1 جنوری 2002 سے یورو سکہ اور نوٹ کا سامان پرچلن یورو-زون کی سرکاری منی کے طور پر استعمال ہوا ہے۔

یورو (€): یہ یوروپی یونین کی مشترکہ کرنسی ہے۔ اس یونین کے 27 ممبروں میں سے 12 ملکوں نے یورو کو اپنا لیا ہے اور وہ یورو زون کے ممبر ہیں۔ یورو سکے اور نوٹ یکم جنوری 2002 کو یورو زون کی سرکاری کرنسی کے طور پر رائج ہوئے۔

europa union: A political and economic union of twenty-seven countries, established in 1993 by the Maastricht Treaty. It was initially formed with 12 members namely Belgium, Denmark, France, Germany, Greece, Ireland, Italy, Luxembourg, the Netherlands, Portugal, Spain and the United Kingdom and later was joined by other 15 members. The EU has three pillars, which are the European Community, Common Foreign and Security Policy, and Police and Judicial Co-operation in Criminal Matters. The EU has a wide variety of legislative bodies, including the European Parliament, the Council of the European Union, and the European Commission.

یورپین سنج: ماسٹریخٹ سंधی کے تحت 1993 میں 27 ممبروں کا راجنیتیک اور آर्थیک سنجی پراجہ میں اسکا گٹن 12 ممبروں کے ذریعہ کیا گیا، جن کے نام ہیں۔ بیلجیئم، ڈینمارک، فرانس، جرمنی، گریس، آئرلینڈ، اٹلی، لکسمبرگ، نیڈرلینڈ، پرتگال، سپین اور یونائیٹڈ کنگڈم۔ بعد میں 15 دیگر ممبروں کا اضافہ ہوا۔ یورپین سنج کے تین ستون ہیں۔ یورپین کمیونٹی، بیرونی اور سلامتی پالیسی اور پولیس اور عدالتی تعاون کی سرکاری منی کے طور پر استعمال ہوا ہے۔

یورپی اتحاد: یہ 27 ملکوں کا ایک سیاسی اور اقتصادی اتحاد ہے جو ماسٹریخٹ معاہدے (Maastricht Treaty) کے تحت 1993 میں قائم کیا گیا تھا۔ ابتدا میں اس میں 12

ممالک یعنی بلجیم، ڈنمارک، فرانس، جرمنی، یونان، آئرلینڈ، اٹلی، لکسمبرگ، نیڈرلینڈ، پرتگال، اسپین اور یو کے (United Kingdom) شامل تھے لیکن بعد میں اس میں مزید 15 ممالک شامل ہو گئے۔ یورپی اتحاد کے تین ستون یورپی برادری، مشترکہ خارجہ و سلامتی پالیسی اور فوجداری امور میں پولیس اور عدلیہ کا باہمی تعاون ہے۔ یورپی اتحاد کے کئی قانون ساز ادارے ہیں جن میں یورپی پارلیمنٹ، یورپی اتحاد کی کونسل اور یورپی کمیشن شامل ہیں۔

ex-post: As opposed to ex-ante, which means actual or realized values of the variables such as consumption, investment, savings, output, etc. In ex-ante terms, the values of the variables match.

اکس پوسٹ (یثاری): اکس انٹے کے برعکس، جو اظہار، انویشن، بچت، اظادن آدی جیسے چروں کے واسطوکی ممولوں کو سؤچت کرتا ہا۔ اکس انٹے میں چروں کے ممول سمالوچت ہوتے ہا۔

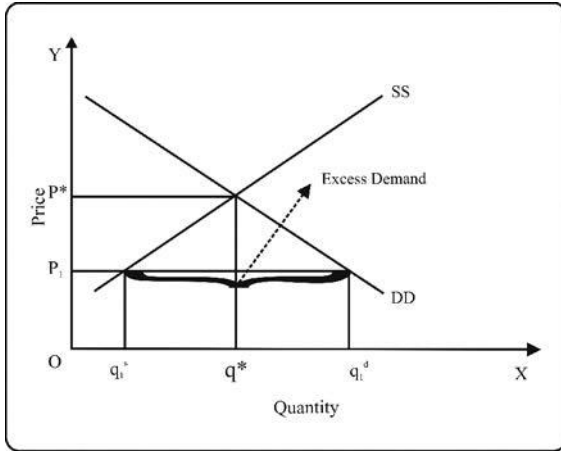
ایکس پوسٹ (حقیقی): ایکس اینٹے کے برعکس، ایکس پوسٹ صارفانہ استعمال، سرمایہ کاری، بچت، پیداوار وغیرہ متغیرات کی حقیقی قدروں کو ظاہر کرتا ہے۔ ایکس اینٹے میں متغیرات کی قدریں شامل ہوتی ہیں۔

ex-ante: Its use in economic theory is to examine the values of economic variables at the beginning of the time period in question or before the point of time in question. In general, the values of the variables ex-ante do not match. Implies planned values of variables such as consumption, investment, savings, output, etc.

اکس انٹے (پرتیاشیت): آর্থیک سبڈانٹ میں اسکا اظہار دی گئی سمالوادی کے آرمب میں یا دیے گئے سمال-بندو سے پہلے آর্থیک چروں کے مان کی ویکنا میں ہا۔ سمالانیت: پرتیاشیت چر سمالوچت (اک-دوسرے کے برابر) نہیں ہوتے۔ اسکا تاثر ہا، چروں کے نہت اظوچت مان جیسے اظہار، انویشن، بچت، اظادن آدی

ایکس اینٹے (موقع): اقتصادی تھوری میں اس کا استعمال کسی مقررہ مدت کے شروع میں یا مقررہ نقطہ وقت سے پہلے اقتصادی متغیرات کی قدروں کو ظاہر کرنے کے لیے کیا جاتا ہے۔ ایکس اینٹے متغیرات کی قدریں عموماً ایک دوسرے کے برابر نہیں ہوتیں۔ اس اظار سے صارفانہ استعمال، سرمایہ کاری، بچت، پیداوار وغیرہ مراد ہے۔

excess demand: (i) A situation in which the demand for a commodity is greater than its supply, causing an increase in its price. This occurs at a price lower than the equilibrium price as shown in the diagram. (See also, price ceiling) (ii) In macroeconomic theory, excess demand refers to a situation where aggregate demand is greater than aggregate supply at given level of output. (See also, Inflationary Gap).

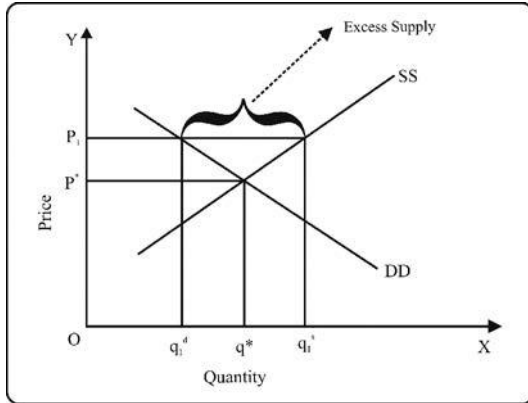

Excess demand

अधिमार्ग: (i) ऐसी स्थिति जिसमें वस्तु की माँग उसकी पूर्ति से अधिक होती है, परिणामस्वरूप वस्तु की कीमतों में वृद्धि होती है। यह संतुलन कीमत से कम कीमत होने की स्थिति में होती है, जैसा कि रेखा चित्र में दर्शाया गया है (देखें, उच्चतम कीमत)। (ii) समष्टि अर्थशास्त्र सिद्धांत में अधिमार्ग ऐसी स्थिति को सूचित करता है जहाँ उत्पादन के किसी स्तर पर समग्र पूर्ति की तुलना में समग्र माँग अधिक होती है। (देखें, स्फीति अंतराल)

ज़ान्डमार्ग: (i) यह एक ऐसी صورت حال है जिसमें किसी वस्तु की माँग उसकी पूर्ति से अधिक होती है, परिणामस्वरूप वस्तु की कीमतों में वृद्धि होती है। यह संतुलन कीमत से कम कीमत होने की स्थिति में होती है, जैसा कि रेखा चित्र में दर्शाया गया है (देखें, उच्चतम कीमत)। (ii) समष्टि अर्थशास्त्र सिद्धांत में अधिमार्ग ऐसी स्थिति को सूचित करता है जहाँ उत्पादन के किसी स्तर पर समग्र पूर्ति की तुलना में समग्र माँग अधिक होती है। (देखें, स्फीति अंतराल)

excess supply: A situation in which the supply of a commodity is greater than the demand for it causing a downward pressure on its market price. This occurs at a price higher than the equilibrium price as shown in the diagram.

Excess supply

अधिपूर्ति: ऐसी स्थिति जिसमें वस्तु की पूर्ति उसकी माँग से अधिक होती है, जिसके परिणामस्वरूप वस्तु की बाज़ार कीमत में गिरावट होती है। यह संतुलन कीमत से अधिक कीमत होने की स्थिति में होता है, जैसा कि रेखा चित्र में दर्शाया गया है।

ज़ान्डमार्ग: ऐसी स्थिति जिसमें वस्तु की पूर्ति उसकी माँग से अधिक होती है, जिसके परिणामस्वरूप वस्तु की बाज़ार कीमत में गिरावट होती है। यह संतुलन कीमत से अधिक कीमत होने की स्थिति में होता है, जैसा कि रेखा चित्र में दर्शाया गया है।

exchange rate: Refers to price of one currency in terms of another currency. If the price of 1 dollar is equal to 50 Rupees, then exchange rate of dollar in terms of Rupees equal 50 or 1\$= Rs. 50.

Exchange rates can be fixed by the government/ central bank of a country as under fixed exchange rate regimes or exchange rates may be determined by demand and supply of currencies in the market as under flexible exchange rate regimes. Nominal exchange rate is price of one currency in terms of another but real exchange rate shows the relative purchasing power in the trading countries measured in terms of same currency.

$$R = e \times P_f / P$$

where R is real exchange rate e = nominal exchange rate P_f = price level of foreign country P = price level of home country. if e = 50 and $P^* = 1$ and $P = 50$, this implies that $R = 1$ or the purchasing power is same in both countries. It is real exchange rate rather than nominal exchange rate which impacts the behaviour of exports and imports. (See also, Fixed Exchange Rate, Flexible Exchange Rate, Over Valuation of Exchange Rate, Under Valuation of Exchange Rate).

विनिमय दर: एक करेंसी की दूसरी करेंसी के रूप में कीमत। यदि 1 डॉलर की कीमत ₹ 50 है, तो रुपये के संदर्भ में डॉलर की विनिमय दर 50 है या 1\$ = ₹ 50. स्थायी (नियत) विनिमय दर प्रणाली में विनिमय दर सरकार/देश के केंद्रीय बैंक द्वारा निर्धारित की जा सकती है या लोचशील विनिमय दर प्रणाली में बाज़ार में करेंसियों की माँग तथा पूर्ति के द्वारा निर्धारित हो सकती है। मौद्रिक विनिमय दर एक करेंसी का दूसरी करेंसी के रूप में मूल्य है, किन्तु वास्तविक विनिमय दर एक ही करेंसी के रूप में मापी गई व्यापार कर रहे देशों में तुलनात्मक क्रय क्षमता को दर्शाती है।

$$R = e \times P_f / P$$

जहाँ R वास्तविक विनिमय दर है, e मौद्रिक विनिमय दर, P_f विदेश में कीमत स्तर है। यदि $P = 50$ तो $R = 1$ अर्थात् दोनों देशों की क्रय क्षमता समान है। यह मौद्रिक विनिमय दर नहीं बल्कि वास्तविक विनिमय दर है जो आयात निर्यात को प्रभावित करती है।

شرح مبادلہ: کسی ملک کی کرنسی کی کسی دیگر ملک کی کرنسی کے تعلق سے موازناتی قدر کو شرح مبادلہ کہا جاتا ہے۔ شرح مبادلہ علامتی یا حقیقی ہو سکتی ہے۔ علامتی شرح مبادلہ

دولتوں کی کرنسی کی متقابل قدر ہوتی ہے۔ مثلاً، اگر امریکی ڈالر اور ہندوستانی روپے کے درمیان شرح مبادلہ 50 روپے فی ڈالر ہے تو غیر ملکی کرنسی بازار میں ایک ڈالر کی قیمت 50 روپے ہوگی۔ مقررہ شرح مبادلہ نظام کے تحت شرح مبادلہ کا تعین حکومت یا ملک کا مرکزی بینک کرتا ہے یا پچھلی شرح مبادلہ نظام کے تحت شرح مبادلہ تعین بازار میں کرنسی کی مانگ اور رسد کے ذریعہ کیا جاتا ہے۔ رسی شرح مبادلہ ایک کرنسی کا دوسری کرنسی کی قیمت کے تعلق سے ہوتا ہے لیکن حقیقی شرح مبادلہ دولتوں کی اشیا کی نسبتی قوت خرید جس کی پیمائش اسی کرنسی میں کی جاتی ہے۔

$$R = e \times P_f / P$$

جہاں R حقیقی شرح مبادلہ ہے۔ $E = \text{نقد شرح مبادلہ}$ ، $P_f = \text{غیر ملکی معیاری قیمت}$ ، $P = \text{ملکی معیاری قیمت}$ اگر $e = 50$ اور $P^* = 1$ اور $P = 50$ ہو تو یہ بتاتی ہے کہ $R = 1$ یا دونوں ملکوں کی قوت خرید برابر ہے۔ یہ نقد شرح مبادلہ کی جگہ حقیقی شرح مبادلہ ہے جو برآمدات اور درآمدات پر اثر انداز ہوتی ہے۔ (نیز دیکھیے: مقررہ شرح مبادلہ، متغیر شرح مبادلہ، شرح مبادلہ میں افراط، شرح مبادلہ میں تفریط)

exchange rate regime: This refers to various system of exchange rate. There have been a variety of exchange rate regime in the world historically. Prior to 1914, gold standard was prevalent; fixed exchange rate regime prevailed from 1944 to 1971 and since 1971, most of the countries have adopted a flexible or floating exchange rate regime. In the real world, exchange rates are not purely fixed or purely floating. There can be managed floating exchange rates, dirty floating exchange rates indicating government intervention in the exchange rate markets for different objectives.

وینیمای در व्यवस्था: यह वनिमय दर की विभिन्न प्रणालियों को अंकित करता है। ऐतिहासिक रूप से विश्व में अनेक प्रकार की वनिमय दर प्रणालियाँ रही हैं। 1914 से पहले, स्वर्णमान प्रचलित था; 1944 से 1971 तक स्थिर वनिमय दर व्यवस्था प्रचलित थी तथा 1971 से अधिकतर देशों ने लोचशील या तिरती वनिमय दर व्यवस्था को अपना लिया है। वास्तव में, वनिमय दर विशुद्ध रूप से स्थिर या तिरती नहीं होती। प्रबंधित तिरती वनिमय दर या डर्टी तिरती वनिमय दर हो सकती है, जो विभिन्न उद्देश्यों के लिए वनिमय बाजारों में सरकारी हस्तक्षेप को इंगित करती है।

شرح مبادلہ نظام: اس سے شرح مبادلہ کے مختلف نظاموں کو ظاہر کیا جاتا ہے۔ تاریخی لحاظ سے، دنیا میں کئی طرح کے شرح مبادلہ نظام رائج رہے ہیں۔ 1914 سے پہلے، طلائی قدر رائج تھی۔ 1944 سے 1971 تک مقررہ شرح مبادلہ نظام رواج میں تھا اور 1971 کے بعد سے بیشتر ملکوں میں چلک دار یا متغیر پذیر شرح مبادلہ نظام اختیار کر لیا گیا ہے۔ حقیقی دنیا میں شرح مبادلہ نہ تو پوری طرح مستقل ہوتی اور نہ ہی رواں۔ شرح مبادلہ

انتظامی رواں شرح مبادلہ، ڈرٹی رواں شرح مبادلہ کی صورت میں ہو سکتی ہے جس سے ظاہر ہوتا ہے کہ مختلف مقاصد کے تحت مبادلہ بازار میں حکومت کی مداخلت ظاہر ہوتی ہے۔

excise duty: An indirect tax levied at the point of production of the goods. For example, excise duty on sugar, alcohol, cement, etc. It is the intend equivalent of import duties. Typically excise duties are different from sales tax in that these apply to lesser number of products, are heavier in comparison with the price of the product and are usually per unit tax.

उत्पाद शुल्क: वस्तुओं के उत्पादन पर लगाया गया अप्रत्यक्ष कर। उदाहरण के लिए चीनी, एल्कोहॉल, सीमेंट, आदि पर लगाया गया उत्पाद शुल्क। यह आयात करों के समतुल्य होती हैं। उत्पाद शुल्क बिक्री कर से इस रूप में भिन्न होते हैं कि ये उत्पादनों की कम संख्या पर लागू होते हैं, कीमत के दृष्टिकोण से काफी अधिक होते हैं तथा अक्सर प्रति इकाई कर होते हैं।

پیداواری محصول: پیداواری اشیا پر لگایا جانے والا بالواسطہ ٹیکس، مثال کے طور پر چینی، شراب، سیمنٹ پر لگایا گیا پیداواری محصول۔ یہ درآمداتی محصولوں کے برابر ہوتا ہے۔ پیداواری محصول، سیل ٹیکس سے اس طرح مختلف ہے کہ یہ پیداواری اشیا کی کم تعداد پر لگایا جاتا ہے، قیمت کے لحاظ سے زیادہ ہوتا ہے اور اکثر فی اکائی وصول کیا جاتا ہے۔

exogenous variables: The variables whose values are imposed in the system from outside. For example, the resources of a country, climatic conditions, etc.

बहिर्जात चर: ऐसे चर जिनके मूल्य को तंत्र के बाहर से अधिरोपित किया जाता है। उदाहरण के लिए किसी देश के संसाधन, जलवायु की स्थिति आदि।

خارجی متغیرات: ایسے متغیرات جن کی قدریں کسی نظام میں باہر سے ہی نافذ ہوتی ہیں جیسے کسی ملک کے وسائل اور وہاں کی آب و ہوا وغیرہ۔

expenditure: Money spent on different items by economic agents such as individuals, firms and government. Consumer expenditure consists of money payments in cash for real goods or services they purchase. Expenditure incurred on fixed assets by individuals or firms is called investment. Government expenditure not only includes spending on real goods and services but also interest payments and transfer payments to individuals in the form of pensions, etc. (See also, Transfer Payment)

व्यय: व्यक्ति, फर्म और सरकार जैसे आर्थिक अभिकर्ताओं (एजेंटों) द्वारा विभिन्न मदों पर किया गया मौद्रिक व्यय। उपभोक्ता व्यय में उनके द्वारा खरीदी गई वास्तविक वस्तुओं और सेवाओं के लिए किया गया नकद भुगतान शामिल होता है। व्यक्तियों या फर्मों द्वारा स्थिर परिसंपत्तियों पर किया गया व्यय निवेश कहलाता है। सरकारी व्यय में न केवल वास्तविक वस्तुओं और सेवाओं पर किये गये व्यय शामिल होते हैं, बल्कि ब्याज भुगतान और व्यक्तियों को पेंशन के रूप में अंतरण भुगतान पर व्यय भी शामिल होते हैं। (देखें, अंतरण भुगतान)

خرچ: معاشی ایجنٹس (مثلاً افراد، کمپنیاں اور حکومت) کے ذریعے مختلف مدوں پر خرچ کیا گیا روپیہ پیسہ (زر)۔ صارف خرچ ان نقد زری ادائیگیوں پر مشتمل ہوتا ہے جو خریدی جانے والی اشیاء یا خدمات کے لیے کی جاتی ہیں۔ افراد یا کمپنیوں کے ذریعے قائم اثاثوں پر کیے جانے والے خرچ کو سرمایہ کاری کہتے ہیں۔ سرکاری خرچ میں نہ صرف حقیقی اشیاء اور خدمات پر ہونے والا خرچ شامل ہے بلکہ سود کی ادائیگیاں اور پنشن وغیرہ کی شکل میں افراد کے لیے فلاحی ادائیگیاں بھی شامل ہیں۔ (نیز دیکھیے: ٹرانسفر ادائیگی)

export: Sale of goods and services produced in the home country to rest of the world. Exports consist of both, visible and invisible items, where visible consists of 'goods' and invisible consists of 'services'.

نिर्याت: किसी देश में उत्पादित वस्तुओं और सेवाओं की विश्व के अन्य देशों को बिक्री। निर्यात दृश्य और अदृश्य दोनों तरह की मदों का होता है। वस्तुएँ दृश्य होती हैं, जबकि सेवाएँ अदृश्य होती हैं।

برآمد: اپنے ملک میں تیار اشیاء یا خدمات کو دوسرے ملکوں کو بیچنا۔ برآمد مادی اور غیر مادی دونوں نوعیتوں کی ہو سکتی ہیں۔ مادی میں اشیاء اور غیر مادی میں خدمات آتی ہیں۔

export duty: General or specific taxes on goods or services that become payable when the goods leave the economic territory or when the services are delivered to rest of the world.

نिर्यात शुल्ک: जब वस्तुएँ किसी देश के आर्थिक परिक्षेत्र से बाहर जाती हैं या सेवाएँ विश्व के अन्य देशों को प्रदान की जाती हैं तो उन वस्तुओं और सेवाओं पर लगने वाले सामान्य या विशिष्ट कर।

ایکسپورٹ ڈیوٹی: اشیاء اور خدمات پر ایسے عام یا خصوصی ٹیکس جو اس وقت قابل ادائیگی ہو جاتے ہیں جب اشیاء اقتصادی سرحد (Economic Territory) سے باہر جاتی ہیں یا خدمات باقی دنیا کو فراہم کی جاتی ہیں۔

export-import policy (EXIM Policy): The foreign trade policy of the government relating to the exports and imports of a country.

आयात - निर्यात नीति (एक्जिम पॉलिसी): किसी देश के आयात-निर्यात से संबंधित सरकार की विदेशी व्यापार नीति।

ایکسپورٹ-امپورٹ پالیسی: کسی ملک کی برآمدات اور درآمدات سے متعلق وہاں کی حکومت کی غیر ملکی تجارتی پالیسی۔

external loan: A loan obtained from an external source such as foreign country, International Monetary Fund (IMF), World Bank or any other international financial institution.

विदेशी ऋण: विदेशों, अंतर्राष्ट्रीय मुद्रा कोष, विश्व बैंक या किसी अन्य अंतर्राष्ट्रीय वित्तीय संस्थान आदि बाहरी स्रोतों से प्राप्त किया गया ऋण।

خارجی قرض: وہ قرض جو کسی غیر ملکی ذریعے مثلاً کسی بیرونی ملک، بین الاقوامی مالیاتی فنڈ (IMF)، عالمی بینک (ورلڈ بینک) یا اور کسی بین الاقوامی مالی ادارے سے حاصل ہو۔

external sector: Refers to the rest of the world.

बाह्य क्षेत्र: इससे अभिप्राय शेष विश्व से है।

خارجی زمرہ: اس سے مراد باقی دنیا ہے۔

externality: Cost or benefit arising from an activity that accrues to an individual or a firm that does not carry out the activity. Externalities can be positive or negative. Positive externalities are benefits from public infrastructure such as park, road, library or beach. Adverse impacts or damages caused by air and automobile pollution are negative externalities.

बाह्यता: किसी क्रियाकलाप से होने वाले लाभ या लागत, जो उस व्यक्ति या फर्म को प्राप्त होते हैं, जो उस क्रियाकलाप को नहीं करते हैं। बाह्यता सकारात्मक और नकारात्मक दोनों हो सकती है। सकारात्मक बाह्यता पार्क, सड़क, पुस्तकालय, या समुद्री तट जैसे सार्वजनिक आधारिक संरचना से मिलने वाले लाभ होते हैं। वायु और वाहन प्रदूषण के कारण होने वाली हानियाँ प्रतिकूल नकारात्मक बाह्यता हैं।

خارجیت: اس سے مراد کسی سرگرمی سے پیدا ہونے والی منفعت یا لاگت ہے جو اس سرگرمی کو انجام نہ دینے والے شخص کو حاصل ہے۔ خارجیت مثبت بھی ہو سکتی ہے اور منفی بھی۔ مثبت خارجیت میں عوامی بنیادی سہولتیں جیسے پارک، سڑک، لائبریری یا سمندری ساحل جیسی سہولیات شامل ہیں جبکہ برے اثرات یا نقصانات (مثلاً ہوائی اور آبی آلودگیاں) منفی خارجیت ہیں۔

Ff

factor endowment: Availability of specific factor resources in an economy.

कारक प्रतिष्ठा: किसी अर्थव्यवस्था में विशिष्ट कारक संसाधनों की उपलब्धता।

फैक्टर इन्डोमेंट: किसी معیشت میں مخصوص عامل وسائل کی فراہمی۔

factor income: Returns received by factors of production for services rendered in the process of production. Rent is the return on land, wage on labour, interest on capital, and profit on entrepreneurship.

कारक आय: उत्पादन के प्रक्रम में सेवाएँ देने के लिए उत्पादन के कारकों द्वारा प्राप्त आया किराया भूमि की आय है, श्रम का वेतन, पूँजी का ब्याज और उद्यम का लाभ उनकी आय है।

عامل آمدنی: پیداواری عمل کے دوران خدمات دینے کے عوض پیداوار کے عوامل کے ذریعے حاصل شدہ آمدنی۔ کرایہ اراضی کی آمدنی ہے، اجرت مزدور کی آمدنی ہے، سود سرمایے کی آمدنی ہے اور منافع جو کھم کار کی آمدنی ہے۔

factor payments: Payments made in form of rent, wage, interest, and profit for the use of the factors of production (land, labour, capital, and entrepreneurship) in return for their productive services. (See also, Factor Income)

कारक भुगतान: उत्पादन के कारकों (भूमि, श्रम, पूँजी और उद्यम) के उपयोग के लिए उनकी उत्पादक सेवाओं के बदले किराए, वेतन, ब्याज और लाभ के रूप में किए गए भुगतान। (देखें, कारक आय)

عامل ادائیگی: پیداوار کے عوامل (زمین، مزدوری، سرمایہ اور کاروبار) سے ان کی پیداواری خدمات کے بدلے استفادے کے لیے کرایہ، اجرت، سود اور نفع کی شکل میں کی جانے والی ادائیگیاں۔ (نیز دیکھیے: عامل آمدنی)

factors of production: Inputs that are used in the production of goods and services. These include land, labour, capital and entrepreneurship. Land represents all natural resources, including forests, minerals, etc. Labour includes all physical and mental work done in production, except the work carried out by the entrepreneur. Capital consists of the tools, machinery and raw material used to produce goods or services. The entrepreneur is one who undertakes the production process by combining all other factors of production and also bears the risks and earns profit.

उत्पादन के कारक: वस्तुओं तथा सेवाओं के उत्पादन में उपयोग की जाने वाली आगंतों। इनमें भूमि, श्रम, पूँजी और उद्यम शामिल हैं। भूमि में वनों और खनिजों सहित अन्य प्राकृतिक संसाधन भी सम्मिलित हैं। श्रम में उद्यमी द्वारा

किए जाने वाले कार्यों के अतिरिक्त उत्पादन में किये गये सभी शारीरिक तथा बौद्धिक कार्य सम्मिलित होते हैं। पूँजी के अंतर्गत वस्तुओं और सेवाओं के उत्पादन में उपयोग में आने वाले औजार, मशीनें और कच्चा माल आते हैं। उद्यमी वह है जो उत्पादन के सभी अन्य कारकों को साथ जोड़कर उत्पादन प्रक्रम का दायित्व लेता है और जोखिम भी उठाता है तथा लाभ अर्जित करता है।

पیداوار کے عوامل: اشیا اور خدمات کی پیداوار میں استعمال کیے جانے والے ماحول۔ اس میں زمین، مزدور، سرمایہ اور جو کھم کار شامل ہیں۔ زمین میں جنگل اور کانیں یا معدن جیسے سبھی قدرتی وسائل شامل ہیں۔ محنت (لیबर) میں وہ سب جسمانی اور دماغی کام شامل ہیں جن کا پیداوار کے دوران استعمال ہوتا ہے۔ البتہ اس میں خود کاروبار کی محنت یا کام شامل نہیں ہوتا۔ سرمایہ میں اشیا اور خدمات کی پیداوار میں کام آنے والے تمام آلات، مشینری اور خام مال شامل ہیں۔ جو کھم کار وہ شخص ہے جو پیداوار کے تمام عوامل کو اکٹھا کر کے پیداوار کے عمل کو شروع کرتا ہے۔

fair price: Controlled price or reasonable price which is generally lower than the market price. The Public Distribution System (PDS) in India functions through a network of Fair Price Shops (FPSs). The FPSs are entrusted with the responsibility of distributing essential items to the ration card holders attached to the respective fair price. (See also, Price control, Price ceiling)

उचित दाम: नियंत्रित दाम या उचित दाम जो सामान्यतः बाजार कीमत से कम होता है। भारत में सार्वजनिक वितरण तंत्र (PDS) उचित दाम की दुकानों (FPSs) के माध्यम से कार्य करता है। उचित दर दुकानों को क्रमशः उनसे जुड़े राशन कार्ड धारकों को, उचित दाम पर आवश्यक वस्तुएँ वितरण करने का दायित्व दिया जाता है। (देखें, कीमत नियंत्रण, उच्चतम कीमत)

مناسب قیمت: کنٹرول قیمت یا مناسب قیمت جو عام طور پر بازار قیمت سے کم ہوتی ہے۔ ہندوستان میں پی ڈی ایس (عوامی تقسیمی نظام) مناسب قیمت والی دوکانوں کے ایک نیٹ ورک کے ذریعے کام کرتا ہے۔ مناسب داموں والی دوکانوں (FPSs) کو یہ ذمہ داری سونپی جاتی ہے کہ وہ راشن کارڈ رکھنے والوں کو ضروری اشیا اپنی دوکانوں سے تقسیم کریں۔ (نیز دیکھیے: قیمت کنٹرول، قیمت پابندی)

fair price shops: The distribution channel appointed by the government to make available essential commodities like rice, kerosene, wheat, oil etc., to public at controlled prices. These shops are run to ensure availability of essential items, check hoarding of essentials goods, and restrict the monopoly practices of traders.

उचित दाम की दुकान: सरकार द्वारा निर्धारित वितरण माध्यम जो जनसमुदाय को नियंत्रित कीमतों पर आवश्यक वस्तुएँ जैसे चावल, किरौसीन, गेहूँ, तेल, इत्यादि उपलब्ध कराता है। ये दुकानें आवश्यक वस्तुओं की उपलब्धता सुनिश्चित करने, उनकी जमाखोरी रोकने और व्यापारियों की एकाधिकार वृत्तियों को नियंत्रित करने के लिए चलाई जाती हैं।

مناسب قیمت کی دوکان: چاول، مٹی کا تیل، گہبوں اور تیل وغیرہ جیسی ضروری چیزوں کو کنٹرول قیمتوں پر عوام کو فراہم کرنے کے لیے سرکار کے ذریعے مقرر کیا گیا تقسیم کا ذریعہ۔ یہ دوکانیں ضروری اشیاء کی فراہمی کو یقینی بنانے، ان کی ذخیرہ اندوزی روکنے، نیز تاجروں کی اجارہ داری کو روکنے کے لیے کھولی جاتی ہیں۔

fertile: (i) Capable of producing vegetation and crops (ii) Initiating, sustaining or supporting reproduction.

जननक्षम/उपजाऊ: (i) वनस्पति और फसलें उत्पादन करने योग्य, (ii) जनन को शुरू करना, बनाए रखना अथवा मदद करना

زرخیز: (i) نباتات اور فصلیں پیدا کرنے کی اہلیت۔ (ii) تولید نو کا عمل شروع کرنا، بنائے رکھنا یا اس میں مددگار بننا۔

fertility rate: Number of live births per 1,000 population in a year.

प्रजनन दर: एक वर्ष में प्रति 1,000 जनसंख्या में जीवित जन्म लेने वालों की संख्या

شرح تولید: ایک سال میں فی ہزار آبادی میں زندہ جنم لینے والوں کی تعداد۔

fiat money: Money with no intrinsic value. It circulates on the authority of the government. They are legal tender. Currency notes and coins are called fiat money as they do not have intrinsic value like gold or silver coins. (See also, Token Money, Legal Tender)

आदेश मुद्रा: मुद्रा जिसका कोई अंतर्भूत मूल्य नहीं होता। यह सरकार के प्राधिकार पर परिचालित होती है। ये वैध मुद्रा होती हैं। करेंसी नोट और सिक्के आदेश मुद्रा कहलाते हैं, क्योंकि इनका स्वर्ण या रजत सिक्कों की तरह अंतर्भूत मूल्य नहीं होता। (देखें, प्रतीक मुद्रा)

حکمی زر: زر جس کی کوئی ذاتی قدر نہیں ہوتی۔ یہ حکومت کے اختیاری پر رائج رہتا ہے۔ یہ جائز اور قانونی زر ہوتا ہے۔ کرنسی نوٹ اور سکے حکمی زر کہلاتے ہیں کیوں کہ سونے یا چاندی کے سکوں کی طرح ان کی کوئی اپنی ذاتی قدر نہیں ہوتی۔ (نیز دیکھیے: ٹوکن زر، ایگال ٹینڈر)

final output: Output of those goods and services which do not undergo any further transformation in the production process and which are meant for final consumption or investment, as there is no further value addition. (See also, National Income)

अंतिम उत्पाद: उन वस्तुओं और सेवाओं का उत्पादन जिनका उत्पादन प्रक्रम में आगे और कोई रूपांतरण नहीं किया जाता और जो अंतिम उपभोग या निवेश के लिए होती है क्योंकि इनमें और कोई मूल्य-वृद्धि नहीं होती। (देखें, राष्ट्रीय आय)

حتمی پیداوار: ان اشیاء اور خدمات کی پیداوار جن کی پیداوار کے عمل میں مزید کوئی تبدیلی نہیں ہوتی اور جو حتمی طور پر صرف یا خرچ کے لیے تیار ہو جاتی ہیں کیوں کہ ان کی قدر یا افادیت میں مزید اضافہ نہیں ہوتا۔ (نیز دیکھیے: قومی آمدنی)

finance bill: A draft presented by the government before passing the budget. The amendments to be made in taxes e.g. are first presented in the finance bill and later become part of the budget.

वित्त विधेयक: यह बजट पारित होने से पूर्व सरकार द्वारा प्रस्तुत किया गया एक मसौदा है। करों इत्यादि में होने वाले संशोधन पहले वित्त विधेयक में प्रस्तुत किए जाते हैं तथा बाद में वे बजट का भाग बन जाते हैं।

مالی بل: بجٹ پاس ہونے سے پہلے حکومت کے ذریعہ پیش کردہ مسودہ ہے۔ ٹیکس وغیرہ میں ہونے والے ترمیم پہلے مالی بل میں پیش کیے جاتے ہیں اس کے بعد وہ بجٹ کا حصہ بن جاتے ہیں۔

financial assets: Assets like bank deposits, bonds, shares, etc. These assets need to be distinguished from physical assets like machines. Financial asset for one person means that there is an equal financial liability for some other person. For example, if I give a loan of Rs 1,000 to Rita; the loan of Rs.1,000 is a financial asset for me but a financial liability for Rita. Thus, the sum of financial assets and financial liabilities for an economy is necessarily equal to Zero. Financial assets and financial markets have become exceedingly important today. Various kinds of financial assets can be categorised on the basis of risks, liquidity, returns, etc. (See also, Physical Assets, Liquidity)

वित्तीय संपत्तियाँ: ये बैंक जमा, बॉन्ड्स तथा शेयरों जैसी परिसंपत्तियाँ हैं। ये परिसंपत्तियाँ मशीनों जैसी भौतिक संपत्ति से भिन्न होती हैं। एक व्यक्ति की वित्तीय संपत्ति का अर्थ है कि उतनी ही वित्तीय देयता किसी और व्यक्ति की है। उदाहरण के लिए, यदि मैं रीता को 1,000 रुपये का ऋण देता हूँ तो 1,000 रु का यह ऋण मेरे लिए एक संपत्ति है, किन्तु रीता के लिए देयता है। इस प्रकार, एक अर्थव्यवस्था में वित्तीय संपत्तियों तथा वित्तीय देयताओं का योग शून्य ही होगा। आज के समय में, वित्तीय संपत्तियाँ तथा वित्तीय बाजार बहुत महत्वपूर्ण हो गए हैं। जोखिम, तरलता तथा प्रतिफल इत्यादि के आधार पर वित्तीय संपत्तियों को वर्गीकृत किया जा सकता है। (देखें, भौतिक परिसंपत्तियाँ तरलता)

مالی اثاثے: بینک جمع، بانڈ، شیئرز وغیرہ جیسے مالی اثاثے۔ یہ اثاثے مشینوں جیسی طبعی اثاثوں سے الگ ہوتے ہیں۔ ایک شخصی اثاثے کا مطلب ہے کہ اتنے ہی اثاثے کی ادائیگی دوسرے شخص کی ہے۔ اگر میں 1000 روپے ریتا کو دیتا ہوں تو 1000 روپے کا قرض میرا اثاثہ ہے لیکن ریتا کے لیے مالی ادائیگی ہے۔ اس طرح کسی بھی معیشت میں مالی اثاثے اور مالی ادائیگی کا مجموعہ لازمی طور پر صفر ہوتا ہے۔ آج کے دور میں مالی اثاثے اور مالی بازار کافی اہم ہو گئے ہیں۔ مختلف قسم کے مالی اثاثوں کو جو حکم، سیالیت اور نتائج وغیرہ کی بنیاد پر زمرہ بند کیا جاتا ہے۔ (نیز دیکھیے: مالی اثاثہ، سیالیت)

financial commitment: An agreement or a pledge to make payment on a future date. Such pledges are deemed

वित्तीय अनुशासन: संभावित निवेशों का मूल्यांकन करते समय वास्तविक जोखिमों को आंकने और उपार्जित अथवा विकसित व्यवसाय के लिए अधिक भुगतान नहीं करना। प्रशासनिक और ऊपरी लागतों को सम्मिलित करते हुए, अपव्यय और अपशिष्ट को कम करके, व्यवसाय संबंधी खर्चों में जोखिम पर लगातार नियंत्रण रखा जा सकता है।

مالی نظم و ضبط: امکانی سرمایہ کاری کی قدوقیمت کا حساب لگاتے وقت جو کھم کا حقیقت پسندانہ جائزہ لینا اور حصولی کاروبار کے لیے زیادہ ادائیگی نہ کرنا۔ کاروبار سے متعلق خرچوں میں انتظامی اور اونچی لاگتوں سمیت اسراف اور بربادی کو کم کر کے معمول کے مطابق جو کھم کا انتظام کیا جاسکتا ہے۔

financial inclusion: The provision of financial services such as banking services at affordable costs to section of disadvantaged and low-income groups of a society.

वित्तीय समावेशन: यह समाज के सुविधावंचित तथा अल्प-आय वर्ग वाले समूहों को वहनीय लागतों पर बैंकिंग सेवाओं जैसी वित्तीय सुविधाएँ उपलब्ध करवाने की व्यवस्था है।

مالی شمولیت: سماج کے محروم اور کم آمدنی والے طبقہ کے لیے مناسب قیمتوں پر بینکنگ خدمات جیسے قرض کی دستیابی کا مناسب انتظام۔

financial institution: Private or public organisation that act as a channel between savers and borrowers of funds. Two main types of financial institutions are: (i) Banks and credit institutions which pay interest on deposits from the interest earned on the loans, and (ii) Non-banking financial corporations like insurance companies and mutual funds which collect funds by selling their policies or shares (units) to the public and provide returns in the form of periodic benefits. There has been a huge growth in the number of financial institutions since the 1990s.

वित्तीय संस्था: निजी अथवा सार्वजनिक संगठन जो निधियों की बचत करने वालों और उधार लेने वालों के बीच एक माध्यम के रूप में कार्य करते हैं। दो मुख्य प्रकार की वित्तीय संस्थाएं हैं: (i) बैंक और ऋण देने वाली संस्थाएं जो ऋण राशियों से अर्जित ब्याज से जमा राशियों पर ब्याज देती हैं, और (ii) जीवन बीमा कंपनियों और म्यूचुअल फंड जैसी गैर-बैंकिंग वित्तीय कंपनियाँ जो जनता को अपनी पॉलिसी या शेयर (यूनिट्स) बेचकर धन इकट्ठा करती हैं और बदले में उन्हें आवर्ती लाभ देती हैं। 1990 के बाद से वित्तीय संस्थाओं की संख्या में बहुत तेजी से वृद्धि हुई है।

مالی ادارہ: پرائیویٹ یا پبلک تنظیم جو روپیہ پیسے کی بچت کرنے والوں اور ادھار لینے والوں کے درمیان ایک چینل کی طرح کام کرتی ہے۔ مالی اداروں کی دو خاص قسمیں ہیں: (i) بینک اور قرض دینے والے ادارے جو دیے گئے قرضوں سے حاصل ہونے والے سود سے ڈیپازٹوں (جمع کردہ رقم) پر سود دیتے ہیں۔ (ii) نان بینکنگ مالی ادارے جیسے انشورنس کمپنیاں اور میچول فنڈ جو اپنی پالیسیاں یا شیئرز (پونٹ) پبلک کو فروخت کر کے فنڈ اکٹھا کرتی ہیں اور بدلے میں ان کو معیادی منافع دیتی ہیں۔ 1990 کے بعد مالی اداروں کی تعداد میں تیزی سے ترقی ہوئی ہے۔

financial intermediaries: Institutions which accept deposits and offer loans. They help to mobilise savings in

the economy. For example, banks, insurance companies etc.

वित्तीय मध्यस्थ: जमाएँ स्वीकार तथा ऋण प्रदान करने वाली संस्थाएं जो अर्थव्यवस्था में बचतों का संग्रहण करने में सहायता करती हैं। उदाहरण के लिए-बैंक, बीमा कंपनियाँ आदि।

مالی بچولے: ادارے جو ڈیپازٹوں کو قبول کرتے ہیں اور قرض دیتے ہیں۔ یہ کسی معیشت میں بچتوں کی فراہمی میں مدد کرتے ہیں۔ مثال کے طور پر بینک اور بیمہ کمپنیاں وغیرہ۔

financial market: The market that deals in money, capital, credit, stocks (shares), bonds, bills of exchange, futures and options and foreign currency, etc. All types of banks, insurance companies and stock exchanges, etc. are constituents of financial market.

वित्त बाजार: बाजार जिसमें मुद्रा, पूंजी, उधार, स्टॉक (शेयर), बांड, विनिमय पत्रों, 'फ्यूचर्स' और 'ऑप्शंस' तथा विदेशी करेंसी, आदि का व्यापार होता है। सभी प्रकार के बैंक, बीमा कंपनियाँ और शेयर बाजार आदि वित्त बाजार के अंग होते हैं।

مالی بازار: جس بازار میں سرمایہ، زر، ادھار، اسٹاک (حصص)، بانڈ، بل مبادلہ فیوچرس اور آپشن، اور غیر ملکی کرنسی کی تجارت کی جاتی ہے۔ ہر قسم کے بینک، بیمہ کمپنیاں اور اسٹاک ایکسچینج وغیرہ مالی بازار کے حصے ہیں۔

financial resources: Funds available to individuals, organisations and government in the economy. These resources are provided by different agencies such as lenders, shareholders, debt holders, etc.

वित्तीय संसाधन: अर्थव्यवस्था में व्यक्तियों, संगठनों और सरकार के पास उपलब्ध निधियाँ। ये संसाधन विभिन्न एजेंसियों जैसे उधारदाता, अंशधारक, उधार लेने वाले आदि द्वारा उपलब्ध कराए जाते हैं।

مالی وسائل: معیشت میں افراد، تنظیموں اور سرکار کے پاس دست یاب فنڈ۔ یہ وسائل مختلف ایجنسیوں جیسے قرض دہندہ، شیئر ہولڈرز، ادھار لینے والوں وغیرہ کے ذریعے دست یاب کرائے جاتے ہیں۔

financial year: The period of maintaining accounts, used for financial purposes. This does not necessarily coincide with calendar year. A financial year in India starts from first April and ends on 31 March every year.

वित्तीय वर्ष: वित्तीय उद्देश्यों के लिए उपयोग में लिए जाने वाले लेखों के रख-रखाव की अवधि। यह कैलेंडर वर्ष से मेल खाए, यह आवश्यक नहीं। भारत में वित्तीय वर्ष एक अप्रैल से प्रारम्भ होकर हर वर्ष 31 मार्च को समाप्त होता है।

مالی سال: مالی مقاصد کے لیے استعمال کیے جانے والے کھاتوں کے رکھ رکھاؤ کی مدت۔ یہ ضروری نہیں کہ مالی سال کیلنڈر سال کے مطابق ہو۔ ہندوستان میں مالی سال یکم اپریل سے شروع ہو کر 31 مارچ کو ختم ہوتا ہے۔

firm: An economic unit which carries out production of goods and services by employing different factors of

production.

व्यवसायिक प्रतिष्ठान / फर्म: एक आर्थिक इकाई जो उत्पादन के विभिन्न कारकों को लगाकर वस्तुओं तथा सेवाओं का उत्पादन करती हैं।

कारوبारी ادارے/فرم: ایک اقتصادی اکائی جو پیداوار کے مختلف عوامل کو لگا کر اشیا اور خدمات کی پیداوار کرتی ہیں۔

fiscal deficit: The difference between government's total expenditures and total non-debt receipts. The receipts of the government does not include borrowings of the government. Government receipts are divided into two groups revenue receipts and capital receipts. Revenue receipts are receipts from current activities such as tax revenues where as capital receipts affect the asset or liability position, capital receipt can either create liabilities (example borrowings) or reduce assets (example disinvestment).

राजकोषीय घाटा: यह सरकार के कुल व्यय तथा गैर-ऋण कुल प्राप्तियों का अंतर है। यहाँ सरकारी प्राप्तियों में सरकार द्वारा लिए गए ऋण शामिल नहीं होते। सरकारी प्राप्तियों को दो वर्गों में बाँटा जाता है- राजस्व प्राप्तियाँ तथा पूंजीगत प्राप्तियाँ। राजस्व प्राप्तियाँ वर्तमान कार्यकलापों से प्राप्त होने वाली प्राप्तियाँ हैं, जैसे कर प्राप्तियाँ, जबकि पूंजीगत प्राप्तियाँ संपत्ति या देयता की स्थिति को प्रभावित करती हैं। पूंजीगत प्राप्तियाँ देयताएँ उत्पन्न कर सकती हैं (जैसे ऋण लेना) या संपत्तियों में कमी कर सकती हैं। (जैसे विनिवेश)

مالیاتی گھٹا: سرکار کے کل خرچوں اور کل غیر قرضہ جاتی حاصل کا درمیانی فرق۔ سرکاری حصولیات میں قرض کا لینا شامل نہیں ہوتا۔ سرکاری حصولیات دو زمروں میں تقسیم ہے۔ ریونیو حصولیات اور پونجی حصولیات: ریونیو حصولیات موجودہ سرگرمیوں سے حاصل کی گئی ہیں یا جیسے ٹیکس جبکہ پونجی حصولیات اثاثوں پر یا واجبات پر اثر ڈالتے ہیں۔ پونجی حصولیات یا تو واجبات پر اثر انداز ہوتی ہے (جیسے قرض یا ادھار لینا) یا اثاثوں پر اثر ڈالتی ہے۔ (جیسے عدم سرمایہ کاری)

Fiscal Deficit = Total Expenditure - (Revenue Receipt + Non Debt Capital Receipts)

राजकोषीय घाटा = कुल खर्च - (राजस्व प्राप्तियाँ + गैर ऋण पूंजीगत प्राप्तियाँ)

مالیاتی گھٹا = کل خرچ - (وصولیات + قرض وصولی اور دیگر وصولیات)

fiscal policy: Policy of the government regarding spending, taxation and borrowing. Its objectives include achieving economic growth, price stability, employment generation, distributive justice e.t. Examples of fiscal policy is levying tax on public or government spending on public works.

राजकोषीय नीति: खर्च करने, कर लगाने और उधार लेने संबंधी सरकार की नीति। इसके उद्देश्यों में आर्थिक विकास, कीमतों का स्थायित्व, रोजगार उत्पन्न करना, वितरण न्याय, आदि सम्मिलित हैं। राजकोषीय नीति के उदाहरण जनता

पर कर लगाना या सार्वजनिक कार्यों पर सरकारी व्यय हैं।

مالیاتی پالیسی: خرچ کرنے، ٹیکس لگانے اور قرض لینے سے متعلق سرکار کی پالیسی۔ اس کے مقاصد میں اقتصادی نمو، قیمتوں کا استحکام، روزگار کے مواقع پیدا کرنا اور منصفانہ تقسیم وغیرہ شامل ہیں۔

fiscal reforms: Policy to manage and improve fiscal situation of economy through the instrument of taxation, expenditure and borrowing.

राजकोषीय सुधार: कर लगाने, खर्च और ऋण लेने के साधनों के माध्यम से अर्थव्यवस्था की राजकोषीय स्थिति को व्यवस्थित करने और सुधारने के लिए नीति।

مالیاتی اصلاحات: ٹیکس خرچ اور ادھار کے ذرائع استعمال کر کے معیشت کی مالیاتی حالت کا انتظام و انصرام اور اس کو سدھارنے کی پالیسی۔

fiscal responsibility and budget management (FRBM)

act 2003: Enacted by the Parliament of India to institutionalise financial discipline, reduce fiscal deficit, and improve the overall management of public funds by moving towards a balanced budget. The main purpose was to eliminate revenue deficit of the country and bring down the fiscal deficit to a manageable 3% of the GDP by March, 2008. However, due to the 2007 international financial crisis, the deadline for the implementation of the targets in the Act was initially postponed and subsequently suspended in 2009. In 2011, Economic Advisory Council advised the Government of India to reconsider reinstating the provisions of the FRBM.

राजकोषीय दायित्व और बजट प्रबंध (FRBM) अधिनियम, 2003:

भारत की संसद द्वारा एक संतुलित बजट के माध्यम से वित्तीय अनुशासन स्थापित करने, राजकोषीय घाटा कम करने और लोक निधियों के समस्त प्रबंध को सुधारने के लिए लागू किया गया। इसका मुख्य उद्देश्य मार्च, 2008 तक देश के राजस्व घाटे को समाप्त करना और राजकोषीय घाटे को सकल घरेलू उत्पाद के नियंत्रण योग्य तीन प्रतिशत तक लाना था। परन्तु, वर्ष 2007 के अंतर्राष्ट्रीय वित्तीय संकट के कारण अधिनियम के उद्देश्यों को लागू करने की अंतिम तिथि को प्रारम्भ में आगे बढ़ा दिया गया और बाद में वर्ष 2009 में निलम्बित कर दिया गया। वर्ष 2011 में आर्थिक सलाहकार परिषद् ने राजकोषीय दायित्व और बजट प्रबंध अधिनियम की व्यवस्थाओं के पुनर्स्थापन पर विचार करने हेतु भारत सरकार को सलाह दी।

مالیاتی ذمہ داری اور بجٹ مینجمنٹ ایکٹ 2003: ہندوستانی پارلیمنٹ کے ذریعے

ایک متوازن بجٹ کی مدد سے مالی نظم و ضبط قائم کرنے، مالیاتی گھٹا کم کرنے اور عوامی فنڈز کے کل مینجمنٹ کو سدھارنے کے لیے نافذ کیا گیا ایکٹ۔ اس کا خاص مقصد مارچ 2008 تک ملک کے ریونیو گھٹے کو ختم کرنا اور مالیاتی گھٹے کو جی ڈی پی کے 3 فیصد تک لانا تھا۔ لیکن سال 2007 کے بین الاقوامی مالی بحران کی وجہ سے اس ایکٹ کے مقاصد کو لاگو کرنے کی میعادیں توسیع کی گئی اور بعد میں 2009 کے بعد میں اس کو معطل

کر دیا گیا۔ سال 2011 میں اقتصادی صلاح کار کونسل نے حکومت کو مالیاتی ذمہ داری اور بجٹ مینجمنٹ ایکٹ کی دفعات کے از سر نو قیام پر غور و فکر کا مشورہ دیا۔

five-year plan: A programme of economic and social development in a planned manner within the duration of five years. In India, the first five year plan started in the year 1951 and ended in 1956.

پانچ वर्षीय योजना: पांच वर्ष की अवधि में आर्थिक और सामाजिक विकास के लिए एक सुनियोजित कार्यक्रम। भारत में प्रथम पंचवर्षीय योजना वर्ष 1951 में प्रारम्भ हुई और 1956 में समाप्त हुई।

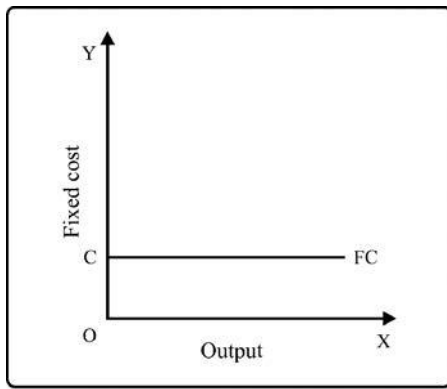
پانچ سالہ منصوبہ: پانچ سال کی مدت میں اقتصادی اور سماجی ترقی کے لیے ایک منصوبہ بند پروگرام۔ ہندوستان میں پہلا پانچ سالہ منصوبہ سال 1951 میں شروع ہوا تھا اور 1956 میں پورا ہوا۔

fixed capital: Assets such as land, building, machinery and equipment etc. which have long duration of life and are used by business organisations to produce goods and services.

स्थाई पूँजी: भूमि, भवन, मशीनें और उपकरण, आदि जो दीर्घ अवधि तक चलने वाले होते हैं और व्यावसायिक संस्थानों द्वारा वस्तुओं तथा सेवाओं के उत्पादन में उपयोग में लाए जाते हैं।

قائم سرمایہ: زمین، عمارت، مشینری اور ساز و سامان وغیرہ جو لمبی مدت تک چلنے والے ہوتے ہیں اور جن کو کاروباری تنظیمیں اشیا اور خدمات کی پیداوار کے لیے استعمال کرتی ہیں۔

fixed cost: Cost incurred by a firm on fixed assets, regardless of the level of output it produces in the short-run. Such cost includes the rent of the building, salaries of the permanent employees etc.

Fixed cost

स्थिर/नियत लागत: अल्पकाल में, उत्पादन के स्तर पर विचार किए बिना फर्म द्वारा स्थिर परिसंपत्तियों पर लगाई गई लागत। इस प्रकार की लागत में भवन का किराया, स्थाई कर्मचारियों के वेतन, आदि सम्मिलित होते हैं।

قائم لاگت: کسی کمپنی کے ذریعے قائم اثاثوں پر لگائی گئی رقم، قطع نظر اس سے کہ تھوڑی مدت میں اس کی پیداوار کی سطح کیا ہوگی۔ اس قسم کی لاگت میں عمارت کا کرایہ اور مستقل ملازمین کی تنخواہیں وغیرہ شامل ہیں۔

fixed deposit account: A type of account in which people can deposit a specific amount for a specific period of time at a given rate of interest.

ساوادی جما खाता: एक प्रकार का लेखा जिसमें लोग एक निश्चित राशि एक निश्चित समयावधि के लिए दी गई ब्याज दर पर जमा करा सकते हैं।

فکسڈ ڈپازٹ اکاؤنٹ: ایک قسم کا کھاتہ جس میں لوگ کوئی رقم ایک متعین مدت کے لیے مقررہ شرح سود پر جمع کر سکتے ہیں۔

fixed input: An input which cannot be varied in the short run.

स्थिर آगत: एक आगत जिसे अल्पकाल में परिवर्तित नहीं किया जा सकता।

قائم مداخل: ایسا مداخل جسے جلدی تبدیل نہیں کیا جاسکتا۔

fixed exchange rate: Exchange rate is price of one currency in terms of another currency. Under fixed exchange rates, this price is fixed by the central banks of the concerned countries. Central Banks are committed to maintaining this rate irrespective of market fluctuations. (See also, BoP)

स्थिर विनिमय दर: विनिमय दर एक कंसी की दूसरी कंसी के रूप में कीमत है। स्थिर विनिमय दर के अन्तर्गत, यह कीमत संबंधित देशों के केन्द्रीय बैंकों के द्वारा निश्चित की जाती है। केन्द्रीय बैंक बाजार के उतार-चढ़ाव के बावजूद इस विनिमय दर को बनाये रखने के लिए प्रतिबद्ध होते हैं। (देखें, भुगतान संतुलन)

مقررہ شرح مبادلہ: ایک کرنسی کا دوسری کرنسی کی شکل میں قیمت ہے۔ مقررہ شرح مبادلہ کے تحت یہ قیمت متعلقہ ممالک کے مرکزی بینکوں کے ذریعے متعین کیا جاتا ہے۔ مرکزی بینک بازار کے اتار چڑھاؤ کے باوجود اس شرح مبادلہ کو برقرار رکھنے کے لیے پابند ہوتے ہیں۔ (نیز دیکھیے: ادائیگی توازن)

flexible exchange rate: Exchange rate is price of one currency in terms of another currency. Under flexible exchange rates, these prices are determined by the market. For example, if demand and supply of the dollar make the price of dollar equal to Rs.50 then exchange rate of dollar in terms of rupee equals 50. An increase in demand for dollar would raise the exchange rate and increase in supply of dollar would decrease the exchange rate. (See also, Under-valuation)

نمى विनिमय दर: विनिमय दर एक कंसी की दूसरी कंसी के रूप में कीमत है। नम्य अथवा लोचशील विनिमय दरों के अन्तर्गत, ये कीमतें (दरें) बाजार द्वारा निर्धारित की जाती हैं। उदाहरण के लिए, यदि डॉलर की मांग तथा पूर्ति के कारण डॉलर की कीमत 50 रु. हो जाती है तो डॉलर की रुपये में विनिमय दर

50 के बराबर है। डॉलर की मांग में वृद्धि से विनिमय दर बढ़ जाती है तथा डॉलर की मांग में कमी से विनिमय दर कम हो जाती है। (देखें, अल्पमूल्यन)

پچکار شرح مبادلہ: شرح مبادلہ ایک کمری کا دوسری کمری کی شکل میں قیمت ہے۔ پچکار دار شرح مبادلہ کے تحت قیمتیں بازار کے ذریعے متعین کی جاتی ہیں۔ مثال کے طور پر اگر ڈالر کی مانگ اور سپلائی کی وجہ سے ڈالر کی قیمت 50 روپے ہو جاتی ہے تو ڈالر کی روپے میں مبادلہ شرح 50 کے برابر ہے۔ ڈالر کی مانگ میں اضافے سے شرح مبادلہ بڑھ جاتی ہے اور ڈالر کی مانگ میں کمی سے شرح مبادلہ کم ہو جاتی ہے۔ (نیز دیکھیے: کم - قدری)

flow: A variable measured over a period of time. For example, national income of a country.

प्रवाह: एक समयावधि में मापा गया एक चर। उदाहरण के लिए, किसी देश की राष्ट्रीय आय।

رواں: وقت کی کسی مدت میں نایا گیا ایک متغیرہ۔ مثلاً کسی ملک کی قومی آمدنی۔

flow variable: Variable which is measured over a period of time. For example, income, expenditure, demands etc.

प्रवाह चर: चर जिसे एक समयावधि में मापा जाता है, जैसे आय, व्यय, मांग, आदि।

رداں متغیرہ: وہ متغیرہ جس کو وقت کی کسی مدت سے ناپا جاتا ہے۔ جیسے آمدنی، خرچ، مانگ وغیرہ۔

fluctuation: Variations in the level of economic phenomenon such as income, price level, demand, supply, employment, interest rate etc. (*See also*, trade cycle)

उतार-चढ़ाव (अस्थिरता): आर्थिक परिघटनाओं जैसे आय, कीमत स्तर, मांग, पूर्ति, रोज़ागार, ब्याज दर, आदि के स्तर में परिवर्तन। (देखें, व्यापार चक्र)

اتار چڑھاؤ: اقتصادی مظاہر جیسے قیمت، مانگ، رسد، روزگار اور شرح سود وغیرہ کی سطح میں آنے والے تغیرات کو اتار چڑھاؤ کہا جاتا ہے۔ (نیز دیکھیے: ٹریڈ سائیکل)

food corporation of India (FCI): An organisation set up by the Government of India under the Food Corporation Act 1964 in order to fulfill certain objectives of the Food Policy: (i) effective price support to safeguard the interests of the farmers, (ii) distribution of food grains under public distribution system(PDS), and (iii) maintaining buffer stocks of food grains.

भारतीय खाद्य निगम (FCI): खाद्य नीति के निश्चित उद्देश्यों जैसे (i) किसानों के हितों की सुरक्षा के लिए प्रभावी कीमत समर्थन (ii) सार्वजनिक वितरण प्रणाली के अंतर्गत खाद्यानों का वितरण, और (iii) खाद्यानों का सुरक्षित भंडार बनाने, जैसे उद्देश्यों को पूरा करने के लिए भारत सरकार द्वारा खाद्य निगम अधिनियम 1964 के अंतर्गत स्थापित एक संगठन।

نوڈ کارپوریشن آف انڈیا: نوڈ کارپوریشن ایکٹ 1964 کے تحت غذائی پالیسی کے کچھ مقاصد کو پورا کرنے کے لیے حکومت ہند کے ذریعے قائم کی گئی ایک تنظیم۔ (i) کسانوں

کے مفادات کے تحفظ کے لیے موثر قیمتوں کی حمایت۔ (ii) پی ڈی ایس (عوامی نظام تقسیم) کے تحت اناجوں کی تقسیم اور (iii) اناجوں کا محفوظ ذخیرہ بنائے رکھنا۔

food security: Access by all people at all times to enough food for an active and healthy life. It implies (i) ready availability of nutritionally adequate and safe foods, and (ii) an assured ability to acquire acceptable foods in socially acceptable ways.

खाद्य सुरक्षा: सभी लोगों के लिए हर समय एक सक्रिय और स्वस्थ जीवन के लिए पर्याप्त खाद्य पदार्थों की उपलब्धता। इसका अर्थ है, (i) पर्याप्त पोषक और सुरक्षित खाद्य पदार्थों की उपलब्धता, और (ii) सामाजिक रूप से स्वीकार्य ग्राह्य खाद्य पदार्थों को प्राप्त करने की सुनिश्चित क्षमता।

غذائی تحفظ: سبھی لوگوں کی تاعمر ایک فعال صحت مند زندگی کے لیے بقدر کفایت غذا کی فراہمی۔ اس کا مطلب ہے۔ (i) مناسب طور پر تغذیہ بخش اور محفوظ غذا کی سہل الحصول فراہمی (ii) سماجی طور پر قابل قبول طریقوں سے قابل قبول غذاؤں کے حصول کو یقینی بنانے کی اہلیت۔

foreign aid: International transfer of resources such as funds, capital goods, services, food and other articles etc. from a country or international organisation for the benefit of the recipient country. For example, assistance for housing and other relief given by India to Srilanka for refugees from Jaffna in 2009, food, clothing and medicines given by UN agencies to Indonesia after Tsunami in 2010, similar help given to Afghanistan after the earthquake in 2011 etc.

विदेशी सहायता: एक देश या अंतर्राष्ट्रीय संगठन से प्राप्त करने वाले देश के हित में संसाधनों जैसे निधियों, पूंजीगत वस्तुओं, सेवाओं, खाद्य और अन्य सामग्री, आदि का अंतर्राष्ट्रीय हस्तांतरण। उदाहरण के लिए, 2009 में जाफना के शरणार्थियों के लिए श्रीलंका को भारत द्वारा दी गई आवास और अन्य प्रकार की सहायता 2010 में सुनामी के बाद इंडोनेशिया को दिए गए खाद्य पदार्थ, वस्त्र और दवाइयों, 2011 में भूकम्प के बाद अफगानिस्तान को दी गई इसी प्रकार की सहायता आदि।

غیر ملکی امداد: کسی ملک یا کسی بین الاقوامی تنظیم کی طرف سے وصول کنندہ ملک کے مفادات کے لیے فنڈ، سرمایہ اشیا، خدمات اور غذا وغیرہ جیسے وسائل کی بین الاقوامی منتقلی۔ مثال کے طور پر سال 2009 میں جافنا کے پناہ گزینوں کے لیے ہندوستان کی طرف سے ہاؤسنگ اور دیگر رہائی امور کے لیے سری لنکا کو دی جانے والی امداد، یا 2010 میں سنمی کے بعد اقوام متحدہ کی ایجنسیوں کے ذریعے انڈونیشیا کو دی گئی غذائی اشیا، کپڑے اور دواؤں وغیرہ، اور ایسے ہی 2011 میں زلزلے کے بعد افغانستان کو دی جانے والی امداد وغیرہ۔

foreign asset: Assets (properties, funds, factories etc.) held by citizens in foreign countries/abroad.

विदेशी परिसंपत्ति: नागरिकों के पास विदेशों में परिसंपत्तियाँ (संपत्तियाँ),

निधियां, फैक्टरियां, आदि)।

غیر ملکی اثاثے: شہریوں کے وہ اثاثے (جائداد، فنڈ، کارخانے وغیرہ) جو غیر ملکیوں میں ہوں۔

foreign direct investment (FDI): Investment made by the foreigners in the physical assets of the home country. It includes investment in plants, machinery etc. It does not include foreign investment in financial assets such as stock markets. (See also, Financial Assets)

विदेशी प्रत्यक्ष निवेश (FDI): स्वदेशی परिसंपत्तियों में विदेशियों द्वारा किए गए निवेश। इसमें संयंत्रों, मशीनों, इत्यादि में किए गए निवेश सम्मिलित हैं। इसमें शेयर बाजारों में किए गए विदेशी निवेश सम्मिलित नहीं हैं। (देखें, वित्तीय परिसंपत्तियाँ)

ایف ڈی آئی: راست غیر ملکی سرمایہ کاری: بیرونی ملکوں کے ذریعے ملکی اثاثوں میں

کی گئی سرمایہ کاری۔ اس میں پلانٹ اور مشینری وغیرہ کی سرمایہ کاری شامل ہے۔ البتہ اس میں شیئر بازاروں میں کی گئی غیر ملکی سرمایہ کاری شامل نہیں ہے۔ (نیز دیکھیے: مالی اثاثے)

foreign exchange: Used to denote other countries' money. For example, in India, pound, dollar, Yen, and Euro, etc. are foreign exchange. Indian rupee is foreign exchange in any other country. Foreign exchange is acquired by exchanging domestic currency subject to regulations issued by the central bank of the country.

विदेशी मुद्रा: अन्य देशों की मुद्रा को निर्दिष्ट करने में उपयोग में लाया जाता है। उदाहरण के लिए, भारत में पाउंड, डॉलर, येन, यूरो, आदि विदेशी मुद्रा हैं। भारतीय रुपया किसी अन्य देश में विदेशी मुद्रा है। विदेशी मुद्रा उस देश के केंद्रीय बैंक द्वारा जारी विनियमों के आधार पर घरेलू मुद्रा के विनिमय द्वारा प्राप्त किया जाता है।

غیر ملکی زرمبادلہ: دوسرے ملکوں کی کرنسیاں۔ مثال کے لیے ہندوستان میں پاؤنڈ، ڈالر، ین، یورو وغیرہ غیر ملکی زرمبادلہ ہیں۔ کسی دوسرے ملک میں ہندوستانی روپیہ غیر ملکی زرمبادلہ ہوگا۔ غیر ملکی زرمبادلہ اس ملک کے مرکزی بینک کے ذریعے جاری کردہ ضابطوں کے مطابق ملکی یا گھریلو کرنسی کے بدلے حاصل کیا جاتا ہے۔

foreign exchange market: Market where buyers and sellers interact with each other to exchange foreign currencies.

विदेशी मुद्रा बाज़ार: बाज़ार जहाँ क्रेता और विक्रेता विदेशी मुद्राओं के विनिमय के लिए परस्पर बातचीत करते हैं।

غیر ملکی زرمبادلہ بازار: بازار جہاں خرید و فروخت کرنے والے غیر ملکی کرنسی کے تبادلے کے لیے باہم تعامل کرتے ہیں۔

foreign exchange reserve: Deposits of foreign currencies held by the central bank of a country. Holding currencies of other countries as asset allows governments to keep their currencies stable and reduce the effect of economic

fluctuation. (See also, Official Reserves)

विदेशी मुद्रा आरक्षित निधि: किसी देश के केंद्रीय बैंक द्वारा रखी गई विदेशी मुद्रा जमा राशियां। परिसंपत्ति के रूप में अन्य देशों की मुद्रा रखने से सरकारें अपनी मुद्राओं को स्थिर बनाती हैं और आर्थिक अस्थिरता के प्रभाव को कम करती हैं। (देखें, सरकारी आरक्षित कोष)

غیر ملکی زرمبادلہ ذخیرہ: کسی ملک کے مرکزی بینک میں موجود غیر ملکی زرمبادلہ کا ذخیرہ۔ دوسرے ملکوں کی کرنسی اثاثوں کے طور پر رکھ کر سرکاری اپنی کرنسی کو مستحکم بناتی ہیں اور اقتصادی اتار چڑھاؤ کے اثر کو کم کرتی ہیں۔ (نیز دیکھیے: آفیشیل ریزرو)

foreign institutional investments (FII): Investments coming into home country in form of financial assets such as stocks, bonds and other financial instruments by foreign institutions. For example, investment by foreign banks, investment trusts, etc. in India.

विदेशी संस्थागत निवेश (FII): विदेशी संस्थाओं द्वारा स्टॉक, बांड और अन्य वित्तीय संपत्ति के रूप में स्वदेश में आने वाले निवेश। उदाहरण के लिए, भारत में विदेशी बैंकों, निवेश ट्रस्टों आदि द्वारा निवेश।

غیر ملکی ادارہ جاتی سرمایہ کاری (ایف آئی آئی): غیر ملکی اداروں کے ذریعے اسٹاک، بانڈ اور دیگر مالی ذرائع سے اپنے ملک میں آنے والی سرمایہ کاری۔ مثال کے طور پر غیر ملکی بینکوں اور سرمایہ کاری ٹرسٹوں کے ذریعے ہندوستان میں کی جانے والی سرمایہ کاری۔

foreign trade: Exchange of goods and services between two countries or a set of countries.

विदेशी व्यापार: दो देशों अथवा देशों के समूह के मध्य वस्तुओं और सेवाओं का विनिमय।

غیر ملکی تجارت: دو یا دو سے زیادہ ملکوں کے درمیان اشیاء اور خدمات کا تبادلہ۔

fractional reserve banking: A banking system in which only a fraction of the total deposits managed by a bank must be kept as reserves. Changes in reserves requirements is a method of changing money supply in the economy. (See also, Money Multiplier)

आंशिक आरक्षित बैंकिंग: एक बैंकिंग पद्धति जिसमें बैंक द्वारा प्रबंधित कुल जमा राशियों की मात्रा एक अंश आरक्षित निधि (रिज़र्व) के रूप में रखी जाती है। आवश्यक आरक्षित निधि की मात्रा में परिवर्तन अर्थव्यवस्था में मुद्रा की पूर्ति में परिवर्तन करने का एक उपाय है। (देखें, गुणक मुद्रा)

فیکشنل ریزرو بینکنگ: بینکنگ نظام جس کے تحت کسی بینک کے مجموعی جمع کردہ رقوم کے ایک حصے کو ریزرو کیا جاتا ہے۔ ریزرو میں تبدیلی معیشت میں زر کی سپلائی میں تبدیلی کا طریقہ ہے۔ (نیز دیکھیے: زرمبادلہ)

fragmentation of land holding: Division of land holding into small segments or landholdings scattered over a large area. It may occur due to law of inheritance, sale of land, etc.

جوت ویکڈن: جوت کا छोटे टुकड़ों या छोटे जوتों में बांटना जो बड़े क्षेत्र में बिखरे होते हैं। ऐसा उत्तराधिकार के नियम, भूमि के विक्रय, इत्यादि के कारण हो सकता है।

انتشار ارضی: ایک بڑے رقبے میں پھیلی ہوئی جوت (ارضی) کا چھوٹے ٹکڑوں یا جوتوں میں تقسیم کرنا۔ ایسا وراثت کے قانون یا زمین کی فروخت وغیرہ کی وجہ سے ہوتا ہے۔

franc: Was the standard monetary unit/currency of France. At present, it is replaced by Euro.

فرانک: فرانس کی مانک مودیک इकाई/मुद्रा थी। वर्तमान में इसका स्थान यूरो ने ले लिया है।

فرانک: فرانس کی معیاری زر کی اکائی یا کرنسی۔ آج کل اس کی جگہ یورو نے لی ہے۔
free entry: Absence of any barrier to entry of firms into the market or industry. This is a primary assumption for a perfectly competitive market to function.

نیربافہ پربھ: کسی کمپنی کے لیے باजार अथवा उद्योग में प्रवेश करने में किसी भी प्रकार की रूकावट की अनुपस्थिति। एक पूर्ण प्रतियोगी बाजार के कार्य करने के लिए यह एक प्राथमिक मान्यता है।

آزاد داخلہ: کسی کمپنی کے لیے بازار یا صنعت میں داخل ہونے میں کسی بھی قسم کی رکاوٹ کا نہ ہونا۔ مکمل طور پر مسابقتی بازار کے لیے یہ بنیادی چیز ہے۔

free exit: Absence of restriction to leave the industry. It is an important assumption of competitive market.

نیربافہ نیکاس: उद्योग को छोड़ने पर कोई प्रतिबंध न होना। यह प्रतियोगी बाजार का एक महत्वपूर्ण लक्षण है।

آزاد نکاس: صنعت کو چھوڑنے پر کسی پابندی کا نہ ہونا۔ یہ مسابقتی بازار کا ایک اہم تصور ہے۔

frequency: Number of times a particular value of the variable observed in a series.

باربارت: किसी श्रेणी में चर के एक विशिष्ट मान के प्रेक्षणों की संख्या।

تعدد: کسی سیریز میں متغیرہ کی ایک مخصوص قدر کے مشاہدے کی تعداد۔

frequency array: Classification of frequencies of a discrete variable. (See also, Discrete Variable)

باربارت سارणी: किसी विविक्त चर की बारबारताओं का वर्गीकरण। (देखें, विविक्त चर)

تعدد ترتیب: کسی منفصل متغیرہ کے تعددات کی زمرہ بندی۔ (نیز دیکھیے: منفصل متغیرہ)

frequency distribution: Number of observations within given intervals represented either in a graphical or tabular format.

باربارت ویتارن: ग्राफीय अथवा सारणी आरूप (फार्मेट) में प्रदर्शित किए गए अंतरालों में प्रेक्षणों की संख्या।

تعدد تقسیم: گراف یا جدولی شکل میں پیش کیے گئے وقفوں کے اندر مشاہدات کی تعداد۔

frequency polygon: An alternative to histogram which is derived by joining the mid points of the tops of the adjacent rectangles by straight line.

باربارت बहुभुज: आयत चित्र (हिस्टोग्राम) का एक विकल्प जो निकटवर्ती आयतों के शीर्षों के मध्य बिंदुओं को एक सरल रेखा द्वारा जोड़कर प्राप्त किया जाता है।

تعدد کثیر الاضلاع: ہسٹوگرام کا متبادل جس میں متصل مستطیلوں کے سروں کے درمیان نقطوں کو ایک سیدھے خط سے جوڑا جاتا ہے۔

friedman, milton (1912–2006): An Economist who is known as the father of 'monetarism'. Monetarism gives a lot of importance to impact of money supply on economic variables. Monetarists are usually sceptical of using fiscal policies.

ف्रीڈمین میلٹن (1912–2006): एक अर्थशास्त्री जो 'मौद्रिक सिद्धांत' (Monetarism) के पिता के रूप में जाने जाते हैं। मौद्रिक सिद्धान्त मुद्रा की पूर्ति के आर्थिक चरों पर प्रभाव को बहुत महत्व देता है। मौद्रिक अर्थशास्त्री अक्सर राजकोषीय नीतियों के प्रयोग के आलोचक रहे हैं।

فریڈمین ملٹن (1912–2006): ایک ماہر معاشیات جو نظریہ زر کے بانی مانے جاتے ہیں۔ نظریہ زر کے حامی زر کی سپلائی کے اقتصادی متغیرات پر اثر اندازی کو کافی اہمیت دیتے ہیں۔ نظریہ زر کے حامی اکثر مالیاتی پالیسیوں کے ناقد رہے ہیں۔

fringe benefits: Perks and facilities provided to employees, besides regular salary/wage. Examples company car, lunch vouchers, health insurance, club membership, etc. Taxes on these benefits are called fringe benefit tax.

ویتنر ہتلاہ: नियमित वेतन के अतिरिक्त, कर्मचारियों को दी जाने वाली अनुलब्धियाँ और सुविधाएँ। उदाहरण- कंपनी की कार, दोपहर के भोजन के वाउचर, स्वास्थ्य बीमा, क्लब की सदस्यता, इत्यादि। इन हितलाभों पर कर वितनर हितलाभ कर कहलाते हैं।

اضافی فوائد: مقررہ تنخواہ/اجرت کے علاوہ ملازمین کو دی جانے والی سہولیات اور پرک، مثلاً کمپنی کار، لंच واؤچر، تندرستی بیمہ، کلب ممبر شپ وغیرہ۔ ان فائدوں پر جو ٹیکس لگتے ہیں ان کو اضافی فوائد ٹیکس کہا جاتا ہے۔

G-20: A group of finance ministers and central bank governors from 19 of the world's largest economies, and the European Union. The G-20 was formed in 1999 as a forum for member nations to discuss key issues related to the global economy. The mandate of the G-20 is to promote growth and economic development across the globe. The Group of Twenty consists of the members of the G-7 (France, Germany, Italy, Japan, United Kingdom, United States and Canada), 12 other nations (South Africa, Mexico, Argentina, South Korea, Indonesia, Russia, Turkey, Australia, China, India, Brazil, and Saudi Arabia) and the European Union.

جی-20: विश्व की सबसे बड़ी अर्थव्यवस्थाओं में से 19 और यूरोपीय संघ के वित्त मंत्रियों और केन्द्रीय बैंक गवर्नरों का एक समूह। सदस्य राष्ट्रों के लिए, वैश्विक अर्थव्यवस्था से संबंधित प्रमुख मुद्दों की चर्चा करने के लिए 1999 में जी-20 का गठन एक फोरम के रूप में हुआ। जी-20 समूह का अधिदेश विश्व भर में समृद्धि तथा आर्थिक विकास को प्रोत्साहित करना है। 20 के समूह में शामिल हैं, जी-7 (फ्रांस, जर्मनी, इटली, जापान, युनाइटेड किंगडम, युनाइटेड स्टेट्स अमेरिका और कनाडा), 12 अन्य राष्ट्र (दक्षिण अफ्रीका, मेक्सिको, अर्जेंटीना, दक्षिण कोरिया, इंडोनेशिया, रूस, टर्की, ऑस्ट्रेलिया, चीन, भारत, ब्राजील और सऊदी अरब) और यूरोपियन संघ।

جی-20: یہ دنیا کی 19 سب سے بڑی معیشتوں اور یورپی یونین کے وزرائے خزانہ اور مرکزی بینک کے گورنروں کا ایک گروپ ہے۔ گروپ 20 کی تشکیل 1999 میں عالمی معیشت سے متعلق مسائل پر غور و فکر کے لیے ایک فورم کے طور پر ہوئی تھی۔ جی-20 کا مقصد یہ ہے کہ تمام دنیا میں معاشی ترقی اور نمو کو فروغ دیا جائے۔ جی-20 میں جی-7 کے رکن ممالک (فرانس، جرمنی، اٹلی، انگلینڈ، امریکہ اور کناڈا) اور دیگر 12 ملکوں (جنوبی افریقہ، میکسیکو، ارجنٹینا، جنوبی کوریا، انڈونیشیا، روس، ترکی، آسٹریلیا، چین، ہندوستان، برازیل اور سعودی عرب) کے علاوہ یورپی یونین بھی شامل ہے۔

G-8: A group consisting of eight of the economically developed nations of the world, who meet periodically to address international economic and monetary issues. The G-8 includes the Group of Seven countries along with Russia. Russia, although not a full member, has been in attendance since 1994. (See also, G-20)

جی-8: विश्व के आर्थिक दृष्टि से विकसित राष्ट्रों में से 8 का एक समूह, जो समय-समय पर अंतर्राष्ट्रीय आर्थिक तथा वित्तीय मुद्दों पर विचार करने के लिए मिलते हैं। जी-8 में सात देशों के समूह के साथ रूस भी सम्मिलित है। रूस, यद्यपि पूर्ण सदस्य नहीं है, 1994 से अपनी उपस्थिति देता आ रहा है। (देखें, जी-20)

جی-8: یہ دنیا کے اقتصادی طور پر ترقی یافتہ 8 ملکوں کا ایک گروپ ہے جو بین الاقوامی معاشی اور مالی مسائل پر غور و فکر کے لیے وقتاً فوقتاً اپنی نشستیں منعقد کرتا رہتا ہے۔ جی-8 میں گروپ 7 کے رکن ممالک کے علاوہ روس بھی شامل ہے۔ اگرچہ روس کو مکمل رکن کا درجہ حاصل نہیں ہے لیکن وہ 1994 سے اس میں شریک ہوتا رہا ہے (نیز دیکھیے: جی-20)

gainful employment: Working and earning commensurate to one's capability and contribution.

अर्जक रोजगार: कार्य और आय का व्यक्ति की क्षमता और योगदान के अनुरूप होना।

نفع بخش روزگار: کسی شخص کے کام کاج اور اس کی کمائی کرنے کی صلاحیت اور خدمات۔

GATT: General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) under the United Nations established with the purpose to facilitate international trade. GATT was created in 1947 and became operational in 1948. The primary objective of the organisation, when set up, was to freeze and reduce tariff levels on various commodities. On January 01, 1995, the GATT was replaced by the world trade organisation (WTO).

گٹ (GATT): संयुक्त राष्ट्र के अधीन गैट (प्रशुल्क और व्यापार पर सामान्य समझौता) अंतर्राष्ट्रीय व्यापार को बढ़ाने के उद्देश्य से स्थापित किया गया। गैट की स्थापना 1947 में हुई और 1948 से यह काम करने लगा। संगठन संस्था के निर्माण के समय इसका प्राथमिक उद्देश्य विभिन्न वस्तुओं पर प्रशुल्क स्तरों को स्थिर करना और कम करना था। एक जनवरी, 1995 को गैट को विश्व व्यापार संगठन (WTO) में बदल दिया गया।

جی اے ٹی ٹی: جنرل ایگریمنٹ آف ٹیرف اینڈ ٹریڈ (جی اے ٹی ٹی) بین الاقوامی تجارت میں سہولتیں پیدا کرنے کے لیے اقوام متحدہ کے تحت عمل میں آیا۔ یہ 1947 میں بنا اور 1948 میں اس پر عمل شروع ہوا۔ جب یہ ادارہ قائم ہوا تھا تو اس کا مقصد مختلف اشیاء پر تارف (Tariff) کی سطحوں کو منجمد کرنا یا ان کو کم کرنا تھا۔ یکم جنوری 1995 کو عالمی تجارتی تنظیم (WTO) نے جی اے ٹی ٹی کی جگہ لے لی۔

GDP: Refers to the money value of all final goods and services produced within the domestic territory of a country in an accounting year irrespective of whether it is produced by a domestic national or a foreign national. For example, suppose a US company such as IBM operates in India. And this company produces goods worth Rs. 1,000. of this thousands, Rs. 700 goes back to USA as profit income for the owners of the company. Despite this the GDP figure for India will include goods worth Rs. 1000, because these were produced within the Indian territory. (In calculation of GNP, the Rs. 700 that were transferred back to US as profits, would not be included). To take another example, suppose there is an

individual working in Dubai, earning wages equal to Rs.500. This Rs. 500 will not be included in the GDP of India as the goods are not being produced by this individual within the Indian territory. Depending on whether the goods are produced within the domestic territory or by residents of a country; depreciation is included or excluded and valuation is at market prices or factor costs; we get the following aggregates:

GDPMP	GDPFC
GNPMP	GNPFC
NDPMP	NDPFC
NNPMP	NNPFC

Only the last of these, i.e. NNPFC is national income.

جی ڈی پی: उदाहरण के लिए, मान लीजिए कि एक अमरीकी कंपनी IBM भारत में कार्यरत है। यह कंपनी 1,000 रु. मूल्य की वस्तुओं का उत्पादन करती है। इस 1,000 रु. में से 700 रु. वापिस USA में कंपनी के मालिकों के लाभ के रूप में भेज दिए जाते हैं। इसके बावजूद भारत में GDP की गणना में 1,000 रु. की वस्तुओं को शामिल किया जाएगा, क्योंकि इनका उत्पादन भारत की घरेलू सीमा में किया गया है। (भारत की GNP की गणना में, 700 रुपये जो वापिस अमरीका में लाभ के रूप में भेज दिए गए थे, शामिल नहीं किए जाएंगे)। एक अन्य उदाहरण के रूप में, मान लीजिए, एक व्यक्ति दुबई में कार्यरत है तथा मजदूरी के रूप में 500 रु. कमा रहा है, तो ये 500 रु. भारत के GDP में शामिल नहीं किए जाएंगे क्योंकि इस व्यक्ति द्वारा यह उत्पादन भारतीय परिसीमा में नहीं किया गया है। इस बात पर निर्भर करते हुए कि: (a) वस्तुओं का उत्पादन घरेलू परिसीमा में किया गया है या देश के सामान्य निवासियों द्वारा; (b) मूल्य-ह्रास को शामिल किया गया है या नहीं; (c) मूल्यांकन बाजार मूल्य पर किया गया है अथवा साधन लागत पर;

हम निम्न समग्र प्राप्त कर सकते हैं:-

बाजार मूल्य पर सकल घरेलू उत्पाद (GDPMP)
साधन लागत पर सकल घरेलू उत्पाद (GDPFC)
बाजार कीमत पर सकल राष्ट्रीय उत्पाद (GNPMP)
साधन लागत पर सकल राष्ट्रीय उत्पाद (GNPFC)
बाजार मूल्य पर शुद्ध घरेलू उत्पाद (NDPMP)
साधन लागत पर शुद्ध घरेलू उत्पाद (NDPFC)
बाजार मूल्य पर शुद्ध राष्ट्रीय उत्पाद (NNPMP)
साधन लागत पर शुद्ध राष्ट्रीय उत्पाद (NNPFC)
इनमें से अंतिम (NNPFC) को ही राष्ट्रीय आय कहा जाता है।

مجموعی ملکی پیداوار (جی ڈی پی): کسی بھی مالی سال کے دوران کسی ملک میں پیدا کی جانے والی تمام مصنوعات اور خدمات کی مجموعی مالیت کو جی ڈی پی کہا جاتا ہے، خواہ یہ پیداوار کسی ملک میں مقیم شہری نے کی ہو یا غیر مقیم شہری نے۔ مثلاً فرض کیجیے امریکی کمپنی آئی بی ایم ہندوستان میں کام کرنا شروع کرتی ہے۔ یہ کمپنی 1000 روپے کا سامان تیار کرتی ہے جس میں سے 700 روپے منافع کی رقم کے طور پر امریکی مالکوں کو جاتی ہے، لیکن اس کے باوجود ہندوستان کے جی ڈی پی میں 1000 روپے مالیت کا یہ سامان شامل ہوگا کیوں کہ

اس کی پیداوار ہندوستان کے حدود کے اندر کی گئی ہے (جی ڈی پی کا حساب لگانے میں منافع کے طور پر امریکہ جانے والی 700 روپے کی رقم شامل نہیں کی جائے گی)۔ ایک اور مثال دیکھیے۔ فرض کیجیے دبئی میں کام کرنے والا کوئی شخص 500 روپے کے برابر اجرت حاصل کرتا ہے۔ یہ 500 روپے ہندوستان کے جی ڈی پی میں شامل نہیں کیے جائیں گے کیوں کہ اس سے متعلق سامان کی پیداوار ہندوستان کی قومی حدود میں نہیں کی گئی ہے۔ اسی بات کو مد نظر رکھتے ہوئے کہ اشیا کی پیداوار ملک کے اندر یا کسی ملک کے مقیم شہریوں کے ذریعے کی جارہی ہے۔ تخفیف، قدر (Depreciation) کو شامل یا خارج کیا جاتا ہے اور تعین قدر (Valuation) بازار قیمتوں یا لاگتوں کی بنیاد پر کی جاتی ہے، ہمیں مندرجہ ذیل اصطلاحیں حاصل ہوتی ہیں:

GDPMP	جی ڈی پی ایم پی	جی ڈی ڈی ایف سی	GDDFC
GNPMP	جی این پی ایم پی	جی این پی ایف سی	GNPFC
NDPMP	این ڈی پی ایم پی	این ڈی پی ایف سی	NDPFC
NNPMP	این این پی ایم پی	این این پی ایف سی	NNPFC

ان میں سے آخری اصطلاح، این این پی ایف سی (NNPFC) کو قومی آمدنی کہا جاتا ہے۔

GDP Deflator: This is a price index which shows changes in prices level of the economy over a period of time. When nominal GDP is divided by GDP deflator we get the value of real GDP.

Real GDP = Nominal GDP/GDP deflator

or

GDP deflator = Nominal GDP / Real GDP

(See also, Nominal GDP, Real GDP, price index)

سکال دیشیہ उत्पाद (जी.डी.पी.) विश्लेषक: यह एक कीमत सूचकांक है जो एक निश्चित समयावधि में एक अर्थव्यवस्था में होने वाले कीमत परिवर्तनों को दर्शाता है। जब मौद्रिक जी.डी.पी. को जी.डी.पी. विश्लेषक से भाग किया जाता है, तो हमें जी.डी.पी. का वास्तविक मूल्य प्राप्त होता है। वास्तविक जी.डी.पी. = मौद्रिक जी.डी.पी. / जी.डी.पी. विश्लेषक

یا

جی.ڈی.پی. विश्लेषक = मौद्रिक जी.डी.पी. / वास्तविक जी.डी.पी.

(देखें, मौद्रिक जी.डी.पी., वास्तविक जी.डी.पी., कीमत सूचकांक)

جی ڈی پی تفریط کار (GDP Deflator): قیمت اشاریہ (Price Index)

ہے جو ایک عرصے کے دوران کسی معیشت میں ہونے والی قیمتوں کی تبدیلی کو ظاہر کرتا ہے۔ رائج جی ڈی پی (Nominal GDP) کو جی ڈی پی تفریط کار سے تقسیم کرنے پر حقیقی جی ڈی پی (Real GDP) کی قدر حاصل ہوتی ہے۔

حقیقی جی ڈی پی = رائج جی ڈی پی / جی ڈی پی تفریط کار

یا

gift tax: A tax imposed on a person who receives any gift beyond a specific limit. Now, this tax has been abolished in India. This is also known as inheritance tax.

उपहार कर: एक ऐसे व्यक्ति पर लगाया गया कर जिसे एक निर्दिष्ट सीमा से अधिक का उपहार मिलता है। अब भारत में इस कर को समाप्त कर दिया गया है। इसे उत्तराधिकार कर भी कहा जाता है।

گفٹ ٹیکس: کسی ایسے شخص پر لگایا گیا ٹیکس جسے ایک مخصوص حد سے زیادہ کوئی تحفہ ملا ہو۔
اب ہندوستان میں گفٹ ٹیکس کو ختم کر دیا گیا ہے۔

global warming: Rise in the average temperature of the earth's surface, air and ocean in recent years due to increased concentration of greenhouse gases resulting from human activities such as industrialisation, deforestation, etc. This has serious environmental and economic consequences. A UN Conference held in Rio in 1992 resulted in an international agreement to fight global warming which called for reduction in emissions of greenhouse gases by industrialised nations.

بھمंडलीय तापन: हाल ही के वर्षों में औद्योगीकरण, वनोन्मूलन, इत्यादि जैसी मानवीय क्रियाकलापों से उत्पन्न ग्रीन हाउस गैसों की सांद्रता में वृद्धि के कारण पृथ्वी की सतह, वायु तथा महासागरों के ताप में औसत वृद्धि। इसके गम्भीर पर्यावरणीय तथा आर्थिक परिणाम होते हैं। वर्ष 1992 में रियो में हुए एक संयुक्त राष्ट्र सम्मेलन में एक अंतर्राष्ट्रीय समझौता हुआ जिसमें औद्योगिक देशों द्वारा ग्रीन हाउस गैसों के उत्सर्जन को कम करने का आह्वान किया गया।

عالمی حدت: پچھلے کچھ سالوں میں صنعت کاری اور جنگلات کی کٹائی وغیرہ جیسی انسانی سرگرمیوں کے نتیجے میں گرین ہاؤس گیسوں کے بڑھے ہوئے ارتکاز کے سبب، سطح زمین، ہوا اور سمندر کے درجہ حرارت میں اضافہ ہوا ہے۔ درجہ حرارت کے اس اضافے سے ماحولیات اور معیشت پر بہت سنجیدہ قسم کے تشویش ناک اثرات ہوئے ہیں۔ 1992 میں ريو (RIO) میں اقوام متحدہ کی ایک کانفرنس ہوئی تھی جس کے نتیجے میں عالمی حدت سے مقابلے کے لیے ایک بین الاقوامی معاہدہ عمل میں آیا تھا جس میں یہ کہا گیا تھا کہ صنعتی طور پر ترقی یافتہ ممالک گرین ہاؤس گیسوں کے اخراج میں کمی لائیں گے۔

gold standard: An exchange rate regime which was prevalent prior to world war I or 1914. Under this regime, all currencies were pegged or fixed in terms of gold and thus in term determined the exchange rate between the currencies for example if one ounce of gold was equal to 4 British pound and 20 US dollars, then the exchange rate between dollar and pounds was 20\$/£4 or 1£=5\$. Exchange rates were fixed as long as all currencies exchanged for a fixed quantity of gold and the governments of these countries were prepared to maintain these values.

स्वर्ण मान: एक विनिमय दर प्रणाली जो प्रथम विश्व युद्ध या 1914 से पहले

प्रचलित थी। इस प्रणाली के अंतर्गत सभी करेंसियों का मूल्य स्वर्ण की मात्रा के रूप में तय (परिभाषित) किया गया था। इसी आधार पर सभी करेंसियों की आपसी विनिमय दर निर्धारित होती थी। उदाहरण के लिए, यदि एक आऊंस (Ounce) सोना 4 ब्रिटिश पाउंड तथा 20 अमरीका डॉलर के बराबर हो, तो डॉलर तथा पाउंड में विनिमय दर 20\$/£4 या 1£=5\$ या होगी। जब तक स्वर्ण की मात्रा के रूप में करेंसियों का मूल्य स्थिर रहता था, तब तक उनकी आपसी विनिमय दर भी स्थिर रहती थी तथा इन देशों की सरकारें इन मूल्यों को स्थिर रखने के लिए तैयार रहती थी।

طلائی معیار: کرنسی کا شرح مبادلہ زر کا نظام جو پہلی عالمی جنگ یا 1914 سے پہلے رائج تھا۔ اس دور نظام کے تحت تمام کرنسیوں کی قیمت سونے کی مقدار کی شکل میں طے کی جاتی تھی۔ اس بنیاد پر سبھی کرنسیوں کی باہمی شرح مبادلہ طے ہوتی تھی۔ مثال کے طور پر اگر ایک آؤنس سونا 4 برطانوی پاؤنڈ اور 20 امریکی ڈالر کے برابر ہو تو ڈالر اور پاؤنڈ کے درمیان شرح مبادلہ زر 20\$/£4 یا 1£=5\$ ہوگی۔ جب تک سونے کی مقدار کی شکل میں کرنسیوں کی قیمت متعین رہتی تھی تب تک ان کی باہمی شرح تبادلہ بھی متعین رہتی تھی اور ان ملکوں کی حکومت ان کی قیمتوں کو طے کرنے کے لیے تیار بھی رہتی تھیں۔

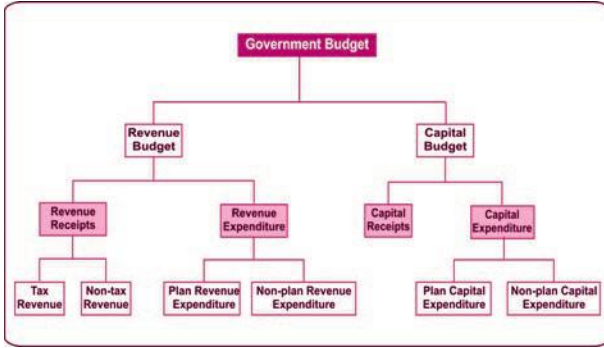
goods: A tangible thing which has economic value. All goods are meant for satisfaction of human wants but commodities are those goods which are produced for sale in the market. Goods may be classified as durable or non-durable goods on the basis of its nature, or as consumer or producer goods on the basis of end-users. (See also, Capital goods, Consumer goods, Intermediate goods, Final goods)

वस्तु: एक साकार पदार्थ जिसका आर्थिक मूल्य होता है। सभी वस्तुओं का उद्देश्य मानवीय आवश्यकताओं की संतुष्टि है, लेकिन पण्य वस्तुएँ वे वस्तुएँ हैं जो बाजार में बिक्री के लिए उत्पादित की जा सकती हैं। वस्तुएँ उनकी प्रकृति के आधार पर टिकाऊ या गैर-टिकाऊ के रूप में अथवा उनके अंतिम उपभोक्ताओं के आधार पर उपभोक्ता अथवा उत्पादक वस्तुओं के रूप में वर्गीकृत की जा सकती हैं। (देखें, पूँजीगत वस्तुएँ, उपभोक्ता वस्तुएँ, मध्यवर्ती वस्तुएँ, अंतिम वस्तुएँ)

اشیا: کوئی مادی چیز جس کی معاشی قدر ہو۔ کسی شے کو اس کی نوعیت کی بنیاد پر پائیدار اور غیر پائیدار کے زمرے میں رکھا جاتا ہے یا پھر اختتامی استعمال کار (End-users) کی بنیاد پر اس کی زمرہ بندی صارف یا پیدا کار شے کے طور پر کی جاتی ہے۔

(نیز دیکھیے: سرمایہ اشیا، صارف اشیا کے درمیان میں آنے والی اشیا، تیار شدہ اشیا)

government budget: The annual financial statement of government with details of income received, and expenditure incurred. The budget is further classified into revenue budget and capital budget. Revenue budget includes receipts and payments on account of Current incomes and expenditures where as Capital Budget includes receipts and payments which affect the asset and liability position.

सरकारी बजट: सरकारी वार्षिक वित्तीय विवरण-पत्र, जिसमें प्राप्तियों तथा आय का ब्योरा होता है। बजट का वर्गीकरण आगम (राजस्व) बजट तथा पूंजी बजट में किया जाता है। राजस्व बजट में चालू आय तथा व्यय के आधार पर प्राप्तियों तथा भुगतानों को शामिल किया जाता है जबकि पूंजीगत बजट में उन प्राप्तियों तथा भुगतानों को शामिल किया जाता है जिससे संपत्ति तथा देयता की स्थिति प्रभावित होती है।

सरकारी बजट: सरकार सालाना مالی گوشوارہ جس میں حاصل ہونے والی آمدنی اور اخراجات کی تفصیل ہوتی ہے۔ بجٹ کی ذمہ بندی، محصول، بجٹ اور سرمایہ بجٹ کے تحت کی جاتی ہے۔ محصول بجٹ میں ہونے والی آمد اور خرچ کی بنیاد پر حاصل شدہ رقم اور ادائیگیوں کو شامل کیا جاتا ہے۔ جب کہ سرمایہ بجٹ میں محصولات اور ادائیگیوں کو شامل کیا جاتا ہے جس سے سرمایہ اور دین داری کی صورت حال متاثر ہوتی ہے۔

government interventions: Any action taken by the government in the market. The purpose of government intervention can be to correct market distortions or for objectives such as provision of subsidised food for everyone which the market cannot do. Government intervention may take one or more of several forms such as price control, subsidy, rationing, licensing, etc.

सरकारी हस्तक्षेप: सरकार द्वारा बाजार में की गई कोई भी कार्यवाही। सरकारी हस्तक्षेप का उद्देश्य बाजार विकृतियों को दूर करना या प्रत्येक के लिए सहायता प्राप्त भोजन की व्यवस्था करना, जिसे बाजार नहीं कर पाता। सरकारी हस्तक्षेप के कई रूप हो सकते हैं, जैसे- कीमत नियंत्रण, आर्थिक सहायिकी, राशनिंग, लाइसेंस प्रणाली लागू करना।

सरकारी مداخلت: ایسا کوئی قدم جو سرکار بازار یا بازار سے باہر کی بدعنوانیوں کو درست کرنے کے لیے اٹھاتی ہے تاکہ سماجی فلاح یا دیگر مقاصد حاصل ہو سکیں۔ سرکار مختلف شکلوں میں ایک یا ایک سے زیادہ اقدامات کر سکتی ہے مثلاً قیمتوں پر کنٹرول، سبسڈی، راشننگ اور لائسنسنگ وغیرہ۔

government securities: Bills and bonds issued by the government which carry an assured rate of return.

सरकारी प्रतिभूतियाँ: सरकार द्वारा जारी किए गए बिल और बांड (बंध-पत्र) जिनमें प्रतिफल लाभ प्राप्ति की निश्चित दर होती है।

سرکاری سیکورٹیز (تخفطات): سرکار کے ذریعے جاری کیے گئے بل اور بانڈز جن پر متعین شدہ شرح سے منافع ملتا ہے۔

grants-in-aid: A transfer of fund from government to an entity within or outside the country for the purpose of supporting a specific project or general program. This term is generally used in the context of federal finance.

سہا یاتا انودان: देश के भीतर या बाहर एक विशिष्ट परियोजना अथवा सामान्य कार्यक्रम की सहायता के उद्देश्य से सरकार द्वारा एक किसी सत्ता को निधि का स्थानांतरण। यह पद सामान्यतः संघीय वित्त के संदर्भ में उपयोग किया जाता है।

امدادی گرانٹ: کسی خصوصی پروجیکٹ یا عام پروگرام کو بڑھاو دینے کی غرض سے ملک کے اندر یا باہر سرکاری جانب سے کسی ادارے کو دیا گیا فنڈ۔ عام طور سے اس اصطلاح کا استعمال وفاقی مالیات میں کیا جاتا ہے۔

gratuity: A social security measure in form of payment made to an employee by employer at the time of employee's retirement, in addition to other entitlements due to the employee such as provident fund, pension, leave encashment, etc. The term gratuity comes from gratitude shown by the employer towards the employee for years of service. (See also, Provident fund, Pension)

उपदान (ग्रेच्युटी): कर्मचारी की सेवानिवृत्ति के अवसर पर नियोजित द्वारा, अन्य अदायगियों, जिनके लिए कर्मचारी अधिकृत है, जैसे भविष्य-निधि पेंशन, अवकाश का नकद भुगतान आदि के साथ-साथ, कर्मचारी को किये गए भुगतान के रूप में एक सामाजिक सुरक्षा का प्रावधान। उपदान शब्द नियोजित द्वारा कर्मचारी द्वारा दी गई वर्षों की सेवा के लिए आभार का प्रतीक है।

(देखें, भविष्य-निधि, पेंशन)

گرچہائی: ملازمین کے ریٹائرمنٹ کے وقت پراویڈنٹ فنڈ، پینشن اور چھٹیوں کے بدلے نقد رقم جیسی سہولیات کے علاوہ جو کہ ملازمین کے حق میں واجب الادا ہوتی ہیں ان کو آج کی طرف سے مالی ادائیگی کی شکل میں ایک سماجی ضمانت کے طور پر دی جانے والی رقم۔ (نیز دیکھیے: پراویڈنٹ فنڈ، پینشن)

green revolution: Increase in food production due to use of high-yielding variety (HYV) seeds, fertilizers, pesticides and irrigation. It started in India in the 1960s. Genetically modified high-yielding wheat was first introduced to India in 1963 by Dr. Norman Borlaug, who is hailed as the Father of Green Revolution. Prof. M.S. Swaminathan is known as pioneer of Green Revolution in India.

हरित क्रांति: उच्च उपज वाले (एच.वाई.वी.) बीजों, उर्वरकों, कीट नाशकों और सिंचाई के उपयोग से खाद्य उत्पादन में वृद्धि। भारत में यह क्रांति 1960 के दशक में प्रारम्भ हुई। भारत में आनुवांशिक रूप से संशोधित उच्च उपज वाले

गेहूँ का चलन सर्वप्रथम 1963 में डॉ. नॉर्मन बोलॉग ने किया, जिन्हें हरित क्रांति का पिता कहा जाता है। प्रोफेसर एम.एस.स्वामीनाथन भारत में हरित क्रांति के अग्रणी के रूप में जाने जाते हैं।

सبز انقلاب: بیجوں کی اونچی پیداوار والی ویرائی (HYV) کھاد، کرمادویہ اور آب پاشی کی تکنیک کے استعمال کی وجہ سے غذائی پیداوار میں اضافہ۔ یہ ہندوستان میں 1960 کی دہائی میں شروع ہوا۔ 1963 میں ڈاکٹر نارمن بور لاگ نے پہلی مرتبہ ہندوستان میں بڑی پیداوار والے جی ایم گیہوں کو شروع کیا۔ ڈاکٹر نارمن بور لاگ کو سبز انقلاب کا بانی کہا جاتا ہے۔ اس کے علاوہ پروفیسر ایم۔ ایس۔ سوامی ناتھن کو ہندوستانی سبز انقلاب کا پیش رو کہتے ہیں۔

gross domestic product (GDP): Money value of all final goods and services produced within domestic territory of a country in a given period of time, usually a year. (See also, National Income, Real GDP, Nominal GDP)

سکال دیشیہ-اتپاد (جی.ڈی.پی.): ایک वर्ष में किसी देश के देशीय क्षेत्र में उत्पादित अंतिम रूप से तैयार सभी वस्तुओं और सेवाओं का मुद्रा मूल्य। जी.डी.पी. एक देश की आर्थिक शक्ति का माप है, जबकि जी.डी.पी. प्रति व्यक्ति को सामान्यतः देश के जीवन-स्तर का सूचक माना जाता है।

مجموعی گھریلو پیداوار (جی ڈی پی): ان تمام تیار شدہ اشیاء اور خدمات کی زری قدر جو ایک سال کے اندر ملکی سرزمین میں تیار پیدا ہوں۔ جی ڈی پی سے ملک کی معاشی مضبوطی کی پیمائش ہوتی ہے جبکہ فکس جی ڈی پی کو اکثر ملک کے معیار زندگی کا اشاریہ سمجھا جاتا ہے۔ (نیز دیکھیے: قومی آمدنی، حقیقی جی ڈی پی، برائے نام جی ڈی پی)

gross enrolment ratio (GER): The ratio of the number of students enrolled at a particular level of education (primary, secondary and higher) to the size of population of children in the relevant age group. The ratio is often expressed in terms of percentage. The ratio of total number of students at primary, secondary and higher level of education, taken together, to total population in the age group of 6-23 years is called the Combined Enrolment Ratio (CER).

سکال ناماکن انوپات (جی.ای.آر.): शिक्षा के एक विशेष स्तर (प्राथमिक, माध्यमिक और उच्चतर) पर नामांकित विद्यार्थियों की संख्या का उसी आयु समूह के बच्चों की जनसंख्या के साथ का अनुपात। यह अनुपात सामान्यतः प्रतिशत में दर्शाया जाता है। शिक्षा के प्राथमिक, सेकंडरी और उच्चतर स्तरों को मिलाकर विद्यार्थियों की कुल संख्या का 6-23 वर्ष के आयु समूह की कुल जनसंख्या के साथ अनुपात, संयुक्त नामांकन अनुपात (सी.ई.आर.) कहलाता है।

مجموعی اندراجی تناسب (جی ای آر): تعلیم کی کسی خاص سطح (پرائمری، ثانوی، اعلا) پراسکولوں میں اندراج شدہ طلباء کی تعداد اور متعلقہ عمر والے بچوں کی کل تعداد کا تناسب۔ یہ تناسب عام طور پر فیصد میں ظاہر کی جاتی ہے۔ مجموعی طور پر تمام پرائمری، ثانوی اور اعلا

تعلیم کی سطحوں پر درج شدہ طلباء کی کل تعداد اور 23-6 سال کی عمر والے بچوں کی کل آبادی کے تناسب کو مشترکہ اندراجی تناسب کہا جاتا ہے۔

gross national product (GNP): Total value of all final goods and services produced by the normal residents of a country during a period of time, usually one year. GNP can be derived from GDP by adding income earned by its factors located abroad minus income of non-residents located in domestic territory.

GNP = GDP + Net factor income from abroad

سکال راشٹریہ اتپاد (جی.ان.پی.): एक देश के सामान्य निवासियों द्वारा समय की एक निश्चित अवधि, सामान्यतः एक वर्ष में उत्पादित सभी अन्तिम वस्तुओं तथा सेवाओं का कुल मूल्य। GNP का निर्धारण GDP में विदेशों में स्थित इसके साधनों या कारकों द्वारा अर्जित आय को जोड़कर तथा घरेलू क्षेत्र में स्थित गैर-निवासी कारकों की आय को घटाकर किया जा सकता है।

GNP = GDP + विदेशों से कारकों को प्राप्त निवल आय।

مجموعی ملکی پیداوار (جی این پی): کسی مخصوص سال میں کسی ملک کی داخلی حدود میں مکمل طور پر تیار شدہ اشیاء اور خدمات کی مجموعی قدر یعنی جی ڈی پی اور بشمول بیرون ملک میں موجود عوامل کے ذریعے اکٹبا کردہ آمدنی۔ البتہ اس میں سے ملکی سرزمین میں موجود غیر مقیم باشندوں کی آمدنی کو گھٹا دیا جائے گا۔ اس مفروضہ کے تحت کہ جی این پی معاشی نمو کی طرف لے جاتی ہے۔ جی این پی ملک کی معاشی سرگرمی اور کارکردگی کا ایک پیمانہ ہے۔ جی این پی = جی ڈی پی + باہر سے خالص عامل آمدنی

growth rate: Shows the rate at which any variable grows over a period of time. This is the change value of variable as a ratio of initial value of the variable concerned. Growth rate is always with reference to a period of time for instance annual growth rate. A common example is growth rate of GDP or output. If the GDP in initial year (also called base year) is low and GDP in subsequent year is 108, then the annual growth rate of GDP equal to $\frac{108-100}{100} = .08$ or 8%

In general terms, growth rate of a variable Y equals

$$\frac{Y_t - Y_{t-1}}{Y_{t-1}} \times 100$$

where Y_t is value of Y in period t, Y_{t-1} is value of Y in period t-1 and multiplication by 100 is to give growth rate in percentage terms.

As long as growth rate is above 0, the variable is increasing at an increasing rate. When growth rate is equal to 0; the value of variable in both period is same. When the initial value of the variable is very small. Even a small increase can lead to high growth rates.

विकास दर: यह वह दर है जिस पर किसी भी चर में एक निश्चित समयावधि में

وڑھتی ہے۔ یہ چر میں परिवर्तन तथा संबंधित चर के प्रारंभिक मान का अनुपात है विकास दर सदा किसी समयावधि के संदर्भ में होती है- जैसे वार्षिक विकास दर। GDP तथा उत्पादन की विकास दर एक सामान्य उदाहरण है। यदि प्रारंभिक वर्ष (या आधार वर्ष) में GDP कम (100) है तथा अगले वर्ष में 108

है, तो GDP की वार्षिक वृद्धि दर $\frac{108-100}{100} = 0.8$ or 8% होगी।

सामान्य तौर पर, Y चर की विकास दर

$$\frac{Y_t - Y_{t-1}}{Y_{t-1}} \times 100$$

जहाँ,

Y_t , t अवधि में Y का मान है।

Y_{t-1} , (t-1) अवधि में Y का मान है। इसे 100 से गुणा करके विकास दर की प्रतिशत वृद्धि की गणना की जाती है।

जब विकास दर 0 (शून्य) से अधिक होती है, तो चर बढ़ती दर से बढ़ता है। जब वृद्धि दर शून्य होती है, तो दोनों समयावधियों में चर का मान समान होता है। जब चर का प्रारंभिक मान बहुत कम होता है, तो चर में छोटी सी वृद्धि से भी विकास की दर अधिक होती है।

شرح نمو: کسی مدت وقت (عام طور پر ایک سال) میں کسی متغیرہ (مثلاً قومی آمدنی، آبادی، سرمایہ کاری وغیرہ) کی فیصد تبدیلی۔ یہ کسی متغیرہ میں تبدیلی اور متعلقہ متغیرہ کی ابتدائی قدر کے درمیانی نسبت ہے۔ شرح نمو ہمیشہ کسی خاص مدت کے حوالے سے ہوتی ہے، مثلاً سالانہ شرح نمو، جی ڈی پی اور پیداوار کی شرح نمو۔ مثلاً قومی آمدنی کی شرح نمو درج ذیل فارمولے میں دی گئی ہے۔ جیسے سالانہ شرح نمو جی ڈی پی یا پیداوار کی شرح نمو ایک عام مثال ہے۔ اگر سال کے آغاز یا (اساسی سال) میں جی ڈی پی کم (100) ہے اور آئندہ سال میں 108 ہے تو جی ڈی پی کی سالانہ شرح نمو $\frac{108-100}{100} = 0.8$ یا 8% ہوگی۔

عام طور پر، Y کی متغیرہ شرح نمو تحسیب اس طرح کی جاتی ہے

$$\frac{Y_t - Y_{t-1}}{Y_{t-1}} \times 100$$

جہاں Y_t , t مدت اور Y کی قیمت ہے۔ Y_{t-1} , (t-1) میں Y کی قیمت ہے۔ اسے 100 سے ضرب دے کر شرح نمو کافی صدا اضافہ حاصل کیا جاسکتا ہے۔

جب شرح نمو⁰ (صفر) سے زیادہ ہوتی ہے تو متغیرہ اضافی شرح سے بڑھتا ہے۔ جب شرح نمو⁰ ہو جاتی ہے، تو دونوں متغیرہ مدت میں متغیرہ کی قیمت ایک جیسی ہوتی ہے۔ جب متغیرہ کی شروعاتی قیمت بہت کم ہوتی ہے، تو متغیرہ میں معمولی سے اضافے سے شرح نمو میں اضافہ ہوتا ہے۔

The Great Depression 1929: A severe worldwide economic slowdown in the decade preceding World War II. It originated in the U.S., with fall in the stock prices that began around September 4, 1929 culminating in the stock market crash on October 29, 1929 known as the Black Tuesday. From there, it soon spread to almost every country in the world. This phenomenon resulted in fall in the aggregate demand for goods and services, output, and widespread unemployment etc., causing slowdown in business activity and economic growth.

مہامندی (عالمی اقتصادی مہمندی)، 1929: دہائی کے بعد کی جنگ کے بعد کی دہائی میں تمام دنیا میں رونما ہونے والا سخت معاشی بحران۔ یہ امریکہ میں شروع ہوا جس کے نتیجے میں اسٹاک کی قیمتوں میں گراوٹ کا آغاز ہوا۔ یہ گراوٹ 4 ستمبر 1929 کو شروع ہوئی اور اس کا انجام 29 اکتوبر 1929 کو اس صورت میں ظاہر ہوا کہ اسٹاک بازار ڈھیر ہو گیا۔ اس تاریخ کو بلیک ٹیوزڈے (Black Tuesday) کے نام سے جانا جاتا ہے۔ یہ صورت حال امریکہ سے تمام دنیا میں پھیل گئی اور اس کے نتیجے میں اشیا، خدمات اور پیداوار کی مجموعی طلب میں گراوٹ آگئی، بے کاری اور بے روزگاری پھیل گئی اور اس طرح تجارتی سرگرمیاں اور معاشی نمودوں ٹھپ ہو گئے۔

سخت کساد بازاری 1929: دوسری عالمی جنگ کے بعد کی دہائی میں تمام دنیا میں رونما ہونے والا سخت معاشی بحران۔ یہ امریکہ میں شروع ہوا جس کے نتیجے میں اسٹاک کی قیمتوں میں گراوٹ کا آغاز ہوا۔ یہ گراوٹ 4 ستمبر 1929 کو شروع ہوئی اور اس کا انجام 29 اکتوبر 1929 کو اس صورت میں ظاہر ہوا کہ اسٹاک بازار ڈھیر ہو گیا۔ اس تاریخ کو بلیک ٹیوزڈے (Black Tuesday) کے نام سے جانا جاتا ہے۔ یہ صورت حال امریکہ سے تمام دنیا میں پھیل گئی اور اس کے نتیجے میں اشیا، خدمات اور پیداوار کی مجموعی طلب میں گراوٹ آگئی، بے کاری اور بے روزگاری پھیل گئی اور اس طرح تجارتی سرگرمیاں اور معاشی نمودوں ٹھپ ہو گئے۔

Hh

harvesting: The process of gathering matured crops from the fields after reaping. Income of rural families depends on harvesting of crops. Harvesting has social importance and is accompanied by seasonal celebrations such as harvest festivals in many regions.

फ़सल काटना: पकने के बाद खेतों से फ़सलों को काटकर इकट्ठा करने का प्रक्रमा। ग्रामीण परिवारों की आय फ़सलों की कटाई पर निर्भर करती है। फ़सल कटाई का सामाजिक महत्व है और इसके साथ मौसमी उत्सव मनाए जाते हैं, जैसे विभिन्न क्षेत्रों के फ़सल कटाई संबंधी त्यौहार।

फल की कٹائی: कھیتوں سے پکی ہوئی فصلوں کو کاٹ کر اکٹھا کرنا: دیہی خاندانوں کی آمدنی فصلوں کی کٹائی پر ہی منحصر ہوتی ہے۔ فصلوں کو کاٹ کر اکٹھا لینے کی سماجی اہمیت بہت زیادہ ہے اور مختلف مقامات پر بہت سے فصلی یا موسمی تیوہار اور جشن فصلوں کی کٹائی اور اکٹھا کرنے سے ہی وابستہ ہیں۔

head count ratio: Number of poor in proportion to total population.

व्यक्ति गणना अनुपात: कुल जनसंख्या के अनुपात में गरीबों की संख्या।

سرشاری تناسب: مجموعی آبادی کے تناسب میں غریبوں کی تعداد۔

hedging: Action on the part of a buyer or seller aimed at reducing risk and safeguarding his/her position against changes in business.

हेजिंग: जोखिम کم کرنے और व्यापार में परिवर्तनों के विरुद्ध अपनी स्थिति को सुरक्षित करने के लिए क्रेता अथवा विक्रेता की ओर से कार्यवाई।

پیش بندی: کسی بھی بیچنے یا خریدنے والے کا یا عامل جس کا مقصد تجارت میں رونما ہونے والی تبدیلیوں سے اپنی پوزیشن کا تحفظ کرنا اور خطرات کو کم کرنا ہوتا ہے۔

high powered money: Money issued by the monetary authority which is held as currency or reserves. An increase in high powered money leads to a multiple expansion of the money supply. That is why it is also known as the monetary base. (See also, Money Multiplier)

उच्च शक्ति मुद्रा: मौद्रिक प्राधिकरण द्वारा जारी की गई मुद्रा जिसे कंसी या कोषों के रूप में रखा जाता है। उच्च शक्ति मुद्रा की मात्रा में वृद्धि होने पर मुद्रा की पूर्ति में बहुगुणित (कई गुना) वृद्धि होती है। यही कारण है कि इसे मौद्रिक आधार भी कहा जाता है। (देखें, गुणक मुद्रा)

ہائی پاور منی: زر سے متعلق مقتدرہ کی طرف سے جاری کیا گیا پیسہ جسے کرنسی یا ریزرو کی شکل میں رکھا جاتا ہے۔ ہائی پاور پیسے میں اضافہ ہونے پر پیسے کی فراہمی کئی گنا بڑھ جاتی ہے۔ اس لیے اسے زری بنیاد (Monetary Base) بھی کہا جاتا ہے۔ (نیز دیکھیے:

زری ضارب)

high yielding variety seed (HYVS): Seeds developed to increase the production of crops. (See also, Green Revolution)

उच्च उपज किस्म वाले बीज: फ़सलों के उत्पादन की वृद्धि के लिए विकसित किये गए बीज। (देखें, हरित क्रांति)

زیادہ فصل والے بیج: فصلوں کی پیداوار بڑھانے کے لیے خاص طور پر تیار کیے گئے بیج۔ (نیز دیکھیے: سبز انقلاب)

histogram: A continuous frequency distribution represented diagrammatically. It consists of adjacent rectangles where the height of each rectangle is proportional to the frequency in the corresponding class interval. (See also, Frequency Polygon)

आयतचित्र: आरेख द्वारा प्रदर्शित सतत् आवृत्ति वितरण। इसमें आसन्न आयत होते हैं, जहाँ प्रत्येक आयत की ऊँचाई संगत वर्ग अंतराल में आवृत्ति के समानुपाती होती है। (देखें, आवृत्ति बहुभुज)

ہسٹوگرام: ڈائی گرام کی شکل میں پیش کیا جانے والا ایک مسلسل تعددی خاکہ۔ یہ متصل مستطیلوں پر مشتمل ہوتا ہے جن میں ہر مستطیل کی اونچائی تطابقی کلاس انٹرویل کی تعدد کمیتی کے تناسب میں ہوتی ہے۔ (نیز دیکھیے: تعددی کثیر الاضلاع)

horticulture: The science of cultivating fruits, vegetables, flowers, and/or ornamental plants.

उद्यान-विज्ञान: फलों, सब्जियों, फूलों और/अथवा सजावटी पौधों की खेती का विज्ञान

باغبانی: پھل، سبزیوں، پھول اور سجاوٹی پودوں کی کاشت کی سائنس۔

household Sector: Individuals and/or families as owner and supplier of the factors of production and consumer of final goods and services.

परिवार क्षेत्र: उत्पादन के कारकों के स्वामी और पूर्तिकर्ता तथा अंतिम वस्तुओं और सेवाओं के उपभोक्ता के रूप में व्यक्ति और/अथवा परिवार।

ہاؤس ہولڈ سیکٹر: افراد اور خاندان جن کی حیثیت مالک کی بھی ہو سکتی ہے، جو کسی پیداوار کے عوامل کے سپلائر بھی ہو سکتے ہیں اور جو آخری اشیاء اور خدمات کے صارف بھی۔

human capital: Skills which a person acquires through education, explicit training and/or experience, adding to his/her value for production.

मानव पूँजी: कौशल जो कोई व्यक्ति शिक्षा, स्पष्ट प्रशिक्षण और/अथवा अनुभव द्वारा प्राप्त करता है जो उत्पादन के लिए उसकी उपयोगिता में वृद्धि करता है।

انسانی سرمایہ: وہ مہارتیں جن کا کوئی شخص تعلیم، تربیت اور تجربے سے اکتساب کر لیتا ہے اور جن سے اس کی پیداوار کی قدر میں اضافہ ہوتا ہے۔

human development: Process of enlarging people's choices by way of provision or acquisition of better

quality of life through education, health care, and decent standard of living.

मानव विकास: शिक्षा، स्वास्थ्य देखभाल और रहन-सहन के उचित स्तर द्वारा जीवन की बेहतर गुणवत्ता की व्यवस्था अथवा प्राप्ति के माध्यम से लोगों के विकल्पों के विस्तार का प्रक्रम।

انسانی فروغ: تعلیم، صحت اور اعلا معیار زندگی کے ذریعے زندگی کی بہتر کوالٹی کو مہیا کر کے یا اس کا اکتساب کر کے لوگوں کی پسندنا پسند کے مواقع کو وسیع کرنے کا عمل۔

human development index (HDI): A composite index of outcome indicators to measure level of social and economic development of a country based on three dimensions: life expectancy at birth, mean years of schooling and literacy rate and standard of living. The HDI makes it possible to analyse the changes in development levels of different countries over time for the purpose of comparison.

HDI = (Education Index + Health Index + Standard of living Index)/3

मानव विकास सूचकांक (HDI): तीन आयामों- जन्म के समय जीवन की प्रत्याशा, विद्यालय में औसत वर्ष और साक्षरता दर तथा रहन-सहन के स्तर पर आधारित देश के सामाजिक तथा आर्थिक विकास के स्तर को मापने के परिणामी संकेतकों का समेकित सूचकांक। तुलना के उद्देश्य से समय के साथ विभिन्न देशों के स्तरों में परिवर्तनों का विश्लेषण करना मानव विकास सूचकांक सम्भव बनाता है।

मानव विकास सूचकांक = (शिक्षा सूचकांक + स्वास्थ्य सूचकांक + रहन-सहन के स्तर का सूचकांक)/3

انسانی فروغ کا اشاریہ: بوقت پیدائش امکان حیات، اسکولنگ کے اوسط سال، اور شرح خواندگی و معیار زندگی ایسے ابعاد ہیں جن کی بنیاد پر کسی ملک کی سماجی اور معاشی ترقی کی سطح کی پیمائش کے نتائج کا جامع اشاریہ تیار کیا جاتا ہے۔ یہ انسانی فروغ کا اشاریہ مختلف ملکوں کی ترقیاتی سطحوں میں وقتاً فوقتاً ہونے والی تبدیلیوں کے تجزیے کو ممکن بناتا ہے جس سے موازنے میں آسانی ہوتی ہے۔

(ایچ ڈی آئی = تعلیمی اشاریہ + صحت اشاریہ + معیار زندگی اشاریہ) / 3

human resource: Population of a country. Population is treated as an asset rather than liability. 'People as Resource' is a way of referring to a country's working people in term of their existing productive skills and abilities. (See also, Human Capital).

मानव संसाधन: किसी देश की जनसंख्या। जनसंख्या को दायित्व की अपेक्षा

परिसम्पत्ति माना जाता है। 'संसाधन के रूप में लोग' देश में काम करने वाले लोगों का उनके वर्तमान उत्पादक कौशलों और योग्यताओं के संदर्भ में उल्लेख करने का एक तरीका है। (देखें, मानव पूँजी)

انسانی وسائل: کسی ملک کی آبادی۔ آبادی کو ذمہ داری کے بجائے ایک اثاثہ سمجھا جاتا ہے جب ہم "وسیلے کے طور پر انسان" کی بات کرتے ہیں تو اس سے ہمارا مقصود یہ ہوتا ہے کہ وہ ملک کے لیے کام کرنے والے لوگ ہیں اور ان کے اندر پیداواری مہارتیں اور لیاقتیں ہیں۔ (نیز دیکھیے: انسانی سرمایہ)

Hume, David (1711–1776): An English economist who introduced several new ideas around which the "classical economics" of the 18th century was built. Some of his main ideas include; wealth consists not of money but of commodities, and the amount of money in circulation should be kept in relation to the amount of goods in the market. He also propounded that a low rate of interest is a symptom not of abundance of money, that no nation can keep exporting only for the purpose of gaining bullions (gold, silver) and that each nation has special advantages in terms of raw materials, climate, and skills.

ہیوم ڈیوڈ (1711–1776): ایک انگریز اर्थशास्त्री जि सने बहुत से नए विचार दिए जिनके आधार पर 18वीं शताब्दी के 'क्लासिकी अर्थशास्त्र' का निर्माण हुआ। उनके प्रमुख विचारों में सम्मिलित हैं, सम्पत्ति में मुद्रा नहीं बल्कि वस्तुएँ सम्मिलित होती हैं और परिचलन में मुद्रा की मात्रा को बाजार में वस्तुओं की मात्रा के अनुरूप रखना चाहिए। उन्होंने यह भी प्रस्तुत किया कि ब्याज की कम दर मुद्रा की प्रचुरता का लक्षण नहीं है, कि कोई भी देश मात्र बुलियन (सोना-चाँदी) प्राप्त करने के उद्देश्य से निर्यात जारी नहीं रख सकता और यह कि प्रत्येक देश के पास कच्चे माल, जलवायु और कौशल के रूप में विशिष्ट सुलाभ होते हैं।

ہیوم، ڈیوڈ (1711–1776): ایک انگریز ماہر معاشیات جس نے نئے نظریات سے روشناس کرایا۔ اٹھارویں صدی کی 'کلاسیکل اکنامکس' اسی کے نظریات پر مبنی ہے۔ اس کے کچھ نظریات اس طرح ہیں: دولت زر (Money) پر مشتمل نہیں ہوتی بلکہ اشیاء پر مشتمل ہوتی ہے اور جو زر رقم (Amount of Money) گردش میں ہے، اسے بازار کی اشیاء کی مقدار کے مطابق ہونا چاہیے۔ اس کا یہ بھی خیال تھا کہ سود کی کم شرح زری فراوانی کی علامت نہیں ہے۔ کوئی ملک صرف سونے چاندی کی اینٹوں کے لیے اپنی برآمد کو جاری نہیں رکھ سکتا اور یہ کہ خام مال، آب و ہوا اور مہارتوں سے ہر قوم کے اپنے خصوصی مفادات وابستہ ہوتے ہیں۔

income effect: (i) Change in optimal quantity demanded of goods due to change in income of a consumer. (ii) Change in optimal quantity demanded of goods due to change in the real income of the consumer which results from change in the price of good. *See also*, Real Income, Price Effect)

اندرمیان مانچتر: اندرمان وکروں کا سمूھ اथوا परिवार जिसमें उच्चतर اندरमान वक्र किसी व्यक्ति की संतुष्टि के उच्चतर स्तर को दर्शाता है।

بے نیازی نقشہ: بے نیازی نمیدوں کا مجموعہ جہاں اونچا بے نیازی نمیدہ خط کسی فرد کی تسکین کی اصلاح کو دکھاتا ہے۔

indirect tax: Tax imposed by government on goods and services, for example, sales tax, excise duty, value-added tax (VAT) etc. The burden of indirect tax can be passed on to consumers. It leads to increase in prices of goods and services.

اگرत्यक्ष کر: سرکار द्वारा वस्तुओं और सेवाओं पर लगाया जाने वाला कर जैसे बिक्री कर, उत्पादन शुल्क, अतिरिक्त मूल्य कर (वैट) आदि। अगरत्यक्ष कर का भार उपभोक्ताओं पर डाला जा सकता है। इससे वस्तुओं और सेवाओं की कीमतों में वृद्धि हो जाती है।

بالواسطہ ٹیکس: وہ ٹیکس جو حکومت کی طرف سے اشیاء اور خدمات پر لگایا جاتا ہے۔ مثال کے طور پر فروختی ٹیکس، ایکسائز ڈیوٹی، قدر اضافی ٹیکس (VAT) وغیرہ۔ بالواسطہ ٹیکس کا بوجھ صارفین پر بھی ڈالا جاسکتا ہے۔ اس سے اشیاء اور خدمات کی قیمتوں میں اضافہ ہوتا ہے۔

industrial policy: Regime of rules and regulations that speeds up the process of industrialisation in the economy. After independence, India has announced industrial policy in 1948, 1956, 1977, 1980 and 1991.

औद्योगिक नीति: नियमों तथा विनियमों की शासन-प्रणाली जो अर्थव्यवस्था में औद्योगीकरण की प्रक्रिया को गति देता है। स्वतंत्रता के पश्चात भारत ने 1948, 1956, 1977, 1980 तथा 1991 में औद्योगिक नीति घोषित की है।

صنعتی پالیسی: اصول و ضوابط کا وہ نظام جو کسی معیشت میں صنعت کاری کے عمل کو تیز کرتا ہے۔ آزادی کے بعد ہندوستان نے 1948, 1956, 1977, 1980 اور 1991 میں صنعتی پالیسی کا اعلان کیا۔

industrial revolution: System of production based on use of machinery and improved technology as a result of invention and innovation. Manual production was replaced by the machines on a large scale. It took place in Britain during 1775–1850.

औद्योगिक क्रांति: आविष्कार तथा नवप्रवर्तन के परिणामस्वरूप मशीनरी तथा उन्नत प्रौद्योगिकी के प्रयोग पर आधारित उत्पादन की पद्धति। हाथ से किए गए उत्पादन को बड़े पैमाने की मशीनों के द्वारा प्रतिस्थापित किया गया। यह ब्रिटेन में 1775–1850 के मध्य घटित हुई।

صنعتی انقلاب: اختراع و ایجاد کے نتیجے میں مشینری اور ترقی یافتہ ٹیکنالوجی کے استعمال پر مبنی پیداوار کا نظام۔ اس نظام کے تحت پیداوار کے عمل میں ہاتھوں کی محنت کے بجائے مشینوں کو مرکزیت دی گئی۔ یہ سلسلہ برطانیہ میں 1775–1850 کے دوران شروع ہوا۔

industrial sector: Secondary sector of an economy which includes manufacturing and construction.

औद्योगिक क्षेत्र: किसी अर्थव्यवस्था का द्वितीयक क्षेत्रक जिसमें विनिर्माण तथा निर्माण सम्मिलित हैं।

صنعتی زمرہ: کسی معیشت کا ثانوی سیکٹر جس میں مصنوعات اور تعمیرات شامل ہیں۔

industrialisation: Process that transforms a primitive and agrarian society to a modern and developed society through organised production based on science and technology.

औद्योगीकरण: एक प्रक्रम जो विज्ञान तथा प्रौद्योगिकी के आधार पर संगठित उत्पादन द्वारा किसी प्राचीन तथा कृषि प्रधान समाज को आधुनिक तथा विकसित समाज में रूपान्तरित करती है।

صنعت کاری: ایک ایسا عمل جو سائنس اور ٹکنالوجی پر مبنی منظم پیداوار کے ذریعے کسی قدیم یا زراعتی سماج کو ایک جدید اور ترقی یافتہ سماج میں تبدیل کر دیتا ہے۔

inequality: Disparity in the distribution of income and assets among individuals and groups within a society. It can also refer to disparity among regions within a country and between countries.

असमानता: किसी समाज में व्यक्तियों तथा समूहों के बीच आय तथा परिसम्पत्तियों के वितरण में असमानता। यह एक देश के विभिन्न क्षेत्रों तथा विभिन्न देशों के बीच असमानता का भी उल्लेख कर सकती है।

عدم مساوات: کسی معاشرے میں افراد اور سماج کے درمیان آمدنی اور اثاثوں کی تقسیم میں تفاوت۔ کسی ملک کے مختلف خطوں اور مختلف ملکوں کے درمیان تفاوت بھی عدم مساوات کہلاتا ہے۔

infant mortality rate: Number of deaths of infants under one year per 1,000 live births in the given year.

शिशु मृत्यु दर: किसी दिए हुए वर्ष में जन्में एक वर्ष से कम आयु वाले 1,000 जीवित शिशुओं में मरने वाले शिशुओं की संख्या।

نوزائیدہ شرح اموات: کسی مقررہ سال میں 1,000 پیدا ہونے والے ایک سال سے کم عمر کے بچوں کی اموات کی تعداد۔

inferior goods: A good whose demand goes down as the individual's income rises and vice versa, other things remaining the same. It has negative income effect.

निम्नस्तरीय वस्तुएँ: कोई वस्तु, अन्य बातें समान रहने पर जिसकी मांग व्यक्ति की आय बढ़ने पर कम हो जाती है तथा इसके विपरीत भी। इसमें ऋणात्मक आय प्रभाव होता है।

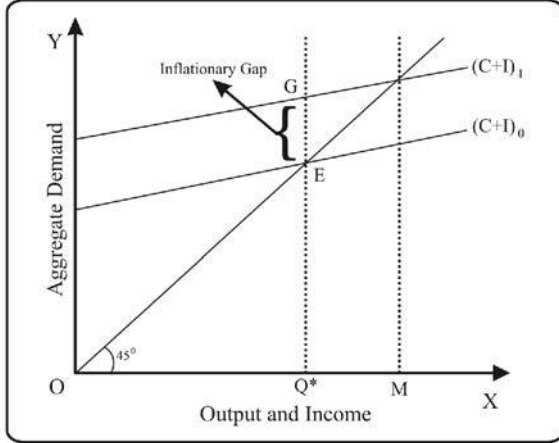
ادنی اشیاء: ایسی شے جس کی مانگ افراد کی آمدنی بڑھنے سے گھٹ جاتی ہے اور اس کے برعکس، جب کہ باقی چیزیں یکساں رہیں، اس سے آمدنی پر منفی اثر پڑتا ہے۔

inflation: Continuous rise in the general level of prices of goods and services in an economy over a period of time.

मुद्रास्फीति: एक समयावधि में किसी अर्थव्यवस्था में वस्तुओं और सेवाओं के सामान्य कीमत स्तर में सतत वृद्धि।

افراط زر: کسی معیشت میں ایک مدت تک اشیا اور خدمات کی قیمتوں میں مسلسل اضافہ۔

inflationary gap: The amount by which the actual aggregate demand exceeds the level of aggregate demand, required to establish the full employment equilibrium. Inflationary gap is a measure of the amount of the excess of aggregate demand at the level of full employment. (See also, Excess Demand)

Inflationary gap

سफीتی انتہا: पूर्ण रोजगार संतुलन स्थापित करने के लिये आवश्यक वास्तविक समग्र मांग की वह मात्रा जो समग्र मांग के स्तर से अधिक होती है। सफीति अन्तराल पूर्ण रोजगार के स्तर पर समग्र मांग की मात्रा की अधिकता का माप है। (देखें, आधिक्य मांग)

افراطی وقفہ: یہ مکمل روزگار توازن قائم کرنے کے لیے حقیقی مجموعی مانگ کی وہ مقدار جو مجموعی مانگ کی سطح سے بڑھ جاتی ہے۔ افراطی وقفہ مکمل روزگار کی سطح پر مجموعی مانگ کی مقدار کی کثرت کی پیمائش کرتی ہے۔ (نیز دیکھیے: زائد مانگ)

informal sector: The informal sector may be broadly characterised as consisting of producing units operating with little or no division between labour and capital as factors of production. These units often operate at a low level of technology and the primary objective is employment generation. Those employed in this sector do not have benefits such as paid leave, retirement benefits, etc. In India almost the entire agricultural sector and large number of units industrial and services sector fall in informal sector. An overwhelming majority of people in India are employed in the informal sector.

انہیپچارک क्षेत्रक: मुख्य रूप से उन उत्पादक इकाइयों से बना है जिनमें उत्पादन के साधनों श्रम व पूंजी में नगण्य या कोई अन्तर नहीं होता। ये इकाइयाँ अक्सर निम्नस्तरीय तकनीक का उपयोग करती हैं तथा इनका मुख्य उद्देश्य रोजगार का सृजन है। इस तरह की इकाइयों में लगे कर्मचारियों को प्रदत्त अवकाश, अवकाश प्राप्ति लाभ जैसी सुविधाएँ नहीं मिलती। समस्त कृषि क्षेत्र

तथा औद्योगिक व सेवा क्षेत्रक की बहुत सारी इकाइयाँ अनौपचारिक क्षेत्रक के दायरे में आते हैं। भारत में अधिकांश लोग अनौपचारिक क्षेत्रक में कार्यरत हैं।

غیر رسمی سیکٹر: غیر رسمی سیکٹر بنیادی طور پر ان پیداواری اکائیوں سے تشکیل پاتا ہے جن میں پیداواری ذرائع کے طور پر محنت اور سرمائے کے درمیان برائے نام فرق یا کوئی فرق نہیں ہوتا۔ یہ اکائیاں اکثر پست سطح کی تکنالوجی استعمال کرتی ہیں اور ان کا بنیادی مقصد روزگار پیدا کرنا ہوتا ہے۔ اس طرح کی اکائیوں میں شریک کارکنوں کو ادائیگی یافتہ چھٹی، رٹائرمنٹ پر ہونے والے فوائد جیسی سہولتیں نہیں ہوتیں۔ ہندوستان میں تمام تزرعی سیکٹر اور صنعتی و خدمات سیکٹر کی بہت سی اکائیاں غیر رسمی سیکٹر میں شامل ہیں۔ ہندوستان میں بیشتر لوگ غیر رسمی سیکٹر میں کام کرتے ہیں۔

initial public offer (IPO): Initial sale of shares by a company to the public.

آرہیک ساروونیک پرستارو: किसी कम्पनी द्वारा जनता को अंशों की आरहिक बिक्री।

ابتدائی عوامی پیش کش: کسی کمپنی کی طرف سے عوام کے لیے حصص کی ابتدائی فروخت۔

input: Resource used in the process of production. Land, labour, capital and entrepreneurship are called primary inputs/factors of production. Raw materials are called secondary inputs.

آगत: उत्पादन में प्रयोग किये जाना वाला संसाधन। भूमि, श्रम, पूंजी तथा उद्यमशीलता उत्पादन के प्राथमिक आगत/कारक कहलाते हैं। कच्चे माल को द्वितीय आगत कहते हैं।

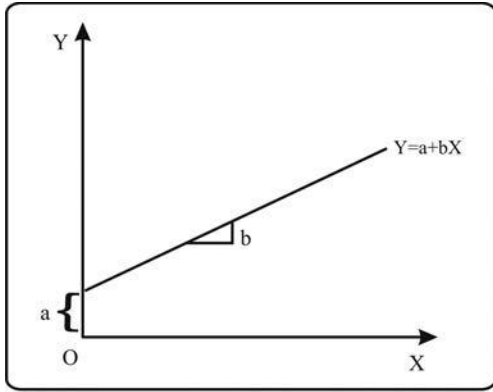
ماوخل: پیداوار کے عمل میں استعمال میں آنے والا وسیلہ۔ قطعہ زمین، محنت، سرمایہ اور کاروبار پیداوار کے بنیادی وسیلہ جاتی عوامل ہیں۔ خام مال ثانوی وسیلہ جاتی عوامل ہے۔

insurance: A contract for getting compensation against unforeseen events such as fire, accident, causality/death, crops failure, theft etc., on payment of premium made by the buyer of the insurance (insured) to the seller of the insurance (insurer). The document laying down the terms and conditions of such contract is called insurance policy.

बीमा: बीमा के क्रेता (बीमादार) द्वारा बीमा के लिए विक्रेता (बीमाकर्ता) को प्रीमियम का भुगतान करने पर अप्रत्याशित घटनाओं जैसे, अग्नि, दुर्घटना, हताहत मृत्यु, होने पर फसल के नष्ट होने पर, चोरी आदि होने पर क्षतिपूर्ति प्राप्त करने के लिये एक संविदा। वह प्रलेख जिसमें ऐसी संविदा की निबंधन तथा शर्तें दी जाती हैं, बीमा पॉलिसी कहलाती है।

بیمہ: بیمہ کے خریدار کے ذریعے بیمہ فروخت کار کو پر بیمہ کی ادائیگی پر ناپیدہ حادثات یا حالات (جیسے آگ لگ جانا، حادثہ ہو جانا، فصل کا برباد ہو جانا، چوری وغیرہ) پیش آنے پر بیمہ فروخت کنندہ سے معاوضہ وصول کرنے کا معاہدہ۔ وہ معاہدہ نامہ جس میں اس معاہدے کی شرائط درج ہوتی ہیں بیمہ پالیسی کہلاتا ہے۔

intercept: The constant value added to the dependent variable when it is expressed as a function of independent variable. $Y = a + bX$, where Y is the dependent variable and X is the independent variable, “a” is the intercept co-efficient and “b” is the slope co-efficient. Intercept can take any positive or negative value.

Intercept ‘a’

اُنت: **خंड:** परतंत्र चर में जोड़ा गया स्थिर मान, जब इसे स्वतंत्र चर के फलन के रूप में व्यक्त किया गया हो। $Y = a + bX$, जहां Y परतंत्र चर और X स्वतंत्र चर, “a” अंत: खंड गुणांक और “b” ढलान गुणांक है। अंत: खंड का धनात्मक अथवा ऋणात्मक कोई भी मान हो सकता है।

تقاطع: منحصر متغیرہ میں جوڑا گیا مساوی قدر، جب اسے غیر منحصر متغیرہ کے نتیجے کے طور پر ظاہر کیا گیا ہو۔ $Y = a + bX$ ، جب کہ Y منحصر متغیرہ اور X غیر منحصر متغیرہ ہے، “a” تقاطع ضریب ہے اور “b” ڈھلان کا ضریب ہے تقاطع کا قدر مثبت اور منفی ہو سکتا ہے۔

interest: (i) The price paid for the use of capital by users to its owner. (ii) Amount paid to lender by the borrower for the use of loan.

ب्याج: (i) उपयोगकर्ता द्वारा पूंजी के उपयोग के लिये उसके स्वामी को भुगतान की गई कीमती (ii) ऋणी द्वारा ऋण के उपयोग के लिये ऋणदाता को भुगतान की गई राशि।

سود: (i) وہ قیمت جو سرمایے کا استعمال کرنے کے لیے اس کے استعمال کاروں کے ذریعے مالکوں کو ادا کی جائے۔ (ii) وہ رقم جو قرض لینے والا قرض دہندہ کو قرض استعمال کرنے کے لیے ادا کرتا ہے۔

intermediaries: (i) Individuals or agencies that act as link between two transacting parties, for example, brokers, commission agents, etc. (ii) Zamindars who collected land revenue during British period for the government.

बिचौलिए: (i) व्यक्ति या एजेंसियां जो लेन-देन करने वाले पक्षों के बीच कड़ी का कार्य करते हैं, उदाहरण के लिए, दलाल, कमीशन एजेंट, आदि (ii) जमींदार

जो ब्रिटिश काल में सरकार के लिए भू-राजस्व एकत्र करते थे।

ثالث: (i) وہ افراد یا ایجنسیاں جو لین دین کرنے والے فریقوں کے درمیان رابطے کا کام کرتے ہیں۔ مثلاً دلال، کمیشن ایجنٹ وغیرہ۔ (ii) وہ زمین دار جو برطانوی دور میں حکومت کے لیے زمین کا لگان وصول کرتے تھے۔

International Labour Organisation (ILO): Founded in 1919 as an international organisation responsible for drawing up and overseeing international labour standards. It became a part of the United Nations in 1946. ILO brings together representatives of governments, employers and workers to jointly shape policies and programmes for improving labour working conditions.

اُنتارا قُطُوبی شرم سَنگٹن: इसकी स्थापना 1919 में अंतराष्ट्रीय श्रम मानकों को तैयार करने और उनका निरीक्षण करने के लिए उत्तरदायी अंतराष्ट्रीय संगठन के रूप में हुई। यह 1964 में संयुक्त राष्ट्र का एक अंग बनी। अंतराष्ट्रीय श्रम संगठन श्रमिकों की कार्य दशा को सुधारने के लिए सरकारी प्रतिनिधियों, नियोजकों और श्रमिकों को साथ लेकर नीतियां और कार्यक्रम बनाता है।

بین الاقوامی محنت تنظیم (ILO): یہ تنظیم 1919 میں قائم ہوئی تھی۔ یہ ایک بین الاقوامی تنظیم تھی جس کا مقصد محنت کے بین الاقوامی معیارات کو تشکیل دینا اور ان کی نگرانی کرنا تھا۔ یہ تنظیم 1946 میں اقوام متحدہ کا حصہ بن گئی۔ آئی ایل او میں حکومتوں، آجروں، کارکنوں کے نمائندوں کو ایک ساتھ مل بیٹھنے کا موقع ملتا ہے تاکہ وہ مزدوروں کے کام کرنے کے حالات سدھارنے کے لیے مشترکہ پالیسیاں اور پروگرام مرتب کر سکیں۔

inter-state disparity: The difference between two or more states with respect to certain characteristic of the economic development such as per capita income, state domestic product, infrastructure, literacy rate, sex ratio, etc.

اُنتارا رُجُوبی اُسمانیتا: دو یا دو سے अधिक राज्यों में आर्थिक विकास की कुछ विशेषताओं जैसे प्रति व्यक्ति आय, राज्य के घरेलू उत्पाद, आधारीक संरचना, साक्षरता दर, स्त्री-पुरुष अनुपात आदि के सन्दर्भ में अंतर।

بین ریاستی تفاوت: معاشی ترقی کی کچھ خصوصیات جیسے فی کس آمدنی، ریاستی مقامی پیداوار، بنیادی ڈھانچہ، شرح خواندگی اور جنسی تناسب وغیرہ کے حوالے سے دو یا زیادہ ریاستوں کے درمیان تفاوت۔

inventory: Stock of raw materials, semi-finished goods and finished goods with producer at any particular point of time.

مال سَچِی (ڈِوِٹری): किसी निश्चित समय पर, उत्पादक के पास कच्चे माल, अर्ध-निर्मित तथा निर्मित माल का स्टॉक।

ذخیرہ فہرست: کسی مقررہ وقت پر پیدا کار کے پاس موجود خام مال، نیم تیار اور تیار مال کا ذخیرہ۔

investment: Investment in economics refers to new additions to the existing capital stock. Investment is a flow concept (measured over a period of time) which increases the stock of capital (usually measured at a given point of time). We note that for an economy, the term investment does not include purchase of financial assets. (See also, Financial Assets).

निवेश: अर्थशास्त्र में निवेश पूंजी के विद्यमान स्टॉक में परिवर्तन को निवेश कहते हैं। निवेश एक प्रवाह धारणा (समय की एक अवधि में मापित) है जो पूंजी (समय के एक बिन्दु पर मापित) में वृद्धि को दर्शाता है। यहाँ यह ध्यान रखना चाहिये कि निवेश में वित्तीय संपत्ति की खरीद को शामिल नहीं किया जाता। (देखें, वित्तीय परिसंपत्तियाँ)

सرمایہ کاری: سرمایے کے موجودہ ذخیرے میں نئے اضافوں کو سرمایہ کاری کہا جاتا ہے۔ یہ ایک رواں تصور (Flow Concept) ہے (جس کی پیمائش ایک خاص مدت کے دوران کی جاتی ہے) جس میں سرمایے کے ذخیرے میں اضافہ ہوتا ہے (جس کی پیمائش کسی مقررہ وقت پر کی جاتی ہے)۔ کسی معیشت میں سرکاری اصطلاح میں مالیاتی اثاثوں کی خریداری شامل نہیں ہے۔ (نیز دیکھیے: مالیاتی اثاثے)

investment bank: A financial institution which purchases new issues of shares/equities and bonds of companies and sells them to public in small parcels.

निवेश बैंक: एक वित्तीय संस्था जो कंपनियों के नए जारी किए गए नए शेयर/इक्विटी तथा बॉण्ड खरीदती है तथा उन्हें जनता को छोटी इकाइयों में बेचती है।

سرمایہ کاری بینک: ایک ایسا مالی ادارہ جو نئے جاری کردہ حصص، ایکویٹیز اور کمپنیوں کے بانڈ خریدتا ہے اور انہیں چھوٹے حصوں میں عوام کو فروخت کرتا ہے۔

Investment multiplier: This shows the impact of change in investment on output. When autonomous investment increases by one unit equilibrium output increases by a multiple of the increase. It is denoted as $\Delta Y / \Delta I$ where ΔY = change in output and ΔI = change in autonomous investment.

In the simplest case, it is equal to $1/1-C$ where C = marginal propensity to consume.

निवेश गुणक: यह उत्पादन पर निवेश में परिवर्तन का प्रभाव दर्शाता है। जब स्वतंत्र निवेश में इकाई वृद्धि होती है, तो संतुलित उत्पादन में कई गुना वृद्धि होती है। इसे $\Delta Y / \Delta I$ द्वारा अंकित किया जाता है जहाँ ΔY = उत्पादन में परिवर्तन, तथा ΔI = स्वतंत्र निवेश में परिवर्तन सरलतम स्थिति में, यह $1/1-C$ के बराबर होता है जहाँ C = उपभोग की सीमान्त प्रवृत्ति होती है।

سرمایہ کاری ضارب: اس سے پیداوار پر سرمایہ کاری میں تبدیلی کا اثر ظاہر ہوتا ہے۔ جب آزادانہ سرمایہ کاری میں ایک اکائی اضافہ ہوتا ہے تو متوازن پیداوار میں کئی گنا اضافہ ہوتا ہے۔ اسے $\Delta Y / \Delta I$ کے ذریعہ ظاہر کیا جاتا ہے جہاں ΔY حاصل میں

تبدیلی اور ΔI = سرمایہ کاری کی مقدار میں تبدیلی ہے۔ عام حالت یہ $1/1-C$ کے برابر ہوتا ہے جہاں C = صارفیت کی حاشیائی صلاحیت ہے۔ (مزید وضاحت کے لیے دیکھیے حاصل ضارب)۔

invisible hand: Automatic adjustment of forces of demand and supply in the market to determine equilibrium price and the quantity of the goods without government or any external intervention. This term was used by Adam Smith to explain the working of the market mechanism /free market.

अदृश्य शक्ति: सरकार अथवा किसी अन्य बाह्य हस्तक्षेप के बिना वास्तु की संतुलन कीमत तथा संतुलन मात्रा के निर्धारण के लिये बाज़ार में मांग और पूर्ति की शक्तियों स्वचालित समायोजना यह पद एडम स्मिथ द्वारा बाज़ार तंत्र/स्वतंत्र बाज़ार की कार्य प्रणाली को समझाने के लिये प्रयोग किया गया।

نادیدہ طاقت: حکومت کی یا کسی بھی خارجی مداخلت کے بغیر بازار میں قیمتوں کے توازن اور اشیا کی مقدار کو برقرار رکھنے میں مانگ اور رسد کی قوتوں کی خود بخود ہم آہنگی ہوتی ہے۔ یہ اصطلاح سب سے پہلے آدم اسمتھ نے بازار کے خود کار عمل آزاد بازار کے عمل کی وضاحت کرنے کے لیے استعمال کی تھی۔

invisibles: Refers to trade in services. This includes both factor income (payment for inputs-investment income, that is, the interest, profits and dividends on one country's assets abroad minus the income foreigners earn on assets they own in India) and non-factor income (shipping, banking, insurance tourism, software services, etc.)

अदृश्य मदें: अभिप्राय सेवाओं के व्यापार से है। इसमें साधन आय (आगतों के निवेश पर प्राप्त आय, अर्थात् विदेशों में एक देश की संपत्तियों पर प्राप्त आय अर्थात् ब्याज, लाभ व लाभांश में से विदेशियों द्वारा भारत में संपत्ति पर अर्जित आय को घटाकर प्राप्त आय) तथा गैर-साधन आय (जैसे जहाजरानी, बैंकिंग, बीमा, पर्यटन, सॉफ्टवेयर सेवाएँ आदि)।

نادیدہ مدیں: اس سے مراد خدمات کی تجارت ہے۔ اس میں عوامل کی آمدنی (مادخلوں کی سرمایہ کاری سے ہونے والی آمدنی یعنی غیر ملکوں میں کسی ملک کے اثاثوں سے حاصل شدہ آمدنی یعنی سود کا منافع میں سے غیر ملکوں کے ذریعے ہندوستان میں اثاثوں پر ہونے والی آمدنی کو کم کر کے حاصل ہونے والی آمدنی) اور غیر عوامل آمدنی (جہاز رانی، بینک کاری، بیمہ، سیاحت سافٹ ویئر خدمات) شامل ہیں۔

isocost: A line/curve showing various combinations of two factor inputs that are purchased at their given market prices, so that total cost to the firm is always the same. It is given in the following equation:

$$C = wL + rK$$

Where

C = total cost

Jj

j-curve: As a result of a depreciation or devaluation, imports prices rise and export prices fall immediately. This worsens the balance of payments in the short run. In the long run, as a result of expansion in exports, BOP situation improves. The shape 'J' indicates the worsening BOP in the short run and a recovery in the long run.

जे-वक्र: मूल्य ह्रास या अवमूल्यन के परिणामस्वरूप, आयात मूल्य तुरंत बढ़ जाते हैं और निर्यात मूल्य घट जाते हैं। यह अल्प-काल में भुगतान-संतुलन को बुरी आयात में पहुँचा देता है। आयात के विस्तार के परिणामस्वरूप भुगतान-संतुलन की स्थिति में सुधार होता है। आकृति 'J' अल्प-काल में भुगतान-संतुलन की बुरी अवस्था तथा दीर्घ-काल में इसमें सुधार का द्योतक है।

जे-خط: फ्रसودگی اور کم قدری کے نتیجے میں درآمد قیمتوں میں فوراً اضافہ ہو جاتا ہے اور برآمد قیمتیں کم ہو جاتی ہیں۔ یہ مختصر وقفہ میں توازن ادائیگی بری حالت میں پہنچا دیتا ہے۔ برآمد میں اضافے کے نتیجے میں حالت میں بہتری آتی ہے۔ شکل 'J' مختصر وقفہ میں توازن ادائیگی کی خراب حالت اور طویل عرصہ میں اس میں بہتری کی علامت ہے۔

joint account: Shared account between two or more individuals, who have a legal right and obligation in the account.

संयुक्त खाता: दो या अधिक व्यक्तियों का साझा खाता, जिनके खाते में कानूनी अधिकार और दायित्व होते हैं।

مشترک کھاتہ: دو یا دو سے زیادہ لوگوں کا مشترک کھاتہ، جن کے کھاتے میں قانونی حقوق اور ذمہ داریاں شامل ہوتے ہیں۔

joint credit: Sharing of credit between two or more persons with common pool of incomes and assets. The persons have equal responsibilities for paying the debt.

संयुक्त ऋण: आय और संपत्तियों की साझेदारी के साथ दो या अधिक व्यक्तियों द्वारा ऋण की साझेदारी। व्यक्तियों का ऋण के भुगतान में संयुक्त दायित्व होता है।

مشترک قرض: آمدنی اور اثاثے کی حصہ داری کے ساتھ دو یا دو سے زیادہ لوگوں کے ذریعے قرض کی حصہ داری۔ قرض کی ادائیگی لوگوں کی مشترک ذمہ داری ہوتی ہے۔

joint demand: Demand for two or more commodities or factors of production that are used together so that a change in demand of one will be reflected in the demand for the other. For example demand for shoe and leather, tea and sugar.

संयुक्त माँग: दो या अधिक वस्तुओं या उत्पादन के कारकों की माँग, जो एक साथ उपयोग में आते हैं, ताकि एक की माँग में परिवर्तन दूसरे की माँग में प्रतिबिंबित होता है। उदाहरण के लिए जूते और चमड़े, चाय और चीनी की माँग।

مشترک مانگ: دو یا دو سے زیادہ اشیاء یا پیداوار کے عوامل کی مانگ، جو ایک ساتھ استعمال میں آتے ہیں، تاکہ ایک کی مانگ میں تبدیلی دوسرے کی مانگ میں منعکس ہوتی ہے۔ مثال کے طور پر جوتے اور چمڑے، چائے اور چینی کی مانگ۔

joint production: Commodities that are produced in such a way that a change in the output of one of them involves a change in output of the other. For example, in refining crude oil into petrol, fuel oil and other heavy oils, limits are set on the relative proportion of each product that can be achieved. Other examples are wool and sheep, gas and coke etc.

संयुक्त उत्पादन: एक उत्पादन प्रक्रम, जिसके द्वारा साझे निवेशों से एक से अधिक वस्तुओं का उत्पादन किया जाता है। उदाहरण के लिए, कच्चे तेल का पेट्रोल, ईंधन तेल और अन्य भारी तेलों में परिष्करण।

مشترک پیداوار: ایک پیداواری عمل جس کے ذریعے مشترک سرمایہ کاری سے ایک سے زیادہ اشیاء کی پیداواری جاتی ہے۔ مثال کے طور پر کپتے تیل کا پٹرول، ایندھن تیل اور دیگر خام تیلوں کی تخلیص۔

joint stock company: A legal entity formed under the Indian Companies Act, whose capital is divided into shares or stocks of certain denominations subscribed by shareholders.

संयुक्त स्टॉक कंपनी: भारतीय कंपनी अधिनियम के अंतर्गत गठित एक विधिक इकाई, जिसकी पूंजी शेयरधारकों द्वारा अभिमत निश्चित मूल्य के शेयरों या स्टॉकों में विभाजित होती है।

مشترک اسٹاک کمپنی: ہندوستانی کمپنی ایکٹ کے تحت تشکیل شدہ ایک قانونی تنظیم جس کا سرمایہ حصص میں یا حصص داروں کے ذریعے خریدے گئے منظور شدہ رقوم کے حصص تقسیم ہوتا ہے۔

joint supply: The supply condition when inputs are produced jointly. If two or more goods are produced by the same process in completely inflexible proportions, there is no supply curve for each goods separately, but for a fixed combination of two goods.

संयुक्त आपूर्ति: आपूर्ति स्थिति जब वस्तुएँ एक ही उत्पादन प्रक्रम से संयुक्त रूप से उत्पादित की जाती हैं। यदि दो या अधिक वस्तुओं का उत्पादन एक ही प्रक्रम से पूर्णतया अपरिवर्तनीय अनुपातों में किया जाता है, तो प्रत्येक वस्तु के लिए अलग से कोई आपूर्ति वक्र न होकर यह दो या अधिक वस्तुओं के निश्चित संयोजन के लिए होता है।

مشترک رسد: حالت رسد جب اشیاء پیداوار کے ایک ہی عمل سے مشترک طور پر تیار کی جاتی ہیں۔ اگر دو یا دو سے زیادہ اشیاء کی پیداوار ایک ہی عمل سے پوری طرح تغیرنا پذیر تناسب میں ہوتی ہے تو ہر شے کے لیے الگ سے کوئی خط رسد نہ ہو کر یہ دو یا زیادہ اشیاء کے

طے شدہ مجموعے کے لیے ہوتا ہے۔

joint venture: A particular business activity undertaken by two or more organisations or companies who share the risk, cost, capital and profit, etc. till the end of the project.

سंयوکت उपक्रम: एक विशेष व्यावसायिक क्रियाकलाप जो दो या अधिक संगठनों / कंपनियों द्वारा किया जाता है, जो परियोजना की समाप्ति तक जोखिम, लागत, पूंजी, लाभ, इत्यादि सहभागी होते हैं।

مشترکہ کاروبار: دو یا زیادہ تنظیموں یا کمپنیوں کے ذریعے کی گئی کوئی خاص کاروباری سرگرمی جو پروجیکٹ کے خاتمے تک جو کھم، لاگت، سرمایہ اور منافع میں شریک ہوتی ہیں۔

junk bonds: Lower rated corporate or municipal bonds which offer high rate of interest and also involve higher

risk. These are more volatile in nature than high rated bonds. These are also termed as “Low rated, high yield bonds”.

جंक بونڈ (घटिया बंधपत्र): निम्न श्रेणी कंपनी या नगर-निगम बॉण्डो जो अधिक ब्याज दर वाले होते हैं, परंतु अधिक जोखिम वाले भी होते हैं। ये उच्च श्रेणी के बॉण्डों की तुलना में अधिक अस्थिर होते हैं। इन्हें निम्न श्रेणी के उच्च बॉण्ड भी कहते हैं।

جنگ بانڈ: ادنیٰ سطح کی کمپنی یا میونسپل بانڈ جو زیادہ شرح سود والے ہوتے ہیں لیکن زیادہ جو کھم والے بھی ہوتے ہیں۔ یہ اعلیٰ سطحی بانڈ کے مقابلے میں زیادہ غیر یقینی ہوتے ہیں۔ انہیں 'ادنیٰ سطح کے زیادہ منافع بخش بانڈ' (Low Rated, High Yield Bonds) بھی کہتے ہیں۔

labour: Physical and mental exertion or effort by human beings involving sacrifice of leisure, for remuneration, to create goods and services. In economics, it is regarded as a factor of production. It is not possible to undertake production without labour.

श्रम: वस्तुओं और सेवाओं का सृजन करने के लिए अवकाश के क्षणों का त्याग करके पारिश्रमिक के लिए किया गया शारीरिक और मानसिक परिश्रम या प्रयास। अर्थशास्त्र में, उत्पादन के कारकों में यह प्रमुख कारक है। बिना श्रम के उत्पादन करना सम्भव नहीं है।

मजदूर: معاوضے کے لیے اپنے خالی اوقات قربان کر کے جسمانی اور دماغی محنت یا کوشش کرنا تاکہ راشیا اور خدمات کی پیداوار ہو سکے۔ معاشیات کے اندر یہ پیداوار کا ایک اہم عامل (Factor) ہے۔

labourer: A person who sells labour. A labourer may be skilled or un-skilled.

श्रमिक: श्रम का विक्रय करने वाला व्यक्ति कोई श्रमिक कुशल या अकुशल हो सकता है।

मजदूर: ایسا شخص جو اپنی محنت مہیا کرتا ہے۔ محنت کش مزدور ہنرمند بھی ہو سکتا ہے اور غیر ہنرمند بھی۔

labour-intensive: Any production process where larger proportion of labour in comparison to capital is required to produce. For example, agriculture and handicraft industry in India.

श्रम-प्रधान: उत्पादन की वह प्रक्रिया जिसमें उत्पादन के लिए पूँजी की तुलना में अधिक अनुपात में श्रमिकों की आवश्यकता होती है। उदाहरण के लिए, भारत में कृषि और हस्तशिल्प उद्योग।

मजदूर: کوئی بھی ایسا پیداواری عمل جس میں پیداوار کے لیے سرمایہ کے مقابلے میں محنت کا تناسب زیادہ ہو۔ مثال کے طور پر ہندوستان میں زراعت اور دستی مصنوعات کی صنعت۔

land: All natural resources on, below or above the earth surface. Although it is a free gift of nature. But it earns a rent due to scarcity of supply.

भूमि: भूतल पर, उसके नीचे या ऊपर सभी प्राकृतिक संसाधन। यह प्रकृति का निःशुल्क उपहार है। लेकिन इसकी पूर्ति दुर्लभ होने के कारण भूमि पर लगान प्राप्त होता है।

زمین: سطح زمین سے اوپر اور اس کے اندر تمام طبعی و فطری وسائل۔ گو یہ قدرت کا عیش بہا عطیہ ہے لیکن رسد کی کمی کی وجہ سے کرایہ دینا ہوتا ہے۔

land ceiling: Restriction (upper limit) imposed by government on the quantity of land that a person can

own as private property. Such restrictions are imposed through government legislation to reduce inequality in society and to protect the interest of tenants and agricultural workers. It differs from state to state in India. Land Ceiling Act has not been very effective in practice.

भूमि की उच्चतम सीमा: निजी संपत्ति के रूप में किसी व्यक्ति/फर्म के स्वामित्व में सरकार द्वारा भूमि की मात्रा पर लगाया गया प्रतिबंध (अधिकतम सीमा)। ऐसे प्रतिबंध समाज में असमानता को कम करने और काश्तकारों एवं कृषि श्रमिकों के हितों की रक्षा के लिए सरकार का कानून के द्वारा लगाए जाते हैं। भारत में अलग-अलग राज्यों में यह अलग-अलग है। भूमि की उच्चतम सीमा विधेयक वास्तव में बहुत प्रभावकारी सिद्ध नहीं हुआ है।

اراضی حد بندی: زمین کی ملکیت پر حکومت کے ذریعے لگائی گئی حد بندی (اوپری حد)۔ یعنی کوئی شخص یا فرم نجی جائداد کے طور پر کتنی زمین رکھ سکتا ہے۔ حکومت اس طرح کی پابندیاں سرکاری قوانین کے ذریعے لگاتی ہے تاکہ سماج میں نابرابری کم ہو اور کرایہ داروں اور زرعتی مزدوروں کے مفادات کا تحفظ ہو سکے۔ ہندوستان میں اس قسم کی پابندیاں الگ الگ ریاستوں میں الگ الگ نوعیت کی ہیں۔ زمین کی اوپری حد کے سلسلے کا قانون بہت زیادہ مؤثر نہیں ہے۔

land reform: Practices intended to change pattern of land ownership in a country so as to reduce inequalities. This generally involves redistribution of land, abolition of intermediaries, tenancy reform, ceiling on land holding, consolidation of land holding and cooperative farming, etc. through legislation or administrative arrangements.

भूमि सुधार: असमानताओं को कम करने के लिए भूमि के स्वामित्व के ढाँचे को बदलने के लिए किए गए उपाय। सामान्यतया: इसके अंतर्गत वैधानिक या प्रशासनिक व्यवस्थाओं द्वारा भूमि का पुनर्वितरण, मध्यस्थों का उन्मूलन, काश्तकारी सुधार, जोतों की उच्चतम सीमा निर्धारण, जोतों की चक्रबंदी और सहकारी कृषि आदि शामिल होते हैं।

اراضی اصلاحات: وہ تمام اقدامات جو حکومت زراعت اور کھیتی باڑی کو فروغ دینے کے لیے اور ایسے ہی ملک میں زمین کی ملکیت کے طور طریقوں میں سدھار لانے کے لیے عمل میں لاتی ہے۔ ان اقدامات میں عام طور پر زمین کی تقسیم نو، بچولیوں کا خاتمہ، کرایہ داری سدھار، زمین رکھنے کی حد بندی اور آمداد باہمی زراعت وغیرہ شامل ہیں۔ حکومت یہ اقدامات قانون سازی یا پھر انتظامی طور پر عمل میں لاتی ہے۔

land settlement: Agreements made by government of British India with individuals, villages or with tenant farmers in rural areas to grant ownership of land, mainly for revenue collection. For example, under the British regime, zamindari system was adopted as one form of land settlement in the area of Bengal Presidency.

भू-व्यवस्था: ब्रिटिश भारत की सरकार द्वारा मुख्य रूप से राजस्व की उगाही हेतु

بھूम کا स्वامیت्व پر دین کرنے کے لیے غرامیہ کے ذریعے، گاؤں، یا کاشتکار کسانوں کے ساتھ کیا گیا سمجھوتہ۔ اداکاری کے لیے برٹش شاसन کال میں بنگال پرسیڈنسی کے ذریعے بھو-صیस्था کے رپ میں جملیداری پرا لاگو کی گئی تھی۔

اراضی بندوبست: وہ معاہدے جو ہندوستان کی برطانوی حکومت نے دیہی علاقوں میں افراد، گاؤں یا جوت داروں کے ساتھ زمین کی ملکیت عطا کرنے، اور خاص طور پر لگان یا حاصل جمع کرنے کے لیے کیے تھے۔ مثلاً برطانوی حکومت کے تحت بنگال پرسیڈنسی کے علاقے میں زمین کے بندوبست کے لیے زمین داری نظام کو اپنایا گیا تھا۔

law of demand: A law that gives relationship between price and quantity demanded of a commodity. It states that, other things remaining constant (ceteris paribus), when the price of a commodity increases, the quantity demanded of it decreases and vice-versa.

ماँग کا नियम: वह नियम जो किसी वस्तु की कीमत और उसकी माँग की गई मात्रा के बीच के संबंध को बताता है। इस नियम के अनुसार यदि अन्य बातें अपरिवर्तित रहें तो जब वस्तु के मूल्य में वृद्धि होती है तब उसकी माँग कम हो जाती है और मूल्य में कमी होने पर माँग बढ़ जाती है।

مانگ کا قانون: ایک قانون جو کسی شے کی مطلوب مقدار اور اس کی قیمت کے درمیان رشتہ یا تعلق پیدا کرتا ہے۔ اس قانون کے مطابق اگر دیگر باتیں یکساں رہیں تو جب کسی شے کی قیمت بڑھتی ہے تو اس کی مطلوب مقدار گھٹتی ہے اور اس کی قیمت میں کمی ہونے پر اس کی مانگ بڑھ جاتی ہے۔

law of diminishing marginal product: A law stating that, as a firm employs more and more units of a variable input, keeping other inputs and technology constant, its marginal product will eventually come down. It is a phenomenon that takes place in the short run in a production process where one factor is variable and others are fixed factors.

(See also, Law of Variable Proportions)

ह्रासमान सीमांत उत्पाद नियम: इस नियम के अनुसार अन्य आगतों और तकनीकी को नियत रखते हुए जैसे-जैसे कोई फर्म परिवर्ती आगतों की अधिकाधिक इकाइयों का नियोजन करती है, तो उसका सीमांत उत्पादन अंततः कम होता जाता है। यह ऐसी परिघटना है जो उत्पादन प्रक्रिया के अल्पकाल में घटित होती है जहाँ एक साधन परिवर्तनशील होता है तथा अन्य साधन अपरिवर्तनशील होते हैं। (देखें, परिवर्ती अनुपात नियम)

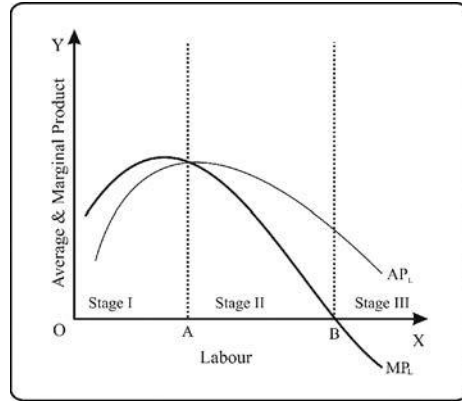
گھٹتی حاشیائی پیداوار کا قانون: یہ قانون بتاتا ہے کہ جب کوئی فرم کسی متغیر مداخل کی اکائیوں کو زیادہ سے زیادہ کام میں لاتی ہے اور دیگر مداخل، نیز تکنالوجی کو یکساں (Constant) رکھتی ہے تو آخر کار اس کی حاشیائی پیداوار نیچے آ جاتی ہے۔ ایک ایسا مظہر ہے جو قلیل مدت میں کسی پیداواری عمل میں جلد ہی رونما ہو جاتا ہے جہاں ایک عام متغیر ہوتا ہے اور دیگر عوامل غیر متغیر ہوتے ہیں۔ (نیز دیکھیے: متغیر تناسب کا قانون)

law of diminishing marginal utility: A law which states that, as a consumer increases consumption of a commodity, the satisfaction or utility derived from consuming each additional unit of that commodity, other things remaining the same, would decline.

सीमांत उपयोगिता ह्रास नियम: इस नियम के अनुसार यदि अन्य बातें नियत रहें तो जैसे-जैसे किसी वस्तु का उपयोग बढ़ता है, उस वस्तु की प्रत्येक अतिरिक्त इकाई के उपभोग से प्राप्त होने वाली सन्तुष्टि या उपयोगिता कम होती जाती है।

گھٹتی حاشیائی افادیت کا قانون: یہ قانون بتاتا ہے کہ جیسے جیسے صارف کے ذریعے کسی شے کا صرف بڑھتا ہے تو اس شے کی ہر اضافی اکائی کے ساتھ صرف سے حاصل افادیت گھٹتی جاتی ہے جبکہ دیگر چیزیں دیسی ہی برقرار رہیں۔

law of variable proportions: Shows the relationship between the variable input and output of a firm in the short run. This law outlines three stages of production. It states that keeping all other inputs constant, increase of a variable input in equal increments leads initially to rise in marginal product, then a fall in marginal product and finally negative marginal product. As a result of this, total output initially increase at an increasing rate, then increases at a decreasing rate and finally starts falling.

Law of diminishing marginal product

परिवर्ती अनुपात नियम: यह अल्पकाल में किसी फर्म के परिवर्ती आगत और निर्गत के बीच के संबंध को बताता है। यह नियम उत्पादन के तीन चरणों को दर्शाता है। यह बताता है कि अन्य बातों को नियत रखने पर परिवर्ती आगत में वृद्धि से शुरू में इसकी सीमांत उत्पादकता में वृद्धि होती है, इसके बाद कम होती है और अंत में संकुचित या ऋणात्मक हो जाती है। इसके परिणामस्वरूप, कुल उत्पादन आरम्भ में बढ़ती दर से बढ़ता है, फिर घटती दर से बढ़ता है तथा अंत में कम होने लगता है।

متغیر تناسب کا قانون: یہ قانون کسی فرم کے متغیر مداخل اور ماحصل کے درمیان رشتہ کو ظاہر کرتا ہے۔ یہ قانون پیداوار کے تین مرحلوں کو ظاہر کرتا ہے اور بتاتا ہے کہ اگر باقی سب مداخل یکساں رہیں تو متغیر مداخل میں اضافے سے اول حاشیائی پیداوار کی مقدار میں

اضافہ ہوتا ہے اور پھر کمی آتی ہے اور پھر بالآخر منفی حاصل ہو جاتا ہے۔

leakage: A term mostly used in circular flow of income models to denote savings, taxes and imports as outflows or leakages out of the main flows of the economic activity. These act as leakages (or subtractions) from total demand in the economy and hence reduce the total output. This gives rise to famous paradox of thrift) where more savings are good for an individual but for the economy as whole, more savings mean less consumption, and thus it means less demand less output.

رिसاव: इस शब्द का प्रयोग अधिकांशतः आय मॉडल के वर्तुल प्रवाह में, बचतों, करों और आयातों को आर्थिक प्रणाली के मुख्य प्रवाह से रिसने या बाहर जाने के रूप में दर्शाने के लिए किया जाता है। ये अर्थव्यवस्था में कुल मांग में से रिसाव (या घटा) के रूप में काम करती हैं और इसीलिए कुल उत्पादन को कम कर देती हैं। इसी के फलस्वरूप प्रसिद्ध 'बचत का विरोधाभास' उत्पन्न होता है जहाँ एक व्यक्ति के लिए तो बचत अच्छी है किन्तु एक अर्थव्यवस्था के लिए, ज्यादा बचत का अर्थ है कम उपयोग, जिसका अर्थ है कम मांग व अर्थव्यवस्था में कम उत्पादन।

رساؤ: ایک اصطلاح جو آمدنی کی رواں ماڈل میں استعمال ہوتی ہے جہاں اہم معاشی سرگرمیوں میں بچت، ٹیکس اور درآمدات کا باہری بہاؤ یا رساؤ ہوتا ہے۔ یہ عمل بطور رساؤ (تخفیف) کے ہیں جو معیشت کی مجموعی طلب سے نکلتے ہیں اور اس طرح مجموعی پیداوار کو گھٹاتے ہیں۔ یہ خلاف قیاس کفایت ہے جہاں ایک فرد کی بچت تو اچھی ہو سکتی ہے لیکن مجموعی حیثیت میں زیادہ بچت کا مطلب کم صرف، مانگ اور پھر کم پیداوار ہے۔

legal tender: Different instruments recognised under the law of a country which can be used to make or accept payments. Currency notes and coins in India are legal tender money. It is only due to backing of the central bank, i.e RBI that we are willing to accept pieces of paper or metal (currency notes and coins) as medium of payment.

वैध मुद्रा: किसी देश के कानून के तहत मान्य विभिन्न उपकरण जिन के द्वारा भुगतान दिए या स्वीकार किए जा सकते हैं। भारत में कंरंसी नोट तथा सिक्के वैध मुद्रा हैं। ऐसा केवल केंद्रीय बैंक (भारतीय रिजर्व बैंक) के पश्चावर्तन (Backing) के कारण है कि हम कागज के टुकड़ों या धातु (कंरंसी नोट तथा सिक्कों) को भुगतान के माध्यम के रूप में स्वीकार करने को तैयार होते हैं।

لیگل ٹینڈر: کسی ملک کے قانون کے تحت کوئی ادائیگی کرنے یا ادائیگیاں قبول کرنے کے لیے تسلیم شدہ مختلف طریق کار۔ جیسے ہندوستان میں کرنسی نوٹ اور سیکے۔ یہ محض مرکزی بینک (ریزرو بینک آف انڈیا) کی قانونی پشت پناہی ہے کہ ہم ایک کاغذ کے ٹکڑے (کرنسی نوٹ) اور دھات کے ٹکڑے (سیکے) کو ادائیگی کا ذریعہ بناتے ہیں۔

lender of the last resort: A term to denote the ultimate role of the central bank of a country in extending loans and advances to other banks and financial institutions

when all other sources are exhausted.

अंतिम ऋणदाता: जब कर्ज प्राप्त करने के अन्य सभी स्रोत समाप्त हो जाते हैं तब बैंकों और वित्तीय संस्थाओं को ऋण और अग्रिम राशि उपलब्ध कराने में किसी देश के केंद्रीय बैंक की अंतिम भूमिका के लिए प्रयुक्त शब्द।

آخری قرض دہندہ: یہ اصطلاح اس وقت بولی جاتی ہے جب تمام دیگر ذرائع ختم ہو جائیں اور ملک کے مرکزی بینک کو دوسرے بینکوں اور مالی اداروں کو قرض یا پیشگی رقم دینا پڑیں۔ مرکزی بینک کے اسی آخری رول کے لیے یہ اصطلاح استعمال کی جاتی ہے۔

lending rate: The interest rate at which banks lend to their credit worthy customers. It is also called the prime Lending Rate.

उधारी दर: वह व्याज दर जिसपर कोई बैंक अपने उधार देने योग्य ग्राहकों को उधार देता है। इसे प्रधान उधारी दर भी कहते हैं।

شرح قرض دی: وہ شرح سود جس پر بینک اپنے قرض کے اہل گاہکوں کو قرض دیتے ہیں۔ اس کو ابتدائی شرح قرض دی بھی کہتے ہیں۔

liability: A financial term denoting debts or obligations of an individual or institution. For example loan taken is a liability for an individual, deposits are liabilities for commercial banks and bonds sold are liabilities of a firm. Similarly, securities sold by government are similar to loans taken by the government and hence its liability.

देयता: एक वित्तीय शब्द, जो किसी व्यक्ति या संस्था के ऋणों या वित्तीय दायित्वों को दर्शाता है। उदाहरण के लिए ऋण, ऋण लेने वाले व्यक्ति के लिए एक देयता है, बैंक जमा वाणिज्यिक बैंकों के लिए एक देयता है तथा बेचे गए बॉन्ड्स फर्म की देयता है। इसी प्रकार, सरकार द्वारा बेची गई प्रतिभूतियाँ सरकार द्वारा लिए गए ऋण के समकक्ष हैं तथा इसीलिए सरकार की देयता है।

واجبات: ایک مالی اصطلاح ہے جو کسی فرد یا ادارے کے قرضوں یا مالی ذمہ داریوں کو ظاہر کرتی ہے۔ مثلاً قرض ایک فرد کے لیے واجبات ہیں جمع شدہ رقم بینک کے واجبات ہیں اور فروخت کیے گئے بانڈ ایک فर्म کے واجبات ہیں۔ اسی طرح حکومت کے ذریعہ تمسکات (Securities) کا فروخت کیا جانا ویسا ہی ہے جیسا حکومت کے ذریعہ قرض لیا جانا، اس لیے یہ بھی واجبات ہیں۔

liberalisation: Measure taken by government to do away with restrictions on trade and business such as licensing, quota, permit, tariffs, etc.

उदारीकरण: व्यापार और व्यवसाय पर लगाये गए लाइसेंस, कोटा, परमिट और प्रशुल्क जैसे प्रतिबंधों को समाप्त करने के लिए सरकार द्वारा किया गया उपाय।

نرم کاری: تجارت اور کاروبار پر لگی پابندیوں کو کم یا ختم کرنے کے لیے حکومت کے ذریعہ اٹھائے گئے اقدامات، مثلاً لائسنسنگ، کوٹہ، پرمٹ اور تارف وغیرہ کی پابندیوں کو نرم کرنا۔

life expectancy: Number of years, on average, a new born baby is expected to live.

जीवन-संभावितता: किसी नवजात शिशु के जीवित रहने की संभावित औसत वर्षों की संख्या।

متوقع زندگی: ایک نومولود بچے کے بارے میں امید کہ وہ اوسطاً کتنے سال زندہ رہے گا۔

line graph: A graph in which standard intervals of time (hour, day, date, week, month, year, etc) are plotted along X-axis and the value of variable are shown on the Y-axis. The line which is obtained by joining the various points so plotted is known as the line graph. It helps in understanding the movement of the variable over the specific time periods.

रेखा आलेख: ऐसा आलेख, जिसमें समय (घंटा, दिन, तिथि, सप्ताह, माह, वर्ष आदि) के मानक अंतराल को X-अक्ष पर अंकित किया जाता है और चर के मूल्यों के संचलन को Y-अक्ष पर अंकित किया जाता है। इस प्रकार अंकित विभिन्न बिंदुओं को मिलाने से जो रेखा प्राप्त होती है उसे रेखा आलेख कहा जाता है। यह किसी विशेष समयावधि में चर के परिवर्तनों को समझने में सहायता करता है।

لائن گراف: ایک گراف جس میں وقت کے معیاری وقفے (گھنٹہ، دن، تاریخ، مہینہ، سال وغیرہ) X-محور کے ساتھ دکھائے جاتے ہیں اور متغیر کی قدر کی چال کو Y-محور پر دکھایا جاتا ہے۔ مختلف نقطوں کو جوڑنے سے حاصل شدہ خط کو لائن گراف کہتے ہیں۔ اس سے وقت کے مخصوص وقفوں میں متغیر کی حرکت کو سمجھنے میں مدد ملتی ہے۔

linear demand function: A linear functional relationship between quantity demanded (Q) and the prices of that commodity (P). It can be represented by the following equation:

$$Q = a - bP, \quad a > 0, 0 \leq P \leq a/b$$

Where, a = Intercept coefficient (autonomous expenditure), b = Slope coefficient. The slope of such a function is constant which means that change in quantity demanded in response to change in price is same irrespective of whether we begin with very low price or very high price. For example, for every 1 Rs. change in price, change in quantity demanded may be 2 units and this would be true for a price change from Rs. 9 to Rs. 10 or from Rs. 90 to Rs. 91.

रेखीय माँग फलन: रेखीय फलन किसी वस्तु की माँगी गई मात्रा (Q) और उसकी कीमतों (P) के बीच रेखिक कार्यात्मक संबंध है। इसे निम्न समीकरण द्वारा प्रदर्शित किया जा सकता है:

$$Q = a - bP, \quad a > 0, 0 \leq P \leq a/b \text{ जहाँ}$$

a = अन्तः खण्ड गुणांक (स्वायत्त व्यय)

b = ढलान गुणांक

इस प्रकार के फलन का ढलान स्थिर होता है जिसका अर्थ है कि कीमत में परिवर्तन के प्रति माँग की संवेदनशीलता स्थिर रहती है चाहे हम बहुत कम कीमत से शुरूआत करें या बहुत अधिक कीमत से। उदाहरण के लिए, यदि कीमत में प्रति रुपये परिवर्तन के कारण माँग में दो इकाई का परिवर्तन होता है तो

कीमत 9 से 10 रु. या 90 रु. से 91 रु. प्रति इकाई होने पर दोनों ही स्थितियों में परिवर्तन दो इकाई ही होगा।

خطی مانگ عمل: مطلوبہ مقدار (Q) اور شے کی قیمتوں (P) کے درمیان خطی رشتہ بتلاتا

ہے۔ اس کو ذیل کے مساوات کے ذریعے سمجھا جاسکتا ہے:

$$Q = a - bP, \quad a > 0, 0 \leq P \leq a/b$$

جہاں a مقطوعہ ضریب اور b ڈھلان کا ضریب ہے۔ اس قسم کا ڈھلان (Slope) یکساں ہوتا ہے جس کے معنی یہ ہیں کہ قیمتوں کے ردِ عمل میں مطلوبہ مقدار یکساں ہے، چاہے ہم قیمت کی بہت کم سطح سے شروع کریں یا زیادہ سطح سے۔ مثلاً قیمتوں میں ایک روپیہ کی تبدیلی پر مطلوبہ شے کی اکائیوں میں 2 کا فرق آتا ہے اور یہ اس وقت بھی صحیح ہے جب قیمت میں 9 سے 10 روپے کی تبدیلی ہو یا 90 اور 91 روپے کی تبدیلی ہو۔

liquidity: The ability of an asset to be converted into cash quickly. Coins, currencies and demand deposits are the most liquid assets. Greater the liquidity of an asset, easier it is to act as a means of payment.

तरलता: किसी परिसंपत्ति की शीघ्रता सेनकद रूप में परिवर्तित होने की योग्यता। सिक्के, मुद्राएँ और माँग जमा सबसे अधिक तरल परिसंपत्तियाँ हैं। किसी परिसम्पत्ति की जितनी अधिक तरलता होती है, उतनी ही सुगमता से वह भुगतान के माध्यम के रूप में कार्य करती हैं।

سیالیت: کسی اثاثے کی فوری طور پر نقد میں تبدیل ہو جانے کی صلاحیت۔ سکے نوٹ اور ڈیمانڈ ڈپازٹ بہت سیال اثاثے ہیں جس معیشت میں اثاثوں کی سیالیت زیادہ ہوگی تو وہاں ادائیگی بھی آسان ہوگی۔

liquidity preference: This refers to desire of the people to hold their wealth in form of liquid assets such as cash. John Maynard Keynes used this concept to explain theory of money demand. People demand money to conduct daily transactions (transactions motive); to meet unforeseen exigencies (precautionary motive) or simply based on expectations of risk and reward from alternative assets such as bonds (speculative motive). Demand for money is positively related with income and negatively related with rate of interest. At some very low rate of interest, preference for liquidity becomes infinitely elastic (liquidity trap). (See also, Liquidity Trap)

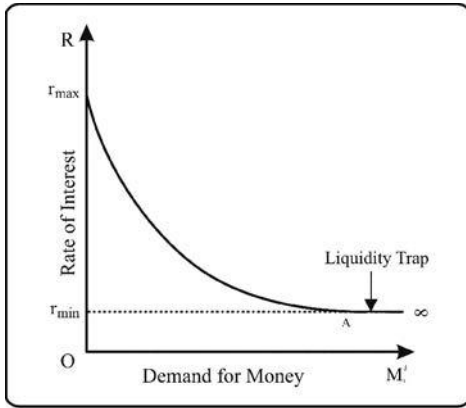
तरलता अधिमान: यह लोगों की अपनी संपत्ति को तरल परिसम्पत्तियों जैसे नकदी के रूप में रखने की इच्छा को दर्शाती है। जॉन मेनार्ड कीन्ज ने इस धारणा का उपयोग मुद्रा की माँग के सिद्धान्त की व्याख्या करने के लिए किया है। लोग मुद्रा की माँग रोजमर्रा के लेन-देन के लिए (लेन-देन उद्देश्य), अप्रत्याशित तात्कालिक आवश्यकताओं की पूर्ति के लिए (सावधानी उद्देश्य) या अपनी वैकल्पिक परिसंपत्तियों जैसे बॉण्डों पर जोखिम तथा पुरस्कार की आशंसाओं के आधार पर (सट्टा उद्देश्य) करते हैं। मुद्रा की माँग का आय के साथ घनात्मक तथा ब्याज की दर के साथ ऋणात्मक संबंध होता है। ब्याज की एक बहुत कम दर

पर, तरलता अधिमान पूर्णतया लोचदार हो जाता है (तरलता-जाल)।

(देखें, तरलता-जाल)

سیالیتی تریج: نقدی کو اپنے پاس رکھنے کی خواہش۔ جان مینارڈ کینز نے نقدی کی ترجیح کی بنیاد پر اپنا نظریہ سود پیش کیا جس کے مطابق نقد رکھنے کے معاملے میں لوگوں کے تین مقصد ہو سکتے ہیں (i) لین دین کا مقصد (یا روزانہ کے اخراجات)۔ (ii) احتیاطی مقصد (ان دیکھے اتفاقی حالات سے نمٹنا) (iii) سٹہ بازی کا مقصد (سودی شرح میں تبدیلی سے منافع کمنا)۔ زری مانگ کا لین دین براہ راست آمدنی سے متعلق ہوتا ہے اور سود سے منفی طور پر متعلق ہوتا ہے۔ سود کی انتہائی کم سطح پر لامتناہی لوچ (سیالیتی شکنجہ) میں بدل جاتی ہے۔ (نیز دیکھیے: سیالیتی شکنجہ)

liquidity trap: A situation in which the rate of interest is so low that no one wants to hold interest bearing assets and prefer to hold money. In this situation, the speculative demand for money is infinite or perfectly elastic. This means that people prefer to keep all their financial wealth in the form of money rather than alternative forms like interest bearing bonds. Any increase in money supply by the central bank is absorbed by the people as money demand, thus making monetary policy ineffective or incapable of changing output. The concept of liquidity trap was given by John Maynard Keynes.

Speculative demand for money

तरलता جाल: ऐसी स्थिति जिसमें ब्याज की दर इतनी कम हो जाती है कि कोई भी ब्याज अर्जित करने वाली परिसंपत्तियों को रखना पसंद नहीं करता है, बल्कि नगद रखना पसंद करता है। इस स्थिति में सट्टा माँग अनन्त या पूर्णतया लोचदार होती है। इसका अर्थ है कि लोग अपनी सारी वित्तीय संपत्ति अन्य वैकल्पिक रूपों जैसे ब्याज सहित बॉन्ड्स के रूप में रखने की बजाय मुद्रा के रूप में रखना पसंद करते हैं। केंद्रीय बैंक द्वारा मुद्रा की पूर्ति में कोई भी वृद्धि जनता द्वारा मुद्रा की माँग के रूप में अवशोषित कर ली जाती है, जिससे मौद्रिक नीति उत्पादन में परिवर्तन करने में अक्षम या प्रभावहीन हो जाती है। तरलता

जाल की धारणा जॉन मेनार्ड कीन्स के द्वारा दी गई थी।

سیالیتی شکنجہ: ایسی صورت حال جہاں سود کی شرح اتنی کم ہو کہ کوئی شخص سود بردار اثاثوں کو رکھنا پسند نہ کرے اور اپنے پاس نقد رکھنے کو ترجیح دے۔ ایسی صورت میں زر کی سٹہ بازی کی طلب مکمل لوچ والی ہوتی ہے اور اسے زری رسد بڑھا کر بھی نیچے نہیں لایا جاسکتا۔ اس طرح زری پالیسی بھی سیالیتی شکنجہ کی صورت حال میں ناکام ہو جاتی ہے۔ ایسی صورت میں لوگ بانڈوں کے اندر پیسہ نہیں لگاتے بلکہ اناروپ پیسہ نقد کی شکل میں رکھتے ہیں۔ لوگ بانڈ اس لیے نہیں خریدتے ہیں کہ بانڈ خریدنے کی صورت میں سرمایہ کے نقصان کا خطرہ رہتا ہے۔ اس شکل میں AB سیالیتی شکنجہ ہے اور ترجیحی سیالیت کا خمیدہ مکمل طور پر لوچ دار ہے جبکہ افقی محور سود کی کم سے کم شرح پر ہے۔

literacy: A social condition where persons aged seven years and above can both read and write a language, with understanding. It is not necessary for a person to have received formal education or passed minimum educational standard for being treated as literate.

साक्षरता: वह सामाजिक स्थिति, जहाँ सात या इससे अधिक आयु वाले व्यक्ति जो किसी भाषा को समझकर पढ़ और लिख सकते हैं। साक्षर होने के लिए व्यक्ति का औपचारिक शिक्षा प्राप्त करना या न्यूनतम शैक्षिक स्तर को उत्तीर्ण करना आवश्यक नहीं है।

خواندگی: یہ ایک ایسی سماجی حالت ہے جس میں سات سال یا اس سے زیادہ کی عمر والے لوگ کسی زبان کو سمجھ کر پڑھ اور لکھ سکتے ہیں۔ کسی شخص کے لیے یہ ضروری نہیں ہے کہ وہ کسی تعلیم بھی حاصل کرے یعنی خواندہ ہونے کے لیے تعلیم کے کسی درجے کو پاس کرنا ضروری نہیں ہے۔

literacy rate: It is defined as the percentage of literates to the total population aged seven years and above.

Number of literates

$$\text{Literacy rate} = \frac{\text{Number of literates}}{\text{Population aged 7+}} \times 100$$

Population aged 7+

साक्षरता दर: इसे सात या इससे अधिक आयु की कुल जनसंख्या में साक्षर लोगों के प्रतिशत के रूप में परिभाषित किया जाता है।

साक्षरों की संख्या

$$\text{साक्षरता दर} = \frac{\text{साक्षरों की संख्या}}{\text{सात या इससे अधिक उम्र वाले व्यक्तियों की जनसंख्या}} \times 100$$

सात या इससे अधिक उम्र वाले व्यक्तियों की जनसंख्या

شرح خواندگی: کل آبادی میں سات سال یا اس سے زیادہ عمر والے خواندہ لوگوں کا فی صد ہے۔

خواندہ افراد کی تعداد

$$\text{شرح خواندگی} = \frac{\text{خواندہ افراد کی تعداد}}{100} \times 100$$

7 سال یا اس سے زیادہ عمر کی آبادی

livelihood: Means of earning for living which provides basic necessities of life. In India, agriculture is an important source of livelihood for majority of the people.

आजीविका: जीविका उपार्जन के साधन, जिससे जीवन की मूलभूत आवश्यकताएँ पूरी होती है। भारत में कृषि बहुसंख्यक आबादी की आजीविका का महत्वपूर्ण स्रोत है।

माश: زندگی گزارنے کے لیے آمدنی یا کمائی کے ذرائع، تاکہ زندگی کی بنیادی ضروریات پوری ہو سکیں۔ ہندوستان میں لوگوں کی اکثریت کے لیے معاش کا اہم ذریعہ زراعت ہے۔

loan: Amount of money lent by the banks and financial institutions to individuals or institutions at a particular rate of interest. Loans are classified on the basis of use and time period. A loan is also known as borrowing.

उधार: बैंकों और वित्तीय संस्थाओं द्वारा व्यक्तियों और संस्थाओं को निश्चित ब्याज दर पर उधार दी जाने वाली धनराशि। उधार को इसके उपयोग और समयावधि के आधार पर वर्गीकृत किया जाता है। उधार को ऋण भी कहा जाता है।

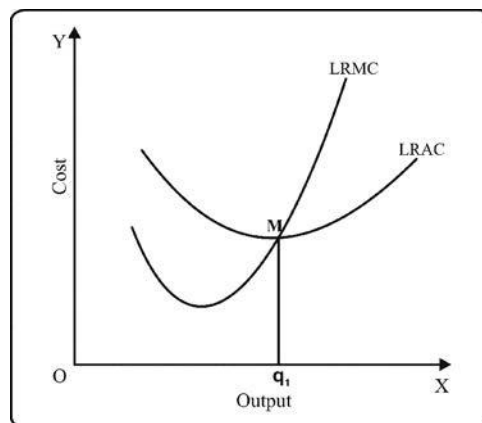
قرض: بینکوں یا مالی اداروں کے ذریعے کسی خاص شرح سود پر افراد یا اداروں کو قرض دی گئی رقم۔ قرض کی زمرہ بندی استعمال اور میعاد کی بنیاد پر کی جاتی ہے۔ قرض لینے کے لیے انگریزی میں Borrowing (ادھار) کا لفظ استعمال ہوتا ہے۔

long run: Does not refer to calendar length of time but is an analytical notion of time in Economics. In microeconomics, long run refers to a period where, for a firm, none of the factors of production are fixed. In macroeconomics, long run refers to a period where all prices are flexible in an economy.

दीर्घावधि: इसका अभिप्राय समय की कैलेण्डर अवधि से नहीं, बल्कि अर्थशास्त्र में समय की एक विश्लेषणात्मक धारणा है। व्यष्टिगत अर्थशास्त्र में, दीर्घावधि समय की वह अवधि है जिसमें एक फर्म के लिए उत्पादन का कोई भी साधन स्थिर नहीं है। समष्टिगत अर्थशास्त्र में, दीर्घावधि समय की वह अवधि है जिसमें अर्थव्यवस्था में सभी कीमतें लोचशील हो जाती हैं।

طویل مدت: وقت کا ایک ایسا وقفہ جو کسی شخص کو اطلاعات حاصل کرنے اور اپنی پسند کا فیصلہ کرنے کے لیے کافی ہو۔ مائیکرو اکنامکس میں، طویل مدت کا مطلب ہے جہاں فرم میں پیداوار کے عوامل مقرر نہ ہوں۔ مائیکرو اکنامکس میں تمام قیمتیں معیشت میں تغیر پذیر ہوتی ہیں۔

long run cost curve: Envelope curve of the short run cost curves. Since all factors of production are variable in the long run, all costs are variable. The long run average total cost curve (LATC) is drawn by varying the amount of all factors of production. However, because each short run average total cost curve (SATC) corresponds to a different level of the fixed factors of production, the LATC is constructed by taking the “lower envelope” of all the SATCs.

Long run average & marginal cost curve

दीर्घावधि लागत वक्र: लघु अवधि के लागत वक्र का आवरण वक्र। क्योंकि दीर्घावधि में उत्पादन के सभी कारक परिवर्ती होते हैं, सभी लागतें भी परिवर्ती होती हैं। दीर्घावधि में कुल औसत लागत वक्र उत्पादन के सभी कारकों में परिवर्तन करके बनाया जाता है। क्योंकि प्रत्येक लघु अवधि कुल औसत लागत वक्र के उत्पादन के नियत कारकों के विभिन्न स्तर के अनुरूप होता है, इसलिए दीर्घावधि में कुल औसत लागत वक्र सभी लघु अवधियों के कुल औसत लागत वक्रों के “निचले आवरण” से बनाया जाता है।

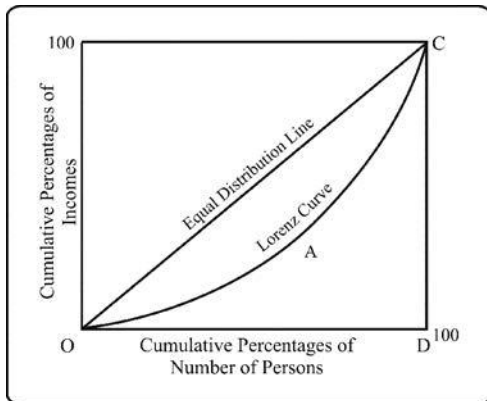
طویل مدتی لاگت خمیدہ: یہ مختصر مدتی لاگت خطوں کا گھیرنے والا خمیدہ (Envelope Curve)

Curve) ہے۔ چونکہ پیداوار کے تمام عوامل طویل مدت میں متغیر ہو جاتے ہیں اس لیے تمام لاگتیں بھی متغیر ہو جاتی ہیں۔ طویل مدتی لاگت خمیدہ پیداوار کے تمام عوامل کی مقدار کے اختلاف دکھاتے ہوئے کھینچا جاتا ہے۔ بہر حال کیوں کہ مختصر مدتی لاگت کی لاگت یعنی (SATC) پیداوار کے مقررہ عوامل کی ایک مختلف سطح کے مطابق ہوتا ہے اس لیے LATC کی تعمیر تمام SATCs کی نچلے گھیرے (Lower Envelope) کو لے کر کی جاتی ہے۔

lorenz curve: A curve that shows the inequality of income. This is a graphical method for representing income disparities as if all individuals earn similar level of incomes, the lorenz curve for such individuals would be a straight diagonal line, called the line of equality. If there is any inequality, then the Lorenz curve falls below the line of equality. The total amount of inequality can be summarised by the Gini Coefficient, which is the ratio between the area enclosed by the line of equality and the lorenz curve, and the total triangular area under the line of equality.

Gini Coefficient = Area of OCA/Area of the triangle OCD

لارینز وکر: यह वक्र आय में असमानता को दर्शाता है। यह आय के विक्षेपण को मापने की एक आलेखीय विधि है। यदि सभी व्यक्ति एक समान आय अर्जित

करते हैं, तो ऐसे व्यक्तियों के लिए लॉरेंज वक्र एक सीधी विकर्ण रेखा होगी, जिसे समानता की रेखा कहा जाता है। यदि असमानता होती है तो लॉरेंज वक्र समानता की रेखा के नीचे होता है। विषमता की कुल मात्रा को गिनी गुणांक द्वारा प्राप्त किया जाता है, जो समानता की रेखा और लॉरेंज वक्र से घिरे क्षेत्रफल तथा समानता की रेखा के अधीन त्रिभुजाकार क्षेत्रफल के बीच का अनुपात है।

$$\text{गिनी गुणांक} = \text{OCA का क्षेत्रफल} / \text{OCD त्रिभुज का क्षेत्रफल}$$

لارینز خمیدہ: یہ ایک ایسا خط منحنی ہے جو آمدنی، دولت یا ماحصل کی نابرابری کو دکھاتا ہے۔ یہ انتشار (Dispersion) کی پیمائش کو دکھانے کا ایک گرافک طریقہ ہے۔ اگر تمام افراد آمدنی کی ایک ہی سطح کو حاصل کرتے ہیں تو ایسے سبھی افراد کے لیے لارینز خمیدہ ایک مستقیم و تری خط ہوگا جسے خط مساوات (Line of Equality) کہا جاتا ہے۔ اگر کوئی نابرابری ہوتی ہے تو لارینز خمیدہ مساوات سے نیچے چلا جاتا ہے۔ عدم مساوات کی کل مقدار کو گنی ضریب (Gini Coefficient) کے ذریعے مختصر کر دیا جاتا ہے، جو خط مساوات اور لارینز خمیدہ سے گھبرے رقبے کے درمیان نسبت اور خط مساوات کے تحت آنے والا کل مثلثی رقبہ ہے۔

گنی ضریب = OAC کا علاقہ / مثلث OCD کا علاقہ

lottery method: One of the methods by which sample items are selected randomly in such a way that each item has an equal chance of getting selected from the universe.

In this method, each item is assigned a unique number, and then thoroughly mixed. The required number of items is randomly selected by drawing lots.

लाटरी विधि: यादृच्छिक रूप से प्रतिदर्श मदों को चयन करने की एक विधि है जिसमें प्रत्येक मद को समष्टि से चुने जाने का समान अवसर मिलता है। इस विधि में प्रत्येक मद को एक विशेष संख्या से निर्दिष्ट कर दिया जाता है और इसके बाद इन्हें भली प्रकार मिला दिया जाता है। ड्रा निकाल कर मदों की अपेक्षित संख्या को यादृच्छिक रूप से चुन लिया जाता है।

قرع اندازی طریقہ: یہ بھی ایک طریقہ ہے۔ اس کے ذریعے نمونے کے آئٹم بلا منصوبہ اس طرح چن لیے جاتے ہیں کہ ہر آئٹم کے چنے جانے کا اتفاق یکساں ہوتا ہے۔ اس طریقے پر ہر آئٹم کو ایک الگ نمبر دے دیا جاتا ہے اور پھر سب نمبروں کو اچھی طرح ملا لیا جاتا ہے۔ تمام آئٹموں کے مطلوب نمبر کا انتخاب بلا کسی تخصیص کے قرع اندازی سے کیا جاتا ہے۔

lumpsum tax: A tax of a fixed amount that is levied on persons or firms regardless of the level of their incomes or profits.

एकमुश्त कर: एक निश्चित राशि का कर, जो लोगों की आय के स्तर पर ध्यान दिए बिना लगाया जाता है।

یک مشت ٹیکس: یہ ایک طے شدہ رقم والا ٹیکس ہے جو کسی شخص پر آمدنی کی کسی بیشی کا لحاظ کیے بغیر لگایا جاتا ہے۔ اس ٹیکس سے ان لوگوں کی حوصلہ شکنی نہیں ہوتی جو پیسہ کماتا اور بڑھانا چاہتے ہیں۔

luxury goods: Commodities which meet human desires beyond immediate needs. Examples of such commodities are airconditioners, expensive phones or expensive cars.

विलासिता वस्तुएं: वे वस्तुएँ जो आधारभूत/तात्कालिक आवश्यकताओं के परे मानवीय इच्छाओं की पूर्ति करती हैं। ऐसी वस्तुओं के उदाहरणों में एयरकंडीशनर, मँहगे फोन या मँहगी कारें हैं।

اشیائے تعیش: وہ اشیاء جو ضروری ضروریات کے پرے انسانی خواہشات کی تکمیل کرتی ہیں۔ جیسے کار، ریفریجریٹر، ایرکنڈیشنرز وغیرہ۔

Mm

macroeconomics: The study of aggregates such as output, employment and price level for the economy as a whole. The objective is to find out how the levels of these aggregate measures are determined and how they change over time.

समष्टि अर्थशास्त्र: संपूर्ण अर्थव्यवस्था के लिए उत्पादन, रोजगार और कीमत स्तर जैसे समग्रों का अध्ययन। इसका उद्देश्य यह पता लगाना है कि किस प्रकार इन समग्र मानों के स्तरों का निर्धारण किया जाता है और ये समय के साथ किस प्रकार परिवर्तित होते हैं।

کبیری اقتصادیات: پوری معیشت کے تناظر میں پیداوار، روزگار اور قیمت جیسے مجموعی معاملات کا مطالعہ۔ اس کا مقصد یہ معلوم کرنا ہے کہ ان مجموعی قدروں کا تعین کس طرح ہوتا ہے اور وقت کے ساتھ ان میں کس طرح تبدیلی آتی ہے۔

Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act (MGNREGA) 2005: An Act, enacted by legislation on August 25, 2005, which aims at enhancing the livelihood security of people in rural areas by providing a legal guarantee for one hundred days of wage-employment in every financial year to one adult member in a family willing to do unskilled manual public work. This act was initially named as 'National Rural Employment Guarantee Act (NREGA)' and renamed later as 'Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act (MGNREGA)' on 2nd October 2009.

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार गारंटी अधिनियम (MGNREGA) 2005: 25 अगस्त, 2005 से लागू किया गया एक अधिनियम, जिसका उद्देश्य ग्रामीण क्षेत्रों में प्रत्येक परिवार के एक वयस्क सदस्य को, जो अकुशल शारीरिक सार्वजनिक श्रम करने को तैयार हो, प्रत्येक वित्तीय वर्ष में सौ दिनों के वेतन-रोजगार की कानूनी गारंटी उपलब्ध करा कर लोगों की जीविका सुरक्षा को बढ़ाना है। इस अधिनियम को प्रारंभ में 'राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार गारंटी अधिनियम' (NREGA) नाम दिया गया था और बाद में 2 अक्टूबर, 2009 को इसका नाम बदल कर 'महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार गारंटी अधिनियम', (MGNREGA) कर दिया गया।

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार गारंटी अधिनियम (MGNREGA) 2005: یہ قانون 25 اگست 2005 کو نافذ کیا گیا۔ اس کا مقصد دیہی علاقوں میں ہر خاندان کے ایک بالغ فرد کے لیے جو سرکاری نوعیت کا غیر ہنرمندانہ جسمانی کام کرنے پر آمادہ ہو، اس کے لیے مالی سال میں سو دن کی اجرت - روزگار کی قانونی ضمانت فراہم کر کے لوگوں کو ذریعہ معاش کے تحفظ کو بڑھانا ہے۔ ابتدا میں یہ قانون قومی دیہی روزگار ضمانت قانون

کہلاتا تھا۔ 2 اکتوبر 2009 کو اس کا نام **مہاتما گاندھی قومی دیہی روزگار ضمانت قانون (MGNREGA)** کر دیا گیا۔

Malthus, Thomas Robert (1766–1834): A classical economist known for his theories on population. In his treatise *An Essay on the Principle of Population* (1798) Malthus highlighted the relationship between food supply and population, asserting that population grows in a geometric progression (faster rate) whereas food supply increases in arithmetic progression (slower rate). He cautioned that this geometric increase in population, if left unchecked, will lead to misery and vice and, therefore, advocated moral restraint on the size of families. (See also, Arithmetic Progression, Geometric Progression).

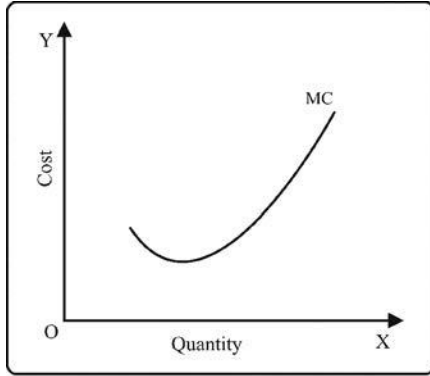
مالٹھس، ٹامس رابرٹ (1766–1834): एक क्लासिकी अर्थशास्त्री, जिन्हें जनसंख्या पर अपने सिद्धांतों के लिए जाना जाता है। अपने शोध-प्रबंध *एन ऐसे ऑन दी प्रिंसीपल ऑफ पॉपुलेशन*, (1798) में माल्थस ने खाद्य आपूर्ति और जनसंख्या के मध्य संबंध पर प्रकाश डाला और कहा कि जनसंख्या गुणोत्तर श्रेणी (तीव्रतर दर) से बढ़ती है और खाद्य आपूर्ति समांतर श्रेणी वृद्धि (मंद दर) से बढ़ती है। उन्होंने चेतावनी दी कि यदि जनसंख्या की इस गुणोत्तर वृद्धि को न रोका गया, तो इससे गरीबी और बुराई बढ़ेगी तथा इसी लिए उन्होंने परिवारों के आकार पर नैतिक नियंत्रण की वकालत की। (देखें, समांतर वृद्धि, गुणोत्तर श्रेणी)

مالٹھس تھامس رابرٹ (1766–1834): کلاسیکی ماہر اقتصادیات جو آبادی سے متعلق اپنے نظریات کے لیے مشہور ہیں۔ رابرٹ نے اپنے مقالے (An essay on the Principle of Population-1798) میں غذا کی رسد اور آبادی کے درمیان رشتے پر روشنی ڈالی اور بتایا کہ آبادی اقلیدی اضافے (تیز تر شرح) کے اعتبار سے بڑھتی ہے جب کہ غذا کی رسد حسابی اضافے (ست شرح) کے اعتبار سے بڑھتی ہے۔ انھوں نے خبردار کیا کہ اگر آبادی کی اقلیدی اضافے کو نہ روکا جائے تو اس سے غربی اور مصیبتوں میں اضافہ ہوگا۔ اسی لیے انھوں نے خاندانوں کی وسعت پر اخلاقی پابندی کی وکالت کی۔

(نیز دیکھیے: حسابی اضافہ، اقلیدی اضافہ)

marginal cost: Addition to the total cost when output is increased by one unit. Algebraically, $MC_q = TC_q - TC_{q-1}$ where TC is the total cost of producing q units of output and TC_{q-1} is the total cost of producing the preceding quantity of output. For example, suppose the cost of producing 9 units of commodity is Rs. 45 and the cost of producing 10 units is Rs. 50. Then the marginal cost will be $MC_{10} = TC_{10} - TC_{10-1} = TC_{10} - TC_9 = 50 - 45 = Rs. 5$. Whether marginal cost increases, decreases or remains constant depends on the returns to factor. The marginal cost curve slopes downward when increasing returns to factor exists, reaches a minimum point and then starts to

rise due to decreasing returns to factor. (See also, Law of Variable Proportions)

Marginal cost

सीमांत लागत: एक अतिरिक्त इकाई उत्पादन बढ़ाने पर कुल लागत में वृद्धि बीजगणितीय रूप में, $MC_q = TC_q - TC_{q-1}$, जहाँ TC_q इकाइयों के उत्पादन की कुल लागत है और TC_{q-1} एक इकाई कम मात्रा में उत्पादन की कुल लागत है। उदाहरण के लिए, मान लीजिए कि वस्तु की 9 इकाइयों के उत्पादन लागत 45 रु. है और 10 इकाइयों की उत्पादन के लागत 50 रु. के है तो, सीमान्त लागत होगी:

$$= MC_{10} = TC_{10} - TC_{10-1} = TC_{10} - TC_9 = 50 - 45 = 5$$

सीमांत लागत बढ़ती है, घटती है या स्थिर रहती है, यह कारक के प्रतिफल पर निर्भर करता है। सीमांत लागत वक्र नीचे की ओर आती है जब कारक के वृद्धिमान प्रतिफल अस्तित्व में होते हैं फिर न्यूनतम बिंदु पर पहुँचता है और फिर कारक के घटते प्रतिफल के कारण ऊपर उठने लगता है। (देखें, परिवर्ती अनुपातों का नियम)

हाशियाई लागत: پیداوار میں ایک اکائی بڑھانے پر کل لاگت میں ہونے والا اضافہ۔
الجزائی شکل میں۔

$$MC_q = TC_q - TC_{q-1}$$

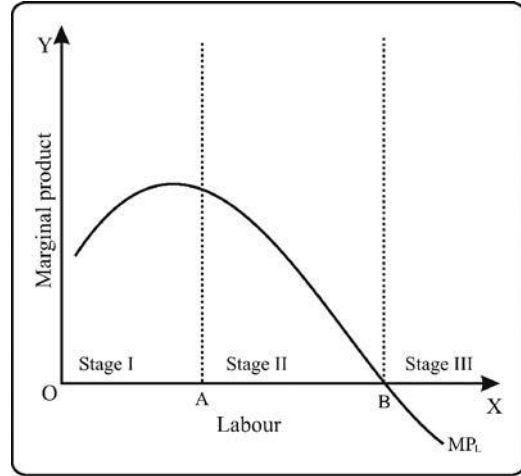
جہاں TC_q پیداوار کی مجموعی لاگت ہے اور TC_{q-1} پیداوار کی ماقبل مقدار کو پیدا کرنے کی کل لاگت ہے۔ مثال کے طور پر فرض کیجیے کسی شے کی 9 اکائیوں کی پیداوار کرنے کی کل لاگت 45 روپے ہے اور 10 اکائیوں کی پیداوار کرنے کی کل لاگت 50 روپے ہے تب حاشیائی اکائی ہوگی۔

$$= MC_{10} = TC_{10} - TC_{10-1} = TC_{10} - TC_9 = 50 - 45 = 5$$

حاشیائی لاگت کے بڑھنے، گھٹنے یا قائم رہنے کا انحصار عامل کے حاصلات پر ہوتا ہے۔ جب عامل کے حاصلات بڑھتے ہیں تو حاشیائی لاگت نیچے کی طرف آتی ہے، پھر یہ اقل (Minimum) نقطے پر پہنچتی ہے اور عامل کے گھٹتے ہوئے حاصل کی وجہ سے اوپر اٹھنے لگتی ہے۔ (نیز دیکھیے: متغیر تناسب کا قانون)

marginal product (mp): Change in total product resulting from one unit change in the variable factor.

$MP_n = TP_n - TP_{n-1}$ where TP is the total product and n is the number of variable factor. Marginal product of a factor, say for example, labour when employed in small quantities, increases, but later starts to fall as more and more labour is employed. The Marginal product curve rises initially and then starts to fall with every increase in the factor.

Three stages of production and diminishing returns

سیماंत उत्पाد: परिवर्ती कारक में एक इकाई परिवर्तन से कुल उत्पाद में परिवर्तन। $MP_n = TP_n - TP_{n-1}$ जहाँ TP कुल उत्पाद और n परिवर्ती कारक की संख्या है। उदाहरणार्थ एक कारक का सीमांत उत्पाद, कम मात्रा में श्रमिक लगाने पर बढ़ता है, परन्तु बाद में जब अधिकाधिक श्रमिक लगाये जाते हैं, कम होने लगता है। सीमांत उत्पाद का वक्र प्रारंभ में ऊपर उठता है और फिर कारक की प्रत्येक वृद्धि के साथ नीचे गिरने लगता है।

हाशियाई پیداوار: متغیر عامل میں ایک اکائی کی تبدیلی کے نتیجے میں کل پیداوار میں تبدیلی۔ $MP_n = TP_n - TP_{n-1}$ جبکہ TP کل پیداوار اور n متغیر عامل کا عدد ہے۔ کسی بھی عامل کی حاشیائی پیداوار مثلاً مزدور، جب کم مقدار میں استعمال کی جاتی ہے تو اس کی حاشیائی پیداوار بڑھتی ہے لیکن بعد میں اور زیادہ مزدور لگانے سے گھٹنے لگتی ہے۔ حاشیائی پیداوار کا ختم شروع میں اٹھتا ہے اور پھر عامل میں ہر اضافے پر گرنا شروع ہو جاتا ہے۔

marginal product of labour: Change in output resulting from employment of one more unit of labour input. The marginal product of labour rises initially as the addition of labour results in specialisation and division of labour, and then diminishes due to excess employment.

شرمیک کا سیماंत उत्पाد: परिवर्ती कारक में एक इकाई परिवर्तन से कुल उत्पाद में परिवर्तन। श्रमिक का सीमांत उत्पाद प्रारम्भ में बढ़ने लगता है, क्योंकि श्रम में वृद्धि से श्रम का विशिष्टीकरण और श्रम विभाजन होता है और फिर श्रम के अत्यधिक नियोजन के कारण घटने लगता है।

مزدور کی حاشیائی پیداوار: مزدور مداخل کی ایک اور اکائی لگانے کے نتیجے میں پیداوار

میں تبدیلی۔ مزدور کی حاشیائی پیداوار شروع میں بڑھتی ہے کیوں کہ مزدور میں اضافے سے مزدور کا تخصص پیدا ہوتا ہے اور مزدور کی تقسیم بھی ہوتی ہے۔ لیکن یہ مزدور زیادہ مقدار میں لگانے سے پیداوار گھٹتی ہے۔

marginal propensity to consume (MPC): Rate of change in consumption as a result of change in income. The marginal propensity to consume (mpc) lies between zero and one.

$$\text{MPC} = \Delta C / \Delta Y$$

Where ΔC is the change in consumption and ΔY is the change in income.

In Keynesian consumption function MPC is constant.
(See also ,Consumption Function)

सीमांत उपभोग प्रवृत्ति (MPC): आय में परिवर्तन के फलस्वरूप उपभोग में परिवर्तन की दर। सीमांत उपभोग प्रवृत्ति शून्य और एक के मध्य होती है।

$$MPC = \Delta C / \Delta Y$$

जहाँ Δ_C उपभोग में परिवर्तन तथा Δ_Y आय में परिवर्तन है। कीन्सवादी उपभोग फलन में सीमांत उपभोग प्रवृत्ति स्थिर होती है। (देखें, उपभोग फलन)

حاشیائی صارفین رجحان: آمدنی میں تبدیلی سے صارفانہ استعمال میں تبدیلی کی شرح۔
حاشیائی صارفانہ رجحان (MPC) صفراور ایک کے درمیان رہتا ہے۔

$$\text{MPC} = \Delta C / \Delta Y$$

یہاں ΔC صارفانہ استعمال میں تبدیلی ہے اور ΔY آمدنی میں تبدیلی ہے۔ کینس کے صارفی عمل (Consumption Function) میں MPC قائم رہتا ہے۔

(نیز دیکھئے: عملی صارف)

marginal propensity to import (MPM): Change in value of imports as a result of increase in the level of income. $MPM = \Delta M / \Delta Y$

Where ΔM stands for change in import and ΔY is the change in level of income.

सीमांत आयात प्रवृत्ति (MPM): आय के स्तर में वृद्धि के परिणाम स्वरूप आयातों के मूल्य में परिवर्तन। $MPM = \Delta M / \Delta Y$ जहाँ ΔM आयातों में परिवर्तन तथा ΔY आय के स्तर में परिवर्तन है।

حاشیائی درآمد رجمان: آمدنی کی سطح میں اضافے کے نتیجے میں درآمدات کی قدر میں تبدیلی۔ $MPM = \Delta M / \Delta Y$ یہاں ΔM درآمد میں تبدیلی ہے اور ΔY آمدنی کی سطح میں تبدیلی ہے۔

marginal propensity to save (MPS): Rate of change in saving resulting from change in income. It is equal to $1 - \text{MPC}$, as the total of MPC and MPS should be one, where MPC = Marginal Propensity to Consume.

सीमांत बचत प्रवृत्ति (MPS): आय में परिवर्तन के फलस्वरूप बचत में परिवर्तन की दर। यह $1 - MPC$ के बराबर होती है क्योंकि MPC और MPS

का योग एक होता है जहाँ $MPC =$ सीमांत उपभोग प्रवृत्ति।

حاشیائی بچت رجحان: آمدنی میں تبدیلی کے نتیجے میں بچت میں تبدیلی کی شرح۔ یہ $1 - MPC$ کے مساوی ہوتی ہے کیوں کہ MPC اور MPS کا میزبان ایک ہوتا ہے یہاں $MPC = \text{حاشیائی صرف رجحان}$ ۔

marginal rate of substitution (MRS): The amount of one good (y) which is to be given up in order to get one extra unit of another good (x), keeping utility constant on an indifference curve. MRS is the slope of the indifference curve and is equal to the ratio of the marginal utilities (MU) of two goods.

$$MRS_{xy} = MU_x/MU_y$$

Marginal rate of substitution between commodity x and commodity y usually diminishes as more and more units of x is consumed. The decline in MRS is due to convexity of indifference curve towards the origin. (See also, law of diminishing marginal utility, indifference curve)

सीमांत प्रतिस्थापन दर (MRS): एक वस्तु y की मात्रा जिसका दूसरी वस्तु x की एक अतिरिक्त इकाई को प्राप्त करने के लिए किसी अनधिमान वक्र पर उपयोगिता को स्थिर रखते हुए त्याग किया जाता है। सीमांत प्रतिस्थापन दर अनधिमान वक्र की ढलान होती है और दो वस्तुओं की सीमांत उपयोगिताओं (MU) के अनुपात के बराबर होती है। $MRS_{xy} = MU_x/MU_y$

वस्तु x और y के मध्य सीमांत प्रतिस्थापन दर सामान्यतः घटती जाती है, जैसे-जैसे वस्तु x की अधिकाधिक इकाइयाँ उपयोग की जाती हैं। सीमांत प्रतिस्थापन दर में गिरावट अनधिमान वक्र की मूल बिंदु की ओर उतलता के कारण होती है। (देखें, ह्रासमान सीमांत उपयोगिता का नियम, अनधिमान वक्र)।

حاشیائی متبادل شرح: ایک شے (y) کی مقدار جسے دوسری شے (x) کی ایک اضافی اکائی کو حاصل کرنے کے لیے چھوڑ دیا جاتا ہے۔ جب کہ خط بے نیازی پر افادیت یکساں رہتی ہے۔ MRS خط بے نیازی کی ڈھال ہوتا ہے اور دو اشیا کی حاشیائی افادیتوں (MU) کے تناسب کے برابر ہوتا ہے۔ MU کی نسبت کے مساوی ہوتا ہے۔

$$MRS_{xy} = MU_x/MU_y$$

شے x اور شے y کے درمیان حاشیائی متبادل شرح (MRS) عام طور پر x شے کی زیادہ سے زیادہ اکائیاں صرف ہونے کے ساتھ ساتھ محقق جاتی ہیں۔ MRS کی گراؤت خط بے نیازی کے اپنی اصل (Origin) کی طرف محب ہونے کی وجہ سے ہوتی ہے۔

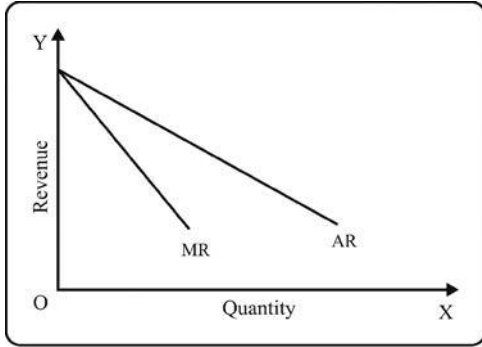
(نیز دیکھئے: گھٹی حاشیائی افادیت کا قانون، خطے نیازی)

marginal revenue (MR): Change in total revenue received by a firm as a result of one more unit of the commodity being sold.

$$MR_n = TR_n - TR_{n-1}$$

where TR_n is the total revenue earned by the sale of 'n' units of the commodity and TR_{n-1} is the total revenue

earned by the sale of $n-1$ units of the commodity. Suppose n is 50, TR_n is the total revenue earned by sale of 50 units of the commodity and TR_{n-1} is the total revenue earned by sale of 49 units of commodity. Under perfect competition, marginal revenue will be equal to the price and will be a horizontal straight line. Under imperfect competition, the marginal revenue curve slopes downwards, showing decline in additional revenues as more and more units are sold.

Average & marginal revenue under imperfect competition

सीमांत आगम (MR): वस्तु की एक अतिरिक्त इकाई के विक्रय से एक फर्म को प्राप्त होने वाले कुल आगम में परिवर्तन।

$$MR_n = TR_n - TR_{n-1}$$

जहाँ TR_n वस्तु की ' n ' इकाइयों के विक्रय से अर्जित कुल आगम है और TR_{n-1} ' $n-1$ ' इकाइयों के विक्रय से अर्जित कुल आगम है। माना n 50 है, TR_n वस्तु की 50 इकाइयों के विक्रय से प्राप्त कुल आगम है और 49 इकाइयों के विक्रय से प्राप्त कुल आगम TR_{n-1} है। पूर्ण प्रतियोगिता में सीमांत आगम कीमत के बराबर होगी और एक क्षैतिज सीधी रेखा होगी। अपूर्ण प्रतियोगिता में, सीमांत आगम वक्र नीचे की ओर झुकता है, जो अधिकाधिक इकाइयों के विक्रय से अतिरिक्त आगम में गिरावट को प्रदर्शित करता है।

हाशियाँ रीनो: किसी शے की एक اضافی اکائی کی فروخت سے کمپنی کو حاصل ہونے والے کل ریونیو میں تبدیلی۔

$$MR_n = TR_n - TR_{n-1}$$

یہاں TR_n شے کی ' n ' اکائیوں کی فروخت سے حاصل کل ریونیو ہے اور TR_{n-1} ' $n-1$ ' اکائیوں کی فروخت سے حاصل کل ریونیو ہے۔ فرض کیجیے کہ n کی قدر 50 ہے اور TR_n شے کی 50 اکائیوں کی فروخت سے حاصل کل ریونیو ہے اور TR_{n-1} 49 اکائیوں کی فروخت سے حاصل کل ریونیو ہے۔ مکمل مسابقت میں حاشیائی ریونیو قیمت کے برابر ہوگا اور افقی خط مستقیم ہوگا۔ نامکمل مسابقت میں حاشیائی ریونیو کا خمیدہ نیچے کی طرف جھکتا ہے اور اس کا جھکنا زیادہ سے زیادہ اکائیاں فروخت ہونے کی صورت میں اضافی ریونیوز میں گراوٹ کو ظاہر کرتا ہے۔

marginal utility (MU): Addition to total utility by the

consumption of an additional unit of the commodity.

$$MU_n = TU_n - TU_{n-1}$$

where TU_n is the total utility earned by the consumption of ' n ' units of the commodity and TU_{n-1} is the total utility earned by the consumption of $n-1$ units of the commodity.

(See also, Law of Diminishing Marginal Utility)

سیماंत उपयोगیت (MU): وस्तو کی ایک اतिरکت عکائی کے عابوب سے کول عابوبیتا میں وڈی

$$MU_n = TU_n - TU_{n-1}$$

جہاں TU_n وस्तو کی ' n ' عکائیوں کے عابوب سے प्राप्त کول عابوبیتا ہے اور TU_{n-1} وस्तو کی عکائیوں کے عابوب سے प्राप्त کول عابوبیتا ہے। (دیکھئے، ہاسمان سیمائت عابوبیتا کا نیام)

حاشیائی افادیت: کسی شے کی ایک اضافی اکائی کے صارفی استعمال سے کل افادیت میں اضافہ۔

$$MU_n = TU_n - TU_{n-1}$$

یہاں TU_n شے کی ' n ' اکائیوں کے صارفی استعمال سے حاصل کل افادیت ہے اور TU_{n-1} شے کی ' $n-1$ ' اکائیوں کے صارفی استعمال سے حاصل کل افادیت ہے۔

(نیز دیکھیے: گھٹتی حاشیائی افادیت کا قانون)

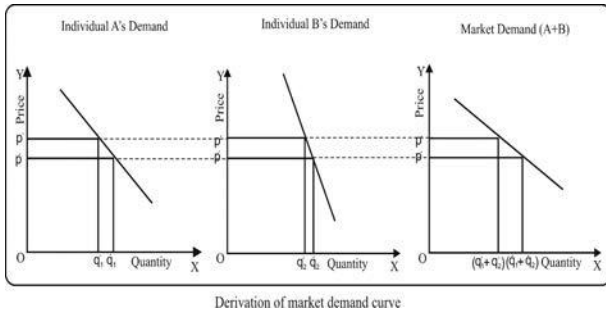
market: A set of arrangements under which economic agents (sellers and buyers) can freely exchange their goods and services with each other. Markets may be local, national or international. Some markets have physical location, i.e. vegetable market, fish market, cattle market. In some other cases, the market is linked by telephone, fax and internet, i.e. foreign exchange market and financial market. Markets exist for various economic factors and services, e.g. commodity market for goods and services, labour market for labour, and capital market for exchange of capital and sale of bonds. There is also market for future delivery of goods or financial instruments, called futures market.

بازار: व्यवस्थाओं का एक सेट, जिसके अंतर्गत आर्थिक अभिकर्ता (विक्रेता और क्रेता) परस्पर अपनी वस्तुओं और सेवाओं का निर्बाध रूप से विनिमय कर सकते हैं। बाजार स्थानीय, राष्ट्रीय अथवा अंतर्राष्ट्रीय हो सकते हैं। कुछ बाजारों की स्थिति भौतिक होती है, जैसे सब्जी बाजार, मछली बाजार, मवेशी बाजार। कुछ अन्य स्थितियों में बाजार टेलीफोन, फैक्स और इंटरनेट से जुड़ा होता है, जैसे विदेशी विनिमय बाजार और वित्तीय बाजार। बाजार विभिन्न आर्थिक कारकों और सेवाओं के लिए हैं, जैसे वस्तुओं और सेवाओं के लिए वस्तु बाजार, श्रमिकों के लिए श्रम बाजार और पूँजी के विनिमय तथा बांड बिक्री के लिए पूँजी बाजार। वस्तुओं अथवा वित्तीय प्रपत्रों की भावी सपुर्दगी के लिए भी बाजार होता है, जो भावी बाजार कहलाता है।

بازار: ایسے نظاموں کا ایک مجموعہ جس کے تحت معاشی فریق (فروخت کار اور خریدار)

آزادی کے ساتھ اپنی اشیاء اور خدمات کا لین دین کرتے ہیں۔ بازار مقامی بھی ہوتے ہیں اور قومی اور بین الاقوامی بھی۔ کچھ بازاروں کا ظاہری اور جسمانی وجود ہوتا ہے، مثلاً سبزی بازار، مچھلی بازار اور مویشی بازار وغیرہ جب کہ کچھ دیگر معاملات میں بازار، فون، فیکس اور انٹرنیٹ وغیرہ سے جڑے ہوتے ہیں، جیسے غیر ملکی زرمبادلہ بازار اور مالیاتی بازار۔ بازار مختلف معاشی عوامل اور خدمات کے لیے ہوتے ہیں۔ مثلاً اشیاء اور خدمات کے لیے مال بازار، محنت کے لیے محنت بازار اور سرمایے کے تبادلے اور ہنڈیوں کی فروخت کے لیے سرمایہ بازار۔ کچھ بازار اشیاء یا مالی دستاویزوں کی آئندہ فروخت کے لیے بھی ہوتے ہیں جنہیں امکانی بازار کہا جاتا ہے۔

market demand: Total demand for a good by all the consumers of the good at a particular price. It is the total of the individual demand of all the consumers. Suppose there are 3 consumers whose demand for a particular commodity at a given price is 30, 20 and 50 respectively, then the market demand at the given price level is $30+20+50=100$. The market demand curve is derived from the horizontal summation of individual demand curves.

بازار ماँग: एक विशेष कीमत पर किसी वस्तु के सभी उपभोक्ताओं द्वारा उस वस्तु की कुल माँग। यह सभी उपभोक्ताओं की व्यक्तिगत माँग का योग होता है। मान लीजिये तीन उपभोक्ता हैं जिनकी एक दी गई कीमत पर विशेष वस्तु के लिए माँग क्रमशः 30, 20 और 50 है। अतः दिए गए मूल्य स्तर पर बाजार माँग $30+20+50 = 100$ है। बाजार माँग वक्र को व्यक्तिगत माँग वक्रों के क्षैतिज योग से बनाया जाता है।

بازار مانگ: کسی شے کے تمام صارفین کی طرف سے ایک مخصوص قیمت پر اس شے کی کل مانگ۔ یہ تمام صارفین کی انفرادی مانگ کا میزان ہے۔ فرض کیجیے کہ تین صارف ہیں جن کی مانگ کسی مخصوص شے کے لیے اور ایک مقررہ قیمت پر مانگ بالترتیب 30، 20 اور 50 ہے، تو مقررہ قیمت کی سطح پر بازار مانگ $30+20+50=100$ ہوگی۔ بازار مانگ کا نمیدہ، انفرادی مانگ کے خمیدوں کے افقی میزان سے حاصل ہوگا۔

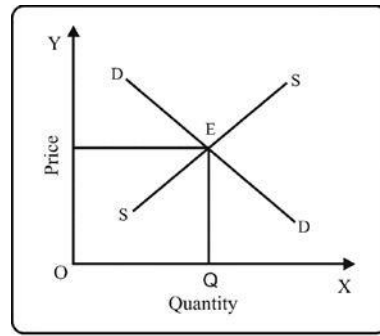
market economy: An economy where price mechanism or the market forces decide the allocation of goods and

services. Here, the central problems of an economy i.e. what, how and for whom to produce are decided by the operation of free market forces of supply and demand.

बाजार अर्थव्यवस्था: एक अर्थव्यवस्था जहाँ कीमत तंत्र अथवा बाजार शक्तियाँ वस्तुओं और सेवाओं के आबंटन का निर्णय करती हैं। यहाँ, अर्थव्यवस्था की केन्द्रीय समस्याओं अर्थात् क्या, कैसे और किसके लिए उत्पादन करें का निर्णय पूर्ति और माँग की मुक्त बाजार शक्तियों के संचालन द्वारा किया जाता है।

بازار معیشت: ایک ایسی معیشت جہاں قیمتیں یا بازار کی قوتیں اشیاء یا خدمات کا تعین کرتی ہیں۔ یہاں، کسی معیشت کے مرکزی مسائل یعنی کیا، کیسے اور کس کے لیے پیدا کریں کا فیصلہ مانگ اور رسد کی بازار کی قوتوں کے ذریعے ہوتا ہے۔

market equilibrium: A state of balance between opposing forces of market demand and supply. In such a state of rest, there would be zero excess demand and zero excess supply and no tendency to change from it. In the figure below, the market is at equilibrium at price OP when the quantity supplied is equal to quantity demanded OQ.

Market equilibrium

बाजार संतुलन: बाजार माँग और पूर्ति की विपरीत शक्तियों के मध्य संतुलन की स्थिति। विश्राम की इस स्थिति में, शून्य अतिरिक्त माँग और शून्य अतिरिक्त पूर्ति होगी और इससे हटने की प्रवृत्ति नहीं होगी। नीचे दिए गए चित्र में, OP कीमत पर बाजार संतुलन में है, जब पूर्ति की मात्रा मांगी गई मात्रा OQ के बराबर है।

بازار توازن: بازار مانگ اور رسد کی باہم متضاد قوتوں کے درمیان توازن کی حالت۔ ٹھہراؤ کی اس حالت میں نہ زائد مانگ ہوگی نہ اور زائد رسد اور اس سے ہٹنے کا رجحان بھی نہیں ہوگا۔ درج ذیل شکل میں بازار OP قیمت پر متوازن ہے جب کہ فراہم کردہ مقدار مانگ کردہ مقدار OQ کے مساوی ہے۔

market forces: The forces of supply and demand. Equilibrium quantity and price in a market are determined by the market forces. Market forces represent the aggregate influence of buyers and sellers on the price and quantity of the goods and services available in a market.

بازار شक्तیاں: पूर्ति और माँग की शक्तियाँ। किसी बाजार में संतुलन मात्रा और कीमत बाजार की शक्तियों द्वारा निर्धारित की जाती हैं। बाजार शक्तियाँ बाजार में उपलब्ध वस्तुओं और सेवाओं की कीमत और मात्रा पर क्रेताओं और विक्रेताओं के सामूहिक प्रभाव को प्रदर्शित करती हैं।

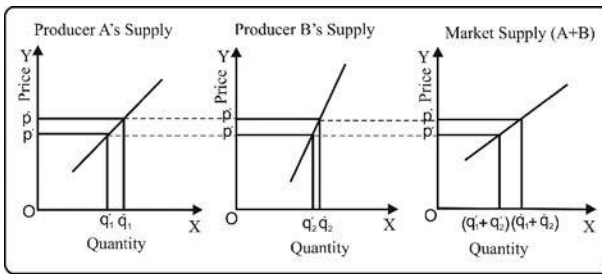
بازار قوتیں: مانگ اور رسد کی قوتیں۔ کسی بازار میں توازن فی مقدار اور قیمت کو بازار قوتیں طے کرتی ہیں۔ بازار قوتیں کسی بازار میں دست یاب اشیا اور خدمات کی مقدار اور قیمت پر بیچنے اور خریدنے والوں کے مجموعی اثر کو ظاہر کرتی ہیں۔

market mechanism: The process of interaction between supply and demand. Also called price mechanism, it is a feature of free market or capitalistic economy.

بازار تंत्र: पूर्ति और माँग में पारस्परिक क्रिया की प्रक्रिया। यह कीमत तंत्र भी कहलाता है। यह मुक्त बाजार अथवा पूँजीवादी अर्थव्यवस्था का एक लक्षण है।

بازار نظام: مانگ اور رسد کے درمیان باہمی تعامل کا عمل۔ اس کو قیمت نظام بھی کہا جاتا ہے۔ یہ آزاد بازار یا سرمایہ دارانہ معیشت کا ایک وصف ہے۔

market supply: Total quantity supplied of a good or service by all the producers at a particular price in the market. It is the total quantity of the supply made by individual producers. Suppose there are three producers who supply 30, 20 and 50 units respectively of a commodity, then the market supply would be $30+20+50=100$ units. The market supply curve is derived from the horizontal summation of individual supply curves.

Derivation of market supply curve

بازار पूर्ति: बाजार में एक विशेष कीमत पर सभी उत्पादकों द्वारा किसी वस्तु या सेवा की पूर्ति की कुल मात्रा। यह व्यक्तिगत उत्पादकों द्वारा की गई आपूर्ति की कुल मात्रा होती है। मान लीजिए कि तीन उत्पादक हैं जो किसी वस्तु की क्रमशः 30, 20 व 50 इकाइयों की आपूर्ति करते हैं, तब बाजार आपूर्ति $30+20+50 = 100$ इकाइयाँ होगी। बाजार आपूर्ति वक्र व्यक्तिगत आपूर्ति वक्रों के क्षैतिज योग से बनता है।

بازار رسد: بازار میں کسی مخصوص قیمت پر پیدا کاروں کے ذریعے اشیا اور فراہم کاروں کے ذریعے خدمات کی کل فراہم کردہ مقدار۔ یہ انفرادی پیدا کاروں کے ذریعے رسد کی کل مقدار ہے۔ فرض کیجیے تین پیدا کار ہیں جو کسی شے کی بالترتیب 30، 20 اور 50 اکائیوں کی رسد کرتے ہیں تو بازار رسد $30+20+50 = 100$ اکائی ہوگی۔ بازار

رسد کے تخم کو انفرادی رسد کے تخموں کے افقی میزان سے حاصل کیا جاتا ہے۔

marxian economics: School of economic thought based on the theories of the philosopher Karl Marx (1818-1883). It analysed the social and economic development of the capitalist economic system through various theories, like the labour theory of value and the theory of surplus value. The Marxian school is critical of capitalist exploitation and forecasts the downfall of capitalism. According to the labour theory of value, labour, being the sole contributor to the commodity production, the value of a commodity is the socially necessary labour time invested in it. But, the capitalists do not pay workers full value of the commodities they produce; instead, they pay only the necessary means of subsistence. This gap between the value a worker produces and his/her wage is termed as the surplus value.

مارکسواदी اर्थशास्त्र: दर्शनशास्त्री कार्ल मार्क्स (1818-1883) के सिद्धांतों पर आधारित अर्थशास्त्रीय विचारधारा। यह विभिन्न सिद्धांतों, जैसे कीमत के श्रम-सिद्धांत और अधिशेष मूल्य कीमत सिद्धांत, के माध्यम से पूँजीवादी आर्थिक प्रणाली के सामाजिक और आर्थिक विकास का विश्लेषण करता है। मार्क्सवादी विचारधारा पूँजीवादी शोषण की आलोचक है और पूँजीवाद के पतन की भविष्यवाणी करती है। कीमत के श्रम-सिद्धांत के अनुसार, वस्तु के उत्पादन में श्रमिक के एकांकी भागीदार होने के कारण किसी वस्तु की कीमत उसमें लगा सामाजिक रूप से अनिवार्य श्रम समय होता है। परन्तु पूँजीवादी श्रमिकों को उन वस्तुओं की पूरी कीमत नहीं देते, जिनका वे उत्पादन करते हैं, इसके बजाय वे मात्र जीविका-निर्वाह के लिए आवश्यक भुगतान करते हैं। श्रमिक द्वारा किये गये उत्पादन की कीमत और उसकी मजदूरी के मध्य अंतर को अधिशेष मूल्य कहते हैं।

مارکسی اقتصادیات: کارل مارکس (1818-1883) کے نظریات پر مبنی معاشی مکتب فکر۔ اس میں قیمت کے نظریہ محنت اور نظریہ قدر زائد (Theory of Surplus Value) جیسے نظریات کے ذریعے سرمایہ دارانہ معاشی نظام کی معاشی اور سماجی ترقی کا تجزیہ کیا گیا ہے۔ مارکسی مکتب فکر نے سرمایہ دارانہ استحصال کو اپنی تنقیدوں کا نشانہ بنایا ہے اور سرمایہ دارانہ نظام کے زوال کی پیشین گوئی کی ہے۔ قدر کا نظریہ محنت (Labour Theory of Value) کے مطابق مزدور (Labour) کسی شے کی پیداوار کا تنہا حصہ دار (Contributor) ہے اس لیے کسی شے کی قدر اس میں لگی سماجی طور پر لازمی محنت کی مدت ہے۔ لیکن سرمایہ داران اشیا کا پورا معاوضہ کام کرنے والوں کو نہیں دیتے جنہیں وہ بناتے ہیں۔ اس کے بجائے وہ بس گزر بسر کرنے لائق ہی ان کو معاوضہ دیتے ہیں۔ ایک محنت کش یا کام کرنے والا جو قدر پیدا کرتا ہے اور اسے جو اجرت ملتی ہے ان دونوں کے درمیان کا فرق زائد قدر (Surplus Value) ہے۔

maternal mortality rate: The number of maternal deaths per 1,000 women of reproductive age (15-45 years)

of age) in total population.

मातृ मृत्यु दर: कुल जनसंख्या में जनन आयु (15-45 वर्ष) वाली प्रति 1,000 महिलाओं में माताओं की मरने की संख्या।

मादरी شرح اموات: کل آبادی میں افزائش نسل کے قابل عمر (سال 15-45) والی 1,000 عورتوں میں مرنے والی ماؤں کی تعداد۔

mean deviation: Sum of the absolute difference between the value of the variables and the Arithmetic Mean or Median of the series divided by the total number of observations. Symbolically, $MD = \sum (x - \bar{x})/n$

माध्य विचलन (MD): श्रेणी के चरों के मूल्य और समांतर माध्य या माध्यिका के बीच निरपेक्ष अंतरों के योग को प्रेक्षणों की कुल संख्या से विभाजित कर प्राप्त संख्या। $MD = \sum (x - \bar{x})/n$

اوسط انحراف: سیریز کے متغیرات کی قدر اور وسطی (Median) کے درمیان مطلق فرق کے میزان کو مشاہدوں کی کل تعداد سے تقسیم کر کے حاصل تعداد۔ علامتی اعتبار سے، $MD = \sum (x - \bar{x})/n$

measurement of national income: It can be measured in the phase of production using output or value added method. In the phase of distribution using income method and in the phase of disposition using expenditure. (See also, Output Method, Income Method and Expenditure Method.)

राष्ट्रीय आय का मापन: उत्पादन के चरण में राष्ट्रीय आय को उत्पादन विधि या मूल्य वृद्धि विधि के द्वारा मापा जा सकता है। वितरण के चरण में आय विधि द्वारा तथा उपयोग के चरण में कुल व्यय विधि द्वारा। इन विधियों के विवरण के लिए। (देखें, उत्पादन विधि, आय विधि तथा व्यय विधि)

قومی آمدنی کی پیمائش: قومی آمدنی کو پیداواری مرحلے میں، پیداوار یا قدر اضافی کے طریقے سے پیمائش کیا جاسکتا ہے۔ تقسیم کے مرحلے میں اس کی پیمائش آمدنی کے طریقے سے اور استعمال کے مرحلے میں اخراجات کے طریقے سے کی جاسکتی ہے۔

(نیز دیکھیے: پیداوار طریقہ، آمدنی طریقہ، اخراجات طریقہ)

median: Central value of a distribution which is arranged in ascending or descending order. The number of values less than the median is equal to the number greater than the median. In case of even number of values, the arithmetic mean of the two middle values will give the median value. It is a positional average.

$M = \text{size of } (N+1)/2^{\text{th}} \text{ item}$

माध्यिका: बढ़ते या घटते क्रम में व्यवस्थित वितरण का माध्य मान। माध्यिका से कम मानों की संख्या, माध्यिका से अधिक मानों की संख्या के बराबर होती है। मानों के सम या कुल संख्या में होने पर बीच के दो मानों के औसत पर माध्यिका का मान प्राप्त होता है। यह एक स्थितिगत औसत होता है।

$M = (N+1)/2^{\text{वे}} \text{ मद का आकार}$

وسطی: بڑھتی یا گھٹتی سے میں مرتب کی گئی تقسیم کی درمیانی قدر۔ وسطی سے کم قدروں کی تعداد وسطی سے زیادہ قدروں کی تعداد کے برابر ہوتی ہے۔ قدروں کے برابر ہونے کے معاملے میں بیچ کی دو قدروں کا اوسط وسطی کی قدر دے گا۔ یہ ایک بہ لحاظ مقام اوسط (Average) ہوتا ہے۔

$M = \text{size of } (N+1)/2^{\text{th}} \text{ item}$

medium of exchange: Any item that is generally accepted as a medium for buying and selling of goods and services. Anything that acts as a medium of exchange can function as money example cigarettes in war camps. However, for a commodity to be accepted as money unconditionally, it should be legal tender.

(See also, Legal Tender, Fiat Money)

विनिमय का माध्यम: कोई वस्तु जो सामान्यतः वस्तुओं और सेवाओं को खरीदने या बेचने में स्वीकार की जाती है। कोई भी वस्तु जो विनिमय के माध्यम के रूप में काम करती है, वह मुद्रा है। जैसे युद्ध के कैम्प में सिगरेटें फिर भी, किसी वस्तु के मुद्रा के रूप में अशर्त स्वीकार्य होने के लिए इसका वैध मुद्रा होना आवश्यक है।

ذریعہ مبادلہ: کوئی چیز جو عام طور پر اشیاء اور خدمات کو خریدنے اور بیچنے میں قبول کی جاتی ہے۔ کوئی بھی چیز جو مبادلے کے ذریعے کام کرتی ہے زر کے طور پر کام کر سکتی ہے۔ مثلاً جنگ کے دوران کیمپوں میں سیگریٹ۔ لیکن کسی چیز کے زر کی شکل میں بلا شرط قبول کیے جانے کے لیے ضروری ہے کہ وہ قانوناً جائز کرنسی ہو۔ (نیز دیکھیے: قانونی ٹنڈر، فیٹ زر)

mercantilism (1550–1750): Economic ideas and policies popularised by merchants during the sixteenth to eighteenth century. They advocated promotion of exports, restriction of imports and regulation of economic activity by the state through tariffs and exchange controls. Some of the major writers of this school are John Hales, Gerard de Malynes, Dudley North, Thomas Mun, Antonia Serra. They made significant contributions to the theory of international trade and emphasised the importance of keeping the balance of payments in surplus by exporting more than the imports.

वाणिज्यवाद (1550 – 1750): सोलहवीं से अठारवीं शताब्दी के मध्य व्यापारियों द्वारा लोकप्रिय बनाई गई, आर्थिक धरणाएँ और नीतियाँ। उन्होंने प्रशुल्क तथा विनिमय नियंत्रण के माध्यम से निर्यात संवर्धन, आयात पर पाबंदी और सरकार द्वारा आर्थिक क्रियाकलापों के विनियमन के वर्धन की वकालत की। इस विचार धारा के मुख्य लेखकों में से कुछ हैं- हेल्स, मेलीन्स, नॉर्थ, मुन, सेरा। उन्होंने अंतर्राष्ट्रीय व्यापार के सिद्धांत में महत्वपूर्ण योगदान दिया और आयात से अधिक निर्यात करके भुगतान संतुलन का अतिरिक्त रखने के महत्व पर बल दिया।

تجارت (1550-1750): سولہویں سے اٹھارہویں صدی کے درمیان تاجروں کے ذریعے مقبول اور عام کیے گئے معاشی تصورات اور پالیسیاں۔ انھوں نے برآمد کے فروغ، درآمد پر پابندی اور تاروف اور مبادلہ کے کنٹرول کے ذریعے سرکار کی جانب سے معاشی سرگرمیوں کو منضبط کرنے کی حمایت کی۔ جان ہیلز (John Hales)، جیرارڈ ڈی میلینز (Gerard de Malynes)، ڈیوڈ لے نارٹھ (Dudley North) تھامس مَن (Thomas Mun)، اور انٹونیاسیرا (Antonia Serra) اسی کتب فکر کے اہم مصنفین ہیں۔ انھوں نے بین الاقوامی تجارت کے نظریے پر بہت کام کیا ہے۔ انھوں نے درآمدات کے مقابلے زیادہ برآمدات کے ذریعے ادائیگیوں کے توازن میں زائد زر برقرار رکھنے کی اہمیت پر بہت زور دیا ہے۔

micro-finance: Loans in small amount given to encourage small scale activities/businesses without the need of any security deposit. Those who do not have access to the formal banking system, especially women in rural areas, have benefited in developing countries. (See also, SHGs)

سُکھم-وِقت: چھوٹے پیمانے کے کاروبار / व्यापार کے پروتساہن کے لیے جمانت کے بغیر دیے جانے والے کم راشی کے کچھ۔ اس سے ترقیاتی سرگرمیوں کے لیے جین لوگوں کی اوپچاریک بینکنگ تंत्र تک پہنچ نہیں ہوتی، विशेष रूप से ग्रामीण क्षेत्रों की महिलाएँ, उन्हें लाभ मिला है। (देखें, SHGs)

مانگرو فنانس: ضمانت کے بغیر چھوٹے پیمانے کی سرگرمیوں / کاروبار کے فروغ کے لیے دیے جانے والے کم رقم کے قرض۔ ترقی پذیر ملکوں میں جن لوگوں کی بینک تک پہنچ نہیں ہوتی اور خاص طور پر دیہی علاقوں کی خواتین کو اس سے بہت فائدہ ہوا ہے۔ (نیو دیکھیے: ایس ایچ جی)

merit good: Goods that are regarded as socially desirable, i.e. goods meant to benefit all members of the society, irrespective of their wants or desires. For example, immunisation, education, etc.

گुणकारी वस्तु: वस्तुएँ जो सामाजिक दृष्टिकोण से वांछनीय समझी जाती हैं, अर्थात् वे वस्तुएँ जो उनकी आवश्यकता या इच्छा पर ध्यान दिए बिना समाज के सभी सदस्यों के लिए लाभकारी होती हैं, जैसे प्रतिरक्षण, शिक्षा इत्यादि।

ترجیحی اشیا: جن اشیا کو سماجی اعتبار سے ضروری سمجھا جاتا ہے یعنی وہ اشیا جو ضرورت یا خواہش سے قطع نظر سماج کے تمام افراد کے فائدے کے لیے ہوتی ہیں۔ مثلاً ٹیکہ کاری، تعلیم وغیرہ۔

microeconomics: It is the branch of economics that deals with choice and decision making process by individual units such as consumer, firm, industry, etc. In microeconomics, we study the behaviour of individual economic agents in the markets for different goods and services and try to figure out how prices and quantities of

goods and services are determined through the interaction of agents in the market.

व्यष्टि अर्थशास्त्र: यह अर्थशास्त्र की वह शाखा है जो व्यक्तिगत इकाइयों जैसे उपभोक्ता, फर्म, उद्योग इत्यादि के चयन और निर्णय लेने की प्रक्रिया का अध्ययन करती है। व्यष्टि अर्थशास्त्र में हम बाजार में विभिन्न वस्तुओं एवं सेवाओं के लिए व्यक्तिगत आर्थिक एजेंटों के व्यवहार का अध्ययन करते हैं और यह जानने का प्रयास करते हैं कि बाजार में एजेंटों की पारस्परिक क्रिया द्वारा किस प्रकार वस्तुओं और सेवाओं की कीमतों और मात्राओं का निर्धारण किया जाता है।

صغیری معاشیات: یہ معاشیات کی وہ شاخ ہے جس میں انفرادی اکائیوں جیسے صارف، کمپنی، صنعت وغیرہ کے انتخاب، پسند اور فیصلہ سازی کا مطالعہ کیا جاتا ہے۔ صغیری معاشیات میں ہم بازار میں مختلف اشیا اور خدمات کے لیے انفرادی معاشی عوامل کے رویے کا مطالعہ کرتے ہیں اور یہ جاننے کی کوشش کرتے ہیں کہ بازار میں ان عوامل کے ربط سے اشیا اور خدمات کی قیمتوں اور مقداروں کا تعین کس طرح ہوتا ہے۔

migration: Movement of people between regions within a country as well as across countries. Migration may be due to push factors like unemployment, low income, poverty, educational backwardness, fear of disorder and safety which push people out of a region or country. It may also be due to pull factors like favourable employment opportunities, good health and educational facilities, safer atmosphere, favourable climate, marriage elsewhere.

प्रवासन: किसी देश के आंतरिक प्रदेशों में और विदेशों के बीच लोगों का संचलन। प्रवासन के बढ़ाने वाले कारक जैसे बेरोजगारी, कम आय, गरीबी, शैक्षिक पिछड़ापन, अव्यवस्था तथा सुरक्षा का डर लोगों को एक क्षेत्र या देश से बाहर जाने के लिए मजबूर करते हैं। यह आकर्षी कारकों के कारण भी हो सकता है जैसे अनुकूल रोजगार के अवसर, अच्छी स्वास्थ्य तथा शिक्षा सुविधाएँ, सुरक्षित वातावरण, अनुकूल जलवायु, कहीं और विवाह होना।

ہجرت: کسی ملک کے مختلف خطوں اور اسی طرح مختلف ملکوں کی طرف لوگوں کی منتقلی۔ مہاجر ت بے روزگاری، کم آمدنی، غریبی، تعلیمی پسماندگی، بد نظمی اور عدم تحفظ کا خوف جیسے جبری عوامل کا نتیجہ ہو سکتی ہے جو لوگوں کو اپنے خطوں یا اپنے ملک سے نقل مکانی پر مجبور کر دیتے ہیں۔ اس کے علاوہ کچھ ایسے پُرکشش عوامل (Pull Factors) بھی ہیں جن کی وجہ سے لوگ اپنا خطہ یا ملک چھوڑتے ہیں، مثلاً روزگار کے اچھے مواقع، اچھی صحت، تعلیمی سہولتیں، محفوظ ماحول، خوشگوار آب و ہوا اور شادی وغیرہ۔

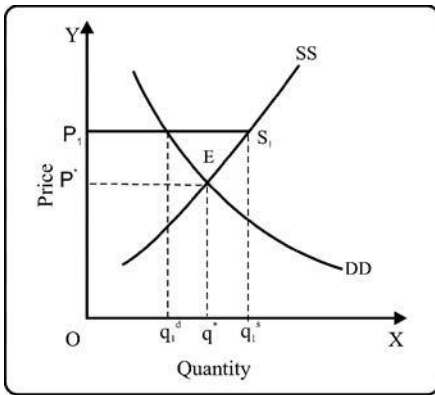
Millennium Development Goals (MDGs): A set of goals adopted by World leaders in the year 2000 to be achieved by 2015 in all developing countries. It provides a framework for the entire international community to work together towards a common end, making sure that human development reaches everyone and everywhere.

MDG addresses aspects of poverty and human deprivation, universal primary education, gender equality, child mortality, maternal health, combating diseases, environmental sustainability and global partnership which are separate, and at the same time, mutually reinforcing.

सहस्राब्दि विकास लक्ष्य: वर्ष 2000 में विश्व नेताओं द्वारा अपनाए गए लक्ष्यों का समूह जिन्हें सभी विकासशील देशों द्वारा 2015 तक प्राप्त करना है। यह एक सार्विक लक्ष्य के लिए संपूर्ण अंतर्राष्ट्रीय समुदाय के लिए मिलकर कार्य करने के लिए एक ढाँचा उपलब्ध कराता है, यह सुनिश्चित करते हुए कि मानव विकास प्रत्येक व्यक्ति तक और प्रत्येक स्थान पर पहुँचे। सहस्राब्दि विकास लक्ष्य गरीबी और मानव वंचन, सार्वभौम प्राथमिक शिक्षा, स्त्री/पुरुष समानता, बाल मृत्यु-दर, मातृ स्वास्थ्य, रोगों से संघर्ष, पर्यावरणीय धरणीयता और वैश्विक साझेदारी के पहलुओं को संबोधित करता है जो पृथक हैं और साथ ही परस्पर एक दूसरे को प्रबलित करने वाले हैं।

الفیاتی ترقیاتی نشانے: 2000 میں عالمی لیڈروں کے اپنائے گئے اہداف کا مجموعہ جنہیں سبھی ترقی پذیر ملکوں کو 2015 تک حاصل کرنا ہے۔ یہ مشترکہ مقصد کے تحت تمام بین الاقوامی برادری کے لیے مل کر کام کرنے کا ایک نظام فراہم کرتا ہے اور اس بات کو یقینی بناتا ہے کہ ہر انسانی ترقی ہر شخص تک اور ہر جگہ پہنچے۔ ترقیاتی مقاصد کی توجہ غربی، محرومی، عام ابتدائی تعلیم، صنفی برابری، شرح اموات اطفال، ذہنی صحت، بیماریوں سے مقابلے، ماحولیاتی پائیداری اور عالمی سطح پر ماحولیات پر مرکوز ہے جو جدا ہوتے ہوئے بھی باہمی طور پر ایک دوسرے کو تقویت پہنچاتے ہیں۔

minimum support price: Minimum price fixed by the government for purchase of agricultural produce from the farmers. In the event of a fall in market price, this acts as a support mechanism to the farmers. It is usually fixed above the prevailing market price.

Minimum support price (P_1)

ن्यूनतम समर्थन कीमत: किसानों से कृषि उत्पाद खरीदने के लिए सरकार द्वारा तय की गयी न्यूनतम कीमत। बाजार कीमत में गिरावट की स्थिति में यह किसानों के लिए समर्थन तंत्र का कार्य करती है। सामान्यतः यह प्रचलित बाजार

कीमत से अधिक तय की जाती है।

کم سے کم امدادی قیمت: کسانوں سے زرعی پیداوار خریدنے کے لیے حکومت کی طرف سے طے کی گئی کم سے کم قیمت۔ بازار کی قیمت میں گراوٹ کے وقت یہ امدادی قیمت کسانوں کے لیے سہارے کے ایک نظام کے طور پر کام کرتی ہے۔ عام طور سے یہ بازار کی موجودہ قیمت سے اوپر طے ہوتی ہے۔

mixed economy: Economy in which both private and public sectors co-exist. This is a combination of methods and goals of both, capitalism and socialism, where some economic activities are carried out by individuals or firms with the use of market forces, while some others are carried out by institutions under state ownership and control. India is a good example of a mixed economy in which both the private and the government sectors exist side by side.

میشریٹ اर्थव्यवस्था: अर्थव्यवस्था जिसमें निजी और सार्वजनिक क्षेत्रक दोनों साथ पाए जाते हैं। यह पूँजीवाद और समाजवाद दोनों के कार्य करने की विधियों और लक्ष्यों का सम्मिश्रण है, जहाँ बाज़ार की शक्तियों के प्रयोग द्वारा व्यक्तियों या फर्मों द्वारा कुछ आर्थिक कार्यकलाप किए जाते हैं, जबकि कुछ अन्य कार्यकलाप सरकार के स्वामित्व और नियंत्रण में संस्थाओं द्वारा किए जाते हैं। भारत मिश्रित अर्थव्यवस्था का एक अच्छा उदाहरण है जहाँ निजी और सरकारी दोनों क्षेत्र साथ-साथ अस्तित्व में हैं।

مخلوط معیشت: وہ معیشت جس میں نجی اور سرکاری سیکٹر دونوں یکجا ہوتے ہیں۔ یہ سرمایہ داری اور سماج وادی دونوں نظام کے کام کرنے کے طریقوں اور مقاصد کا مجموعہ ہے۔ بازار کی قوتوں کی مدد سے افراد یا کمپنیاں بعض معاشی سرگرمیاں انجام دیتی ہیں جب کہ دیگر معاشی سرگرمیاں سرکاری ملکیت یا سرکاری کنٹرول والے اداروں کے تحت ہوتی ہیں۔ ہندوستان مخلوط معیشت کی بہترین مثال ہے جہاں نجی اور سرکاری دونوں سیکٹر ساتھ ساتھ کام کرتے ہیں۔

mode: Value of a variable which occurs maximum number of times or whose frequency is the maximum in a series. In a unimodal distribution, one value occurs maximum number of times than any other values. In a bimodal distribution, two different values have equal maximum frequency. When none of the values in the distribution are repetitive, mode does not exist.

بहुलک (مود): किसी चर का मान जो एक श्रेणी में अधिकतम बार आता है या वह मद जिसकी आवृत्ति अधिकतम होती है। एक बहुलक (यूनीमॉडल) वितरण में, एक मान अन्य मानों की अपेक्षा अधिकतम बार आता है। एक द्विबहुलक वितरण में, दो भिन्न मानों की अधिकतम आवृत्ति एक समान होती है। जब वितरण में कोई भी मान दोहराया नहीं जाता तो वहाँ बहुलक नहीं होता।

کثرت وقوع (مود): کسی متغیر کی قدر جو کسی سلسلے کے اندر ایک ساتھ متعدد بار آتی

ہے یا جس کا تعدد زیادہ سے زیادہ ہوتا ہے۔ کسی وحدانی ماڈل (Unimodel) نظام تقسیم میں ایک قدر دیگر قدروں کے برخلاف سب سے زیادہ بار آتی ہے جب کہ ایک ذواڈل (Bimodel) نظام تقسیم میں دو مختلف قدروں کا تعدد مساوی ہوتا ہے۔ جب تقسیم میں کوئی بھی قدر تکراری نہیں ہوتی تو وہاں موڈ نہیں ہوتا۔

model: Theoretical framework for analysis of an economic problem. This may be expressed in verbal, diagrammatic, graphical or mathematical equation forms.

مॉڈل: किसी आर्थिक समस्या के विश्लेषण के लिए सैद्धांतिक ढाँचा इसे शाब्दिक, आरेखी, आलेखी अथवा गणितीय समीकरण के रूप में व्यक्त किया जा सकता है।

ماڈل: کسی معاشی مسئلہ کو حل کرنے کے لیے ایک نظریاتی یا اصولی طریق کار۔ اس کو الفاظ میں، ڈاٹا گرام کے ذریعے، گرافکس کے ذریعے یا پھر ریاضی کی مساوات کے ذریعے پیش کیا جاسکتا ہے۔

monetary policy: The policy of the central bank of the country (such as the Reserve Bank of India) aimed at controlling the money supply/credit in the country with a view to achieve the desired policy objectives such as, control of inflation, higher rate of growth, correcting the unfavourable balance of payments, employment generation, etc. The central bank uses instruments like bank rate, cash reserve ratio (CRR), statutory liquidity ratio (SLR), open market operations, etc. to implement the monetary policy.

مؤدیرک नीति: देश के केंद्रीय बैंक (जैसे, भारतीय रिजर्व बैंक) की नीति जिसका लक्ष्य वांछित नीतिगत उद्देश्यों, जैसे मुद्रास्फीति पर नियंत्रण, विकास की उच्चतर दर, प्रतिकूल भुगतान संतुलन को सुधारना, रोजगार उत्पन्न करना, इत्यादि की प्राप्ति के लिए धन की पूर्ति/साख पर नियंत्रण रखना है। केंद्रीय बैंक मौद्रिक नीति को कार्यान्वित करने के लिए बैंक दर, नकद आरक्षित कोष अनुपात (सी.आर.आर.), सांविधिक तरलता अनुपात (एस. एल.आर.) खुले बाजार की क्रियाएँ, इत्यादि जैसे साधनों का उपयोग करता है।

زری پالیسی: کسی ملک کے مرکزی بینک (جیسے ریزرو بینک آف انڈیا) کی پالیسی جس کا مقصد افراط زر پر کنٹرول، اونچی شرح نمو، ادائیگی کے غیر موافق توازن کی اصلاح، روزگار کے مواقع کی فراہمی جیسے ترجیحی پالیسی مقاصد کے حصول کے تحت ملک میں زر کی رسد کرڈٹ پر قابو پانا ہے۔ مرکزی بینک زری پالیسی پر مضبوط کرنے کے لیے بینک شرح، نقد محفوظ خزانہ تناسب (سی آر آر)، آئینی سیالیت تناسب (ایس ایل آر)، کھلے بازار کے عمل وغیرہ وسائل کا استعمال کرتا ہے۔

money: The medium of exchange which circulates in an economy and is widely accepted in payment for goods and services. It also serves as a measure of value, store of value and standard for deferred payments.

मुद्रा: विनिमय का माध्यम जो एक अर्थव्यवस्था में प्रचलित रहता है और वस्तुओं तथा सेवाओं के भुगतान में व्यापक रूप से स्वीकार किया जाता है। यह मूल्यमान, मूल्य के संचय और स्थगित भुगतान के मानक के रूप में भी कार्य करता है।

زر: مبادلہ کا ذریعہ جو معیشت میں گردش کرتا ہے اور اشیا اور خدمات کی ادائیگی کے لیے بڑے پیمانے پر قابل قبول ہوتا ہے۔ یہ قدر کی پیمائش، ذخیرہ قدر اور مؤخر شدہ ادائیگیوں کے معیار کے طور پر بھی کام کرتا ہے۔

money supply: The stock of money available within an economy. It is inclusive of notes and coins, bank deposits and also deposits in non-bank financial intermediaries. Money supply is expressed in the form of narrow money and broad money. (See also, Narrow Money and Broad Money).

मुद्रा पूर्ति: एक अर्थव्यवस्था में उपलब्ध मुद्रा का स्टॉक। इसमें नोट और सिक्के, बैंक जमा और गैर-बैंकिंग वित्तीय मध्यस्थ भी सम्मिलित हैं। मुद्रा पूर्ति को संकुचित मुद्रा और व्यापक मुद्रा के रूप में व्यक्त किया जाता है। (देखें, संकुचित मुद्रा और व्यापक मुद्रा)

زر کی رسد: کسی معیشت میں دست یاب زر کا اسٹاک، جس میں نوٹ، سکے، بینک ڈیپازٹ (جمع) اور بینک کے علاوہ دیگر مالیاتی اداروں میں جمع رقم شامل ہوتی ہیں۔ زری رسد کو تنگ زر اور وسیع زر کی شکل میں ظاہر کیا جاتا ہے۔ (نیز دیکھیے: تنگ زر، وسیع زر)

monopolistic competition: Market situation in which a relatively large numbers of producers offer similar but not identical products. The products are close, but not perfect substitutes. This market form has characteristics of both perfect competition (i.e., large number of sellers and buyers, free entry and exit) and of monopoly (i.e., control over price and market power). Each firm is the sole producer of a particular brand, say, of different brands of toothpastes, soaps, etc produced by the firm. Since different products of these brands are close substitutes, the monopolistic firms turn out to be competitive and hence this situation is called monopolistic competition. The demand curve facing an individual seller in this market is negatively sloped and elastic.

एकाधिकاری प्रतियोगिता: बाजार की वह स्थिति जिसमें अपेक्षाकृत रूप से अधिक संख्या में उत्पादक मिलते-जुलते परन्तु असमान, उत्पादों को बेचते हैं। उत्पाद निकट समानता रखते हैं, परन्तु पूर्ण प्रतिस्थापी नहीं होते। बाजार के इस रूप में पूर्ण प्रतियोगिता (अर्थात् अधिक संख्या में विक्रेता, निर्बाध प्रवेश और निकास) और एकाधिकार (अर्थात् कीमत और बाजार शक्ति पर नियंत्रण) दोनों के गुण होते हैं। प्रत्येक फर्म एक विशिष्ट ब्रांड की एकमात्र उत्पादक होती है, जैसे विभिन्न ब्रांडों के टूथपेस्ट, साबुन, इत्यादि। चूंकि इन ब्रांडों के विभिन्न उत्पाद लगभग निकट प्रतिस्थापी होते हैं, अतः एकाधिकारी फर्म प्रतियोगी हो जाती हैं

اور اسلئے یہ स्थिति एकाधिकारी प्रतियोगिता कहलाती है। इस बाजार में व्यक्तिगत विक्रेता का माँग वक्र ऋणात्मक ढाल वाला और लोचदार होता है।

اجارہ دارانہ مسابقت: بازار کی وہ صورت جس میں پیدا کاروں کی نسبتاً ایک بڑی تعداد ملتی جلتی مگر غیر یکساں اشیا بیچتی ہے۔ یہ مصنوعات تقریباً ایک جیسی ہوتی ہیں لیکن مکمل طور پر ایک دوسرے کا بدل نہیں ہوتیں۔ بازار کی اس شکل میں مکمل مسابقت (یعنی بیچنے والوں کی بڑی تعداد، آزاد داخلہ اور آزاد خروج) اور اجارہ داری (یعنی قیمت اور بازار قوت پر کنٹرول) دونوں کی خصوصیات ہوتی ہیں۔ ہر کمپنی کسی مخصوص برانڈ کا سامان بناتی ہے مثلاً ٹوٹھ پیسٹ، صابن وغیرہ ہے۔ چونکہ ایسی کمپنیوں کی مختلف مصنوعات تقریباً ایک دوسرے کا بدل ہوتی ہیں اس لیے اجارہ دارانہ کمپنیاں مسابقت پر اثر آتی ہیں۔ اس صورت حال کو اجارہ دارانہ مقابلہ آرائی یا مسابقت کہا جاتا ہے۔ اس بازار میں انفرادی فروخت کار کے سامنے مانگ کا خمیدہ، منفی ڈھال والا اور لوچ دار ہوجاتا ہے۔

monopoly: A market in which only a single seller sells a product (or service) which has no substitute. The term is derived from Greek word “mono” meaning single and “polo” meaning to sell. The seller has complete control over the quantities of goods offered for sale and decides the price at which goods / services are to be sold. In the case of monopoly, firm and industry are the same, as there is only one producer of the commodities and it has thus, an opportunity to earn supernormal profits.

एकाधिकار: एक बाजार जिसमें एक अकेला विक्रेता किसी उत्पाद (या सेवा) को बेचता है, जिसका कोई प्रतिस्थापी नहीं होता। यह ग्रीक शब्द मोनो (Mono) जिसका अर्थ है अकेला और पोलो (Polo) अर्थात् बेचना से लिया गया है। विक्रेता का विक्रय के लिए वस्तुओं को प्रस्तुत की गई मात्राओं पर पूरा नियंत्रण होता है और वह निर्णय करता है कि किस कीमत पर वस्तु/सेवाएं बेची जानी हैं। एकाधिकार की स्थिति में फर्म और उद्योग एक ही होता है, क्योंकि वस्तुओं का उत्पादक मात्र एक होता है और इससे उसे असमान्य लाभ अर्जित करने का अवसर मिलता है।

اجارہ داری: کوئی بازار جس میں ایک واحد فروخت کار کسی پیداوار (یا خدمات) کو بیچتا ہے جس کا کوئی بدل نہیں ہوتا۔ انگریزی اصطلاح لاٹینی لفظ “Mono” اور “Polo” سے مل کر بنی ہے۔ Mono کے معنی واحد اور Polo کے معنی بیچنا ہے۔ فروخت کے لیے پیش کی گئی اشیا کی مقداروں پر پورا کنٹرول فروخت کار کا ہوتا ہے اور وہی یہ فیصلہ کرتا ہے کہ اشیا یا خدمات کس قیمت پر فروخت کی جائیں۔ اجارہ داری کی صورت میں فर्म اور صنعت ایک ہی ہوتی ہے کیوں کہ اشیا کا پیدا کار ایک ہی ہوتا ہے اور اس کو بہت زیادہ منافع کمانے کے مواقع حاصل ہوتے ہیں۔

monotonic preferences: Preferences of a consumer are said to be monotonic if and only if, between any two bundles, the consumer prefers the bundle which has more

of at least one of the goods and no less of the other goods as compared to the other bundle.

एकदिष्ट अधिमान: उपभोक्ता की प्राथमिकताओं को एकदिष्ट कहा जाता है, यदि केवल किन्हीं दो बंडलों में से उपभोक्ता वह बंडल पसंद करता है जिसमें दोनों में से कम से कम एक वस्तु अधिक है और दूसरे बंडल की तुलना में दूसरी वस्तु भी कम नहीं है।

یکساں ترجیحات: صارف کی ترجیحات کو اس وقت یکساں کہا جاتا ہے جب وہ صرف اور صرف دو مجموعوں میں سے وہ مجموعہ پسند کرتا ہے جس میں دونوں میں سے کم سے کم ایک شے زیادہ ہو اور دوسرے مجموعے کے مقابلے میں دیگر اشیا بھی کم نہ ہوں۔

morbidity: The rate of incidence of a disease in a geographical locality. It shows the number of individuals in poor health during a given time period.

अस्वस्थता: किसी भौगोलिक इलाके में किसी बीमारी के होने की दर। यह एक दी गई समयावधि में कमजोर स्वास्थ्य वाले व्यक्तियों की संख्या को दर्शाता है।

غیر صحت مندی: کسی جغرافیائی علاقے میں بیماری کے وقوع کی شرح۔ اس سے ایک مقررہ مدت کے دوران کمزور صحت والے لوگوں کی تعداد معلوم ہوجاتی ہے۔

mortality rate: The number of deaths per 1,000 individuals per year.

مृतیو दर: प्रति वर्ष प्रति 1,000 व्यक्तियों में से मरने वालों की संख्या।

شرح اموات: ایک سال میں ایک ہزار افراد میں مرنے والوں کی تعداد۔

multilateral trade agreement: An agreement involving more than two countries to regulate trade among themselves. For example, General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), North American Free Trade Agreement (NAFTA), etc.

बहुपक्षीय व्यापार समझौता: दो से अधिक देशों के मध्य व्यापार को नियमित करने के लिए एक समझौता। उदाहरण के लिए, प्रशुल्क और व्यापार पर सामान्य समझौता (GATT), उत्तर अमरीका मुक्त व्यापार समझौता (NAFTA), इत्यादि।

کثیر طرفی تجارتی معاہدہ: دو سے زیادہ ملکوں کے درمیان کاروبار میں باضابطگی لانے کے لیے معاہدہ۔ مثال کے لیے عام معاہدہ محصولات و تجارت (GATT) اور امریکی آزاد تجارت معاہدہ سمجھوتہ (NAFTA) وغیرہ۔

multinational corporation (MNC): A corporation or company conducting business in more than one country and having production or service facilities outside the country of its origin.

बहुराष्ट्रीय निगम (MNC): एक से अधिक देशों में व्यापार करने वाला निगम या कंपनी जो अपने मूल देश से बाहर उत्पादन या सेवा सुविधाएँ प्रदान करती है।

کثیر قومی کارپوریشن: ایک سے زیادہ ملکوں میں کاروبار کرنے والی کمپنی یا کارپوریشن

جو خود اپنے ملک سے باہر پیداوار یا خدمات کی سہولتیں مہیا کراتی ہو۔

multiple cropping: The practice of growing two or more crops in the same area during a year. Apart from the fact that it leads to efficient use of the land resources, multiple cropping is good for replacing nutrients in the soil.

بहुसرسن: वर्ष में एक ही क्षेत्र में दो या दो से अधिक फसलें उगाने की पद्धति। भूमि संसाधनों के कुशल उपयोग के अतिरिक्त यह मिट्टी में पोषक तत्वों की पूर्ति भी करता है।

کثیر فصلی کاشت: سال میں ایک ہی علاقے میں دو یا دو سے زیادہ فصلیں اگانے کا طریقہ۔ زمینی وسائل کے مؤثر استعمال کے علاوہ اس سے مٹی میں تغذیہ بخش اجزاء میں اضافہ بھی ہوتا ہے۔

multiplier: A coefficient that shows proportion of change in the dependent variable in response to a change in the independent variable. (See also, Investment Multiplier, Money Multiplier)

گुणک: एक गुणांक जो स्वतंत्र चर में परिवर्तन के फलस्वरूप निर्भर चर में परिवर्तन का अनुपात दर्शाता है। (देखें, निवेश गुणक, मुद्रा गुणक)

ضارب: ایک ضریب جو آزاد متغیرہ میں تبدیلی کے نتیجہ میں منحصر متغیرہ میں تبدیلی کے تناسب کو ظاہر کرتا ہے۔ (نیز دیکھیے: سرمایہ کاری ضارب، زری ضارب)

money multiplier: The interaction of the Central Bank, commercial banks and the public causes a unit of currency issued by the Central Bank (High Powered Money) to lead to a multiplied expansion in the money supply. Out of every unit of High Powered Money that the Central Bank injects into the economy and the proportion of that deposited by the public, the commercial bank keeps only fraction as reserves and lends out the remainder. This leads to a second round of addition to the money supply. Successive rounds of increase results in a multiplied expansion of money supply. The multiple by which money supply expands as a result of a unit change in the stock of high powered money is called the money multiplier.

$$\text{Money Multiplier} = \frac{1}{\text{Required Reserve Ratio}}$$

मुद्रा गुणक: केंद्रीय बैंक, वाणिज्यिक बैंकों तथा जनता के बीच अन्योन्य क्रिया (Interaction) के कारण केंद्रीय बैंक द्वारा निर्गमित मुद्रा की एक इकाई से मुद्रा की पूर्ति में कई गुणा वृद्धि होती है। केंद्रीय बैंक द्वारा अर्थव्यवस्था में जारी की गई (अतः क्षेपित) उच्च शक्ति मुद्रा की प्रत्येक इकाई में से तथा जनता द्वारा उसके जमा किए गए अनुपात में से, वाणिज्यिक बैंक उसका केवल एक अंश रिजर्व के रूप में (आरक्षित) रखते हैं तथा शेष ऋण के रूप में दे देते हैं। इससे मुद्रा की पूर्ति

में वृद्धि का एक चक्र और चलता है। वृद्धि के आनुक्रमिक चक्रों से मुद्रा की पूर्ति में बहुगुणित वृद्धि हो जाती है। उच्च शक्ति मुद्रा के स्टॉक में एक इकाई की वृद्धि होने के फलस्वरूप मुद्रा की पूर्ति में जितने गुणा वृद्धि होती है, वह संख्या मुद्रा गुणक कहलाता है।

$$\text{मुद्रा गुणक} = \frac{1}{\text{आवश्यक आरक्षित अनुपात}}$$

زری ضارب: سینٹرل بینک، کمرشیل بینکوں اور عوام کے درمیان باہمی عمل (Interaction) کے سبب سینٹرل بینک کی جاری کردہ کرنسی کی ایک اکائی سے کرنسی کی فراہمی میں کئی گنا اضافہ ہوتا ہے۔ سینٹرل بینک کی طرف سے معیشت میں داخل کیے گئے علاقہ طاقت کرنسی کی ہر اکائی اور عوام کے ذریعے جمع کیے گئے اس کے متناسب حصے میں سے، کمرشیل بینک اس کا صرف ایک حصہ ریزرو کے طور پر رکھتے ہیں اور بقیہ حصے کو قرضے کے طور پر فراہم کر دیتے ہیں۔ اس سے پیسے کی فراہمی میں اضافے کا ایک اور سلسلہ جاری ہوتا ہے۔ اضافے کے بار بار چلنے والے سلسلوں سے کرنسی کی فراہمی میں کئی گنا اضافہ ہو جاتا ہے۔ علاقہ طاقت کرنسی کے اسٹاک میں ایک اکائی کے اضافے سے کرنسی کی فراہمی میں جتنے گنا اضافہ ہوتا ہے اس عدد کو زری ضارب کہا جاتا ہے۔

$$\text{زری ضارب} = \frac{1}{\text{مطلوبہ ریزرو تناسب}}$$

Marshall, Alfred (1842–1924): One of the founders of Neo–Classical Economics, who based many of his theories of economic behaviour on marginal rather than average behaviour. His book, *Principles of Economics* (1890) brings in the ideas of supply and demand as tools for price determination, analysis of the issues of elasticity, consumer surplus, increasing and diminishing returns, short and long runs and marginal utility.

مارشل، ایلفریڈ (1842–1924): نव-کلاسیکی اर्थशास्त्र के संस्थापकों में से एक, जिन्होंने अपने अनेक आर्थिक व्यवहार के सिद्धांतों का आधार औसत व्यवहार के बजाए सीमांत व्यवहार को बनाया। इनकी पुस्तक 'प्रिंसीपल्स ऑफ इकोनॉमिक्स' (1890) में मूल्य निर्धारण में पूर्ति और मांग के उपकरणों, लोच के मुद्दों का विश्लेषण, उपभोक्ता अधिशेष, हासमान एवं वृद्धिमान प्रतिफल, लघु और दीर्घकाल तथा सीमांत उपयोगिता पर विचार दिये गये हैं।

مارشل، ایلفریڈ (1842–1924): وکلاسیکی معاشیات کے بانیوں میں سے ایک، جنہوں نے اپنے معاشی طرز عمل سے متعلق نظریات کی بنیاد اوسط طرز عمل (Average Behaviour) کے بجائے معاشیاتی طرز عمل پر رکھی۔ مارشل نے (1890) میں شائع اپنی کتاب 'اصول معاشیات' (*Principles of Economics*) میں، قیمتوں کے تعین میں مانگ اور رسد کے عوامل کی حیثیت پر بحث کی ہے۔ اس میں چمک داری کے مسائل، صارف سرپلس،

بڑھتے اور کم ہوتے حاصل، طویل اور قلیل مدتوں اور حاشیائی افادیت کا تجزیہ کیا گیا ہے۔

minimum wage: Minimum amount of money to be paid to a worker as enacted by law.

ن्यूनतम मजदوری: کانون کے अनुसार किसी कर्मचारी को दी जाने वाली धनराशि की न्यूनतम राशि।

کمترین اجرت: قانون کے مطابق کسی ملازم (کارکن) کو دی جانے والی کم سے کم اجرت۔

Mahalanobis, P.C. (1893–1972): An Indian economist who was the architect of the second five year plan (1956–1961) in India. He introduced the strategy of development based on establishment of heavy industries.

مہالانوبیس، پی.سی (1893–1972): ایک भारतीय अर्थशास्त्री जो भारत की द्वितीय पंचवर्षीय योजना के (1956-1961) निर्माता थे। इन्होंने भारी उद्योगों की स्थापना के आधार पर विकास की कार्य नीति प्रस्तुत की।

مہالانوبیس، پی.سی (1893–1972): ایک ہندوستانی ماہر اقتصادیات جنہوں نے ہندوستان کا دوسرا پنج سالہ منصوبہ بنایا تھا اور بھاری صنعتوں کے قیام کی بنیاد پر ترقی کی حکمت عملی تیار کی تھی۔

mixed income: Income earned by self-employed workers, for example, incomes of self-employed doctors, carpenters, shopkeepers, tailors, etc. It is applicable in unincorporated enterprises where the contribution of different factors of production is not clearly distinguished. For example, a tea vendor uses his own labour and capital so his earnings cannot be divided into labour income and capital. His earnings are an example of mixed income.

میشریٹ आय: स्व-रोजगार/कामगारों द्वारा अर्जित आय, उदाहरण के लिए, स्वनियोजित डॉक्टरों, बढ़इयों, दुकानदारों, दर्जियों, इत्यादि की आय। यह अनिगमित प्रतिष्ठानों में लागू होती है, जहाँ उत्पादन के विभिन्न कारकों के योगदान के बीच सही-सही विभेद नहीं हो पाता। उदाहरण के लिए एक चाय विक्रेता स्वयं की पूंजी तथा श्रम का प्रयोग करता है। अतः उसकी आय को 'श्रम से आय' तथा 'पूंजी से आय' में विभाजित नहीं किया जा सकता। उसकी आय मिश्रित आय का एक उदाहरण है।

مخلوط آمدنی: خود روزگاری میں لگے لوگوں کے ذریعے کی گئی آمدنی۔ مثلاً خود اپنا کام کرنے والے ڈاکٹروں، بڑھیوں، دوکان داروں، درزیوں وغیرہ کی آمدنی۔ اس کا اطلاق ایسی غیر منظم تجارتی سرگرمیوں پر ہوتا ہے جہاں پیداوار کے مختلف عوامل کی حصے داری کا اثر واضح نہیں ہوتا۔ مثلاً ایک چائے والا خود اپنے سرمایے اور محنت کا استعمال کرتا ہے، اس لیے

اس کی آمدنی کو محنت سے ہونے والی آمدنی، اور سرمایے سے ہونے والی آمدنی میں تقسیم نہیں کیا جاسکتا۔ اس کی آمدنی مخلوط آمدنی کی مثال ہے۔

managed floating exchange rate: A system in which government intervenes to regulate/control the exchange rate determined by the foreign exchange market. It is also referred to as 'dirty floating'.

प्रबंधित तिरती विनिमय दर: एक प्रणाली जिसमें सरकार बाज़ार द्वारा निर्धारित विनिमय दर के नियमन / नियंत्रण के लिए हस्तक्षेप करती है। इसे 'ट्रिबहुल तिरती' भी कहा जाता है।

منضبط رواں مبادلہ: ایک نظام جس میں حکومت زر مبادلہ کے بازار کے ذریعے طے شدہ شرح مبادلہ میں باضابطگی لانے کے لیے مداخلت کرتی ہے۔ اسے 'ڈرٹی فلوئنگ' (Dirty Floating) بھی کہا جاتا ہے۔

marginal cost (MC): Increase in total cost that results from producing an extra unit of output. In the short run, since fixed costs do not change with the firm's level of output, marginal cost is also equal to the change in total variable cost.

$$MC_n = TC_n - TC_{n-1}$$

In the short run,

$$MC_n = TC_n - TC_{n-1}$$

$$= TVC_n - TVC_{n-1}$$

सीमान्त लागत: एक अतिरिक्त इकाई के उत्पादन से कुल लागत में होने वाली वृद्धि। चूंकि अल्पावधि में फर्म के उत्पादन स्तर में परिवर्तन से स्थिर लागतें परिवर्तित नहीं होती, अतः सीमान्त लागत, कुल परिवर्ती लागत में परिवर्तन के समान भी होती है।

$$MC_n = TC_n - TC_{n-1}$$

अल्पावधि में

$$MC_n = TC_n - TC_{n-1}$$

$$= TVC_n - TVC_{n-1}$$

حاشیائی لاگت: ایک اضافی اکائی کی پیداوار سے کل لاگت میں ہونے والا اضافہ۔ چونکہ قلیل مدت میں کمپنی کی پیداوار کی سطح میں تبدیلی سے قائم لاگتیں بدلتی ہیں اس لیے حاشیائی لاگت (MC) کل متغیر لاگت میں تبدیلی کے مساوی ہوتی ہے۔

$$MC_n = TC_n - TC_{n-1}$$

قلیل مدت میں

$$MC_n = TC_n - TC_{n-1}$$

$$= TVC_n - TVC_{n-1}$$

Nn

Naoroji, Dadabhai (1825 – 1917): An Indian Economist

who provided the first estimation of national income in India in 1866. His book 'Poverty and Un-British Rule' published in 1876, gave the idea of Poverty line based on the prisoner's cost of living in Indian jails. He also propounded the theory

of 'Drain of Wealth' from India.

نوروجی، دادا بائی (1825 – 1917): भारतीय अर्थशास्त्री जिन्होंने 1866 में भारत में राष्ट्रीय आय का प्रथम आकलन उपलब्ध कराया। उनकी 1876 में प्रकाशित पुस्तक 'पावर्टी एंड अन-ब्रिटिश रूल' ने गरीबी रेखा की धारणा दी, जो भारतीय जेलों में रह रहे कैदियों पर खर्च पर आधारित थी। उन्होंने भारत से 'संपत्ति के निकास' के सिद्धांत को भी प्रस्तुत किया।

دادا بائی نوروجی (1825-1917): ہندوستانی ماہر معاشیات تھے جنہوں نے

1866 میں ہندوستان میں قومی آمدنی کا پہلا تخمینہ فراہم کیا۔ ان کی کتاب 'Poverty and Un-British Rule' 1876 میں شائع ہوئی تھی، خط غریبی کا تصور دیا گیا جو ہندوستانی جیلوں میں موجود قیدیوں کے خرچ پر مبنی تھا۔ انہوں نے ہندوستان سے 'دولت کی نکاسی' کا نظریہ بھی پیش کیا۔

narrow money: A measure of money supply that includes coins and currency held by the public along with demand deposits and other liquid assets that are easily convertible into cash. This is most readily available for transactions and is also called the monetary base or high powered money.

سنگری/سنگریٹ: مودرا پورٹی کا ماپن جس میں سی کے کے اور مودرا (کرسے) جو جناتا کے پاس ہے، ساٹھ ہی مانگ جما اور انی ترل پارسپتت جو آسانا سے نکدی مے بدلی جا سکے، سممیلت ہیں۔ یہ سؤدوں کے لیے سب سے جلد उपलब्ध हो जाती है और यह मौद्रिक आधार अथवा उच्चशक्ति धन भी कहलाता है।

سنگ زر: زر رسدی پیکش کا طریقہ جس میں وہ سگے اور کرنسی بھی شامل ہے جو لوگوں کے پاس ہیں اور اسی کے ساتھ مانگ ڈیپازٹ اور ایسے سیال اثاثے بھی شامل ہیں جو آسانی سے نقدی میں بدلے جاسکتے ہیں۔ یہ لیمن دین کے لیے فوری طور پر دست یاب ہو جاتا ہے۔ اسے زر اساس یا علاطاتی پیسہ بھی کہا جاتا ہے۔ اس کو M1 سے دکھایا جاتا ہے۔

national income: Value of final goods and services produced in an economy during given period of time, usually one year. (See also, Gross Domestic Product)

राष्ट्रीय आय: एक दी गई समयावधि, सामान्यतः एक वर्ष में किसी अर्थव्यवस्था में उत्पादित अंतिम वस्तुओं और सेवाओं का मूल्या (देखें, सकल घरेलू उत्पाद)

قومی آمدنی: کسی مالی سال کے دوران، کسی معیشت میں پیدا شدہ برتیار کردہ اشیا اور خدمات کی قدر۔ (نیز دیکھیے: مجموعی ملکی پیداوار)

national income accounting: System of measuring the national income aggregates in a particular year in an accounting framework. The summary statement of such aggregates depicting the performance of the economy is called national income accounting.

राष्ट्रीय आय लेखाकरण: एक वर्ष में एक लेखाकरण ढाँचे में राष्ट्रीय आय समुच्चयों के मापन की प्रणाली। अर्थव्यवस्था के निष्पादन को चित्रित करने वाले ऐसे समुच्चयों के संक्षिप्त विवरण राष्ट्रीय आय लेख कहलाते हैं।

قومی آمدنی کھاتہ: کسی خاص سال میں قومی آمدنی کے مجموعوں کی پیکش کا نظام۔ ایسے مجموعوں کے گوشوارے کو، جو معیشت کی کارکردگی واضح کرتا ہو، قومی آمدنی کھاتہ کہا جاتا ہے۔

National Sample Survey Organisation (NSSO): The largest organisation conducting regular socio-economic, demographic, agricultural and industrial surveys under the Ministry of Statistics and Programme Implementation of the Government of India. It was first set up in the country under the Ministry of Finance in 1950 with the objective of providing statistical and other information for the purpose of state or national planning and policy requirements. The objectives was to evolve statistical techniques for the analysis of statistical data for solving administrative problems and estimation of future trends.

राष्ट्रीय प्रतिदर्श सर्वेक्षण संगठन (NSSO): भारत सरकार के सांख्यिकी और कार्यक्रम कार्यान्वयन मंत्रालय के अधीन सबसे बड़ा संगठन जो नियमित रूप से सामाजिक-आर्थिक, जनसांख्यिकीय, कृषि संबंधी और औद्योगिक सर्वेक्षण करता है। देश में राज्य और राष्ट्रीय योजना निर्माण और नीतिगत आवश्यकताओं के लिए सांख्यिकीय और अन्य जानकारी देने के उद्देश्य से और अनुशासनिक समस्याओं के समाधान और भावी प्रवृत्तियों के आकलन के लिए इसकी स्थापना सर्वप्रथम 1950 में की गई थी। सांख्यिकीय आँकड़ों के विश्लेषण के लिए सांख्यिकीय तकनीकों को विकसित करना इस संगठन का उद्देश्य है।

نیشنل سیمپل سروے آرگنائزیشن: حکومت ہند کی وزارت برائے اعداد و شمار اور حکومت ہند کے پروگرام نفاذ کے تحت سب سے بڑی تنظیم جو باقاعدگی سے سماجی، معاشی، آبادیاتی، زراعتی اور صنعتی سروے کراتی ہے۔ یہ ہندوستان میں وزارت خزانہ کے تحت 1950 میں اس مقصد سے پہلی بار قائم ہوئی تھی کہ ریاستی یا مرکزی منصوبہ بندی اور پالیسی ضروریات کے لیے اعداد و شمار اور دیگر معلومات فراہم کرے اور انتظامی مسائل کے حل اور مستقبل کے رجحانات کے جائزے کے لیے شماریاتی ڈاٹا کے تجزیے کی شریاتی

ملکیوں کو فروغ دے۔

nationalisation: The process of changing an industry or assets from private to state ownership or control. It is one of the major strategies advocated by socialists for transitioning from capitalism to socialism.

राष्ट्रीयकरण: किसी उद्योग या परिसंपत्ति का निजी से राज्य के स्वामित्व या नियंत्रण में परिवर्तित करने का प्रक्रमा यह पूंजीवाद को समाजवाद में बदलने के लिए समाजवादियों द्वारा समर्पित मुख्य रणनीतियों में से एक है।

قومینا: کسی صنعت یا اثاثوں کو نجی سے سرکاری ملکیت یا کنٹرول میں بدلنے کا عمل۔ سرمایہ داری کو سماج واد میں بدلنے کے لیے سماج وادیوں نے اس حکمت عملی کی بہت وکالت کی ہے۔

net exports: The amount by which foreign spending on a home country's goods and services exceeds the home country's spending on foreign goods and services.

Net exports = exports (X) - imports (M)

वास्तविक निर्यात: अपने देश की वस्तुओं और सेवाओं पर विदेशी खर्च की विदेशी वस्तुओं और सेवाओं पर अपने देश के खर्च से अधिक राशि।

वास्तविक निर्यात = निर्यात (X) - आयात (M)

خالص برآمدات: اپنے ملک کی اشیا اور خدمات پر ہونے والے غیر ملکی خرچ کی وہ رقم جو غیر ملکی اشیا اور خدمات پر ہونے والے ملکی خرچ سے زیادہ ہو۔

خالص برآمدات = برآمدات (X) - درآمدات (M)

net factor income from abroad: Refers to incomes received by domestic factors of production from rest of the world minus payments made to foreign factors of production from rest of the country.

Factor incomes from abroad include profits earned by Indian companies working abroad, wages earned by Indians staying in foreign countries, as well as rent and interest received from foreigners for using land and capital owned by Indians. For example, an Indian national working in Dubai earns Rs. 500 as wages, counts as factor income from abroad. Factor payments to abroad are profits, wages, interest and rent paid to foreign nationals operating in India. For example, if IBM company operating in India makes a profits of Rs.500, it counts as factor incomes to abroad.

NFIA is added to aggregate of domestic product (such as GDP or NDP) in order to calculate national product (such as GNP or NNP). When factor incomes from abroad minus factor payments to abroad are positive, or factor incomes from abroad are greater than factor payments to abroad then national product is greater than domestic product.

i.e., GNP or NNP > GDP or NDP. (See also, GDP, NNP, GNP, NDP)

विदेशों से वास्तविक उपादान आय: इस से अभिप्राय उत्पादन के घरेलू कारकों द्वारा शेष विश्व से प्राप्त आय तथा उत्पादन के विदेशी कारकों को किए गए भुगतान का अंतर है।

विदेशों से प्राप्त साधन आय में विदेशों में काम कर रही भारतीय कंपनियों द्वारा अर्जित लाभ, विदेशों में कार्यरत भरतीयों द्वारा अर्जित मजदूरी या वेतन, तथा भारतीयों के स्वामित्व वाली भूमि तथा पूंजी का उपयोग करने के लिए विदेशियों से प्राप्त लगान तथा ब्याज सम्मिलित हैं। उदाहरण के लिए, एक भारतीय दुबई में काम करके 500 रु. मजदूरी कमाता है, तो यह विदेशों से प्राप्त साधन आय में गिना जाएगा। विदेशों को किए गए साधन आय में भुगतान में भारत में कार्यरत विदेशियों को दिया जाने वाला लाभ, मजदूरी, ब्याज तथा लगान को शामिल किया जाता है। उदाहरण के लिए, यदि भारत में कार्यरत कंपनी IBM को 500 रु का लाभ होता है, तो यह विदेशों को किए गए साधन आय का भुगतान माना जाएगा।

NFIA को घरेलू आय समग्र (जैसे GDP या NDP) में जोड़कर राष्ट्रीय उत्पाद (जैसे GNP या NNP) की गणना की जाती है।

जब विदेशों से प्राप्त साधन आय, विदेशों को दी गई साधन आय से ज्यादा होती है, तो राष्ट्रीय उत्पाद, घरेलू उत्पाद से अधिक होता है।

(देखें, GDP, NNP, GNP, NDP)

غیر ملکوں سے خالص فیکٹر آمدنی: اس سے مراد پیداوار کے مقامی عوامل کے ذریعے باقی دنیا

سے حاصل کردہ آمدنی اور پیداوار کے غیر ملکی عوامل کو کی گئی ادائیگی کے درمیان فرق ہے۔

غیر ملکوں سے حاصل ہونے والی عامل آمدنی میں غیر ملکوں میں کام کرنے والی ہندوستانی

کمپنیوں کو حاصل ہونے والا منافع، غیر ملکوں میں کام کرنے والے ہندوستانیوں کو حاصل

ہونے والی اجرت یا تنخواہ اور ہندوستانیوں کے زیر ملکیت زمین اور سرمایے کا استعمال کر کے

غیر ملکوں سے حاصل ہونے والا لگان اور سود شامل ہے۔ مثلاً، کوئی ہندوستانی دہلی میں کام

کر کے 500 روپے کماتا ہے تو اسے غیر ملکوں سے حاصل عامل آمدنی میں شمار کیا جائے گا۔

غیر ملکوں میں کی گئی عامل آمدنی کی ادائیگی میں ہندوستان میں کام کرنے والے غیر ملکیوں کو دیا

جانے والا منافع، مزدوری، سود اور لگان شامل ہے۔ مثلاً، اگر ہندوستان میں کام کرنے والی

کمپنی آئی بی ایم کو 500 روپے کا منافع ہوتا ہے تو یہ غیر ملکوں کو کی گئی عامل آمدنی کی ادائیگی

ہوگی۔ این ایف آئی اے (NFIA) کو مجموعی گھریلو پیداوار (مثلاً جی ڈی پی یا این ڈی پی)

میں جوڑ کر قومی پیداوار (جی این پی یا این ڈی پی) کا شمار کیا جاتا ہے۔

جب غیر ملکوں سے حاصل عامل آمدنی، غیر ملکوں کی گئی عامل آمدنی سے زیادہ ہوتی

ہے تو قومی پیداوار، مقامی پیداوار سے زیادہ ہوتی ہے۔

یعنی: GNP or NNP > GDP or NDP (نیز دیکھیے: جی ڈی پی، این ڈی پی، این پی،

جی این پی، این ڈی پی)

net investment: Difference between gross investment and depreciation or wear and tear of capital goods.

Net investment = Gross investment - depreciation

वास्तविक पूंजी निवेश: सकल निवेश और मूल्य हास या पूंजीगत वस्तुओं

کی ڈیٹ-فٹ میں انتر

واستفیک پُنجی نیویش = سکل پُنجی نیویش - مূলے هاس

خالص سرمایہ کاری: مجموعی سرمایہ کاری اور سرمایہ جاتی اشیا کی فرسودگی یا ٹوٹ پھوٹ کے درمیان فرق۔

خالص سرمایہ کاری = مجموعی سرمایہ کاری - فرسودگی۔

net national product at current prices: Value of Net National Product measured at prices prevailing in that particular year. Since Net National Product changes with change in the overall price level, it does not reflect real growth of an economy. This is also called nominal national income.

پروچلیت کی قیمتوں پر शुद्ध राष्ट्रीय उत्पाद: उस विशेष वर्ष में प्रचलित कीमतों पर मापे गए शुद्ध राष्ट्रीय उत्पाद का मूल्याचूँकि शुद्ध राष्ट्रीय उत्पाद समग्र कीमत स्तर में परिवर्तन के साथ परिवर्तित होता है, अतः यह किसी अर्थव्यवस्था की वास्तविक संवृद्धि को नहीं दर्शाता। यह मौद्रिक राष्ट्रीय आय भी कहलाता है।

رواں قیمتوں پر خالص قومی پیداوار: کسی خاص سال میں مرؤجہ قیمتوں پر پیکائش کی گئی خالص قومی پیداوار کی قدر۔ چون کہ خالص قومی پیداوار مجموعی قیمت کی سطح میں تبدیلی کے ساتھ تبدیل ہوتی ہے اس لیے یہ کسی معیشت کی حقیقی نمو کو ظاہر نہیں کرتی۔ اس کو ظاہری قومی آمدنی بھی کہا جاتا ہے۔

NNP_{FC}: Refers to Net National Product at factor cost. This is the aggregate which is called national income. National income/National Product refers to the money value of all final goods and services produced by the residents of a country during a given period of time, usually an year. The term net denotes that the value of goods and services is calculated net of depreciation. In other words, depreciation is subtracted from gross investment or gross output. Factor cost (FC) denotes that value of goods and services is at factor cost, i.e. it shows that the total payments made to factors of production. In contrast the Market Price (MP) estimate shows the value of goods and services at the price prevailing in the market. (Output and Expenditure methods give market price estimates whereas the income method gives the factor cost estimate).

In order to calculate national product, net factor income from abroad (NFIA) are added to domestic product. In order to calculate net product, depreciation is subtracted from gross product. In order to calculate factor cost estimates, net indirect taxes are subtracted from market price estimates. Thus, starting with Gross Domestic Product at market price (GDP_{MP}), we can derive national income or NNP_{FC} in the following

manner.

$NNP_{FC} = GDP_{MP} - Depreciation - Net Indirect Taxes$

उपादान लागत पर वास्तविक राष्ट्रीय उत्पाद: इसका अभिप्राय साधन लागत पर निवल घरेलू उत्पाद से है। यही वह समग्र है जिसे राष्ट्रीय आय कहा जाता है। राष्ट्रीय आय/उत्पाद से अभिप्राय एक देश के सामान्य निवासियों द्वारा एक दी गई समयावधि, सामान्यतः एक वर्ष में उत्पादित सभी अंतिम वस्तुओं व सेवाओं के मौद्रिक मूल्य से है। 'निवल' शब्द यह दर्शाता है कि यहाँ वस्तुओं तथा सेवाओं के कुल उत्पादन में से मूल्य ह्रास को घटा दिया गया है। साधन लागत का अर्थ है कि वस्तुओं और सेवाओं के उत्पादन को उनकी साधन लागत पर मापा गया है, अर्थात् यह (NNP_{FC}) उत्पादन के साधनों को किए गए कुल भुगतान को दर्शाता है। बाजार कीमत अनुमान वस्तुओं तथा सेवाओं के मूल्य को उनकी बाजार कीमत के आधार पर मापा जाता है। (उत्पादन तथा कुल व्यय विधि से हमें बाजार कीमत पर राष्ट्रीय उत्पाद का माप मिलता है जबकि आय विधि से हमें साधन लागत पर राष्ट्रीय आय का अनुमान मिलता है।)

राष्ट्रीय उत्पाद की गणना करने के लिए, घरेलू उत्पाद में विदेशों से प्राप्त निवल साधन आय (NFIA) जोड़ी जाती है। शुद्ध उत्पाद की गणना के लिए, सकल उत्पाद में से मूल्य ह्रास को घटा दिया जाता है। साधन लागत पर अनुमानों के लिए, बाजार कीमत में से निवल अप्रत्यक्ष कर (अप्रत्यक्ष कर-सहायिकी) को घटा दिया जाता है।

इस प्रकार बाजार कीमत पर सकल घरेलू उत्पाद से शुरू करके, हम निम्न सूत्रों से राष्ट्रीय आय (NNP_{FC}) का निर्धारण कर सकते हैं:

राष्ट्रीय आय = बाजार कीमत पर सकल राष्ट्रीय उत्पाद

- मूल्य द्वारा ह्रास - निवल अप्रत्यक्ष कर

عوامل لاگت پر خالص قومی پیداوار: (این این پی ایف سی): اس سے عوامل لاگت

پر ہونے والی خالص قومی پیداوار مراد ہے۔ یہی وہ مجموعہ ہے جو قومی آمدنی کہا جاتا ہے۔ قومی آمدنی ر قومی پیداوار کا مطلب کسی ملک کے عام باشندوں کے ذریعے کسی مقررہ مدت، عموماً ایک سال کے دوران پیدا کی جانے والی تمام حتمی اشیا اور خدمات کی زری قدر ہے۔ لفظ 'خالص' سے ظاہر ہوتا ہے کہ اشیا اور خدمات کی مجموعی پیداوار میں سے خالص تخفیف کو گھٹا دیا گیا ہے۔ دوسرے لفظوں میں مجموعی سرمایہ کاری یا مجموعی پیداوار سے تخفیف کو گھٹا دیا گیا ہے۔ 'عوامل لاگت' کا مطلب یہ ہے کہ اشیا اور خدمات کی پیداوار کی پیکائش ان کی عوامل کی لاگت پر کی گئی ہے، اس سے پتہ چلتا ہے کہ کل ادائیگی پیداوار کے عوامل کو کی گئی ہے۔ بازار قیمت کے برعکس جس میں قیمت کا اندازہ، اشیا اور خدمات کی قیمت کو ان کی بازار قیمت کی بنیاد پر لگایا جاتا ہے۔ (پیداوار اور مجموعی اخراجات کے طریقے سے ہمیں بازار قیمت پر قومی پیداوار کی پیکائش حاصل ہوتی ہے جب کہ آمدنی طریقے سے عوامل لاگت پر قومی آمدنی کا اندازہ لگایا جاتا ہے)

قومی پیداوار کا حساب لگانے کے لیے، مقامی پیداوار میں غیر ملکوں سے حاصل خالص عوامل آمدنی (این ایف آئی اے) کو جوڑ دیا جاتا ہے۔ خالص پیداوار کا حساب لگانے کے لیے، مجموعی پیداوار میں سے تخفیف کو گھٹا دیا جاتا ہے۔ عوامل لاگت پر اندازہ

لگانے کے لیے، بازار قیمت میں سے خالص بالواسطہ ٹیکس کو گھٹا دیا جاتا ہے۔ اس طرح بازار قیمت پر مجموعی مقامی پیداوار سے شروع کرتے ہوئے۔ ہم مندرجہ ذیل فارمولہ کے ذریعے قومی آمدنی کا تعین کر سکتے ہیں۔

این این پی ایف سی = جی این پی (ایم پی) - تخفیف - خالص بالواسطہ ٹیکس

net national product at market prices: National product at factor cost plus indirect taxes reduced by subsidies.

बाज़ार कीमतों पर निवल राष्ट्रीय उत्पाद: कारक लागत पर राष्ट्रीय उत्पाद में आर्थिक सहायकियों के जोड़ में से अप्रत्यक्ष कर को घटा कर।

بازار کی قیمتوں پر خالص قومی پیداوار: عوامل لاگت پر قومی پیداوار بشمول بالواسطہ ٹیکس جس میں سے رعایتیں (سبسڈیز) گھٹادی جائیں۔

NITI Aayog (National Institution for Transforming India): A economic policy think-tank of government setup with the objective of involving the states in economic policy-making in India for providing strategic and technical advice to the central and the state governments. Prime Minister of India is its ex-officio chairperson. NITI Aayog was formed on 1 January 2015 by replacing the Planning Commission of India.

नीति आयोग: केन्द्रीय तथा राज्य सरकारों को युक्तिगत तथा तकनीकी सलाह देने के लिए भारत के आर्थिक नीति निर्माण में राज्यों की भागीदारी सुनिश्चित करने के उद्देश्य से स्थापित किया गया आर्थिक नीति के चिंतन का सरकारी ढाँचा। भारत के प्रधान मंत्री इसके पदेन अध्यक्ष हैं। नीति आयोग का निर्माण 1 जनवरी 2015 को भारत के योजना आयोग को प्रतिस्थापित करके किया गया था।

نیٹی آئیوگ: یہ حکومت ہند کے تصورات اور منصوبوں کو شکل دینے والا ایک خاص ادارہ ہے۔ نیٹی آئیوگ میں صوبوں کے ساتھ زیادہ سے زیادہ حصّے داری اور منصوبوں کو بنانے کی آزادی دی گئی ہے۔ یہ سماجی معاشی سیاسی اور سائنسی منصوبوں پر اپنا تکنیکی مشورہ مرکزی حکومت کو دیتی ہے۔ نیٹی آئیوگ کی تشکیل 1 جنوری 2015 کو منصوبہ بند کمیشن کو ختم کرنے کے بعد ہوئی۔ وزیر اعظم اس ادارے کے صدر ہوتے ہیں۔

nominal GNP: Gross National Product measured in terms of current market prices. Since the nominal GNP measures the value of currently produced goods and services at market prices, GNP changes whenever there is a change in the overall price level or change in actual volume of production. (See also, Gross National Product)

मौद्रिक सकल राष्ट्रीय उत्पाद: प्रचलित बाज़ार कीमतों के संदर्भ में मापित सकल राष्ट्रीय उत्पाद। क्योंकि मौद्रिक सकल राष्ट्रीय उत्पाद बाज़ार कीमतों पर वर्तमान समय में उत्पादित वस्तुओं और सेवाओं के मूल्य का मापन करता है, सकल राष्ट्रीय उत्पाद परिवर्तित होता है, जब कभी भी समग्र कीमत स्तर में परिवर्तन होता है अथवा उत्पादन की वास्तविक मात्रा में परिवर्तन होता है। (देखें,

सकल राष्ट्रीय उत्पाद)

ظاہری مجموعی قومی پیداوار: رائج بازار قیمتوں کے حوالے سے ناپی گئی مجموعی قومی پیداوار۔ چونکہ ظاہری GNP بازار میں حال ہی میں آئی اشیا اور خدمات کی قیمت کی پیمائش کرتی ہے اس لیے GNP مجموعی قیمت کی سطح سے تبدیل ہوتی رہتی ہے۔ ایسا تب ہوتا ہے جب مجموعی قیمت کی سطح میں یا پیداوار کے حجم میں تبدیلی ہوتی ہے۔ (نیز دیکھیے: گراس نیشنل پروڈکٹ)

nominal income: Various aggregates of domestic and national product can be expressed in nominal or real terms. When anything is expressed in nominal terms, we are talking about money value but when the same thing is expressed in real terms, we are talking about physical or real value. Since national income refers to money value of goods and services, this can increase with an increase in physical volume of goods and services or when prices of goods and services rise. For example suppose an economy produces wheat and salt. In year 2010, following are the values of quantity produced and prices:

Quantity (Kg)	Price (Rs./Kg)	Nominal Income or nominal GDP
Wheat 2	100	$2 \times 100 = 200$
Salt 4	20	$4 \times 20 = 80$
		$= 280$

In this case, nominal income = 280.

In the next year, if quantities produced remain the same but price of wheat rises to Rs.150, nominal income becomes $(2 \times 150 + 4 \times 20) = 380$.

Thus, nominal income rises in this example without any increase in quantities produced. For this reason concept of real income is used to remove the effect of rise in prices.

For the economy as a whole,

Nominal income = Real income \times GDP Deflator

Nominal Income = Real Income \times Price index

From the point of view of the recipient or earner of the income, nominal income measures how much the person has received in money terms, whereas the real income measures how many goods and services can be bought from this income. For example, suppose a person earns Rs.1,000 with which she is able to buy certain number of clothes and quantity of wheat. If the price of clothes or wheat rises then, this person will be able to buy lesser number of clothes and quantity of wheat from the same Rs.1,000. In this case, although the nominal income stays the same at Rs.1,000, the real income falls. (See also,

GDP Deflator, Price Index, Real Income).

नकद आय: मुद्रा की रूप में आप घरेलू व राष्ट्रीय आय के विभिन्न समग्र मौद्रिक तथा वास्तविक रूप में व्यक्त किए जा सकते हैं। मौद्रिक रूप में व्यक्त करते समय हम मौद्रिक मूल्य की बात करते हैं किन्तु इसी वस्तु को वास्तविक रूप में व्यक्त करते समय हम उसके भौतिक मूल्य या वास्तविक मूल्य की बात करते हैं। क्योंकि राष्ट्रीय आय, वस्तुओं तथा सेवाओं के मौद्रिक मूल्य को दर्शाता है, यह वस्तुओं तथा सेवाओं के उत्पादन में वृद्धि होने पर या फिर कीमतों में वृद्धि होने पर बढ़ती है। उदाहरण के लिए, मान लीजिए, एक अर्थव्यवस्था में गेहूं तथा नमक का उत्पादन होता है। मान लीजिए, वर्ष 2010 में, उत्पादित मात्राओं तथा कीमतों का मान इस प्रकार है:-

मात्रा (kg.)	कीमत (रु.प्रति कि.ग्रा.)	मौद्रिक आय या मौद्रिक
गेहूँ (2)	100	$2 \times 100 = 200$
नमक (4)	20	$4 \times 20 = 80$
	कुल	$= 280$

यहाँ, राष्ट्रीय आय = 280

अगले वर्ष, यदि उत्पादित मात्रा स्थिर रहती है किन्तु गेहूँ की कीमत बढ़ कर 150 हो जाती है, तो मौद्रिक आय ($2 \times 150 + 4 \times 20 = 380$) हो जाती है।

इस प्रकार इस उदाहरण में, उत्पादित मात्रा में बिना किसी वृद्धि के, मौद्रिक आय बढ़ जाती है। इसीलिए, कीमतों में परिवर्तन के प्रभाव को हटाने के लिए, वास्तविक आय की धारणा दी जाती है।

किसी अर्थव्यवस्था के लिए,

$$\text{मौद्रिक आय} = \text{वास्तविक आय} \times \text{GDP अवस्फीतक}$$

$$\text{या}$$
$$\text{मौद्रिक आय} = \text{वास्तविक आय} \times \text{कीमत सूचकांक}$$

आय के प्राप्तकर्ता या आय अर्जक के दृष्टिकोण से, मौद्रिक आय मौद्रिक रूप में की गई प्राप्तियों से है जबकि वास्तविक आय वस्तुओं तथा सेवाओं की उस मात्रा का माप है जिसे उस मौद्रिक आय से खरीदा जा सकता है। उदाहरण के लिए, मान लीजिए, एक व्यक्ति 1,000 रु. कमाता है जिसकी मदद से वह कपड़े तथा गेहूं की एक निश्चित मात्रा खरीद सकता है। यदि अब कपड़े तथा गेहूं की कीमत में वृद्धि हो जाती है, तो वह व्यक्ति उसी 1,000 रु. में गेहूं तथा कपड़े की पहले से कम मात्रा खरीद पाएगा। इस प्रकार, यद्यपि मौद्रिक आय स्थिर (1,000 रु.) है, लेकिन वास्तविक आय कम हो जाती है। (देखें, जी.डी.पी. अविस्फीति, कीमत सूचकांक, वास्तविक आय)

نقد آمدنی: زر کی شکل میں آمدنی اس آمدنی میں افرات زر، تفریط زر یا دیگر اقتصادی عوامل کی مطابقت نہیں ہوتی۔ اسے کسی معیشت میں آمدنی کی اصل نموکو دکھانے کے لیے بھی استعمال نہیں کیا جاتا۔ ملکی اور قومی آمدنی کے مجموعوں کو زری اور حقیقی صورتوں میں ظاہر کیا جاسکتا ہے۔ زری صورت میں ظاہر کرتے ہوئے ہم پیسے کی بات کرتے ہیں، لیکن کسی چیز کو حقیقی صورت میں ظاہر کرتے ہوئے ہم اس کی مادی قیمت یا حقیقی قدر کی بات کرتے ہیں۔ چونکہ قومی آمدنی، چیزوں اور خدمات کی زری قیمت کو ظاہر کرتی ہے، اس لیے چیزوں اور خدمات کی پیداوار یا قیمتوں میں اضافہ ہونے سے اس میں بھی اضافہ ہوتا ہے۔ مثلاً، فرض کیجئے کسی معیشت میں گہیوں اور نمک کی پیداوار ہوتی ہے۔ اگر سال

2010 میں، پیدا کردہ مقداروں اور قیمتوں کی قدر اس طرح ہے:

مقدار	قیمت ۱ روپے فی کلوگرام	زری آمدنی یا زری جی ڈی پی
گیہوں (2)	100	$2 \times 100 = 200$
منک (4)	20	$4 \times 20 = 80$
	کل	$= 280$

یہاں قومی آمدنی = 280 روپے

اگلے سال، اگر پیدا کردہ مقدار تبدیل نہیں ہوتی ہے مگر گیہوں کی قیمت بڑھ کر 150 روپے فی کلو گرام ہو جاتی ہے تو زری آمدنی $(2 \times 150 + 4 \times 20) = 380$ ہو جاتی ہے۔

اسی طرح اسی مثال میں، پیدا کردہ مقدار میں کسی اضافے کے بغیر زری آمدنی بڑھ جاتی ہے۔ اسی لیے، قیمتوں میں تبدیلی کے اثر کو دور کرنے کے لیے، حقیقی آمدنی کا تصور پیش کیا جاتا ہے۔

کسی معیشت کے لیے،

زری آمدنی = حقیقی آمدنی \times جی ڈی پی تفریط کار

!

$$\text{زری آمدنی} = \text{حقیقی آمدنی} \times \text{قیمت اشاریہ}$$

آمدنی حاصل کرنے والے نقطہ نظر سے زری آمدنی پیسے کی شکل میں حاصل ہوتی ہے جب کہ حقیقی آمدنی چیزوں اور خدمات کی اسی مقدار کی پیمائش ہے جسے اس زری آمدنی سے خریدا جاسکتا ہے۔ مثلاً، فرض کیجیے کوئی شخص 1000 روپے کماتا ہے جس کے ذریعہ وہ کپڑے اور گیہوں کی ایک مقررہ مقدار خریدتا ہے۔ اگر کپڑے اور گیہوں کی قیمت بڑھ جائے تو وہ شخص اسی 1000 روپے سے کپڑے اور گیہوں کی پہلے سے کم مقدار خرید پائے گا۔ اس طرح، اگر چہ زری آمدنی (1000 روپے) برقرار رہی مگر حقیقی آمدنی کم ہوگئی (نیز دیکھیے: جی ڈی پی تقریباً کار، قیمت اشارہ، حقیقی آمدنی)

non-plan expenditure: Revenue expenditure on general economic and social services of the government, which is not included in plan proposals in government budget. For example, interest payments, expenditure on defence services, subsidies, salaries and pensions.

गैर-योजना खर्च: सरकार की सामान्य आर्थिक और सामाजिक सेवाओं पर राजस्व खर्च, जो सरकारी बजट के योजना प्रस्तावों में शामिल नहीं होता। उदाहरण के लिए, व्याज भुगतान, रक्षा सेवाओं पर खर्च, आर्थिक सहायिकी, वेतन और पेंशन।

غیر منصوبہ جاتی خرچ: حکومت کی عام معاشی اور سماجی خدمات پر وہ ریونیو خرچ جو سرکاری بجٹ کے منصوبے کی تجاویز میں شامل نہیں ہوتے۔ مثلاً سود کی ادائیگی، دفاعی خدمات پر خرچ، رعایتیں، تنخواہ اور پینشن۔

non-tariff barriers: Measures other than tariffs, i.e. quotas, levies, embargoes, sanctions etc. which restrict international trade among nations. These barriers may create economic loss, as they do not allow trade to occur freely.

غیر تارنی رکاوٹیں: سیما-شुल्कों के अतिरिक्त उपाय जैसे कोटा (नियतांश) लेवी (उगाही), सावधिक रोक, संस्वीकृतियाँ (दण्ड), इत्यादि, जो राष्ट्रों के बीच अंतर्राष्ट्रीय व्यापार पर प्रतिबंध लगाती हैं। इन अवरोधों से आर्थिक हानि हो सकती है क्योंकि ये व्यापार को मुक्त रूप से चलने नहीं देते।

غیر تارنی رکاوٹیں: تارف کے علاوہ دیگر اقدامات جیسے کوٹا، لیوی، ایک معینہ مدت تک پابندی یا روک، تجارتی پابندیاں وغیرہ جن سے ملکوں کے درمیان بین الاقوامی تجارتی پابندیاں عائد ہو جاتی ہیں۔ ان پابندیوں سے معاشی نقصانات ہونے کا اندیشہ رہتا ہے کیونکہ ان کے تحت آزادی کے ساتھ تجارت کی اجازت نہیں رہتی۔

non-tax revenue: Government revenue generated from sources other than taxes. The sources of non-tax revenue include dividends, fee, fines or penalties, surplus from public enterprises, etc. This is also known as non-tax receipt.

کرےتر راجسک: کرے کے اतिरिक्त अन्य स्रोतों से उत्पादित सरकारी राजस्व। करेतर राजस्व के स्रोतों में लाभांश, फीस, अर्थदण्ड या जुर्माना, सार्वजनिक उद्यमों से अधिशेष, इत्यादि शामिल हैं। यह करेतर प्राप्ति के रूप भी जाना जाता है।

नॉन टैक्स रिव्यु: टैक्सों के علاوہ دیگر ذرائع سے حاصل سرکاری مالیہ۔ نॉन ٹैक्स رिव्यو کے ذرائع میں ڈویڈنڈ (منافع), فیس, جرمانے اور تاوان, پبلک انٹرپرائز وغیرہ سے حاصل سرپلس شامل ہیں۔ اس کو نॉन ٹैक्स وصولی بھی کہا جاتا ہے۔

normal goods: Goods for which demand increases as the real income of an individual increases. For a normal good, the income elasticity of demand is positive.

سامان्य वस्तुएँ: वस्तुएँ जिनकी माँग व्यक्ति की वास्तविक आय के साथ बढ़ती है। सामान्य वस्तुओं के लिए माँग की आय-सापेक्षता (आय के साथ माँग

का बढ़ना) धनात्मक होती है।

نارل اشيا: نارل اشيا وہ اشيا ہیں جن کی مانگ کسی فرد کی حقیقی آمدنی بڑھنے سے بڑھتی ہے۔ نارل اشيا کے لیے مانگ کا آمدنی لوچ مثبت ہوتا ہے۔

normal profit: Profit of a firm where total cost involved in the production of the good is equal to the total revenue. In this case, price (AR) equals average cost of production. In perfectly competitive market, only normal profits can be attained in the long run.

سامان्य लाभ: एक फर्म का लाभ, जहाँ कुल आगम और कुल लागत में कोई अंतर नहीं होता। इस मामले में कीमत (औसत आगम) उत्पादन की औसत लागत के बराबर होती है। पूर्णरूप से प्रतियोगी बाजार में लम्बी अवधि में केवल सामान्य लाभ ही प्राप्त किए जा सकते हैं।

عام منافع: کسی فرم کا منافع, جہاں کل مالی یافت اور کل لاگت میں کوئی فرق نہیں ہوتا۔ ایسی صورت میں قیمت (AR) پیداوار کی اوسط لاگت کے برابر ہوتی ہے۔ پوری طرح مسابقتی بازاروں میں طویل مدت میں صرف عام منافع ہی حاصل کیا جاسکتا ہے۔

normative economics: Study of 'what ought to be' rather than 'what actually is'. This kind of economic analysis incorporates subjectivity or value judgment and putting one kind of value above another seeks to recommend the way economy should operate.

آدর্शात्मक अर्थशास्त्र: 'क्या वास्तव में है' के स्थान पर 'क्या होना चाहिए' का अध्ययन। अर्थशास्त्र की यह शाखा अपने विश्लेषण के अंतर्गत व्यक्तिपरकता को सम्मिलित करती है और अन्वेषण कर अनुशांसा व्यक्तिपरकता को सम्मिलित करती है और अन्वेषण कर अनुशांसा करती है कि किस प्रकार अर्थव्यवस्था का परिचालन किया जाना चाहिए।

معیاری معاشیات: 'کیا ہے' کی جگہ 'کیا ہونا چاہیے' کا مطالعہ۔ معاشیات کی اس شاخ میں داخلیت یا قدری فیصلوں اور کسی ایک قدر کو دیگر قدر پر فوقیت دینے کا تجزیہ کیا جاتا ہے اور ایسی راہ تجویز کی جاتی ہے جس پر معیشت کو چلایا جانا چاہیے۔

Oo

occupational structure: Distribution of the work-force according to different occupations viz primary, secondary and tertiary activities. Agriculture, animal husbandry, forestry, fishery, etc. are collectively known as primary activities. Manufacturing and industries are known as secondary activities. Transport, communications, banking services, etc. are called tertiary activities. The occupational structure of an economy is closely associated with the development level. It has been observed, historically, that as the economy develops, its occupational structure shifts from primary to secondary and tertiary activities.

व्यावसायिक संरचना: विभिन्न व्यवसायों जैसे प्राथमिक, द्वितीयक और तृतीयक गतिविधियों के अनुसार श्रम-बल का वितरण। कृषि, पशुपालन, वानिकी, मत्स्य उद्योग इत्यादि सामूहिक रूप से प्राथमिक गतिविधियां कहलाती हैं। विनिर्माण और उद्योग द्वितीयक गतिविधियां कहलाती हैं। परिवहन, संचार, बैंक सेवाएँ इत्यादि तृतीयक गतिविधियां कहलाती हैं। किसी अर्थव्यवस्था की व्यावसायिक संरचना तथा विकास स्तर में निकट संबंध होता है। ऐतिहासिक रूप से यह देखा गया है कि अर्थव्यवस्था जैसे-जैसे विकसित होती है उसकी व्यावसायिक संरचना प्राथमिक से द्वितीयक और तृतीयक गतिविधियों की ओर स्थानांतरित होती चली जाती है।

پیشہ ورانہ ڈھانچہ: مختلف پیشوں جیسے پرائمری، ثانوی اور ثالثی سرگرمیوں کے مطابق قوت کار کی تقسیم، زراعت مویشی پالنے، جنگل بانی مچھلی پالنے وغیرہ مجموعی طور پر ابتدائی سرگرمیاں کہلاتی ہیں۔ مینوفیکچرنگ اور صنعتیں ثانوی سرگرمیاں کہلاتی ہیں جبکہ ٹرانسپورٹ، مواصلات یا ریل و رسائل، بینک خدمات وغیرہ ثالثی سرگرمیاں کہلاتی ہیں۔ کسی معیشت کا پیشہ ورانہ ڈھانچہ اور اس کی ترقی کی سطح میں بہت قریبی تعلق ہوتا ہے۔ تاریخی طور پر یہ دیکھا گیا ہے کہ معیشت جیسے جیسے ترقی کرتی ہے اس کا پیشہ ورانہ ڈھانچہ ابتدائی، ثانوی اور ثالثی سرگرمیوں کی طرف منتقل ہوتا چلا جاتا ہے۔

official reserve transaction: Refers to change in foreign exchange reserves by a central bank in order to maintain fixed exchange rates. Under fixed exchange rate system, a deficit in balance of payments is met by supply of foreign exchange reserves by the central bank (running down reserves) and a surplus in balance of payments is met by absorption of foreign exchange reserves by the central bank. The decrease (increase) in official reserves reflect the overall balance of payments deficit (surplus). Official reserves transactions are examples of accommodating transactions. (See also, Balance of

Payment, Accommodating Transactions, Fixed Exchange Rate and Pegged Exchange Rate)

सरकारी आरक्षित सौदे: इनसे अभिप्राय स्थिर विनिमय दर को बनाये रखने के लिए एक केंद्रीय बैंक द्वारा विदेशी विनिमय भंडारों में किया गया परिवर्तन है। स्थिर विनिमय दर प्रणाली के अंतर्गत, भुगतान संतुलन में घाटे को केंद्रीय बैंक द्वारा विदेशी विनिमय कोषों की पूर्ति के द्वारा पूरा किया जाता है तथा भुगतान संतुलन के अधिशेष को केंद्रीय बैंक द्वारा विदेशी विनिमय कोषों को अवशोषित करके निपटाया जाता है। सरकारी आरक्षित निधि में कमी (वृद्धि) भुगतान शेष के समग्र घाटे (अधिशेष) को दर्शाती है। सरकारी आरक्षित सौदे निभाव सौदों का उदाहरण हैं।

سرکاری ریزرو سودے: ایک مقررہ شرح مبادلہ کو برقرار رکھنے کے لیے مرکزی بینک بیرونی مبادلہ ریزرو میں تبدیلی لاتا ہے۔ ایک مقررہ شرح متبادل سسٹم کے تحت، توازن ادائیگی کے خسارے کو مرکزی بینک بیرونی مبادلہ ریزرو کے ذریعہ پورا کرتا ہے (اثاثہ تخفیف پذیر ہوجاتے ہیں) اور توازن ادائیگی کا اضافہ مرکزی بینک جذب کر لیتا ہے۔ سرکاری ریزرو میں زیادتی یا کمی مجموعی توازن ادائیگی کی کمی یا زیادتی کا پرتو ہوتی ہے۔ سرکاری ریزرو سودے دراصل سودوں کی ہم آہنگی کا دوسرا نام ہے۔ (نیز دیکھیے: ادائیگی توازن، ہم آہنگ سودے، شرح مبادلہ)

ogive: Graphical representation of cumulative frequency distribution of a continuous variable. It is also called cumulative frequency curve. Cumulative distributions can be constructed by summing from the top or from the bottom. In case we sum from the lowest values of the variable, the class upper limits become the relevant values for the cumulative distribution. This is called the "less than" cumulative frequency.

Marks (X)	Number of Students	Marks (X) "less than"	'Less than' cumulative frequency
0-20	6	20	6
20-40	5	40	6+5=11
40-60	33	60	11+33=44
60-80	14	80	44+14=58
80-100	6	100	58+6=64

the cumulative frequency value of X = 60 is 44 which says that 44 students obtained marks less than 60.

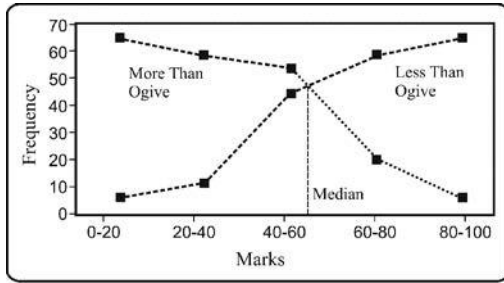
In the case of the more than cumulative frequency, summing is done from the highest values. Here the relevant values for the variable becomes the lower limit of each class.

Marks (X)	Number of Students	Marks (X) "more than"	'More than'
0-20	6	0	58+6=64
20-40	5	20	53+5=58

40-60	33	40	$20+33=53$
60-80	14	60	$6+14=20$
80-100	6	80	$6=6$

the cumulative frequency value for $X = 40$ says that 53 students obtained marks more than 40.

While drawing an ogive, cumulative frequencies are plotted along Y-axis and class limits of the frequency distribution on the x-axis. Upper limits for the less than ogive and lower limits for the more than ogive are taken. More often, the plotted points are connected by a smooth curve. Their intersection point gives the value of the median. The less than cumulative frequency and its ogive are the basis for derivation of percentiles, deciles, and quantiles.

Frequency distribution

चापविकर्ण: एक सतत चर के संचयी बारंबारता बंटन का आलेखन या ग्राफिक प्रस्तुतीकरण। यह संचयी बारंबारता वक्र भी कहलाता है। संचयी वितरण का निर्माण आरंभ से या अंत से जोड़े जाने के द्वारा किया जा सकता है। यदि हम चर के निम्नतम मान से जोड़ना आरम्भ करते हैं, तो वर्ग (अन्तराल) की ऊपरी सीमाएँ संचयी आवृत्ति के लिए प्रासंगिक मान बन जाती हैं। इस 'से कम' संचयी आवृत्ति कहा जाता है।

अंक (X)	विद्यार्थियों की संख्या	अंक (X)	संचयी बारंबारता से कम
0-20	6	20	6
20-40	5	40	$6+5=11$
40-60	33	60	$11+33=44$
60-80	14	80	$44+14=58$
80-100	6	100	$58+6=64$

$X = 60$ का संचयी आवृत्ति मान 44 है, जिसका अर्थ है कि 44 विद्यार्थियों ने 60 से कम अंक प्राप्त किए हैं।

'से अधिक' संचयी आवृत्ति की स्थिति में, उच्चतम मान से जोड़ना आरम्भ किया जाता है। यहाँ प्रत्येक वर्ग की निचली सीमाएँ ही चर के प्रासंगिक मान बन जाती हैं।

अंक (X)	विद्यार्थियों की संख्या	अंक (X)	संचयी बारंबारता 'से अधिक'
0-20	6	0	$58+6=64$

20-40	5	20	$53+5=58$
40-60	33	40	$20+33=53$
60-80	14	60	$6+14=20$
80-100	6	80	$6=6$

$X = 40$ का संचयी आवृत्ति मान यह दर्शाता है कि 53 विद्यार्थियों ने 40 से अधिक अंक प्राप्त किए हैं।

एक चापविकर्ण बनाते समय, संचयी आवृत्ति का प्रांकण Y-अक्ष तथा आवृत्ति-वितरण की वर्ग-सीमाओं का प्रांकण X-अक्ष पर किया जाता है। 'से कम' चापविकर्ण के लिए ऊपरी सीमाएँ तथा 'से अधिक' चापविकर्ण के लिए निचली सीमाएँ ली जाती हैं। अक्सर, प्रांकित बिन्दुओं को एक निष्कोण वक्र के द्वारा संयोजित किया (जोड़ा) जाता है। इनका प्रतिच्छेदन बिंदु माध्यिका का मान देता है। 'से कम' संचयी आवृत्ति तथा चापविकर्ण शतमक, दशमक तथा चतुर्थक की व्युत्पत्ति का आधार है।

اوجائیو: ایک مسلسل متغیرہ کے مجموعی تعددی تقسیم کی خاکائی نمائندگی۔ اس کو مجموعی تعددی خمیدہ بھی کہا جاتا ہے۔ مجموعی تقسیم کو سب سے زیادہ یا سب سے کم قدروں کی طرف سے جوڑ کر بنایا جاتا ہے۔ اگر ہم متغیرہ کی سب سے کم قدر سے جوڑتے ہیں تو کلاس کی اوپری حد مجموعی تقسیم کے لیے مناسب ہوتی ہے۔ اس کو "سے کم" مجموعی تعدد کہا جاتا ہے۔

Marks (X)	Number of Students	Marks (X) "Less than"	'Less than' cumulative frequency
0-20	6	20	6
20-40	5	40	$6+5=11$
40-60	33	60	$11+33=44$
60-80	14	80	$44+14=58$
80-100	6	100	$58+6=64$

$X = 60$ کی مجموعی تعددی قدر 44 ہے۔ اس کا مطلب ہے کہ 44 طلباء نے 60 سے کم نمبر حاصل کیا۔

"سے زیادہ" مجموعی تعدد کی صورت میں سب سے اوپری قدر سے جوڑا جاتا ہے۔ یہاں ہر کلاس میں نیچے حد کا شمار کیا جاتا ہے۔

Marks (X)	Number of Students	Marks (X) "Less than"	'More than'
0-20	6	0	$58+6=64$
20-40	5	20	$53+5=58$
40-60	33	40	$20+33=53$
60-80	14	60	$6+14=20$
80-100	6	80	$6=6$

$X = 40$ کی مجموعی تعددی قدر 53 ہے اس کا مطلب ہے کہ 53 طلباء نے 40 سے زیادہ نمبرات حاصل کیے۔

اوجائیو بناتے وقت مجموعی تعدد کو Y محور پر پلاٹ کیا جاتا ہے اور کلاس حدود کو X محور پر

نشان زد کیا جاتا ہے۔ اوپری حدود کو او جائیو سے کم اور چلی حدود کو او جائیو سے زیادہ پر لیا جاتا ہے۔ اکثر نکات کو ملا کر ایک ہموار خط بنالیا جاتا ہے۔ ان کا نقطہ تقاطع قدر وسطی بتاتا ہے۔ سے کم مجموعی تعداد اور اس کا او جائیو سے سیکڑہ، عشرہ اور چوتھائی کی تخرج کی جاتی ہے۔

oligopoly: A market in which there are more than one seller but the number of buyers is large. The firms may be producing a homogeneous product or a differentiated product. In choosing its output or price under oligopoly conditions, a particular firm has to take into account what the other firms are choosing and how they may react to its choices. The output decisions of any one firm would affect the market price and the amount sold by the other firms as also their total revenues. The special case of oligopoly where there are exactly two sellers is termed as duopoly.

अल्पाधिकार: एक बाजार जिसमें कुछ ही (दो या अधिक) फर्म होती हैं। ये फर्म सजातीय उत्पाद अथवा विभेदित उत्पाद का उत्पादन कर सकती हैं। अल्पाधिकार परिस्थितियों में अपने उत्पादन या कीमत का चयन करने में किसी फर्म को यह ध्यान रखना पड़ता है कि दूसरी फर्म क्या चयन कर रही हैं और वे किस प्रकार उसके विकल्पों के प्रति प्रतिक्रिया कर सकती हैं। किसी फर्म के उत्पादन के निर्णय बाजार कीमत और अन्य फर्मों द्वारा विक्रय की मात्रा तथा उनकी कुल आय को प्रभावित कर सकते हैं। अल्पाधिकार की विशेष स्थिति जहां दो ही विक्रेता हों, द्वि-अधिकार कहलाती है।

کثیر اجارہ داری: وہ بازار جس میں ایک کمپنی سے زیادہ کمپنیاں ہوتی ہیں لیکن کمپنیوں کی تعداد چند ہی ہوتی ہے۔ یہ کمپنیاں ایک قسم کی اشیا یا مختلف قسم کی (Differentiated) اشیا کی پیداوار کرتی ہیں۔ کثیر اجارہ دارانہ صورت میں اپنی پیداوار یا قیمت کے انتخاب میں کسی کمپنی کو یہ دھیان رکھنا پڑتا ہے کہ دوسری کمپنیاں کس پیداوار یا قیمت کا انتخاب کر رہی ہیں اور وہ کس طرح اس کے متبادلوں کے معاملے میں ردعمل کا اظہار کریں گی۔ کسی ایک کمپنی کے پیداوار کے معاملے میں فیصلے بازار قیمت اور دیگر کمپنیوں کے ذریعے فروخت کی مقدار کے ساتھ ساتھ کل آمدنی کو بھی متاثر کر سکتے ہیں۔ کثیر اجارہ داری کی خصوصی حالت وہ ہے جہاں دو ہی کمپنیاں ہوں اور یہ دو اجارہ داری (Duopoly) کہلاتی ہے۔

open market operations: Purchase and sale of government securities by the Central Bank (RBI in case of India) to the public (open market). Open Market Operation (OMO) is a major instrument adopted by central banks to change money supply in an economy. This can be understood with an example. Suppose lata buys securities worth Rs.100 being sold by RBI. Lata pays for the same by depositing money in a commercial bank. This bank in turn pays the RBI by reducing its own reserves with RBI. A similar reduction of reserves by commercial banks reduces money supply. Thus sale of

securities by central bank reduces reserves of commercial banks and conversely the purchase of securities by central bank increases the reserves of commercial banks. This in turn affects the capacity of commercial banks to create credit. Hence OMO is a major instrument adopted by central banks.

खुला बाजार कार्यवाइयाँ: खुले बाजार में (जनता से) केंद्रीय बैंक (भारत में RBI) द्वारा सरकारी प्रतिभूतियों की खरीद और बिक्री। खुले बाजार की कार्यवाइयाँ अर्थव्यवस्था में मुद्रा की पूर्ति में परिवर्तन करने के लिए केंद्रीय बैंकों द्वारा अपनाया गया एक मुख्य उपकरण है। इसे एक उदाहरण के द्वारा समझा जा सकता है। मान लीजिये, लता रिजर्व बैंक (RBI) द्वारा बेची गई 100 रु. की प्रतिभूतियों को क्रय करती है। लता इसके लिए एक वाणिज्यिक बैंक में धन जमा करके भुगतान करती है। यह बैंक RBI के पास रखे गए अपने कोषों में कमी करके RBI को भुगतान करता है। वाणिज्यिक बैंकों के कोषों में ऐसी कमी मुद्रा की पूर्ति को कम कर देती है। इस प्रकार, केंद्रीय बैंक द्वारा प्रतिभूतियों की बिक्री से वाणिज्यिक बैंकों के कोष घट जाते हैं, तथा इसके विपरीत, केंद्रीय बैंक द्वारा प्रतिभूतियों की खरीद से वाणिज्यिक बैंकों के कोष बढ़ जाते हैं। इसके फलस्वरूप बैंकों की साख-निर्माण की क्षमता प्रभावित होती है। अतः खुले बाजार की कार्यवाइयाँ केंद्रीय बैंकों द्वारा अपनाया गया एक मुख्य उपकरण है।

کھلا بازار کارروائیاں: کھلے بازار میں مرکزی بینک (ہندوستان کے لحاظ سے RBI) کے ذریعہ سرکاری سیکیورٹیز کی خرید و فروخت کی جاتی ہے۔ کھلے بازار کی کارروائیاں، مرکزی بینکوں کے ذریعہ معیشت میں زر کی دستیابی میں تبدیلی کا اہم ذریعہ ہیں۔ اس کو ایک مثال سے سمجھا جاسکتا ہے۔ مان لیجیے RBI کے ذریعے فروخت کی جانے والی 100 روپے کی سیکیورٹیز خریدتی ہے۔ لता اس کے لیے 100 روپے کمرشیل بینک میں جمع کر دیتی ہے۔ یہ بینک RBI کو ادا کرتا ہے اور اس طرح 100 روپے بھر کا RBI میں محفوظ فنڈ کم کر دیتا ہے۔ اسی طرح کمرشیل بینک کے محفوظ فنڈ کی کمی زر کی دستیابی میں کمی لے آتی ہے۔ اس کے برعکس سیکیورٹیز کی خریداری فنڈ میں اضافہ کا باعث بنتی ہے۔ اس سے ان کمرشیل بینکوں کی ساکھ قائم رکھنے کی صلاحیت پر اثر پڑتا ہے۔ یہ زر کی پالیسی کے خاص ذرائع میں سے ایک ہے۔

operating surplus: This consists of rent, interest and profits. For any firm its value added (i.e value of output less value of intermediate goods) is used to pay different factors of production. Factor payments comprise of payment to labour (compensation of employees); payment for land (rent) payment for capital (interest) and profits. Rent, interest and profits are clubbed together and called operating surplus. Thus, operating surplus = value of output less value of intermediate consumption less compensation of employees.

प्रचालन अधिशेष: इसमें किराया, ब्याज और लाभ सम्मिलित हैं। किसी भी फर्म के लिए, इसकी मूल्य वृद्धि (उत्पादन के मूल्य में से मध्यवर्ती वस्तुओं के

मूल्य को घटाकर) उत्पादन के साधनों को किए गए भुगतानों में श्रमिकों को किये गये भुगतान (कर्मचारियों का पारिश्रमिक या मुआवजा), भूमि के लिए किये गये भुगतान (लगान), पूंजी के लिए किये गये भुगतान (ब्याज) तथा लाभ सम्मिलित हैं। लगान, ब्याज तथा लाभ को जोड़ दिया जाता है जिसे प्रचालन-अधिशेष कहा जाता है। अतः प्रचालन अधिशेष = उत्पादन का मूल्य - मध्यवर्ती उपभोग का मूल्य - कर्मचारियों का मुआवजा।

आप्रिंग सर्प्लस: इस का तعلق क्राय, सुद और मनाफ से है- किसी फर्म की قدر اضافी पैदावार को (पैदावार की वह قدر जो दरमिानी अशिया की قدر को गूँठा कर हासल की जाती है) مختلف पैदावार के عوامل की अदायगी में استعمال किया जाता है- عوامل की अदायगी में محنت कशों की अजرت, زمین کے استعمال کی قیمت بطور کرایہ، سرمایہ لگانے کی قیمت بطور سود اور سرمایہ داروں کا مनाف شامل होता है- क्राय, सुद, मनाफ को जोड़कर "आप्रिंग सर्प्लस" कहा जाता है- आप्रिंग सर्प्लस = पैदावार की قدر - दरमिानी صرف की قدر - काम गारों का معاوضہ-

ordinal utility: A measure of relative ranking of satisfaction or utility which a consumer derives from different consumption bundles. Unlike cardinal utility, here the magnitude of satisfaction derived from a consumption bundle is not important, only the ranking is important terms of which bundle gives more satisfaction and which gives less satisfaction. (See also, Cardinal Utility)

क्रमसूचक उपयोगिता: उपभोक्ता द्वारा विभिन्न उपभोग संयोजनों से प्राप्त की गई संतुष्टि या उपयोगिता के सापेक्षिक श्रेणीकरण का एक माप गणनावाचक उपयोगिता के विपरीत, यहाँ किसी उपभोग संयोजन से प्राप्त की गई संतुष्टि की मात्रा महत्वपूर्ण नहीं है, केवल कौन सा संयोजन अधिक संतुष्टि प्रदान करता है व कौन सा संयोजन कम संतुष्टि प्रदान करता है, के संदर्भ में उन संयोजनों का श्रेणीकरण महत्वपूर्ण है। (देखें, गणनावाचक उपयोगिता)

आर्डिनल अफादित (ordinal utility) توصیفی قدر: صارف کی تسکین کا وہ پیمانہ جہاں اشیاء کے ترجیحی مجموعوں کی درجہ بندی کی صورت قدروں کا تعین کیا جاتا ہے۔ بنیادی قدر (Cardinal Utility) کے برعکس کہ دو صرفی بنڈلوں کے درمیان افاदیت میں کیا فرق ہے، یہاں مختلف صرفی بنڈلوں کی درجہ بندی کی جاتی ہے۔ اشیاء کے بنڈلوں کو یہ لحاظ قدر ترتیب میں لانے پر زور دینے کے سبب اس کی افاदیت کو آर्डینل یا توصیفی قدر کہا جاتا ہے۔ (نیز دیکھیے: کارڈینل افاदیت)

organic waste: Bio-degradable waste, which originates from plants, food or any other organic source that decomposes naturally without causing damage or toxic effect or other forms of pollution.

जैविक अपशिष्ट: जैव-निम्नीकरणीय अपशिष्ट, जो पौधों, खाद्य या किसी अन्य जैविक स्रोत से उत्पन्न होता है और जो क्षति या विषैले प्रभाव या अन्य प्रकार के प्रदूषण उत्पन्न किए बिना प्राकृतिक रूप से अपघटित होता है।

کیمیائی فضلہ: حیاتیاتی طور پر تیزل پذیر کچرا جو پودوں، غذا یا دیگر کیمیائی وسیلے سے پیدا ہوتا ہے اور جو کسی نقصان دہ یا زہریلا اثر یا کوئی دیگر آلودگی پیدا کیے بغیر طبعی طور پر گل سڑ جاتا ہے۔

outlier: An entry in a set of data, which lies a long way off from any pattern apparent in the rest of data set. The presence of outlier suggests two possibilities which warrant further investigation. One is the possibility of occurrence of something unusual and the other is the possibility of the occurrence of a mistake in recording the data.

بہیرواسی: آؤکڈوں کے ایک سٹ میں پریویٹ، جو آؤکڈوں کے سٹ میں उपस्थित آؤکڈوں کے किसी भी दृश्य पैटर्न से बहुत भिन्न होती है। बहिर्वासी की उपस्थिति दो संभावनाएँ प्रकट करती है, जो आगे के अन्वेषण का आधार बनती है। एक संभावना कुछ असामान्य घटित होने की और दूसरी आؤकडों के अभिलेखन में त्रुटि होने की है।

خارج: اعداد و شمار کے سیٹ میں اندراج جو باقی ڈاٹا سیٹ میں موجود کسی بھی واضح پیٹرن (Pattern) سے بہت مختلف ہوتا ہے۔ خارج کی موجودگی دو امکانات کو ظاہر کرتی ہے جو مزید تلاش و جستجو کا تقاضا کرتی ہے۔ ایک امکان تو کسی غیر معمولی بات کا واقع ہونا ہے اور دوسرا امکان ڈاٹا کی ریکارڈنگ میں غلطی ہونے کا ہے۔

output: Result of a process where inputs like land, labour, capital are combined to produce a product available for sale or self-use. (See also, Total Product)

उत्पादन: किसी प्रक्रम का परिणाम, जहाँ भूमि, श्रम, पूंजी जैसी आगतों को मिलाकर एक उत्पाद तैयार करते हैं, जो बिक्री अथवा स्व-उपयोग के लिए उपलब्ध होता है। (देखें, कुल उत्पाद)

ماحصل: کسی عمل کا نتیجہ جہاں زمین، محنت اور سرمایہ جیسے مداخل کو ملا کر ایک پروڈکٹ تیار کی جاتی ہے جو فروخت یا ذاتی استعمال کے لیے دست یاب ہوتی ہے۔ (نیز دیکھیے: کل پروڈکٹ)

output method: This is one of the methods of calculation of national income. Also known as product method or value added method, this method focuses on national income from the side of production. An economy is divided into various sectors, the sectors are divided into sub sectors and further division is done up to the level of production unit. For each production unit, value added is calculated by subtracting the value of intermediate goods from the value of its output. The value added thus obtained is added for all production units throughout the economy which gives us gross domestic product at market prices or $GDP_{mp} = \sum v_A$. National income is derived from GDP_{mp} by subtracting

depreciation and net indirect taxes and adding net factor income from abroad.

उत्पाद विधि: यह राष्ट्रीय आय की गणना की विधियों में से एक है। इसे उत्पादन विधि या मूल्य-वृद्धि विधि भी कहा जाता है। यह विधि राष्ट्रीय आय की गणना उत्पादन के दृष्टिकोण से करती है। एक अर्थव्यवस्था को विभिन्न क्षेत्रों में बाँटा जाता है, क्षेत्रों को उप-क्षेत्रों में वर्गीकृत किया जाता है तथा आगे और वर्गीकरण उत्पादक इकाई तक किया जाता है। प्रत्येक उत्पादक इकाई के लिए इसके उत्पादन के मूल्य में से मध्यवर्ती वस्तुओं का मूल्य घटाकर, मूल्य-वृद्धि की गणना की जाती है। संपूर्ण अर्थव्यवस्था की सभी उत्पादक इकाइयों के लिए इस प्रकार प्राप्त की गई मूल्य वृद्धि को जोड़ दिया जाता है, जिससे बाज़ार मूल्य पर सकल घरेलू उत्पाद प्राप्त होता है। या

$$GDP_{mp} = \sum vA$$

राष्ट्रीय आय का निर्धारण GDP_{mp} में से मूल्यवृद्धि तथा निवल अप्रत्यक्ष कर घटाकर तथा विदेशों से प्राप्त शुद्ध साधन आय जोड़कर किया जाता है।

पیداवारी طریق کار: یہ قومی آمدنی کو ناپنے کے طریق کاروں میں سے ایک ہے۔ اس کو پیداواری طریق کار یا قدر اضافی طریق کار کہا جاتا ہے جہاں قومی آمدنی کو پیداوار کے رخ سے آٹکا جاتا ہے۔ ایک معیشت مختلف سیکٹرز میں تقسیم ہوتی ہے جہاں ایک سیکٹر مزید ثانوی سیکٹر میں تقسیم ہوتا ہے اور پھر پیداوار کی اکائیوں کے بموجب ان کی مزید تقسیم ہوتی ہے۔ ہر پیداواری اکائی، قدر اضافی کو مجموعی پیداواری قدر سے درمیانی اشیا کی قدر کو گھٹا کر حاصل کی جاتی ہے۔ اس طرح قدر اضافی معیشت کی عام پیداواری اکائیوں کو جوڑ کر حاصل ہو جاتی ہے جو ہم کو بازار کی قیمت پر مجموعی ملکی پیداوار دیتی ہے جس کو ہم Gross Domestic Product کہتے ہیں یا مختصر GDP کہتے ہیں۔

$$GDP_{mp} = \sum vA$$

قومی آمدنی GDP_{mp} سے گھسٹاؤ اور خالص بالواسطہ ٹیکس کو نکال کر اور بیرونی عواملی آمدنیوں کو شامل کر کے حاصل کی جاتی ہے۔

output multiplier: The ratio of the total increment in equilibrium value of output to the initial increment in autonomous expenditure. According to economic theories, in which output of an economy is determined by aggregate demand; any increase in autonomous expenditure leads to a change in output which is multiple times the change in initial demand. This is because initial increase in autonomous expenditure or demand leads to an increase in income which increases consumption and therefore demand increases further. The process carries on till overall increase in output becomes a multiple of initial increase in demand. In the simplest case, output multiplier is $\Delta Y/\Delta A = 1/1-c$ where ΔY is change in output

ΔA is change in autonomous spending

c marginal propensity to consume

उत्पादन गुणक: उत्पादन के संतुलन मूल्य में कुल वृद्धि तथा स्वायत्त व्यय में प्रारम्भिक वृद्धि का अनुपात। आर्थिक सिद्धान्त के अनुसार, किसी अर्थव्यवस्था का उत्पादन कुल मांग द्वारा निर्धारित होता है। स्वायत्त व्यय में होने वाले परिवर्तन के फलस्वरूप उत्पादन में वृद्धि होती है जो आरंभिक मांग में परिवर्तन से बहुगुणित होती है। ऐसा इसलिए होता है क्योंकि स्वायत्त व्यय या मांग में होने वाली आरंभिक वृद्धि से आय में वृद्धि होती है, जिससे उपभोग में वृद्धि होती है तथा इसीलिए मांग भी और अधिक बढ़ जाती है। यह प्रक्रम तब तक चलता रहता है जब तक उत्पादन में होने वाली कुल वृद्धि, मांग में आरंभिक वृद्धि का एक गुणक नहीं बन जाती। सरलतम स्थिति में, उत्पादन गुणक

$$\Delta Y/\Delta A = 1/1-C$$

जहाँ, ΔY उत्पादन में परिवर्तन है।

ΔA स्वायत्त व्यय में परिवर्तन है।

c सीमान्त उपभोग प्रवृत्ति है।

پیداواری ضارب (output multiplier): اختتامیہ پیداواری توازن کی قدر میں مجموعی اضافہ اور خود اختیاری خرچ کے درمیان تناسب کا نام پیداواری ضارب ہے۔ معاشی نظریوں کے بموجب جہاں معیشت کی مجموعی پیداوار مجموعی مانگ کے بموجب طے ہوتی ہے۔ خود اختیاری خرچ میں کوئی اضافہ، پیداوار کی سطح میں تبدیلی لے آتا ہے جو ابتدائی طلب کے بالمقابل کہیں زیادہ ہوتا ہے۔ اس کی وجہ یہ ہے کہ خود اختیاری خرچ کی ابتدا یا بہ الفاظ دیگر طلب ”آمدنی میں اضافہ کا باعث بنتی ہے جو صرف (Consumption) کو بڑھاتی ہے اور پھر نتیجتاً مانگ بڑھتی ہے۔ یہ سلسلہ جاری رہتا ہے تاوقت کہ پیداوار میں مجموعی اضافہ ابتدائی مانگ میں اضافہ سے کہیں زیادہ ہو۔ آسان زبان میں پیداواری ضارب:

$$\Delta Y/\Delta A = 1/1-C$$

ہے جہاں ΔY پیداوار میں تبدیلی بتلاتا ہے۔ ΔA خود اختیاری خرچ میں ہونے والی تبدیلی ہے اور c حاشیائی طلب صرف (Marginal Propensity to Consume) ہے۔

outsourcing: Contracting of a productive activity by one firm to another firm. Outsourcing is adopted to reduce the cost of production. An organisation hires out the services, earlier provided internally or from within the country (like legal advice, computer service, advertisement, security), to external sources.

Globalisation process and growth of Information Technology (IT) has intensified outsourcing. Many services such as ‘voice-based business processes’ (e.g. BPO, call centers, etc.), record keeping, accountancy, banking services, music recording, film editing, book transcription, clinical advice and teaching are being outsourced by companies with the help of IT, in developed countries to developing countries like India.

बहिस्त्रोतन: किसी उत्पादन कार्य के लिए एक फर्म का दूसरी फर्म को ठेका देना। उत्पादन की लागत कम करने के लिए बहिस्त्रोतन को अपनाया जाता है। एक संगठन सेवाओं को किराए पर लेता है, जो पहले आंतरिक रूप से अथवा देश में बाह्य स्रोतों को उपलब्ध कराई जा रही थीं (जैसे कानूनी सलाह, कम्प्यूटर सेवा, विज्ञापन, सुरक्षा)। वैश्वीकरण प्रक्रिया और सूचना प्रौद्योगिकी (आई टी) के विकास ने बहिस्त्रोतन को बहुत अधिक बढ़ा दिया है। बहुत सी सेवाएं जैसे वाणी-आधारित व्यावसायिक प्रक्रम (जैसे, बीपीओ, काल सेंटर, इत्यादि), अभिलेख रखना, लेखाकार्य, बैंक सेवाएं, संगीत रिकार्ड करना, फिल्म संपादन, पुस्तक प्रतिलेखन, डाकटरी सलाह और शिक्षण का कंपनियों द्वारा आई टी की सहायता से विकसित देशों से भारत जैसे विकासशील देश को बहिस्त्रोतन किया जा रहा है।

कारبرारी: किसी पैदावारी सर्गरी या काम के लिए एक फर्म का दूसरी फर्म को ठेका देना। पैदावारी लागत को कम करने के लिए कारबरी को अपनाया जाता है। एक नियमित ऐसी सेवाओं को किराये पर लेती है जो संप्रदायिक रूप से या मालिक के अन्दर ही रहनी चाहिए। (जैसे कानूनी सलाह, कम्प्यूटर सेवा, विज्ञापन, सुरक्षा, इत्यादि)। अभिलेख रखना, लेखाकार्य, बैंक सेवाएं, संगीत रिकार्ड करना, फिल्म संपादन, पुस्तक प्रतिलेखन, डाकटरी सलाह और शिक्षण का कंपनियों द्वारा आई टी की सहायता से विकसित देशों से भारत जैसे विकासशील देश को बहिस्त्रोतन किया जा रहा है।

overdraft: A facility given by bank, allowing a customer to overdraw from current account up to an agreed limit. Security for overdraft is usually financial assets, such as shares, debentures, life insurance policies, etc. of the account holder. Overdraft is a temporary facility and the rate of interest charged on the amount of credit is lower than that on cash credit because the risk involved and service cost of such credit is less as it is easier to liquidate financial assets rather than physical assets.

ओवर ड्राफ्ट: बैंक द्वारा दी गई सुविधा जिसमें ग्राहक को एक अनुबंधित सीमा तक चालू खाते से अधिक धन निकालने की अनुमति होती है। ओवर ड्राफ्ट के लिए जमानत सामान्यतः खाताधारी की वित्तीय परिसंपत्ति, जैसे शेयर, डिबेंचर, जीवन बीमा पॉलिसी, इत्यादि होती हैं। ओवर ड्राफ्ट एक अस्थायी सुविधा है और ऋण की राशि पर ब्याज दर, नकदी ऋण की तुलना में कम होती है, क्योंकि इस प्रकार के ऋण में शामिल जोखिम और सेवा लागत कम होती है क्योंकि भौतिक परिसंपत्ति की तुलना में वित्तीय संपत्ति को नकदी में बदलना आसान होता है।

ओवर ड्राफ्ट (overdraft): ग्राहक को बैंक के ड्रिफ्ट की सुविधा देता है जहाँ

एक मقرر हद तक चालू खाते से अधिक धन निकालने की सुविधा होती है। ओवर ड्राफ्ट के लिए कर्ता के दार के माली अंशों से हिसाब, जमा, बचत, पेंशन, इत्यादि, अथवा देश में बाह्य स्रोतों को उपलब्ध कराई जा रही थीं (जैसे कानूनी सलाह, कम्प्यूटर सेवा, विज्ञापन, सुरक्षा)। वैश्वीकरण प्रक्रिया और सूचना प्रौद्योगिकी (आई टी) के विकास ने बहिस्त्रोतन को बहुत अधिक बढ़ा दिया है। बहुत सी सेवाएं जैसे वाणी-आधारित व्यावसायिक प्रक्रम (जैसे, बीपीओ, काल सेंटर, इत्यादि), अभिलेख रखना, लेखाकार्य, बैंक सेवाएं, संगीत रिकार्ड करना, फिल्म संपादन, पुस्तक प्रतिलेखन, डाकटरी सलाह और शिक्षण का कंपनियों द्वारा आई टी की सहायता से विकसित देशों से भारत जैसे विकासशील देश को बहिस्त्रोतन किया जा रहा है।

overhead capital: Economic 'overhead capital' consists of investments in infrastructure or assets such as highways, railroads, communications, power installations, post office, and technologies and technical training capacities/facilities. Social overhead capital consists of schools, hospitals, libraries and public health measures.

बन्धी पूंजी: आर्थिक 'बन्धी पूंजी' में आधारित संरचना अथवा परिसंपत्तियों जैसे राजमार्ग, रेलमार्ग, संचार, ऊर्जा संस्थापन, डाक, प्रौद्योगिकी और तकनीकी प्रशिक्षण क्षमताओं/सुविधाओं, में निवेश होते हैं। सामाजिक बन्धी पूंजी में स्कूल, अस्पताल, पुस्तकालय और जन स्वास्थ्य साधन शामिल हैं।

काम सरमाय: मेसारी काम सरमाय में मूल्य में बढाव या कटौत के लिए या अंशों से हिसाब, जमा, बचत, पेंशन, इत्यादि, अथवा देश में बाह्य स्रोतों को उपलब्ध कराई जा रही थीं (जैसे कानूनी सलाह, कम्प्यूटर सेवा, विज्ञापन, सुरक्षा)। वैश्वीकरण प्रक्रिया और सूचना प्रौद्योगिकी (आई टी) के विकास ने बहिस्त्रोतन को बहुत अधिक बढ़ा दिया है। बहुत सी सेवाएं जैसे वाणी-आधारित व्यावसायिक प्रक्रम (जैसे, बीपीओ, काल सेंटर, इत्यादि), अभिलेख रखना, लेखाकार्य, बैंक सेवाएं, संगीत रिकार्ड करना, फिल्म संपादन, पुस्तक प्रतिलेखन, डाकटरी सलाह और शिक्षण का कंपनियों द्वारा आई टी की सहायता से विकसित देशों से भारत जैसे विकासशील देश को बहिस्त्रोतन किया जा रहा है।

overvaluation of currency: When the value of a currency relative to another currency is more than what is determined by the market (price or value), it is supposed to be overvalued. For example, if the market exchange rate is 50; and now if the actual exchange rate is 45 it means, rupee is overvalued since less rupees have to be paid for one dollar than the market rate.

करेंसी (मुद्रा) का अधिमूल्यन: एक स्थिति जहाँ एक करेंसी की दूसरी करेंसी की तुलना में कीमत बाजार द्वारा निर्धारित कीमत से अधिक होती है, इसे अधिमूल्यन कहा जाता है। उदाहरण के लिए, यदि एक डॉलर की बाजार विनिमय दर 50 रु. है तथा यदि वास्तविक विनिमय दर 45 रु. है तो इसका अर्थ है कि रुपये का अधिमूल्यन है क्योंकि एक डॉलर के लिए बाजार दर से कम रुपये का भुगतान करना पड़ता है।

करेंसी की बढती (overvaluation of currency): जब करेंसी की बढती किसी दूसरी करेंसी की बढती के मुकाबले में बाजार की मूल्य की तुलना में अधिक होती है, इसे अधिमूल्यन कहा जाता है। उदाहरण के लिए, यदि एक डॉलर की बाजार विनिमय दर 50 रु. है तथा यदि वास्तविक विनिमय दर 45 रु. है तो इसका अर्थ है कि रुपये का अधिमूल्यन है क्योंकि एक डॉलर के लिए बाजार दर से कम रुपये का भुगतान करना पड़ता है।

Pp

paasche price index: Weighted aggregative price index using current period quantities as weights. It helps in finding how much the expenditure should be in the current period on the same basket of commodities which was worth 100 in the base year. It is a useful index to measure the price change. The Paasche index is measured as:

$$P_{01} = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1}$$

پاشے قیمت سূچکاؤ: वर्तमान अवधि की मात्राओं को भारों के रूप में प्रयोग करते हुए भारत समूहित कीमत सूचकांक। यह इस बात को जानने में मदद करता है कि वस्तुओं की किसी मात्रा पर कितना खर्च किया जाना चाहिए जो आधार वर्ष में 100 रुपये मूल्य की थीं। यह कीमत परिवर्तन को मापने के लिए एक उपयोगी सूचकांक है। पाले सूचकांक का मापन निम्न प्रकार किया जाता है,

$$P_{01} = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1}$$

پاشے قیمت اشاریہ: موجودہ مدت کی مقداروں کو اوزان کی حیثیت سے استعمال میں لانے والا وینڈا ایگریگٹیو (Weighted Aggregative) قیمت اشاریہ۔ یہ اشاریہ اس بات کو جاننے میں مدد کرتا ہے کہ اشیا کی ایک مقدار پر موجودہ مدت میں کتنا خرچ ہو جو بنیادی سال میں 100 کے ہم قیمت ہو۔ یہ قیمت میں تبدیلی کو ناپنے کا ایک کارآمد اشاریہ ہے۔ پاشے اشاریہ کی پیشکش اس طرح ہوتی ہے۔

$$P_{01} = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1}$$

paper currency: Legal tender or instrument printed on paper which represents money, such as, bank notes, promissory notes, bill of exchange, etc. These are issued by the Central Bank or the Government of a country.

(See also, Fiat money, Legal tender)

کاغذی منی (کرنسی نوٹ): کاغذ پر مندرجہ ذیل منی کا نمونہ جو منی کا نمونہ ہے، جیسے بینک نوٹ، وچن پتر، وینیم پتر آدیا۔ یہ منی کے کدیری بینک یا سرکار دوازا جاری کیے جاتے ہیں (دیکھئے، آدیش منی، وید منی)

کاغذی کرنسی (کرنسی نوٹ): کاغذ پر چھپا ہوا قانونی زری یا قانونی دستاویز (Legal Tender or Instrument) جو زر کی نمائندگی کرے۔ جیسے بینک نوٹ، اقراری ہنڈی اور تبادلہ بل وغیرہ۔ ان کو کسی ملک کی حکومت یا مرکزی بینک جاری کرتا ہے۔ زر قانونی ہونے کی وجہ سے یہ دنیا کے تمام ملکوں میں ناقابل تبدیل ہوتے ہیں۔

(نیز دیکھیے: زر، قانونی زر)

paper money: Currency notes, partly or wholly backed by gold and silver. It acts as a medium of exchange because of the financially sound character of the banking system issuing it. Paper money is also recognised as legal tender money. (See also, Paper Currency)

کاغذی منی: مؤدیک نوٹ، جو آدیشک یا پورں رپ سے سوارں اور رجت دوازا سمارثیت ہوتے ہیں۔ یہ وینیم پتر کے مادمی کے رپ میں کارے کرتے ہیں کیونکہ انکو جاری کرنے والی بینک وکصا ویتوی رپ سے ساسکت ہوتی ہیں۔ کاغذی منی کو بھی وید منی کے رپ میں سواکت کیا جاتا ہیں (دیکھئے، کاغذی منی)

کاغذی زر: کرنسی نوٹ جس کو کنگی یا جزوی طور پر سونے یا چاندی کی ضمانت حاصل ہو۔ یہ مبادلہ کا ذریعہ ہوتے ہیں کیونکہ ان کو جاری کرنے والے بینک کا نظام مالی طور پر بہت مضبوط ہوتا ہے۔ کاغذی زر کو قانونی زر کی حیثیت سے بھی منظوری حاصل ہوتی ہے۔

(نیز دیکھیے: کاغذی کرنسی)

paradox of thrift: A situation where an attempt to increase savings by individuals in a fall in aggregate incomes and makes the economy worse off. Income can either be consumed or saved, therefore when individuals increase their savings, they also reduce their consumption. This leads to fall in aggregate consumption for the economy as a whole. A fall in aggregate consumption means a fall in aggregate demand and therefore a fall in equilibrium income for the economy as a whole (according to those economic theories in which equilibrium income is determined by aggregate demand.)

بچت کا ویرودھاہاس: एक ऐसी स्थिति जिसमें लोगों द्वारा निजी बचतें बढ़ाने के प्रयास के फलस्वरूप अर्थव्यवस्था की सकल आय कम हो जाती है तथा अर्थव्यवस्था की स्थिति बदतर हो जाती है। आय से या तो उपयोग किया जा सकता है या बचता अतः जब लोग अपनी बचत में वृद्धि करते हैं तो उनका उपयोग कम हो जाता है। इससे अर्थव्यवस्था में उपयोग के कुल स्तर में गिरावट आ जाती है। कुल उपयोग में कमी का अर्थ है कुल मांग में कमी तथा परिणामस्वरूप अर्थव्यवस्था की संतुलन आय में कमी। (उन आर्थिक सिद्धान्तों के अनुसार जिनमें संतुलन आय का निर्धारण समग्र भाग द्वारा होता है)

بچت کا تناقض: ایک ایسی حالت جس میں افراد کی بچت کی کوشش سے مجموعی آمدنیوں میں کمی آتی ہے اور معیشت کی حالت بدتر ہو جاتی ہے۔ آمدنی کو یا تو استعمال کیا جاسکتا ہے یا بچایا جاسکتا ہے۔ لہذا جب افراد اپنی بچت میں اضافہ کرتے ہیں تو ان کی صارفیت کم ہو جاتی ہے۔ اس کے نتیجے میں، معیشت میں صارفیت کے مجموعی عمل میں گراوٹ آتی ہے۔ صارفیت کے مجموعی عمل میں گراوٹ کا مطلب ہے مجموعی طلب میں کمی اور اس لحاظ سے ساری معیشت کے لیے توازن آمدنی میں گراوٹ۔ (ان اقتصادی اصولوں کے مطابق جن کے تحت توازن آمدنی کا تعین مجموعی طلب کی بنیاد پر کیا جاتا ہے)۔

parameter: In statistics, parameters is a name used to refer to any measure calculated from the data of the

entire population. The value of the parameter is considered objective, since it is independent of the observer. The mean and standard deviation of the population are examples of population parameters. In an economic model any variable whose value cannot be altered by an economic agent is called a parameter. For example in a perfectly competitive market, the firms and consumers are incapable of altering the market price of the good. Thus, the commodity price is called a parameter.

پراچل (پیرامیٹر): ساँख्यिकी में पैरामीटर की गणना कुल आँकड़ों से की जाती है। पैरामीटर का मान वस्तुनिष्ठ माना जाता है, क्योंकि यह प्रेक्षक से स्वतंत्र होता है। समग्र के माध्य तथा मानक विचलन जनसंख्या के प्राचलों (पैरामीटर) के उदाहरण हैं। किसी आर्थिक मॉडल में किसी ऐसे चर को, जिसका मूल्य परिवर्तित नहीं हो सकता है, प्राचल कहते हैं। उदाहरण के लिए, किसी पूर्ण प्रतियोगी बाजार में, फर्मों तथा उपभोक्ता वस्तुओं की बाजार कीमत को बदलने में अक्षम होते हैं।

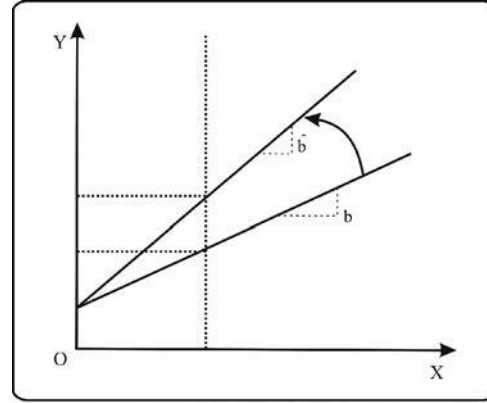
پیرامیٹر: شماریات میں پیرامیٹر ایسی کسی بھی پیمائش کا نام ہے جس کی تحسب ساری اکائیوں (آبادی) کے اعداد و شمار سے کی جاتی ہے۔ پیرامیٹر کی قدر معروضی خیال کی جاتی ہے۔ کیوں کہ یہ مشاہد سے آزاد ہوتی ہے۔ آبادی کا دورینہ (Mean) اور معیاری انحراف آبادی پیرامیٹروں کی مثالیں ہیں۔ کسی اقتصادی ماڈل میں کسی ایسے متغیر کے کو جس کی قدر کسی اقتصادی عامل کے ذریعے تبدیل نہ کی جاسکے پیرامیٹر کہا جاتا ہے۔ مثلاً کسی پوری طرح مقابلہ جاتی بازار میں، فرمیں اور صارف کسی چیز کی بازار قیمت میں تبدیلی لانے کی صلاحیت نہیں رکھتے، اس لیے چیز کی قیمت کو پیرامیٹر کہا جاتا ہے۔

parametric shift: Economists often use models consisting of one or more equations to describe and/or explain economic phenomena. A model usually describes the relation between two or more sets of variables. In order to formulate the relation, we need to use some 'constants' to give some specific form to the relation. These constants are called parameters. For example, we often model consumption expenditure of a country as a linear function of income:

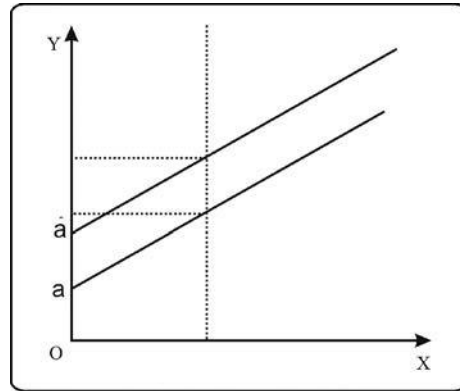
$$C = a + bY$$

Here, C and Y are variables. The constants 'a' and 'b', which define the specific form of the consumption function are parameters. A change in either of these parameters is called a parametric shift. A change in 'a' causes a parallel shift in the consumption function. A change in 'b' causes the slope of the function to change, and the consumption function swings.

پراچلیک شیفت: اर्थशास्त्री प्राय: आर्थिक तथ्यों की व्याख्या करने के लिए एक या अधिक समीकरणों से बने प्रतिरूपों का प्रयोग करते हैं। एक प्रतिरूप अक्सर चरों के दो या दो से अधिक समुच्चयों के संबंध की व्याख्या करता है।

Parametric shift due to change in slope from b to \bar{b}

Parametric shift due to change in intercept from a to \bar{a}

संबंध का निरूपण करने के लिए, संबंध को विशिष्ट रूप देने के लिए हमें कुछ स्थिरांकों का उपयोग करना पड़ता है। इन स्थिरांकों को प्राचल कहा जाता है। उदाहरण के लिए, हम किसी देश के उपभोग व्यय को आय का रेखीय फलन दर्शाने के लिए निम्न प्रतिरूप का उपयोग करते हैं:

$$C = a + bY$$

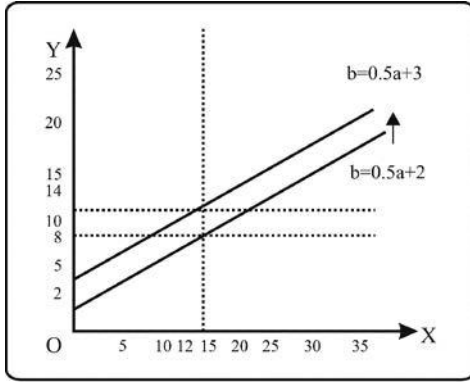
यहाँ, C तथा Y चर हैं। स्थिरांक 'a' तथा 'b' जो उपभोग फलन के विशिष्ट रूप को परिभाषित करते हैं, प्राचल हैं। इनमें से किसी भी प्राचल में परिवर्तन होना 'प्राचलिक शिफ्ट' कहलाता है। 'a' में परिवर्तन होने से उपभोग फलन में समानांतर परिवर्तन होता है। 'b' में परिवर्तन के कारण उपभोग फलन के ढलान में परिवर्तन होता है तथा उपभोग फलन झुक जाता है।

پیرامیٹرک شفٹ (parametric shift): اکثر ماہر اقتصادیات ایک یا ایک سے زیادہ مساواتوں (Equations) پر مشتمل نمونوں کو استعمال میں لاتے ہیں اور یا معاشی نقطہ نظر کی وضاحت کرتے ہیں۔ اکثر ایک نمونہ متغیر کے دو یا دو سے زیادہ مجموعوں میں تال میل کو بیان کرتا ہے۔ اس میں وابستگی پیدا کرنے کے لیے ہمیں کچھ مستقلوں (Constants) کی ضرورت محسوس ہوتی ہے تاکہ درمیان کے تعلق کو ایک خاص شکل دی جاسکے۔ یہ سلسلے پیرامیٹر کہے جاتے ہیں۔ مثلاً ہم کسی ملک کے خرچ کو آمدنی کے خطی عملی کے صرف کا نمونہ بناتے ہیں۔

$$C = a + bY$$

یہاں C اور Y متغیر ہیں۔ یہ مستقل 'a' اور 'b' جو صرف کے عمل کی مخصوص شکل کو بیان کرتے ہیں انہیں پیرامیٹر کہتے ہیں۔ ان میں سے کسی بھی عمل میں تبدیل ہونا پیرامیٹرک شفٹ کہلاتا ہے۔ 'a' میں تبدیل ہونے سے صرف کے عمل میں یکساں تبدیلی ہوتی ہے۔ 'b' میں تبدیلی کے سبب صرف کے عمل کے ڈھلان میں تبدیلی واقع ہوتی ہے اور صرف کے عمل میں جھکاؤ پیدا ہو جاتا ہے۔

pareto optimality: A situation in which it is impossible to reallocate resources in order to make some one better off without making some one worse off. This term is associated with welfare economics.

Parametric shift (b)

A Positively sloping straight line
Swings upwards as its slope is doubled

پارٹو اچھلتا: ایک ایسی स्थिति जिसमें किसी को किसी एक को क्षति पहुँचाए बिना दूसरे को लाभ पहुँचाने के लिए संसाधनों का पुनः आबंटन असंभव होता है। यह पद कल्याण-अर्थशास्त्र से संबंधित है।

موزونیت: ایسی صورت جس میں کسی ایک کو نقصان پہنچائے بغیر دوسرے کو فائدہ پہنچانے کے لیے وسائل کو دوبارہ مختص کرنا ممکن نہیں ہوتا ہے۔ اس اصطلاح کا تعلق فلاحی معاشیات سے ہے۔

Pareto, V. (1848-1923): French born Italian economist and sociologist, who made leading contribution to welfare economics by setting out certain conditions for a welfare optimum, known as Pareto optimality. (See also, Pareto optimality)

پارٹو، وی. (1848-1923): فرانس میں جنمے اٹالوی اर्थशास्त्री एवं समाजशास्त्री، जिन्होंने कल्याणमूलक अर्थव्यवस्था में आदर्शतम कल्याण के लिए कुछ शर्तें बनाईं, जिन्हें पारटो इष्टता के नाम से जाना जाता है। (देखें, पारटो इष्टता)

پارٹو، وی. (1848-1923): فرانس میں پیدا ہونے والا ایک اطالوی ماہر اقتصادیات اور ماہر عمرانیات جس نے ویلفیئر آپٹی م (جسے پریٹو موزونیت بھی کہا جاتا ہے) کے لیے کچھ شرطیں قائم کر کے فلاحی معاشیات میں نمایاں کارنامہ انجام دیا۔

(نیز دیکھیے: پریٹو موزونیت)

patent rights: Official recognition of invention of a new product or technology and the exclusive right of inventor. No one else can use the technology without permission of the patent holder. Big private companies engage in research and come up with new products or new technology in producing an existing product. As a reward for their risk and investment in research, they can apply to their government for a patent. Patents are not granted forever and are valid only for a certain number of years. This period is called patent life and after this period, other firms can freely copy the technology. The Indian Patent Act of 1970, amended in 2005, provides that any invention of a new product or a process of production is patentable after certain years. (See also, Intellectual Property Rights)

پेटنٹ अधिकार: नए उत्पाद या प्रौद्योगिकी के आविष्कार और आविष्कारक के एकमात्र अधिकार की सरकारी मान्यता। पेटेंट धारक की अनुमति के बिना कोई भी अन्य व्यक्ति प्रौद्योगिकी का उपयोग नहीं कर सकता। बड़ी निजी कंपनियां अनुसंधान में संलग्न रहती हैं और नए उत्पाद बनाती हैं या विद्यमान उत्पाद के उत्पादन के लिए नई औद्योगिकी का निर्माण करती हैं। अनुसंधान में अपने जोखिम और आविष्कार के पारितोषिक के रूप में, वे उसके पेटेंट के लिए सरकार को आवेदन कर सकती हैं। पेटेंट हमेशा के लिए नहीं दिए जाते, वे कुछ वर्षों के लिए ही मान्य होते हैं। यह अवधि पेटेंट काल कहलाती है और इस अवधि के बाद अन्य कंपनियां स्वतंत्र रूप से प्रौद्योगिकी को अपना सकती हैं। भारतीय पेटेंट अधिनियम 1970, संशोधित 2005, के अनुसार कोई नया उत्पाद या उत्पादन के प्रक्रम, आविष्कार के कुछ वर्षों के पश्चात पेटेंट के योग्य होता है। (देखें, बौद्धिक संपत्ति अधिकार)

پینٹ حق: نئی پیداوار یا تکنالوجی کی ایجاد اور اس پر اس کے موجد کے بلاشرکت حق کو سرکاری منظوری۔ پینٹ ہولڈر کی اجازت کے بغیر کوئی بھی دوسرا شخص اس تکنالوجی کا استعمال نہیں کر سکتا۔ بڑی بڑی پرائیویٹ کمپنیاں ریسرچ میں لگی رہتی ہیں اور نئی اشیاء بازار میں لاتی ہیں یا موجودہ اشیاء کی پیداوار کے لیے نئی تکنیکوں کا استعمال کرتی ہیں۔ ریسرچ میں جو حکم اور اپنی سرمایہ کاری کے عوض وہ اس کے پینٹ کے لیے سرکار سے درخواست کر سکتی ہیں۔ پینٹ ہمیشہ کے لیے نہیں دیے جاتے۔ کچھ سالوں کے لیے ہی ان کا یہ حق منظور یا قابل قبول ہوتا ہے۔ یہ مدت پینٹ کی مدت کہلاتی ہے اور اس مدت کے بعد دوسری کمپنیاں مفت میں اس تکنالوجی کو اپنا سکتی ہیں۔ ہندوستانی پینٹ ایکٹ 1970 کے مطابق جس میں 2005 میں ترمیمات کی گئی تھیں، کوئی بھی نئی مصنوعات یا ان کا عمل (Process) کا کوئی عمل کچھ برسوں کے بعد پینٹ کے قابل ہوتا ہے۔

(نیز دیکھیے: حقوق روشن فکری)

pegged exchange rate: Exchange rate pegged at a

particular level in relation to another currency by the monetary authorities. In effect, the exchange rate between these currencies operate like fixed exchange rates. For example if rupee is pegged to the dollar in such a way that 1 dollar equals 100 rupees, then the rate between rupee and dollar is not affected by market. In this case, if exchange rate between dollar and euro changes, then exchange rate between rupee and euro would automatically change. (See also, Fixed Exchange Rate, Flexible Exchange Rate)

अधिकीलित विनिमय दर: मुद्रा प्राधिकारों द्वारा विनिमय दर को किसी अन्य मुद्रा के संदर्भ में एक विशेष स्तर पर अधिकीलित करना। वस्तुतः इन मुद्राओं के बीच सतुलन दर ही स्थिर विनिमय दर का कार्य करता है। उदाहरण के लिए, यदि रुपये को डॉलर से इस प्रकार अधिकीलित किया जाता है कि 1 डॉलर 100 रु. के बराबर होता है, तब रुपये तथा डॉलर के बीच की दर बाज़ार द्वारा प्रभावित नहीं होती। इस स्थिति में, यदि डॉलर तथा यूरो के विनिमय दर में परिवर्तन होता है, तो रुपये तथा डॉलर के बीच विनिमय दर में स्वतः परिवर्तन हो जाता है। (देखें, अवमूल्यन)

मقررہ شرح مبادلہ: کسی دیگر کرنسی کے حوالے سے مالیاتی اداروں کی طرف سے کسی سطح پر مقررہ شرح مبادلہ۔ ان کرنسیوں کے درمیان شرح تبادلاتے شدہ تبادلاتے شرحوں کی طرح کام کرتی ہے۔ مثلاً اگر روپے اور ڈالر کی نسبت اس طرح ہے کہ ایک ڈالر 100 روپے کے برابر ہو تو روپے اور ڈالر کے درمیان کی شرح بازار سے متاثر نہیں ہوگی۔ اس لحاظ سے اگر روپے اور ڈالر کے درمیان شرح تبادلاتے تبدیل ہوتی ہے تو روپے اور یورو کے درمیان شرح تبادلاتے خود بخود تبدیل ہو جائے گی۔ (نیز دیکھیے: طے شدہ شرح تبادلاتے، چلک دار شرح تبادلاتے)

pension: A social security measure involving periodic payment by a government/employer to a person according to some proportion. The most common form of pension involves a monthly payment upon super-annuation (retirement) of an employee.

پنشن: एक सामाजिक सुरक्षा उपाय, जिसमें सरकार/नियोक्ता द्वारा वृद्ध या सेवानिवृत्त लोगों को दिया जाने वाला अवधि भुगतान शामिल है। पेंशन का सबसे सामान्य रूप सेवानिवृत्ति (रिटायरमेंट) के बाद किसी कर्मचारी को दिया जाने वाला मासिक भुगतान है।

پنشن: سماجی تحفظ سے متعلق وہ اقدام جس کے تحت حکومت/آجر کے ذریعے سے کسی شخص کو بعض ضابطوں کے مطابق مقررہ مدتوں میں ادائیگی کی جاتی ہے۔ پنشن کی معروف ترین صورت کسی ملازم کے سبک دوش ہونے پر اسے دی جانے والی ماہانہ ادائیگی ہے۔

per capita income: Average income per person. Per capita income is calculated by dividing total income (national income) by total population. Suppose national income equals rupees 1,000 and population is 20 persons; then per capita income equal 50 (1,000/20). In other words, as an average each person has an income of

50 rupees. Although per capita income is often regarded as an indicator of standard of living; per capita income does not show how the income is distributed amongst the population. In the above example, suppose of the 20 people; only one person has entire income of 1,000 and remaining persons have zero income; then also total income remains 1,000, total population remains 20 and per capita income remains 50 (1,000/20). Thus, an increase in per capita income shows a general improvement in standard of living for everyone only if total income evenly distributed amongst population.

प्रति व्यक्ति आय: प्रति व्यक्ति औसत आय। प्रति व्यक्ति आय को कुल आय (राष्ट्रीय आय) में जनसंख्या से भाग देकर निकाला जाता है। मान लें कि राष्ट्रीय आय 1,000 रु. है तथा जनसंख्या 20 है, तो प्रति व्यक्ति आय 50 होगी (1,000/20)। दूसरे शब्दों में, प्रति व्यक्ति औसत आय 50 रु. है। यद्यपि प्रति व्यक्ति आय को प्रायः जीवन स्तर का सूचक मानते हैं, प्रति व्यक्ति आय से जनसंख्या में आय के वितरण की जानकारी नहीं मिलती। उपर्युक्त उदाहरण में मान लें कि 20 लोगों में केवल एक व्यक्ति की आय 1,000 रु. है तथा बाकी लोगों की आय शून्य है, तो भी कुल आय तथा प्रतिव्यक्ति आय भी 50 ही रहती है (1,000/20)। अतः प्रति व्यक्ति आय में वृद्धि व्यक्तियों के जीवन स्तर में सामान्यतः सुधार दर्शाता है जब कुल आय जनसंख्या में समान रूप से वितरित हो।

فی کس آمدنی: یہ فی کس اوسط آمدنی ہے۔ آبادی کی فی کس آمدنی طے کرنے کے لیے قومی آمدنی کو کل آبادی سے تقسیم کیا جاتا ہے۔ فرض کیجیے قومی آمدنی 1000 روپے اور آبادی 20 نفر ہے۔ اس صورت میں فی کس آمدنی 50 روپے (1000/20) ہوگی۔ دوسرے لفظوں میں، ہر شخص کی آمدنی 50 روپے ہوگی۔ اگر فی کس آمدنی کو اکثر معیار زندگی کا اشاریہ سمجھا جاتا ہے لیکن فی کس آمدنی سے یہ ظاہر نہیں ہوتا کہ آبادی میں آمدنی کی تقسیم کسی طرح ہو رہی ہے۔ مذکورہ بالا مثال میں فرض کیجیے 20 افراد میں سے صرف ایک شخص کی آمدنی 1000 روپے ہے اور باقی کی آمدنی صفر ہے۔ ایسے میں بھی مجموعی آمدنی 1000 روپے رہتی ہے۔ مجموعی آبادی 20 رہتی ہے اور فی کس آمدنی 50 روپے رہتی ہے۔ اس طرح فی کس آمدنی میں اضافے سے ہر شخص کے معیار زندگی میں اضافہ بھی ظاہر ہوگا جب مجموعی آمدنی ساری آبادی میں برابر سے تقسیم کی جائے۔

percentile(s): Value obtained by dividing data arranged into 100 equal parts in order of magnitude. xth percentile is the value below which there are x per cent of the number of observations. For instance, the 50th percentile is the value below which there are 50 per cent of the observations.

शतमक: परिमाण के क्रम में 100 समान भागों में व्यवस्थित आँकड़ों को भाग देकर प्राप्त किया गया मान। x वाँ शतमक वह मान है जिसके नीचे x प्रतिशत प्रेक्षणों की संख्या है। उदाहरण के लिए, 50वाँ शतमक वह मान है जिसके नीचे 50 प्रतिशत प्रेक्षण होते हैं।

صدیہ: مقدار کی ترتیب میں 100 مساوی حصوں میں مرتب کیے گئے ڈانا کو تقسیم کر کے حاصل کی گئی قدر۔ دسواں صدیہ وہ قدر ہے جس کے نیچے x فی صد مشاہدات کی تعداد ہے۔ مثال کے طور پر پچاسواں صدیہ وہ قدر ہے جس کے نیچے پچاس فی صد مشاہدات ہوتے ہیں۔

perfect competition: A market which is characterised by large number of buyers and sellers engaged in buying and selling of a homogenous (similar) good. There exists free entry and exit for the firms, no government intervention, no transport cost, perfect knowledge and perfect mobility of factors. Since the numbers of firms are very large, no single firm has the power to set the price. The price is determined by the industry, and firms are price takers. The objective of each firm is to maximise profit.

पूर्ण प्रतिस्पर्धा: एक बाजार, जो एक ही प्रकार की वस्तुएं खरीदने और बेचने में व्यस्त बड़ी संख्या में विक्रेताओं से अभिलक्षित होता है। वहाँ कंपनियों के लिए मुक्त प्रवेश और निकास रहता है, कोई सरकारी हस्तक्षेप नहीं, कोई परिवहन लागत नहीं, कारकों का पूर्ण ज्ञान और पूर्ण गतिशीलता रहती है। क्योंकि कंपनियों की संख्या बहुत अधिक होती है, किसी एक कंपनी के पास कीमत तय करने की शक्ति नहीं होती। उद्योग द्वारा कीमत निर्धारित की जाती है और कंपनियाँ कीमत स्वीकार करती हैं। प्रत्येक कंपनी का उद्देश्य अधिकतम लाभ करना होता है।

کامل مسابقت: وہ بازار جہاں ایک ہی قسم کی اشیا کی خرید و فروخت میں مشغول خریدنے اور بیچنے والوں کی تعداد بہت زیادہ ہوتی ہے۔ کمپنیاں اس میں آزادانہ طور پر داخل ہو سکتی اور باہر نکل سکتی ہیں۔ حکومت کی اس میں کوئی مداخلت نہیں ہوتی۔ ٹرانسپورٹ پر کوئی لاگت نہیں آتی، عوامل سے پوری واقفیت رہتی ہے اور وہ حرکت میں رہتے ہیں۔ چوں کہ کمپنیوں کی تعداد زیادہ ہوتی ہے اس لیے کسی ایک کمپنی کے پاس قیمت طے کرنے کا اختیار نہیں ہوتا۔ صنعت قیمت طے کرتی ہے اور کمپنیاں قیمت قبول کرتی ہیں۔ ہر کمپنی کا مقصد زیادہ سے زیادہ نفع کمانا ہوتا ہے۔

permit license raj: Refers to the period prior to the 1991 reforms wherein numerous rules and regulations were framed by the Government of India to start, run and operate or to shut down an enterprise for production of goods and services in the country. Prior to 1991 economic reforms, industries needed to obtain a license in form of a written permission from the government to start an industrial unit or increase their capacity. Government permission was also needed for imports and exports. Ever since the liberalisation of economy in 1991, the days of permit license raj are over.

परमिट लाइसेंस राज: यह 1991 के पहले के उस काल को इंगित है जिसमें भारत सरकार द्वारा वस्तुओं और सेवाओं के उत्पादन के लिए किसी उद्यम को

शुरू करने, चलाने और आगे बढ़ाने तथा बन्द करने के लिए बहुत से नियम और विनियम बनाये गए थे। वर्ष 1991 के आर्थिक सुधारों से पहले उद्योगों को एक औद्योगिक इकाई शुरू करने या अपनी क्षमता बढ़ाने के लिए सरकार से एक लिखित स्वीकृति के रूप में लाइसेंस लेने की आवश्यकता होती थी। आयात एवं निर्यात के लिए भी स्वीकृति की आवश्यकता होती थी। 1991 एवं अर्थव्यवस्था के उदारीकरण से परमिट लाइसेंस राज का अंत हो गया।

پرمت لائسنس راج: یہ اس وقت کی بات ہے جب حکومت ہند کو اشیا اور خدمات کی فراہمی کے لیے کسی کاروبار کو شروع کرنے، چلانے اور فروغ دینے کے لیے بہت سے اصول و ضوابط بنانے پڑتے تھے۔ سال 1991 کی معاشی اصلاحات سے پہلے کوئی صنعتی اکائی شروع کرنے یا اپنی صلاحیت کو بڑھانے اور درآمد و برآمد کے لیے حکومت سے تحریری اجازت کے طور پر لائسنس لینے کی ضرورت ہوتی تھی۔ 1991 میں معیشت کی نرم کاری کے بعد پرمت لائسنس راج کا زمانہ ختم ہو گیا۔

personal disposable income: Current income available to individual or households from all sources after deduction of personal direct tax and non-tax payments. Households cannot spend their entire personal income, as the government takes away a part of it by way of income tax and other miscellaneous receipts. Taxes and non-taxes have to be deducted from personal income to arrive at Personal Disposable Income. Non-tax payments include fine, fees, education-cess and others levies. This is an important determinant of the level of consumption expenditure and saving of the economy. (See also, Private Income, Personal Income)

व्यक्तिगत प्रयोज्य आय: वैयक्तिक प्रत्यक्ष कर और करेतर भुगतानों को घटाने के बाद व्यक्तियों या परिवारों को सभी स्रोतों से प्राप्त होने वाली प्रचलित आय। परिवार अपनी सारी व्यक्तिगत आय खर्च नहीं कर सकते क्योंकि सरकार उसका एक भाग आय कर और अन्य विविध प्राप्तियों द्वारा ले लेती है। व्यक्तिगत प्रयोज्य आय ज्ञात करने के लिए व्यक्तिगत आय से करों और करेतरो को घटाना पड़ता है। करेतर भुगतानों में जुर्माना, फीस, शिक्षा-उपकर और अन्य उगाहियाँ शामिल होती हैं। यह उपभोग खर्च और अर्थव्यवस्था की बचत के स्तर का महत्वपूर्ण निर्धारक होता है। (देखें, निजी आय, व्यक्तिगत आय)

ذاتی قابل خرچ آمدنی: پرسنل ڈائریکٹ ٹیکس اور غیر ٹیکس ادا ٹیکسوں کو گھٹانے کے بعد افراد یا خاندانوں کو سبھی ذرائع سے حاصل ہونے والی موجودہ آمدنی۔ خاندان اپنی ساری آمدنی کو خرچ نہیں کر سکتے کیوں کہ حکومت آمدنی ٹیکس اور دوسری متفرق وصولیوں کی شکل میں ان کی آمدنی کا ایک حصہ لے لیتی ہے۔ ذاتی قابل خرچ آمدنی معلوم کرنے کے لیے ذاتی آمدنی سے ٹیکسوں اور غیر ٹیکسوں کو گھٹا دیا جاتا ہے۔ غیر ٹیکس ادا ٹیکسوں میں جرمانے، فیس، ایجوکیشن ٹیکس اور محصول شامل ہیں۔ یہ آمدنی صرفی خرچ اور معیشت کی بچت کی سطح کے تعین میں فیصلہ کن حیثیت رکھتی ہے۔ (نیز دیکھیے: نجی آمدنی، ذاتی آمدنی)

Personal Disposable income = Personal Income - (personal tax payments + non-tax payments)

व्यक्तिगत प्रयोज्य आय = वैयक्तिक आय - (व्यक्तिगत कर भुगतान + करेतर भुगतान)

ذاتی قابل خرچ آمدنی = ذاتی آمدنی - (پرسنل ٹیکس ادائیگیاں + غیر ٹیکس ادائیگیاں)

personal income: Defined as the current income of persons or households from all sources. To arrive at personal income, undistributed profits and corporation tax payable by the enterprises should be deducted from private income.

Personal income = private income - saving of the private corporate sector/undistributed profits + corporation tax.

(See also, Private Income, Personal Disposable Income)

व्यक्तिगत आय: यह व्यक्तियों या परिवारों की सभी स्रोतों से प्रचलित आय के रूप में परिभाषित की जाती है। व्यक्तिगत आय ज्ञात करने के लिए, निजी आय से उपक्रमों से भुगतान किए जाने वाले अवितरित लाभ और कंपनी कर घटा देने चाहिए।

व्यक्तिगत आय = निजी आय - निजी कंपनी क्षेत्र की बचत/अवितरित लाभ + कंपनी कर (देखें, व्यक्तिगत आय, व्यक्तिगत प्रयोज्य आय)

ذاتی آمدنی: یہ افراد یا خاندانوں کی سبھی ذرائع سے حاصل ہونے والی موجودہ آمدنی

ہے۔ ذاتی آمدنی معلوم کرنے کے لیے کاروباری اکائیوں کی طرف سے قابل ادائیگی کارپوریشن ٹیکس اور غیر تقسیم شدہ منافعوں کو نجی آمدنی سے نکال دیا جاتا ہے۔

ذاتی آمدنی = عامل آمدنی - پرائیویٹ کمپنی سیلر کی بچت غیر تقسیم شدہ منافع + کمپنی ٹیکس۔

(نیز دیکھیے: ذاتی آمدنی، ذاتی قابل خرچ آمدنی)

perspective plan: A long term plan, which forms the backdrop of a medium-term plan. While medium-term plan is formulated for four/five / six years, the long-term perspective plan is made for ten / fifteen / twenty years. The purpose is to focus on long-term goals of sustained increase in capacity to watch the future demand. Long-term perspective plans are required to deal with the issues of poverty, unemployment, balance of payment, inflation, etc. Short-term plans are annual plans which take care of immediate needs.

प्रतिप्रेक्ष्य योजना: एक दीर्घकालिक योजना, जो मध्यम-अवधि योजना की पृष्ठभूमि बनाती है। मध्यम-अवधि योजना चार/पाँच/छह वर्षों के लिए बनती है, जबकि दीर्घकालिक प्रतिप्रेक्ष्य योजना, दस/पंद्रह/बीस वर्षों के लिए बनाई जाती है। इसका उद्देश्य भावी माँग की दृष्टि से क्षमता में धारणीय वृद्धि के दीर्घकालिक लक्ष्यों पर ध्यान केंद्रित करना है। ये योजनाएँ गरीबी, बेरोजगारी, भुगतान का संतुलन, मुद्रास्फूर्ति, आदि मामलों के समाधान के लिए बनाई जाती हैं। अल्पावधि की योजनाएँ वार्षिक योजनाएँ होती हैं जो तात्कालिक आवश्यकताओं को ध्यान में रखकर बनाई जाती हैं।

تناظری منصوبہ: ایک طویل مدتی منصوبہ جو درمیانی مدت کے منصوبے کا خاکہ تیار کرتا

ہے۔ درمیانی مدت کا منصوبہ چار/پانچ/چھ سال کے لیے بنایا جاتا ہے جب کہ طویل مدتی تناظری منصوبہ دس/پندرہ/بیس سال کے لیے ہوتا ہے۔ اس کا مقصد مستقبل کے تقاضوں کے لحاظ سے صلاحیت میں پائدار اضافہ کے طویل مدتی اہداف پر توجہ مرکوز کرنا ہے۔ طویل مدت کے تناظری منصوبے غریبی، بے روزگاری، توازن ادائیگی، افراط زر وغیرہ کے معاملوں سے نمٹنے کے لیے ہوتے ہیں۔ طویل مدت کے منصوبے، سالانہ منصوبے ہوتے ہیں جو فوری ضرورتوں کو دھیان میں رکھ کر بنائے جاتے ہیں۔

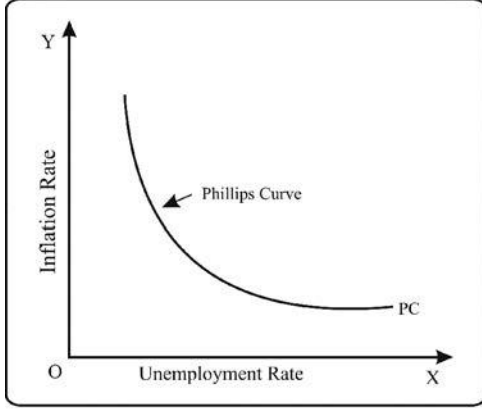
PESO Crisis: Refers to sudden devaluation or reduction in the value of Mexico Currency Peso in 1994–1995. Over one year, Peso lost half its value. Peso Crisis is an example of what is known as financial crisis. There are many reasons for financial crisis but what happened in Mexico in 1994–95 (and in various other countries of latin America and East Asia later) was that suddenly many foreign investors withdraw their funds from Mexico suddenly. This is called capital flight and this can happen very easily when there are no government restrictions on involving in financial assets of any country. When the investors feel the situation in a country is not very stable, they tend to withdraw their funds. This happened in Mexico in 1994–95 as Mexico was facing huge inflation and current account deficit in Balance of Payments at that time. Peso Crisis affected ordinary Mexican citizens very badly, real income of Mexico workers fell to half and poverty rate rose to 50% from 30%. (See also, Financial Assets, Balance of Payments, Real Income)

پیسو समस्या: سن 1994–1995 میں میکسیکو کی मुद्रا پیسو کے آکاسمیک अवमूल्यन या मूल्य में गिरावट के कारण हुई समस्या। एक वर्ष में पेसो का मूल्य आधा हो गया। वित्तीय संकट के कई कारण हैं, परन्तु मेक्सिको में 1994–1995 में (जो बाद में लेटिन अमेरिका तथा पूर्वी एशिया के अन्य कई देशों में), कई विदेशी निवेशकों द्वारा मेक्सिको से अचानक फंड वापस निकाल लेने के कारण हुआ। इसे पूँजी-उड़ान कहते हैं तथा ऐसा आसानी से हो सकता है जब वित्तीय परिसंपत्तियों के ऊपर सरकार का कोई नियंत्रण नहीं रहता। जब निवेशकों को ऐसा लगता है कि देश में स्थिरता नहीं है, वे अपना फंड वापस निकाल लेते हैं। ऐसा मेक्सिको में 1994–95 में हुआ, क्योंकि मेक्सिको को अत्यधिक मुद्रास्फूर्ति तथा भुगतान संतुलन में चालू खाता-घाटे का सामना करना पड़ा। पेसो संकट से मेक्सिको में जन-साधारण को प्रभावित किया, मेक्सिको के श्रमिकों की वास्तविक आय आधी रह गई तथा निर्धनता 30% से 50% हो गई। (देखें, वित्तीय परिसंपत्तियाँ, भुगतान संतुलन, वास्तविक आय)

پیسوکا بحران: یہ 1994–1995 میں میکسیکو کی کرنسی پیسو کی قیمت یا قدر میں اچانک گراؤ کی وجہ سے ہونے والا بحران ہے۔ ایک ہی سال میں پیسو (Peso) کی قدر آدھی ہو گئی۔ پیسوکا بحران مالی بحران کی ہی ایک مثال ہے۔ مالی بحران کے بہت سے اسباب

ہوتے ہیں لیکن 95-1994 میں جو کچھ میکسیکو میں (اور لاطینی امریکہ اور پھر بعد میں مشرقی ایشیا کے ملکوں میں) ہوا۔ اس کا سبب یہ تھا کہ بہت سے غیر ملکی سرمایہ کاروں نے اچانک اپنے فنڈ میکسیکو سے واپس لے لیے۔ اس کو سرمایہ کی اڑان کہا جاتا ہے۔ ایسا اس وقت آسانی سے ہوتا ہے جب مالی اثاثوں کے اوپر حکومت کا کوئی کنٹرول نہیں ہوتا۔ جب سرمایہ کاروں کو یہ لگتا ہے کہ ملک میں حالت مستحکم نہیں ہے تو وہ اپنے فنڈ واپس لے لیتے ہیں۔ ایسا میکسیکو میں 95-1994 میں ہوا کیوں کہ میکسیکو بہت بڑے افراط زر اور ساتھ ہی ساتھ ادائیگیوں کے توازن میں کرنٹ کھاتہ گھاٹے کا سامنا کرنا پڑا۔ میکسیکو کے بحران سے عام آدمی بہت متاثر ہوا۔ میکسیکو کے کام گاروں کی حقیقی آمدنی آدھی رہ گئی اور غربی 30 فی صد سے 50 فی صد ہو گئی۔ (نیز دیکھیے: مالی اثاثے، ادائیگی کا توازن، حقیقی آمدنی)

phillips curve: Graphical representation of an inverse relationship between rate of inflation and rate of unemployment observed by A.W. Phillips for England. Phillips curve shows that as inflation falls unemployment rises and vice versa. This has been used to show that the government can either reduce inflation and suffer unemployment or it can reduce unemployment and suffer higher inflation. The government policy cannot reduce both inflation and unemployment or there is a trade-off simultaneously between inflation and unemployment.

Phillips curve

فیلپس وکر: مودراسفیتیتا तथा बेरोज़गारी के बीच प्रतिलोमी संबंध का ग्राफ़िय प्रस्तुतीकरण, जो इंग्लैंड में ए. डब्ल्यू. फिलिप के द्वारा स्थापित किया गया था। फिलिप वक्र यह दर्शाता है कि जैसे-जैसे मद्रास्फिति कम होती है, बेरोज़गारी बढ़ती है तथा विलोमत:। इसका उपयोग यह दिखाने के लिए किया जाता है कि सरकार या तो बेरोज़गारी की ऊँची दर के साथ मद्रास्फिति कम कर सकती है या मद्रास्फिति की ऊँची दर के साथ बेरोज़गारी कम कर सकती है। सरकारी नीति के अंतर्गत दोनों को एक साथ कम नहीं किया जा सकता। यह वक्र मद्रास्फिति तथा बेरोज़गारी के बीच सौदा (ट्रेड-ऑफ) दिखाता है।

फेलिस منحنی: گراف پر افراط زر کی شرح اور بے روزگاری کے درمیان معکوس رشتے کو ظاہر

کرنے والا منحنی۔ یہ رشتہ ایک شماریاتی مشاہدہ تھا جس کا پتہ انگلینڈ میں اے۔ ڈبلیو۔ فیلپس نے لگایا۔ فیلپس منحنی سے یہ ظاہر ہوتا ہے کہ افراط زر گرنے سے بے روزگاری بڑھتی ہے اور اس کے بڑھنے سے بے روزگاری کم ہوتی ہے۔ اس کا استعمال یہ بتانے کے لیے کیا جاتا ہے کہ حکومت یا تو افراط زر کم کر کے بے روزگاری سے دوچار ہو یا بے روزگاری کم کر کے اور افراط زر میں اضافے کا سامنا کرے۔ حکومتی پالیسی افراط زر اور بے روزگاری دونوں کو کم نہیں کر سکتی یا یوں کہیے کہ افراط زر اور بے روزگاری کے درمیان ایک تناقضی نسبت ہے۔

physical capital: Capital in the form of physical goods. It may be fixed capital, stocks or work in progress. Capital is one of the factors of production, which consists of fixed and working capital. Tools, machines, building are called fixed capital as they can be used in production for many years. Raw materials and money in hand are called working capital as they are used up in production. (See also, Capital)

بھوتیک پُنجی: بھوتیک وستیوں کے رُپ میں پُنجی۔ یہ سٹائی پُنجی، سٹاک، یا پراگتی پر کارِی ہو سکتا ہے۔ پُنجی उत्पादन کے कारकों में से एक है, जिसमें सٹाय और कार्यशील पُنجी होती हैं। औज़ार, मशीनें, भवन सٹाय पُنجी कहलाते हैं, क्योंकि ये उत्पादन के लिए अनेक वर्षों तक काम में लिए जा सकते हैं। कच्चा माल और मुद्रा कार्यशील पُنجी कहलाते हैं, क्योंकि ये उत्पादन में खर्च हो जाते हैं। (देखें, पُنجी)

ماڈی سرمایہ: ماڈی اشیا کی شکل میں سرمایہ۔ یہ ماڈی سرمایہ قائم سرمایہ بھی ہو سکتا ہے، اسٹاک بھی ہو سکتا ہے یا وہ کام بھی ہو سکتا ہے جو جاری ہو۔ سرمایہ پیداوار کا ایک عامل ہے جو قائم سرمایہ اور عملی سرمایہ پر مشتمل ہوتا ہے۔ مشینوں، ان کے ساز و سامان، اوزار اور عمارتوں کو قائم سرمایہ کہا جاتا ہے کیوں کہ انہیں طویل عرصے تک استعمال کیا جاسکتا ہے۔ خام مال اور نقد پیسے کو عملی سرمایہ کہا جاتا ہے کیوں کہ یہ پیداوار کے دوران استعمال ہوتا ہے یا ختم ہو جاتا ہے۔ (نیز دیکھیے: سرمایہ)

pie diagram/chart: It is a graphical representation of data where a circle is divided into segments to represent the data belonging to each separate category. In this case, the proportion of data from each category or component is a useful figure. The angle of the segment and the area of the segment is proportional to the size of each category of the data. This is achieved by making the angle of each segment equal to the proportion of each category multiplied by 360, which is the total angle in degrees at the centre of the circle.

वृत्त आरेख: यह आँकड़ों का एक आरेखीय प्रस्तुतीकरण है, जिसमें कोई वृत्त खण्डों में बाँटा जाता है तथा प्रत्येक खण्ड किसी एक वर्ग के आँकड़े को प्रस्तुत करता है। यहाँ, प्रत्येक वर्ग के आँकड़ों का अनुपात या खण्ड महत्वपूर्ण होता है। प्रत्येक खण्ड का कोण तथा क्षेत्रफल उस वर्ग के आँकड़ों के आकार के अनुपात में होता है। इसे प्रत्येक खण्ड के कोण को प्रत्येक वर्ग के अनुपात के बराबर

की होती हैं और पंचवर्षीय योजनाएँ कहलाती हैं। योजना के प्रलेख किसी योजना के पाँच वर्षों में पूरा किए जाने वाले उद्देश्यों का उल्लेख करते हैं। 1 जनवरी, 2015 को योजना-आयोग को भंग कर इसके स्थान पर नीति-आयोग की स्थापना की गई।

منصوبہ بندی کمیشن: 15 مارچ 1950 کو مرکزی حکومت کے تحت قائم کردہ پلاننگ کمیشن ایک پالیسی ساز ادارہ ہے۔ اس کا صدر وزیر اعظم ہوتا ہے اور یہ ترقی، جدید کاری، خود کفیلی اور برابری کے مقاصد کے ساتھ منصوبوں کا خاکہ تیار کرتا ہے۔ ہندوستان میں یہ منصوبے پانچ سال کی مدت کے لیے ہوتے ہیں اور پانچ سالہ منصوبہ کہلاتے ہیں۔ منصوبے کی دستاویزات میں منصوبے کے پانچ سال کی مدت میں حاصل کیے جانے والے مقاصد کی وضاحت کی جاتی ہے۔ بہر حال منصوبہ بندی کمیشن کو ختم کر کے اس کے بجائے ایک ادارہ نئی آیوگ کے نام سے 1 جنوری 2015 میں عمل میں آیا۔

population: Total number of people residing in a specified area. In statistics, it refers to the whole group under study, to which the results of the study are intended to be applied. Population or universe is a set of items that possesses certain characteristics according to the purpose of the survey.

जनसंख्या: एक विशिष्ट क्षेत्र में रहने वाले लोगों की कुल संख्या। सांख्यिकी में यह अध्ययन के अंतर्गत पूर्ण समूह से संबंधित होती है, जिन पर अध्ययन के परिणामों को लागू करने का विचार किया जाता है। समग्र अथवा समष्टि, मदों का सेट है जिसमें सर्वेक्षण के उद्देश्य के अनुरूप कुछ विशेषताएँ होती हैं।

آبادی: کسی خاص رقبے میں رہنے والے لوگوں کی کل تعداد۔ یہ شماریات میں اس پورے گروپ سے متعلق ہوتی ہے جس پر مطالعے کے نتائج کا اطلاق کیا جاتا ہے۔ آبادی مختلف آئٹموں کا ایک سیٹ ہے جو سروے کے مقصد سے بعض خصوصیات کا حامل ہوتا ہے۔

population explosion: A phrase that signifies tremendous increase in country's population. Population of India at the turn of 20th century was only around 238.4 million. This has increased by more than four times in a period of one hundred and ten years to reach 1210 million in 2011. The population of India grew by one and half times in the first half of the twentieth century, while in the later half it recorded a phenomenal three-fold increase. From 1961 to 1991, the average annual exponential growth rate has remained above 2%. During this phase, birth rate in India remained very high and death rate had a declining trend. This led to a very high rate of growth of population. The current rate of growth is 1.64 (Census 2011). This phenomenal growth has aggravated the problems of poverty, unemployment, housing and public health.

जनसंख्या विस्फोट: एक वाक्यांश जिसका अभिप्राय देश की जनसंख्या की अत्यधिक वृद्धि से है। बीसवीं शताब्दी के प्रारम्भ में भारत की जनसंख्या मात्र 23.84 करोड़ के लगभग थी। यह एक सौ दस वर्षों में चार गुना से भी अधिक

बढ़कर 2011 में 121 करोड़ हो गई। भारत की जनसंख्या में बीसवीं शताब्दी के पहले आधे भाग में डेढ़ गुना वृद्धि हुई, परन्तु दूसरे आधे भाग में तीन गुना वृद्धि का रिकार्ड बना। वर्ष 1961 से 1991 में औसत वार्षिक चरघातांकी वृद्धि दर 2% से ऊपर रही। इस चरण में, भारत में जन्मदर बहुत अधिक रही और मृत्यु दर में गिरावट की प्रवृत्ति रही। इससे जनसंख्या वृद्धि की दर बहुत अधिक बढ़ गई। वर्तमान वृद्धि दर 1.64 है (जनगणना 2011)। वृद्धि की इस परिघटना ने गरीबी, बेरोजगारी, आवास और जनस्वास्थ्य की समस्याओं को बहुत गम्भीर बना दिया है।

آبادی کا دھماکہ: یہ ایک فقرہ ہے جس سے آبادی میں زبردست اضافے کی طرف اشارہ کیا جاتا ہے۔ بیسویں صدی کے آخر تک ہندوستان کی آبادی 23.84 کروڑ تھی۔ یہ آبادی ایک سو دس سال کی مدت میں چار گنا سے بھی زیادہ بڑھ کر 2011 میں 121 کروڑ تک پہنچ گئی۔ بیسویں صدی کے نصف اول میں ہندوستان کی آبادی میں ڈیڑھ گنا اضافہ ہوا جبکہ اس کے نصف آخر میں تین گنا کاریکارڈ اضافہ ہوا۔ 1961 سے 1991 تک اوسط سالانہ شرح نمو 2% سے اوپر رہی۔ اس مرحلے میں ہندوستان میں شرح پیدائش بہت اونچی رہی اور شرح اموات میں گراوٹ کا رجحان رہا۔ اس کے نتیجے میں آبادی میں اضافے کی شرح بہت زیادہ رہی۔ موجودہ شرح نمو 1.64 (مردم شماری 2011) ہے۔ نمو کی اس صورت حال نے غربی، بے روزگاری، رہائش اور صحت عامہ کے مسائل میں شدت پیدا کر دی ہے۔

population growth rate: Growth in a country's population during a period of time, usually one year, expressed as a percentage of the population at the beginning of that period. Population growth rate is the sum of the natural population increase (difference between birth rate and the death rate) and the net migration rate (difference between the population entering and leaving the country).

जनसंख्या वृद्धि दर: एक समयावधि, सामान्यतः एक वर्ष में किसी देश की जनसंख्या में वृद्धि, जो उस अवधि के प्रारम्भ की जनसंख्या का प्रतिशत होता है। जनसंख्या वृद्धि दर प्राकृतिक जनसंख्या वृद्धि (जन्म दर और मृत्यु दर में अंतर) और कुल प्रवासन दर (देश में आने वाली और बाहर जाने वाली जनसंख्या में अंतर) का योग होता है।

اضافہ آبادی کی شرح: کسی مدت (عام طور پر ایک سال) کے دوران کسی ملک کی آبادی میں اضافہ جسے اس مدت کے شروع کی آبادی کے فی صد تناسب کے طور پر ظاہر کیا جاتا ہے۔ اضافہ آبادی کی شرح فطری اضافہ آبادی (شرح پیدائش اور شرح اموات کا تفاوت) اور خالص مہاجرت کی شرح (ملک میں آنے والی اور ملک سے باہر جانے والی آبادی کا تفاوت) کا میزان ہوتی ہے۔

portfolio investment: Investment in securities that is intended for financial gain only and does not result in lasting or effective management control over an enterprise. It is typically, the investment made in an

assortment or range of securities or other types of assets like bonds, shares, stocks, etc with a view to spread the risk of possible losses.

पोर्टफولیو निवेश: प्रतिभूतियों में निवेश जो मात्र वित्तीय लाभ के लिए नहीं होता और किसी प्रतिष्ठान पर स्थायी या प्रभावी प्रबंध नियंत्रण में परिणित नहीं होता। विशेष रूप से, सम्भावित क्षतियों के जोखिम को फैलाने की दृष्टि से यह प्रतिभूतियों के मिश्रण या श्रेणी अथवा अन्य प्रकार की परिसंपत्तियों जैसे बाँड, शेयर, स्टॉक इत्यादि में किया गया निवेश है।

पोर्टफोलियो समायोजन: सिक्योरिटीज में समायोजन कार्य जो صرف مالی نفع کے لیے ہوتی ہے اور اُس کے نتیجے میں کسی کاروباری اکائی پر پائیدار یا مؤثر کنٹرول نہیں ہوتا۔ یہ خاص طور پر مختلف اقسام کی سیک्यورٹیز جیسے ہنڈی، حصص اور اسٹاکس وغیرہ میں کی گئی سرمایہ کاری ہے تاکہ امکانی نقصانات کے جو کھم کو کم کیا جاسکے۔

positive economics: Study of 'what is' based on facts, quantitative analysis of economic data, and cause and effect behavioral relationship. For example, the statement that population of India in 2011 was around 121.1 million is a positive statement. It includes development and testing of economic theories. Positive Economics avoids economic value judgements.

सकारात्मक अर्थशास्त्र: तथ्यों, आर्थिक आँकड़ों के मात्रात्मक विश्लेषण और कारण तथा प्रभाव-व्यवहारगत संबंध के आधार पर 'क्या है' का अध्ययन। उदाहरण के लिए, कथन कि 2011 में भारत की जनसंख्या लगभग 121.1 करोड़ थी, एक वस्तुपरक कथन है। इसमें आर्थिक सिद्धान्तों का विकास और परीक्षण सम्मिलित है। वस्तुपरक अर्थशास्त्र आर्थिक मूल्य निर्णयों से अलग रहता है।

ثبت معاشیات: حقائق، معاشی اعداد و شمار کے مقداری تجزیے اور علت و معلول کے رشتوں پر مبنی کیا ہے، کا مطالعہ۔ مثال کے طور پر یہ بیان کہ "2011 میں ہندوستان کی آبادی تقریباً 121.1 ملین تھی" ایک مثبت بیان ہے۔ اس میں معاشی نظریات کی تشکیل اور ان کی آزمائش شامل ہے۔ مثبت معاشیات معاشی قدری فیصلوں کو ملحوظ نہیں رکھتی ہے۔

POUND (£): It is the monetary unit or currency of the United Kingdom (UK) and is known as Pound Sterling.

پاؤنڈ (£): यह ब्रिटेन की मौद्रिक इकाई या मुद्रा है और पाउंड स्टर्लिंग के नाम से जानी जाती है।

پاؤنڈ (£): یہ یو کے (یونائیٹڈ کنگڈم) کی زرعی اکائی یا کرنسی ہے جسے پاؤنڈ اسٹرلنگ بھی کہتے ہیں۔

poverty: A multidimensional concept implying deprivation of well-being, denial of choices and opportunities and the consequent violation of human dignity/rights. It includes low income and inability to acquire the basic goods and services necessary for survival with dignity. It encompasses lack of access to

health care and education, drinking water and sanitation, adequate physical security and opportunity to better one's life. It denotes powerlessness and exclusion of individuals, households and communities.

गरीबी: एक बहुआयामी संकल्पना, जिसका अर्थ है- खुशहाली से वंचित होना, पसंदों और अवसरों का नकारा जाना और परिणामतः मानव गरिमा/अधिकारों का उल्लंघन। इसमें निम्न आय और गरिमा के साथ जीने के लिए आवश्यक मूलभूत वस्तुओं और सेवाओं को प्राप्त करने की अक्षमता सम्मिलित है। इसमें स्वास्थ्य देख-भाल और शिक्षा, पेय जल और स्वच्छता, पर्याप्त शारीरिक सुरक्षा और बेहतर जीवन के अवसर तक पहुँच न होना शामिल है। यह शक्तिहीनता और व्यक्तियों, परिवारों तथा समुदायों से बहिष्करण दर्शाता है।

غریبی: ایک کثیر جہتی تصور ہے جس کا مطلب ہے خوش حالی سے محرومی، مواقع اور پسندیدہ اشیا کا عدم حصول اور انسانی حقوق اور عزت نفس کی پامالی۔ اس میں کم آمدنی کے علاوہ عزت نفس کے ساتھ زندگی کی بقا کے لیے لازمی اشیا اور خدمات حاصل کرنے کی عدم صلاحیت بھی شامل ہیں۔ اس میں طبی سہولتیں، تعلیم، پینے کے پانی، صفائی ستھرائی، جسمانی تحفظ اور بہتر زندگی کے مواقع تک رسائی حاصل نہ ہونا بھی شامل ہے۔ اس سے لوگوں کی اختیارات سے محرومی کے علاوہ افراد، خاندانوں اور سماجوں کے درمیان تفریق کا بھی اظہار ہوتا ہے۔

poverty line: Minimum level of calorie intake or consumption expenditure per person required to maintain subsistence level. The Planning Commission of India has been defining Poverty Line in terms of calorie intake of 2100 kilo calorie in urban areas and 2400 kilo calorie in rural area per person per day.

गरीबी रेखा: जीवन निर्वाह स्तर बनाए रखने के लिए प्रति व्यक्ति न्यूनतम आवश्यक कैलोरी ग्रहण या उपभोग व्यय। भारत में योजना आयोग (पूर्व), गरीबी रेखा को कैलोरी ग्रहण या उपभोग का व्यय के रूप में, शहरी क्षेत्रों में 2100 किलो कैलोरी और ग्रामीण क्षेत्रों में 2400 किलो कैलोरी प्रति व्यक्ति प्रतिदिन, परिभाषित करता चला आ रहा था।

خط افلاس: زندگی کی گذر بسر کی سطح برقرار رکھنے کے لیے فی کس کم سے کم ضروری کیلو بڑ کا استعمال۔ ہندوستان کے منصوبہ بندی کمیشن نے خط افلاس کی تشریح شہری علاقوں میں فی کس یومیہ 2100 کیلو بڑ اور دیہی علاقوں میں 2400 کیلو بڑ کے استعمال کے طور پر کی ہے۔

price: Amount of money paid per unit of a commodity. For example, price per kg of tomato = Rs. 6 or price per litre of petrol = Rs. 72, etc. In a free market economy, price of a good is determined by forces of demand and supply of the good. The price at which quantity demanded and supplied of the good are equal is called equilibrium price. (See also, Value)

कीमत: किसी वस्तु के लिए प्रति इकाई भुगतान की गई मुद्रा की मात्रा। उदाहरण के लिए, टमाटर की प्रति किलोग्राम कीमत 6 रु. अथवा पेट्रोल की

प्रति लीटर कीमत 72 रु., इत्यादि एक मुक्त बाजार अर्थव्यवस्था में किसी वस्तु की कीमत वस्तु की मांग और पूर्ति की शक्तियों द्वारा निर्धारित होती है। वह कीमत, जिस पर वस्तु की मांग और पूर्ति की मात्राएं समान होती हैं, संतुलन कीमत कहलाती है। (देखें, मूल्य)

قیمت: کسی شے کے لیے فی اکائی ادا کی گئی زری رقم۔ مثال کے طور پر ٹماٹر کی فی کلوگرام قیمت 6 روپے یا فی لیٹر پٹرول کی قیمت 72 روپے وغیرہ۔ کسی آزاد بازار والی معیشت میں کسی شے کی قیمت مانگ اور رسد کی قوتوں کے ذریعے طے ہوتی ہے۔ وہ قیمت جس پر شے کی مانگ اور رسد کی مقدار یکساں ہوتی ہیں متوازن قیمتیں کہلاتی ہیں۔ (نیز دیکھیے: قدر)

price ceiling: Maximum price set under a price policy/regulation or specific legislation to help low income consumers / households and to ensure fair and reasonable business practices. Price Ceiling is typically below the equilibrium price and thus leads to excess demand and a need for rationing. (See also, Price Control)

کیमत کی उच्चतम सीमा: निम्न आय वर्ग के उपभोक्ताओं/परिवारों की सहायता करने और उचित तथा संतुलित व्यावसायिक पद्धतियों को सुनिश्चित करने के लिए एक कीमत नीति/नियमन अथवा विशेष कानून के अंतर्गत कीमत की उच्चतम सीमा तय करना। कीमत की सीमा विशेष रूप से संतुलन कीमत से कम होती है और इससे मांग अधिक होने के कारण राशन पद्धति की आवश्यकता पड़ती है। (देखें, कीमत नियंत्रण)

قیمت کی بالائی حد: کم آمدنی والے صارفین/رخاندانوں کی مدد کرنے اور مناسب اور متوازن کاروباری طور طریقوں کو یقینی بنانے کے لیے ایک قیمت پالیسی/ضابطہ کے تحت قیمت کی بالائی حد طے کرنا۔ قیمت کی حد خاص طور پر متوازن قیمت سے کم ہوتی ہے اور اس سے مانگ بڑھ جانے کے باعث راشننگ کرنے کی ضرورت پڑتی ہے۔ (نیز دیکھیے: قیمتوں پر قابو)

price control: Fixing minimum and/or maximum price of certain products by the government. These are referred to as price ceilings and price floors. If the pricing of necessary items like sugar, rice, wheat, etc. is left to the market; poor people would not be able to afford them at the equilibrium price. Government therefore resorts to price control through rationing of such commodities and selling these through fair price shops for such consumers. To ensure adequate return for the producers, the government may also fix the price above the equilibrium level. This is particularly used in case of agricultural output-cereals.

کیमत نیونترن: सरकार द्वारा कुछ उत्पादों की न्यूनतम और/या अधिकतम कीमत तय करना। इन्हें कीमत की उच्चतम सीमा तथा कीमत की निम्नतम सीमा

(तल) भी कहते हैं। यदि शक्कर, चावल, गेहूँ, इत्यादि जैसी आवश्यक वस्तुओं की पूर्ति और कीमतें बाजार पर छोड़ दी जाए, तो गरीब लोग इन्हें संतुलित कीमत पर खरीद नहीं पाएंगे। सरकार तब इन वस्तुओं का राशन करके और उन्हें उचित दाम दुकानों के माध्यम से बेचकर उनकी कीमतों को नियंत्रित करती है। उत्पादकों के लिए पर्याप्त लाभ सुनिश्चित करने के लिए, सरकार संतुलन स्तर से ऊपर भी कीमतें तय कर सकती है। ऐसा विशेष रूप से कृषि उत्पादन, जैसे अनाज के लिए किया जाता है।

قیمتوں پر قابو: حکومت کی طرف سے کچھ اشیاء کی کم سے کم یا زیادہ سے زیادہ قیمتوں کا تعین۔ اگرچینی، چاول، گیہوں وغیرہ ضروری اشیاء کی رسد اور ان کی قیمتوں کو بازار پر چھوڑ دیا جائے تو غریب لوگ انہیں متوازن قیمت پر خرید نہیں پائیں گے۔ اس لیے حکومت ان اشیاء کا راشن کر کے اور انہیں سستے دام والی دوکانوں کے ذریعے فروخت کر کے ان کی قیمتوں کو منضبط کرتی ہے۔ پیدا کاروں کے لیے نفع کو یقینی بنانے کے لیے حکومت توازن کی سطح سے اوپر بھی قیمتیں طے کر سکتی ہے۔ خاص طور پر زرعی پیداواری اجناس کے لیے اس کا استعمال کیا جاتا ہے۔

price discrimination: The practice of charging different prices for the same product or service by a monopolist. Price discrimination may be practiced in form of charging different prices (i) from different individuals, (ii) for different units/uses of the product (iii) in different markets. The objective of price discrimination is to maximise profits by using monopoly power.

کیमत विभेद: किसी एकाधिकारी द्वारा एक ही उत्पाद या सेवा के लिए भिन्न कीमतें वसूल करने की प्रथा। कीमत विभेद (i) विभिन्न व्यक्तियों (ii) उत्पाद की भिन्न इकाइयों/उपयोगों के लिए (iii) भिन्न बाजारों में भिन्न भिन्न कीमतें वसूल करके किया जाता है। कीमत विभेद का उद्देश्य एकाधिकार शक्ति का उपयोग कर लाभों को अधिकतम करना होता है।

قیمت کی تفریق: کسی اجارہ دار کا ایک ہی پیداوار یا یکساں خدمات کے لیے مختلف قیمتیں وصول کرنے کا عمل۔ مختلف لوگوں سے مختلف قیمتیں الگ الگ طریقوں سے وصول کر کے قیمتوں کی تفریق پیدا کی جاسکتی ہے مثلاً (i) مختلف قیمتیں مختلف افراد سے وصول کر کے (ii) مصنوعات کی مختلف اکائیوں یا ان کے استعمال کے لیے مختلف قیمتیں وصول کر کے (iii) مختلف بازاروں میں مختلف قیمتیں وصول کر کے۔ قیمت میں تفریق کا مقصد یہ ہوتا ہے کہ اجارہ دار زیادہ سے زیادہ منافع کماسکے۔

price effect: Change in quantity demanded of a good due to change in its price, other factors remaining the same. Price effect can be decomposed into substitution effect and income effect. For goods which behave according to law of demand price effect is negative. (See also, Law of Demand, Substitution Effect, Income Effect)

کیमत پرभाव: अन्य कारकों के समान रहते, कीमत में परिवर्तन के कारण माँग

گई इष्टतम मात्रा में परिवर्तन। कीमत प्रभाव, प्रतिस्थापन प्रभाव और आय प्रभाव में वियोजित हो सकता है। जो वस्तुएँ माँग के नियम का पालन करती हैं, उनके लिए कीमत प्रभाव ऋणात्मक होता है। (देखें, माँग का नियम, प्रतिस्थापन प्रभाव, आय प्रभाव)

قیمت اثر: دیگر عوامل کے یکساں رہتے ہوئے قیمت میں تبدیلی کی وجہ سے طلب کی جانے والی زیادہ سے زیادہ مقدار (Optimal Quantity) میں تبدیلی۔ قیمت اثر، بدل اثر اور آمدنی اثر میں تحلیل ہو جاتا ہے جو اشیا طلب کے اصول کی پابند ہوتی ہیں، ان پر قیمت کا اثر منفی ہوتا ہے۔ (نیز دیکھیے: طلب کا اصول، بتادلی اثر، آمدنی اثر)

price elasticity of demand: Degree of responsiveness of the change in quantity demanded of a good or a service to a change in its price. It is measured as the ratio of the percentage change in the quantity demanded to the percentage change in the price, holding all other determinants of demand constant. Following the law of demand, price elasticity of demand is negative although for most practical purposes its absolute value is considered. (See also, Elasticity of Demand)

ماँग کی قیمت لوج: کسی وस्तو یا सेवा کی قیمت میں परिवर्तन के कारण उसकी माँग की मात्रा में परिवर्तन की अनुक्रियाशीलता की कोटि। माँग के सभी निर्धारकों को स्थिर रखते हुए, यह माँग की मात्रा में प्रतिशत परिवर्तन और कीमत के प्रतिशत परिवर्तन के अनुपात के रूप में मापा जाता है और कीमत के माँग के नियम के अनुसरण में, माँग की कीमत लोज ऋणात्मक होती है यद्यपि अधिकाँश व्यावहारिक उद्देश्यों के लिए इसके निपेक्ष मान पर विचार किया जाता है। (देखें, माँग की लोज)

مانگ کی قیمت لوج: کسی شے یا خدمت کی قیمت میں تبدیلی کی وجہ سے اس کی طلب کی مقدار میں تبدیلی کی پیمائش کو کہتے ہیں۔ یہ قیمت میں فی صد تبدیلی کی وجہ سے طلب کی فی صد تبدیلی کے تناسب کی پیمائش کرتا ہے جب کہ مانگ کے سبھی فیصلہ کن عناصر قائم رہیں۔ طلب کے قانون کے مطابق، مانگ کی قیمت لوج منفی ہوتی ہے اگرچہ زیادہ تر عملی مقاصد کے لیے اس کی مطلق قدر کو قبول کیا جاتا ہے۔

price elasticity of supply: Price elasticity of supply is a measure that shows the degree of responsiveness of the change in quantity supplied of a good or a service to a change in its price. It is measured as the ratio of the percentage change in the quantity supplied to the percentage change in the price, holding all other determinants of supply such as availability of raw materials, mobility of factors, prices of inputs constant. (See also, Elasticity of Supply)

पूर्ति की कीमत लोज: पूर्ति की कीमत लोज एक माप है जो किसी वस्तु या सेवा की कीमत में परिवर्तन के लिए उसकी पूर्ति मात्रा में परिवर्तन की अनुक्रियाशीलता की कोटि दर्शाता है। यह पूर्ति के निर्धारकों जैसे कच्चे माल की उपलब्धता, कारकों की गतिशीलता, आगतों की कीमतों को स्थिर रखते

हुए, पूर्ति मात्रा में प्रतिशत परिवर्तन और कीमत में प्रतिशत परिवर्तन के अनुपात के रूप में मापी जाती है। (देखें, पूर्ति की लोज)

رسد کی قیمت لوج: رسد کی قیمت لوج ایک پیمائش ہے جو کسی شے یا خدمت کی قیمت میں تبدیلی کی وجہ سے اس کی رسد کی مقدار میں تبدیلی کی اثر پذیری کو ظاہر کرتی ہے۔ یہ خام مال کی دست یابی، عوامل کی حرکت پذیری اور سرمایہ کاری کی قیمتوں جیسے رسد کے دیگر تمام تعین کاروں کو برقرار رکھتے ہوئے رسد کی مقدار میں فی صد تبدیلی اور قیمت میں فی صد تبدیلی کی نسبت کی شکل میں ناپی جاتی ہے۔ (نیز دیکھیے: رسد کی لوج)

price floor: Minimum price for a certain good or service imposed by the government. Major examples of these are minimum wages and supported agricultural prices. The objective of setting a price floor in market is usually to maintain the income of certain groups like farmers and workers of unorganised sector. (See also, Minimum Support Price)

کیमत تال: सरकार द्वारा किसी वस्तु या सेवा के लिए लागू की गई न्यूनतम कीमत। इसके प्रमुख उदाहरण न्यूनतम वेतन और समर्थित कृषिगत कीमतें हैं। बाजार में कीमत तल स्थापित करने का उद्देश्य सामान्यतः विशेष समूहों, जैसे किसानों और अव्यवस्थित क्षेत्र के कर्मचारियों, की आय को बनाए रखना होता है। (देखें, न्यूनतम समर्थित कीमत)

قیمت سطح: حکومت کی طرف سے نافذ کی گئی کچھ اشیا اور خدمات کی کم سے کم قیمت، اجرتیں اور زراعتی اشیا کی سہارا قیمتیں قیمت سطح کی اہم مثالیں ہیں۔ بازار میں قیمت سطح طے کرنے کا مقصد عام طور پر، کچھ خاص گروہوں جیسے کسانوں اور غیر منظم سیلر کے ملازمین کی آمدنی کو بنائے رکھنا ہوتا ہے۔ (نیز دیکھیے: کم از کم سہارا قیمت)

price index: An index that measures and facilitates comparison of the prices of selected goods. Percentage changes in the prices of different commodities are different. It is difficult to calculate the percentage change for every item, when the number of commodities is large. A price index represents these changes by a single numerical measure. There are different methods used for calculating price index.

کیमत سچکاءک: एक सूचकांक जो चयनित वस्तुओं की कीमतों को मापता है और उनकी तुलना करने में मदद करता है। विभिन्न वस्तुओं की कीमतों में प्रतिशत परिवर्तन भिन्न होते हैं। प्रत्येक वस्तु के लिए प्रतिशत परिवर्तन परिकलित करना कठिन होता है, जब वस्तुओं की संख्या अधिक होती है। कीमत सूचकांक इन परिवर्तनों को एकल संख्यात्मक माप से प्रदर्शित करता है। कीमत सूचकांक के परिकलन की विभिन्न विधियाँ हैं।

قیمت اشاریہ: ایک اشاریہ جو منتخب اشیا کی قیمتوں کی پیمائش کرتا ہے اور ان کے موازنے میں مددگار ہوتا ہے۔ مختلف اشیا کی قیمتوں میں فی صد تبدیلیاں مختلف ہوتی ہیں۔ جب اشیا کی تعداد زیادہ ہو تو ہر شے کے لیے فی صد تبدیلی کا حساب لگانا مشکل ہے۔ قیمت

اشارہ یہ ان تبدیلیوں کو ایک واحد عددی پیمائش سے ظاہر کرتا ہے۔ قیمت اشاریہ کے حساب لگانے کے مختلف طریقے ہیں۔

price rigidity: Market situation where sellers are not able to change the price of product easily in response to change in its demand. It is a characteristic of oligopoly market.

قیمت انہمیت: بازاری کی स्थिति जिसमें विक्रेता माँग में परिवर्तन की प्रतिक्रिया के रूप में उत्पाद की कीमत में आسانی से परिवर्तन नहीं कर पाते। यह अल्पाधिकार बाजार का एक लक्षण है।

قیمت کی غیر یکداری: بازار کی وہ حالت جس میں فروخت کار، مانگ میں تبدیلی کے جواب میں آسانی سے مصنوعات کی قیمت میں تبدیلی نہیں کر سکتے۔ یہ جزوی اجارہ دارانہ بازار کا ایک وصف ہے۔

primary data: Data collected by conducting a statistical enquiry or a field investigation. Primary data is based on first-hand information and is collected by investigator.

پراথমیک آؤکڈے: एक सांख्यिकीय जांच अथवा क्षेत्र अन्वेषण द्वारा एकत्रित आँकड़े। प्राथमिक आँकड़े प्रथम जानकारी पर आधारित होते हैं और अन्वेषण द्वारा एकत्रित किए जाते हैं।

بنیادی اعداد و شمار: ایک شماریاتی معلومات یا فیملڈ کی تحقیقات کے ذریعے جمع کیے گئے اعداد و شمار۔ بنیادی اعداد و شمار براہ راست معلومات پر مبنی ہوتے ہیں اور یہ تحقیق کار کی مدد سے جمع کیے جاتے ہیں۔

primary deficit: This is one part of government budget deficits. Fiscal deficit is an excess of government expenditure over revenues of government. Government expenditure can be divided into government spending in the current year as well as net interest payment on loans or debt taken by the government in the past. Leaving aside net interest paid on debt (interest paid less interest received); if government expenditure exceeds government revenue; then this is called a primary deficit.

Primary Deficit = Fiscal Deficit – net interest liabilities.

پراথমیک غاٹا: यह सरकारी बजट घाटों का एक भाग है। राजकोषीय घाटा सरकार को प्राप्ति पर सरकारी व्यय की अधिकता है। सरकार के व्यय को चालू वर्ष में किए गए सरकारी व्यय तथा भूतकाल में लिए गए ऋणों पर दिए जाने वाले ब्याज में बाँटा जा सकता है। इसमें से यदि हम निवल ब्याज अदायगी (ब्याज भुगतान-ब्याज प्राप्ति) हटा दें, तब यदि सरकारी व्यय सरकारी प्राप्ति से अधिक है, तो यह प्राथमिक घाटा होगा।

प्राथमिक घाटा = सकल राजकोषीय घाटा – निवल ब्याज दायित्व

ابتدائی خسارہ: یہ حکومت کے بجٹ خسارے کا ایک حصہ ہے۔ مالیاتی خسارہ حکومت کی آمدنی کے مقابلے اس کے اخراجات کے زیادہ ہونے کو کہتے ہیں۔ حکومتی اخراجات کو سال رواں میں ہونے والے حکومتی اخراجات، ماضی میں لیے گئے قرضوں پر سود کی خالص

ادائیگی میں تقسیم کیا جاسکتا ہے۔ قرضوں پر ادا کیے گئے خالص سود کو الگ کرتے ہوئے اگر حکومتی اخراجات حکومتی آمدنی سے زیادہ ہوں تو اسے ابتدائی خسارہ کہا جاتا ہے۔

ابتدائی خسارہ = مالیاتی خسارہ – خالص سود ادائیگی

primary goods: Goods that are provided by nature in an unprocessed form and are used for production or consumption. These include crude oil, coal, iron-ore and agricultural products like wheat or cotton.

پراথমیک وस्तوئیں: वस्तुएँ जो प्रकृति द्वारा अप्रसंस्कारित रूप में उपलब्ध कराई जाती हैं और उत्पादन अथवा उपभोग के लिए उपयोग में लाई जाती हैं। इनमें कच्चा तेल, कोयला, लौह-अयस्क और कृषि उत्पाद जैसे गेहूँ, कपास, इत्यादि सम्मिलित हैं।

ابتدائی اشیا: وہ اشیا جو قدرت نے خام شکل میں عطا کی ہیں اور جو پیداوار اور عام انسانی استعمال میں آتی ہیں۔ ان میں خام تیل، کوئلہ، کچی دھات اور زرعی پیداوار جیسے گیہوں یا کپاس وغیرہ شامل ہیں۔

primary market: Market where new shares and stocks (Initial Public Offer-IPO) are purchased or issued.

پراথমیک بازار: बाजार जहाँ नए शेयर और स्टॉक (प्रारम्भिक सार्वजनिक अर्पण), (IPO) खरीदे या जारी किए जाते हैं।

ابتدائی بازار: وہ بازار جہاں سے نئے حصص اور اسٹاک (IPO) خریدے یا جاری کیے جاتے ہیں۔

primary sector: The sector of an economy which produces goods by directly using natural resources. It is called primary as it forms the base for all other products subsequently produced. Most of the natural products from agriculture and allied activities like dairy, fishing, forestry, mining, and extraction of oil and gas are part of the primary sector.

پراথমیک क्षेत्र: अर्थव्यवस्था का क्षेत्रक जो प्राकृतिक संसाधनों का प्रत्यक्ष उपयोग कर वस्तुओं का उत्पादन करता है। यह प्राथमिक इसलिए कहलाता है, क्योंकि यह बाद में उत्पादित सभी अन्य उत्पादों का आधार बनाता है। अधिकांश प्राथमिक उत्पाद कृषि और उससे जुड़ी हुई गतिविधियों जैसे डेयरी, मछली पकड़ना, वानिकी, खनन, तेल और गैस का निष्कर्षण प्राथमिक क्षेत्रक के अंग हैं।

ابتدائی سیکٹر: معیشت کا وہ سیکٹر جو قدرتی وسائل کا براہ راست استعمال کر کے اشیا کی پیداوار کرتا ہے۔ یہ ابتدائی سیکٹر اس لیے کہا جاتا ہے کہ بعد میں ہونے والی دیگر پیداواروں کی بنیاد بنتا ہے۔ کھیتی اور اس سے متعلق سرگرمیاں جیسے ڈیری، مچھلی پالنے، جنگل بانی، کان کنی، تیل اور گیس کا نکالنا وغیرہ کی اکثر قدرتی پیداواریں ابتدائی سیکٹر کے زمرے میں شامل ہیں۔

primary source: Source of original data which are collected, compiled and summarised on the basis of first-hand information gathered during field studies.

پراথমیک سوت: क्षेत्र अध्ययन के समय प्रत्यक्ष जानकारी के आधार पर एकत्रित, संकलित एवं संक्षिप्त किए गए मूल आँकड़ों का स्रोत।

ابتدائی ذریعہ: فیلڈ مطالعے کے دوران براہ راست کی گئی معلومات کی بنیاد پر جمع اور تیار شدہ اور تلخیص شدہ بنیادی اعداد و شمار کا ذریعہ۔

private goods: Goods or services which are rival and excludable in nature. If goods used by one person cannot be available to others, they are rival. If the owner of a good prevents other individual or firm from consuming it, they are excludable. For example, food purchased by a person.

نیجی وस्तوئیں: وस्तوئیں یا سہوائیں جو سبباً سے প্রতিद्वंदी एवं एक के उपयोग के बाद दूसरों के लिए वर्जित होती है। यदि किसी व्यक्ति द्वारा उपयोग की गई वस्तुएँ अन्य व्यक्तियों को उपलब्ध नहीं कराई जा सकती हैं, तो उन्हें प्रतिद्वंदी वस्तुएँ कहते हैं। यदि किसी वस्तु का स्वामी अन्य व्यक्ति या कंपनी को उसका उपभोग करने से रोकता है तो वह वस्तु वर्जित कहलाती है। उदाहरण के लिए किसी व्यक्ति द्वारा खरीदा गया भोजन।

نیجی اشیا: وہ اشیا اور خدمات جو اپنی نوعیت کے لحاظ سے باہم حریف یعنی ایک شخص کے استعمال کے بعد دوسرے کے لیے ممنوع ہوتی ہیں۔ اگر کسی شخص کے استعمال میں آنے والی شے دوسرے افراد کو دست یاب نہ کرائی جاسکے تو وہ حریف ہوتی ہیں اور کسی شے کا مالک دوسرے افراد یا کمپنی کو اس کے صرف سے روکتا ہے تو وہ شے قابل اخراج ہوتی ہے۔ مثال کے طور پر کسی ایک شخص کے ذریعے خریدی گئی غذا۔

private income: Calculated by deducting factor income earned by the government from national income. To this, we need to add transfer payments made by the government (e.g., old age pension) to the private sector. National debt interest or interest paid by the government on borrowings from the public is also assumed to be a transfer from government to the private sector. Apart from receiving transfers from the government; private sector also receives transfers from rest of the world, e.g. remittances received from relatives staying abroad.

Private Income = Part of NNPF_C which accrues to private sector + national debt interest + current transfers from government + current transfers from rest of the world.

نیجی आय: निजी आय की गणना के लिए राष्ट्रीय आय में से सरकार द्वारा अर्जित साधन आय को घटा दिया जाता है। प्राप्तफल में, हमें सरकार द्वारा निजी क्षेत्र को दिए गए हस्तांतरण भुगतान (जैसे वृद्धावस्था पेंशन) जोड़ने होते हैं। राष्ट्रीय ऋण पर ब्याज या जनता से लिए गए ऋणों पर सरकार द्वारा दिया गया ब्याज भी हस्तांतरण भुगतान माना जाता है। सरकारी क्षेत्र के अतिरिक्त, निजी क्षेत्र को शेष विश्व से भी हस्तांतरण भुगतान प्राप्त होते हैं, जैसे विदेशों में रह रहे संबंधियों से मिलने वाली प्राप्ति।

निजी आय = कारक आय पर शुद्ध राष्ट्रीय उत्पाद (NNPF_C) का निजी क्षेत्र को मिलने वाला भाग + राष्ट्रीय ऋण पर ब्याज + सरकार से मिलने वाले चालू हस्तांतरण भुगतान + शेष विश्व से मिलने वाले चालू भुगतान

نیجی آمدنی: یہ قومی آمدنی کے مجموعے ہیں۔ قومی آمدنی کسی مقررہ مدت کے دوران کسی ملک کے باشندوں کی حاصل کردہ فیکٹر آمدنیوں کا مجموعہ ہوتی ہے۔ فیکٹر آمدنیاں مقامی طور پر یا بیرونی ملک سے حاصل کی جاسکتی ہیں۔ قومی آمدنی کے لیے، نیجی آمدنی کا حساب لگانے کے لیے فیکٹر آمدنیوں کا صرف وہ حصہ استعمال کیا جاتا ہے جو نیجی سیکٹر کو حاصل ہوتا ہے۔ دوسرے لفظوں میں حکومت کی فیکٹر آمدنیوں کو قومی آمدنی سے گھٹا دیا جاتا ہے تاکہ نیجی آمدنی کا حساب لگایا جاسکے کیوں کہ قومی آمدنی این این پی ایف سی (NNPF_C) ہوتی ہے۔ نیجی آمدنی کا حساب لگانے کے لیے، نیجی سیکٹر میں حکومت کے منتقلی طریق کار کو جوڑنا ہوتا ہے، مثلاً ضعیفی کی پیشکش۔ قومی قرضہ سود یا حکومت کی طرف سے لوگوں سے حاصل کردہ قوم پر دیا گیا سود بھی نیجی سیکٹر کو حکومت کی طرف سے کی گئی منتقلی تصور کیا جاتا ہے۔ حکومت سے رقم حاصل کرنے کے علاوہ نیجی سیکٹر ساری دنیا سے بھی رقم حاصل کرتا ہے یعنی غیر ملکوں میں رہنے والے عزیزوں کی بھیجی گئی رقم بھی۔

نیجی آمدنی = این این پی ایف سی کا حصہ + قومی قرضہ سود + حکومت کی رواں منتقلی + ساری دنیا سے حاصل کردہ رقم۔

private sector: Part of the economy that is not run by the Government. In a market economy, the private sector encompasses most of the economic activity. For example, individual farmers, private commercial banks, private tele-communication companies, private airlines, small grosser, etc.

نیجی क्षेत्र: अर्थव्यवस्था का भाग जो सरकार द्वारा नहीं चलाया जाता है। बाजार अर्थव्यवस्था में, निजी क्षेत्र का अधिकांश आर्थिक क्रियाकलापों पर अधिकार रहता है। उदाहरण के लिए, किसान, निजी व्यावसायिक बैंक, निजी दूरसंचार कंपनियाँ, निजी एयर लाइंस, छोटे दुकानदार आदि।

نیجی سیکٹر: معیشت کا وہ حصہ جو حکومت کے زیر انتظام نہ ہو۔ بازار معیشت میں نیجی سیکٹر کا بیشتر معاشی سرگرمیوں پر قبضہ رہتا ہے۔ مثال کے طور پر کسان، نیجی تجارتی بینک، پرائیویٹ ٹیلی مواصلات کمپنیاں، نیجی ایر لائنز اور چھوٹے دوکان دار وغیرہ۔

privatisation: Transfer of the ownership or management of an asset or enterprise from Government to Private sectors. Government companies can be converted into private companies in two ways, either by withdrawal of the government from ownership/management of public sector companies or by outright sale of public sector companies. (See also, Economic Reform)

نیجی کارن: किसी परिसंपत्ति अथवा उद्यम के स्वामित्व या प्रबंध का सरकार से निजी क्षेत्र को हस्तांतरण। सरकारी कंपनियाँ दो प्रकार से निजी कंपनियों में परिवर्तित हो सकती हैं, या तो सार्वजनिक क्षेत्र की कंपनियों के स्वामित्व अथवा

प्रबंध से सरकार हट जाए या फिर सार्वजनिक क्षेत्रों की कंपनियों को पूर्णरूप से बेच दो (देखें, आर्थिक सुधार)

نچ کاری: کسی اثاثے یا کاروبار کی ملکیت اور اس کے انتظام و نگرانی کی سرکاری سیکٹر سے نجی سیکٹر میں منتقلی۔ سرکاری کمپنیوں کو دو طریقوں سے نجی کمپنیوں میں بدلا جاسکتا ہے۔ یا تو پبلک سیکٹر کی کمپنیوں کی ملکیت را انتظام و نگرانی سے حکومت الگ ہو جائے یا پبلک سیکٹر کمپنیوں کو مکمل طور سے بیچ دے۔ (نیز دیکھیے: اقتصادی اصلاحات)

producer price index: Index number that measures relative price changes from the producer's perspective. It uses only prices including taxes, trade margins and transport costs. (See also, Index Number)

उत्पादक का कीमत सूचकांक: सूचकांक जो उत्पादक के परिप्रेक्ष्य में सापेक्ष कीमतों का मापन करता है। यह केवल उन कीमतों का उपयोग करता है, जिनमें कर, व्यापार लाभ तथा परिवहन लागत शामिल होते हैं।

پیدا کار کا قیمت اشاریہ: وہ اشاریہ جو پیدا کار کے تناظر میں اضافی قیمت تبدیلیوں کی پیمائش کرتا ہے۔ اس کا سروکار صرف ان قیمتوں سے ہے جن میں ٹیکس، تجارتی گنجائش اور ٹرانسپورٹ اخراجات شامل ہوں۔ (نیز دیکھیے: اشاریہ نمبر)

producer's/ firm's equilibrium: A firm is in equilibrium when it maximises its profit. The conditions of producer's equilibrium are: (i) marginal revenue is equal to marginal cost, and (ii) rate of increase of marginal revenue should be less than the rate of increase in marginal cost.

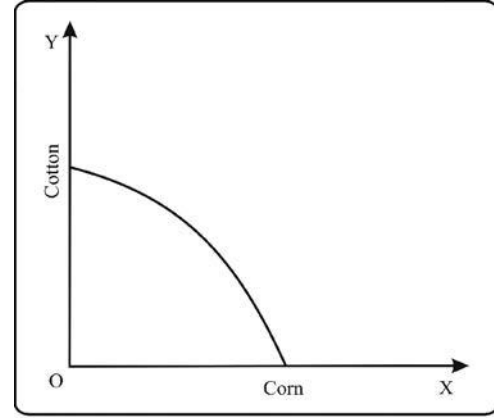
उत्पादक का संतुलन/ फर्म का संतुलन: एक फर्म उस समय संतुलन में होती है, जब उसके लाभ अधिकतम होते हैं। उत्पादक के संतुलन की शर्तें हैं: (i) सीमान्त आगम सीमान्त लागत के बराबर है, तथा (ii) सीमान्त आगम में वृद्धि की दर सीमान्त लागत में वृद्धि की दर से कम है।

پیدا کار فرم کا توازن: جب کوئی کمپنی اپنا نفع زیادہ سے زیادہ کر لیتی ہے تو وہ توازن میں ہوتی ہے۔ پیدا کار کے توازن کی شرائط یہ ہیں: (i) حاشیائی ریونیو حاشیائی لاگت کے مساوی ہو اور (ii) توازن نقطے پر حاشیائی لاگت بڑھتی ہوئی حالت میں ہو۔

producers' surplus: Excess of total revenue accruing to producers over and above the minimum price at which the producers are willing to offer the quantity demanded. Diagrammatically it can be represented as given below.

उत्पादक-अधिशेष: न्यूनतम कीमत से ऊपर, जिस पर उत्पादक मांग की गई मात्रा देने को तैयार है, उत्पादकों को प्राप्त कुल आगम का आधिक्य। चित्र के रूप में यह निम्न प्रकार दर्शाया जा सकता है।

پیدا کار کا سرپلس: یکم سے کم قیمت سے اوپر جس پر پیدا کار طلب کی گئی مقدار دینے کو تیار ہو پیدا کاروں کو حاصل کل ریونیو کا زائد (سرپلس) ہے۔ شکلی طور پر اس کو درج ذیل طریقے سے پیش کیا جاسکتا ہے۔

Production possibility frontier

product differentiation: Difference in brand or variety of the same product sold by different firms. The products are close substitutes of one another. Differentiation is achieved by way of advertisement, colour, packaging etc which gives the producer certain degree of monopoly power in the market. It is an important feature of monopolistic competition and oligopoly.

(See also, Monopolistic Competition, Oligopoly).

उत्पाद विभेदीकरण: विभिन्न कंपनियों द्वारा बेचे जाने वाले एक ही उत्पाद के ब्रांड अथवा किस्म में अन्तर। ये उत्पाद एक दूसरे के निकटवर्ती प्रतिस्थापी होते हैं। विज्ञापन, रंग पैक करने का तरीके, इत्यादि द्वारा विभेदीकरण किया जाता है, जो उत्पादक को बाजार में एक स्तर तक एकाधिकार शक्ति देता है। यह एकाधिकार प्रतियोगिता और अल्पाधिकार का एक महत्वपूर्ण लक्षण है। (देखें, एकाधिकार प्रतियोगिता, अल्पाधिकार)

پیداوار کی تفریق: مختلف کمپنیوں کے ذریعے فروخت کیے جانے والے ایک ہی پیداوار کے اقسام یا برانڈوں میں فرق۔ یہ مصنوعات ایک دوسرے کا بدل ہوتی ہیں۔ ان میں تفریق اشتہارات، رنگ اور پیکنگ وغیرہ سے کی جاتی ہے جس سے پیدا کار کو بازار میں کسی حد تک اجارہ داری حاصل ہو جاتی ہے۔ یہ اجارہ دارانہ مسابقت اور چند اجارہ داری کی ایک اہم خصوصیت ہے۔ (نیز دیکھیے: اجارہ داری، مقابلہ آرائی، جزوی اجارہ داری)

production function: Relationship between output and the factor inputs at a given state of technology. For a firm with two factors of production, capital and labour, production can be represented as a functional relationship:

$Q = f(K, L)$ where Q is output, K is capital, L is labour and F is the function.

उत्पादन फलन: किसी दी गई प्रौद्योगिकी अवस्था पर उत्पादन और कारक उत्पादनों के मध्य संबंध। दो उत्पादन कारकों, पूँजी और श्रम, वाली कंपनी के लिए उत्पादन फलन को इस प्रकार प्रदर्शित किया जा सकता है,

$Q = f(K, L)$, जहाँ Q उत्पादन है, K पूँजी है, L श्रम है और F फलन है।

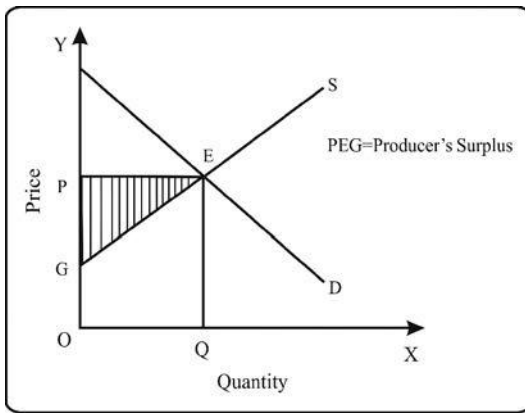
پیداوار تفاعل: کسی دی گئی تکنیکی حالت پر پیداوار اور عامل پیداواروں کے درمیان

رشتہ۔ دو پیداوار فیکٹروں (سرمایہ اور محنت) والی کمپنی کے لیے پیداوار تقاضا کو اس طرح

$$Q = f(K, L) \text{ دکھایا جاسکتا ہے۔}$$

جہاں Q آؤٹ پٹ (پیداوار) ہے، K سرمایہ ہے، L محنت ہے اور F تقاضا ہے۔

production possibility frontier (ppf)/ production possibility curve: A curve/boundary on graph showing the maximum possible combination of two goods that can be produced given a nation's resources. Movement from one point to another point on this curve shows the trade-off between the output of two goods and the opportunity cost of producing more of one good.

Producer's surplus

उत्पादन संभावना सीमांत क्षेत्र (ppf)/ उत्पादन संभावना वक्र: दो वस्तुओं के अधिकतम सम्भाव्य संयोजन को दिखाने वाले ग्राफ पर एक वक्र/सीमा, जिनका उत्पादन दिए गए राष्ट्रीय संसाधन द्वारा कुशलतापूर्वक किया जा सकता है। इस वक्र पर एक बिंदु से दूसरे बिंदु पर गति दो वस्तुओं के उत्पादनों के मध्य ट्रेड-ऑफ तथा एक वस्तु के अधिक उत्पादन की अवसर लागत दर्शाता है।

ممکنہ پیداوار سرحد منحنی: دو اشیا کے زیادہ سے زیادہ امتزاج کو دکھانے والے گراف پر ایک منحنی جس کی پیداوار مخصوص قومی وسائل کے کارگر استعمال کے ذریعے کی جاسکتی ہے۔ اس منحنی پر ایک نقطے سے دوسرے نقطے پر حرکت دو اشیا کی پیداوار کے درمیان ٹریڈ آف (Trade-off) اور ایک شے کی زیادہ پیداوار کی متوقع لاگت کو ظاہر کرتی ہے۔

productivity: Amount of output produced by one unit of a factor of production. Output can be increased either by employing more of factor input or when factor input becomes more productive. Suppose a farm is being harvested, amount harvested (output) can increase either when number of people working on farm increases (i.e. an increase in employment) or when the person working on farm gets a harvester machine. In the second case, the worker is said to become more productive or productivity of labour rises. Productivity may be measured as output

per unit of a particular factor of production.

उत्पादकता: उत्पादक कारक की एक इकाई द्वारा उत्पादित उत्पाद की मात्रा। उत्पादन को या तो कारक आगतों की अधिक मात्रा लगाकर बढ़ाया जा सकता है या फिर तब जब कारक आगतों की उत्पादकता में वृद्धि हो। उदाहरण के लिए, मान लीजिए, एक खेत पर फसल उगाई जाती है, तो फसल के उत्पादन में वृद्धि या तो तब हो सकती है, जब खेत पर काम कर रहे लोगों की संख्या में वृद्धि हो (रोजगार में वृद्धि) या जब श्रमिक एक कटाई मशीन (हारवैस्टर) का प्रयोग करें। दूसरी (कटाई मशीन) स्थिति के संदर्भ में यह कहा जाएगा कि श्रमिकों की उत्पादकता बढ़ गई है। उत्पादकता को उत्पादन के कारक के प्रति इकाई उत्पादन के रूप में मापा जा सकता है।

پیداواریت: پیداوار فیکٹر کی ایک اکائی کے ذریعے پیدا کردہ/تیار شدہ پیداوار۔

پیداوار کو یا تو فیکٹر ان پٹ کو زیادہ سے زیادہ کر کے بڑھایا جاسکتا ہے یا پھر جب جب فیکٹر ان پٹ میں اضافہ ہو۔ مثلاً، فرض کیجیے، کسی کھیت میں فصل اگائی جاتی ہے تو فصل کی پیداوار میں اضافہ یا تو تب ہوگا جب مزدوروں کی تعداد بڑھائی جائے (روزگار میں اضافہ) یا جب مزدور کٹائی مشین (ہارویسٹر) کا استعمال کریں۔ دوسری صورت کے تعلق سے یہ کہا جائے گا کہ مزدوروں کی پیداواریت بڑھ گئی۔ پیداواریت کو پیداواری عامل کی فی اکائی پیداوار کے طور پر ناپا جاسکتا ہے۔

profit: Excess of receipts over expenditure of a business unit during any period. It is the surplus of Total Revenue (TR) over Total Cost (TC) of production. Profit is denoted by π .

$$\pi = TR - TC$$

लाभ: किसी अवधि में व्यावसायिक इकाई की प्राप्तियों का व्यय पर आधिक्य। यह उत्पादन की कुल लागत (TC) पर कुल राजस्व (TR) का अधिशेष होता है। लाभ को π से दर्शाते हैं। $\pi = TR - TC$

نفع: کسی بھی مدت میں کاروباری اکائی کی وصولیوں کا اس کے خرچ سے زیادہ ہونا۔ یہ پیداواری کل لاگت (TC) پر کل ریونیو (TR) کا فاضل حصہ ہے۔ نفع کو π سے ظاہر کیا جاتا ہے۔

$$\pi = TR - TC$$

profit maximisation: Act of making as much profit as possible by a business unit. Actions of firms are guided by profit maximisation in a free market economy model. Profit maximisation condition usually is reached where the Marginal Revenue equals the Marginal Cost of the firm.

लाभ अधिकतमकरण: किसी व्यावसायिक इकाई द्वारा यथासंभव अधिक लाभ प्राप्त करने की प्रक्रिया। एक मुक्त बाजार अर्थव्यवस्था में फर्मों के कार्य लाभ अधिकतमीकरण द्वारा निर्देशित रहते हैं। लाभ अधिकतमीकरण की स्थिति तब बनती है जब, फर्म की सीमांत आगम, फर्म की सीमांत लागत के बराबर होता है।

انتہائی منافع کا حصول: کسی کاروباری اکائی کا ممکن ترین حد تک منافع کمانا۔ آزاد بازار معیشت میں انتہائی منافع کا حصول ہی کمپنیوں کی کارگزاری میں رہنمائی کرتا ہے۔ زیادہ سے زیادہ منافع کی صورت تب پیدا ہوتی ہے جب فرم کی حاشیائی آمدنی فرم کی حاشیائی لاگت کے مساوی ہو۔

progressive tax: A tax in which the tax rate increases with the increase in income or expenditure. With increasing income, the rate of tax-liability also increases. Expenditure tax can be made progressive by charging higher rate for luxury items and lower for necessities.

An example of progressive tax is where income is exempted from tax for the first Rs. 2 lakhs, and is taxed at the rate of 10 per cent on the next Rs. 2 lakhs, 20 percent on the next Rs. 4 lakhs and 30 percent on the rest. It aims to achieve an equitable distribution of income.

प्रगामी कर: ऐसा कर जिसमें आय या व्यय के बढ़ने के साथ कर की दर में वृद्धि होती है। आय के बढ़ने के साथ, कर-दायित्व की भी वृद्धि होती है। व्यय कर को, विलास-वस्तुओं की कर दर को अधिक करके और आवश्यकता की वस्तुओं की दर को कम करके, प्रगामी बनाया जा सकता है। प्रगामी कर का एक उदाहरण: आय के पहले 2 लाख रुपये पर कर की पूरी छूट, अगले 2 लाख रुपये पर कर की दर 10 प्रतिशत, अगले 4 लाख रुपये पर 20 प्रतिशत और शेष पर 30 प्रतिशत। इसका लक्ष्य आय का न्यायोचित वितरण प्राप्त करना है।

افزائش پذیر ٹیکس: ایسا ٹیکس جس میں آمدنی یا خرچ بڑھنے کے ساتھ ٹیکس کی شرح میں اضافہ ہوتا ہے۔ آمدنی میں اضافے کے ساتھ ٹیکس واجبات کی شرح بھی بڑھتی ہے۔ آسان شی اشیا کی شرح کو بڑھا کر اور ضروریات زندگی کی اشیا کی قیمت کو گھٹا کر خرچ ٹیکس کو افزائش پذیر بنایا جاسکتا ہے۔ افزائش پذیر ٹیکس کی ایک مثال یہ ہو سکتی ہے کہ پہلے دو لاکھ روپے آمدنی ٹیکس سے مستثنیٰ ہوں اور اگلے دو لاکھ روپے کی آمدنی پر ٹیکس کی شرح 10 فی صد ہو، اگلے چار لاکھ روپے پر 20 فی صد ہو اور باقی پر 30 فی صد ہو۔ اس کا مقصد آمدنی کی یکساں تقسیم کے مقصد کو حاصل کرنا ہے۔

property tax: A tax based on the value of property. This tax is proportional to the value of the property. It is the major source of revenue for local governments.

संपत्ति कर: संपत्ति के मूल्य पर आधारित कर। यह कर संपत्ति के मूल्य के अनुपातिक होता है। यह स्थानीय सरकारों के लिए राजस्व का मुख्य स्रोत होता है।

جائداد ٹیکس: جائداد کی قدر کے تناسب پر مبنی ٹیکس۔ یہ مقامی حکومتوں کی آمدنی کا بڑا ذریعہ ہوتا ہے۔

proportional tax: Tax in which the tax rate remains same for every increase in income or expenditure. The rate of tax remains uniform without any exemption for anyone. For example tax rate is 10% of income whether that income is 1 lakh or 20 lakhs.

समानुपातिक कर: कर जिसमें आय और व्यय में प्रत्येक वृद्धि के लिए कर की दर वही रहती है। किसी के लिए भी छूट के बिना, कर की दर एकसमान रहती है। उदाहरण के लिए, कर की दर का 10 प्रतिशत होना, चाहे यह कर 1 लाख की आय पर हो या 20 लाख की।

تناسی ٹیکس: تناسی ٹیکس میں ٹیکس کی شرح آمدنی یا خرچ میں ہر اضافے پر ایک ہی رہتی ہے۔ ٹیکس کی شرح ہر شخص کے لیے بے بنیادی چھوٹ یا امتیاز کی صورت میں ہوتی ہے۔ مثلاً ٹیکس کی شرح کا 10 فی صد ہونا خواہ یہ ٹیکس ایک لاکھ روپے کی آمدنی پر ہو یا 20 لاکھ روپے کی۔

protectionism: Policy to protect the domestic industries from foreign competition. This is done by imposing tariffs (a kind of tax which makes foreign goods expensive) on foreign goods, allocating import quotas and resorting to other trade regulations. Protectionism obstructs free flow of goods and services internationally. It is a departure from free trade. Protectionist policies have been significantly reduced in most countries through negotiations under GATT and WTO. (*See also*, Free Trade, GATT, WTO)

संरक्षणवाद: देशीय उद्योगों को विदेशी प्रतिस्पर्द्धा से बचाने की नीति। ऐसा विदेशी वस्तुओं पर सीमा-शुल्क (एक ऐसा कर जिससे विदेशी वस्तुएँ महँगी हो जाती हैं) लगाकर, आयात कोटो बाँटकर और अन्य व्यापार नियमों का आश्रय लेकर किया जाता है। संरक्षणवाद अंतर्राष्ट्रीय स्तर पर वस्तुओं और सेवाओं के मुक्त प्रवाह को बाधित करता है। यह मुक्त व्यापार से परे हटना है। संरक्षणवाद नीतियों को अधिकांश देशों में गैट तथा डब्ल्यू. टी. ओ. के अंतर्गत किए गए समझौतों द्वारा काफी सीमा तक कम कर दिया है। (देखें, मुक्त व्यापार, गैट, डब्ल्यू. टी. ओ.)

تحفظ پسندی: مقامی یا ملکی صنعتوں کو غیر ملکی مقابلے سے محفوظ رکھنے کی پالیسی۔ یہ کام غیر ملکی اشیا پر محصول لگا کر، درآمد کو نا بانٹ کر اور دیگر تجارتی ضوابط کی مدد سے کیا جاتا ہے۔ تحفظ پسندی سے بین الاقوامی طور پر اشیا اور خدمات کے آزادانہ بہاؤ میں رکاوٹ آتی ہے۔ یہ آزادانہ تجارت سے انحراف یا اس سے الگ راہ ہے۔ اکثر ممالک نے GATT اور WTO کے تحت سمجھوتوں کے ذریعے تحفظ کاری کی پالیسیوں کو بڑی حد تک کم کر رہے ہیں۔ (نیز دیکھیے: آزاد تجارت، گیٹ، ڈیڈ ویٹو)

provident fund: A social security scheme and saving inducing scheme in India. There are Provident Funds of various types, e.g. Employee's Provident Fund (EPF), Contributory Provident Fund (CPF) and Public Provident Fund (PPF). The provident fund, involves a portion of the employee's salary to be deducted and deposited in a fixed deposit provident fund account. EPF is open to the employees of both public as well as private sector. CPF is a mandatory fund into which both employees and employers of public and private sector undertakings and enterprises have to contribute. PPF accounts can be

سروس، پبلک پارک وغیرہ ہوتی ہیں۔ معاشی نظریہ کے مطابق، ایک آزاد بازار میں عوامی اشیا کی جتنی ضرورت ہوتی ہے وہ اشیا اس سے کم مل پاتی ہیں۔

public health facilities: Physical provisions of health care facilities to public by the government to enable them live a long, healthy and productive life. These include provision and improvement of the accessibility of health care, family welfare and nutritional service with a special focus on the underprivileged and vulnerable groups. These facilities include availability of hospitals, doctors, nurses and other para-medical professionals, beds, equipment required in hospitals and developed pharmaceutical products. It is important to make these facilities accessible to all the people.

जनस्वास्थ्य सुविधाएँ: दीर्घ, स्वस्थ और उत्पादक जीवन जीने के लिए सरकार द्वारा लोगों की स्वास्थ्य देख-भाल सुविधाओं की भौतिक व्यवस्था। इसमें शोषित और असुरक्षित समूहों को विशेष रूप से ध्यान में रखते हुए स्वास्थ्य देख-भाल, परिवार कल्याण और पोषण सेवाओं की व्यवस्था और उनमें सुधार सम्मिलित हैं। इन सुविधाओं में अस्पतालों, डाक्टरों, नर्सों और अन्य चिकित्सा से जुड़े कर्मचारियों, बिस्तरों, अस्पतालों में सभी आवश्यक उपकरणों और विकसित औषधीय उत्पादों की उपलब्धता शामिल है। इन सुविधाओं को सभी लोगों की पहुँच में लाना महत्वपूर्ण है।

صحت عامہ کی سہولتیں: صحت عامہ کے لیے اور کارآمد زندگی جینے کے لیے حکومت کی طرف سے لوگوں کو صحت عامہ سہولتوں کی فراہمی۔ اس میں سماج کے کمزور اور غیر محفوظ گروپوں کا خاص خیال رکھتے ہوئے، صحت کی دیکھ بھال، خاندانی فلاح و بہبود اور تغذیہ سے متعلق خدمات کی فراہمی اور ان میں بہتری شامل ہیں۔ ان سہولتوں میں اسپتالوں، ڈاکٹروں، نرسوں، دیگر متعلقہ ملازمین، بیماروں کے لیے بستروں، اسپتال میں ضروری ساز و سامان اور ادویات کی سہولتیں شامل ہیں۔ یہ بات بہت اہم ہے کہ یہ سہولتیں سب کو حاصل اور دست یاب ہوں۔

public investment: Total investment expenditure of the government. It is one of the components in the measurement of Gross Domestic Product by expenditure method. It includes all capital formation carried out by the government such as investment made in building of roads, hospitals, schools, etc. This may be given in gross or net value depending on whether depreciation has been subtracted or not.

सार्वजनिक निवेश: सरकार का कुल निवेश व्यय। यह व्यय विधि द्वारा सकल घरेलू उत्पाद के मापन में एक घटक है। इसमें सरकार द्वारा पूँजी निर्माण में किए गए सभी निवेश सम्मिलित होते हैं। जैसे सड़कों, अस्पतालों, विद्यालयों आदि के निर्माण में किया गया निवेश। इसे सकल अथवा निवल मान के रूप में दिया जा सकता है, जो इस बात पर निर्भर करता है कि मूल्य ह्रास को घटाया गया है या नहीं।

حکومتی سرمایہ کاری: حکومت کا کل سرمایہ کاری خرچ۔ یہ خرچ کے طریقہ کار کے ذریعے خام ملکی پیداوار کی پیمائش میں ایک عامل ہے۔ اس میں حکومت کی طرف سے کیے گئے سبھی سرمایہ جاتی خرچ جیسے سڑکوں، اسپتال اور اسکولوں وغیرہ کی تعمیر میں کیے گئے خرچ وغیرہ شامل ہیں۔ اس کو مجموعی یا خالص قدر کی شکل میں بھی بیان کیا جاسکتا ہے جس کا انحصار اس بات پر ہے کہ قیمت فرسودگی کو گھٹایا گیا ہے یا نہیں۔

public provident fund: A social security measure provided by the government where the subscribers, together with the government, contribute a certain amount at regular intervals. The saved amount is withdrawn after a certain period. To encourage such deposits, the contribution to fund is eligible for income tax rebate (under section 80C) in India.

लोक भविष्य निधि: सरकार द्वारा दी गई एक सामाजिक सुरक्षा, जहाँ अभिदाता, सरकार के साथ मिलकर एक नियमित अंतरालों पर कुछ धनराशि का योगदान करते हैं। इस प्रकार बचाई गई धनराशि एक निश्चित समय के बाद निकाली जाती है। ऐसी जमा राशियों को प्रोत्साहन देने के लिए, निधि में योगदान करने वाला व्यक्ति भारत में आयकर छूट (धारा 80C के अंतर्गत) की पात्रता रखता है।

پبلک پراویڈنٹ فنڈ: حکومت کی طرف سے دیا گیا سماجی تحفظ جس میں اس فنڈ سے فائدہ اٹھانے والے اور حکومت دونوں ہی باقاعدہ طور پر وقفے وقفے سے ایک طے شدہ رقم جمع کرتے ہیں۔ یہ بچت کردہ رقم ایک طے شدہ مدت کے بعد نکالی جاتی ہے۔ ایسی بچتوں کو فروغ دینے اور اس میں تعاون کرنے والے لوگ ہندوستان میں دفعہ 80C کے تحت انکم ٹیکس کی چھوٹ کے حقدار ہوتے ہیں۔

public sector: The sector of economy owned, controlled and run by the state and its agencies. Public sector comprises of local, state and national governments, government owned firms and autonomous corporate organisations. For example, Indian railways, Air India, Nationalised banks, SAIL, etc.

सार्वजनिक क्षेत्र: अर्थव्यवस्था का वह क्षेत्र, जो राज्य तथा उसकी एजेंसियों के स्वामित्व व नियंत्रण में होता है, तथा उनके द्वारा संचालित होता है। सार्वजनिक क्षेत्र में स्थानीय, राज्य और राष्ट्रीय सरकार, सरकारी कंपनियाँ और स्वायत्त निगमित संगठन शामिल होते हैं। उदाहरण के लिए, भारतीय रेलवे, एयर इंडिया, राष्ट्रीयकृत बैंक, सेल (SAIL) इत्यादि।

سرکاری سیکٹر: معیشت کا وہ سیکٹر جو ریاست اور اس کی ایجنسیوں کی ملکیت ہو، وہی اس کو کنٹرول کرتے ہوں اور وہی اس کو چلاتے ہوں۔ پبلک سیکٹر میں مقامی، ریاستی اور مرکزی حکومتیں، سرکاری کمپنیاں اور آزاد کارپوریٹ تنظیمیں شامل ہیں۔ مثال کے طور پر انڈین ریلویز، ایر انڈیا، قومی سائل (SAIL) وغیرہ۔

public sector enterprises/undertakings: Autonomous

corporate bodies created through an Act of parliament or resolutions. The ownership of such enterprises vests in the government. They are operated by government/government appointed bodies, for example, SAIL, BHEL, IOC, etc.

सार्वजनिक क्षेत्र प्रतिष्ठान/उपक्रम: संसद کے अधिनियم یا پرستاروں کے ذریعہ بنائی گئی स्वायत्त निगमित निकाया ऐसे प्रतिष्ठानों का स्वामित्व सरकार के अधीन होता है। ये सरकार/सरकार द्वारा नियुक्त निकायों द्वारा चलाए जाते हैं, उदाहरण के लिए, स्टील औथोरिटी ऑफ इंडिया लिमिटेड (SAIL), भारत हैवी इलेक्ट्रिकल लिमिटेड (BHEL) इंडियन ऑयल कॉरपोरेशन (IOC) इत्यादि।

سرکاری سیکٹر کے ادارے: پارلیمنٹ کے قانون یا اس کی قراردادوں کے تحت بنائی گئی آزاد کارپوریٹ تنظیمیں۔ ایسے اداروں کی ملکیت حکومت کے تحت ہوتی ہے۔ حکومت اور اس کی طرف سے مامور تنظیمیں ان کو چلاتی ہیں۔ مثلاً اسٹیل اتھارٹی آف انڈیا لمیٹڈ (سائل)، بھارت بیوی الیکٹریکلز لمیٹڈ (بی ایچ ایل)، انڈین آئل کارپوریشن (آئی او سی) وغیرہ۔

purchasing power: Amount of real goods and services a unit of money is able to buy. Purchasing power is the reciprocal of prices. In case of an increase in price level, the purchasing power of money goes down and vice versa.

کرایہ شکتی: वास्तविक वस्तुओं और सेवाओं की मात्रा जो मुद्रा की एक इकाई खरीद सकती है। क्राय शक्ति कीमतों का व्युत्क्रम होता है। कीमत स्तर बढ़ने पर, मुद्रा की क्राय शक्ति कम हो जाती है और इसके विपरीत भी।

قوت خرید: حقیقی اشیاء اور خدمات کی مقدار جس سے زر کی ایک اکائی خریدی جاسکتی ہے۔ قوت خرید قیمتوں کا جوابی عمل ہے۔ قیمتوں کی سطح میں اضافہ ہوتا ہے زر کی قوت خرید گرجاتی ہے اور اس کے برعکس قیمتوں میں کمی سے قوت خرید بڑھ جاتی ہے۔

purchasing power parity (PPP): This gives the exchange rate between currencies such that the price of a basket of goods is same in both the countries, when measured in terms of any one currency. This can be understood with an example of one commodity. Suppose there are no restrictions of trade and transportation cost are zero and a commodity pen costs 50 rupees in India and 1 dollar in US. According to PPP, exchange rate (i.e price of dollar in terms of rupees) will be 50. This means that in India, I will have to pay 50 rupees for the pen and in US I will have to pay 1 dollar but in order to buy 1 dollar, once again I will have to spend 50 rupees.

In other words, exchange rate is such that in terms of rupees, the cost of pen is same in both the countries.

This example of a single commodity is generalised into price levels in both countries so that according to PPP;

$$e = P / P^*$$

Where e is nominal exchange rate;

P is price level in home country; P* is price level in foreign country;

The theory of PPP is based on the assumption of zero restrictions on trade and zero transportation costs. In practice, PPP suffers from many limitations.

(See also, Nominal Exchange Rate, Price Index)

کرایہ-شکتی समता (PPP): यह दो मुद्राओं के बीच ऐसी विनिमय दर है कि दोनों देशों में वस्तुओं के एक समूह की कीमत समान हो, जब इसे किसी एक कंसी के रूप में मापा जाए। इसे एक वस्तु के एक उदाहरण से समझा जा सकता है। मान लें, व्यापार में कोई रुकावटें नहीं हैं तथा यातायात लागतें शून्य हैं तथा भारत में एक पेन का मूल्य 50 रु. तथा USA में एक डॉलर है। क्राय-शक्ति समता सिद्धान्त के अनुसार, ऐसे में विनिमय दर (डॉलर का रुपये में मूल्य) 50 रु. होगी। इसका अर्थ यह हुआ कि भारत में मुझे एक पेन खरीदने के लिए 50 रु. तथा अमेरिका में 1 डॉलर देना होगा, लेकिन 1 डॉलर खरीदने के लिए मुझे फिर से 50 रु. खर्च करने होंगे। अन्य शब्दों में, विनिमय दर इस प्रकार है कि रुपयों में दोनों ही देशों में पेन की कीमत बराबर है। एक वस्तु के इस उदाहरण को दोनों देशों के कीमत स्तरों में सामान्य तौर पर इस प्रकार किया जा सकता है कि क्राय-शक्ति समता (PPP) सिद्धान्त के अनुसार, $e = P / P^*$

जहाँ e = मौद्रिक विनिमय दर

P = अपने देश में कीमत स्तर

P* = विदेश में कीमत स्तर

क्रय-शक्ति समता (PPP) सिद्धान्त व्यापार पर कोई प्रतिबन्ध न होने तथा शून्य यातायात लागतों की मान्यता पर आधारित है। व्यावहारिक रूप में, सिद्धान्त अनेक सीमाओं या त्रुटियों से ग्रस्त है। (देखें, मौद्रिक विनिमय दर, कीमत सूचकांक)

قوت خرید کی یکسانیت: یہ دو کرنسیوں کے درمیان ایسی شرح مبادلہ ہے کہ دونوں ملکوں میں چیزوں کے ایک مجموعے کی قیمت ایک جیسی ہو جب اس کی کسی ایک کرنسی کی شکل میں پیمائش کی جائے۔ مثلاً فرض کیجیے تجارت میں رکاوٹیں نہیں ہیں اور ٹرانسپورٹ کی لاگتیں صفر ہیں اور ہندوستان میں ایک قلم کی قیمت 50 روپے ہے اور امریکہ میں ایک ڈالر ہے۔ پی پی پی اصول کے مطابق اس صورت میں شرح مبادلہ (ڈالر کی روپے میں قیمت) 50 ہوگی۔ اس کا مطلب یہ ہے کہ ہندوستان میں ایک قلم خریدنے کے لیے 50 روپے اور امریکہ میں ایک ڈالر دینا ہوگا، لیکن ایک ڈالر خریدنے کے لیے 50 روپے خریدنے ہوں گے۔

دوسرے لفظوں میں، شرح مبادلہ اس طرح ہے کہ روپے میں دونوں ہی ملکوں میں قلم کی قیمت برابر ہے۔ اس مثال کو دونوں ملکوں کی قیمت سطحوں میں عموماً اس طرح دکھایا جاسکتا ہے کہ پی پی پی کے مطابق؛

$$e = P / P^*$$

جہاں e = شرح مبادلہ

P = اپنے ملک میں قیمت

P* = غیر ملک میں قیمت

پی پی پی اصول تجارت پر پابندی نہ ہونے اور صفر ٹرانسپورٹ لاگتوں پر مبنی ہے۔ عملاً اس اصول

(نیز دیکھیے: شارٹ رن، لانگ رن، قانونی تناسب کا اصول، پیمانے کی واپسی)

Qq

quantity theory of money: A theory of demand for money which postulates that people demand money on basis of their nominal increase or money value of incomes. The early versions of QTM were not theories of money demand but simply showed equality between total stock of money in the economy and money value of transaction or income.

Thus, $MV = PT$ or $MV = PY$ where M = stock of money
 V = Velocity of circulation

P = Price level

T = Transactions

Y = Output or income

If, V and Y are fixed, then QTM implies that a rise in money supply would lead to a proportional increase in the price level.

As a theory of money demand, QTM states that amount of money an individual wishes to keep in proportionate to his or her income.

If $MV = PY$, then $M = KPY$ where $K = 1/V$ and money demand is equal to KPY .

मुद्रा का परिमाण सिद्धांत: यह मुद्रा की माँग का सिद्धान्त है जो अभिगृहीत करता है कि लोग अपनी आय में मौद्रिक वृद्धि के आधार पर मुद्रा की माँग करते हैं। इस सिद्धान्त के पूर्व संस्करण वास्तव में मुद्रा की माँग के सिद्धान्त नहीं थे बल्कि उनके द्वारा मात्र अर्थव्यवस्था में मुद्रा के कुल स्टॉक तथा आय या सौदों के मौद्रिक मूल्य में समानता दर्शायी गई थी।

$MV = PT$ या $MV = PY$ जहाँ,

M = मुद्रा का स्टॉक

V = मुद्रा की चलन-गति

T = सौदे

Y = उत्पादन या आय

यदि V तथा Y स्थिर हैं, तो QTM के अनुसार मुद्रा की पूर्ति में वृद्धि के परिणामस्वरूप कीमत स्तर में अनुपातिक वृद्धि होगी।

मुद्रा की माँग के सिद्धान्त के तौर पर, QTM के अनुसार, मुद्रा की मात्रा जो एक व्यक्ति अपने पास रखना चाहता है, उसकी आय का एक अनुपात होती है।

यदि $MV = PY$, तो $M = KPY$ जहाँ $K = 1/V$ तथा मुद्रा की माँग KPY के बराबर है।

زرکا مقداری نظریہ (quantity theory of money): یہ زر کی مانگ کا

نظریہ ہے جو یہ بتاتا ہے کہ لوگ اپنی آمدنی کی قدر زر میں اضافے کی بنیاد پر پیسے یا زر کی مانگ کرتے ہیں۔ QTM کا پہلا نظریہ زر کی مانگ سے متعلق نہیں تھا بلکہ یہ کسی معیشت میں زر کے کل اسٹاک اور زر مبادلہ کی قدر یا آمدنی کے درمیان مساوات ظاہر کرتا تھا۔ اس

طرح $MV = PY$ یا $MV = PT$ جہاں

M = زر کا اسٹاک

V = گردش زر کی رفتار

P = قیمت کی سطح

T = مبادلہ یا لین دین

Y = حاصل یا آمدنی

اگر V اور Y ساکن ہوں تو QTM کا مطلب ہے زر کی فراہمی میں اضافے کی وجہ سے قیمتوں کی سطح میں اضافہ ہوگا۔

زر کی مانگ کے نظریے کی حیثیت سے QTM کا مطلب ہے کہ اگر کوئی شخص زر کی مقدار اپنے پاس رکھنا چاہتا ہے تو وہ مقدار اس کی آمدنی کے مساوی ہوگی۔

اگر $MV = PY$ تو $M = KPY$ جہاں $K = 1/V$ اور زر کی مانگ KPY کے مساوی ہوگی۔

quartile: Measures which divide the total set of values into four equal parts, after arranging the values in ascending or descending order. There are three quartiles. The first quartile (Q_1) or lower quartile has 25% of the items of the distribution less than it and 75% of the items are greater than it. The second quartile (Q_2) or median has 50% of items, below it and 50% of the observations above it. Third quartile (Q_3) or upper quartile has 75% of the items of the distribution less than it and 25% of the items above it.

The first, second and third quartiles are also referred to as 25th, 50th and 75th percentile respectively.

چتुर्थک: ماپ، جو مूल्यों کو بڑھتے یا घटते क्रम में व्यवस्थित करके, मूल्यों के कुल सेट को चार बराबर भागों में बाँटते हैं। प्रथम चतुर्थक (Q_1) या निम्नतर चतुर्थक में उसके नीचे वितरण की मदों का 25 प्रतिशत होता है और उसके ऊपर 75 प्रतिशत मदें होती हैं। दूसरे चतुर्थक (Q_2) या माध्यिका में वितरण की 50 प्रतिशत मदें उसके नीचे और 50 प्रतिशत मदें उसके ऊपर होती हैं। तीसरे चतुर्थक (Q_3) अथवा ऊपरी चतुर्थक में वितरण की 75 प्रतिशत मदें इसके नीचे तथा 25 प्रतिशत मदें इसके ऊपर होती हैं। Q_1 और Q_3 दो सीमाएँ बताते हैं जिनके बीच वितरण के केंद्रीय 50 प्रतिशत आँकड़े होते हैं। पहले, दूसरे तथा तीसरे चतुर्थक को क्रमशः 25वाँ, 50वाँ तथा 75वाँ शतक भी कहा जाता है।

رباعیہ: وہ پیمائشیں جو قیمتوں کو بڑھتی یا گھٹتی ترتیب میں مرتب کر کے ان کے پورے

سیٹ کو چار برابر حصوں میں تقسیم کرتی ہیں۔ رباعیہ تین ہیں۔ پہلے کوارٹائل (Q_1) یا زیریں رباعیہ میں اس کے نیچے تقسیم کی مدوں کا 25% ہوتا ہے اور اس کے اوپر 75% مدیں ہوتی ہیں۔ دوسرے کوارٹائل (Q_2) یا وسطی میں تقسیم کی 50% مدیں اس کے نیچے اور 50% مدیں اس کے اوپر ہوتی ہیں۔ تیسرے کوارٹائل (Q_3) یا بالائی

کوآرٹائل میں تقسیم کی 75% مدیں اس کے نیچے اور 25% مدیں اس کے اوپر ہوتی ہیں۔
(Q1) اور (Q3) دوحدهوں کو ظاہر کرتے ہیں جس کے درمیان تقسیم کے مرکزی
50% اعداد و شمار ہوتے ہیں۔ پہلی، دوسری اور تیسری کوآرٹائل کو بھی 25 ویں، 50 ویں
اور 75 ویں فی صد کہا جاتا ہے۔

quasi-rent: Additional income that is earned by a factor of production in the short run over and above what it would have earned, if its supply was perfectly elastic. Quasi-rent emerges due to fixity of factors of production in the short run.

آभाاسی لگان: उत्पादन के एक साधन के द्वारा अल्पकाल में पूर्ण तथा लोचदार पूर्ति की स्थिति में अर्जित की जा सकने वाली आय के अतिरिक्त अर्जित आय। आभासी लगान अल्पकाल में उत्पादन के साधनों की पूर्ति की स्थिरता के कारण उत्पन्न होता है।

کوآسی رینٹ: یہ وہ اضافی آمدنی ہے جو مختصر مدت میں کسی عامل (Factor) کے مکمل
لوچ کے ذریعے کمائی جاتی ہے یہ کل آمدنی اور کل مستغیر یہ لاگت کے درمیان فرق کو بتلاتی
ہے جب کہ ایک مسابقتی فرم عام آمدنی سے زیادہ کمائی کرتی ہے۔ کوآسی رینٹ (نیم
لگان) طویل مدت میں غائب ہو جاتا ہے کیوں کہ تمام عوامل طویل عرصہ میں مستغیر
ہو جاتے ہیں۔ یہ پیداوار کے محض انسان ساختہ عوامل سے ہی منسلک ہوتا ہے۔

quid pro quo: Proportionate benefit in return of some payment.

پرتیदान: किसी भुगतान के बदले में आनुपातिक लाभ।

معاوضہ۔ بدل: کسی ادائیگی کے بدلے میں متناسب نفع۔

quota: (i) a limit imposed on the quantity of the goods to be imported or exported, for a given period of time. Import quotas may be used to protect domestic industries, maintain domestic price stability, etc. Export quotas may be used to stabilise export earnings, to regulate internal supply, etc. (ii) The amount of certain commodities allocated to a particular person/organisation which are in short supply, under the system of rationing. For example, supply of kerosene, sugar, rice, etc under the public distribution system.

نیرتائش (کوٹا): (i) एक दी गई समयावधि के लिए, आयात या निर्यात होने वाली वस्तुओं की मात्रा पर लगाई गई सीमा। आयात कोटा का उपयोग देशीय उद्योगों की सुरक्षा, देशीय कीमत स्थिरता बनाए रखने, इत्यादि के लिए किया जा सकता है। निर्यात कोटा का उपयोग निर्यात कमाई को स्थाई करने, आंतरिक पूर्ति को नियंत्रित करने, इत्यादि के लिए किया जा सकता है। (ii) किसी विशेष व्यक्ति/संस्था को राशन तंत्र के अंतर्गत आबंटित कुछ वस्तुओं की मात्रा, जिनकी आपूर्ति कम हो। उदाहरण के लिए सार्वजनिक वितरण प्रणाली के अंतर्गत किरोसीन तेल, चीनी, चावल इत्यादि की पूर्ति।

کوٹا: (i) ایک دیے گئے وقت کے لیے درآمد یا برآمد کی جانے والی اشیاء کی مقدار پر لگائی گئی حد۔ درآمدی کوٹے کا استعمال گھریلو صنعتوں کے تحفظ کے لیے اور گھریلو قیمت کو قائم رکھنے وغیرہ کے لیے کیا جاتا ہے جبکہ برآمدی کوٹے کا استعمال برآمدی کمائی کو قائم رکھنے کے لیے اور داخلی رسد کو باضابطہ بنانے کے لیے کیا جاتا ہے۔ (ii) راشن نظام کے تحت ان اشیاء کی مقدار جن کی رسد کم ہو کسی شخص یا تنظیم کے لیے مختص کرنا، مثلاً پی ڈی ایس کے تحت مٹی کا تیل، چینی اور چاول وغیرہ۔

Rr

random numbers: A list of numbers between 0 and 1 constructed so that there is no relation between one number and the next. These numbers used to draw random samples are published in the form of books and can also be generated by using appropriate software packages. Random number tables can be used from any page, any row or column or from any point. These are available in 2-digit, 3-digit and other formats.

यादृच्छिक संख्याएँ: यादृच्छिक संख्याएँ 0 तथा 1 के बीच की संख्याओं की वह सूची है जो इस तरह से बनाई जाती है कि पहली संख्या तथा अगली संख्या में कोई संबंध नहीं होता। इनका पुस्तकों के रूप में प्रकाशन हुआ है और उपयुक्त सॉफ्टवेयर पैकेजों का उपयोग करके भी इन्हें उत्पन्न किया जा सकता है। समग्र में प्रत्येक वैयक्तिक इकाई को चयन की समान प्रायिकता की गारंटी देने के लिए इन्हें विशिष्ट गणितीय विधियों द्वारा प्राप्त किया जाता है। यादृच्छिक संख्या सारणियाँ किसी पृष्ठ, किसी पंक्ति या स्तम्भ या किसी बिन्दू से प्रयुक्त की जा सकती हैं। इस सारणी से प्राप्त संख्याएँ यादृच्छिक होती हैं। ये 2 अंकीय, 3 अंकीय या अन्य प्रारूपों में उपलब्ध हैं।

اتفاقية اعداد: اتفاقية اعداد 0 اور 1 کے درمیان اعداد کی وہ فہرست ہے جو اس طرح تشکیل دی جاتی ہے کہ پہلا عدد اور اس کے آگے عدد میں کوئی تعلق نہیں ہوتا۔ ان اعداد کی اشاعت کتابوں کی شکل میں ہوتی ہے اور انھیں مناسب سافٹ ویئر پیکیجوں کا استعمال کر کے بھی پیدا کیا جاسکتا ہے۔ اتفاقية اعداد کی جدولوں کو کسی بھی صفحے، قطار، کالم، نقطے کے لحاظ سے استعمال کیا جاسکتا ہے۔ یہ اعداد 2 عددی، 3 عددی اور دیگر شکلوں میں دست یاب ہوتے ہیں۔

random sample: A subset of the entire possible data about the variable being studied is called a sample. If a sample is to be chosen so that each value has the same chance of being selected in the sample as its frequency in the population. If choosing of any one data in the sample does not affect the chance of any other data being chosen then the chosen sample is called a random sample. The choosing of such a sample can be done by many methods that include a lottery or using random number tables or certain systematic methods.

यादृच्छिक प्रतिचयन: जिस चर के बारे में अध्ययन किया जा रहा है उसके सारे आँकड़ों का एक उपसमुच्चय। यदि प्रतिचयन का चयन इस तरह किया जाना है कि प्रत्येक संख्या के प्रतिचयन में चुने जाने की संभावना उतनी है, जितनी समग्र में उसकी आवृत्ति। यदि प्रतिचयन में एक संख्या चुनने से दूसरी किसी संख्या चुने जाने की संभावना प्रभावित नहीं होती, तो चुना गया प्रतिचयन यादृच्छिक प्रतिचयन है। इस तरह का प्रतिचयन चुनने के कई उपाय हैं जिनमें लॉटरी, या यादृच्छिक संख्याओं की सारणी का उपयोग या अन्य व्यवस्थित उपाय शामिल हैं।

اتفاقية نمونه (رینڈم سیٹپل): جس متغیرہ کا مطالعہ کیا جا رہا ہو اس کے سارے اعداد و شمار کا ذیلی مجموعہ (Subset)۔ اگر کسی سیٹپل کا انتخاب اس طرح کیا جاتا ہے کہ سیٹپل میں ہر عدد کے منتخب کیے جانے کا امکان اتنا ہی ہو جتنا کہ مجموعے میں اس کے تعدد کا، اور سیٹپل میں کسی ایک عدد کے انتخاب سے کسی دیگر عدد کا انتخاب کرنے کے امکان پر کوئی اثر نہ پڑے تو منتخب سیٹپل رینڈم سیٹپل کہلاتا ہے۔ اس طرح کا سیٹپل منتخب کرنے کے کئی طریقے ہیں جن میں لٹری یا اتفاقية اعداد کی فہرست کا استعمال یا دیگر منظم طریقے شامل ہیں۔

Rao, V.K.R.V. (1908–1991): An Indian Economist who pioneered the concepts and methods for estimation of national income in India as a member of the National Income Committee in 1948. He founded the Delhi School of Economics, Institute of Economic Growth (Delhi) and Institute of Social Change (Bengaluru).

راؤ، وی. کے. آر. وی. (1908–1991): ایک भारतीय اर्थशास्त्री جنہوں نے 1948 میں राष्ट्रीय समिति کے सदस्य کے रूप में राष्ट्रीय आय के अनुमान की अवधारणाओं और पद्धतियों की अगुवाई की थी। उन्होंने दिल्ली स्कूल ऑफ इकोनॉमिक्स, आर्थिक विकास संस्थान (दिल्ली) और सामाजिक परिवर्तन संस्थान (बेंगलूरु) की स्थापना की थी।

راؤ، وی۔ کے۔ آر۔ وی (1908–1991): ہندوستانی ماہر اقتصادیات جنھوں نے 1948 میں قومی آمدنی کمیٹی کے ایک رکن کی حیثیت سے قومی آمدنی کی تخمینہ کاری کے تصورات اور طریقوں کی بنیاد رکھی۔ انھوں نے دہلی اسکول آف اکنامکس، انٹی ٹیوٹ آف اکنامک گروتھ (دہلی) اور انٹی ٹیوٹ آف سوشل چینج کی بنیاد بھی ڈالی۔

rate of interest: The percentage that is charged by the lender for the use of money for a definite period of time. Normally the time period is one year. The rate of interest expresses the preference of people for present income over future income. For example, on 8 percent rate of interest says that the lender obtains $8/100 = 0.08$ rupees for each rupee lent for one year. It also means that the borrower is willing to pay/return Rs. 108 after one year for using Rs. 100 today.

ب्याج दर: ایک निश्चित समय के लिए मुद्रा का उपयोग करने के लिए ऋणदाता द्वारा लिया गया मुद्रा (धन) का प्रतिशत। सामान्यतः यह निश्चित समय-अवधि एक वर्ष होती है। ब्याज की दर लोगों की भविष्य में मिलने वाली आय पर वर्तमान आय को दी जाने वाली प्राथमिकता को दर्शाता है। उदाहरण के लिए, 8 प्रतिशत ब्याज की दर से अभिप्राय है कि एक वर्ष के लिए दिए जाने वाले प्रत्येक रुपये पर ऋणदाता को $8/100$ रु या 8 पैसे मिलते हैं। इसका एक अर्थ यह भी है कि आज 100 रु का उपयोग करने के लिए ऋणी एक वर्ष के बाद 108 रु देने के लिए तैयार है।

شرح سود: ایک مقررہ مدت کے لیے پیسے کا استعمال کرنے کی غرض سے قرض دہندہ کی

طرف سے وصول کیے جانے والے پیسے کافی حد تناسب - یہ مدت عموماً ایک سال ہوتی ہے۔ شرح سود آئندہ آمدنی پر موجودہ آمدنی کو دی جانے والی ترجیح کو ظاہر کرتی ہے۔ مثلاً، 8 فی صد شرح سود کا مطلب یہ ہے کہ قرض دہندہ کو ایک سال کے لیے دیے گئے قرض کے ہر روپے پر 8/100 روپے یا 8 فیصد حاصل ہوں گے۔ اس کا ایک مطلب یہ بھی ہے کہ آج 100 روپے کا استعمال کرنے کے لیے قرض دار ایک سال بعد 108 روپے دینے پر رضامند ہے۔

raw material: Inputs that get transformed in the process of production. They can be both primary and secondary. For example, cotton is a raw material for manufacturing cloth whereas cloth is a raw material for the textile industry. They are completely used up in the process of production unlike machines used for production.

कच्चा माल: वे आगंतों जिनका उत्पादन प्रक्रिया में रूपांतरण किया जाता है। ये प्राथमिक तथा द्वितीयक, दोनों हो सकते हैं। उदाहरण के लिए, कपास कपड़े के निर्माण के लिए कच्चा माल है, जबकि कपड़ा वस्त्र उद्योग के लिए कच्चा माल है। उत्पादन प्रक्रिया में उपयोग की गई मशीनों के विपरीत, ये उत्पादन प्रक्रिया में पूरी तरह से समाप्त हो जाते हैं।

خام مال: وہ اشیا جو پیداوار کے عمل میں بدل جاتی ہیں۔ یہ ابتدائی بھی ہوتی ہیں اور ثانوی بھی، مثلاً کپاس کپڑے کا خام مال ہے جب کہ کپڑا، ٹیکسٹائلز انڈسٹری کا خام مال ہے۔ پیداوار کے لیے استعمال کی جانے والی مشینوں کے برعکس، خام مال، پیداوار کے دوران پوری طرح ختم ہو جاتا ہے۔

Real GDP: Value of goods and services produced in an economy in a given period in physical terms. For example, if an economy produced 100 bags of rice in year one and two, but price of rice doubled in year two; in this case real GDP will be same in both years whereas nominal GDP of year two will be twice that of GDP in year one. Real GDP is used to show the change in GDP after eliminating the price changes. It can be calculated by deflating nominal GDP by a suitable price index. The price index used for this purpose is usually the GDP deflator. (*See also*, GDP Deflator)

वास्तविक सकल घरेलू उत्पाद: एक निश्चित समयावधि में एक अर्थव्यवस्था में उत्पादित वस्तुओं तथा सेवाओं का भौतिक मूल्या उदाहरण के लिए, यदि एक अर्थव्यवस्था में पहले तथा दूसरे वर्ष चावल की 100 बोरी का उत्पादन होता है, लेकिन दूसरे वर्ष चावल की कीमत दोगुनी हो गई; इस स्थिति में दोनों वर्षों में वास्तविक GDP बराबर होगा जबकि दूसरे वर्ष का मौद्रिक GDP पहले वर्ष से दोगुना होगा। कीमत में परिवर्तन का प्रभाव हटाने पर GDP में होने वाला परिवर्तन दर्शाने के लिए वास्तविक GDP का उपयोग किया जाता है। इसे मौद्रिक GDP को एक उपर्युक्त कीमत सूचकांक द्वारा अविस्फीति करके परिकलित किया जा सकता है। इस उद्देश्य से उपयोग में लाया गया कीमत सूचकांक सामान्यतः सकल देशीय उत्पाद अविस्फीतिकारक होता है। (देखें,

सकल घरेलू उत्पाद अविस्फीति)

حقیقی جی ڈی پی: کسی معیشت میں ایک مقررہ مدت کے دوران پیدا کی گئی چیزوں اور خدمات کی مادی قدر، مثلاً، اگر کسی معیشت میں پہلے اور دوسرے سال 100 بوری چاول پیدا ہوتا ہے لیکن دوسرے سال چاول کی قیمت دوگنی ہو جائے تو ایسی صورت میں دونوں برسوں میں حقیقی جی ڈی پی برابر ہوگا جب کہ دوسرے سال کا رائج جی ڈی پی پہلے سال کا دوگنا ہوگا۔ حقیقی جی ڈی پی کا استعمال قیمت میں تبدیلی کا اثر ہٹانے پر جی ڈی پی میں ہونے والی تبدیلی کو ظاہر کرنے کے لیے کیا جاتا ہے۔ اسی کا حساب مناسب قیمت اشاریے کے ذریعے رائج جی ڈی پی کی تفریق کاری کر کے کیا جاتا ہے۔ اسی مقصد سے استعمال کیا جانے والا قیمت اشاریہ عموماً جی ڈی پی تفریق کار (GDP Deflator) کہلاتا ہے۔

(نیز دیکھیے: رسمی آمدنی، قیمت اشاریہ)

real income: Purchasing power of income, rather than the money value of income. When prices rise, our income can buy lesser number of goods and services. This means a decline in real income. Real income can be calculated from money income or nominal income by dividing nominal income by price index.

(See also, Nominal Income, Price Index)

वास्तविक आय: यह आय के मौद्रिक मूल्य की अपेक्षा आय की क्रय क्षमता को व्यक्त करती है। कीमतों में वृद्धि होने पर, हम अपनी आय से पहले की अपेक्षा कम वस्तुएँ व सेवाएँ खरीद पाते हैं। इसका अर्थ यह है कि हमारी वास्तविक आय घट गई है। मौद्रिक आय को मूल्य सूचकांक से विभाजित करने पर वास्तविक आय प्राप्त होती है। (देखें मौद्रिक आय, कीमत सूचकांक)

حقیقی آمدنی: حقیقی آمدنی، آمدنی کی زری قیمت کے بجائے آمدنی کی قوت خرید کو ظاہر کرتی ہے۔ قیمتوں میں اضافہ ہونے پر، ہم اپنی آمدنی سے، پہلے کے مقابلہ کم چیزیں یا خدمات حاصل کر پاتے ہیں۔ اس کا مطلب یہ ہے کہ ہماری حقیقی آمدنی کم ہوگئی ہے۔ حقیقی آمدنی، زری آمدنی کو قیمت اشاریے سے تقسیم کر کے حاصل ہوتی ہے۔

(نیز دیکھیے: زری آمدنی، قیمت اشاریہ)

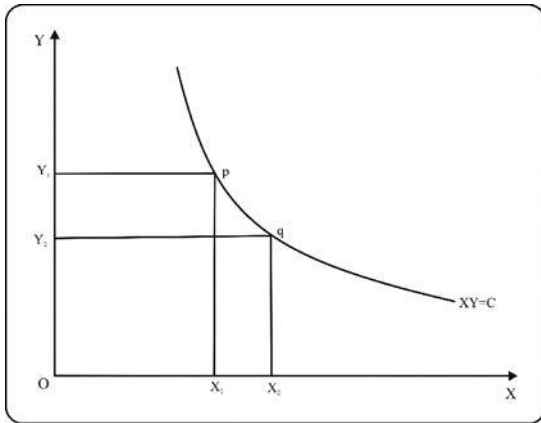
recession: Overall decline in economic activity, mainly observed by a slowdown in output and employment. It is a phase of business cycle which succeeds a boom and precedes a trough. Although it is a significant decline in economic activity spread across the economy for more than a few months, it is not as severe or prolonged as a depression. A recession begins just after the economy reaches a peak of activity and ends as the economy reaches its trough. The slowdown is normally visible in real GDP, real income, employment, and industrial production and wholesale and retail sales.

अवमंदन: आर्थिक क्रियाकलापों में कुल गिरावट जो मुख्य रूप से उत्पादन और रोजगार की गिरावट में दिखाई देती है। यह व्यावसायिक चक्र की एक

अवस्था है, जो तेजी के बाद और अपकर्ष से पहले आती है। यद्यपि यह कुछ ही महीनों से अधिक के लिए संपूर्ण अर्थव्यवस्था के आर्थिक क्रियाकलापों में एक महत्वपूर्ण गिरावट होती है परंतु यह मंदी की भांति तीव्र या दीर्घकालिक नहीं होती। अवमंदन अर्थव्यवस्था के क्रियाकलापों के शीर्ष पर पहुँचने के तुरंत बाद आरम्भ होता है और अपकर्ष तक पहुँचने पर समाप्त हो जाती है। अवमंदन सामान्यतः वास्तविक सकल देशीय उत्पाद, वास्तविक आय, रोजगार और औद्योगिक उत्पादन तथा थोक और फुटकर बिक्री में दिखाई देता है।

सर्दबाजारी: معاشی سرگرمی میں وہ مجموعی زوال یا گراوٹ جس کا مشاہدہ خاص طور پر روزگار اور پیداوار میں سست رفتاری سے کیا جاسکتا ہے۔ یہ کاروباری دور کا ایک ایسا مرحلہ ہے جو گرم بازاری (Boom) اور نقطہ زیریں (Trough) کے درمیان رہتا ہے۔ اگرچہ معاشی سرگرمی میں یہ ایک اہم گراوٹ ہے جو کچھ مہینوں کے لیے پوری معیشت میں چھائی رہتی ہے لیکن مہینوں کی کساد بازاری کی طرح شدید اور طویل نہیں ہوتی۔ سرد بازاری معیشت کی سرگرمیوں کے عروج پر پہنچنے کے فوراً بعد شروع ہو جاتی ہے اور معیشت کے سرد بازاری کے نقطہ زیریں تک پہنچنے پر ختم ہو جاتی ہے۔ عام طور پر حقیقی جی ڈی پی، حقیقی آمدنی، روزگار، صنعتی پیداوار، تھوک اور خرچہ بیوپاروں میں سست روی دیکھی جاتی ہے۔

rectangular hyperbola: A two dimensional curve which is asymptotic to both the axes (where asymptotic means that it approaches but never touches the axes). The equation takes the form $xy = c$ where c is a constant. For economics, only the part in the first quadrant is generally used. Here the curve is negatively sloped and convex from below. In this part the elasticity of each variable with respect to the other is unity. The demand curve is called a rectangular hyperbola, when demand is unitary elastic, i.e. $ed = 1$. The diagram below shows such a demand curve. For any two points, p and q on the curve, the areas of the two rectangles oy_1px_1 and oy_2qx_2 are the same and are equal to c (a constant). With such a demand curve, consumer's expenditures are always the same and equal to c , irrespective of the point of consumption.

Rectangular hyperbola

आयताकार अतिपरवलय: एक वक्र जो अक्षों के साथ अनंत स्पर्शी होता है। (जहाँ अनंतस्पर्शी का अर्थ है कि अक्षों की ओर अग्रसर होता है, परन्तु उन्हें कभी स्पर्श नहीं करता)। $xy = c$, समीकरण से एक वक्र बनता है जिसे आयताकार अतिपरवलय कहते हैं, जहाँ x और y दो चर हैं और c एक स्थिरांक है। अर्थशास्त्र में, सामान्यतः केवल पहले वृत्तपाद वाला भाग ही उपयोग में लाया जाता है। यहाँ वक्र ऋणात्मक ढाल वाला तथा मूल बिन्दु की ओर से उन्नतोदर होता है। इस भाग के दोनों चरों की एक-दूसरे के प्रति लोच इकाई के बराबर होती है। माँग वक्र आयताकार अतिपरवलय कहलाता है, जहाँ माँग इकाई लोचदार होती है, (अर्थात् $ed = 1$)। नीचे दिया गया चित्र इसी प्रकार के माँग वक्र को प्रदर्शित करता है। वक्र पर किन्हीं दो बिंदुओं, p और q के लिए, दो आयतों oy_1px_1 , और oy_2qx_2 के क्षेत्रफल समान हैं और c (एक स्थिरांक) के बराबर हैं। इस प्रकार के माँग वक्र पर, उपभोक्ता का व्यय सदैव समान और c के बराबर रहता है, चाहे उपभोग बिंदु कोई भी हो।

मस्तिल न्हाय प्रबोला: یہ ایک منحنی ہے جو محوروں کے ساتھ متقارب (Asymptotic) رہتا ہے۔ (یہاں متقارب کا مطلب یہ ہے کہ یہ محوروں کی طرف بڑھتا تو ہے لیکن انہیں کبھی چھوتا نہیں ہے) $xy = c$ جیسی شکل سے جس میں x اور y دو متغیر ہوں اور c ایک مستقل ہو ہم کو ایک مستطیل نما ہائپر بولا حاصل ہوتا ہے۔ طلب منحنی کو مستطیل نما ہائپر بولا کہا جاتا ہے جب کہ طلب ایک وحدانی پلک دار یعنی $ed = 1$ ہو۔ ذیل کا ڈائی گرام ایسا ہی ایک طلب منحنی کو ظاہر کرتا ہے۔ منحنی پر کسی دو نقطوں p اور q کے لیے دو مستطیلوں oy_1px_1 اور oy_2qx_2 کے رقبے یکساں ہیں اور c (ایک مستقل) کے برابر ہیں۔ اس قسم کے مانگ منحنی پر صارف کا خرچ ہمیشہ یکساں اور c کے برابر رہتا ہے چاہے صرف کا نقطہ کوئی بھی ہو۔

redistribution of assets: Redistribution of assets such as land from rich farmers to the poor through land reform measures.

परिसंपत्तियों का पुनर्वितरण: भूमि-सुधार उपायों द्वारा परिसंपत्तियों, जैसे भूमि का धनवान किसानों से गरीब किसानों में पुनर्वितरण।

اثاثوں کی تقسیم: اثاثوں کی دوبارہ تقسیم جیسے زمینی اصلاحات کے ذریعے دولت مند کسانوں سے زمین لے کر غریبوں میں تقسیم کرنا۔

redistribution of income: With a view to remove inequalities in the distribution of wealth and to eliminate the inherent conflict between rich and poor, the government attempts to bring a fair and equitable redistribution of income. Government adopts fiscal operations such as heavier taxation on the richer classes and exemption of the poor and economically backward classes from the taxes. It confers special benefits to the poorer sections by making provision of free health care, education and other facilities. Fiscal instruments coupled with growth and development in all sectors of economy

can lead to redistribution of income. Another method of forced redistribution of income is to raise the minimum wages on the one side and enforce a ceiling of wages and income on the other side.

आय का पुनर्वितरण: धन के वितरण में असमानताएँ दूर करने तथा अमीर और गरीब के मध्य अंतर्निहित द्वंद को समाप्त करने की दृष्टि से सरकार आय के उचित और न्याय-संगत पुनर्वितरण का प्रयास करती है। सरकार राजकोषीय प्रक्रियाएँ अपनाती है, जैसे धनवान वर्गों पर भारी कर लगाना और गरीब तथा आर्थिक रूप से पिछड़े वर्गों को करों में छूट देना यह निःशुल्क स्वास्थ्य देख-भाल, शिक्षा तथा अन्य सुविधाएँ देकर गरीब वर्गों को विशेष लाभ प्रदान करती है। राजकोषीय उपकरण अर्थव्यवस्था के सभी क्षेत्रों में संवृद्धि और विकास के साथ मिलकर आय को पुनर्वितरण की ओर अग्रसर कर सकते हैं। एक ओर न्यूनतम वेतन में वृद्धि करना और दूसरी ओर वेतन तथा आय की उच्चतम सीमा लागू करना आय के बलपूर्व पुनर्वितरण की एक दूसरी विधि है।

آمدنی کی تقسیم: دولت کی تقسیم میں نابرابریاں دور کرنے اور امیر و غریب کے درمیان معنی بخشش کو ختم کرنے کے مقصد سے حکومت آمدنی کی منصفانہ اور مساویانہ تقسیم نو کی کوشش کرتی ہے۔ حکومت مختلف مالیاتی اقدامات کرتی ہے مثلاً زیادہ دولت مند لوگوں پر بھاری ٹیکس لگاتی ہے اور غریبوں اور سماج کے معاشی طور پر پسماندہ لوگوں کو ٹیکسوں سے چھوٹ دیتی ہے۔ حکومت مفت طبی سہولتیں، تعلیم اور دیگر سہولتیں دے کر غریب طبقات کو خصوصی رعایات دیتی ہے۔ مالیاتی سہولتوں کے ساتھ ساتھ معیشت کے تمام سیکٹروں میں نمو اور ترقی کے نتیجے میں آمدنی کی نئی تقسیم وجود میں آ جاتی ہے۔ آمدنی کی دوسری نئی جبریہ تقسیم یہ بھی ہے کہ ایک طرف کم سے کم اجرت کو بڑھا دیا جاتا ہے اور دوسری طرف آمدنی اور تنخواہوں کی زیادہ سے زیادہ حد طے کر دی جاتی ہے۔

regional equality: Equal distribution of income and employment between different geographical regions of a country. To help address regional backwardness and achieve regional equality, government provides subsidies, tax allowances, infrastructure, and technical assistance, etc to states. Sometimes, the International Organisations also provide special aid to backward regions. Regional equality is a relevant goal when national growth is not being distributed equally across the regions.

क्षेत्रی समानता: देश के विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रों के मध्य आय और रोजगार का समान वितरण। क्षेत्रीय पिछड़ेपन के समाधान में सहायता करने और क्षेत्रीय समानता की प्राप्ति के लिए सरकार राज्यों को आर्थिक सहायिकी, कर-छूट, आधारिक संरचना, तकनीकी सहायता आदि उपलब्ध कराती है। कभी-कभी अंतर्राष्ट्रीय संगठन पिछड़े क्षेत्रों को विशेष सहायता भी देते हैं। जब राष्ट्रीय संवृद्धि का वितरण क्षेत्रों के बीच समान रूप से नहीं होता तो क्षेत्रीय समानता एक प्रासंगिक लक्ष्य है।

علاقائی برابری: ملک کے مختلف علاقوں کے درمیان آمدنی اور روزگار کی مساوی تقسیم۔ علاقائی پسماندگی دور کرنے اور علاقائی مساوات حاصل کرنے میں مدد کے لیے حکومت

ریاستوں کو سبسڈیز، ٹیکسوں میں چھوٹ، بنیادی سہولتیں اور تکنیکی امداد فراہم کرتی ہے۔ کبھی کبھی بین الاقوامی تنظیمیں بھی پسماندہ خطوں کو خصوصی امداد مہیا کرتی ہیں۔ جب قومی نموی تقسیم مختلف علاقوں کے درمیان یکساں یا مساوی طور پر نہیں کی جاتی تو علاقائی برابری ایک ایسا مقصد ہوتا ہے جس کی معنویت سے انکار نہیں کیا جاسکتا۔

regional trading blocks: A group of countries who agree to trade freely among themselves. Prominent examples are the European Union (EU), North American Free Trade Agreement (NAFTA), and Association of South East Asian Nations (ASEAN).

क्षेत्रीय व्यापार गुट: देशों का समूह जो आपस में मुक्त व्यापार करने के लिए सहमत होता है। इसके प्रमुख उदाहरण हैं- योरोपीय संघ (EU), उत्तर अमरीकी मुक्त व्यापार समझौता (NAFTA) और दक्षिण पूर्व एशियन राष्ट्रों का संगठन (ASEAN)।

علاقائی تجارتی بلاک: ان ملکوں کا ایک گروپ جو باہمی تجارت کرنے کے لیے اتفاق کر لیتے ہیں۔ یورپی یونین (EU) شمال امریکی آزاد تجارتی معاہدہ (NAFTA) اور جنوب مشرقی ایشیائی ملکوں کی انجمن (ASEAN) ایسے تجارتی بلاکوں کی عمدہ مثالیں ہیں۔

regional variation: Existence of socio-economic and political imbalances across different regions in a country. Socio-economic imbalances can be in terms of variation in per capita income, literacy rates, infant mortality rates or other socio-economic factors.

क्षेत्रीय भिन्नता: किसी देश के विभिन्न क्षेत्रों में समाज-आर्थिक एवं राजनैतिक असंतुलनों का विद्यमान होना। समाजिक-आर्थिक असंतुलन प्रति व्यक्ति आय, साक्षरता दर, शिशु मृत्यु दर अथवा दूसरे सामाजिक-आर्थिक कारकों के रूप में हो सकते हैं।

علاقائی تفاوت: کسی ملک کے مختلف علاقوں میں سماجی، معاشی اور سیاسی نابرابریوں کا موجود ہونا۔ سماجی اور معاشی نابرابریاں فی کس آمدنی، شرح خواندگی اور بچوں کی شرح اموات کی شکل میں ہو سکتی ہیں۔

regressive tax: Regress tax means a person with lower income pays a higher proportion of his/her income as tax.

प्रतिगामी कर: प्रतिगामी कर का अर्थ है कि अपेक्षाकृत कम आय वाला व्यक्ति अपनी आय का एक उच्चतर अनुपात कर के रूप में अदा करता है।

رجعتی ٹیکس: رجعتی ٹیکس کا مطلب یہ ہے کہ کم آمدنی والا شخص اپنی آمدنی کا زیادہ فی صد حصہ ٹیکس کی صورت میں ادا کرے۔

regular salaried employee: An employee, who is paid salary on a regular basis, be it weekly/fortnightly/monthly. Regular employees usually enjoy some protection and benefits such as health care, insurance, retirement benefits, etc. Such employees are a very small proportion of the people employed in India.

نियमित वैتنیک کرمچاری: ایک کرمچاری جیسے नियमित रूप से वेतन दिया जाता हो, चाहे वह सामाहिक/ पाक्षिक/ मासिक हो। नियमित कर्मचारी आमतौर पर कुछ सुरक्षा तथा लाभ प्राप्त करते हैं जैसे स्वास्थ्य देखभाल, बीमा, सेवानिवृत्ति लाभ, इत्यादि। भारत में ऐसे कर्मचारियों का अनुपात कुल कार्यरत लोगों की तुलना में काफी कम है।

باقاعدہ تنخواہ دار ملازم: ایک ملازم جس کو باقاعدہ طور پر تنخواہ دی جاتی ہے چاہے یہ تنخواہ ہفتہ وار ہو، پندرہ روزہ ہو یا ماہوار ہو۔ تنخواہ میں کسی ملازم کو دی جانے والی دیگر منفعتیں جیسے مکان بھتہ، میڈیکل بھتہ، بیمہ اور ریٹائرمنٹ وغیرہ کی سہولتیں شامل ہیں۔ ہندوستان میں ایسے ملازمین کافی حد تک سب ملازمین کی مجموعی تعداد کے مقابلے میں کم ہے۔

regulated economy: An economy which is subject to partial or complete intervention in the economic decision making by the government bodies or its agencies. The major forms of intervention include consumer protection, creation of public enterprises in order to run industries that are natural monopolies, and price controls and subsidies and support prices.

लगान/کیرایا: ऐसी अर्थव्यवस्था जिसमें आर्थिक निर्णय-निर्धारण में आंशिक अथवा पूर्ण रूप से सरकारी निकायों अथवा संस्थाओं का हस्तक्षेप होता है। इस हस्तक्षेप के मुख्य रूपों में उपभोक्ता संरक्षण, प्राकृतिक एकाधिकार वाले उद्योगों को चलाने के लिए सार्वजनिक उपक्रमों का निर्माण, कीमत नियंत्रण, सहायिकी तथा समर्थन कीमतें शामिल हैं।

ضابطہ بند معیشت: ایک ایسی معیشت جس میں معاشی فیصلہ سازی میں سرکاری اداروں یا اداروں کی ایجنسیوں کی جزوی یا کلی مداخلت ہوتی ہے۔ صارفین کے مفادات کا تحفظ، قدرتی اجارہ داری والی تجارتوں کو چلانے کے لیے پبلک انٹرپرائز کی تشکیل، قیمتوں پر کنٹرول اور سہارا قیمتیں سرکاری مداخلت کی کچھ اہم شکلیں ہیں۔

relative price: Price of a good expressed in terms of price of another good, rather than in terms of money. For example, price of one kilogram of wheat is Rs. 20 and price of one kilogram of rice is Rs. 40. In this case price of rice relative to wheat is two that is 40/20.

सापेक्ष कीमत: किसी वस्तु की कीमत को मुद्रा की अपेक्षा किसी अन्य वस्तु के मान के रूप में व्यक्त करना। उदाहरण के लिए यदि एक किलो गेहूँ का मूल्य 20 रु. तथा एक किलो चावल का मूल्य 40 रु. है, तो गेहूँ के प्रति चावल की सापेक्ष कीमत 40/20 है।

اضافی قیمت: کسی شے کی قیمت کو زری حوالے سے بیان نہ کر کے کسی دوسری شے کی قدر کی شکل میں بیان کرنا۔ مثلاً ایک کلوگرام گہوں کی قیمت 20 روپے اور ایک کلوگرام چاول کی قیمت 40 روپے ہو تو گہوں کے تعلق سے چاول کی اضافی قیمت 40/20 ہوگی۔

remittance: A sum of money transferred to another person, often by a migrant worker to his or her family. For many countries, remittances are a major source of

income.

धन प्रेषण: मुद्रा राशि जो अन्य व्यक्ति को अंतरित की जाती है। अक्सर यह एक प्रवासी कामगर द्वारा अपने परिवार को भेजी जाती है। अनेक देशों के लिए, प्रेषित धन आय का एक मुख्य स्रोत है।

ترسیل زر: وہ رقم جو کسی دوسرے شخص کو ترسیل یا منتقل کی جاتی ہے۔ یہ رقم اکثر غیر ملک میں کام کرنے والے لوگوں کی طرف سے اپنے اہل خانہ کو بھیجی جاتی ہے۔ بہت سے ملکوں کے لیے ترسیل زر آمدنی کا بہت بڑا ذریعہ ہے۔

renewable resources: Natural eco-system based resources that can be replaced or replenished by natural processes or human action. Fish, forests, solar and wind energy are renewable natural resources. Minerals and fossil fuels are non-renewable natural resources because they are regenerated on a geological, rather than human time scale. Some aspects of the environment soil quantity, assimilative capacity, water, ecological support systems (flora and fauna) are called semi-renewable because they are regenerated very slowly on a human time scale.

नवीकरणीय संसाधन: प्राकृतिक परितंत्र आधारित संसाधन जिनकी प्राकृतिक प्रक्रामें अथवा मानवीय क्रियाओं द्वारा प्रतिस्थापन अथवा पुनः पूर्ति की जा सकती है। मत्स्य, वन, सौर उर्जा और पवन उर्जा नवीकरणीय प्राकृतिक संसाधन हैं। खनिज तथा जीवाश्म ईंधन अनवीकरणीय प्राकृतिक संसाधन हैं क्योंकि वे मानवीय के बजाए भूवैज्ञानिक समय पैमाने पर नवीनीकृत होते हैं। पर्यावरण के कुछ पहलू जैसे मृदा की मात्रा, स्वांगिकारी क्षमता, जल, पारितंत्र सहायता प्रणालियाँ (वनस्पति-जात और प्राणिजात), अर्ध-नवीकरणीय कहलाते हैं, क्योंकि ये मानवीय समय पैमाने पर बहुत धीमी गति से नवीनीकृत होते हैं।

قابل تجدید وسائل: قدرتی نظام ماحولیات پر مبنی وسائل جن کی تجدید، تہدیلی یا احیا قدرتی عمل یا انسانی اعمال سے ہو سکتا ہے۔ مچھلیاں، جنگلات، سورج اور ہوا کی توانائی قابل تجدید قدرتی وسائل ہیں۔ معدنیات اور فاسل ایندھن (Fossil Fuels) غیر قابل تجدید قدرتی وسائل ہیں کیوں کہ یہ انسانی پیمانہ وقت کے بجائے جیولوجیکل پیمانہ وقت پر قابل تجدید ہوتے ہیں۔ ماحولیات کے کچھ پہلو۔ مٹی کی مقدار، انجذابی صلاحیت، پانی، ماحولیاتی سہارا نظام (یعنی نباتات و حیوانات) کو مشابہ قابل تجدید کہا جاتا ہے کیوں کہ ان کی تجدید انسانی پیمانہ وقت پر بہت سست روی سے ہوتی ہے۔

rent: Payment made for the use of factors whose supply is fixed, e.g. land or building. Ricardo used this concept in relation to the original and indestructible powers of land. Modern economists extend this term for all factors of production which are scarce in supply and earn more than their transfer earnings and call it economic rent.

लगान/किराया: ऐसे कारकों, जिनकी पूर्ति स्थिर है, के उपयोग के लिए किया गया भुगतान, जैसे भूमि या भवना। रिकार्डो ने इस अवधारणा का उपयोग भूमि

की मौलिक तथा अविनाशी शक्तियों के संदर्भ में किया। आधुनिक अर्थशास्त्री इस पद का उपयोग उत्पादन के सभी कारकों के लिए करते हैं, जिनकी पूर्ति अल्प होती है और जो अपनी अंतरण आय से अधिक आय कमाते हैं और इसे आर्थिक लगान कहते हैं।

کراہیہ: ایسے عوامل کے لیے کی جانے والی ادائیگی جن کی رسد ثابت (Fixed) ہو جیسے زمین یا عمارت۔ ریکارڈو (Ricardo) نے اس نظریہ کا استعمال زمین کی اصلی اور ناقابل بربادی قوتوں کے حوالے سے کیا ہے۔ جدید ماہرین اقتصادیات نے اس اصطلاح کو پیداوار کے ان تمام عوامل کے لیے استعمال کیا ہے جن کی رسد کم ہوتی ہے اور جو اپنی متبادل یا فنوں سے زیادہ آمدنی کماتے ہیں۔ یہ ماہرین اقتصادیات اسے معاشی کراہیہ کہتے ہیں۔

repo rate: Stands for repurchase obligation when commercial banks want short term liquidity, they can keep their securities with the central bank and get the funds. However, they are obliged to buy back these securities at a later date. The consequent rate of interest charged by the central bank is called repo rate. Repo rate is different from bank rate. (*See also*, Bank Rate and Reverse Repo Rate)

रेपो रेट: रेपो शब्द पुनः-क्रय बाध्यता (Repurchase Obligation) को प्रदर्शित करता है। जब व्यापारिक बैंकों को अल्पकालिक तरलता की आवश्यकता होती है, तो वे अपनी प्रतिभूतियाँ केंद्रीय बैंक के पास रखकर फंड प्राप्त कर सकते हैं। लेकिन एक आने वाले समय पर, वे उन प्रतिभूतियों को वापस खरीदने के लिए बाध्य होते हैं। ऐसे में केंद्रीय बैंक द्वारा वसूली गई ब्याज की दर को 'रेपो रेट' कहा जाता है। 'रेपो रेट', बैंक दर से भिन्न होती है। (देखें, बैंक दर, विपरीत रेपो रेट)

ریپو شرح: وہ شرح جس پر کمرشیل بینک ریزرو بینک سے اس وقت روپے قرض لیتے ہیں جب ان کو مختصر مدتی سیالیت کی ضرورت ہوتی ہے۔ ریپو دراصل (Repurchase Obligation) کا مخفف ہے۔ درج فہرست کمرشیل بینک اپنی سیکیورٹیز: RBI کو اس قرارداد کے ساتھ بیچتے ہیں کہ وہ ان سیکیورٹیز کو کسی آنے والی تاریخ پر واپس خرید لیں گے۔ یہ شکل بینک شرح سے مختلف ہوتی ہے۔ Repo کے معاملے میں RBI سیکیورٹیز کو ضمانت کے طور پر رکھ کر سسٹم میں سیالیت (نقدی) فراہم کر دیتا ہے۔

(نیز دیکھیے: بینک شرح، برعکس ریپوش شرح)

representative sample: A sample where every individual unit in the population has an equal chance of being included in the sample. An estimate of the population can be made on the basis of a representative sample.

प्रतिनिधि प्रतिदर्श: एक प्रतिदर्श जहाँ समग्र में प्रत्येक वैयक्तिक इकाई के प्रतिदर्श में शामिल होने के समान अवसर होते हैं। एक प्रतिनिधि प्रतिदर्श के

आधार पर किसी समग्र का अनुमान किया जा सकता है।

نمائندہ سیمپل: ایک ایسا نمونہ جس میں ہر انفرادی اکائی کو سیمپل میں شامل ہونے کا یکساں موقع ہوتا ہے۔ نمائندہ سیمپل کی بنیاد پر کسی آبادی کا تخمینہ لگایا جاسکتا ہے۔

Reserve Bank of India: India's Central Bank. It was established on 1st April, 1935 and nationalised in 1949. The main objective of RBI is to frame and implement the monetary policy for ensuring price stability with sustainable growth and financial stability. RBI functions as the monetary policy authority and regulator of money, note-issuing authority, and banker to banks and the government. Besides, it regulates and supervises banking and non-banking financial institutions, foreign exchange and government securities markets and overseas payments and settlements systems.

भारतीय रिजर्व बैंक: भारत का केंद्रीय बैंक। इसकी स्थापना 1 अप्रैल, 1935 को हुई और 1949 में इसका राष्ट्रीयकरण हुआ। भारतीय रिजर्व बैंक का मुख्य उद्देश्य धारणीय विकास और वित्तीय स्थायित्व के साथ कीमतों के स्थायित्व को सुनिश्चित करने के लिए मौद्रिक नीति का निर्माण करना तथा क्रियान्वन करना है। भारतीय रिजर्व बैंक मौद्रिक नीति प्राधिकरण और मुद्रा के नियंत्रक, नोट-प्रचालक प्राधिकारी और बैंकों और सरकार के बैंकर के रूप में कार्य करता है। इसके अलावा, यह बैंकिंग और गैर-बैंकिंग वित्तीय संस्थाओं, विदेशी विनिमय, सरकारी प्रतिभूति बाजारों का नियमन तथा पर्यवेक्षण करता है तथा भुगतानों और समाधान तंत्रों पर दृष्टि रखता है।

ریزرو بینک آف انڈیا (آر بی آئی): ہندوستان کا سینٹرل بینک ہے۔ یہ یکم اپریل 1935 کو قائم کیا گیا اور 1949 میں اس کو قومیا گیا۔ RBI کا خاص مقصد پائیدار ترقی اور مالی استحکام کے ساتھ قیمتوں کے استحکام کو یقین بنانے کے لیے زری پالیسی کی تشکیل کرنا اور اس کو نافذ کرنا ہے۔ ریزرو بینک آف انڈیا زری پالیسی اتھارٹی اور بینکوں اور حکومت کے بینکر کی حیثیت سے کام کرتا ہے۔ اس کے علاوہ یہ بینکنگ اور غیر بینکنگ مالی اداروں، غیر ملکی زرمبادلہ اور سہ کار سیکیورٹیز بازاروں کو منضبط رکھتا ہے اور ان کی نگرانی بھی کرتا ہے اور اس کے علاوہ ادائیگیوں اور تصفیہ طلب امور کو طے کرتا ہے۔

resource extraction: Practice of extracting natural resources from mountains, forests, mines, rivers-beds to be used as raw materials. Their impact on maintaining ecological balance and environmental stability has to be assessed before extracting the resources.

संसाधन निष्कर्षण: कच्चे माल के रूप में उपयोग करने के लिए पर्वतों, वनों, खदानों, नदी-तालाबों से प्राकृतिक संसाधन प्राप्त करना। संसाधनों के निष्कर्षण से पूर्व, उनके पारिस्थिकीय संतुलन को बनाए रखने और पर्यावरण स्थायित्व पर प्रभाव का आकलन कर लेना चाहिए।

وسائل کا استخراج: کچے مال کی شکل میں استعمال کرنے کے لیے پہاڑوں، جنگلات،

کانوں اور دریاؤں کی تہوں سے قدرتی وسائل حاصل کرنے کا طریقہ۔ وسائل کے استخراج سے قبل جغرافیائی توازن اور ماحولیاتی استحکام پر ان کے اثرات کا جائزہ لینا ضروری ہے۔

resources: Refers to natural and human inputs which help in production. Resources may be natural or man made. Natural resources can be renewable (solar energy, forests, fisheries) or non-renewable (oil, minerals, coal, etc). Man made resources can be in form of any manufactured or processed material, e.g. machines, steel etc. Human resources refers to contribution of human beings to economic activity. This can be increased through skills, education, etc. (See also, Factors of Production, Human Resources)

संसाधन: संसाधनों से अभिप्राय उन सभी प्राकृतिक तथा मानवीय आगंतों से है जो उत्पादन में सहायता करती हैं। संसाधन प्राकृतिक अथवा मानव निर्मित हो सकते हैं। प्राकृतिक संसाधन नवीकरणीय (सौर-ऊर्जा, जंगल, मत्स्य) या गैर-नवीकरणीय (तेल, खनिज, कोयला, आदि) हो सकते हैं। मानव निर्मित संसाधन विनिर्मित या प्रसंस्कृत पदार्थ जैसे मशीनें, स्टील आदि के रूप में हो सकते हैं। मानवीय संसाधनों से अभिप्राय आर्थिक क्रियाकलाप में मानवीय योगदान से है। इसमें कौशल निर्माण तथा शिक्षा के द्वारा वृद्धि की जाती है। (देखें, उत्पादन के कारक, मानव संसाधन)

وسائل: وہ تمام قدرتی اور انسانی عوامل جو پیداوار میں معاون ہوں۔ وسائل قدرتی بھی ہوتے ہیں اور مصنوعی بھی۔ قدرتی وسائل قابل تجدید ہو سکتے ہیں (جیسے شمسی توانائی، جنگلات، مچھلیاں وغیرہ) یا پھر ناقابل تجدید ہو سکتے ہیں (جیسے تیل، معدنیات، کوئلہ وغیرہ)۔ انسان کے پیدا کردہ وسائل مشین اور فولاد مصنوعات کی شکل میں ہوتے ہیں۔ انسانی وسائل اقتصادی سرگرمی میں انسانی شرکت کو ظاہر کرتے ہیں۔ اس میں مہارتوں، تعلیم وغیرہ کے ذریعے اضافہ کیا جاسکتا ہے۔ (نیز دیکھیے: پیداوار کے عوامل، انسانی وسائل)

retailer: A business or person that sells goods to the consumer directly, as opposed to a wholesaler who normally sells the goods to the retailer. While farmers/manufacturers supply goods to the wholesalers, the wholesalers, in turn, supply goods to the retailers. Purchase and sale of goods between consumers and retailers is known as 'retail trade'.

Manufacturer → Wholesaler → Retailer → Consumer

खुदरा (फुटकर) व्यापारी: व्यावसायी या व्यक्ति जो वस्तुएँ सीधी उपभोक्ता को बेचता है। यह थोक व्यापारी से अलग है जो वस्तुएँ खुदरा व्यापारी को बेचता है। जबकि किसान/विनिर्माता थोक व्यापारियों को वस्तुओं की पूर्ति करते हैं, थोक व्यापारी पुनः खुदरा व्यापारी को वस्तुओं की पूर्ति करते हैं। उपभोक्ताओं और खुदरा व्यापारियों के मध्य वस्तुओं का क्रय विक्रय 'खुदरा (फुटकर) व्यापार' कहलाता है।

विनिर्माता → थोक विक्रेता → फुटकर विक्रेता → उपभोक्ता

خرده فروش: ایسا کاروبار یا شخص جو اشیا کو براہ راست صارف کے ہاتھ پہنچاتا ہے۔ اس کے برخلاف تھوک کاروباری عام طور پر اشیا کو خرده فروشوں کے ہاتھ پہنچاتا ہے۔ کسان یا مینوفیکچرر اشیا کے تھوک کاروباریوں تک پہنچاتے ہیں اور تھوک کاروباری وہ اشیا خرده فروشوں کو پہنچاتے ہیں۔ صارفین اور خرده فروشوں کے درمیان اشیا کی خرید و فروخت کو خرده تجارت کہا جاتا ہے۔

مینوفیکچرر ← تھوک کاروباری ← خرده فروش ← صارف

returns to scale: Increase in output when all inputs are increased in the same proportion in the long run. Returns to scale can be increasing, decreasing and constant. Suppose all inputs are increased by 10%, and the output increases by more than 10%, it is called increasing returns to scale; if output increases by less than 10%, it is called diminishing returns to scale; if output increases exactly by 10%, it is called constant returns to scale.

پیمانے کے پرتیفل: उत्पादन में वृद्धि, जब दीर्घ काल में सभी आगंतों में समान अनुपात में वृद्धि की जाती है। पैमाने के पرتिफल बढ़ते हुए, घटते हुए या स्थिर हो सकते हैं। माना सभी आगंतों में 10% की वृद्धि की जाती है और उत्पादन 10% से अधिक बढ़ जाता है, तो यह पैमाने का वृद्धिमान पतिफल कहलाता है, यदि उत्पादन 10% से कम बढ़ता है, तो यह पैमाने का ह्रासमान पतिफल कहलाता है, यदि उत्पादन ठीक 10% बढ़ता है, तो यह पैमाने का स्थिर पतिफल कहलाता है।

پیمانے کے حاصل: پیداوار میں اس وقت اضافہ ہوتا ہے جب لمبی مدت میں سبھی ان پٹ میں یکساں تناسب کے ساتھ اضافہ کیا جائے۔ پیمانے کے حاصل بڑھتے ہوئے، گھٹتے ہوئے اور قائم ہوتے ہوئے حاصل ہیں۔ فرض کیجیے کہ سبھی ان پٹ میں 10 فی صد کا اضافہ کیا گیا لیکن پیداوار 10 فی صد سے زیادہ بڑھ گئی تو یہ پیمانے کا بڑھتا ہوا حاصل ہے۔ اگر پیداوار 10 فی صد سے کم بڑھتی ہے تو یہ پیمانے کا گھٹتا ہوا حاصل ہے اور اگر پیداوار ٹھیک اسی فی صد سے بڑھتی ہے تو یہ قائم حاصل ہے۔

revaluation: This refers to the increase in the price of a currency in terms of another currency under the regime of fixed exchange rates. For examples, if one dollar equals 100 rupees initially and then the government decides the value of rupee relative to dollar so that one dollar equals only 50 rupees now. This change in exchange rate is done through government policy since the terms revaluation is used in the context of fixed exchange rates. (See also, Appreciation of Exchange Rate, Fixed Exchange Rate)

پونمূলن: स्थिर विनिमय दर प्रणाली में एक करेंसी का मूल्य दूसरी करेंसी के रूप में बढ़ना। उदाहरण के लिए, यदि एक डॉलर का मूल्य 100 रु. है तथा

सरकार यह निर्णय लेती है कि डॉलर का नया मूल्य 50 रु. हो। विनिमय दर में यह परिवर्तन सरकारी नीति द्वारा होता है क्योंकि पुनर्मूल्यन की धारणा का उपयोग केवल स्थिर विनिमय दर के संदर्भ में होता है। (देखें, विनिमय दर वृद्धि, स्थिर विनिमय दर)

बाजदरी: زرمبادلہ کی طے شدہ شرح والے نظام میں غیر ملکی کرنسی کی شکل میں ملکی کرنسی کی قدر میں اضافہ۔ مثلاً اگر ایک ڈالر کی قیمت 100 روپے ہے اور حکومت یہ چاہتی ہے کہ ڈالر کی نئی قیمت 50 روپے ہو۔ تو اس قسم کے طے شدہ زرمبادلہ کی پالیسی میں تبدیلی حکومت کی طرف سے ہوتی ہے۔ کیوں کہ باجدری کے طے کرنے کا عمل صرف طے شدہ

زرمبادلہ کے سلسلے میں ہوتا ہے۔ (نیز دیکھیے: شرح مبادلہ، قائم شرح مبادلہ)

revenue: Proceeds earned by a firm from the sale of its output of goods and services in the market.

आगम: बाजार में अपनी वस्तुएँ और सेवाएँ बेच कर किसी फर्म द्वारा अर्जित प्राप्तियाँ।

محاصل۔ ریونیو: بازار میں اپنی مصنوعات اور خدمات فروخت کر کے کسی فرم کے ذریعے کی گئی وصولیاں۔

revenue budget: Account of current receipts of the government and the current expenditure of the government.

राजस्व बजट: सरकार की चालू प्राप्तियों तथा चालू खर्चों का लेखा।

ریونیو بجٹ: سرکار کی چالو وصولیوں اور اس کے خرچ کا ایسا گوشوارہ جس کو ان وصولیوں سے پورا کیا جاسکے۔

revenue deficit/surplus: These terms refer to the balance of receipts and payments in the current income and expenditure account of the government. Excess of government's revenue receipts over revenue expenditure is called revenue surplus and the reverse is called revenue deficit.

revenue surplus = revenue receipts - revenue expenditure.
revenue deficit = revenue expenditure - revenue receipts.

When the government incurs a revenue deficit, it implies that the government is dissaving and since a major part of revenue expenditure is committed expenditure (e.g. salaries of employees) that cannot be reduced, so the government may need to reduce capital expenditure or welfare expenditure.

राजस्व घाटा: इन धारणाओं का संबंध सरकार के चालू आय तथा व्यय खाते में प्राप्तियों व भुगतान के संतुलन से है। सरकारी राजस्व प्राप्तियों की सरकारी राजस्व व्यय पर अधिकता राजस्व आधिक्य को दर्शाती है जबकि इसकी विपरीत स्थिति को राजस्व घाटा कहा जाता है।

राजस्व आधिक्य = राजस्व प्राप्तियाँ - राजस्व व्यय

राजस्व घाटा = राजस्व व्यय - राजस्व प्राप्तियाँ

जब सरकार राजस्व घाटा दर्शाती है तो इसका अर्थ होता है कि सरकार निर्बचत

कर रही है और क्योंकि राजस्व व्ययों का बड़ा भाग प्रतिबद्ध व्ययों (जैसे कर्मचारियों का वेतन) का होता है, जिसे कम नहीं किया जा सकता, अतः सरकार को पूंजीगत या कल्याणकारी व्यय को कम करना पड़ सकता है।

ریونیو خسارہ۔ ریونیو گھٹانا: سرکاری ریونیو وصولی کے مقابلے سرکاری ریونیو خرچ کا زیادہ ہونا۔ ریونیو خسارے میں صرف وہ سودے شامل ہیں جس سے سرکار کی موجودہ آمدنی اور خرچ متاثر ہوتے ہیں۔

ریونیو سرپلس = ریونیو وصولیاں - ریونیو خرچ

ریونیو خسارہ = ریونیو خرچ - ریونیو وصولیاں

جب سرکار ریونیو گھٹانا دکھاتی ہے تو اس کا مطلب ہوتا ہے کہ سرکار بچت کے بجائے خرچ کر رہی ہے اور معیشت کے دوسرے سیکٹروں کی بچت کا استعمال اپنے صرفی خرچ کے ایک حصے پر لگا رہی ہے۔ چون کہ ریونیو خرچوں کا ایک بڑا حصہ سرکار کی ذمہ داریوں (جیسے ملازمین کی تنخواہوں وغیرہ) کی ادائیگی پر خرچ ہوتا ہے اور اسے کم نہیں کیا جاسکتا اس لیے سرکار پیداواری صلاحیت والے سرمایہ جاتی خرچ یا فلاحی خرچ کم کر دیتی ہے۔ اس کا مطلب نمونہ یہی ہوتا ہے جس کا فلاحی کاموں پر برا اثر پڑتا ہے۔

revenue expenditure: Expenditure incurred for the normal running of government departments and for the provisions of various services, interest payments on debt incurred by the government, subsidies, etc. in a given year. These expenditures do not result in creation of physical or financial assets. However, all grants given to state governments are treated as revenue expenditure even though some of the grants may be for creation of assets.

राजस्व व्यय: किसी वर्ष में सरकारी विभागों के सामान्य परिचालन और विभिन्न सेवाओं की व्यवस्था के लिए, सरकार द्वारा लिए गए ऋणों पर ब्याज भुगतान, आर्थिक सहायिकी आदि के लिए किया जाने वाला व्यय ऐसे व्यय भौतिक अथवा वित्तीय परिसंपत्तियों का सृजन नहीं करते। राज्य सरकारों को दिए जाने वाले सभी अनुदान राजस्व व्यय माने जाते हैं, यद्यपि कुछ अनुदान परिसंपत्तियों के सृजन के लिए हो सकते हैं।

ریونیو خرچ: کسی سال میں سرکاری محکموں کے کام کاج کو چلانے، مختلف خدمت کے بندوبست کرنے، سرکار کے ذریعے لیے گئے قرض پر سود کی ادائیگی کرنے اور رعایتوں وغیرہ پر کیے جانے والے خرچ۔ ان خرچوں سے فزیکل یا مالی اثاثوں کی تخلیق نہیں ہوتی۔ بہر حال، ریاستی حکومتوں کو دی جانے والی مالی امداد ریونیو خرچ میں شمار کی جاتی ہے جبکہ اس میں کچھ مالی امداد (گرانٹ) ایسی بھی ہو سکتی ہے جس سے اثاثوں کی تخلیق ہو سکے۔

revenue receipt: Refer to those receipts in the government budget which affect the current incomes of the government. Comprises of tax revenue and non-tax revenue as recorded in the revenue (current) account of

the Government budget. Tax revenues consist of the proceeds of taxes and other duties levied by the Union Government. Non-tax revenue consists of all other revenue receipts which includes payments for government supplied commodities and services, such as, payments for postage, road tolls, interest on funds borrowed, electricity, railway services, etc. This also includes interest and dividends on investments made by the government.

راجزस्व प्राप्ति: इनसे अभिप्राय सरकारी बजट में उन प्राप्तियों से है जो सरकार की वर्तमान आय को प्रभावित करती हैं। इसमें सरकारी बजट के राजस्व (चालू) लेख में अभिलेखित कर राजस्व तथा करेतर राजस्व शामिल हैं। कर राजस्व में संघीय सरकार द्वारा लगाए गए करों और अन्य शुल्कों की प्राप्तियाँ शामिल होती हैं। करेतर राजस्व में अन्य सभी राजस्व प्राप्तिजैसे डाक व्यय के लिए भुगतान, सड़क टोल उधार राशियों पर ब्याज, विद्युत, रेल सेवाएँ आदि शामिल हैं। इसमें सरकार द्वारा किए गए निवेश पर ब्याज और लाभांश भी शामिल हैं।

रियोन्योकी वसुली: اس میں سرکاری بجٹ کے ریونیو (چالو) کھاتے میں ریکارڈ شدہ ٹیکس ریونیو، غیر ٹیکس ریونیو شامل ہے۔ ٹیکس ریونیو میں مرکزی حکومت کے ذریعے لگائے گئے ٹیکسوں اور دیگر محصولات کی وصولیاں شامل ہیں۔ غیر ٹیکس ریونیو میں ایسے تمام دوسرے ریونیو کی وصولیاں شامل ہیں جس میں حکومت کے لیے مہیا کی گئی اشیا اور خدمات شامل ہیں جیسے ڈاک خرچ کے لیے ادائیگی، سڑک کی چنگی، ادھار رقوم پر سود، بجلی، ریل خدمات وغیرہ۔ اس میں حکومت کے ذریعے کی گئی سرمایہ کاری پر سود اور ڈیویڈنڈ بھی شامل ہیں۔

reverse repo rate: This stand for the rate at which commercial banks can put their surplus funds with the central bank temporarily for short-term by buying the securities from the central bank. (See also, Repo Rate)

ریورس رپو ریت: वह दर जिस पर व्यावसायिक बैंक अपने अतिरिक्त कोषों को अस्थायी रूप से अल्पावधि के लिए केंद्रीय बैंक के पास केंद्रीय बैंक से प्रतिभूतियों का क्रय करके रख सकते हैं। (देखें, रेपो रेट)

مکروس ریپوریٹ: ایک معکوس ریپوسودے میں وصول کی گئی مختصر مدت شرح جس میں سینٹرل بینک (ہندوستان میں RBI) سیک्यورٹیز دوسرے بینکوں کو فروخت کر کے سسٹم سے سیالیت کو اس سمجھوتے کے ساتھ واپس لے لیتا ہے کہ بعد میں سیک्यورٹیز کو دوبارہ خرید لے گا۔ (نیز دیکھیے: ریپوریٹ)

Ricardian equivalence: The view that financing of government expenditure through taxation or through borrowing has same impact on income and output making debt financed government expenditure equivalent to tax financed government expenditure. This idea is based on views of 19th century economist David Ricardo. When government increases spending today and finances it through borrowing from the public, the forward looking consumers know that the government

will impose taxes in the future to repay its debt. In this way it makes no difference to a consumer concerned about future whether the taxes have to be paid by them today or in the future. As a result, people will save more today which will offset dissaving by the government (dissaving due to increase in government expenditure).

(See also, Ricardo, D.)

ریکارڈو کی تولىتا: यह दृष्टिकोण कि कर लगाना और ऋण लेकर सरकारी व्यय का वित्तीयन करने का आय तथा उत्पादन स्तर पर समान प्रभाव पड़ता है अर्थात् ऋण-पोषित सरकारी व्यय तथा कर लगाकर किए गए सरकारी व्यय समकक्ष हैं। यह दृष्टिकोण 19वीं शताब्दी के अर्थशास्त्री डेविड रिकार्डो के विचारों पर आधारित है। जब सरकार वर्तमान में अधिक व्यय करती है, तो अग्रदृष्टा उपभोक्ता जानते हैं कि सरकार भविष्य में इन ऋणों को चुकाने के लिए कर लगाएगी। इस प्रकार, भविष्य के बारे में सरोकार रखने वाले उपभोक्ता को इस बात से कोई अंतर नहीं पड़ता कि वे कर उसे आज देने हैं या भविष्य में परिणामस्वरूप, लोग आज अधिक बचत करेंगे जिससे सरकारी निर्वचत को Off Set हो जाएगी। (सरकारी व्यय में वृद्धि के परिणामस्वरूप सरकारी निर्वचत) (देखें, रिकार्डो, डी.)

रिकार्डो का نظریہ تساوی: یہ نظریہ کہ ٹیکس لگانا اور قرض لینا مالی خرچ کے مساوی ذرائع ہیں۔ اگر آج حکومت قرض لے کر خرچ بڑھاتی ہے تو مستقبل میں اس کی ادائیگی ٹیکسوں کے ذریعے کی جائے گی۔ معیشت پر اس کا اثر وہی ہوتا ہے جو سرکاری خرچ میں اس اضافے سے ہوتا ہے جو آج ٹیکس میں اضافے کی صورت میں لیا جاتا ہے۔ زیادہ خسارے کی صورت میں لوگ زیادہ بچت کرتے ہیں اور بچت سے سرکاری خرچ پر برا اثر پڑتا ہے۔ ریکارڈو کا نظریہ تساوی اس مفروضے پر مبنی ہے کہ صارفین دورانہدیش ہوتے ہیں اور اپنا خرچ موجودہ آمدنی پر ہی نہیں بلکہ اپنے مستقبل کی متوقع آمدنی پر بھی رکھتے ہیں۔ صارفین جانتے ہیں کہ آج قرض لینے کا مطلب مستقبل میں زیادہ ٹیکس دینا ہے۔

(نیز دیکھیے: ریکارڈو، ڈی)

Ricardo, D (1772–1823): David Ricardo was an English Classical Economist. His important contributions include, among others, Law of Comparative Advantage in the field of international trade, Law of Diminishing Returns, Labour Theory of Value and Theory of Rent. His most famous work is *Principles of Political Economy and Taxation* (1817).

ریکارڈو، ڈی (1772–1823): डेविड रिकार्डो एक क्लासिकी अंग्रेजी अर्थशास्त्री थे। उनके बहुत से महत्वपूर्ण योगदानों में-अंतर्राष्ट्रीय व्यापार के क्षेत्र में 'तुलनात्मक लाभ का नियम', हासमान प्रतिफल का नियम, मूल्य का श्रम सिद्धांत और लगान का सिद्धांत शामिल हैं। उनकी सबसे प्रसिद्ध कृति *प्रिन्सिपल्स ऑफ पॉलिटिकल इकोनॉमी एंड टैक्सेशन* (1817) है।

रिकार्डو، ڈی (1772–1823): ڈیوڈ ریکارڈو ایک انگریز کلاسیکی ماہر معاشیات تھا۔ بین الاقوامی تجارت کے میدان میں تقابلی منفعت کے قانون کے علاوہ تخفیف

پذیر آمدنی کا قانون (Law of Diminishing Returns)، قدر کا نظریہ محنت (Theory of Rent) اور نظریہ کرایہ (Labour Theory of Value) اس کے اہم کارنامے ہیں۔ اس کی سب سے مشہور کتاب *Principles of Political Economy and Taxation* ہے جو 1817 میں چھپی ہے۔

rich country: Rich countries are usually defined according to the criterion of average per capita income developed by the World Bank for comparison between countries. Countries with per capita income of Rs. 4,53,000 per annum and above are designated rich countries. Countries with per capita income of Rs. 37,000 or less are called low income countries.

سंपन्न देश: संपन्न देशों को सामान्यतः देशों के मध्य तुलना करने के लिए विश्व बैंक द्वारा विकसित औसत प्रति व्यक्ति आय के मापदंड के अनुसार परिभाषित किया जाता है। प्रति व्यक्ति आय 4,53,000 रु. प्रतिवर्ष और इससे अधिक आय वाले देशों को संपन्न देश माना जाता है। प्रति व्यक्ति आय 37,000 रु. या इससे कम वाले देशों को अल्प आय वाले देश कहा जाता है।

دولت مند ملک: دولت مند ملکوں کی تعریف عام طور پر ملکوں کے درمیان موازنہ کرنے کے لیے ورلڈ بینک کے تیار کردہ فارمولے کے مطابق اوسط فی کس آمدنی کے معیار پر کی جاتی ہے۔ فی سال فی کس 4,53,000 روپے یا اس سے زیادہ کی آمدنی والے ملکوں کو دولت مند کہا جاتا ہے۔ فی کس 37,000 روپے یا اس سے کم آمدنی والے ملکوں کو کم آمدنی والا ملک کہا جاتا ہے۔

Robbins, L. (Lord) (1898-1984): A British Economist, Lionel Robbins, was educated at the London School of Economics and began his career from teaching at his alma-mater. His famous Essay on the *Nature and Significance of Economic Science* (1935) separated positive and normative economics and asserted that economics was concerned with means and not ends. He remained a strong opponent of Keynesianism in the 1930s and played a significant role in the development of post-Keynesian macroeconomics. After 1950, he wrote a series of elegant works on the history of economic thought.

رॉबिंस एल. (لارڈ) (1898-1984): एक ब्रिटिश अर्थशास्त्री, लिओनेस रॉबिंस, जिनकी शिक्षा लंदन स्कूल ऑफ इकॉनॉमिक्स में हुई और जिन्होंने अपना करियर अपने कालेज में शिक्षक के रूप में प्रारंभ किया। इनकी प्रसिद्ध कृति नेचर एण्ड सिग्निफिकेंस ऑफ इकोनामिक साइंस, (1935) ने सकारात्मक और आदर्शात्मक अर्थशास्त्र को अलग किया और इस बात पर बल दिया कि

अर्थशास्त्र का संबंध साधनों से है, साध्य से नहीं। वे 1930 के दशक में केन्जवाद के प्रबल विरोधी रहे और उन्होंने पश्च-कीसवादी समष्टि अर्थशास्त्र के विकास में महत्वपूर्ण भूमिका निभाई। वर्ष 1950 के बाद उन्होंने अर्थशास्त्रीय विचारधारा के इतिहास पर परिष्कृत लेखों की एक श्रृंखला लिखी।

रॉबिंस, एल. (लार्ड) (1898-1984): ब्रिटानीय माہر معاشیات لائیونل رॉبिंस کی تعلیم لندن اسکول آف اکنامکس میں ہوئی اور انھوں نے اپنی ہی مادر علمی میں درس و تدریس سے اپنی پیشہ ورانہ زندگی کا آغاز کیا۔ ان کے مشہور مقالہ *Nature and Significance of Economic Science* (1935) نے مثبت (Positive) معاشیات اور معیاری (Normative) معاشیات کو الگ کیا اور اس بات پر زور دیا کہ معاشیات کا تعلق ذرائع سے ہے مقاصد سے نہیں ہے۔ وہ 1930 کی دہائی میں کینسن ازم کی زبردست مخالف کے طور پر ابھرے اور انھوں نے مایکرو اکنامکس کے فروغ میں اہم رول ادا کیا۔ 1950 کے بعد انھوں نے معاشی افکار کی تاریخ پر اہم کام انجام دیا۔

royalty: Annual returns to the owners of patents, Intellectual Property Rights (IPRs), and sub-soil resources like minerals, to the owners of such patents, IPRs and natural resources.

رॉयلتی: پेटنٹو، بؤدھیک سंपदा अधिकारों (IPRs), अव-मृदा संसाधनों जैसे खनिज तथा प्राकृतिक संसाधन के स्वामियों को वार्षिक प्रतिलाभा

رائیٹی: پیٹنٹ، حقوق روشن فکری اور معدنیات جیسے زیر زمین وسائل پر ایسے پیٹنٹ، حقوق روشن فکری اور قدرتی وسائل کے مالکان کو ملنے والی سالانہ آمدنی۔

rural-urban migration: Movement of people from rural to urban areas with no clear intention to come back in a short period. Migration may be temporary or permanent. The purpose may be availability of better opportunities for education, employment, living conditions, marriage, etc. Migration can also be induced due to distress in rural areas.

ग्राम-नगरीय प्रवासन: लोगों का शीघ्र वापस लौटने के स्पष्ट इरादे के बिना ग्रामीण क्षेत्रों से नगरीय क्षेत्रों में जाना। प्रवासन अस्थायी या स्थायी हो सकता है। इसका उद्देश्य शिक्षा, रोजगार, जीवन-निर्वाह, विवाह आदि के बेहतर अवसरों की उपलब्धता हो सकता है। पलायन के कारण भी ग्रामीण क्षेत्रों में संकट के लिए प्रेरित किया जा सकता है।

شہری-دیہی مہاجرت: جلدی واپس لوٹنے کے کسی واضح ارادے کے بغیر لوگوں کی دیہی علاقوں سے شہری علاقوں میں ہجرت۔ ہجرت عارضی بھی ہو سکتی ہے اور مستقل بھی۔ اس کا مقصد تعلیم، روزگار، گزر بسر کے حالات، شادی بیاہ وغیرہ کے بہتر مواقع کی فراہمی ہو سکتا ہے۔ نقل مکانی کی وجہ سے بھی دیہی علاقوں میں تکلیف کے لیے حوصلہ افزائی کیا جاسکتا ہے۔

उदाहरण के लिए, चीनी पर सहायिकी उपभोक्ताओं को कम कीमत पर क्रय करने में मदद करती है जबकि उत्पादकों की क्षतिपूर्ति सरकार करती है। उसी तरह से उर्वरकों पर सहायिकी किसानों को कम कीमत पर खरीदने में मदद करती है। सहायिकी, कुछ अनिवार्य वस्तुओं के उपभागों को प्रोत्साहित करने के लिए, अथवा उत्पादकों को आगतों की लागत को कम करने अथवा निर्यात को प्रोत्साहित करने के लिए दी जाती है।

रعايت (سبدي): حکومت کے ذریعے جاری کردہ نظام ہے جو پیدا کاروں اور صارفین کو بازاری قیمت سے کم قیمت پر فروخت یا خرید کے قابل بناتا ہے۔ قیمتوں میں فرق کو حکومت پورا کرتی ہے۔ مثال کے طور پر چینی میں رعایت کی وجہ سے صارفین اسے سستے داموں پر خریدتے ہیں جب کہ حکومت پیدا کاروں کے نقصان کی بھرپائی کرتی ہے۔ اسی طرح کھاد میں رعایت کسانوں کو سستی قیمت پر کھاد خریدنے میں مدد کرتی ہے۔ کچھ ضروری چیزوں پر صرف کرنے کے لیے بھی رعایت دی جاسکتی ہے یا پیدا کاروں کی مداخلت (Imput) قیمت کو کم کیا جاسکتا ہے یا برآمدات کو بڑھانے کے رعایت دی جاسکتی ہے۔

subsistence: Minimum amount of resources, including food needed to survive.

نیواہ: जीवित रहने के लिए आवश्यक खाद्य पदार्थ सहित संसाधनों की न्यूनतम राशि।

گزاره: زنده رہنے کے لیے غذا سمیت ضروری وسائل کی کم سے کم مقدار۔

substitute good: A good is a substitute for another if it can be used to satisfy the same want, or at least a similar want. Two goods A and B are substitutes of each other if an increase in the price of good A increases the demand of good B. An increase (a decrease) in the price of a substitute good shifts the demand curve for a product to the right (left). This is known as cross price effect. A good example of substitute goods is tea and coffee.

स्थानापन्न वस्तु: कोई वस्तु किसी अन्य वस्तु का स्थानापन्न होती है यदि उसका उपयोग समान आवश्यकता या कम से कम उसी तरह की आवश्यकता को संतुष्ट करने के लिए किया जा सकता है। दो वस्तुएँ 'ए' और 'बी' एक दूसरे की स्थानापन्न होती हैं। यदि 'ए' वस्तु की कीमत में वृद्धि होने पर 'बी' वस्तु की माँग में वृद्धि होती है। स्थानापन्न वस्तु की कीमत में वृद्धि (या कमी) उत्पाद का माँग वक्र दाहिनी ओर (या बायीं ओर) स्थानान्तरित हो जाता है। इसे कीमत प्रति प्रभाव के रूप में जाना जाता है। चाय और कॉफी स्थानापन्न वस्तुओं के अच्छे उदाहरण हैं।

تبادل شے: کوئی شے دوسری شے کا اس وقت متبادل ہوتی ہے جب اس کے استعمال سے وہی ضرورت پوری ہو جائے یا کم از کم اس جیسی ضرورت پوری ہو سکے۔ دو اشیا A اور B اس وقت ایک دوسرے کا بدل ہوں گی جب شے A کی قیمت میں اضافے سے شے B کی مانگ میں اضافہ ہو۔ ایک متبادل شے کی قیمت میں اضافے (یا کمی) سے کسی پروڈکٹ کی مانگ کا منحني میں دائیں (یا بائیں) طرف کو شفٹ ہو جاتا ہے۔ اسے باہمی قیمت اثر

کی حیثیت سے جانا جاتا ہے۔ چائے اور کافی متبادل اشیا کی اچھی مثالیں ہیں۔

substitution effect: Change in optimal quantity of a good when its price changes and the consumer's income is adjusted so that she can just buy the bundle that she was buying before the price change, is called substitution effect.

स्थानापन्न प्रभाव: उपभोक्ता की उपयोगिता / वास्तविक आय को स्थिर रखते हुए किसी वस्तु की कीमतों में परिवर्तन के कारण वस्तु की मांग की ईष्टतम मात्रा में परिवर्तन।

متبادل اثر: کسی چیز کی قیمت میں تبدیلی آنے پر اس چیز کی مناسب مقدار کو اس طرح تبدیل کرنا کہ قیمت صارف کی آمدنی کے مطابق رہے تاکہ وہ اس بنڈل کو خرید سکے جسے وہ قیمت میں آئی تبدیلی سے پہلے خریدتا تھا۔

sunk costs: Costs that have been incurred and cannot be recovered. For example, the cost of a factory with specialised equipment that has no other use.

نیمن लागت: व्यय की गई लागत जिसकी वसूली नहीं की जा सकती है। उदाहरण के लिए एक फैक्टरी में विशेष उपकरण की लागत जिसका कोई अन्य उपयोग नहीं होता।

ڈوبی ہوئی لاگت: خرچ کی گئی وہ لاگتیں جن کی وصولی نہیں ہو سکتی۔ مثلاً خاص قسم کی ساز و سامان یا آلات والی فیکٹری جس کا کوئی دوسرا استعمال نہیں ہوتا۔

super normal profit: Profit that is earned over and above the normal profit, where $AR > AC$. It is a short run phenomenon in a perfectly competitive market and is a usual phenomenon in other market structures. (See also, perfect competition)

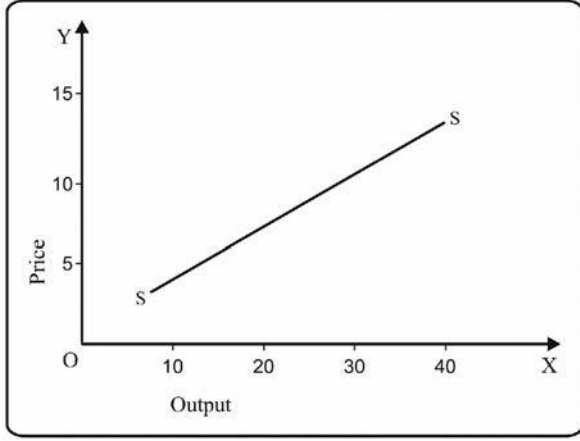
अधि सामान्य लाभ: सामान्य से अधिक या ऊपर अर्जित किया गया लाभ, $AR > AC$ जहां यह पूर्ण प्रतिस्पर्धी बाज़ार में अल्पकालीन परिघटना है और अन्य बाज़ार संरचनाओं में सामान्य परिघटना है। (देखें, पूर्ण प्रतिस्पर्धा)

معمول سے زیادہ نفع: معمول کے مطابق نفع سے زیادہ یا اوپر کمایا جانے والا نفع جہاں $AR > AC$ مکمل مسابقتی بازاریں اس کا مظاہرہ مختصر مدت کے لیے اور کسی دیگر طرح کے بازاریں اس کا مظاہرہ عمومی طور پر ہوتا ہے۔ (نیز دیکھیے: مکمل مسابقت)

supply curve: Graphical representation of relationship between the quantities supplied of a commodity at different prices. The curve below shows the level of output (plotted on the x-axis) that the firm/seller is willing to offer corresponding to different values of the market price (plotted on y-axis). It is normally an upward sloping curve, showing that at higher level of price, greater quantity is supplied.

پूर्ति وکر: किसी वस्तु की विभिन्न कीमतों पर पूर्ति की मात्रा के बीच संबंध का आरेखीय प्रस्तुतीकरण। नीचे दिया गया वक्र उत्पादन के स्तर (X-अक्ष पर अंकित) जो फर्म / विक्रेता बाज़ार कीमत (Y-अक्ष पर अंकित) के विभिन्न मानों

के तदनुरूप बेचना चाह रहे हैं, को दर्शाता है। यह सामान्य रूप से उर्ध्वमुखी ढालू वक्र होता है, जो दर्शाता है कि कीमतों के उच्चतर स्तर पर आपूर्ति की मात्रा अधिक होती है।

Supply curve

رسد کا منحنی: کسی فراہم کردہ شے کی مختلف قیمتوں اور مقداروں کے بیچ رشتے کا گراف دکھاتا ہے۔ نیچے گراف میں درج منحنی میں پیداوار کی اس سطح کو دکھایا گیا ہے (x محور پر) جو فرم فروخت کنندہ بازار قیمت (Y محور پر) کی مختلف قدروں کے مطابق بیچنا چاہتا ہے۔ یہ عام طور پر اوپر کی طرف ڈھال والا منحنی ہے جو یہ دکھاتا ہے کہ قیمتوں کی زیادہ اونچی سطح پر رسد کی مقدار زیادہ ہوتی ہے۔

supply function: Functional relationship between the quantity of goods produced and its price, i.e. $S = f(P)$.

پूर्ति فलن: उत्पादित वस्तुओं की मात्रा और इनकी कीमतों के बीच फलनात्मक संबंध, अर्थात्, $S = f(P)$.

رسد کا تفاعل: تیار کردہ اشیا کی مقدار اور قیمت کے درمیان تفاعلی رشتہ۔ یعنی $S = f(P)$

supply schedule: A tabular representation of the various quantities of a commodity supplied at different prices. The graph of the supply schedule provides the supply curve.

پूर्ति अनुसूची: विभिन्न कीमतों पर पूर्ति की जाने वाली किसी वस्तु की विभिन्न मात्राओं का सारणी में प्रस्तुतीकरण। पूर्ति अनुसूची के आलेख से पूर्ति वक्र बनता है।

رسد جدول: سپلائی شیڈول: مختلف قیمتوں پر مہیا کرائی جانے والی کسی شے کی مختلف مقداروں کا جدولی اظہار۔ سپلائی شیڈول کے گراف سے رسد کا منحنی بنتا ہے۔

surplus/deficit budget: A surplus budget where the estimated revenues of the government are greater than the estimated expenditures. A deficit budget where the estimated expenditures of the government are greater than the estimated revenues.

अधिशेष / घाटा बजट: अधिशेष बजट, जिसमें सरकार का अनुमानित राजस्व अनुमानित व्यय से अधिक होता है। घाटा बजट, वह बजट जिसमें सरकार का अनुमानित व्यय अनुमानित राजस्व से अधिक होता है।

سرپلس بجٹ: بجٹ جس میں سرکار کا تخمینی ریونیو تخمینی خرچ سے زیادہ ہوتا ہے۔ خسارے کا بجٹ اس وقت ہوتا ہے جب سرکار کا تخمینی خرچ تخمینی ریونیو سے زیادہ ہوتا ہے۔

survey: A method of collection of primary data employed by an individual or organisation to obtain relevant and useful information. For example, National Sample Survey Organisation (NSSO) collects primary data periodically on household consumption through survey and publishes them. (See also, Primary Data, NSSO).

सर्वेक्षण: किसी व्यक्ति या संगठन द्वारा प्रासंगिक और उपयोगी जानकारी प्राप्त करने के लिए प्राथमिक आँकड़े संकलित करने की एक विधि। उदाहरण के लिए, राष्ट्रीय प्रतिदर्श सर्वेक्षण संगठन, सर्वेक्षण के द्वारा घरेलू उपभोग के बारे में समय-समय पर प्राथमिक आँकड़े संकलित करता है और उन्हें प्रकाशित करता है। (देखें, एन. एस. एस. ओ., प्राथमिक आंकड़े)

سرورے: کسی فرد یا ادارے کے ذریعے متعلقہ اور مفید معلومات حاصل کرنے کے لیے ابتدائی اعداد و شمار اکٹھا کرنے کا ایک طریقہ۔ مثال کے طور پر NSSO یعنی نیشنل سیپل سرورے آرگنائزیشن گھریلو صرف کے بارے میں وقتاً فوقتاً ابتدائی اعداد و شمار جمع کرتا ہے اور ان کو شائع کرتا ہے۔ (نیز دیکھیے: پرائمری ڈاٹا، این ایس ایس او)

sustainable development: "Development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs." (United Nations World Commission on Environment and Development, 1987). Sustainable development includes economic, environmental and social sustainability, which can be achieved by rationally managing physical, natural and human resources/capital.

धारणीय विकास: "विकास जो भावी पीढ़ियों की अपनी आवश्यकताओं की पूर्ति करने की क्षमता से समझौता किये बिना वर्तमान की आवश्यकताओं को पूरा करता है।" (यूनाइटेड नेशन्स वर्ल्ड कमिशन ऑन एनवायरन्मेंट एण्ड डेवलपमेंट, 1987) धारणीय विकास में आर्थिक, पर्यावरणीय और सामाजिक धारणीयता शामिल होती है, जिसे भौतिक, प्राकृतिक और मानव संसाधनों/पूँजी के विवेकपूर्ण प्रबंधन द्वारा प्राप्त किया जा सकता है।

پائدار ترقی: "ترقی جو آنے والی نسلوں کی ضرورتوں کو پوری کرنے کی صلاحیت سے سمجھوتہ کیے بغیر حال کی ضرورتوں کو پورا کرتی ہے۔" (یونائیٹڈ نیشنز ورلڈ کمیشن آن اینوائرنمنٹ اینڈ ڈیولپمنٹ 1987)۔ پائدار ترقی میں معاشی، ماحولیاتی اور سماجی پائیداری بھی شامل ہے جسے جسمانی، فطری اور وسائل انسانی سرمایے کے معقول طور پر انتظام و انصرام کے ذریعے حاصل کیا جاسکتا ہے۔

Tt

tariff: Taxes imposed on imports and exports. They may be levied on ad valorem basis i.e. as a certain percentage of value of goods and services or on specific basis, i.e. as certain amount per unit of goods and services. Tariffs are non-discriminatory, when taxes on imports from all countries are levied equally. Tariff preferences mean that similar imports from different countries are taxed at different rates. The objectives of imposing a tariff may include reducing the over all level of imports, countering the practice of dumping, reciprocating the restrictive measures imposed by other countries, and protecting new and key industries.

प्रशुल्क: आयात और निर्यात पर लगाए गए करा ये कर यथामूल्य आधार पर लगाए जा सकते हैं, अर्थात् वस्तुओं और सेवाओं के मूल्य के कुछ प्रतिशत के रूप में अथवा किसी विशिष्ट आधार अर्थात् वस्तुओं और सेवाओं की प्रति इकाई पर कुछ राशि के रूप में। प्रशुल्क अभेदात्मक होते हैं, जब सभी देशों से किए गए आयात पर समान कर लगाया जाता है। प्रशुल्क अधिमान का अर्थ है कि विभिन्न देशों से किए गए एक जैसे आयात पर भिन्न दरों से कर लगाना। प्रशुल्क लगाने के उद्देश्यों में आयात के कुल स्तर को घटाना, राशिपातन लगाने की प्रवृत्ति को प्रभावहीन करना, अन्य देशों द्वारा लगाए गए प्रतिबंधक मापदण्डों पर प्रतिक्रियात्मक कार्यवाही करना और नए तथा महत्वपूर्ण उद्योगों का संरक्षण करना शामिल है।

थ्रिफ़/महसूल: द्राآمدत और ब्राآمدत पर लगाया गया न्हकस- ये महसूल اشيا کی قدری بنیاد پر یا پھر کسی خاص بنیاد پر یعنی اشیا اور خدمات کی فی اکائی پر کچھ رقم کی صورت میں لگایا جاسکتا ہے، یعنی اشیا اور خدمات کی قیمت کے کچھ فیصد کی شکل میں یہ محصولات اس وقت غیر امتیازی کہلائیں گے جب یہ تمام ملکوں سے کی گئی درآمدت پر مساوی طور پر لگائے گئے ہوں۔ ٹریف ترجیحات کا مطلب ہوتا ہے کہ مختلف ملکوں سے کی گئی ایک سی درآمدت پر مختلف شرح سے ٹیکس لگائے جائیں۔ درآمدت کی سطح کو گھٹانا، اشیا کے پھیلاؤ کے عمل کو بے اثر کرنا، دیگر ممالک کے ذریعے لگائی گئی پابندیوں کے جوابی اقدامات، نیز نئی اور کلیدی صنعتوں کا تحفظ کرنا ٹریف لگانے کے کچھ اہم مقاصد ہیں۔

tariff protection: Taxing foreign products to provide protection to domestic industries from foreign competition. As the foreign products become expensive, the consumers turn to domestic suppliers, who get the benefit of extra sales and higher prices. Tariff protection is also imposed with the objective of reducing the total import bill of the country.

प्रशुल्क संरक्षण: देशीय उद्योगों को विदेशी प्रतिस्पर्धा से संरक्षण देने के लिए

विदेशी उत्पादों पर कर लगाना। यदि विदेशी उत्पाद मंहगे हो जाते हैं, तो उपभोक्ताओं का झुकाव देशीय आपूर्तिकर्ताओं की ओर हो जाता है, जिन्हें अतिरिक्त बिक्री और ऊँची कीमतों का लाभ मिलता है। प्रशुल्क संरक्षण का उद्देश्य देश के कुल आयात बिल को कम करना भी होता है।

ٹریف تحفظ: گھریلو یا ملکی پیداوار کو غیر ملکی مسابقت سے تحفظ دینے کے لیے غیر ملکی پیداواروں پر ٹیکس عائد کرنا۔ اگر غیر ملکی اشیا مہنگی ہوں تو صارفین ملکی اشیا کی طرف متوجہ ہوں گے۔ ملک کے درآمداتی بل کو کم کرنا بھی ٹریف تحفظ کا ایک مقصد ہوتا ہے۔

tax: A compulsory payment made by individuals or firms to the government for which they receive no direct benefit. It is a major source of revenue for the government in order to meet its own expenditures as well as to provide public services. Tax can be collected both directly or indirectly. Taxes also are an instrument for regulating private consumption and investment and redistributing income and wealth.

कर: सार्वजनिक वस्तुओं और सेवाओं पर होने वाले व्यय की वित्त-व्यवस्था के लिए राजस्व सृजन कराने हेतु व्यक्तियों अथवा फर्मों द्वारा सरकार को दिया गया अनिवार्य भुगतान। यह सरकार के लिए सार्वजनिक सेवाएँ उपलब्ध करवाने तथा अपने खर्चे करने के लिए राजस्व का एक मुख्य स्रोत है। कर प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूप, दोनों तरह से इकट्ठे किए जा सकते हैं। कर निजी उपभोग व निवेश को नियमित करने तथा आय व संपत्ति का पुनर्वितरण करने का भी एक उपाय है।

ٹیکس: ایک فرد یا فرم کے ذریعہ حکومت کو لازمی ادائیگی جس کے بدلے انھیں کوئی براہ راست فائدہ حاصل نہیں ہوتا۔ اخراجات برداشت کرنے اور عوامی خدمات انجام دینے کے لیے حکومت کے پاس یہ آمدنی کا سب سے اہم ذریعہ ہے۔ ٹیکس کو بلا واسطہ اور بالواسطہ دونوں طرح سے اکٹھا کیا جاتا ہے۔ ٹیکس نجی اخراجات (صرف) اور انوسٹمنٹ کے نظم و نسق اور آمدنی و دولت کی دوبارہ تقسیم کے لیے مؤثر ذریعہ ہے۔

tax avoidance: Legal provisions provided by the government to the tax payers to enable them to carefully arrange their activities and business affairs to minimise the tax liability. For example, an individual can reduce his income tax burden by resorting to various savings schemes like public provident fund, insurance premiums, and contribution to relief funds, etc.

कर-परिहार: करदाताओं को अपनी गतिविधियों और व्यावसायिक मामलों को सावधानीपूर्वक व्यवस्थित करके कर दायित्व को न्यूनतम करने के लिए सरकार द्वारा उपलब्ध कराए गए कानूनी प्रावधान। उदाहरण के लिए, कोई व्यक्ति अपने आयकर का भार विभिन्न बचत योजनाओं, जैसे लोक भविष्य निधि (पी. पी. एफ.), बीमा किस्तें, सहायता कोषों में योगदान, इत्यादि का आश्रय लेकर कम कर सकता है।

ٹیکس سے بچاؤ: ٹیکس ادا کرنے والوں کو اپنی سرگرمیوں اور تجارتی امور کو احتیاط کے ساتھ مرتب کر کے، ٹیکس بوجھ کو کم کرنے کے لیے سرکار کے ذریعے مہیا کی گئی قانونی سہولیات سے

استفادہ۔ مثال کے طور پر کوئی شخص اپنے ٹیکس بوجھ کو مختلف پتوں (جیسے پبلک پرائیویٹ فنڈ، بیمہ قسطوں، کسی امدادی فنڈ میں تعاون وغیرہ) کا سہارا لے کر کم کر سکتا ہے۔

tax base: The value or amount of a good, service or asset that forms the basis for calculation of tax. For example, taxable income of an individual constitutes the tax base for the calculation of personal income tax. For an economy as a whole, tax base refers to the sum total of the value of all incomes, assets, goods and services where taxation is permitted as per rules.

کر-آधार: کسی وस्तو، सेवा یا परिसम्पत्ति की मात्रा अथवा मूल्य, जिसके आधार पर कर की गणना की जाती है। उदाहरण के लिए, व्यक्तिगत आयकर का आधार करदाता की कर-योग्य आय होती है। सम्पूर्ण अर्थव्यवस्था के लिए, कर आधार सभी आय, संपत्तियों, वस्तुओं तथा सेवाओं के मूल्य का जोड़ होती है जहाँ नियमों के अनुसार करारोपण किया जाता है।

टैक्स بنیاد: اس بنیاد کی قانونی وضاحت جس پر ٹیکس کی تحسیب کی جاتی ہے اور اس کو لاگو کیا جاتا ہے۔ مثال کے طور پر انکم ٹیکس کی بنیاد ٹیکس ادا کرنے والے کی آمدنی ہوتی ہے جس کا حساب اسی مقصد سے بنائے گئے کچھ اصولوں کے ذریعے کیا جاتا ہے۔ ٹیکس کا ایک زمانی پہلو (Time Dimension) بھی ہوتا ہے۔ ٹیکس عام طور پر سالانہ بنیاد پر لگایا جاتا ہے۔ بھتہ اور چھوٹ دے کر ٹیکس بنیاد میں تخفیف کی جاتی ہے۔

tax burden: Total amount of tax paid by individuals/firms/organisations. Tax burden depends on factors like income level, tax rates and rules concerning taxation.

کر-بھار: व्यक्तियों/फर्मों/संगठनों द्वारा दी गई कुल कर-राशि। कर-भार आय स्तर, कर की दरों तथा करारोपण के नियमों जैसे कारकों पर निर्भर करता है।

टैक्स بوجھ: افراد، فرموں یا تنظیموں کے ذریعے ادا کی جانے والی ٹیکس کی کل رقم۔ ٹیکس بوجھ آمدنی کی سطح اور ٹیکس کی شرح و قوانین وغیرہ جیسے عوامل پر منحصر ہوتا ہے۔

tax evasion: Consists of deliberately making inaccurate statement of income and other tax liabilities, so as to pay less tax than is required. Tax evasion is illegal. It is different from tax avoidance.

کر-وہن: आय और अन्य कर दायित्वों के जान बूझकर गलत विवरण देकर कर देने से बचना। कर-वहन गैर-कानूनी है। यह कर-परिहार से अलग है जहाँ कर दाता कर के दायित्व को न्यूनतम करने के लिए अपनी गतिविधियों और व्यवसाय के मामलों को सावधानीपूर्वक व्यवस्थित करते हैं।

टैक्स چوری: آمدنی اور دیگر ٹیکس کے واجبات کے بارے میں جان بوجھ کر غلط بیانی کر کے ٹیکس سے بچنا۔ ٹیکس چوری غیر قانونی ہوتی ہے۔ یہ اس ٹیکس بچانے سے مختلف ہے۔

tax impact: The amount of tax that an individual or firm is required to pay according to its present tax base and the tax rates and rules applicable at that time. It is the initial burden of the tax and the tax paid by the agent. Firms and Individuals may be able to alter the impact in

certain cases. (See also, Tax Incidence)

कराघात: कराघात कर की वह राशि जो एक व्यक्ति को वर्तमान कर आधार, कर की दरों तथा उस समय लागू नियमों के अनुसार देनी होती है। यह कर का प्रारंभिक भार होता है। फर्म व व्यक्ति कुछ परिस्थितियों में कराघात को परिवर्तित कर सकते हैं। (देखें, करापात)

ٹیکس کا اثر: یہ کسی ٹیکس کا ابتدائی بوجھ ہے جس کو سرکار کسی فرد، فرم یا تنظیم پر ٹیکس کے ضابطوں کے بموجب عائد کرتی ہے۔ فرم اور افراد اس کے اثر کو کچھ صورتوں میں تبدیل کر سکتے ہیں۔ (نیز دیکھیے: ٹیکس کا بار)

tax incidence: Final burden of a tax. The incidence of a tax falls upon those economic units (individual/firms/organisations) which finally bear the money burden inherent in such tax after the process of tax shifting is complete.

करापात: किसी कर का अंतिम भार। करापात उन आर्थिक इकाइयों (व्यक्ति/फर्मों/संगठनों) पर पड़ता है जो अंततः इस प्रकार के कर का मुद्रा-भार वहन करते हैं, जब कर स्थानांतरण की प्रक्रिया पूर्ण हो जाती है।

टैक्स का بار: کسی ٹیکس کا آخری بوجھ ہے۔ ٹیکس کا بار ان معاشی اکائیوں (افراد، فرم، تنظیموں) پر پڑتا ہے جو انجام کے اعتبار سے اس قسم کے ٹیکس کا زری بوجھ برداشت کرتے ہیں اور اس کو آگے منتقل کرنے کی صلاحیت نہیں رکھتے۔

tax multiplier: Measures the multiple times by which the income changes in response to a change in tax. Tax multiplier is negative in effect. A tax cut raises the incomes by a multiple of the cut and vice versa. A cut in taxes first increases disposable income (Y-T). This shifts the aggregate expenditure schedule upwards in proportion to the marginal propensity to consume (mpc).

For a lump sum tax T the value of the tax multiplier is $\frac{-c}{1-c}$ where C is the MPC. If the mpc is 0.8, the value multiplier is -4, i.e. an increase in tax of Rs.1 shall ultimately cause a fall income of Rs.4.

कर गुणक: किसी कर में परिवर्तन के परिणामस्वरूप आय में जितने गुणा परिवर्तन होता है, का माप करता है। कर गुणक प्रभाव में ऋणात्मक होता है। कर में कटौती आय को कटौती से कई गुणा बढ़ा देती है और इसके विपरीत। करों में कटौती पहले प्रयोज्य आय (Y-T) में वृद्धि करती है। यह समग्र व्यय अनुसूची को सीमांत उपभोग-प्रवृत्ति (mpc) के अनुपात में ऊपर की ओर स्थानांतरित कर देती है। एकमुश्त कर T के लिए, कर गुणक $\frac{-c}{1-c}$ होगा जहाँ C सीमान्त उपभोग प्रवृत्ति है। यदि सीमान्त उपभोग प्रवृत्ति 0.8 है, तो कर गुणक होगा -4, कर में 1 रु. की वृद्धि से आय में अंतः 4 रु. की कमी होगी।

टैक्स ضارب: ٹیکس میں تبدیلی کے نتیجے میں آمدنی میں جتنے گنا تبدیلی آتی ہے، ٹیکس ضارب اسی کی پیمائش کرتا ہے۔ ٹیکس ضارب اپنے اثر میں منفی ہوتا ہے۔ ٹیکس میں کوئی

آمدنی کو کٹوتی کا کئی گنا بڑھا دیتی ہے اور اس کے برعکس بھی ہوتا ہے یعنی ٹیکس بڑھتا ہے تو آمدنی گھٹتی ہے۔ ٹیکس میں کٹوتی پہلے قابل خرچ آمدنی (Y-T) کو بڑھاتی ہے۔ یہ مجموعی خرچ فہرست کو حاشیائی صرف کے رجحان (mpc) کے تناسب میں اوپر کی طرف منتقل کر دیتی ہے۔ اگر $mpc = 0.8$ روپے ہے تو ضارب کی قدر 4 - ہے یعنی ٹیکس میں 1 روپے کی بڑھوتری سے آمدنی میں 4 روپے کی کمی ہوگی۔

tax reforms: Changes in tax rates, exemptions, penalties and collection mechanism undertaken to reduce multiple rates of taxes, administrative costs, tax evasion and to rationalise various exemptions, rebates and provisions of tax avoidance and to simplify the tax system and make it more efficient.

कर सुधार: करों की बहुविध दरों, प्रशासनिक लागतों तथा कर-वंचन को कम करने तथा विभिन्न प्रकार की छूट, कर-रियायतों तथा कर-परिहार के प्रावधानों को युक्तिसंगत बनाने के लिए कर-दरों, छूट, दण्ड तथा कर-संग्रह प्रणाली में किए गए परिवर्तन ताकि कर प्रणाली सरलीकृत तथा अधिक कार्यकुशल हो।

ٹیکس اصلاحات: ٹیکس کی مختلف شرحوں میں تبدیلی 'چھوٹ' جرمانہ اور جمع کرنے کے طریقوں میں سدھار جو ٹیکس کی کثیر سطحوں کو کم کرنے، انتظامیہ لاگوں میں تخفیف کرنے، ٹیکس سے بچنے اور مختلف اخراجات میں معقولیت پیدا کرنے کے لیے کیے جائیں، اس کو مزید آسان اور بااثر بنائیں۔

tax revenue: Yield from a particular tax or the tax system as a whole. The amount of revenue depends on the tax base, the tax rates and the extent of compliance with tax rules.

कर-राजस्व: किसी विशेष कर या संपूर्ण कर प्रणाली से प्रतिफल। राजस्व की राशि कर-आधार, कर दरों और कर नियमों के अनुपालन की सीमा पर निर्भर करती है।

ٹیکس ریونیو: کسی خاص ٹیکس یا مجموعی طور پر پورے ٹیکس سسٹم سے کل محاصل۔ ریونیو کی رقم ٹیکس بنیاد، ٹیکس کی شرح اور ٹیکس قوانین کی تعمیل کی حد پر منحصر ہوتی ہے۔

tax shifting: Process through which the burden (impact) of indirect tax is shifted to the final tax payer (incidence). This may happen due to the operation of demand and supply in the market or may be a deliberate action of firms or individuals.

कर स्थानांतरण: वह प्रक्रम जिसके द्वारा अप्रत्यक्ष कर का भार (आघात) अंतिम कर दाता (करापात) को स्थानांतरित हो जाता है। ऐसा बाजार की माँग तथा पूर्ति की शक्तियों की संक्रिया के कारण अथवा फर्मों या व्यक्तियों द्वारा सोदेश्य (जानबूझ कर) किए गए प्रयासों के कारण हो सकता है।

ٹیکس منتقلی: وہ عمل جس کے ذریعے بالواسطہ ٹیکس کا ابتدائی بوجھ آخری ٹیکس دہندہ کی طرف شفٹ یا منتقل ہو جاتا ہے۔ شفٹنگ کا یہ عمل قیمتوں کو بڑھا کر کیا جاتا ہے۔ مثلاً تھیٹر پر لگایا گیا تفریح ٹیکس ٹکٹ کی قیمت بڑھا کر ناظرین پر منتقل کر دیا جاتا ہے۔

terms of trade: Ratio of an index of a country's export prices to an index of its import prices. A high ratio shows that prices of exported goods are rising faster than the prices of imported goods. This means that earnings from exports rise faster than the expenditure on exports. It benefits an economy, because it enables the country to pay for more imports by selling a small amount of exports. If ratio is low, the country needs to export more to buy the same amount of imports. Terms of trade can also be defined across sectors of the economy. An example is the agriculture-industry terms of trade.

(See also, Price Index)

व्यापार की शर्तें: किसी देश के निर्यात मूल्यों के सूचकांक का उसके आयात मूल्यों के सूचकांक से अनुपात। एक ऊँचा अनुपात यह दर्शाता है कि निर्यातित वस्तुओं की कीमतें आयातित वस्तुओं की कीमतों की अपेक्षा अधिक तेजी से बढ़ रही हैं। इसका अर्थ है कि निर्यातों से होने वाली आय उन पर किए गए व्यय की अपेक्षा अधिक तेजी से बढ़ रही है। इससे अर्थव्यवस्था को लाभ होता है क्योंकि ऐसी स्थिति में, किसी देश के लिए, कम निर्यात करने पर भी अधिक आयातों का भुगतान करना संभव हो जाता है। यदि अनुपात (व्यापार की शर्तें) कम है तो किसी देश को उतनी ही वस्तुओं का आयात करने के लिए अधिक वस्तुओं का निर्यात करना पड़ेगा। व्यापार की शर्तों को एक ही अर्थव्यवस्था के विभिन्न क्षेत्रों के संदर्भ में भी परिभाषित किया जा सकता है। कृषि क्षेत्र तथा उद्योग क्षेत्र में व्यापार की शर्तें ऐसा ही एक उदाहरण है।

تجارت کی شرائط: کسی ملک کی برآمداتی اور درآمداتی قیمتوں کا باہمی تناسب۔ اونچا تناسب معیشت کو فائدہ پہنچاتا ہے کیوں کہ یہ ملک کو کم مقدار میں برآمداتی اشیاء فروخت کر کے زیادہ مقدار میں درآمد کرنے کا اہل بناتا ہے۔ اگر تناسب کم ہے تو ملک کو درآمدات کی اتنی ہی مقدار خریدنے کے لیے اس سے زیادہ برآمدات کی ضرورت ہوگی۔ اگر دو سے زیادہ چیزیں ہیں تو اشاریہ درآمدات کی قیمتوں کے مقابلے میں برآمدات کی قیمتوں کی پیمائش کرتا ہے۔ تجارتی شرائط معیشت کے سیٹرس کے مابین بھی ہوتے ہیں۔ مثلاً زراعت و صنعت کے درمیان تجارتی شرائط۔ (بیز دیکھیے: قیمت اشاریہ)

time deposits: Consists of money deposited in a bank for a specified fixed time duration and cannot be withdrawn earlier.

आवधिक जमा: बैंक में एक निश्चित समयावधि के लिए किए गए जमा, जिन्हें उस अवधि से पहले नहीं निकाला जा सकता।

میعادی جمع: ایک طے شدہ مدت کے لیے بینکوں کے پاس رکھی گئی رقم جس کو مدت سے قبل نکالنا جائز نہیں۔

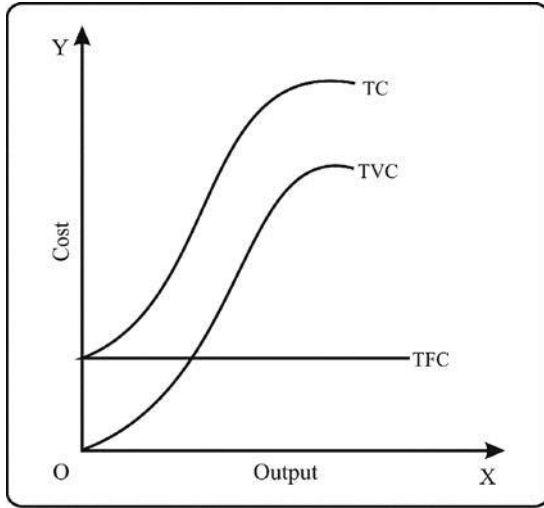
token money: Anything accepted as money, not because of its intrinsic value, but because of the guarantee provided by the issuing authority. Bank notes are token money; gold coins are not. This is also called fiat money (See also, Fiat Money)

प्रतीक मुद्रा: कुछ भी जो मुद्रा के रूप में स्वीकार किया जाता है, उसके अंतर्भूत मूल्य के कारण नहीं, बल्कि जारी करने वाली सत्ता द्वारा दी गई गारंटी के कारण। बैंक के नोट प्रतीक मुद्रा हैं, परन्तु सोने के सिक्के नहीं। इसे फिएट मुद्रा भी कहा जाता है। (देखें, आदेश मुद्रा फिएट मनी)

علامتی زر: کوئی بھی چیز جو اپنی ذاتی قیمت کی وجہ سے نہیں بلکہ جاری کرنے والی اتھارٹی کے ذریعے دی جانے والی ضمانت کی وجہ سے زر کے طور پر قبول کی جاتی ہے۔ بینک نوٹ (Fiat Money) علامتی زر ہیں جبکہ سونے کے سکے علامتی زر نہیں ہیں۔ اسے فیٹ مانی (Fiat Money) بھی کہا جاتا ہے۔ (نیز دیکھیے: فیٹ مانی)

total cost: Expenditure on both, fixed as well as variable factors of production.

$TC = TFC + TVC$ (See also, Fixed Cost, Variable Cost)

Total cost, total variable cost, total fixed cost

कुल लागत: उत्पादन के स्थिर तथा परिवर्ती कारकों पर किया गया व्यय।

$$TC = TFC + TVC$$

کل لاگت: پیداوار (پروڈکشن) کے قائم اور متغیر دونوں عوامل پر کیا گیا خرچ۔

$$TC = TFC + TVC$$

total physical product: The quantity of product produced at each level of employment of the variable input, e.g. labour. (See also, law of variable proportions).

कुल भौतिक उत्पाद: किसी परिवर्ती आगत जैसे श्रम के रोजगार के एक विशिष्ट स्तर पर उत्पादित की गई उत्पाद की मात्रा। (देखें, परिवर्ती अनुपातों का नियम)

کل فزیکل پیداوار: کسی متغیر مداخل (Input) جیسے لیبر کے کام میں لگنے کی ایک مخصوص سطح پر پیدا کی جانے والی پیداوار کی مقدار۔ (نیز دیکھیے: متغیر تناسب کا قانون)

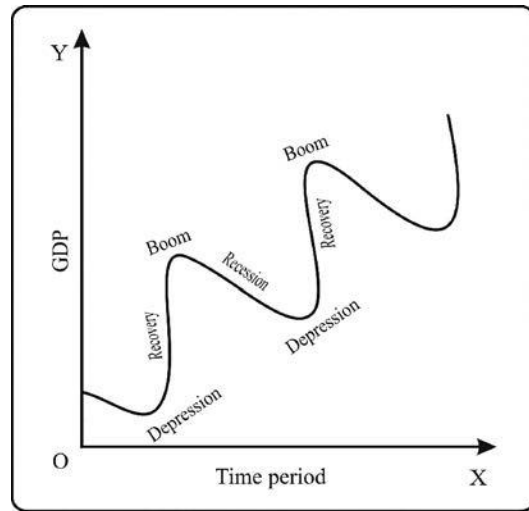
trade: Exchange of goods, services or assets between two or more economic agents. If it involves sale and purchase of goods and services within the boundary of a country, it is called internal trade. If it involves export

and import of commodities and services, it is known as international trade. Financial market transaction involving sale and purchase of shares and bonds is also referred to as trade.

व्यापार: दो व्यक्तियों अथवा राष्ट्रों के मध्य वस्तुओं और सेवाओं का आदान-प्रदान। यदि इसमें देश की सीमा के भीतर वस्तुओं और सेवाओं का विक्रय और क्रय होता है, तो यह आन्तरिक व्यापार कहलाता है। यदि इसमें वस्तुओं और सेवाओं का निर्यात तथा आयात होता है, तो यह अंतर्राष्ट्रीय व्यापार कहलाता है। वित्तीय बाजार सौदे जिनमें शेयर और बांड का विक्रय और क्रय होता है, भी व्यापार कहलाते हैं।

تجارت: دو افراد یا دو قوموں کے درمیان اشیاء اور خدمات کے تبادلے۔ اگر ملکی سرحدوں کے اندر اشیاء اور خدمات کی خرید و فروخت ہوتی ہے تو اسے داخلی تجارت کہا جاتا ہے۔ اگر اشیاء اور خدمات کی درآمد و برآمد ہوتی ہے تو اس کو بین الاقوامی تجارت کہا جاتا ہے۔ شہر ز اور بانڈ کی خرید و فروخت والے مالی بازار کے لین دین کو بھی تجارت کہا جاتا ہے۔

trade cycle (business cycle): Refers to fluctuations in economic activity, i.e. fluctuation in output, income employment, price level. The phases of trade cycle are recovery, boom, recession, and depression. In the phase of boom (prosperity), there is high employment and high level of productive activity. The essence of depression is low level of production, low price level and widespread unemployment. The phase of recovery is marked by rising prices and prosperity. Recession and depression are marked by falling prices. (See also, Recession, Depression)

Business cycle

व्यापार चक्र (व्यवसाय-चक्र): इसका तात्पर्य आर्थिक गतिविधियों के स्तर में होने वाले परिवर्तन से है- जैसे उत्पादन, आय, रोजगार के स्तर तथा कीमत-स्तर में परिवर्तन। व्यापार चक्र की प्रावस्थाएँ, पुनरुत्थान, तेजी, सुस्ती

तथा मंदी हैं। तेजी (समृद्धि) की प्रावस्था में रोजगार और उत्पादक गतिविधियों का उच्च स्तर रहता है। मंदी का सार उत्पादन का निम्न स्तर, निम्न कीमत स्तर और व्यापक बेरोजगारी होता है। पुनरुत्थान की प्रावस्था बढ़ती कीमतें और समृद्धि को दर्शाने वाली होती है। सुस्ती और मंदी को गिरती कीमतें दर्शाती हैं। (देखें, सुस्ती और मंदी)

تجارتی دور- (کاروباری دور): مجموعی قومی پیداوار (GNP) کے ذریعے ناپی گئی معاشی سرگرمیوں کی سطح میں دوری اتار چڑھاؤ (اوپر کی طرف اور نیچے کی طرف)۔ کمزور کے مطابق "ایک تجارتی دور اچھے تجارتی وقفوں سے بنا ہوتا ہے جس کی خصوصیت قیمتوں کا بڑھنا اور بے روزگاری کی شرح میں گراؤ آنا ہے۔ کبھی یہ بڑے تجارتی وقفوں میں بدل جاتا ہے جس کی خصوصیت گرتی قیمتیں اور بے روزگاری کی شرح میں اضافہ ہوتا ہے۔" اس کو روزگار، پیداوار اور قیمت کی سطح میں اتار چڑھاؤ سے پہچانا جاتا ہے۔ سنبھال، تیزی، گراؤ اور سرد بازاری تجارتی ادوار کی مختلف حالتیں ہیں۔ تیزی یا (خوش حالی) کے دور میں روزگار اور پیداواری سرگرمیوں کی سطح اونچی رہتی ہے۔ سرد بازاری کی خصوصیت پیداواری کی سطح، قیمتوں میں گراؤ اور بڑھتی ہوئی بے روزگاری ہیں۔ چڑھتی قیمتیں اور خوش حالی بازار کے سنبھلنے کی علامات ہیں۔ گرتی قیمتیں کساد بازاری کا پتہ دیتی ہیں۔ مختلف معاشی سرگرمیوں میں مختلف طریقے پر اتار چڑھاؤ ہوتا ہے اور ان کے اتار چڑھاؤ کا وقفہ بھی خاصا مختلف ہوتا ہے۔ گرم بازاری یا تیزی اور ایسے ہی سرد بازاری یا مندی کا اندازہ لگانے کے لیے ایک مصنوعی نارمل جھکاؤ والا خط نمونہ بنالیا گیا ہے۔ جب معاشی سرگرمی کی پیشان نازل سے اوپر ہوتی ہے تو اس کو سنبھال یا تیزی یا گرم بازاری (Boom) کہا جاتا ہے اور جب وہ پیشان نیچے ہوتی ہیں تو اس کو کساد بازاری، سرد بازاری یا مندی کہا جاتا ہے۔ (نیز دیکھیے: کساد بازاری، سرد بازاری)

trade off: Involves giving up one commodity in order to gain more of another commodity. This happens due to scarcity of resources. For example, same land can be used to grow wheat or to set up an industry producing tyres. This implies a trade off between wheat and tyres.

ٹریڈ آف: एक वस्तु को प्राप्त करने के लिए दूसरी वस्तु को छोड़ना। ऐसा संसाधनों की कमी के कारण होता है। उदाहरण के लिए, भूमि के एक ही टुकड़े को या तो खेती के लिए प्रयोग किया जा सकता है अथवा टायर उद्योग के लिए। यह टायरों की मात्रा तथा गेंहू के उत्पादन में ट्रेड ऑफ को दर्शाता है।

ٹریڈ آف: ایک چیز کو حاصل کرنے کے لیے دوسری چیز کو چھوڑنا۔ یہ وسائل کی کمی کی وجہ سے ہوتا ہے۔ مثلاً ایک قطعہ آراضی گیہوں کی کاشت کے لیے اور ٹائیر بنانے والی فیکٹری دونوں کے لیے استعمال ہو سکتا ہے۔ یہ گیہوں اور ٹائیر کے درمیان ٹریڈ آف ہوگا۔

trade policy: Policies related to imports and exports. Trade policies include policies regarding import quotas, import duties and export subsidies are influenced by

negotiations between governments through World Trade Organisation (WTO), regional trade organisations (for eg. ASEAN, European Union), etc. Trade policies are subject to agreements reached through bilateral or multilateral fora. (See also, Tariff)

व्यापार नीति: आयात और निर्यात से संबंधित नीतियाँ। व्यापार नीतियों में आयात कोटा, आयात शुल्क और निर्यात सहायिकी सम्मिलित हैं और ये सरकारों के मध्य विश्व व्यापार संगठन (डब्ल्यू.टी.ओ.) क्षेत्रीय व्यापार संगठनों (उदाहरण के लिए, ASEAN यूरोपियन संघ, इत्यादि) के माध्यम से वार्ता द्वारा प्रभावित होती है। व्यापार नीतियाँ द्विपक्षी अथवा बहुपक्षी मंचों के माध्यम से प्राप्त समझौतों के अधीन होती हैं। (देखें, प्रशुल्क)

تجارتی پالیسی: درآمد اور برآمد سے متعلق پالیسیاں۔ ہندوستان میں پہلے سات بیچ سالہ منصوبوں کے درمیان ایک ایسی پالیسی کو اختیار کیا گیا جس میں ملکی وسائل کو کام میں لا کر اور ملکی مصنوعات کو ترقی دے کر ملکی ترقی کو پیش نظر رکھا گیا۔ اس پالیسی کا مقصد درآمد کو گھریلو پیداوار سے بدلنا تھا۔ حکومت نے گھریلو صنعتوں کو غیر ملکی مسابقت سے بچایا۔ ٹریڈ پالیسیوں میں، درآمداتی کوٹے، درآمداتی محصول اور برآمداتی رعایتیں شامل ہیں۔ یہ ورلڈ ٹریڈ آرگنائزیشن، علاقائی تجارتی تنظیموں (مثلاً آسیان، یورپی یونین) وغیرہ کے ذریعے حکومتوں کے درمیان گفت و شنید سے متاثر ہوتی ہیں۔ تجارتی پالیسیاں ان معاہدوں یا قراردادوں کی پابند ہوتی ہیں جن پر دو طرفہ یا چند طرفہ فرموں میں اتفاق رائے ہو جاتا ہے۔ (نیز دیکھیے: ٹیرف)

trade restriction (qualitative & quantitative): Laws, institutions or practices which place limits on trade between countries.

व्यापार प्रतिबंध (गुणात्मक और मात्रात्मक): कानून, संस्थाएं या प्रथाएं जो देशों के मध्य व्यापार की सीमा निर्धारित करती हैं।

تجارتی پابندیاں (کیفیت اور مقدار سے متعلق): قوانین، ادارے یا ایسے طور طریقے جو ملکوں کے درمیان تجارت کی حدود متعین کرتے ہیں۔

trade union: Association of employees or workers formed for the purpose of collective bargaining with the employers over wages, working hours, service conditions and job security. The objective of unions is to safeguard the welfare of their members. These unions may also provide social facilities to their members such as credit and engage in agitations to promote their members' interests.

मजदूर संघ: वेतन, कार्य-समय, सेवा की शर्तों और नौकरी-सुरक्षा पर नियोजकों से सामूहिक सौदाकारी करने के उद्देश्य से बनाई गई कर्मचारियों या मजदूरों का संघ। संघों का उद्देश्य अपने सदस्यों के कल्याण की सुरक्षा करना होता है। ये संघ अपने सदस्यों को सामाजिक सुविधाएँ जैसे साख भी उपलब्ध कराती हैं, तथा अपने सदस्यों के हितों को बढ़ावा देने के लिए आन्दोलन करते हैं।

ٹریڈ یونین: ملازمین یا کاری گروں کی انجمن جو ان کی تنخواہ، اجرت، اوقات کار، خدمت کی شرائط اور نوکری کے تحفظ کے بارے میں ماکان سے اجتماعی طور پر گفت و شنید کرنے کے مقصد سے بنائی گئی ہو۔ ان یونینوں کا مقصد اپنے ارکان یا ممبران کی فلاح و بہبود کو یقینی بنانا ہے۔ یونینیں اپنے ارکان کے لیے سماجی سہولیات، جیسے بیماری اور بیکاری کی تنخواہ وغیرہ فراہم کرتی ہیں۔ یہ اپنے ممبران کے مفادات خاص طور پر سماجی تحفظ کی حمایت اور ان کو بڑھاوا دینے کے لیے تحریکیں یا آندولن چلاتی ہیں۔

transaction cost: Cost incurred in the course of business dealings between two individuals or organisations. This cost is over and above the price of the commodity traded. These may be in form of running costs of an economic system or any other type of exchange or other economic transactions.

سودے کی لاگت: دو व्यक्तियों अथवा संगठनों के मध्य हुए सौदों में लगाई गई लागत। यह लागत सौदे में लगाई गई वस्तु की कीमत से अलग होती है। ये एक आर्थिक तंत्र अथवा किसी अन्य प्रकार के विनिमय अथवा अन्य आर्थिक सौदों की परिचालन लागत के रूप में हो सकती हैं।

کاروباری لاگت: دو لوگوں یا تنظیموں کے درمیان ہوئے سودے میں لگنے والی لاگت۔ یہ ایک معاشی نظام یا کسی دیگر قسم کے مبادلے یا اور کسی قسم کے معاشی لین دین کی چالو لاگوں کی شکل میں ہو سکتی ہیں۔

transaction demand for money: One of the principal motives for holding money. It represents the demand for money by an individual in a given period of time in order to buy goods and services. This is fraction of money value of transaction or money value of income. This can be represented as $M_d = kT$ or $M_d = kY$ where T focuses on role of money as a medium of exchange and k is a positive fraction.

मुद्रा की सौदा माँग: मुद्रा रखने के लिए मुख्य उद्देश्यों में से एक। यह मुद्रा की माँग का प्रतिनिधित्व करती है, जो एक व्यक्ति वस्तुओं और सेवाओं को खरीदने के लिए अपने पास रखना चाहता है। यह इकाई समयावधि में एक अर्थव्यवस्था में सौदों के कुल मूल्य का एक अंश होती है। एक अर्थव्यवस्था में सौदे के लिए मुद्रा की माँग को प्रदर्शित किया जा सकता है, $M_d = kT$ या $M_d = kY$ जहाँ T एक इकाई समयावधि में अर्थव्यवस्था में नाम मात्र के सौदों का कुल मूल्य होता है और K एक धनात्मक अंश है।

सودے کے لیے زر کی مانگ: زر رکھنے کے بنیادی مقاصد میں سے ایک۔ اس سے کسی شخص کی اشیاء اور خدمات کی خریداری کی غرض سے پیسہ اپنے پاس رکھنے کی خواہش کا اظہار ہوتا ہے۔ یہ ایک مدت وقت میں کسی معیشت کے اندر لین دین کے تمام حجم کی ایک کسر ہوتی ہے۔ اس کو اس طرح ظاہر کیا جاسکتا ہے۔ $M_d = kT$ یا $M_d = kY$ یہاں T کسی اکائی مدت میں معیشت کے اندر ظاہری لین دین کی قیمت ہے اور K ایک مثبت کسر ہے۔

transfer earning: Minimum amount which a factor of production has to be paid to retain it in the present use, i.e., to prevent it from being transferred to an alternative use. This is close to the amount of payment that the factor will receive in its next best use.

हस्तांतरण आय: न्यूनतम राशि जिसका भुगतान उत्पादन के किसी कारक को उसके वर्तमान उपयोग में बनाए रखने के लिए अर्थात् किसी अन्य उपयोग हेतु स्थानांतरण से रोकने के लिए करना पड़ता है। यह वह धनराशि है जो एक साधन को दूसरे सर्वश्रेष्ठ उपयोग में प्राप्त होगी।

منتقل آمدنی: کم سے کم رقم جس کی ادائیگی پیداوار کے کسی فیکٹر کو اس کے موجودہ استعمال میں برقرار رکھنے کے لیے یعنی اس کو کسی دوسرے استعمال کی منتقلی سے روکنے کے لیے کرنا پڑتی ہے۔ یہ وہ رقم ہے جو ایک وسیلہ دیگر بہتر استعمال کے عوض حاصل کرتا ہے۔

transfer payment: Unilateral payment to households, enterprises and non-profit institutions, without any participation in current economic activity. These are often the governmental grants. For example, pensions, unemployment allowance, scholarship of students, relief payments, etc. Transfer payments are not included while calculating national income.

انتরণ ادا یگی: آर्थिक क्रियाओं में किसी भागीदारी के बिना, परिवारों, उद्यमों और गैर-लाभकारी संस्थाओं को किया जाने वाला एक तरफा भुगतान। ये अक्सर सरकारी अनुदान होते हैं। उदाहरण के लिए, पेंशन, बेरोजगारी भत्ता, विद्यार्थियों को छात्रवृत्ति, सहायता भुगतान, इत्यादि। अंतरण अदायगी को राष्ट्रीय आय में शामिल नहीं किया जाता।

منتقلی ادائیگی: خاندانوں، کاروباریوں اور غیر منافع بخش اداروں کو کی جانے والی ایک طرفہ ایسی ادائیگی جو معاشی سرگرمیوں میں حصہ لینے بغیر ادا کی جائے۔ یہ عام طور پر سرکاری مالی امداد (سرکاری گرانٹ) ہوتی ہے۔ مثال کے طور پر پینشن، بے روزگاری بھتہ، طلباء کا وظیفہ یا امدادی ادائیگیاں وغیرہ۔ فلاحی ادائیگیوں کو قومی آمدنی میں شامل نہیں کیا جاتا کیوں کہ اس کا مطلب خرچ کرنے کی قدرت کو لوگوں کے ایک گروہ سے دوسرے کو منتقل کرنا ہے۔

treasury bill: The main instrument of short term borrowing by the Government. Treasury Bills bear no formal interest, but are issued at a discount on their redemption price with a promise to pay in 91 days, 182 days and 364 days. They are regarded as a highly liquid financial asset by banks and other financial institutions. These are negotiable securities and can be re-discounted with the bank at any time even before maturity.

कोष पत्र (ट्रजरी बिल): सरकार द्वारा अल्पावधि के लिए ऋण लेने का मुख्य साधन। कोष पत्रों पर कोई औपचारिक ब्याज नहीं होता, परन्तु 91 दिन, 182 दिन और 364 दिन में भुगतान के वायदे के साथ उनकी प्रतिदान-कीमत पर छूट के साथ जारी किए जाते हैं। ये बैंकों और अन्य वित्तीय संस्थानों द्वारा अत्यधिक तरल वित्तीय परिसंपत्ति के रूप में जाने जाते हैं। ये विक्रय योग्य प्रतिभूतियाँ होती

ہیں اور انکو کسی بھی সময়، परिپکورتا کے पूर्व بھی، بینک میں بٹھے کے ساتھ پون: بھنا یا جا سکتا ہے

ٹریڈری بل خزانہ بل: سرکار کے ذریعے کم مدت کے لیے قرض لینے کا خاص ذریعہ۔ ٹریڈری بلوں پر کوئی رسمی سود نہیں ہوتا لیکن یہ 91 دن، 182 دن اور 364 دن میں ادائیگی کے وعدے اور ان کی واپسی قیمت پر چھوٹ کے ساتھ جاری کیے جاتے ہیں۔ ان کو بینک اور دیگر مالی ادارے انتہائی سیال مالی اثاثے خیال کرتے ہیں۔ یہ قابل انتقال یا قابل فروخت سیکیورٹیز ہوتی ہیں اور کسی بھی وقت، جتنی کہ چھتگی سے پہلے بھی بینک میں بٹے کے ساتھ ان کو بھنا یا جا سکتا ہے۔

trickle down theory: A theory of economic development asserting that prosperity gradually comes to the most deprived members of society. Accumulation of wealth by the rich eventually results in the improvement of the life quality of poor. This theory is generally applied to developed countries in which the richer members of society, through their spending, raise the real incomes of the poor. The extent of trickle down is measured by an increase in the real incomes of the poor, rather than by removal of all income inequality.

ٹریکل ڈاؤن سیدھاؤت: آর্থیک ویکاس کا ایک سیدھاؤت جو اس بات پر بھل دیتا ہے کہ سंपन्नता धीरे-धीरे समाज के सबसे अधिक वंचित सदस्यों तक पहुँच जाती है। धनवानों द्वारा इकट्ठी की गई संपदा अंततः गरीबों की जीवन गुणवत्ता के सुधार में परिणित हो जाती है। यह सिद्धांत सामान्यतः विकसित देशों पर लागू होता है, जिनमें समाज के धनवान सदस्य, अपने व्यय द्वारा, गरीबों की वास्तविक आय को बढ़ाते हैं। ट्रीकल डाउन की सीमा का मापन, बजाए सारी आय की असमानता को हटाने के, गरीबों की वास्तविक आय में वृद्धि से होता है।

ٹریکل ڈاؤن نظریہ: معاشی ترقی کا ایک اصول جس میں اس بات پر زور دیا گیا ہے کہ خوش حالی آہستہ آہستہ سماج کے سب سے زیادہ محروم طبقات کے لوگوں تک پہنچ جاتی ہے۔ امیر جس دولت کو اکٹھا کرتے رہتے ہیں اس سے بالآخر غریبوں کے طرز زندگی میں سدھار آتا ہے۔ عام طور پر اس نظریے کا اطلاق ترقی یافتہ ملکوں پر ہوتا ہے جہاں کے دولت مند افراد اپنی دولت صرف کر کے غریبوں کی حقیقی آمدنی میں اضافہ کرتے ہیں۔ ٹریکل ڈاؤن کی حد کی پیمائش، تمام آمدنی کی نابرابری کو ہٹانے کے بجائے، غریبوں کی حقیقی آمدنی میں اضافہ سے کی جاتی ہے۔

triffin paradox: Dilemma faced by a national currency serving as a reserve currency of the world. This dilemma was noticed by an American Economist named Robert Triffin in case of US dollar which served as international reserve currency in the 1960s. The dilemma lies in the fact that there is a conflict between the domestic functions and international functions of such a currency. A country whose currency is used as international reserve

currency has to keep a high level of trade deficit to supply enough currency to the international markets as reserve. But having a high deficit leads to loss of its value and credibility. This causes a crisis of confidence in the reserve currency. Thus, the two functions are mutually conflicting. This happened with US dollar under the Bretton Woods System till 1971 after which the fixed exchange rate system had to be given up leading to loss of credibility of the US dollar.

ٹریفین ویروڈا بھاس: विश्व की संरक्षित मुद्रा के रूप में किसी देश की कार्यरत मुद्रा द्वारा दुविधा का सामना। इस दुविधा को अमरीकी अर्थशास्त्री राबर्ट ट्रिफिन ने अमरीकी डॉलर के मामले में नोट किया, जिसने 1960 के दशक में अंतर्राष्ट्रीय संरक्षित मुद्रा के रूप में कार्य किया। दुविधा यह है कि ऐसी मुद्रा के देशीय प्रकार्यों और अंतर्राष्ट्रीय प्रकार्यों में परस्पर द्वंद रहता है। एक देश जिसकी मुद्रा को अंतर्राष्ट्रीय संरक्षित मुद्रा के रूप में उपयोग में लिया जाता है, उसे रिजर्व (अतिरिक्त) के रूप में अंतर्राष्ट्रीय बाजारों में पर्याप्त मुद्रा की आपूर्ति करने के लिए व्यापार घाटे का स्तर ऊँचा रखना पड़ता है। परन्तु उच्च घाटा होने से उसके मूल्य और विश्वसनीयता में कमी आ जाती है। इससे संरक्षित मुद्रा में विश्वास का संकट उत्पन्न हो जाता है। इस प्रकार दोनों प्रकार्य परस्पर विरोधी हो जाते हैं। ऐसा अमरीकी डॉलर के साथ ब्रेटन वुड्स प्रणाली के अंतर्गत 1971 तक हुआ, जिसके बाद स्थाई विनिमय दर तंत्र को त्यागना पड़ा, जिससे अमरीकी डॉलर की विश्वसनीयता को क्षति पहुँची।

ٹریفین تناقض: دنیا کی ریزرو یا محفوظ کرنسی کی شکل میں چل رہی کسی ملک کی کرنسی کو پیش آنے والی دوہری مشکل۔ امریکی ماہر معاشیات رابرٹ ٹریفین نے امریکی ڈالر کے معاملے میں اس دوہری شکل کا پتا لگا یا تھا۔ 1960 کی دہائی میں امریکی ڈالر بین الاقوامی ریزرو کرنسی تھا۔ مشکل اس امر میں مضمر ہے کہ اس قسم کی کرنسی کے ملکی تفاعل اور بین الاقوامی تفاعل کے درمیان تضاد ہوتا ہے۔ جس ملک کی کرنسی بین الاقوامی ریزرو کرنسی کے طور پر چلتی ہو۔ اس کے لیے ضروری ہو جاتا ہے کہ وہ بین الاقوامی بازاروں میں ریزرو کے طور پر اپنی کرنسی کی رسد جاری رکھے۔ اس کام کے لیے وہ اونچی سطح کا گھانا اٹھاتا ہے۔ لیکن اونچا گھانا ہونے سے اس کی قیمت اور اعتبار میں کمی آ جاتی ہے۔ اس سے ریزرو کرنسی میں اعتماد کا بحران پیدا ہو جاتا ہے۔ اس طرح دونوں تفاعل باہم متضاد ہو جاتے ہیں۔ ایسا امریکی ڈالر کے ساتھ برٹین وڈس سسٹم کے تحت 1971 تک ہوا جس کے بعد فلکسڈ زر مبادلہ سسٹم کو چھوڑنا پڑا جس سے امریکی ڈالر کی معتبریت کو نقصان پہنچا۔

turn over: Total sales of a business unit during a given period, which includes both cash and credit sales.

کول بیکری: एक दी गई अवधि में एक व्यावसायिक इकाई की कुल बिक्री, जिसमें नकद और उधार दोनों बिक्रियां शामिल हैं।

کل فروخت: ایک مخصوص مدت میں کسی کاروباری اکائی کی کل فروخت جس میں نقد اور ادھار دونوں قسم کی فروخت شامل ہے۔

Vu-Z z

UNCED: The United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) was held in Rio de Janeiro from 3 June to 14 June in 1992. It is also known as the Rio Summit, the Rio Conference or the Earth Summit. The Conference resulted in three major environmental agreements, also called the Rio Conventions the Framework Convention on Climate Change, which later led to the Kyoto Protocol. It includes the Convention to combat desertification, and the Convention on bio-diversity.

اُنسِڈ (UNCED): संयुक्त राष्ट्र पर्यावरण और विकास सम्मेलन जो 3 जून से 14 जून, 1992 में रियो-डी-जेनेरियो में हुआ था। इसे 'रियो समिट', 'रियो सम्मेलन' या अर्थ 'समिट' भी कहा जाता है। सम्मेलन में पर्यावरण संबंधी तीन प्रमुख समझौते हुए, जिन्हें रियो कन्वेंशन भी कहा जाता है। जलवायु परिवर्तन पर फ्रेमवर्क कन्वेंशन जो बाद में क्योटो प्रोटोकॉल कहा गया। इसमें मरुस्थलीकरण से बचाव पर कन्वेंशन और जैव-विविधता पर कन्वेंशन शामिल हैं।

یو این سی ای ڈی (یونائیٹڈ نیشنز کانفرنس برائے ماحولیات و ترقی): یونائیٹڈ نیشنز کانفرنس آن اینوائرنمنٹ اینڈ ڈیولپمنٹ (UNCED) 3 جون سے 14 جون 1992 تک ريو ڈی جیرو میں منعقد ہوئی تھی۔ اسے ريو کانفرنس، ريو چوٹی کانفرنس یا ارتھ سمٹ (Earth Summit) بھی کہا جاتا ہے۔ اس کانفرنس میں ماحولیات کے بارے میں تین اہم قراردادیں منظور کی گئی تھیں جنہیں ريو معاہدات (Rio Conventions) بھی کہا جاتا ہے۔ یہ قراردادیں ہیں: (i) آب و ہوا کی تبدیلی سے متعلق فریم ورک کنونشن، جسے بعد میں کیوٹو معاہدہ (Kyoto Protocol) کہا گیا۔ (ii) صحرائے اُجاڑنے کے خلاف معاہدہ، (iii) حیاتیاتی تنوع سے متعلق معاہدہ۔

UNCTAD: The United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), established in 1964 to represent and promote the interests of less developed countries (LDCs). The UNCTAD negotiates for increased and favourable trade and investment regime for the LDCs.

اُنکٹاڈ (UNCTAD): संयुक्त राष्ट्र व्यापार और विकास सम्मेलन, जिसकी स्थापना 1964 में अल्प विकसित देशों के हितों का प्रतिनिधित्व करने और प्रोत्साहन देने के लिए हुई थी। अंकटाड अल्प विकसित देशों के अनुकूल व्यापार और निवेश को बढ़ावा देने के लिए बातचीत करता है।

انکٹاڈ: یونائیٹڈ نیشنز کانفرنس آن ٹریڈ اینڈ ڈیولپمنٹ): انکٹاڈ کا قیام 1964 میں کم ترقی یافتہ ملکوں کے مفادات کی نمائندگی اور فروغ کے لیے کیا گیا تھا۔ انکٹاڈ کم ترقی یافتہ ملکوں کے

تجارتی اور سرمایہ کاری نظام کی بہتری کے لیے کوشاں ہے۔

under valued currency: If exchange rate of rupee is defined as numbers of rupees which need to be paid for a dollar, then under-valuation of exchange rate implies that we need to pay more rupees compared to market rate or equilibrium rate. For example, if equilibrium exchange rate between rupee and dollar is Rs. 50 per dollar and the official exchange rate is Rs. 55 per dollar, the rupee is an under valued currency.

अधोमूल्यित मुद्रा: यदि रुपये की विनिमय दर को रुपयों की उस मात्रा के रूप में परिभाषित किया जाए, जो एक डॉलर के लिए देनी पड़ती है, तो विनिमय दर के अधोमूल्यन का अर्थ है कि अब हमें बाजार दर या संतुलित दर की तुलना में अधिक रुपये देने पड़ेंगे। उदाहरण के लिए यदि रुपये व डॉलर के बीच संतुलित विनिमय दर 50 रु. प्रति डॉलर है और आधिकारिक विनिमय दर 55 रु. प्रति डॉलर है, तो रुपया अधोमूल्यित मुद्रा है।

کم قدر کرنسی (under valued currency): اگر شرح مبادلہ سے مراد یہ ہے کہ ایک ڈالر کے مقابلہ کتنے روپے ادا کرنے پڑتے ہیں تو شرح مبادلہ کی کم قدری کا مطلب ہوگا کہ ہم کو ڈالر کے مقابلہ بازار بھاؤ سے زیادہ روپے ادا کرنا پڑ رہا ہے۔ مثلاً اگر روپے اور ڈالر کے درمیان توازن شرح مبادلہ 50 روپے فی ڈالر ہے اور سرکاری شرح مبادلہ 55 روپے فی ڈالر ہے تو روپے ڈالر کے مقابلہ کم قدر کرنسی ہوگا۔

undistributed profit: The part of profits earned by private and government owned firms which are not distributed among the shareholders. Undistributed profits are usually re-invested in business, mainly in buying physical equipment and acquiring other companies.

अवितरित लाभ: निजी और सरकारी फर्मों द्वारा अर्जित लाभ का वह भाग जिसे शेयरधारकों के बीच वितरित नहीं किया जाता है। अवितरित लाभ को सामान्यतः व्यवसाय में, मुख्य रूप से वास्तविक उपकरणों की खरीद और अन्य दूसरी कंपनियों के अधिग्रहण के लिए पुनः निवेश किया जाता है।

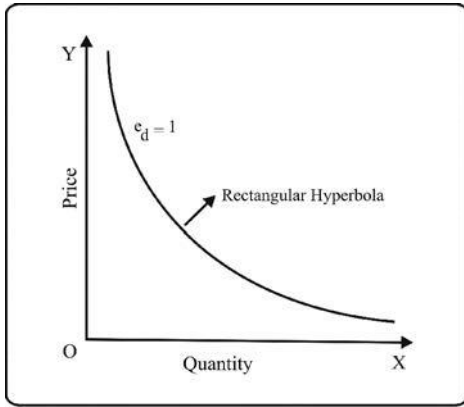
غیر تقسیم شدہ منافع: نجی اور سرکاری ملکیت والی کمپنیوں کے منافع کا وہ حصہ جسے حصص داروں کے درمیان تقسیم نہیں کیا جاتا۔ غیر تقسیم شدہ منافع عام طور پر کاروبار میں خاص طور پر مادی ساز و سامان کی خریداری اور دیگر کمپنیوں کے حصول کے لیے دوبارہ لگا دیا جاتا ہے۔

unintended accumulation of inventories: The stock of unsold finished, semi-finished goods or raw materials which a firm is forced to carry from one year to another as a consequence of changes in demand for the firms commodities. This is different from the stock which a firm may decide to keep voluntarily.

अनभिप्रेत माल संचय: निर्मित, अर्द्ध-निर्मित वस्तुओं या कच्चे मालों का न बिका हुआ भंडार, जो एक फर्म की वस्तुओं की माँग में परिवर्तन होने के कारण एक वर्ष से दूसरे वर्ष तक अनिवार्यतः रखना पड़ता है। यह संचय या स्टॉक से भिन्न है, जो एक फर्म अपनी इच्छा से रखने का निर्णय कर सकती है।

غیر فروخت شدہ اموال کا ذخیرہ: غیر فروخت شدہ یا نیم تیار شدہ و خام مال کا ذخیرہ جسے کوئی کمپنی ایک سال سے دوسرے سال طلب میں تبدیلی کی بدولت منتقل کرتی ہے، غیر فروخت شدہ اموال کا ذخیرہ کہا جاتا ہے۔ یہ اس ذخیرہ سے مختلف ہے جو کمپنی اختیاری طور پر کرتی ہے۔

unit elasticity: Percentage change in dependent variable is equal to percentage change in independent variable. For example, if percentage change quantity demanded of a good is equal to the percentage change in its price, i.e. $|e_d| = 1$, then price elasticity of demand is equal to one. The demand curve takes a particular shape called rectangular hyperbola. It is a curve, which extends towards the x-axis and y-axis, without touching them.

Unitary elastic demand

इकाई लोच: इस स्थिति में आश्रित चर में होने वाला प्रतिशत परिवर्तन स्वतंत्र चर में होने वाले प्रतिशत परिवर्तन के बराबर होता है। उदाहरण के लिए, यदि वस्तु की माँग की गई मात्रा में एक निश्चित मात्रा में परिवर्तन के कारण कीमत में भी उतना ही परिवर्तन हो, तो माँग की लोच में इकाई परिवर्तन कहा जाता है जैसे, $|e_d| = 1$ यहाँ माँग वक्र का एक विशेष आकार होता है जिसे आयताकार अतिपरवलय कहा जाता है। यह वक्र x-अक्ष और y-अक्ष की ओर बिना उन्हें स्पर्श किए, बढ़ता है।

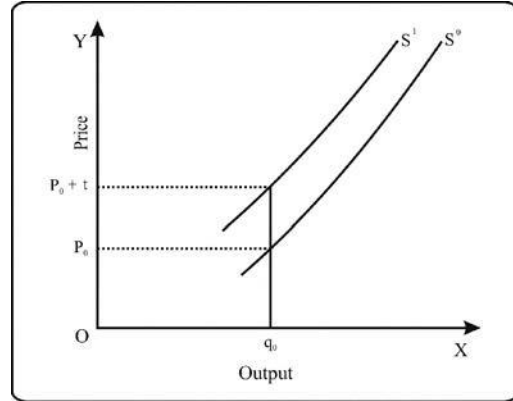
यونٹ لوچ: اگر کسی شے کی طلب میں فی صد تبدیلی اس کی قیمت میں ہونے والی فی صد تبدیلی کے مساوی ہو تو وہ اکائی لوچ کہلاتی ہے۔ یعنی $e_d = 1$ ۔ یہاں خط طلب ایک مخصوص شکل اختیار کر لیتا ہے جسے مستطیل یا پھر بولا کہتے ہیں۔ یہ ایسا خط ہے جو X-محور اور Y-محور کی طرف ان کو چھوئے بغیر گزرتا ہے۔

unit of account: One of the functions of money. The value of all goods and services can be expressed in monetary units. When we say that the price of a wrist watch is Rs.500, we mean that the wrist watch can be exchanged for 500 units of money, where a unit of money is rupee in this case.

لےखा इकाई: मुद्रा का एक कार्य। सभी वस्तुओं और सेवाओं के मूल्य को मौद्रिक इकाई में व्यक्त किया जा सकता है। जब हम कहते हैं कि कलाई घड़ी का मूल्य 500 रुपये है तो इसका अर्थ है कि कलाई घड़ी को मुद्रा की 500 इकाई में खरीदा जा सकता है, जहाँ इस स्थिति में मुद्रा की इकाई रुपया है।

اکاؤنٹ کی اکائی: یہ زر کا ایک عمل ہے اسے تمام اشیاء اور خدمات کی قیمت کو زری اکائیوں میں ظاہر کیا جاتا ہے۔ جب ہم یہ کہتے ہیں کہ کسی کلائی گھڑی کی قیمت 500 روپے ہے تو اس سے ہمارا مطلب یہ ہوتا ہے کہ اس گھڑی کا تبادلہ 500 زری اکائیوں میں کیا جاسکتا ہے جبکہ یہاں ایک زری اکائی ایک روپے ہے۔

unit tax: A tax that the government imposes per unit sale of output. Suppose that the unit tax imposed by the government is rupees two. Then, if the firm produces and sells 10 units of the good, the total tax that the firm must pay to the government is $10 \times \text{Rs.}2 = \text{Rs.}20$. In the figure, where S^0 is the supply curve of a firm before a unit tax is imposed. After a unit tax of Rs. 't' is imposed the supply curve of the firm, S^1 represents the supply curve of the firms.

Per unit tax on output

इकाई कर: उत्पादन की प्रति इकाई बिक्री पर सरकार द्वारा लगाया गया करा मान लीजिए कि सरकार द्वारा प्रति इकाई पर लगाया गया कर 2 रु. है। यदि कोई कंपनी किसी वस्तु की 10 इकाई का उत्पादन उसे बेचती है तो कंपनी द्वारा सरकार को कुल $10 \times 2 = 20$ रु. कर का भुगतान करना होगा। चित्र में, जहाँ S^0 कर लगाने से पूर्व फर्म का पूर्ति वक्र है। रु. 't' इकाई कर लगाने के पश्चात S^1 फर्म के पूर्ति वक्र दर्शाता है।

یونٹ ٹیکس: ایک ایسا ٹیکس جو حکومت پیداوار کی فی اکائی فروخت پر عائد کرتی ہے۔ مان لیجیے کہ حکومت کی طرف سے عائد کیا گیا ٹیکس 2 روپے ہے اور کوئی کمپنی کسی مال کے 10 یونٹ فروخت کرتی ہے تو کمپنی کی طرف سے حکومت کو ادا کیا جانے والا ٹیکس ہوگا:

$10 \times 2 = 20$ روپے اس شکل میں یونٹ ٹیکس لگانے سے قبل سپلائی منحنی S^0 ہے۔ یونٹ ٹیکس

Rs. 't' لگنے کے بعد S^1 فर्म کا رسد منحنی ہوگا۔

where u is utility and $x_1, x_2, x_3, x_4, x_5 \dots$ are bundles of goods.

उपयोगिता फ़लन: वस्तुओं की उपयोग की गई मात्रा और उनसे प्राप्त होने वाली उपयोगिता के बीच का संबंध। उपयोगिता फ़लन वस्तुओं के प्रत्येक समूह को एक अंक इस प्रकार निर्दिष्ट करता है कि किसी दो समूहों के बीच, यदि एक समूह दूसरे से अधिक पसंद किया जाता है तो पसंद किए गए समूह को अधिक अंक दिया जाता है। यदि उपभोक्ता दोनों समूहों के बीच तटस्थ है तो दोनों को एक ही अंक दिया जाता है। उपयोगिता फ़लन को सामान्यतया $(u=f(x_1, x_2, x_3, x_4, x_5 \dots))$ के रूप में व्यक्त किया जाता है जहाँ u उपयोगिता है और $x_1, x_2, x_3, x_4, x_5 \dots$ वस्तुओं के समूह हैं।

अफादیتی عمل: اشیا کی مقداروں کے صرف اور ان سے حاصل شدہ افادیت کے درمیان رشتہ۔ افادیتی عمل کے تحت اشیا کے ہر ایک دستیاب بنڈل کو اس طرح ایک نمبر تفویض کیا جاتا ہے کہ اگر دو بنڈلوں کے درمیان کسی ایک بنڈل کو دوسرے پر ترجیح دی جائے تو ترجیح والے بنڈل کو اونچا نمبر تفویض کیا جائے۔ اگر صارف کسی بنڈل کو ترجیح نہ دینا چاہے تو ہر بنڈل کو ایک ہی نمبر دیا جائے گا۔ افادیتی عمل کو عام طور پر $u=f(x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, \dots)$ سے ظاہر کیا جاتا ہے جہاں 'u' افادیت ہے اور x_1, x_2, x_3, x_4, x_5 اشیا کے بنڈل ہیں۔

value added method: One of the methods of measuring national income. Value added method measures the contribution to the total value of the product at each stage of production of a producing enterprise. It avoids the problem of double counting. For example, if a cloth manufacturer buys cotton for Rs.50 and sells cloth for Rs.120, then value added by cotton producer = Rs.50 cotton producer does not pay anything for ---firm = $120-50 = 70$ and total value added = VA cotton + VA cloth = 120. It is also known as Product Method, or Net Output Method.

Value added = Total value of output - Intermediate consumption

مूल्य वर्धित विधि: राष्ट्रीय आय की गणना की विधियों में से एक विधि। मूल्य वर्धित विधि किसी वस्तु के उत्पादन कार्य के प्रत्येक चरण में उत्पाद के कुल मूल्य में योगदान की गणना करती है। इससे दोहरी गणना की समस्या से छुटकारा मिलता है। उदाहरण के लिए यदि एक कपड़ा उत्पादक 50 रु. की कपास खरीदता है, तथा 120 रु. का कपड़ा बनाकर बेचता है, तो उत्पादक द्वारा किया गया मूल्य-वर्धन $(120-50 = 70)$ 70 रु है तथा कुल मूल्य - वर्धन = कपास में मूल्यवर्धन + कपड़े के रूप में मूल्य वर्धन = $50 + 70 = 120$ रु. हैं।
मूल्य वर्द्धन = उत्पाद का कुल मूल्य - मध्यवर्ती उपभोग

قدر افزائی طریق کار: یہ قومی آمدنی کی پیمائش کا ایک طریقہ ہے۔ اس سے کسی بھی کمپنی کی پیداوار کے ہر مرحلے پر پیداوار کی کل قدر میں اضافے کی پیمائش کی جاتی ہے۔ اس سے دہری شمار کاری کی دشواریوں سے نجات مل جاتی ہے۔ مثلاً اگر کپڑا تیار کرنے والا 50 روپے کی روٹی خریدتا ہے اور 120 روپے کا کپڑا تیار کر کے فروخت کرتا ہے تو کپڑا تیار کرنے والے کے

ذریعے افزودہ قدر ہے 50 روپے جہاں 50 روپے کے علاوہ اور کوئی شے شامل نہیں کر رہا ہے
تو جو افزودہ قدر ہوئی ہے وہ ہے۔ $120-50 = 70$ اور کل قدر ہوئی 120 روپے۔

value added tax (VAT): A tax applied on value added at each point of sale of goods or services from production to final consumption. It is an indirect tax.

مूल्य वर्धित कर: वह कर जो उत्पादन से लेकर अंतिम उपभोग तक वस्तुओं और सेवाओं की बिक्री के प्रत्येक बिंदू पर होने वाले मूल्य वर्द्धन पर लगाया जाता है। यह एक अप्रत्यक्ष कर है।

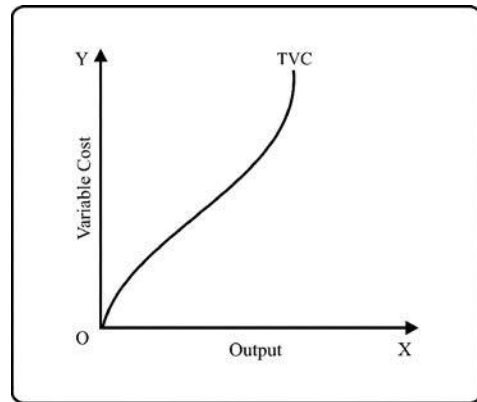
قدر افزوده ٹیکس: یہ پیداوار سے اختتامی استعمال تک کسی چیز یا خدمت کی فروخت کی ہر سطح پر بڑھی ہوئی قدر پر لگایا گیا ٹیکس ہے۔ یہ ایک بالواسطہ ٹیکس ہے۔

variable: A character/item whose value changes from time to time and object to object. For example, the quantity of a good demanded will vary according to its price. Variables are normally represented by the letters X, Y and Z and they differ on the basis of a specific criterion. They are broadly classified into continuous and discrete variables.

चर: एक गुण/मद, जिसका मान समय-समय पर और वस्तु-दर-वस्तु बदलता रहता है। उदाहरण के लिए, किसी वस्तु की माँग उसकी कीमतों के अनुसार परिवर्तित होती है। चरों वस्तुओं को सामान्यतः X, Y और Z अक्षरों से व्यक्त किया जाता है और वे विशेष मानदंडों के आधार पर एक दूसरे से भिन्न होते हैं। इन्हें व्यापक तौर पर सतत् और खंडित चरों में विभाजित किया जाता है।

متغیرہ: ایک وصف/مد جس کی قدر، وقتاً فوقتاً اور چیز کے لحاظ سے بدلتی رہتی ہے۔ مثلاً ایک مطلوبہ شے کی مقدار میں تبدیلی اس کی قیمت کے مطابق بدلی جائے گی۔ متغیروں کو عام طور پر انگریزی حروف Y, X اور Z کے ذریعے ظاہر کیا جاتا ہے جو کسی مخصوص معیار کی بنیاد پر مختلف ہو جاتے ہیں۔ موٹے طور پر انھیں مسلسل اور جداگانہ تقسیم کیا جاسکتا ہے۔

variable cost: Expenditure on variable factors of production as output varies, for example, the wages of casual labour. (See also, Total Variable Cost).

Variable cost

परिवर्ति लागत: उत्पादन में परिवर्तन के साथ उत्पादन के परिवर्ती कारकों पर व्यय। उदाहरण के लिए अनियत श्रमिक की मजदूरी। (देखें, कुल परिवर्ती लागत)

متغیر لاگت: آؤٹ پٹ (Output) کے تغیر کی وجہ سے پیداوار کے متغیر عوامل پر آنے والا خرچ۔ مثلاً بے ضابطہ مزدوروں کی اجرت۔ (نیز دیکھیے: کل متغیر لاگت)

variance: A measure of the degree of dispersion of a series of numbers around their mean (average). The larger, the variance, the greater the spread of the series around its mean. The formula is as follows:

$$\text{Variance} = \sigma^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2$$

Where \bar{X} is the mean, x_i the value of the ith item and n is the number of items in the series.

प्रसरण: संख्याओं की किसी श्रेणी का उसके माध्य (औसत) के आस-पास विक्षेपण की कोटि का माप। प्रसरण जितना अधिक होगा, उसके माध्य के आस-पास श्रेणी का विस्तार उतना ही अधिक होगा। इसका सूत्र इस प्रकार है:

$$\text{प्रसरण} = (\sigma^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2)$$

जहाँ \bar{X} माध्य है x_i , i^{th} वस्तुओं का मान है और n श्रेणी में वस्तुओं की संख्या है।

مغائرت: اعداد کے کسی سلسلے کے اپنے اوسط کے اطراف انتشار کے درجے کی ایک پیمائش۔ یہ مغائرت جتنی زیادہ ہوگی اسی قدر اوسط کے اطراف کا بکھراؤ یا انتشار زیادہ ہوگا۔

اس کا فارمولا:

$$\text{مغائرت} = (\sigma^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2)$$

جہاں \bar{X} دورانیہ یا اوسط (Mean), x_i , i^{th} اور n آئٹم کی قدر سلسلے کے آئٹموں کی تعداد ہے۔

velocity of circulation of money: Number of times a unit of money changes hands during a given period. It denotes the speed at which a given sum of money circulates in the economy. The velocity of circulation is related to the demand for money; if people hold more cash, money circulates slowly. According to economist Fisher, the velocity of circulation is calculated by dividing the value of goods and services transacted by money supply:

$$V = PT/M$$

where, V = velocity of circulation

P = general price level

T = level of transaction

M = money flow

$$V = PT/M$$

मुद्रा संचलन वेग: किसी निश्चित अवधि में मुद्रा की किसी इकाई का विभिन्न हाथों से गुजरने की संख्या। यह अर्थव्यवस्था में मुद्रा की दी हुई मात्रा की गति को व्यक्त करता है। मुद्रा संचलन वेग मुद्रा की माँग से संबंधित होती है। यदि लोग अधिक नकदी रोककर रखते हैं तो मुद्रा का संचलन धीमी गति से होता है। मौद्रिक अर्थशास्त्री फिशर के अनुसार मुद्रा के संचलन वेग की गणना लेन-देन की गई वस्तुओं और सेवाओं के मूल्य को मुद्रा की पूर्ति से विभाजित करके प्राप्त किया जाता है:

$$V = PT/M$$

जहाँ, V = संचलन वेग

P = सामान्य मूल्य स्तर

T = लेन-देन का स्तर

M = मुद्रा की पूर्ति

گردش زر کی رفتار: ایک زری اکائی کسی مقررہ مدت میں کتنی بار ایک ہاتھ سے دوسرے ہاتھ میں پہنچتی ہے۔ اس سے یہ معلوم ہوتا ہے کہ کوئی رقم معیشت میں کس رفتار سے گردش کرتی ہے۔ گردش کی رفتار کا تعلق زر کی طلب سے ہوتا ہے۔ اگر لوگوں کے پاس نقد زیادہ رکھا ہوتا ہے تو زر کی گردش سست ہو جاتی ہے۔ زر کی معیشت کے ماہر فشر (Fisher) کے مطابق گردش زر کی رفتار کا حساب اشیا اور خدمات کی قدر کو زر کی رسد سے تقسیم کر کے لگایا جاتا ہے۔

$$V = PT/M$$

جہاں V = Velocity of Circulation (گردش زر کی رفتار)

P = General Price level (قیمتوں کی عام سطح)

T = Level of Transaction (لین دین کی سطح)

M = Money flow (زری بہاؤ)

vulnerable groups: groups of people or sections of society/community prone to poverty, marginalisation and all forms of exploitation. For example, children, women, elderly, malnourished, sick, and backward sections of the society are considered vulnerable.

असुरक्षित समूह: लोगों का समूह या समाज/समुदाय का वह भाग, जो गरीबी, हाशिये पर और हर प्रकार के शोषण के शिकार होते हैं। उदाहरण के लिए, बच्चे, महिलाएँ, वृद्ध, कुपोषित, बीमार और समाज के पिछड़े वर्ग को असुरक्षित समूह माना जाता है।

غير محفوظ گروپ: لوگوں کا وہ گروپ یا سماج کا وہ طبقہ جو افلاس، پسماندگی اور ہر قسم کے استحصال کا بآسانی شکار بن سکتا ہے۔ مثال کے طور پر بچوں، عورتوں، بوڑھوں، سوء تغذیہ کے شکار افراد، بیماروں اور سماج کے پسماندہ طبقوں کو غیر محفوظ کہا جاتا ہے۔

wages: Payments to workers for supplying their services for a particular period of time or for producing a definite amount of output. Wages are usually paid daily, weekly or yearly in cash or kind. Wages can be nominal or real.

Nominal or money wages refer to the amount of wages measured in terms of money. Real wages, on the other hand, refer to the amount of necessities, comforts and luxuries, which the worker can acquire with these wages.

مزدوری: کسی निश्चित समयवधि में या एक निश्चित मात्रा में उत्पादन करने के लिए अपनी सेवाएँ देने वाले श्रमिकों को किया जाने वाला भुगतान। मजदूरी का भुगतान सामान्यतः नकद या वस्तु रूप में प्रतिदिन, साप्ताहिक या वार्षिक आधार पर किया जाता है। मजदूरी नकद या वास्तविक हो सकती है। नकद या मौद्रिक मजदूरी, मुद्रा की रूप में दी गई मजदूरी होती है जबकि वास्तविक मजदूरी आवश्यक, आरामदायक और विलासिता की वस्तुओं की वह मात्रा दर्शाती है जो एक श्रमिक इस मजदूरी द्वारा प्राप्त कर सकता है।

اجرت: یہ محنت کا معاوضہ ہے۔ یہ وہ ادائیگی ہے جو ایک خاص مدت کے دوران خدمات انجام دینے یا ایک مقررہ مقدار میں پیداوار کرنے کے عوض کارکنوں کو دی جاتی ہے۔ اجرت علامتی بھی ہو سکتی ہے اور حقیقی بھی۔ علامتی یا زری اجرت سے مراد وہ اجرت ہے جس کو روپے پیسے میں ناپا جاسکے۔ اس کے برخلاف حقیقی اجرتیں وہ ضروریات اور آسائشیں ہیں جو کارکن اپنی خدمات کے عوض حاصل کر سکیں۔

waste management: Collection, processing and effective disposal of waste material. Wastes are the inevitable by-product of economic activity. The process is undertaken to reduce their hazardous impact on health and environment.

अपशिष्ट प्रबंधन: अपशिष्ट पदार्थों का एकत्रण, प्रसंस्करण और प्रभावी निपटान। अपशिष्ट पदार्थ आर्थिक क्रियाकलापों का अपरिहार्य उप-उत्पाद हैं। स्वास्थ्य और पर्यावरण पर पड़ने वाले हानिकारक प्रभावों को कम करने के लिए यह प्रक्रिया अपनाई जाती है।

فصلے کا اطلاق: فصلے کو اکٹھا کرنا انھیں مشینوں سے گزار کر مؤثر انداز سے تلف کرنا۔ فصلے معاشی سرگرمیوں کا ایک لازمی ذیلی نتیجہ ہے۔ فصلے کو مشینوں سے گزارنے کا عمل صحت اور ماحولیات پر اس کے زہریلے اثرات کم کرنے کے لیے اختیار کیا جاتا ہے۔

wealth tax: A tax levied on net wealth. It is normally levied at regular intervals (usually one year) on the net assets of individuals. The taxable wealth is estimated as the initial wealth plus appreciation and addition to it during the year under consideration.

सम्पत्ति कर: निवल सम्पत्ति पर लगाया गया करा। यह व्यक्तियों की निवल परिसंपत्तियों पर नियमित अंतराल (सामान्यतः एक वर्ष) पर लगाया जाता है। कर योग्य सम्पत्ति का अनुमान विचाराधीन वर्ष के दौरान प्रारंभिक सम्पत्ति तथा इसमें हुई वृद्धि को जोड़ कर लगाया जाता है।

دولت ٹیکس: خالص دولت پر لگنے والا ٹیکس جو عام طور پر افراد کے خاص اثاثوں پر مقررہ مدتوں (عام طور پر ایک سال) کے لیے عاید کیا جاتا ہے۔ ٹیکس ادائیگی کے قابل دولت کا حساب ابتدائی دولت مع بیش قدری اور متعلقہ سال میں اس پر ہونے والے اضافے کی

بنیاد پر لگایا جاتا ہے۔

wear and tear: A form of depreciation which is assumed to occur when an item is used. It denotes damage that occurs naturally and inevitably as a result of normal wear or ageing.

ٹوٹ-فٹ: کسی वस्तु के प्रयोग करने पर एक प्रकार का मूल्यहासा। यह सामान्य टूट-फूट या पुराने हो जाने से, होने वाले स्वाभाविक एवं अनिवार्य रूप से होने वाली हानि को इंगित करता है।

ٹوٹ پھوٹ: یہ چیزوں کے استعمال سے پیدا ہونے والی فرسودگی یا گھساوٹ کی ایک شکل ہے۔ اس سے عام ٹوٹ پھوٹ کے لازمی نتیجے کے طور پر ہونے والا نقصان ظاہر ہوتا ہے۔

weighted arithmetic mean: Arithmetic Mean when weights are assigned to various items according to their importance. The weighted arithmetic mean is given by –

$$\bar{w} = \frac{w_1x_1 + w_2x_2 + \dots + w_nx_n}{w_1 + w_2 + \dots + w_n} = \frac{\sum wx}{\sum w}$$

भारित समांतर माध्य: जब विभिन्न मदों को उनके महत्व के अनुसार भार दिया जाता है तो उनके समांतर माध्य को भारित समांतर माध्य कहते हैं। भारित समांतर माध्य को इस प्रकार व्यक्त किया जाता है –

$$\bar{w} = \frac{w_1x_1 + w_2x_2 + \dots + w_nx_n}{w_1 + w_2 + \dots + w_n} = \frac{\sum wx}{\sum w}$$

حسب اہمیت حسابیاتی اوسط: جب مختلف آئٹموں کی درجہ بندی ان کی اہمیت کے لحاظ سے کی جائے۔ حسب اہمیت حسابیاتی دورانیہ یا اوسط اس طرح دکھایا جاتا ہے۔

$$\bar{w} = \frac{w_1x_1 + w_2x_2 + \dots + w_nx_n}{w_1 + w_2 + \dots + w_n} = \frac{\sum wx}{\sum w}$$

welfare economics: The branch of economics that deals with the allocation of resources to maximise social welfare. (See also, Pareto optimality)

कल्याणमूलक अर्थशास्त्र: अर्थशास्त्र की वह शाखा, जिसमें समाज कल्याण को अधिकतम करने के लिए संसाधनों के आबंटन का अध्ययन किया जाता है। (देखें, परेटो इष्टता)

فلاحی اقتصادیات: اقتصادیات کی وہ شاخ جو سماجی فلاح و بہبود کے فروغ کے لیے وسائل مختص کیے جانے پر غور کرتی ہے۔ (نیز دیکھیے: پریٹو اپٹیمیٹی)

welfare state: A state whose objective is to ensure a minimum standard of living and better quality of life to all its citizens by providing facilities such as food, clothing, housing, education, medical services, etc.

कल्याणकारी राज्य: ऐसा राज्य जिसका उद्देश्य अपने सभी नागरिकों को भोजन, कपड़ा, आवास, शिक्षा और चिकित्सा सुविधाएँ उपलब्ध कराकर न्यूनतम रहन-स्तर और गुणवत्ता पूर्ण जीवन सुनिश्चित करना है।

فلاحی ریاست: ایک ایسی ریاست جس کا مقصد روٹی، کپڑا، مکان، تعلیم، طبی خدمات

وغیرہ بنیادی سہولتیں فراہم کر کے اپنے تمام شہریوں کے لیے زندگی گزارنے کی کم سے کم (مناسب) سطح اور بہتر معیار زندگی کو یقینی بنانا ہے۔

white revolution: Increased production of milk on a large-scale that resulted in making India the largest producer of milk and milk products. White Revolution was the outcome of Operation Flood Programme started by National Dairy Development Board (NDDB) in 1970 with the objective of creating a nation-wide milk grid.

شہت کرائی: بڑے پیمانے پر دودھ کے उत्पादन میں بڑھتی جس کے باعث اس کے لیے ضرورت پڑی کہ 1970 میں دودھ اور دودھ کے مصنوعات کا سب سے بڑا پیداوار کا مرکز بن گیا ہے۔ یہ سفید انقلاب آپریشن کا مقصد دودھ اور اس کی مصنوعات کا سب سے بڑا پیداوار کا مرکز بن گیا ہے۔ یہ سفید انقلاب آپریشن کا مقصد دودھ اور اس کی مصنوعات کا سب سے بڑا پیداوار کا مرکز بن گیا ہے۔ یہ سفید انقلاب آپریشن کا مقصد دودھ اور اس کی مصنوعات کا سب سے بڑا پیداوار کا مرکز بن گیا ہے۔

سفید انقلاب: دودھ کی مقدار میں بڑے پیمانے پر اضافہ جس کے نتیجے میں ہندوستان دودھ اور اس کی مصنوعات کا سب سے بڑا پیداوار کا مرکز بن گیا ہے۔ یہ سفید انقلاب آپریشن کا مقصد دودھ اور اس کی مصنوعات کا سب سے بڑا پیداوار کا مرکز بن گیا ہے۔ یہ سفید انقلاب آپریشن کا مقصد دودھ اور اس کی مصنوعات کا سب سے بڑا پیداوار کا مرکز بن گیا ہے۔ یہ سفید انقلاب آپریشن کا مقصد دودھ اور اس کی مصنوعات کا سب سے بڑا پیداوار کا مرکز بن گیا ہے۔

wholesale price index (WPI): Percentage change in weighted average price level. It indicates change in general price level for a selected group of basic commodities. The commodity weights in the WPI are determined by the number of commodities, value of domestic production and the value of imports during the base year. It is available on a weekly basis in India.

ٹھوک قیمت اشاریہ: ہندوستان کی قیمت کی سطح میں تبدیلی ہے۔ یہ اشاریہ بنیادی مصنوعات کے ایک منتخب گروپ کی عام قیمت کی سطح میں تبدیلی کو ظاہر کرتا ہے۔ ٹھوک قیمت اشاریہ میں کسی مصنوعات کے وزن کو بنیادی سال کے دوران ان کے تخمینوں، گھریلو پیداوار کی قدر اور برآمدات کی قدر سے طے کیا جاتا ہے۔ یہ اشاریہ ہندوستان میں ہفتہ وار بنیادی پر دست یاب رہتا ہے۔

ٹھوک قیمت اشاریہ: ہندوستان کی قیمت کی سطح میں تبدیلی ہے۔ یہ اشاریہ بنیادی مصنوعات کے ایک منتخب گروپ کی عام قیمت کی سطح میں تبدیلی کو ظاہر کرتا ہے۔ ٹھوک قیمت اشاریہ میں کسی مصنوعات کے وزن کو بنیادی سال کے دوران ان کے تخمینوں، گھریلو پیداوار کی قدر اور برآمدات کی قدر سے طے کیا جاتا ہے۔ یہ اشاریہ ہندوستان میں ہفتہ وار بنیادی پر دست یاب رہتا ہے۔

workforce: That part of population which is employed. Workforce is different from labour force where labour force include both who are working and those who are willing to work.

کاروبار: جنس و تعداد کا وہ حصہ جسے روزگار ملا ہوا ہے۔ یہ شرم بٹل سے مختلف ہے جس میں کاروبار اور وہ لوگ جو کام کرنے کے لیے تیار ہیں لیکن کاروبار نہیں ہیں دونوں شامل ہیں۔

ورک فورس: آبادی کا وہ حصہ جو برسرکار ہے۔ ورک فورس محنت کشوں کی طاقت سے

مختلف ہے۔ محنت کشوں کی طاقت میں دونوں جو کام کر رہے ہیں اور جو کام کرنے کے خواہش مند ہیں شامل ہوتے ہیں۔

working capital: Funds available to provide short term requirements of a firm, mainly for raw materials, rent, wages and such other operating expenses.

کاروباری پونجی: کسی کمپنی کو اس کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے سंचالन व्यय کے لیے اल्प کالک ایکوایٹیٹی کے لیے ضروری اشیاء، کرایا، مزدوری اور دیگر دوسرے संचालन व्यय के लिए अल्पकालिक आवश्यकताओं को पूरा करने के लिए उपलब्ध पूँजी।

مصرف سرمایہ: وہ سرمایہ جو کسی کمپنی کے لیے قلیل مدتی مالی سہولتوں خاص طور پر خام مال، کرایہ، اجرت اور ایسے ہی دیگر رواں اخراجات کی فراہمی کے لیے دستیاب ہو۔ یہ کسی کمپنی کی نقدی استعداد کی پیمائش ہے جو بدلتی رہتی ہے۔

World Bank: World Bank or International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) is an international financial institution. This was formed in 1944 and acts as an international lending institution. It provides funds and technical advice to borrowers in developing countries and gives aid to less developed countries. In recent years, it has concentrated on lending for infrastructure development in the area of education, health, irrigation and telecommunication.

عالمی بینک: بین الاقوامی قرض دہندہ ادارہ ہے جس کا مقصد معیشتوں کو مضبوط کر کے اور پائیدار ترقی کو فروغ دے کر غربی دور کرنا اور لوگوں کی زندگی کو بہتر کرنا ہے۔ یہ بینک قرض لینے والے ترقی پذیر ملکوں کو قرض فراہم کرتا ہے اور کم ترقی یافتہ ملکوں کو تکنیکی صلاح دیتا ہے۔ یہ ادارہ کم ترقی یافتہ ملکوں کو مالی امداد بھی فراہم کرتا ہے۔ پچھلے چند سال میں اس کی توجہ تعلیم، صحت، آبپاشی اور ٹیلی مواصلات کے میدان میں بنیادی سہولتوں کے فروغ کے لیے قرض دینے پر مرکوز رہی ہے۔ عالمی بینک کے قرضے بعض اوقات قرض حاصل کرنے والے ملکوں کی طرف سے بازار سے متعلق اصلاحات اختیار کرنے سے مشروط ہوتے ہیں۔

عالمی بینک: بین الاقوامی قرض دہندہ ادارہ ہے جس کا مقصد معیشتوں کو مضبوط کر کے اور پائیدار ترقی کو فروغ دے کر غربی دور کرنا اور لوگوں کی زندگی کو بہتر کرنا ہے۔ یہ بینک قرض لینے والے ترقی پذیر ملکوں کو قرض فراہم کرتا ہے اور کم ترقی یافتہ ملکوں کو تکنیکی صلاح دیتا ہے۔ یہ ادارہ کم ترقی یافتہ ملکوں کو مالی امداد بھی فراہم کرتا ہے۔ پچھلے چند سال میں اس کی توجہ تعلیم، صحت، آبپاشی اور ٹیلی مواصلات کے میدان میں بنیادی سہولتوں کے فروغ کے لیے قرض دینے پر مرکوز رہی ہے۔ عالمی بینک کے قرضے بعض اوقات قرض حاصل کرنے والے ملکوں کی طرف سے بازار سے متعلق اصلاحات اختیار کرنے سے مشروط ہوتے ہیں۔

World Trade Organisation (WTO): An international body to supervise, promote and regulate international trade. It was set-up in 1995 and is based in Geneva. WTO is charged with development of multilateral trading system to encourage world trade. WTO is financed by contributions from its member states based on their

shares of international trade.

विश्व व्यापार संगठन (WTO): अंतर्राष्ट्रीय व्यापार के पर्यवेक्षण, प्रोत्साहन और विनियमन करने वाली अंतर्राष्ट्रीय संस्था। इसकी स्थापना 1995 में हुई और यह जेनेवा में स्थित है। इस पर विश्व व्यापार को बढ़ावा देने के लिए बहुपक्षीय व्यापार व्यवस्था के विकास का उत्तरदायित्व है। विश्व व्यापार संगठन का वित्तीय सदस्य देशों का अशंखान अंतर्राष्ट्रीय व्यापार में उनकी भागीदारी के आधार पर होता है।

عالمی تجارتی تنظیم: یہ ایک عالمی تنظیم ہے جو بین الاقوامی تجارت کی نگرانی کرتی ہے، اس کے فروغ کی کوشش کرتی ہے اور اس کے اصول و ضوابط وضع کرتی ہے۔ یہ 1995 میں قائم ہوئی اور جینیوا میں واقع ہے۔ یہ تنظیم عالمی تجارت کے فروغ کے لیے کثیر رخ تجارت کی ذمہ داری انجام دیتی ہے۔ اس کے رکن ملکوں کی تعداد بدلتی رہتی ہے۔ اس عالمی تنظیم کی مالی کفالت کا ذریعہ رکن ملکوں کا تعاون ہے جو بین الاقوامی تجارت میں ان کی حصہ داری پر مبنی ہوتا ہے۔

yield: (i) Refers to return on an asset as a percentage of the initial cost of the asset. For example, if I buy bond worth Rs.100 and receive interest payment of Rs.20 per annum then yield of this asset (bond) is 20 percent. (ii) In agriculture the term yield refers to the output of crops produced on a piece of land in a particular period of time. **لبنڈ (ییلڈ):** (i) یہ نیشن پر پراپٹ پرتیفل ہے، جسے نیشن کی لاگات کے پرتیشت کے رپ میں بکت کیا جاتا ہے۔ اداہरण کے लिए، यदि 100 रु. के बांड पर 20 रु. का ब्याज प्रतिवर्ष प्राप्त होता है, तो लब्धि की दर 20 प्रतिशत प्रति वर्ष है। (ii) कृषि में, लब्धि से अभिप्राय किसी भूमि खण्ड पर खेती से होने वाला वार्षिक उत्पादन।

منفعت: کسی اثاثہ کی منفعت جو اس کی بنیادی فی صد لاگت کے طور پر حاصل ہو۔ مثلاً اگر ہم نے 100 روپے کے بانڈ خریدے اور اس پر 20 روپے سالانہ سود حاصل کیا تو اس کا نفع 20 فی صد ہوگا۔ (ii) زراعت میں منفعت کسی قطعہ آراضی کی کاشت پر حاصل ہونے والی سالانہ پیداوار ہے۔

zamindari system: A system of land management and collection of taxes from peasants by landlords appointed by the government. Zamindars were the landlords in Colonial India. The zamindari system was a way to ensure that taxes were collected from peasants and then handed over to the British authorities. The zamindari system resulted in exploitation of peasants and was abolished in India soon after independence through Zamindari Abolition Acts.

जमींदारी प्रथा: भूमि प्रबंधन और सरकार द्वारा नियुक्त भूस्वामियों द्वारा कृषकों से कर वसूलने की प्रथा। औपनिवेशिक भारत में जमींदार भूस्वामी थे। यह किसानों से कर वसूल कर ब्रिटिश अधिकारियों को पहुँचाने की एक सुनिश्चित विधि थी। जमींदारी प्रथा के कारण किसानों का शोषण होता था। स्वतंत्रता के

बाद जमींदारी उन्मूलन अधिनियम के तहत इसे समाप्त कर दिया गया।

زمین داری نظام: حکومت کے مقرر کردہ زمین داروں کے ذریعے اراضی کا انتظام اور کسانوں سے ٹیکس کی وصولی کا نظام۔ نوآبادیاتی ہندوستان میں زمین دار زمین کے مالک ہوتے تھے۔ زمین داری نظام کو یقینی بنانے کے لیے ضروری تھا کہ ٹیکس کسانوں سے حاصل کر کے برطانوی افسران کے سپرد کر دیا جائے۔ زمین داری نظام کے نتیجے میں کسانوں کا استحصال ہوا اس لیے اس کو آزادی حاصل ہونے کے بعد فوراً خاتمہ زمین داری ایکٹ کے ذریعہ ختم کر دیا گیا۔

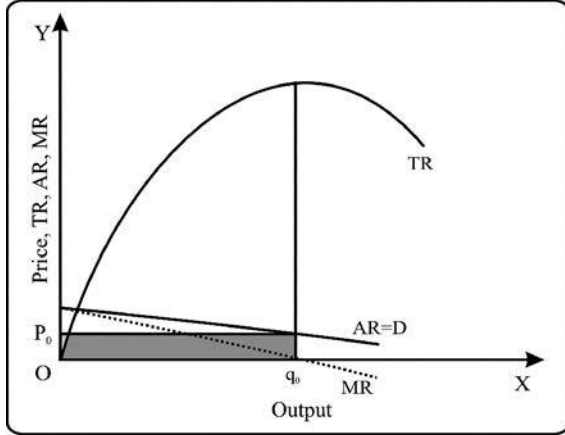
zero based budgeting: Zero based budgeting is a technique for preparation of budget. It involves fresh evaluation and justification of every item of expenditure as if it were a new item. The technique presumes that zero expenditure is needed on a project at the time of review, even if the project is in existence for a long time and may even have involved some expenditure. The objective is to justify expenditure on an activity or project as a whole in the light of objectives set for it and save on budgetary resources.

شून्य आधारیت بجٹن: شून्य आधारیت بجٹن، بجٹ تیار کرنے کی ایک تکنیک ہے۔ اس میں بک کی پرتیعت مد کا نیا مولاتاکن اور سپیڈकरण इस तरह से किया जाता है मानो यह नया मद हो। इस तकनीक में माना जाता है कि किसी प्रोजेक्ट परियोजना के पुनरीक्षण के दौरान शून्य व्यय की आवश्यकता होती है चाहे परियोजना की अवधि लंबी क्यों न हो और उसमें कुछ व्यय भी किया गया है। इसका उद्देश्य स्थापित उद्देश्यों और बजट संसाधनों को बचाने के लिए क्रिया-कलाप अथवा सम्पूर्ण परियोजना पर व्यय के औचित्य को सिद्ध करना है।

صفر اساس بجٹ سازی: صفر اساس بجٹ سازی بجٹ تیار کرنے کا ایک طریقہ ہے۔ اس میں اخراجات کی ہر مد کی قدر پیمائی اور توجیہ نئے سرے سے اس طرح کی جاتی ہے گویا یہ ایک نئی مد ہے۔ اس طریقے کے تحت یہ مان لیا جاتا ہے کہ کسی پروجیکٹ پر از سر نو غور کے وقت کوئی خرچ درکار نہیں ہے چاہے یہ پروجیکٹ طویل عرصے سے جاری رہا ہو یا اس پر کچھ اخراجات بھی ہوئے ہوں۔ اس کا مقصد کسی سرگرمی یا پروجیکٹ پر آنے والے خرچ کو اس کے مقاصد کی روشنی میں درست قرار دینا اور بجٹ کے وسائل کی بچت کرنا ہے۔

zero cost: A simple case of monopoly, where cost is assumed to be zero. Since total cost (TC) is zero, profit is maximum when TR is maximum (as profit = TR-TC and here, TC = 0). The monopolist's profit is maximised at that level of output for which the total revenue is the maximum.

شून्य لاگات: عکاधिकار کی سامان्य स्थिति, जहाँ लागत को शून्य माना जाता है। चूँकि लागत शून्य है इसलिए लाभ अधिकतम तब होता है जब कुल आगम (TR) अधिकतम होता है (क्योंकि लाभ = TR-TC, तथा यहाँ TC = 0)। एकाधिकारी (Monopolist) का लाभ उत्पादन के उस स्तर पर अधिकतम होगा

Short run equilibrium of monopolist
with zero costs

जब कुल आगम अधिकतम हो।

صفر لاگت: یہ اجارہ داری کی ایک عام صورت ہے، جس میں لاگت کو صفر مان لیا جاتا ہے۔ چونکہ لاگت (TC) صفر ہے اس لیے TR کے زیادہ سے زیادہ ہونے کی صورت میں منافع زیادہ سے زیادہ ہوتا ہے (کیونکہ منافع $TR - TC = TR$ اور یہاں $TC = 0$ ہے۔ پیداوار (آؤٹ پٹ) کی اس سطح پر جہاں کل ریونیوز زیادہ سے زیادہ ہوا جارہ دار کا منافع انتہائی ہوتا ہے۔

RTE Act, 2009

Now, Each and Every Child (6-14 years)

Whoever They Are! (non-enrolled? or drop-out?)

Wherever They Are! (in the street? or of the street?)

Whatever They May Be Doing! (supporting parents, roaming unattended)

Have A Right to Schooling and Learning!

Through SPECIAL TRAINING!!!!

— Pushpa Mandal

WE CAN!

Good teaching can't happen without student learning, (so)
Make them learn!

For further enquiries, please visit www.ncert.nic.in or contact the Business Managers at the addresses of the regional centres given on the copyright page.

32114

राष्ट्रीय शैक्षिक अनुसंधान और प्रशिक्षण परिषद्
NATIONAL COUNCIL OF EDUCATIONAL RESEARCH AND TRAINING

ISBN 978-93-5007-773-3